T.C.
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Canakkale Onsekiz Mart University

YÖNETİM BİLİMLERİ DERGİSİ
JOURNAL OF ADMINISTRATIVE SCIENCES

CİLT 15 • SAYI 29 • 2017
Volume 15 • Number 29 • 2017

YÖNETİM BİLİMLERİ DERGİSİ
JOURNAL OF ADMINISTRATIVE SCIENCES

Yılda İki Kez Yayınlanır

Yönetim Bilimleri Dergisi (YBD) yılda iki kez yayınlanan hakemli bir dergidir. Gönderilen yazılar ilk olarak editörler ve yazı kurulunca bilimsel anlatım ve yazım kuralları yönünden incelenir. Daha sonra uygun bulunan yazılar alanında bilimsel çalışmaları ile tanınmış üç ayrı hakeme gönderilir. Hakemlerin kararları doğrultusunda yazı yayımlanır veya yayımlanmaz.

Yönetim Bilimleri Dergisi (YBD)/ *Journal of Administrative Sciences (JAS)*
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Prof. Dr. Ramazan Aydın Yerleşkesi, Ağaköy, Biga, Çanakkale, Turkey
Phone: +90 (286) 335 8738 Fax: +90 (286) 3358736
Web: http://ybd.comu.edu.tr / E-mail: ybd@comu.edu.tr

YBD'de yayınlanan yazılarda fikirler yalnızca yazar(lar)ına aittir. dergi sahibini, yayıncıyı ve editörleri bağlamaz.

Yayın Türü: Yaygın Süreli Yayın
Yayın Şekli: 6 aylık (Şubat-Ağustos) Türkçe ve İngilizce

Tasarım-Baskı Hazırlık: Pozitif Maatbaası
Çamlıca Mahallesi Anadolu Bulvarı 145. Sokak 10/19 Yenimahalle/ANKARA
Tel: 0312 397 00 31 | Faks: 0312 397 86 12
E-Posta: pozitif@pozitifmatbaa.com

Yönetim Bilimleri Dergisi (YBD); **EBSCOHOST Academic Search Complete, International Bibliography of the Social Sciences (IBSS), Worldwide Political Science Abstracts Database, TÜBİTAK ULAKBİM, TÜBİTAK DERGİPARK, Index Islamicus, Index Copernicus Journals Master List, Ulrichs Periodical directory, Internatonal Bibliography of Periodical Literature in the Humanities and Social Sciences (IBZ), International Bibliography of Book Reviews of Scholarly Literature in the Humanities and Social Sciences (IBR), ASSOS INDEX, ProQuest Political Science Database, PRoQuest Social Science Journals Database, Directory of Open Access Journals (DOAJ), EBSCO Discovery Service (EDS), EBSCO Business Source Database (BSI), DergiPark** tarafından indekslenmektedir.

Tüm hakları saklıdır. Önceden yazılı izin alınmaksızın hiçbir iletişim, kopyalama sistemi kullanılarak yeniden basılamaz.
Akademik ve haber amaçlı kısa alıntılar bu kuralın dışındadır.

All rights reserved. No part of this publication may bi reproduced, stored or introduced into a retrieval system, or transmitted in any form, or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without prior written consent of the JAS editors

Disclaimer: Statements of acts or opinions appearing in the Journal of Administrative Sciences (JAS) are solely those of the authors and do not imply endorsement by the editors, other authors or publishers.

ISSN: 1304 - 5318
E-ISSN: 2147-9771

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Editörden v

Ekonomik Gelişmişlik-Kamu Harcamaları İlişkisi: 2007:1-2015:3 Dönemi Türkiye Örneği.....9
The Relationship Between Economic Development and State Spendings: The Case of Turkey in 2007:1-2015:3 Quarter
Hale AKBULUT,

Bilişim Teknolojisi İşlevlerinin Örgütsel Performans Üzerine Etkisi.....25
Effect of Information Technology Functions Over Organizational Performance
Lutfiye ÖZDEMİR, Berkant DULKADİR

The Challenges of Democratisation in Africa: Evidence and the Way Forward for Nigeria.....43
Afrika'da Demokratikleşmenin Önündeki Engeller: Kanıtlar ve Nijeryanın Önündeki Yol
Lere AMUSAN, Ademola JEGEDE, Luqman SAKA

Etik İklimin Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkisi: Konya Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler Örneği.....71
The Impact of Ethical Climate on Organizational Commitment: A Study Over SMEs in Konya Province
İlknur ÇEVİK TEKİN, Adnan ÇELİK

Türk Vergi Sisteminde Vergi Kabahat ve Suçlarına Uygulanan Yaptırımların Caydırıcılığı Araştırması.....91
A Study on Deterrence of Sanctions Applied on Tax Faults and Tax Crimes in Turkish Tax System
Cahit ŞANVER

İlkokul Öğretmenlerinin Algılarına Göre Okul Müdürlerinin Kültürel Liderlik Davranışlarını Gösterme Düzeyleri.....107
The Levels of Showing Cultural Leadership Behaviour of School Principals According to Primary School Teachers' Perceptions
İlknur MAYA

The Central Government Debts, Welfare and Warfare Expenditure Nexus: The High Income Members of OECD and PVAR Analysis.....127
Merkezi Devlet Borcu, Refah ve Askeri Harcamalar İlişkisi: Yüksek Gelirli OECD Ülkeleri ve PVAR Analizi
Nilgün SERİM, Serdar KURT

Avrupa'nın Önyargılarının ve Çelişkilerinin Bir Sonucu Olarak İslamofobi..147
Islamophobia as a Result of the Prejudices and Discrepancies of Europe
Hakan SAMUR

The Effects of Mindfulness on Overconfidence.....175
Bilinçli Farkındalığın Kendine Aşırı Güvenme Üzerine Etkisi
Yaprak KALAFATOĞLU, Tülay TURGUT

Akademisyenlerde Tükenmişliğin Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerine Etkisi 193
The Effect of Academicians' Burnout on the Organizational Citizenship Behavior
Bilal ÇANKIR

Forecasting of Turkey's Electricity Consumption with Support Vector Regression and Chaotic Particle Swarm Algorithm.....211
Türkiye'nin Elektrik Tüketiminin Regresyon ve Kaotik Parçacık Sürü Algoritması Tahmini
Oğuz KAYNAR, Halil ÖZEKİCİOĞLU, Ferhan DEMİRKOPARAN

Lisans Düzeyinde Turizm Eğitimi Veren Kurumların Misyon Bildirgelerindeki İfadelerinAnaliz.....225
Tourism Institutions at Licence Level Analysisi of Expressions in Mission Reports
Atınç OLCAY, Esra ÇIKMAZ, Elmas BULUT, Metin SÜRME

Psikolojik Sözleşme Kavramının Evrimsel Gelişiminin Bilimsel Haritalama YöntemiyleİncelenMesi.....243
Examining the Evolution for the Concept of Psychological Contract Using Scientific Mapping Method
Tayfun YILDIZ, Zafer AYKANAT

Bilgi Ekonomisinde Kentlerin Yeri.....265
Place of Cities in the Information Economy
Rüya Ataklı YAVUZ

Saint-Malo Sonrası Dönemde Avrupa Birliği'nin Uluslararası Kimliği: Bir Sivil Güçten Daha Fazlası mı?.....283
The European Union's International Identity in the Post-Saint-MaloEra: Is It More Than a Civilian Power?
Taylan Özgür KAYA, Aslıgül Sarıkamış KAYA

"Reverse Mentoring" Designs of Banking Sector in Turkey.....305
Türkiye Bankacılık Sektöründe "Tersine Mentorluk" Uygulamaları
Nurgül KELEŞ TAYŞİR, Beliz ÜLGEN

Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması Çerçevesinde Nükleer Teknolojinin "İki Yüzlü" Yapısı.....319
The "Janus-Faced" Structure of Nuclear Technology in the Framework of the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons
Çiğdem PEKAR

Yazarlar Hakkında 339
Yazarlar için Bilgi Notu.....345
About the Authors.....351
Notes for Contributors.....359

EDİTÖRÜN NOTU

Sosyal bilimlerde, iktisadi ve idari bilimler alanında çalışmalarını yürütmekte olan değerli akademisyenlerin; çalışmalarının yer aldığı Yönetim Bilimleri Dergisinin 29. sayısı karşınızda. Akademik araştırmalara ışık tutan ve literatüre katkı sağlayan çalışmaların siz değerli okurlara fayda sağlamasını umuyoruz. Ayrıca; makalelerin yayımlanma aşamasına gelinceye kadar emeği geçen hakem hocalarımıza çok teşekkür ederiz.

Dergimizin bu sayısında;

Hale Akbulut'un hazırladığı "Ekonomik Gelişmişlik-Kamu Harcamaları İlişkisi: 2007:1-2015:3 Dönemi Türkiye Örneği" isimli çalışmada; ekonomik gelişmişlik düzeyi ile farklı kamu harcamaları arasındaki ilşki Türkiye açısından değerlendirilmektedir. Çalışmanın bulguları ekonomik gelişmişlik düzeyi ile merkezi yönetim bütçe harcamaları arasında hem kısa dönem hem de uzun dönemde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olduğunu göstermektedir.

Dergimize katkı sağlayan bir başka çalışma ise Lütfiye Özdemir ve Berkant Dulkadir tarafından kaleme alınmıştır. Bu çalışmada Bilişim teknolojisi işlevlerinin örgütsel performans üzerindeki etkileri araştırılmaktadır. Çalışmada Bilişim teknolojisinin dışsal odaklanma amaçlı işlevlerinin örgütsel performans üzerideki etkisinin, bilişim teknolojisinin içsel bütünleşme amaçlı işlevlerine göre daha büyük olduğu saptanmıştır.

Dergimize Güney Afrika'danmakale gönderen Lere Amusan, Ademola Jegede ve Luqman Saka Afkika'da demokratikleşmenin zorluklarını Nijerya örneği üzerinden incelemişlerdir. Çalışmada demokratikleşmenin önünde engeller olarak; kolonicilik, egemenlik, küreselleşme, askeri darbeler, etnisite, yoksulluk ve liderlik gibi konular gösterilmektedir.

"Etik İklimin Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkisi: Konya Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler Örneği" isimli çalışmasıyla İlknur Çevik Tekin ve Adnan Çelik; KOBİ'lerde etik iklimin örgütsel bağlılık üzerinde ne derece belirleyici ve katkı sağlayıcı olduğunu incelemektedir. Bu noktada etik iklimin örgütsel bağlılığa etkisinde yardımlaşma alt boyutunun önemli derecede etkili olduğu ortaya konmaktadır.

Cahit Şanver'in kaleme aldığı "Türk Vergi Sisteminde Vergi Kabahat ve Suçlarına Uygulanan Yaptırımların Caydırıcılığı Araştırması", isimli çalışma Türk vergi sisteminde uygulanan yaptırımların neler olduğunu ortaya koyduktan sonra bir alan araştırması ile sonuçlanmaktadır. Çalışmada mükelleflerin vergi cezaları karşısında davranışlarını değiştirdikleri belirlenmiştir.

İlknur Maya'nın hazırladığı "İlkokul Öğretmenlerinin Algılarına Göre Okul Müdürlerinin Kültürel Liderlik Davranışlarını Gösterme Düzeyleri" başlıklı makalede ilkokul öğretmenlerinin algılarına göre okul müdürlerinin kültürel liderlik davranışlarını gösterme düzeylerini belirlemeyi ve öğretmenlerin algılarının onların cinsiyetine, branşına ve kıdemine göre farklılık gösterip göstermediği araştırılmaktadır.

Araştırma sonuçları; ilkokul öğretmenlerinin algılarına göre okul müdürleri kültürel liderlik davranışlarını orta düzeyde göstermekte ve ilkokul öğretmenlerinin okul müdürlerinin kültürel liderlik davranışlarını gösterme düzeylerine ilişkin algıları onların cinsiyete ve branşa göre önemli farklılık göstermediği, onların kıdemine göre önemli farklılık gösterdiği belirlemektedir.

Nilgün Serim ve Serdar Kurt tarafından kaleme alınan "The Central Government Debts, Welfare and Warfare Expenditure Nexus: The High Income Members of OECD and PVAR Analysis" çalışması sabit etki modeli kullanmaktadır. Çalışmada OECD üyesi 31 ülkenin sosyal, eğitim, sağlık, askeri ve diğer transfer harcamalarının, merkezi devlet borçları üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Çalışmada kullanılan dinamik nedensellik ve etki tepki analizlerine göre sağlık harcamaları hariç, diğer harcama tiplerinden merkezi devlet borcuna doğru nedensellik ilişkisi mevcuttur. Bununla beraber iki yönlü nedensellik ilişkisi sadece merkezi devlet borucu ve askeri harcamalar arasında bulunmuştur.

Hakan Samur'un hazırlayıp dergimize ulaştırdığı "Avrupa'nın Önyargılarının ve Çelişkilerinin Bir Sonucu Olarak İslamofobi" isimli çalışma uluslararası ilişkiler alanında güncel konularından bir tanesine ışık tutmaktadır. Çalışmada, Avrupa'da yükselen İslamofobinin öncelikli sebepleri Müslümanların tutumlarından ziyade 1990'lar sonrasının konjonktüründe Avrupa devlet ve toplumlarının kendi değerleriyle çelişen yaklaşımlarında ve Müslümanlara yönelik önyargılarında aranması gerektiği tartışılmaktadır.

Yaprak Kalafatoğlu ve Tülay Turgut'un çalışması " The Effects of Mindfulness on Overconfidence" bilinçli farkındalığın kendie aşırı güvenme üzerine etkisini araştırmaktadır. Çalışmada Doğru karar vermenin kurumlara kazanç getireceği düşüncesinden hareketle, insan kaynakları tarafından özellikle stratejik öneme sahip karar vericilere kendi duygu ve düşüncelerini fark etmelerini sağlayacak kabullenme odaklı eğitimler verilmesi önerilmektedir.

Bilal Çankır tarafından kaleme alınan "Akademisyenlerde Tükenmişliğin Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerine Etkisi" isimli çalışmada Kırklareli Üniversitesi akademisyenlerinin örgütsel vatandaşlık davranışı sergileyip sergilemediklerinin, tükenmişlik hislerini hissedip hissetmediklerinin araştırılması ve bu iki kavram arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde tükenmişliğin olumsuz etkisi olduğu ortaya çıkmıştır.

Oğuz Kaynar, Halil Özekicioğlu ve Ferhan Demirkoparan iktisat alanına önemli katkı sağlayacak bir çalışmayı dergimize ulaştırmıştır. "Forecasting of Turkey's Electricity Consumption with Support Regression and Chaotic Particle Swarm Algorithm" isimli çalışmada Türkiye'nin 1975-2014 döneminde elektrik tüketimi, nüfusu, ithalat, ihracat ve gayri safi yurtiçi hasıla oranları kullanılarak tahmin uygulaması gerçekleştirilmiştir.

Atınç Olcay, Esra Çıkmaz, Elmas Bulut ve Metin Sürme'nin hazırladığı "Lisans Düzeyinde Turizm Eğitimi Veren Kurumların Misyon Bildirgelerindeki İfadelerin Analizi" isimli çalışmada misyonun örgütün veya kuruluşun varolma sebebinden

olduğundan hareketle; lisans düzeyinde turizm eğitimi veren fakülte, yüksekokul ve bölümlerin misyon bildirgelerinde yer alan ifadeler içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmektedir.

Tayfun Yıldız ve Zafer Aykanat tarafından kaleme alınan "Psikolojik Sözleşme Kavramının Evrimsel Gelişiminin Bilimsel Haritala Yöntemiyle İncelenmesi" isimli çalışmada 1980'den günümüze dünyada işletme alanındaki psikolojik sözleşme çalışmalarının gelişiminin araştırılması amaçlanmaktadır. Farklı dönemlere ayrılarak yapılan bilimsel haritalama ile özellikle 2001-2015 dönemine bakıldığında tematik değişimin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu tematik değişim, genel olarak birbirleriyle ilişkili çalışma alanlarını bazılarının öne çıkması bazılarının ise gerilemesi suretiyle gerçekleşmektedir.

"Bilgi Ekonomisinde Kentlerin Yeri" isimli çalışmada Rüya Ataklı Yavuz, bilgi ve iletişim teknolojilerinden yaşanan dönüşümün toplumların da yeniden şekillenmesine yol açtığından hareketle, küresel ekonomide üretim ve mekanın şekillenmesi paralelinde kentlerin durumunu tartışmaktadır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre bilgi ekonomisinin gelişmesi kentler üzerinde olumlu ve olumsuz pek çok etki meydana getirmektedir. Bilgi ekonomisi kentleri yeniden biçimlendirmektedir.

Taylan Özgür Kaya ve Aslıgül Sarıkamış Kaya'nın hazırladığı "Saint-Malo Sonrası Dönemde Avrupa Birliği'nin Uluslararası Kimliği: Bir Sivil Güçten Daha Fazlası Mı?" başlıklı makalede askeri kabiliyetlere sahip olmaması sebebiyle sivil bir güç olarak tanımlanan AB'nin 1990'lı yılların sonlarında hayata geçirilen AGSP/OGSP süreci ile askeri bir kapasiteye sahip olmasının Birliğin sivil güç kimliğini sona erdirip erdirmediği sorusuna cevap bulmak amaçlanmıştır.

Nurgül Keleş Tayşir ve Beliz Ülgen dergimize "Reverse Mentoring Designs of Banking Sector in Turkey" isimli çalışma ile katkı sağlamışlardır. Çalışmada Türkiye Bankacılık Sektöründe "Tersine Mentorlük" uygulamaları üzerinde durulmaktadır. Çalışmanın sonuçları ile yeni bir uygulama olan "tersine mentorluk" kavramı hakkında bilgi sunmak ve kavramın farklı kuşakların yönetimi konusundaki önemi ifade edilmektedir.

Çiğdem Pekar'ın kaleme aldığı "Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması Çerçevesinde Nükleer Teknolojinin 'İki Yüzlü' Yapısı" adlı makale; bu alanda nükleer teknolojinin barışçıl amaçlar dışında kullanımını önleme ve bu teknolojinin barışçıl amaçlarla kullanımı sağlama çabalarını NPT müzakereleri ve üç sütunlu yapısı kapsamında değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

İçten saygılarımızla

Doç. Dr. Suat UĞUR

Yönetim Bilimleri Dergisi/Journal of Administrative Sciences
Cilt / Volume: 15, Sayı / N: 29, ss. / pp.: 9-23, 2017

Ekonomik Gelişmişlik-Kamu Harcamaları İlişkisi: 2007:1-2015:3 Dönemi Türkiye Örneği

Hale AKBULUT*

Özet
Bu çalışma; ekonomik gelişmişlik düzeyi ile farklı kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi; Türkiye açısından sınamayı amaçlamaktadır. Bu amaçla; merkezi yönetim bütçe harcamaları ile mahalli idareler bütçe harcamalarının gelir düzeyi ile olan ilişkisi ayrı olarak ele alınmıştır. Çalışmada 2007:1-2015:3 dönemi; üçer aylık veri setinden yararlanılmıştır. Ayrıca ele alınan serilerin aynı dereceden durağan olmamaları nedeniyle Pesaran, Shin ve Smith'in sınır testi yaklaşımı ve hata düzeltme modeli analiz yöntemi olarak tercih edilmiştir. Çalışmanın bulgularına göre; ekonomik gelişmişlik düzeyi ile merkezi yönetim bütçe harcamaları arasında hem kısa dönem hem de uzun dönemde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin varlığına rastlanmamıştır. Bununla birlikte mahalli idareler bütçe harcamaları ile ekonomik gelişmişlik düzeyi arasında uzun dönemde pozitif bir ilişkinin var olduğu gözlemlenmiştir.
Anahtar Kelimeler: *Wagner hipotezi, sınır testi, hata düzeltme modeli, mali yerelleşme.*

The Relationship Between Economic Development and State Spendings: The Case of Turkey in 2007:1-2015:3 Quarter

Abstract
This paper aims to test the relationship between economic development and different public expenditures in terms of Turkey. For that purpose, the relationship between central government budget expenditures/local administrations and income level are handled separately. The quarterly data set of 2007:1-2015:3 is employed. Moreover, bounds testing approach of Pesaran, Shin and Smith and error correction model are preferred as the series are not stationary at the same order. The findings of the paper indicate no evidence for the relationship between economic development and central government budget expenditures in both short and long terms. However, a positive relationship between budget expenditures of local administrations and economic development level is observed in the long run.
Key words: *Wagner's hypothesis, bounds test, error correction model, fiscal federalism.*

* Dr., Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, 06800 Beytepe/ ANKARA

1. GİRİŞ

Kamu sektörünün ekonomi içerisindeki payının ne olması gerektiği iktisat literatüründe üzerinde sıklıkla tartışılan bir konudur. Kamu sektörünün iktisadi büyüme ve kalkınma için gerekli olduğunu savunan görüşlerin yanı sıra, kamu hacmindeki artışların ekonomiyi olumsuz yönde etkileyeceğini savunan görüşler de mevcuttur. Kamu hacminin artmasını savunanlar; asimetrik bilgi, eksik rekabet, kamusal mallar, dışsallıklar ve eksik piyasalar gibi piyasa başarısızlıklarının varlığına dikkat çekmekte ve kamunun söz konusu başarısızlıkları gidermek üzere ekonomide aktif bir şekilde rol alması gerektiğini vurgulamaktadırlar. Ek olarak; enflasyon, işsizlik gibi makroekonomik sorunların giderilmesi, toplumun dezavantajlı kesimlerini desteklemek amacıyla yeniden gelir dağılımının sağlanması ve erdemli malların sunumu gibi gerekçeler de kamu sektörünün ekonomi içerisindeki önemini arttırmaktadır. Kamu hacmindeki artışların ekonomiyi olumsuz yönde etkileyeceğini savunanlar ise kamu başarısızlıkları üzerinde durmaktadırlar. Kamu sektörünün, faaliyetlerinin yaratacağı etkiler üzerindeki kontrolü; öngörülemeyen özel sektör tepkilerinden dolayı sınırlı kalmaktadır. Ek olarak bürokratik engeller ve siyasi süreçlerden kaynaklanan kısıtların varlığı, kamu sektörünün ekonomik etkinliğini azaltmaktadır. Bu bağlamda, kamunun etkinliği hakkında nihai bir görüş birliği söz konusu değildir. Söz konusu tartışmaya farklı bir açıdan baktığımızda üzerinde görüş birliği olmayan bir başka sorun daha dikkat çekmektedir. Bu sorun ise; literatürde Wagner hipotezi olarak da adlandırılan ve ekonominin gelişmişlik seviyesine bağlı olarak kamu sektörünün hacminin artacağını ifade eden hipotezin sınanmasıdır. Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra kamu harcamalarının milli gelir içerisindeki payının bir çok ülkede belirgin bir şekilde artmasına bağlı olarak Wagner hipotezinin popülaritesi artmış ancak literatürde yer alan ampirik çalışmaların bulguları hipotezin geçerliliği konusunda net bir sonuca ulaşamamıştır.

Bu çalışma; Wagner hipotezince vurgulanan ekonomik gelişmişlik düzeyi ile kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi farklı kamu harcamalarından hareketle; 2007:1-2015:3 dönemi üçer aylık verileri ile Türkiye açısından test etmektedir. Çalışma; iki açıdan literatüre katkı sağlar niteliktedir. Öncelikle bütçeleme sistemindeki değişiklikler göz önüne alınarak 2006 sonrası verileri tercih edilmiş ve bu noktadan hareketle mevcut en güncel veriler analize dahil edilmiştir. Çalışmanın ikinci ve asıl önemli katkısı ise merkezi yönetim bütçe harcamaları ile mahalli idareler bütçe harcamalarının ayrı olarak ele alınmasıdır. Böylelikle ekonomik gelişmişlik düzeyinin göstergesi olarak ele alınan gelir düzeyinin artması durumunda kamu harcamalarında bir değişiklik olup olmayacağının cevaplandırılmasına ek olarak harcamaların merkezi yönetim birimlerine mi yoksa mahalli yönetim birimlerine mi daha çok yöneltildiği sorusu da cevaplandırılabilecektir.

Son yıllarda nüfus artışı ve şehirleşme oranlarının artmasına paralel olarak yerel ihtiyaçlar artmış ve bu ihtiyaçların giderilmesinde kamu hizmetlerinin ve kamu gelirlerinin mahalli idarelere kaydırılmasının etkinliği arttıracağına ilişkin görüşler yaygınlaşmıştır. Gerek Tiebout (1956) ve Oates'in (1972) iyiliksever devlet -benevolent government- varsayımına dayanan modelleri, gerekse Brennan ve Buchanan'ın

(1980) Leviathan hipoteze dayalı açıklamaları; mali yerelleşmenin kamu mallarının etkin sunumuna katkı sağlayacağını savunmaktadır. Söz konusu görüşlerin altında yatan temel düşünce; yerel yönetimlerin hakimiyetleri altındaki bölgelerin ihtiyaçları hakkında daha fazla bilgi sahibi oldukları düşüncesidir[1,2,3]. Ek olarak; mali yerelleşmenin yönetimin hesap verebilirliğini ve şeffaflığını arttıracağı savunulabilir. Diğer yandan, Bardhan ve Mookherjee (1998), Rodriguez-Pose ve Ezcurra (2011) ve Gemmell, Kneller ve Sanz'ın (2013) çalışmalarında olduğu gibi mali yerelleşmenin ekonomi üzerinde olumsuz etkilerde bulunacağını savunan görüşler de mevcuttur. Buna göre; yerel yönetim birimleri kamu hizmetlerinin sunumunda ölçek ekonomisinin avantajlarından yararlanamamaktadır ve yerel yönetimlerin varlığı merkezi yönetimin gelirin yeniden dağıtımı işlevine zarar vermektedir[4,5,6].

Mali yerelleşmenin ekonomi üzerinde olumlu ya da olumsuz nitelikte etkiler yaratacağına ilişkin düşünceler; iktisatçıları mali yerelleşme ile gelir ya da iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi ampirik olarak sınamaya yöneltmiştir. Bu bağlamda mali yerelleşmenin göstergesi niteliğinde olan mahalli idare harcamalarının gelir düzeyi ve iktisadi büyüme oranları üzerindeki etkilerini sınayan çalışmalar hem farklı ülkeler ve ülke grupları için hem de Türkiye için mevcuttur. Bununla birlikte, nedenselliğin ters yönlü olarak ele alınarak ekonomik gelişmişlik düzeyinin mahalli idare bütçe harcamaları üzerindeki etkilerinin sınanması literatürün halen bir eksikliği niteliğindedir. Oysa, Wagner hipotezinin altında yatan sanayileşme, modernleşme vb. olgular günümüzde toplum yapısının niteliklerine bağlı olarak yerel nitelikteki ihtiyaçları arttırmakta, söz konusu ihtiyaçların giderilmesinde yetki ve sorumluluğun yerel yönetim birimlerine bırakılması gündeme gelmektedir. Bu bağlamda, mahalli idareler harcamalarının ekonomik gelişmişlik ya da gelir düzeyinden etkilenip etkilenmediğinin ayrıca ortaya konulması önem arz etmektedir. Bu sorunun ele alınmasını amaçlayan bu çalışma; beş temel bölümden oluşmaktadır. İzleyen bölümde; ekonomik gelişmişlik ve kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi temel alan Wagner hipotezine ilişkin kavramsal çerçeve ve ampirik literatür aktarılmış, üçüncü bölümde ise veriler ve metodolojiye ilişkin bilgiler verilmiştir. Dördüncü bölümde ampirik analiz gerçekleştirilmiş ve bulgular sunulmuştur. Çalışmanın beşinci bölümü olan sonuç kısmında ise genel değerlendirmelere yer verilmiştir.

1 Charles Mills Tiebout, 'A Pure Theory of Local Expenditures', The Journal of Political Economy, Vol. 64, No. 5, 1956, s. 416–424.

2 Wallace E. Oates, Fiscal Federalism, (New York: Harcourt-Brace, 1972).

3 Geoffrey Brennan and James M. Buchanan, The Power to Tax: Analytical Foundations of a Fiscal Constitution, (Cambridge: Cambridge University Press, 1980).

4 Pranab Bardhan and Dilip Mookherjee, 'Expenditure Decentralization and the Delivery of Public Services in Developing Countries', CIDER Working Paper No. C98-104, 1998, Berkeley, California: Center for International and Development Economics Research.

5 Andres Rodriguez-Pose and Roberto Ezcurra, 'Is Fiscal Decentralization Harmful for Economic Growth? Evidence from the OECD Countries', Journal of Economic Geography, Vol. 11, 2011, s. 619–643.

6 Norman Gemmell, Richard Kneller, Ismael Sanz, 'Fiscal Decentralization and Economic Growth: Spending versus Revenue Decentralization', Economic Inquiry, Vol. 51, No. 4, 2013, s. 1915-1931.

2. LİTERATÜR

Ekonominin gelişmişlik düzeyinin kamu harcamaları oranları üzerinde etkili olacağı görüşü Wagner'in (1883) öncü çalışmasına dayanmaktadır[7]. Sonraları "kamu harcamalarının artış kanunu" ya da "devlet faaliyetlerinin artış kanunu" olarak adlandırılan bu görüşe göre; ülkelerin gelir düzeyi arttıkça kamu sektörünün ekonomi içerisindeki hacmi de artış göstermektedir.

Wagner; kamu girişimlerinin artmasının altında yatan üç temel neden sıralamaktadır. İlk olarak, endüstrileşme ve modernleşmenin gelişmesi ile birlikte özel sektör faaliyetlerinin yerini kamu sektörünün aldığını savunmaktadır. Toplum yapısı karmaşıklaştıkça, kamunun koruyucu ve düzenleyici faaliyetlerine ihtiyaç artmaktadır. İkinci olarak; reel gelirdeki artış gelir esnekliği yüksek nitelikte olan kültürel harcamalar ve refah harcamalarına olan talebi tetiklemektedir. Görece yüksek gelir düzeyine sahip olan gelişmiş ülkelerde gelir eşitsizliği sorununun giderilmesi ve toplum içerisindeki dezavantajlı kesimlerin durumlarının iyileştirilmesi amacıyla gerçekleştirilen transfer harcamalarının yüksek olması da bu açıklamayı destekler niteliktedir. Üçüncü olarak; doğal tekellerle mücadele edebilmek ve çok büyük yatırımlar gerektiren mal ve hizmetlerin üretimini sağlamak için kamunun teknolojik değişim ve iktisadi kalkınmayı sağlaması gerekmektedir[8]. Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra kamu sektörü payının göstergesi niteliğinde yaygın olarak kabul gören kamu harcamaları oranlarının genel bir artış eğiliminde olması Wagner hipotezinin popülaritesini arttırmış ve bu bağlamda söz konusu hipotezin geçerli olup olmadığı literatürde ampirik olarak sıklıkla test edilmiştir. Söz konusu çalışmalar eski tarihlere uzanmakla birlikte Ram (1987) zaman serisi çalışmaların ulaştığı Wagner hipotezini destekleyici nitelikteki bulguların kısıtlı örneklem ya da yetersiz veri kullanılmasından kaynaklandığını savunmaktadır. Bu nedenle kişi başı gelir ile kamu harcamalarının milli gelire oranı arasındaki ilişkiyi 115 ülkeye ilişkin geniş bir veri setini ele alarak sınamış; çalışmasında hem zaman serisi analizinden hem de yatay kesit analizinden yararlanmıştır. Zaman serisi analizi bulguları ülkeler arasında farklılaşmakla birlikte, yatay kesit bulguları Wagner hipotezini reddetmektedir.

Literatürdeki öncül çalışmaların bir başka eksikliği kullanılan serilerin durağan olup olmadıklarının dikkate alınmamış olmasıdır. Serilerin durağan olmaması durumunda aralarında bulunan ilişki sahte -spurious- nitelikte olabilecektir. Henrekson (1993) söz konusu eksikliği gidermek amacıyla kamu harcamaları ve gayrisafi yurt içi hasıla serilerinin farklarından yararlanarak 1861-1990 dönemi verileri ile İsveç için Wagner hipotezinin geçerliliğini sınamıştır. Çalışmanın bulguları hipotezin geçerli olmadığını savunmaktadır. Wagner hipotezini sınayan sonraki çalışmalar tek bir ülkeyi ele alan zaman serisi çalışmaları ve farklı ülke gruplarından yararlanan panel veri çalışmaları olarak iki grup altında ele alınabilir. Farklı ülkelere ilişkin verilerden yararlanan panel veri çalışmalarından Karagianni, Pempetzoglou ve Strikou

7 Satish Verma ve Raul Arora, 'Does the Indian Economy Support Wagner's Law? An Econometric Analysis', Eurasian Journal of Business and Economics, Vol. 3, No. 5, 2010, s. 77-91.

8 Magnus Henrekson, 'Wagner's Law: A Spurious Relationship?', Public Finance, Vol. 48, No. 2, 1993, s. 406-415.

(2002) 15 Avrupa Birliği üye ülkesi için 1949-1998 dönemi verileri ile yaptıkları çalışmalarında Wagner hipotezini test etmek amacıyla; Granger nedensellik testi, Engle-Granger eş bütünleşme testi ve Johansen en çok olabilirlik yöntemi olmak üzere üç farklı yöntemden yararlanmışlardır. Çalışma; yöntem seçiminin bulgular üzerinde oldukça etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Lamartina ve Zaghini (2011) panel eş-bütünleşme analizinden yararlandıkları çalışmalarında 23 OECD ülkesi için 1970-2006 dönemi verileri ile kamu harcamaları ile kişi başı gayrisafi yurt içi hasıla arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki bularak Wagner hipotezini desteklemektedirler. Ek olarak, söz konusu ilişki; görece düşük kişi başı gayrisafi yurt içi hasılaya sahip olan ülkelerde daha güçlü bulunmuştur. Magazzino, Giolli ve Mele (2015) 27 Avrupa Birliği üye ülkesi için 1980-2013 dönemi verileri ile gerçekleştirdikleri regresyon analizleri sonucunda Wagner kanununu desteklerken, ülke bazında gerçekleştirdikleri Granger nedensellik analizlerinin farklı sonuçlar verdiğine dikkat çekmişlerdir.

Zaman serisi verilerinden yararlanan ikinci grup çalışmalardan Bairam (1995) Amerika Birleşik Devletleri için kamu harcamalarının esnekliğinin birden düşük olduğunu bularak, Wagner hipotezini reddetmektedir. 1972-1991 dönemi verilerinden yararlandığı çalışmasında Wagner hipotezini destekleyen tek harcama türünün savunma dışı harcamalar olduğunu savunmaktadır. İngiltere için yapılan çalışmalardan Chow, Cotsomitis ve Kwan (2002) 1948-1997 dönemi verileri ile Wagner hipotezini destekleyen bulgulara ulaşırken, Yuk (2005) 1830-1993 dönemi verileri ile Wagner kanununu destekleyici nitelikte güvenilir bulgular elde edememiş, sonuçların örneklem dönemi seçimine duyarlı olduğuna dikkat çekmiştir. Verma ve Arora (2010) hata düzeltme yönteminden yararlandıkları çalışmalarında Hindistan için 1950-2007 dönemi verileri ile Wagner hipotezini desteklemektedir. Esasen, Wagner hipotezini farklı ülkeler için sınayan çalışma sayısı oldukça fazladır ancak söz konusu çalışmaların ortaya koyduğu en önemli sonuç; örneklem ve yöntem seçimine bağlı olarak bulguların farklılaşmasıdır.

Wagner kanununu Türkiye için test eden çalışmalar da mevcuttur. Söz konusu çalışmalardan; Işık ve Alagöz (2005) ile Selen ve Eryiğit (2009) Wagner hipotezini desteklerken, Demirbaş (1999), Bağdigen ve Çetintaş (2003), Sancar (2012), Tuna (2013), Ulucak ve Ulucak (2014) Wagner hipotezini destekleyici kanıt bulamamışlardır. Oktayer ve Oktayer (2013) ise eş bütünleşme yönteminden yararlandıkları çalışmalarında ancak enflasyon oranının kontrol değişkeni olarak analize dahil edilmesi durumunda hipotezi destekleyici nitelikte bulgulara ulaşmışlardır. Söz konusu çalışmada ayrıca toplam kamu harcamaları yerine faiz dışı kamu harcamaları verilerinden yararlanılmıştır.

Görüldüğü gibi ekonominin gelişmişlik seviyesine bağlı olarak kamu harcamalarında herhangi bir değişiklik olup olmayacağı literatürde sıklıkla tartışılmış ve ampirik olarak sınanmıştır. Ancak farklı harcama türleri üzerindeki etkilerin ne olacağı halen yeterince irdelenmemiş bir konu olmaya devam etmektedir.

3. VERİ, MODEL ve METODOLOJİ

Wagner hipotezinin sınanmasında literatürde temel olarak altı farklı eşitlikten yararlanıldığı görülmektedir[9]. Bu eşitlikler aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

$$G=f(Y) \quad (1)$$

$$C= f(Y) \quad (2)$$

$$G=f(Y/P) \quad (3)$$

$$G/Y= f(Y/P) \quad (4)$$

$$G/P= f(Y/P) \quad (5)$$

$$G/Y=f(Y) \quad (6)$$

G; toplam kamu harcamalarını, Y; reel gayrisafi yurt içi hasılayı, C; reel kamu tüketim harcamalarını, P; nüfus oranını ifade etmektedir. Türkiye için gerçekleştirilecek olan analizde üçer aylık nüfus verilerine ulaşılamadığından (3), (4) ve (5) numaralı denklemlerden bu çalışmada yararlanılmamıştır. Ayrıca çalışmanın temel amacı; merkezi ve yerel yönetim kamu harcamaları üzerindeki etkilerin sınanması olduğundan ayrı bir iktisadi tasnife gidilmemiş, böylelikle tüketim harcamalarına odaklanan (2) numaralı denklem de dikkate alınmamıştır. Bu bağlamda, ampirik analiz gerçekleştirilirken; (1) ve (6) numaralı denklemlerden yararlanılmıştır. Kamu harcamaları olarak ise; merkezi yönetim bütçe harcamaları ve mahalli idareler bütçe harcamaları ele alınmıştır. Mahalli idareler bütçe harcamalarına ilişkin veriler T.C. Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü Genel Yönetim Mali İstatistikleri›nden, merkezi yönetim bütçe harcamaları ve gayrisafi yurt içi hasıla verileri ise T.C. Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi'nden elde edilmiştir. Seriler; tüketici fiyatları endeksinden (2003=100) yararlanılarak reel hale getirilmiş ve logaritmaları alınarak analize dahil edilmiştir. Çalışmada; EViews 8 programı kullanılmıştır.

Ele alınacak zaman kesitinin belirlenmesinde Türkiye'de performans esaslı bütçeleme sistemine geçiş ve verilerin erişilebilirliği dikkate alınmış ve böylelikle 2007:1-2015:3 dönemi; analiz dönemi olarak belirlenmiştir. Tablo 1 çalışmada kullanılan değişkenler ve tanımlarını göstermektedir.

Tablo 1: *Değişkenler ve Tanımları*

Değişken Adı	Tanımı
rgdp	Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (2003 fiyatlarıyla)
rmer	Reel Merkezi Yönetim Bütçe Harcamaları (2003 fiyatlarıyla)
mer_gdp	Merkezi Yönetim Bütçe Harcamaları/GSYİH (%)
ryer	Reel Mahalli İdareler Bütçe Harcamaları (2003 fiyatlarıyla)
yer_gdp	Mahalli İdareler Bütçe Harcamaları/GSYİH (%)

9 Sunday O. Iyare, and Troy Lorde, 'Co-integration, Causality and Wagner's Law: Tests for Selected Caribbean Countries', Applied Economics Letters, 2004, Vol. 11, No. 13, s. 815–825.

Söz konusu değişkenlerden ve (1) ve (6) numaralı eşitliklerden yararlanılarak oluşturulan modeller aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

$$rmer_t = \alpha_0 + \alpha_1 * rgdp + u_t \quad (7)$$
$$mer_gdp_t = \alpha_0 + \alpha_1 * rgdp + u_t \quad (8)$$
$$ryer_t = \alpha_0 + \alpha_1 * rgdp + u_t \quad (9)$$
$$yer_gdp_t = \alpha_0 + \alpha_1 * rgdp + u_t \quad (10)$$

Modellerin test edilmesinden önce tüm seriler; üçer aylık verilerin kullanılması nedeniyle mevsimsellik açısından Friedman testi ile sınanmıştır. Test sonucunda rassal değişkenlere ait serilerden seçilen her bir örneklemin ortalamasının birbirine eşit olduğunu yani ele alınan zaman serilerinde mevsimsel etkilerin olmadığını savunan boş hipotez %1 anlamlılık düzeyinde reddedilmiştir. Değişkenlerde mevsimsel etkilerin tespiti üzerine seriler; Census X-12 yöntemi ile mevsimsellikten arındırılmıştır. Mevsimsellik testi sonuçlarına ilişkin bulgular Tablo 2'de özetlenmiştir.

Tablo 2: *Değişkenlere İlişkin Mevsimsellik Testi Sonuçları*

Değişken	F Değeri	Sonuç
rgdp	133.326**	% 0.1 anlamlılık düzeyinde mevsimsellik bulunmaktadır.
rmer	36.542**	% 0.1 anlamlılık düzeyinde mevsimsellik bulunmaktadır.
mer_gdp	31.851**	% 0.1 anlamlılık düzeyinde mevsimsellik bulunmaktadır.
ryer	37.447**	% 0.1 anlamlılık düzeyinde mevsimsellik bulunmaktadır.
yer_gdp	27.525**	% 0.1 anlamlılık düzeyinde mevsimsellik bulunmaktadır.

Not: **, "% 0.1 düzeyinde mevsimsellik bulunmaktadır." anlamına gelmektedir.

Değişkenler arasındaki ilişkinin sınanması için uygun yöntemin belirlenmesi amacıyla serilerin durağanlık açısından sınanması gerekmektedir. Sınır testinin analiz yöntemi olarak kullanılabilmesi için serilerin düzey değerlerinde ya da birinci dereceden durağan olmaları gerekmektedir. Bu amaçla serilerin birim köke sahip olduğunu varsayan boş hipotezin sınanmasına dayanan Dickey Fuller (1979) ve Phillips-Perron (1988) tarafından geliştirilen birim kök testlerinden yararlanılmıştır. Genişletilmiş Dickey Fuller test sonuçlarına ilişkin bulgular Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3: *Genişletilmiş Dickey Fuller Birim Kök Analizi Sonuçları*

	Düzey			**Fark**		
		τμ	**μT**		**τμ**	**μT**
rgdp	1.7438 (0.9781) (0)	-0.3182 (0.9118) (0)	-1.8777 (0.6439) (0)	-3.8185*** (0.0004) (0)	-4.0699*** (0.0034) (0)	-4.0025** (0.0185) (0)
rmer	0.9806 (0.9099) (1)	-0.9093 (0.7726) (1)	-7.4037*** (0.0000) (0)	-13.4107*** (0.0000) (0)	-13.4411*** (0.0000) (0)	-13.2019*** (0.0000) (0)
mer_gdp	-0.0360 (0.6635) (1)	-4.6038*** (0.0008) (0)	-4.6459*** (0.0038) (0)	-10.9557*** (0.000) (0)	-10.7788*** (0.0000) (0)	-10.5349*** (0.0000) (0)
ryer	0.5726 (0.8349) (1)	-4.5702*** (0.0009) (0)	-6.2950*** (0.0000) (0)	-10.8573*** (0.0000) (0)	-10.7629*** (0.0000) (0)	-10.5882*** (0.0000) (0)
yer_gdp	0.0481 (0.6911) (1)	-6.2347*** (0.0000) (0)	-6.2140*** (0.0001) (0)	-10.7232*** (0.0000) (0)	-10.5679*** (0.0000) (0)	-10.3964*** (0.0000) (0)

Not: ***=%1, **=%5 ve *=%10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir. Boş hipotez "Birim kök vardır." olarak tanımlanmıştır. Parantez içerisindeki üstteki değerler olasılık değerlerini ifade etmektedir. Parantez içerisindeki alttaki değerler Schwarz bilgi kriterine göre belirlenen optimal gecikme uzunluğunu ifade etmektedir. τμ: sabit terimin eklendiği modeli; μT: hem sabit terimin hem de trend değişkeninin eklendiği modeli ifade etmektedir.

Tablo 3'de görüldüğü gibi reel gayrisafi yurt içi hasıla değişkeni dışında kalan değişkenler Genişletilmiş Dickey Fuller birim kök analizi sonuçlarına göre düzey değerlerinde durağandırlar. Gayrisafi yurt içi hasıla değişkeni ise; birinci dereceden durağan bulunmuştur.

Tablo 4: *Phillips Perron Birim Kök Analizi Sonuçları*

	Düzey			**Fark**		
		τμ	**μT**		**τμ**	**μT**
rgdp	1.4962 (0.9640) (3)	-0.5492 (0.8689) (2)	-2.2019 (0.4734) (2)	-3.7409*** (0.0005) (4)	-3.9007*** (0.0053) (6)	-3.8106** (0.0286) (6)
rmer	2.9838 (0.9989) (19)	-2.9598** (0.0491) (2)	-7.3077*** (0.0000) (3)	-15.9802*** (0.0000) (9)	-32.0013*** (0.0001) (21)	-26.5376*** (0.0000) (17)
mer_gdp	0.9139 (0.8999) (10)	-4.6236*** (0.0007) (1)	-4.6720*** (0.0035) (1)	-11.1815*** (0.0000) (4)	-11.0027*** (0.0000) (4)	-10.2193*** (0.0000) (3)
ryer	1.0970 (0.9257) (11)	-4.6638*** (0.0007) (3)	-6.2944*** (0.0000) (1)	-16.4094*** (0.0000) (6)	-20.7362*** (0.0001) (8)	-20.3091*** (0.0000) (8)
yer_gdp	0.2893 (0.7639) (11)	-6.2374*** (0.0000) (1)	-6.2133*** (0.0001) (2)	-21.3927*** (0.0000) (9)	-21.2447*** (0.0001) (9)	-20.8993*** (0.0000) (9)

Not: ***=%1, **=%5 ve *=%10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir. Boş hipotez "Birim kök vardır." olarak tanımlanmıştır. Parantez içerisindeki üstteki değerler olasılık değerlerini ifade etmektedir. Parantez içerisindeki alttaki değerler Newey-West kriterine göre belirlenen optimal gecikme uzunluğunu ifade etmektedir. τμ: sabit terimin eklendiği modeli; μT: hem sabit terimin hem de trend değişkeninin eklendiği modeli ifade etmektedir.

Değişkenlerin durağanlığı ayrıca Phillips-Perron tarafından geliştirilen birim kök testi ile sınanmış ve test bulguları Tablo 4'de verilmiştir. Tablodan görüldüğü gibi Phillips-Perron testi bulguları da Genişletilmiş Dickey Fuller testinden elde edilen bulguları desteklemektedir. Son olarak, düzey değerinde durağan bulunmayan gayrisafi yurtiçi hasıla değişkeni; analize konu olan dönemin 2008 finansal krizini de içeriyor olması nedeniyle yapısal kırılmaları dikkate alan Zivot-Andrews (1992) birim kök testi ile bir kez daha sınanmıştır. Test istatistiğinin (-3.786), %5 anlamlılık düzeyi kritik değerinden (-4.42) büyük olması nedeniyle, serinin birim köke sahip olduğu boş hipotezi reddedilememiş ve bir kez daha serilerin durağan olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Genişletilmiş Dickey Fuller, Philips-Perron ve Zivot-Andrews testleri bulgularından hareketle; I(0) ve I(1) seriler arasındaki koentegrasyon ilişkisinin sınanmasında uygulanabilen Pesaran, Shin ve Smith (2001) sınır testi yaklaşımı analiz yöntemi olarak belirlenmiştir. Test sonucunda hesaplanan F ya da Wald istatistiği kritik değer bandının dışında yer alıyorsa, serilerin eş bütünleşme durumları hakkında nihai bir karar verilebilmekte; değerin kritik değer bandının içerisinde yer alması durumunda ise ek bilgiler olmaksızın nihai bir karar verilememektedir[10].

Birim kök testlerinin bulguları doğrultusunda benimsenen sınır testi yöntemiyle analiz edilmek üzere dört farklı model oluşturulmuştur:

$$\boldsymbol{Model1}: \Delta rmer_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^{p} \alpha_{1i} \Delta rmer_{t-i} + \sum_{i=0}^{p} \alpha_{2i} \Delta rgdp_{t-i} + \alpha_3 rmer_{t-1} + \alpha_4 rgdp_{t-1} + u_t$$

$$\boldsymbol{Model2}: \Delta mer_gdp_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^{p} \alpha_{1i} \Delta mer_gdp_{t-i} + \sum_{i=0}^{p} \alpha_{2i} \Delta rgdp_{t-i} + \alpha_3 mer_gdp_{t-1} + \alpha_4 rgdp_{t-1} + u_t$$

$$\boldsymbol{Model3}: \Delta ryer_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^{p} \alpha_{1i} \Delta ryer_{t-i} + \sum_{i=0}^{p} \alpha_{2i} \Delta rgdp_{t-i} + \alpha_3 ryer_{t-1} + \alpha_4 rgdp_{t-1} + u_t$$

$$\boldsymbol{Model4}: \Delta yer_gdp_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^{p} \alpha_{1i} \Delta yer_gdp_{t-i} + \sum_{i=0}^{p} \alpha_{2i} \Delta rgdp_{t-i} + \alpha_3 yer_gdp_{t-1} + \alpha_4 rgdp_{t-1} + u_t$$

(1) numaralı modelde merkezi yönetim bütçe harcamaları, (3) numaralı modelde mahalli idareler bütçe harcamaları mutlak olarak ele alınırken; (2) ve (4) numaralı modellerde ilgili harcamaların gayrisafi yurt içi hasılaya oranları analize dahil edilmiştir. Δ fark operatörünü, p optimal gecikme uzunluğunu ifade etmektedir.

4. AMPİRİK BULGULAR

Bir önceki bölümde belirlenen modeller ve uygulanacak ampirik yöntem doğrultusunda her bir model için uygun gecikme uzunluğu Akaike Bilgi Kriteri'nden (AIC) yararlanılarak elde edilmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 5'de özetlenmiştir.

10 Hashem Pesaran, Yongcheol Shin ve Richard J. Smith, 'Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships', Journal of Applied Econometrics, Vol. 16, No. 3, 2001, s. 289-326.

Tablo 5: *Farklı Gecikme Değerleri İçin Akaike Bilgi Kriterleri*

Gecikme (p)		Model 1	Model 2	Model 3	Model 4
1	**trendsiz**	-2.0285	-2.2827	-0.7487	-0.8329
	trendli	-2.4032	-2.6489	-0.7083	-0.7793
2	**trendsiz**	-1.8905	-2.2966	-0.5932	-0.6748
	trendli	-2.3672	-2.6446	-0.5488	-0.6173
3	**trendsiz**	-2.0658	-2.3726	-0.4471	-0.5326
	trendli	-2.3694	-2.6824	-0.4155	-0.4845
4	**trendsiz**	-2.0066	-2.2880	-0.3648	-0.4726
	trendli	-2.4733	-2.8666	-0.3283	-0.4151
5	**trendsiz**	-2.2211	-2.6807	-0.2638	-0.3984
	trendli	-2.4314	-2.8772	-0.2469	-0.3457
$\mathbf{X^2_{BG}}$		0.3378	0.4893	0.6989	0.6869

X^2_{BG} ; uygun gecikme uzunluğunda seçilen model için Breusch-Godfrey Otokorelasyon LM testi olasılık değerlerini ifade etmektedir.

Tablo 5'de görüldüğü gibi trend değişkeninin istatistiksel olarak anlamlı bulunduğu (1) ve (2) numaralı modellerde trendli model için sırasıyla p=4 ve p=5 optimal gecikme değerleri olarak belirlenmiştir. Trend değişkeninin istatistiksel olarak anlamsız bulunduğu (3) ve (4) numaralı modellerde ise optimal gecikme değeri p=1 olarak belirlenmiştir. Uygun gecikme sayısı ile tahmin edilen modeller otokorelasyon ve istikrarlılık sınamalarına tabi tutulmuştur. Breusch-Godfrey Otokorelasyon LM testi bulguları Tablo 5'de verilmiştir.

Otokorelasyon sorununun olmadığını savunan boş hipotez uygun gecikme uzunluğunda tüm modellerde %5 anlamlılık düzeyinde reddedilememiştir. Bu bağlamda modellerde otokorelasyon sorununa rastlanmamıştır. Ek olarak Grafik 1'de görülen CUSUM Testi bulgularına göre modeller istikrarlıdır.

Grafik 1: *Modelin İstikrarlılık Açısından Sınanması*

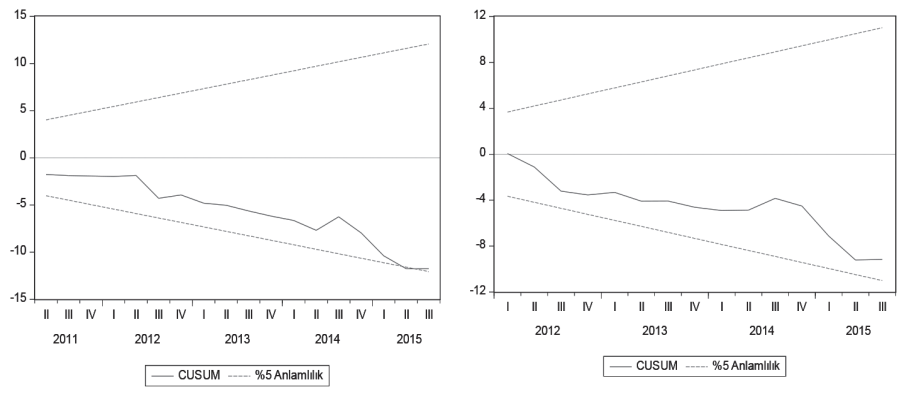

Model 1 **Model 2**

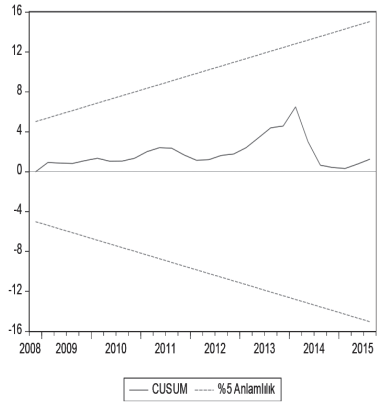

Model 3

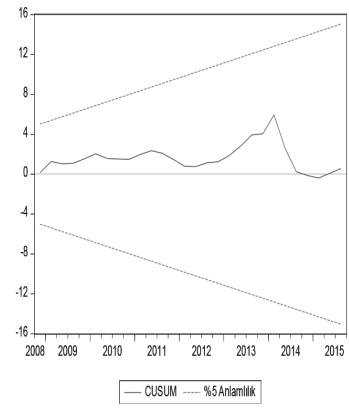

Model 4

Belirlenen gecikme uzunluklarında modellerin otokorelasyon sorunundan bağımsız ve istikrarlı bulunmasının ardından seriler arasındaki eş bütünleşme ilişkisinin sınanması amacıyla sınır testi yaklaşımından yararlanılmıştır. Tablo 6, sınır testi sonucu elde edilen F değerlerini ve %5 anlamlılık düzeyindeki kritik değerleri göstermektedir.

Tablo 6: *Sınır Testi Sonuçları*

Model	k	F İstatistiği	%5	
			Alt Kritik Değer	Üst Kritik Değer
1	1	6.8585	6.56	7.30
2	1	2.9543	6.56	7.30
3	1	7.9895	4.94	5.73
4	1	8.4001	4.94	5.73

Not: k; bağımsız değişken sayısını ifade etmektedir. Kritik değerler Pesaran, Shin ve Smith'in (2001) çalışmasından elde edilmiştir. Model 1 ve 2 için verilen kritik değerler trendli; model 3 ve 4 için verilen kritik değerler ise trendsiz modeller içindir.

Tablo 6'da görüldüğü gibi (1) numaralı modelde hesaplanan F istatistiği alt ve üst kritik değerler arasında yer almaktadır. Bu bağlamda, merkezi yönetim bütçe harcamaları ile gayrisafi yurt içi hasıla arasındaki ilişki belirsizdir. Diğer yandan (2) numaralı modele ilişkin sınır testinin ortaya koyduğu sonuçlara göre hesaplanan F istatistiği %5 anlamlılık düzeyinde alt kritik değerin altında kalmaktadır. Dolayısıyla merkezi yönetim bütçe harcamaları oransal olarak ele alındığında; gayrisafi yurt içi hasıla ile arasında eş bütünleşme ilişkisi bulunmamaktadır.

(3) ve (4) numaralı modellere ilişkin sınır testi bulgularına göre ise, hesaplanan F istatistikleri %5 anlamlılık düzeyinde üst kritik değerin üzerindedir. Bu bağlamda, mahalli idareler bütçe harcamaları; gerek mutlak olarak ele alındığında gerekse gay-

risafi yurt içi hasılaya oranı cinsinden ele alındığında gayrisafi yurt içi hasıla ile eş bütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir. Bu bağlamda ekonominin gelişmişlik düzeyine bağlı olarak Türkiye'de mahalli idareler bütçe harcamalarının değiştiği savunulabilir.

Tablo 7: *Uzun Dönem ve Kısa Dönem Parametre Tahminleri*

Uzun Dönem Modeli Katsayıları					
Bağımlı Değişken: ryer			**Bağımlı Değişken: yer_gdp**		
Değişkenler	Katsayı	T istatistiği	Değişkenler	Katsayı	T istatistiği
rgdp	1.1548	4.1060***	rgdp	0.1538	0.5474
Durbin-Watson	2.1767		Durbin-Watson	2.1719	
Hata Düzeltme Modeli Katsayıları					
Bağımlı Değişken: Δryer			**Bağımlı Değişken: Δyer_gdp**		
Değişkenler	Katsayı	T istatistiği	Değişkenler	Katsayı	T istatistiği
Δryer(-1)	0.0016	0.0089	Δyer_gdp(-1)	0.0213	0.1186
Δrgdp(-1)	-1.4317	-1.1417	Δrgdp(-1)	-1.7801	-1.5491
ect(-1)	-1.1202	-4.0598***	ect(-1)	-1.1049	-4.1978***

* ,**ve *** işaretleri sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.

Bu aşamada kısa ve uzun dönem ilişkilerin belirlenmesi amacıyla her iki model için iki farklı regresyon analizinden yararlanılmıştır. Buna göre değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki öncelikle sıradan en küçük kareler yöntemi ile tahmin edilmiştir. Regresyon sonucunda elde edilen kalıntılardan yararlanılarak kısa dönemli ilişkilerin test edilmesi amacıyla hata düzeltme modelinden yararlanılmıştır. Tablo 7'de görüldüğü gibi kısa dönem parametrelerini gösteren hata düzeltme modelinin katsayıları %5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur. Bu bağlamda gelir düzeyinin Türkiye›de mahalli idareler bütçe harcamaları üzerinde kısa dönemde etkisi bulunmamaktadır. Diğer yandan mahalli idareler bütçe harcamaları mutlak olarak ele alındığında uzun dönemde gayrisafi yurt içi hasıla ile ilişkili bulunmuştur. Bu noktadan hareketle Türkiye'de gayrisafi yurt içi hasıla ile mahalli idareler bütçe harcamaları arasında uzun dönemde pozitif yönlü bir ilişkinin var olduğu savunulabilir.

5. SONUÇ

İktisadi büyüme ve gelir artışlarının nasıl sağlanacağına ilişkin tartışmalar ekonominin sıklıkla üzerinde durduğu konulardandır. Bununla birlikte, gelir artışlarının ekonomi ve devlet bütçesi üzerinde yaratacağı etkilerin de ayrıca analiz edilmesi önem arz etmektedir. Ekonomideki gelir seviyesinde meydana gelen artışların kalkınma sürecindeki gelişmeye bağlı olarak kamu sektörü hacminde de artış yaratacağı görüşü ilk kez Adolph Wagner (1883) tarafından savunulmuştur.

Wagner'in hipotezi literatürde "kamu harcamalarının artış kanunu" ya da "devlet faaliyetlerinin artış kanunu" olarak adlandırılmaktadır. Söz konusu hipotez ulusal ve uluslararası veri setlerinden yararlanılarak farklı yöntemler yardımıyla çok sayıda çalışmada sınanmıştır. Türkiye için Wagner hipotezini test eden çalışmalar da mevcuttur. Bununla birlikte bu çalışma; literatüre iki temel açıdan katkı sağlar niteliktedir. Birincisi; Türkiye'de bütçeleme sisteminde yapılan değişikliği dikkate alarak 2006 sonrası mümkün olan en geniş veri setini ele almaktadır. Bu bağlamda 2007:1-2015:3 dönemi üçer aylık verilerinden yararlanılmıştır. Ayrıca literatürde sıklıkla kullanılan yöntemlerin aksine, ilişkileri sınanan serilerin aynı dereceden durağan olmamaları durumunda da güvenilir sonuçlar veren Pesaran, Shin ve Smith'in (2001) sınır testi yaklaşımı analiz yöntemi olarak kullanılmıştır. Sınır testi analizi sonucu eş bütünleşik bulunan seriler; kısa ve uzun dönem ilişkilerin tespiti için sıradan en küçük kareler ve hata düzeltme modeli ile de ayrıca sınanmıştır. Dolayısıyla çalışmanın ele alınan örneklem ve kullanılan yöntemler itibariyle literatüre katkı sağladığı savunulabilir. Çalışmanın ikinci temel katkısı ise önceki çalışmalardan ayrılan asıl yönü ortaya koymaktadır. Buna göre; gelir düzeyindeki artışların hangi idari birimlere yöneltildiğinin ortaya konulabilmesi amacıyla, merkezi yönetim bütçe harcamaları ve mahalli idareler bütçe harcamaları ayrı olarak analize dahil edilmiştir. Söz konusu ayrımın dikkate alınması suretiyle Türkiye'de ekonomik gelişmişliğin mali yerelleşme sürecine etkisi de ortaya konulabilmiştir. Çalışmanın bulguları da söz konusu ayrımın önemini destekler niteliktedir.

Sınır testi yaklaşımı bulgularına göre; merkezi yönetim bütçe harcamaları ile gayrisafi yurt içi hasıla arasında eş bütünleşme ilişkisinin varlığına dair istatistiksel olarak anlamlı bir kanıta ulaşılamamıştır. Bu bağlamda Wagner hipotezinin söz konusu harcamalar için geçerli olmadığı savunulabilir. Bu nedenle, kısa ve uzun dönem etkilerin sınanmasına ilişkin sıradan regresyon ve hata düzeltme modeli yaklaşımlarına söz konusu harcamalar için yönelinmemiştir. Diğer yandan sınır testi bulguları; mahalli idareler bütçe harcamaları ile gayrisafi yurt içi hasıla arasında eş bütünleşme ilişkisinin varlığına işaret etmektedir. Hata düzeltme modeli değişkenler arasında kısa dönemde istatistiksel olarak anlamlı ilişkilerin varlığını desteklemiyor olsa da, sıradan en küçük kareler yöntemi analizi sonucunda mahalli idareler bütçe harcamalarının mutlak olarak ele alınması durumunda istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiye rastlanmıştır. Bu bağlamda, uzun dönemde mahalli idareler bütçe harcamaları ile gayrisafi yurt içi hasıla ilişkili bulunmuştur. Mahalli idareler bütçe harcamaları değişkenine ilişkin katsayının pozitif çıkmasından hareketle Türkiye'deki gelir artışları ile mahalli idareler bütçe harcamaları arasında uzun dönemde aynı yönde bir ilişkinin olduğu bir başka deyişle Wagner hipotezinin söz konusu harcamalar için geçerli olduğu savunulabilir.

Söz konusu bulgu günümüzde revaçta olan mali yerelleşme tartışmaları bağlamında önem arz etmektedir. Ülkenin etnik ve kültürel yapısı, demokrasi düzeyi, genişliği vb. bir çok faktöre ek olarak gelir düzeyinin de mali yerelleşme seviyesini etkilediği literatürde geniş olarak kabul görmektedir. Bu çalışmanın bulguları da bu durumun Türkiye için geçerliliğini desteklerken, gelir artışlarının; mahalli idarelerin yetki ve sorumluluklarını harcama açısından arttırdığını ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

Bağdigen, Muhlis and Hakan Çetintaş. 'Causality Between Public Expenditure and Economic Growth: The Turkish Case', Journal of Economic and Social Research, Vol. 6, No. 1, 2003, s. 53-72.

Bairam, Erkin I., 'Level of Aggregation, Variable Elasticity and Wagner's Law', Economics Letters, Vol. 48, No. 3-4, 1995, s. 341-344.

Bardhan, Pranab and Dilip Mookherjee. 'Expenditure Decentralization and the Delivery of Public Services in Developing Countries', CIDER Working Paper No. C98-104, 1998, Berkeley, California: Center for International and Development Economics Research.

Brennan, Geoffrey and James M. Buchanan. The Power to Tax: Analytical Foundations of a Fiscal Constitution, (Cambridge: Cambridge University Press, 1980).

Chow, Ying-Foon, John A. Cotsomitis and Andy C. C. Kwan. 'Multivariate Cointegration and Causality Tests of Wagner's Hypothesis: Evidence from the UK', Applied Economics, Vol. 34, No. 13, 2002, s. 1671-1677.

Demirbaş, Safa. 'Cointegration Analysis-Causality Testing and Wagner's Law: The Case of Turkey, 1950-1990', Discussion Papers in Economics, 1999, Department of Economics, University of Leicester, U.K.

Dickey, David A. and Wayne A. Fuller. 'Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root', Journal of the American Statistical Association, Vol. 74, No. 366, 1979, s. 427-431.

Gemmell, Norman, Richard Kneller and Ismael Sanz. 'Fiscal Decentralization and Economic Growth: Spending versus Revenue Decentralization', Economic Inquiry, Vol. 51, No. 4, 2013, s. 1915-1931.

Henrekson, Magnus. 'Wagner's Law: A Spurious Relationship?', Public Finance, Vol. 48, No. 2, 1993, s. 406-415.

Işık, Nihat ve Mehmet Alagöz. 'Kamu Harcamaları ve Büyüme Arasındaki İlişki', Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 24, Ocak - Haziran 2005, s. 63-75.

Iyare, Sunday O. and Troy Lorde. 'Co-integration, Causality and Wagner's Law: Tests for Selected Caribbean Countries', Applied Economics Letters, 2004, Vol. 11, No. 13, s. 815–825.

Karagianni, Stella, Maria Pempetzoglou and Soultana Strikou. 'Testing Wagner's Law for the European Union Economies', Journal of Applied Business Research, Vol. 18, No. 4, 2002, s. 107-114.

Lamartina, Serena and Andrea Zaghini. 'Increasing Public Expenditure: Wagner's Law in OECD Countries', German Economic Review, Vol. 12, No. 2, 2011, s. 149-164.

Magazzino, Cosimo, Lorenzo Giolli and Marco Mele. 'Wagner's Law and Peacock and Wiseman's Displacement Effect in European Union Countries: A Panel Data Study', International Journal of Economics and Financial Issues, Vol. 5, No. 3, 2015, s. 812-819.

Oates, Wallace E., Fiscal Federalism, (New York: Harcourt-Brace, 1972).

Oktayer, Asuman ve Nagihan Oktayer. 'Testing Wagner's Law for Turkey: Evidence From a Trivariate Causality Analysis', Prague Economic Papers, Vol. 2, 2013, s. 284-301.

Pesaran, Hashem , Yongcheol Shin ve Richard J. Smith. 'Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships', Journal of Applied Econometrics, Vol. 16, No. 3, 2001, s. 289-326.

Phillips, Peter C. B. and Pierre Perron. 'Testing for a Unit Root in Time Series Regression', Biometrica, Vol. 75, No. 2, 1988, s. 335-46.

Ram, Rotti. 'Wagner's Hypothesis in Time Series and Cross Section Perspectives: Evidence from 'Real' Data for 115 Countries', Review of Economics and Statistics, Vol. 69, No. 2, 1987, s. 194-204.

Rodriguez-Pose, Andres and Roberto Ezcurra. 'Is Fiscal Decentralization Harmful for Economic Growth? Evidence from the OECD Countries', Journal of Economic Geography, Vol. 11, 2011, s. 619–643.

Sancar, Canan. 'Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisine Wagner Yasası ve Keynesyen Görüş Çerçevesinde Teorik Bir Yaklaşım: Türkiye Örneği (2000-2011)›, *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,* Vol. 1, No. 2, 2012, s. 1-19.

Selen, Ufuk ve Kadir Eryiğit. 'Yapısal Kırılmaların Varlığında Wagner Kanunu Türkiye İçin Geçerli mi?', Maliye Dergisi, Sayı 156, Ocak-Haziran 2009, s. 177-198.

Tiebout, Charles Mills. 'A Pure Theory of Local Expenditures', The Journal of Political Economy, Vol. 64, No. 5, 1956, s. 416–424.

Tuna, Kadir. 'Türkiye'de Wagner Kanunu'nun Geçerliliğinin Test Edilmesi', İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi, Cilt 1, Sayı 3, 2013, s. 54-57.

Türkiye Cumhuriyeti Maliye Bakanlığı. Muhasebat Genel Müdürlüğü, muhasebat.gov.tr. (Erişim Tarihi: 4 Nisan 2016).

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası. Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS), evds.tcmb.gov.tr. (Erişim Tarihi: 4 Nisan 2016).

Ulucak, Recep ve Zübeyde Ş. Ulucak. 'Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik', Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, Cilt 10, Sayı 23, 2014, s. 81-98.

Verma, Satish ve Raul Arora. 'Does the Indian Economy Support Wagner's Law? An Econometric Analysis', Eurasian Journal of Business and Economics, Vol. 3, No. 5, 2010, s. 77-91.

Wagner, Adolph. (der.) Three Extracts on Public Finance, in R.A. Musgrave and A.T. Peacock, (London: Macmillan, 1958 (1883)), Classics in the Theory of Public Finance.

Yuk, Wing. 'Government Size and Economic Growth: Time Series Evidence for the United Kingdom, 1830-1993', Econometric Working Paper, No. EWP0501, 2005, Department of Economics, University of Victoria (UVic).

Zivot, Eric ve Donald W. K. Andrews. 'Further Evidence on the Great Crash, The Oil-Price Shock, and the Unit-Root Hypothesis', Journal of Business and Economic Statistics, Vol. 10, No. 3, 1992, s. 251-270.

Yönetim Bilimleri Dergisi/Journal of Administrative Sciences
Cilt / Volume: 15, Sayı / N: 29, ss. / pp.: 25-41, 2017

Bilişim Teknolojisi İşlevlerinin Örgütsel Performans Üzerine Etkisi

Lutfiye ÖZDEMİR*& Berkant DULKADİR**

Özet
Hızla değişmekte ve gelişmekte olan BT'nin örgütlerdeki uygulama alanları ve işlevleri de beraberinde artmaktadır. Gerek örgütsel işlevleri gerekse çevresel fonksiyonları yerine getirmede BT yoğun olarak kullanılmaktadır. Bu bağlamda BT'nin örgütsel performansı da etkilemekte olduğu söylenebilir. İşte bu araştırma, günümüz örgütlerinde bir yandan içsel bütünleşme amacıyla diğer taraftan dışsal odaklanma amacıyla kullanılan BT'nin örgütsel performans üzerinde etkisinin bulunup bulunmadığını ve bu etkinin ne kadarının BT işlevlerinden kaynaklandığını belirleyebilmek amacıyla yapılmıştır. Araştırma TR1 bölgesinde hazır giyim alanında üretim yapan 187 işletmede 368 katılımcı üzerinde uygulanmıştır. İstatistiki değerlendirmeler sonucunda; BT işlevleri içsel bütünleşme amaçlı BT işlevleri ve dışsal odaklanma amaçlı BT işlevleri olarak iki boyutta toplanmış olup, örgütsel performans ise tek boyutta kalmıştır. İçsel bütünleşme amaçlı BT işlevleriyle dışsal odaklanma amaçlı BT işlevlerinin her ikisinin de örgütsel performans üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmuş olup; BT'nin dışsal odaklanma amaçlı işlevlerinin örgütsel performans üzerindeki etkisinin BT'nin içsel bütünleşme amaçlı işlevlerine göre daha büyük olduğu saptanmıştır.
Anahtar Kelimeler: *Bilişim teknolojisi, örgütsel performans, içsel bütünleşme, dışsal odaklanma*

The Impact of Information Technology Functions on Organizational Performance

Abstract
Information technology (IT), quickly changing and developing, has increased applications and functions in organizations. It has been extensively used in both organizational and environmental functions. In this context, it is said that IT has influenced organizational performance. The study had been made to search that whether IT used the purpose in the other hand internal integration on the other hand external integration was an impact on organizational performance and how much of this effect was due to IT functions. The study which applied in the district of TR1 was performed on 368 participants in 187 enterprises. In statistical evaluation result, IT functions were grouped in two dimentions as functions for internal integration and external orientation. In contrast organizational performance remained in one dimension. It has been found that IT functions for both internal integration and external orientation are a significant impact on organizational performance. It also has been found that functions for external orientation of IT is larger than functions for internal integration the impact on organizational performance.
Keywords: *Information technology, organizational performance, internal integration, external orientation*

---

* Prof. Dr. İnönü Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü lutfiye.ozdemir@inonu.edu.tr
** Dr. Adıyaman Üniversitesi Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu.

1. GİRİŞ

Küreselleşen dünyada artan rekabet ve değişen çevresel koşullar nedeniyle karşılaşılan büyük tehditlerle mücadele edebilmek ve önemli fırsatları değerlendirebilmek açısından önem arz eden konulardan biri de bilişim teknolojisi (BT)[1] ve bu alandaki değişmeler ve gelişmelerdir. Hızlı değişmeler ve gelişmeler sonucunda BT örgütlerde neredeyse tüm işlevlerde, süreçlerde ve uygulamalarda kullanılabilir bir konuma ulaşmıştır. BT'yi etkili ve verimli bir şekilde kullanabilen örgütler işlevlerini ve süreçlerini hızlı bir şekilde daha az emek harcayarak gerçekleştirebilmektedirler. BT sadece örgüt içi örgütsel faaliyetler için değil aynı zamanda dış çevrede meydana gelen değişmelere ve gelişmelere uyum sağlayabilmek açısından da önem arz etmekte olup, bu bağlamda örgütlere rekabet üstünlüğü kazandırabilmektedir.

Hem içsel bütünleşme amaçlı işlevler için hem de dışsal odaklanma amaçlı işlevler için kullanılabileceği düşünülen BT işlevlerinin örgütsel performans üzerindeki etkisini araştırmayı amaçlayan bu çalışma, örgütlerin işlevlerini daha iyi gerçekleştirebilmeleri, maliyetleri azaltabilmeleri, rekabet edebilmeleri ve daha güçlü konuma ulaşabilmeleri açısından önem arz etmektedir.

Hızlı değişme ve gelişme göstermesine karşın örgütler açısından izlenmesi, satın alınması ve kullanılması kaçınılmaz olan BT, araştırmacılar için de her daim yeni bir araştırma konusu durumuna gelmektedir. Literatür taraması sonucunda bu araştırmanın var olan mevcut çalışmalardan farklı olarak BT'nin işlevlerinin farklı bir sınıflandırma bağlamında ele alınmış olmasıdır: 1) BT'nin içsel bütünleşme amaçlı kullanımı ve 2) BT'nin dışsal odaklanma amaçlı kullanımı. Bu özgün sınıflandırma bağlamında BT'nin örgütsel performans üzerindeki etkisi değerlendirilmektedir. Bu bağlamda öncelikle bilişim teknolojisi ve örgütsel performans konusu ele alınarak BT'nin örgütsel performans üzerindeki etkisi teorik olarak incelenmiştir. Ardından araştırmanın amacı, modeli ve hipotezleri, araştırmanın yöntemi bağlamında; ana kütle ve örneklem, veri toplama araçları, araştırmanın değişkenleri, verilerin değerlendirilmesi, araştırmanın bulguları ele alınarak araştırma sonuçları hakkında yorum ve tartışma yapılmıştır.

2. BİLİŞİM TEKNOLOJİSİ

Dünyamız yeni bir dönem olan bilgi çağına hızlı bir şekilde girmekte ve bu bağlamda büyük değişimler yaşamaktadır. Bilgi çağında teknolojiye dayalı olarak pek çok şey değişmekte, bilgi ön plana çıkmakta ve bilgi toplumlarında bulunan örgütler eski politikalarını ve stratejik düşünme modellerini değiştirmek zorunda kalmaktadırlar.[2] Bilgi çağı ile birlikte bilişim teknolojisi (BT) toplumsal yaşamın neredeyse her alanına yayılmış ve bilişim teknolojisine dayalı mal ve hizmet kullanımı

1 Lütfiye Özdemir, 'Bilişim Teknolojisi Tutumları Farklı Üniversite Personelinin Bilişim Teknolojisi ve Becerilerinin Değerlendirilmesi', Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Sayı. 24, No. 1, 2010, s. 113-28.

2 Oksana Malanchuk and R. Nicole Zarret, 'Who's Computing? Gender and Race Differences in Young Adult's Decisions to Pursue an Information Technology Career', New Directions for Child and Adolescent Development. Vol. 110, 2005, s. 65-84.

büyük önem kazanmıştır. Çünkü 1980'lerden 2000'li yıllara kadar uzanan döneme bakıldığında, var olan araştırmalar, örgütlerin yeni sermaye yatırımlarını önemli ölçüde bilişim teknolojisine yaptıklarını göstermektedir.[3] Bilişim teknolojisi, verilerin kaydedilmesi, saklanması, belirli bir işlem sürecinden geçirilerek yeni bilgilerin üretilmesi, üretilen bu bilgilere ulaşılması, saklanması ve nakledilmesi gibi işlemlerin etkili ve verimli bir şekilde uygulanmasına olanak sağlayan teknolojileri tanımlamada kullanılan bir terimdir.[4] [5] [6] Diğer bir ifadeyle bilişim teknolojisi; yazılımın, donanımın, telekomünikasyonun, bilgi tabanlı yönetimin ve diğer teknolojilerin bilgiyi depolamak, işlemek ve dağıtmak amaçları için kullanılmalarıdır.[7]

BT'deki gelişmeler süregelen örgütsel faaliyetleri değiştirmekte ve zaman, maliyet, kalite ve hizmet gibi konularda örgütlere rekabet üstünlükleri sağlayabilmektedir. Ayrıca BT'deki ilerlemeler, örgütleri örgütsel yapılarında da büyük değişimler yapmaya sevk etmekte ve onlara yeni pazarlara girebilmede, ürünlerini ve hizmetlerini sunmada, süreçlerin verimliliğini artırmada, yeni müşterilerin kazanımında ve kazanılan müşterilerin sadakatlerinin sağlanabilmesinde, kalitenin yükseltilmesinde vb. pekçok konularda yeni seçenekler sunabilmektedir.[8] Günümüz örgütlerinde bilişim teknolojisinin rekabet ve verimlilik üstünlüğü sağlayabilme aracı olarak değerlendirilmesinin ötesinde, bu teknolojiler örgütlerde stratejik araç olarak da kullanılabilmektedir. Çünkü bilişim teknolojisi yöneticilere stratejik kararların verilmesinde pekçok değişik seçenek sunabilmektedir; hangi veri ve uygulamaların örgüt genelinde hangilerinin ise yerel kapsamda yönetilmesi gerektiği konusunda yol göstermektedir. Ayrıca satıcıların nasıl seçilmesi ve standartların nasıl uygulanması gerektiğini, kararların verilmesinde hangi kurallara uyulmasının zorunlu olduğunu ve süreci yönetmede hangi politikaların gerekli olduğunu belirler.[9]

3. ÖRGÜTSEL PERFORMANS

Performans, bir işgörenin veya grubun, ilgili oldukları birimin veya örgütün amaçlarına, niceliksel ve niteliksel katkılarının toplam ölçüsü şeklinde tanımlanabilir. Bu nedenle, bireysel iş performansı, örgütsel açıdan büyük önem arz eder. İşgörenlerin performanslarının bireysel olarak güçlü ya da zayıf olması örgütleri de etkilemekte ve onlara kendileri için bir yol haritası çizmelerine yardımcı olabilmektedir.[10]

3 Lütfiye Özdemir, Yönetimde Bilişim Teknolojisi Etkinlik Sistemi Üzerine Bir Araştırma, (Ankara: Detay Yayıncılık, 2009).

4 K. Behan, and D. Holmes, Understanding Information Technology, 2nd Edition, (New York: Prentice Hail, 1990), s. 1.

5 Türksel Kaya Bensgir, Bilgi Teknolojileri ve Örgütsel Değişim, (Ankara: TODAİE Yayınları, 1996), s. 39.

6 Özdemir, a.g.e., 2009.

7 Richard L. Daft, The New Era of Management, (South-Western Thomson, 2006), s. 546.

8 Atıl Bilge, vd., "Bilişim Teknolojileri Kullanımının İşletme Performansına Etkileri: Lojistik Sektöründe Bir Uygulama", (Tebliğ, İstanbul Ticaret Üniversitesi, V. Ulusal Üretim Araştırmaları Sempozyumu, İstanbul, Kasım (2005), s.386.

9 Brandt R. Allen and Andrew C. Boynton, 'Information Architecture: In Search of Efficient Flexibility', MIS Quarterly, Vol.15, No. 4, 1991, s. 435.

10 G. John Hunt, J. Rabert Schermerhorn and R. Neely Osborn, Managing Organizational Behavior,

Yüksek performans gösteren örgütler, aynı ya da daha az kaynak ile daha yüksek kalitede mal ve hizmet sunan işgören gruplarının bulunduğu; kalite ve verimlilikleri günlük, haftalık ve yıllık olarak sürekli artış gösteren, misyon ve hedeflerine ulaşan örgütler olarak tanımlamaktadır.[11] Örgütsel performans, araştırmalarda en yaygın olarak kullanılan bağımlı değişken olmasına karşın, ölçülmesi oldukça zor olan değişkenlerden biridir. Örgütsel performansın ölçülmesinde subjektif ve objektif performans ölçütleri kullanılabilmektedir. Subjektif veriler büyük ölçüde yöneticiler tarafından yapılan kişisel (algısal) yargıları içermektedir. Genellikle örgütsel performansın ölçülmesinde objektif veriler tercih edilmekle birlikte, subjektif veriler de yaygın olarak kullanılabilmektedir. Buna karşın pek çok araştırmada subjektif ve objektif veriler arasında pozitif yönlü güçlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.[12]

İşletmeler büyümek ve hatta yaşamlarını idame ettirebilmek için yaptıkları faaliyetler sonucunda optimum düzeyde kâr elde etmek ve verim almak zorundadırlar. Kâr dengesini sağlamak isteyen örgütlerin; performans parametrelerini çok iyi analiz etmeleri ve hizmetlerinden tüm paydaşların faydalanabileceği şekilde faaliyetlerini yürütmeleri gerekir[13].

4. BİLİŞİM TEKNOLOJİSİ İŞLEVLERİNİN ÖRGÜTSEL PERFORMANS ÜZERİNE ETKİSİ

Son yıllarda BT örgütlerin hayatta kalabilmeleri için önemli unsurlardan biri durumuna gelmiştir. Bu nedenle gerek üretim gerekse de diğer hizmet örgütleri BT'deki gelişmeleri takip etmektedir. Bu gelişmeler, genel olarak bilgisayar donanım ve yazılımlarına yapılan önemli yatırımlar ve BT ağ yapılarının küreselleşmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. BT sermayeden ve işçilikten daha fazla fayda sağlayarak örgütlerde değer yaratabilmektedir. Bu görüşe göre, BT yatırımları ekonomik üretim fonksiyonu ile değerlendirilmektedir. BT yatırımlarının geri dönüşleri hem örgüt hem endüstri hem de ülke genelinde değerlendirilebilir. BT yatırımlarının ekonomik bakış açısı ile bu etkilerini nasıl ve nerede gösterecekleri açıklanamaz. Bu noktada süreç bakış açısı; BT yatırımlarının daha iyi bir örgüt performansı için önemli ama yeterli olmayan bir faktör olduğunu belirtir. Bu bakış açısına göre, BT yatırımlarının örgüt üzerindeki performansı üç sürece bağlıdır:[14]

- BT yatırımlarının BT varlıklarına dönüştürülebilmesine

5. Baskı, (New York: John Wiley & Sons Inc,. 1994), s. 147.

11 Mark G. Popovich and Jack A. Brizius, Creating High-Performance Government Organizations: A Practical Guide for Public Managers, 1st.ed., (San Francisco: CA. Jossey-Bass., 1998), s. 84.

12 Duygu Eren, 'Örgütsel Hizmet Odaklılığın İşletme Performansı Üzerindeki Etkisi: Konaklama İşletmelerinde Bir Uygulama', (Basılmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007), s. 61.

13 Kadir Aktaş, 'İtibar Yönetimi, İş Memnuniyeti ve Örgütsel Performans Arasındaki İlişkinin Analizi: Sağlık Sektöründe Bir Uygulama', (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gediz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014), s. 64-66.

14 Ali Celep, 'Bilişim Teknolojileri Yatırımının Şirket Performansına Etkisi', (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü, 2008), s. 32-33.

- BT varlıklarının kullanım sürecine
- BT etkilerinin örgütsel performansa dönüştürülme sürecine

BT, örgütlerin iş ortamları ve yapıları üzerinde çok önemli değişiklikler yaratmaktadır. Günümüz örgütleri BT'yi kullanarak, sürekli olarak yeniden yapılanmaktadırlar. Teknolojinin değişim hızı, yeni ortaya çıkan elektronik ticaret uygulamaları ve bunlara ek olarak gittikçe artan küreselleşme, örgütlerde BT temelli bir yapılanmaya gitme sürecini güncel olarak tetiklemektedir. Yeni teknolojiler, örgütleri sürekli gelişen ve yeni bilgi unsurları sunan örgütler haline dönüştürmüştür.[15]

5. ARAŞTIRMANIN AMACI, MODELİ VE HİPOTEZLERİ

Günümüzde BT örgütler için varlığı yadsınamaz bir gelişme olup, sürekli olarak takip edilmesi gerekli bir konudur. Çünkü örgütlerin faaliyetlerinde daha iyiye ulaşabilmeleri BT'yi bünyelerine aktarabilmelerine bağlıdır. BT'yi kullanmayan/kullanamayan örgütlerin rekabet edebilmeleri oldukça zordur. BT'nin farklı işlevleri uygun örgütsel faaliyet alanlarında kullanıldığında, bunun sonucunu örgütsel performans üzerinde görebilmek mümkündür. İşte bu çalışma; BT işlevlerinin örgütlerde uygulanması durumunda örgütsel performans üzerindeki etkilerinin nasıl sonuçlanabileceğini saptamak amacıyla yapılmaktadır. Bu amaçla oluşturulan araştırma modeli Şekil 1'de yer almaktadır.

Şekil 1: *Bilişim Teknolojisi İşlevlerinin Örgütsel Performans Üzerindeki Etkisi*

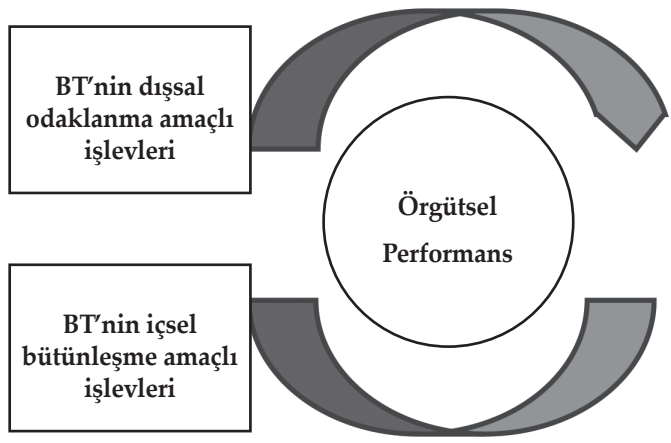

15 A. Hamit Turan, 'Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerde (KOBİ) Bilişim Teknolojileri (BT), Örgütsel Rekabetçi Stratejileri ve Başarım İlişkisi', Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Sayı. 23, No. 3, s. 105-22.

Şekil 1'de görüldüğü gibi, BT işlevleri "BT'nin dışsal odaklanma amaçlı işlevleri" ve "BT'nin içsel bütünleşme amaçlı işlevleri" olmak üzere iki gruba ayrılmakta ve her bir işlev grubunun örgütsel performans üzerindeki etkileri tek tek irdelenmektedir. Bilişim teknolojisi işlevlerinin örgütsel performans üzerindeki etkilerine ilişkin toplam iki hipotez geliştirilmiştir. Bu bağlamda araştırma hipotezleri şunlardır:

H1: BT'nin dışsal odaklanma amaçlı işlevleri örgütsel performans üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir.

H2: BT'nin içsel bütünleşme amaçlı işlevleri örgütsel performans üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir.

6. YÖNTEM

Araştırmada yöntem kapsamında ana kütle ve örneklem, veri toplama araçları ve araştırmanın değişkenleri hakkında bilgi verilmektedir.

6.1. Araştırmanın Anakütle ve Örneklemi

Araştırma, TUİK (Türkiye İstatistik Kurumu) sınıflandırmasına göre, TR1 bölgesi olarak ifade edilen İstanbul'da tekstil sektöründe hazır giyim alanında faaliyet gösteren işletmeler üzerinde yapılmıştır. Bu bölgede yer alan ve hazır giyim alanında faaliyet gösteren tüm işletmeler, araştırmanın ana kütlesini oluşturmaktadır. Bu bağlamda İstanbul Sanayi Odası'ndan alınan bilgiye göre TR1 bölgesinde hazır giyim alanında üretim yapan 1833 işletme bulunmaktadır. Anket, 187 işletmede uygulanmıştır.

Üç bölümden oluşan anket formunun birinci bölümde katılımcıların demografik niteliklerine ait 6 soru; ikinci bölümde ise BT işlevleriyle ilgili Likert ölçeğine göre hazırlanmış 24 soru yer almaktadır. Son olarak üçüncü bölümde BT işlevlerinin örgütsel performans üzerindeki etkilerini ölçmek amacıyla Likert ölçeğine göre hazırlanmış 23 soru bulunmaktadır. Anket formunda yer alan sorular, BT ve örgütsel performans litaratüründe yer alan bilimsel yayınlardan yararlanılarak araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır. Anket kolayda örneklem yöntemiyle ve gönüllülük esasına dayalı olarak tekstil sektörü hazır giyim alanında hizmet sunan işletmelerde 385 katılımcı üzerinde uygulanmıştır. Uygulanan anketlerin 374'ü geri dönmüş; ancak altı anket, eksik veya hatalı doldurulduğu için araştırmadan çıkarılmıştır. Bu bağlamda istatistiki değerlendirmeler toplam 368 anket üzerinden yapılmıştır. Ulaşılan bu sonuçlar doğrultusunda örneklemin anakütleyi temsil edip etmediği değerlendirildiğinde, Altunışık ve arkadaşlarına[16] göre, anakütle 1900 olduğunda, 320 örneklem sayısının evreni temsil edebilmekte olduğu ifade edilmektedir.

16 Remzi Altunışık vd., Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı, 6.Baskı, (Ankara: Sakarya Yayıncılık, 2010), s. 101.

Sonuç olarak 368 büyüklüğündeki bir örneklem, 1833 büyüklüğündeki bir anakütleyi temsil edebilecek bir niceliğe sahiptir.

6.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Veriler hem araştırmacılar hem de anketörler vasıtasıyla katılımcılarla yüzyüze yapılan görüşmeler ile toplanmıştır.

6.3. Araştırmanın Değişkenleri

Araştırmada katılımcıların bilişim teknolojisi işlevlerine ilişkin görüşlerinin puan ortalaması bağımsız değişken, örgütsel performans ise bağımlı değişken olarak kabul edilmiştir. Bağımsız değişken olarak BT işlevleri; "BT'nin dışsal odaklanma amaçlı işlevleri" ve "BT'nin içsel bütünleşme amaçlı işlevleri" olarak iki grup altında incelenmiştir.

6.4. Verilerin Değerlendirilmesi

Toplanan verilerin kodlanması, değerlendirilmesi ve analizinde SPSS 22 paket programı kullanılmıştır. İstatistiksel analizlerde; öncelikle güvenilirlik analizi yapılarak Cronbach Alpha testi uygulanmıştır. Ardından ölçeğin geçerliliğinin ölçümü bağlamında yapı geçerliliği analizi kapsamında faktör analizleri yapılmıştır. Bu analizlerin sonucunda "BT'nin dışsal odaklanma amaçlı işlevleri" ile "BT'nin içsel bütünleşme amaçlı işlevleri" boyutları ile örgütsel performans boyutunun puan ortalamaları ile sapmaları bulunmuştur. Son olarak "BT'nin dışsal odaklanma amaçlı işlevleri" ve "BT'nin içsel bütünleşme amaçlı işlevleri"nin örgütsel performans üzerindeki etkilerini incelemede Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi yapılmıştır.

7. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Araştırmanın bulguları üç grup altında irdelenmiştir: 1) Demografik niteliklere ilişkin bulgular, 2) Ölçeklerin yapı geçerliliğine ilişkin bulgular ve 3) Hipotezlerin testine ilişkin bulgular.

7.1. Demografik Niteliklere İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan katılımcıların eğitim durumları değerlendirildiğinde, katılımcıların %6.1'inin ortaöğretim-lise eğitim grubunda, %7.1'inin önlisansta, en yüksek oranla %68.4'ünün ise lisans eğitiminde olduğu ve son olarak %18.4'ünün lisansüstü eğitimine sahip oldukları saptanmıştır. En yüksek oranla (%40) teknik eleman (bölüm şefi/sorumlusu) pozisyonunda yer alan katılımcıların %2.2'sinin en düşük oranla işletme sahibi/ortağı konumunda oldukları görülmüştür.

Katılımcıların pozisyona göre diğer gruplarının dağılımı ise; %6.9'u genel müdür, %14.3'ü bölüm müdürü ve %36.6'sı çalışan konumundadır. Katılımcıların bağlı oldukları işletmelerin çalışan sayıları ele alındığında; işletmelerin %46.4'ü çalışan sayısının 400 veya üzerinde olduğunu, %17.2'si çalışanlarının 1-99 arasında bulunduğunu, %15.6'sı 100-199 arasında yer aldığını, %12.7'si de çalışan sayısının 200-299 kişi arasında bulunduğunu söylemişler ve son olarak en düşük oranla %8.1'inin 300-399 arasında çalışana sahip oldukları saptanmıştır. Katılımcılara yöneltilen "şirketiniz ilk 500 şirket arasına giriyor mu?" sorusu bağlamında alınan cevaplara göre; katılımcıların %25 girdiğini, %75'i ise girmediğini belirtmişlerdir.

7.2. Ölçeklerin Yapı Geçerliliğine İlişkin Bulgular

Öncelikle verilerin faktör analizi için uygun olup olmadığı Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı ve Barlett Sphericity testi ile incelenmiştir[17]. Verilerin faktör analizi için uygun çıkması üzerine ölçeğin yapı geçerliliğini ve faktör yapısını incelemek amacıyla açıklayıcı (exploratory) faktör analizi ve faktörleştirme tekniği olarak da temel bileşenler analizi kullanılmıştır[18]. Birbiriyle ilişkili maddelerin bir araya gelerek bir faktör oluşturması ve faktörlerin daha kolay yorumlanabilmesi amacıyla Varimax eksen döndürme tekniği kullanılmıştır. Analizlerde faktörlerin her biri için faktör yükleri ve açıklanan varyans oranları incelenmiştir. Ölçeğin güvenilirliği için de Cronbach Alpha testi yapılmıştır. Ayrıca madde-toplam korelâsyon istatistiklerine bakılmıştır. Ayırt edici geçerlilik bağlamında; madde analizi yapılarak maddeler için alt-üst gruplar ortalamaları farkına dayalı olarak t testi hesaplanmıştır.

7.2.1. Bilişim Teknolojisi İşlevleri Ölçeği İçin Faktör Analizi

Ölçeğin yapı geçerliliğini belirlemede aynı yapıyı ya da niteliği ölçen değişkenleri bir arada toplayarak ölçmeyi az sayıda faktör ile açıklamayı amaçlayan açıklayıcı faktör analizi[19] yapılmıştır. Faktör analizi bir ölçekteki maddelerin birbirini dışta tutan daha az sayıda faktöre ayrılıp ayrılmadığını anlamak amacıyla yapılır. Faktör analizi sonuçlarını değerlendirebilmede temel ölçüt, ölçekte yer alan ve değişkenlerle faktörler arasındaki korelâsyonlar olarak yorumlanan faktör yükleridir. Faktör yüklerinin yüksek olması değişkenin söz konusu faktör altında yer alabileceğinin bir göstergesi olarak görülebilir. Bu araştırmada bir maddenin bir faktörde gösterilebilmesi için şu ölçütler esas alınmıştır:

- Her bir faktörün özdeğerinin en az 1 olması,
- Her bir faktördeki maddelerin faktör yüklerinin en az .45 değerine sahip olması,
- Her bir faktöre yüklenen maddelerin anlam ve içerik olarak tutarlı olması,

17 Şener Büyüköztürk, Veri Analizi El Kitabı, 3. Baskı, (Ankara: PEGEM-A Yayınları, 2003).
18 Paul Kline, An Easy Guide To Factor Analysis, (New York: Routledge, 1994).
19 Büyüköztürk, a.g.e.

- Bulundukları faktördeki yük değerleri ile diğer faktördeki yük değerleri arasındaki farkın en az .10 ve daha yukarı olması (binişik olmaması)'dır[20]. Bu şekilde faktörlerin birbirlerinden bağımsız olma durumu sağlanmaya çalışılmıştır.

Bilişim Teknolojisi İşlevleri Ölçeği (BİTİŞÖ) geliştirmek amacıyla anketteki değişkenler arasından toplam 24 madde belirlenmiştir. Bu 24 madde esas alınarak faktör analizinde öncelikle örneklemden elde edilen verilerin yeterli olup olmadığını saptamak amacıyla Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi yapılmıştır. Kaiser bulunan değerin 1'e yaklaştıkça mükemmel, .50'nin altında ise kabul edilemez (.90'larda mükemmel, .80'lerde çok iyi, .70'lerde ve .60'larda orta, .50'lerde kötü) olduğunu belirtmektedir[21]. BİTİŞÖ'ye ilişkin bu çalışmada yapılan ilk faktör analizinde KMO katsayısı .932 olarak bulunmuştur. Bu değer, faktör analizi yapılabilmesi için önerilen en yüksek (1'e yakın olduğu için mükemmel) KMO değeri olarak ifade edilebilir. Ayrıca Barlett testi ile elde edilen Ki-Kare değeri ($X2=4584.834$, $Sd=276$, $p<.00$) anlamlı çıkmıştır. Hem KMO sonucu hem de Barlett testi sonucu verilerin faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir. Bir başka ifadeyle her iki analizle ilgili sonuçlar, örneklem üzerinde faktör analizi yapabilmek için maddeler arasında yeterli düzeyde korelâsyonlar olduğunu göstermiştir.

Ölçeğin boyutlarını belirlemek amacıyla temel bileşenler analizi (principal component analysis), Kaiser kriteri (özdeğeri 1'den büyük olan faktörler)[22] ve her faktöre düşen yüksek ağırlıklı değişkenleri minimize etmek için de Varimax dik döndürme tekniği uygulanmıştır. İlk faktör analizi sonucunda ölçekte yer alan 11. (BT, kapasite kayıplarını önler), 21. (BT toplantı, seminer vs. kolaylaştırır) ve 24. (BT, zaman tasarrufu sağlar) maddelerinin yük değerleri ile diğer en yüksek faktör yükü arasındaki farkın 10'dan düşük olduğu bulunmuştur. Binişik oldukları için bu maddelerin ölçekten çıkartılmasına karar verilmiştir.

Ölçekte kalan 21 madde için tekrar faktör analizi yapılmıştır. 21 madde üzerinden yeniden yapılan faktör analizi sonucunda. faktör yüklerinin hem düşük olmadıkları hem de binişik olmadıkları görülmüştür. Uygulama sonucunda elde edilen bu iki faktör ayrı ayrı madde silindiğinde güvenilirlik katsayındaki değişmeye bakılmak amacıyla güvenilirlik analizine tabi tutulmuştur.

İncelenen madde ölçekten çıkarıldığında, geriye kalan diğer maddeler için güvenilirlik katsayısının hesaplanması, ölçeğin güvenilirliğindeki değişmeleri incelemek bakımından önemlidir. Eğer bir madde ölçekten çıkarıldığında alpha katsayısı, ölçeğin tümü için hesaplanan alpha katsayısına göre artış gösterirse, o maddenin güvenilirliği azaltan bir madde olduğu söylenebilir ve bu maddenin ölçekten çıkarılması önerilir. Eğer bir madde ölçekten çıkarıldığında, alpha katsayısı ölçeğin tümü için hesaplanan alpha katsayısından küçük çıkarsa, o maddenin ölçekte kalması gerektiği düşünülür.

20 Özdemir, a.g.e., 2009, s. 83.

21 Ezel Tavşancıl, Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi, (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2002).

22 Paula E. Lester and Lloyd K. Bishop, Handbook of Tests and Measurement in Education and the Social Sciences, İkinci Baskı, (Lanham, Maryland ve London: The Scarecrow Press, Inc. 2000).

Sonuç olarak, her iki faktör için yapılan analizde madde silindiğinde, elde edilen güvenilirlik katsayısının ölçeğin tümü için hesaplanan güvenilirlik katsayısından yüksek olmadığı görülmüştür. BİTİŞÖ'ye ilişkin ikinci faktör analizinin ve madde-toplam ölçek korelâsyonunun sonuçları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: *BİTİŞÖ'ye İlişkin Faktör Analizi Sonuçları*

Boyutlar	Maddeler	Alpha	Faktör I	Faktör II	Madde-Toplam Korelasyonu
BT'nin Dışsal Odaklaşma Amaçlı İşlevleri	BT, satışları artırır	.878	.776		.632
	BT, ürün/hizmet kalitesini artırır		.768		.656
	BT, verimliliği artırır		.691		.678
	BT, rekabet gücünü artırır		.688		.667
	BT, müşteri memnuniyetini artırır		.684		.642
	BT, teslimat süresini hızlandırır		.667		.630
	BT, sipariş sürecini hızlandırır		.633		.603
	BT, maliyetleri azaltır		.550		.640
	BT, karar almada etkinlik sağlar		.544		.636
BT'nin İçsel Bütünleşme Amaçlı İşlevleri	BT, bilgiye anında ulaşabilmemizi sağlar	.847		.728	.542
	BT, işletme ve şubeler arasındaki koordinasyonu sağlar			.700	.582
	BT, bilginin saklanmasını sağlar			.613	.543
	BT, eskimiş sistemleri yenileyip entegre eder			.588	.585
	BT, hata yapma olasılığını azaltır			.581	.615
	BT, iş süreçlerini standartlaştırır			.573	.611
	BT, raporlamanın düzenli yapılmasını sağlar			.562	.553
	BT, aynı verilerden farklı raporlar üretir			.541	.474
	BT, e-hizmet (e-ticaret. e-devlet vs.) desteği sağlar			.529	.513
	BT, iletişimin etkinliğini artırır			.517	.590
	BT, bilginin güvenliğini sağlar			.505	.557
	BT, stok takibini kolaylaştırır			.451	.462

Tüm korelâsyonlar en az p = .001 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 1'de görüldüğü gibi, analiz sonucunda ölçekte öz değeri (eigen value) 1'den büyük olan iki faktör saptanmıştır. Bu iki faktörün açıkladıkları toplam varyans, %44.095'tir. Bunun %22.243'ü birinci faktörden %21.852'si ikinci faktörden kaynaklanmaktadır. Birinci faktörde yük değerlerinin .776 ile .544 arasında değiştiği ve ikinci faktörde ise yük değerlerinin .728 ile .451 arasında değiştiği görülmüştür. Madde-toplam korelâsyonları incelendiğinde, korelâsyonların .678 ile .462 arasında değiştiği görülebilir. Alpar'a[23] göre göre, eğer herhangi bir değişkene ilişkin; madde-toplam korelâsyon katsayısı düşük ise o değişkenin ölçeğe olan katkısının da düşük olduğu söylenebilir. Madde-toplam korelâsyon katsayısının eksi işaretli olmaması ve en az .20 olması beklenir[24]. Bu koşulu sağlayamayan maddelerin ölçekten çıkarılması önerilir. Bu analiz sonucunda korelâsyon katsayılarının eksi işaretli olmadığı ve .20'den büyük oldukları bulunmuştur. Bu durumda her bir değişkeninin ölçeğe olan katkısının yüksek olduğu söylenebilir.

Ayrıca, maddenin ölçekten çıkarılıp çıkarılmayacağını saptamak amacıyla, madde silindiğinde, alpha katsayılarındaki değişmelere ve ortalamalardaki değişime bakılmıştır. Her bir madde ölçekten çıkarıldığında, alpha katsayısının yükselmediği görülmüştür. Bu maddelerin güvenirliliği değiştirmeyen, ölçeği destekleyen maddeler olduğuna ve ölçekten çıkarılmamaları gerektiğine karar verilmiştir. Varimax eksen döndürme tekniği sonucunda birinci faktörün dokuz maddeden ikinci faktörün oniki maddeden oluştuğu belirlenmiştir.

Daha sonra araştırmacı maddelerin içeriklerini irdeleyerek, birinci faktöre "BT'nin dışsal odaklanma amaçlı işlevleri", ikinci faktöre ise "BT'nin içsel bütünleşme amaçlı işlevleri" isimlerini vermiştir. BT işlevleri ölçeğinin güvenilirlik çalışması için iç tutarlılık katsayıları (Cronbach alpha) hesaplanmıştır. Dokuz maddeden oluşan BT'nin dışsal odaklanma amaçlı işlevleri boyutunun iç tutarlılık katsayısı alpha: .878 ve oniki maddeden oluşan BT'nin içsel bütünleşme amaçlı boyutunun iç tutarlılık katsayısı alpha: .847 ve yirmibir maddelik tüm ölçek için iç tutarlılık katsayısı alpha: .907 bulunmuştur.

Ayırt edici geçerlik kapsamında öncelikle katılımcıların BİTİŞÖ'dan aldıkları toplam puanlar, düşükten yükseğe doğru sıralanmıştır. Yapılan sıralama sonrasında alt ve üst %27'lik gruplardan 136'şar olmak üzere toplam 272 kişi belirlenmiştir. Her bir maddenin bu iki grubu ayırt edip etmediğine bakılmış ve söz konusu maddelerin alt grupla üst grubu birbirinden anlamlı düzeyde ayırt edip/etmediğini belirlemek için t testi yapılmıştır. T testi ile ulaşılan sonuçlar, Tablo 2'de verilmiştir.

23 Reha Alpar, Spor Bilimlerinde Uygulamalı İstatistik, (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2001).

24 Tavşancıl, a.g.e.

Tablo 2: *BİTİŞÖ Ölçeği İçin Alt-Üst %27'lik Grupların Madde Ortalama Puanları Arasındaki Farkların Anlamlılığı*

Maddeler	Grup	$\overline{X}$	S	t	P
BT, satışları artırır	Alt %27	-1.52941	.09730	-15.718	.000
	Üst %27	-1.52941	.09730		
BT, ürün/hizmet kalitesini artırır	Alt %27	-1.50000	.09841	-15.242	.000
	Üst %27	-1.50000	.09841		
BT, verimliliği artırır	Alt %27	-1.35294	.07833	-17.273	.000
	Üst %27	-1.35294	.07833		
BT, rekabet gücünü artırır	Alt %27	-1.57353	.08698	-18.090	.000
	Üst %27	-1.57353	.08698		
BT, müşteri memnuniyetini artırır	Alt %27	-1.38971	.08468	-16.410	.000
	Üst %27	-1.38971	.08468		
BT, teslimat süresini hızlandırır	Alt %27	-1.44853	.08908	-16.261	.000
	Üst %27	-1.44853	.08908		
BT, sipariş sürecini hızlandırır	Alt %27	-1.25000	.08052	-15.525	.000
	Üst %27	-1.25000	.08052		
BT, maliyetleri azaltır	Alt %27	-1.42647	.08799	-16.211	.000
	Üst %27	-1.42647	.08799		
BT, karar almada etkinliği sağlar	Alt %27	-1.31618	.08581	-15.338	.000
	Üst %27	-1.31618	.08581		
BT, bilgiye anında ulaşabilmemizi sağlar	Alt %27	-.88235	.07099	-12.429	.000
	Üst %27	-.88235	.07099		
BT, işletme ve şubeler arasındaki koordinasyonu sağlar	Alt %27	-1.02206	.07142	-14.311	.000
	Üst %27	-1.02206	.07142		
BT, bilginin saklanmasını sağlar	Alt %27	-.96324	.07522	-12.806	.000
	Üst %27	-.96324	.07522		
BT, eskimiş sistemleri yenileyip entegre eder	Alt %27	-1.35294	.09833	-13.759	.000
	Üst %27	-1.35294	.09833		
BT, hata yapma olasılığını azaltır	Alt %27	-1.34559	.08888	-15.139	.000
	Üst %27	-1.34559	.08888		
BT, iş süreçlerini standartlaştırır	Alt %27	-1.19853	.07399	-16.198	.000
	Üst %27	-1.19853	.07399		
BT, raporlamanın düzenli yapılmasını sağlar	Alt %27	-.94118	.06716	-14.013	.000
	Üst %27	-.94118	.06716		
BT, aynı verilerden farklı raporlar üretir	Alt %27	-.83824	.07709	-10.874	.000
	Üst %27	-.83824	.07709		
BT, e-hizmet (e-ticaret. e-devlet vs.) desteği sağlar	Alt %27	-1.09559	.10588	-10.348	.000
	Üst %27	-1.09559	.10588		
BT, iletişimin etkinliğini artırır	Alt %27	-1.14706	.07828	-14.653	.000
	Üst %27	-1.14706	.07828		
BT, bilginin güvenliğini sağlar	Alt %27	-1.08824	.08293	-13.122	.000
	Üst %27	-1.08824	.08293		
BT, stok takibini kolaylaştırır	Alt %27	-.68382	.06523	-10.484	.000
	Üst %27	-.68382	.06523		

*p<.001, NAlt %27 = 136, NÜst %27 = 136

Tablo 2'de görüldüğü gibi, ölçekte yer alan maddeler, alt grupla üst grubu birbirinden anlamlı düzeyde ayırt edebilmektedir. Böylece BİTİŞÖ'nün geçerlilik ve güvenilirliğine ilişkin anlamlı sonuçlara ulaşılmıştır.

7.2.2. Örgütsel Performans Ölçeği İçin Faktör Analizi

İşletmelerin örgütsel performanlarına ilişkin bir ölçek geliştirebilmek amacıyla anketteki değişkenler arasından işleme tabi tutulabilecek toplam yirmiüç madde belirlenmiştir. Bu yirmiüç madde esas alınarak faktör analizinde öncelikle örneklemden elde edilen verilerin yeterli olup olmadığını saptamak amacıyla Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi yapılmıştır. Bu analiz sonucunda işletmelerin örgütsel performans ölçeğine ilişkin KMO katsayısı .966 bulunmuştur.

Bu değer, faktör analizi yapılabilmesi için önerilen en yüksek KMO değeri olan 1'e oldukça yakın olduğu için mükemmel olarak değerlendirilebilir. Ayrıca Barlett testi ile elde edilen Ki-Kare değeri de (X2=7711.245, Sd=253, p<.00) anlamlı çıkmıştır. Gerek KMO sonucu gerekse Barlett testi sonucu verilerin faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir.

Ölçeğin boyutlarını belirleyebilmek amacıyla temel bileşenler analizi (principal component analysis), Kaiser kriteri (özdeğeri 1'den büyük olan faktörler)[25] ve her faktöre düşen yüksek ağırlıklı değişkenleri minimize etmek için de Varimax dik döndürme tekniği uygulanmıştır. İlk faktör analizi sonucunda iki boyut altında toplanan değişkenlerden onbir tanesi binişik değişkenler olduğu için tekrar eden analizlerde işlemden çıkarılarak dört faktör analizi daha yapılmıştır.

Çıkarılan maddeler şunlardır: "BT, öz sermaye/yatırım karlılığını artırmıştır", "BT, daha iyi bir iç bütünlük (entegrasyon) sağlamıştır", "BT, çalışanların yeni beceri öğrenme başarısını artırmıştır", "BT, pazar payını artırmıştır", "BT, yatırımların getirisini artırmıştır", "BT, ürün/hizmet üretip piyasaya verme süresini azaltmıştır", "BT, faaliyet gelirlerini artırmıştır", "BT, büyüme oranını artırmıştır", "BT, çalışanların firmaya bağlılıklarını artırmıştır", "BT, üretim miktarını artmıştır" ve "BT, çalışanların başarısını artırmıştır".

Bu değişkenlerin çıkarılarak yapıldığı en son faktör analizinde geride kalan maddeler (oniki) tek faktör altında toplanmıştır. Bu nedenle örgütsel performansın tek boyuttan oluştuğu söylenebilir. Örgütsel performans ölçeğine ilişkin dördüncü faktör analizinin sonuçları Tablo 3'te verilmiştir.

25 Lester and Bishop, a.g.e.

Tablo 3: *Örgütsel Performans Ölçeği*

Maddeler	Faktör I
BT, işletme maliyetlerini düşürmüştür	.816
BT, iş süreçlerini/yöntemlerini geliştirmiştir	.799
BT, örgütsel veri kaynaklarının daha iyi kullanılmasını sağlamıştır	.787
BT, örgüt içi iletişimi artırmıştır	.785
BT, işletmenin genel başarısını artırmıştır	.777
BT, işletme birimlerinin başarısını artırmıştır	.770
BT, örgütsel yenilikleri artırmıştır (ürün geliştirme. ISO belgesi vb)	.764
BT, işletmenin piyasadaki imajını artırmıştır	.757
BT, müşterilerin işletmeden duyduğu memnuniyeti artırmıştır	.724
BT, ciro karlılığını (ürün başına karlılık) artırmıştır	.723
BT, işletmenin toplam karlılığını artırmıştır	.690
BT, işletmenin ürün kalitesini artırmıştır	.679
Alpha	.932

Tablo 3'te görüldüğü gibi, tek boyut altında toplanan örgütsel performans toplam oniki değişkenden oluşmakta olup, bu değişkenlerin güvenilirliği .932'dir.

7.2.3. Hipotezlerin Testine İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan katılımcıların cevapları doğrultusunda; bilişim teknolojisi işlevlerinin alt boyutlarından BT'nin dışsal odaklanma amaçlı kullanımının puan ortalamasının 2.08 (ss=.64) olduğu ve BT'nin içsel bütünleşme amaçlı kullanımının puan ortalamasının 1.75 (ss=.47) olduğu bulunmuştur. Tek boyuttan oluşan örgütsel performansın puan ortalamasının ise 2.15 (ss=.67) olduğu saptanmıştır. Bu bağlamda BT'nin örgütsel performans üzerindeki etkisini belirleyebilmek amacıyla yapılan çoklu regresyon analizi sonucu Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4: *BT İşlevlerinin Örgütsel Performans Üzerindeki Etkisi*

Bağımsız Değişkenler	**Standartlaştırılmamış Katsayılar**		**Standartlaştırılmış Katsayı**	**t**	**p**	**İkili r**
	B	**Standart Hata**	**β**			
Sabit	.384	.081		4.750	.000	
BT'nin İçsel Bütünleşme Amaçlı İşlevleri	.208	.054	.145	3.878	.000	.538*
BT'nin Dışsal Odaklanma Amaçlı İşlevleri	.676	.039	.647	17.279	.000	.735*
R= .744	R2= .554		F(2. 502)= 311.932		P= .000	
Bağımlı Değişken	Örgütsel Performans					

Tablo 4'te görüldüğü gibi, çoklu regresyon analizi sonucunda bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerinde anlamlı bir ilişki (R= .744, R2= .554) sergiledikleri (F(2-502)= 311.932, p< .001) görülmüştür. Söz konusu bağımsız değişkenler birlikte örgütsel performanstaki değişimin %55'ini açıklamaktadır. Modeldeki bağımsız değişkenlerden BT'nin içsel bütünleşme amaçlı işlevleri (β= .145, p= .000) ile BT'nin dışsal odaklanma amaçlı işlevleri (β= .647, p= .000) örgütsel performansı anlamlı bir şekilde etkilemektedir. Standartlaştırılmış regresyon katsayılarına göre, bağımsız değişkenlerin örgütsel performans üzerindeki göreli önem sırası: BT'nin dışsal odaklanma amaçlı işlevleri (β= .647) ve BT'nin içsel bütünleşme amaçlı işlevleri (β= .145) şeklindedir. Regresyon analizi sonuçlarına göre, örgütsel performansı yordayan regresyon denklemi şu şekildedir: Örgütsel performans=(BT'nin dışsal odaklanma amaçlı işlevlerix.676)+(BT'nin içsel bütünleşme amaçlı işlevlerix.208)+(.384).

8. YORUM VE TARTIŞMA

Değişim hızına ulaşabilmenin neredeyse imkansız olduğu BT, örgütlerin başarıya ulaşabilmelerinde ve yaşamlarını idame ettirebilmelerinde varlığı yadsınamaz bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü BT örgütler için bir yandan dışsal odaklanmanın diğer taraftan içsel bütünleşmenin sağlanabilmesi açısından önemlidir. Dışsal odaklanma ve içsel bütünleşme amaçlı olarak kullanılabilen BT, etkinliği ve verimliliği artırarak örgütsel performansı da artırabilmektedir.

BT'nin dışsal odaklanmayı ve içsel bütünleşmeyi nasıl artırabileceği ve bu amaçla BT'nin hangi işlevlerde kullanılabileceği konusunda yapılan bu araştırmada BT'nin örgütsel performans üzerindeki etkisi araştırılmak istenmiştir. Bu bağlamda BT'nin yaygın olarak kullanılabileceği işlevler ele alınarak, yapılan faktör analizi sonucunda bu işlevler "dışsal odaklanma amaçlı işlevler" ve "içsel bütünleşme amaçlı işlevler" olarak sınıflandırılmıştır.

BT'nin örgütsel işlevleri dış çevreye uyumlaştırıcı bir rol oynaması durumunda, BT'nin dışsal odaklı işlevler üstlenmesinden bahsedilebilir. Eğer BT, dış çevreye uyum amaçlı işlevler üstlenirse, örgütler, rakipleriyle daha iyi rekabet edebilir konuma ulaşabilirler. Dışsal odaklanma düzeyi ile örgütün gerçek dünya ile uyumluluk derecesini anlamak olasıdır. Bu bağlamda BT'nin dışsal odaklanma amaçlı işlevler için kullanımının örgütsel performansı belirlemedeki etkisi, belki de dış çevreyle uyum derecesine bağlıdır. BT'nin dışsal odaklanma amaçlı işlevler için kullanımı sonucunda örgütsel performans üzerinde etkili olabilecek hususlar şunlardır: Sipariş sürecinin ve teslimat süresinin hızlanmasıyla maliyetlerin düşmesi ve ürün/hizmet kalitesinin artması sonucunda müşteri memnuniyetinin yükselmesi; örgütlerin rekabet gücünü, verimliliğini ve satışlarını artırması ve ayrıca karar almada etkinliği sağlamasıdır.

İçsel bütünleşmenin olduğu örgütlerde BT'nin iş, işlem ve süreçlerde daha yoğun olarak kullanılabildiği ve bunun örgütsel performansa yansıdığı görülmektedir. Ayrıca içsel bütünlüğü yüksek olan örgütlerde kontrol, koordinasyon ve kararlara katılım gibi konularda çok az sorun olmakta ve kaynaklar örgüt içi çatışmalarla israf

edilmemektedir. BT'nin içsel bütünleşme amacına yönelik kullanılabildiği işlevler şunlardır: BT, içsel bütünlüğü sağlamada öncelikle örgüt ve şubeleri arasında koordinasyonu sağlama şeklinde önemli bir rol üstlenir ve bu şekilde iletişimin etkinliğini artırır. BT veri tabanları ve veri ambarlarında bilginin saklanmasında da önemli bir işlev görür ve bu şekilde bilginin güvenliğini sağlar. Güven altında bulunan bu bilgiye anında erişebilme imkanını verir. İç müşteri olarak çalışanlara e-hizmet desteği sağlar. Aynı verilerden farklı raporlar üretebilmesine karşın hata yapma olasılığını azaltır. Eskimiş sistemleri yenileyip entegre edebilir. Son olarak raporlamanın düzenli yapılmasını sağlayarak stok takibini kolaylaştırır.

Bu şekilde yapılan sınıflandırma sonucunda BT'nin dışsal odaklanma ve içsel bütünleşme amaçlı kullanımının örgütsel performans üzerindeki etkisini anlamaya yönelik olarak yapılan regresyon analizi bağlamında şu bulguya ulaşılmıştır: BT'nin dışsal odaklanma amaçlı işlevleri ve içsel bütünleşme amaçlı işlevleri birlikte örgütsel performansı etkilemektedir. Örgütsel performanstaki değişimin %55'i BT'nin dışsal odaklanma ve içsel bütünleşme amaçlı işlevler için kullanılması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Ancak BT'nin dışsal odaklanma amaçlı işlevler için kullanımının örgütsel performans üzerindeki etkisi BT'nin içsel bütünleşme amaçlı işlevler için kullanımındaki etkisinden daha büyük olmaktadır.

Sonuç olarak, teknolojideki ilerlemeler bağlamında BT, örgütlerde her türlü işlevler için kullanılabilir bir nitelik taşımaktadır. Araştırmadan elde edilen bulgulardan hareket edildiğinde, BT'nin dışsal ve içsel işlevlere yönelik olarak kullanılması durumunda örgütsel performans üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Bu bağlamda performanslarını artırmak isteyen örgütler için BT'yi dışsal ve içsel örgütsel işlevler için kullanmaları önerilebilir. Ancak bu araştırmanın bir kısıtı olarak kabul edilebilecek olan BT'nin örgütlerdeki klasik işlevlerin dışında farklı iş ve işlevlere yönelik olarak kullanılmasının örgütsel performans üzerindeki etkisinin araştırılması bu alanda çalışma yapmak isteyen bilim adamlarından beklenir.

KAYNAKÇA

Aktaş, Kadir. 'İtibar Yönetimi, İş Memnuniyeti ve Örgütsel Performans Arasındaki İlişkinin Analizi: Sağlık Sektöründe Bir Uygulama', (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gediz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014).

Alpar, Reha. Spor Bilimlerinde Uygulamalı İstatistik, Nobel Yayıncılık, Ankara 2001.

Altunışık, Remzi; Recai, Coşkun; Serkan, Bayraktaroğlu; Engin, Yıldırım. Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı, 6.Baskı, Sakarya Yayıncılık, Ankara 2010.

Behan, K.; Holmes, D. Understanding Information Technology, 2nd Edition, Prentice Hail, New York 1990.

Bensgir, Türksel Kaya. Bilgi Teknolojileri ve Örgütsel Değişim, TODAİE Yayınları, Ankara 1996.

Bilge, Atıl; Özilhan, Derya; Tekin, Mahmut; Yıldız, Mehmet; Zerenler, Muammer. "Bilişim Teknolojileri Kullanımının İşletme Performansına Etkileri: Lojistik Sektöründe Bir Uygulama", (Tebliğ, İstanbul Ticaret Üniversitesi, V. Ulusal Üretim Araştırmaları Sempozyumu, İstanbul, Kasım (2005).

Büyüköztürk, Şener. Veri Analizi El Kitabı, 3. Baskı, PEGEM-A Yayınları, Ankara 2003.

Celep, Ali. 'Bilişim Teknolojileri Yatırımının Şirket Performansına Etkisi', (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü, 2008).

Daft, Richard L. The New Era of Management, South-Western Thomson 2006.

Eren, Duygu. '*Örgütsel Hizmet Odaklılığın İşletme Performansı Üzerindeki Etkisi: Konaklama İşletmelerinde Bir Uygulama', (*Basılmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007).

Hunt, G. John; J. Schermerhorn, Rabert; Osborn, R. Neely. Managing Organizational Behavior, 5. Baskı, John Wiley & Sons Inc, New York 1994).

Kline, Paul. An Easy Guide To Factor Analysis, Routledge, New York 1994.

Lester, Paula E.; K. Bishop, Lloyd. Handbook of Tests and Measurement in Education and the Social Sciences, İkinci Baskı, The Scarecrow Press, Inc., Lanham, Maryland ve London 2000.

Malanchuk, Oksana; Zarret, R. Nicole. 'Who's Computing? Gender and Race Differences in Young Adult's Decisions to Pursue an Information Technology Career', New Directions for Child and Adolescent Development. Vol. 110, 2005.

Özdemir, Lütfiye. 'Bilişim Teknolojisi Tutumları Farklı Üniversite Personelinin Bilişim Teknolojisi ve Becerilerinin Değerlendirilmesi', Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Sayı. 24, No. 1, 2010.

Özdemir, Lütfiye. Yönetimde Bilişim Teknolojisi Etkinlik Sistemi Üzerine Bir Araştırma, Detay Yayıncılık, Ankara 2009.

Popovich, Mark G.; Brizius, Jack A. Creating High-Performance Government Organizations: A Practical Guide for Public Managers, 1st.ed., CA. Jossey-Bass., San Francisco 1998.

R. Allen, Brandt; C. Boynton, Andrew. 'Information Architecture: In Search of Efficient Flexibility', MIS Quarterly, Vol.15, No. 4, 1991.

Tavşancıl, Ezel. Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi, Nobel Yayıncılık, Ankara 2002.

Turan, A. Hamit. 'Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerde (KOBİ) Bilişim Teknolojileri (BT), Örgütsel Rekabetçi Stratejileri ve Başarım İlişkisi', Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Sayı. 23, No. 3.

Yönetim Bilimleri Dergisi/Journal of Administrative Sciences
Cilt / Volume: 15, Sayı / N: 29, ss. / pp.: 43-69 2017

The Challenges of Democratisation in Africa: Evidence and the Way Forward for Nigeria

Lere AMUSAN*& Ademola JEGEDE**& Luqman SAKA***

Abstract
Democracy is perhaps the most popular political norm in modern discourse. For most sovereign states in Africa however, democratisation and its challenges have for long remained daunting. Even though described as 'false start', independence presented most African states with the opportunity of transforming colonial structure to democratic hegemony. Regrettably however, post-independence efforts aimed at achieving this have largely remained unimpressive. Till date, when assessed in the light of the pretensions in present times by most African states, one can safely state that democratisation is the most threatened political project in Africa. Suffice to state that this 'struggle' underlies the challenges to democratisation in Africa which is well typified by the Nigerian experience. This paper discussed colonialism, sovereignty, globalisation, military coup, ethnicity, poverty and political leadership as the broad challenges confronting democratisation in Africa within the context of Nigeria.

***Keywords**: Democracy, Democratisation, Africa, Nigeria, Ethnicity, Federalism*

* Professor and Head, Department of Politics and International Relations, North West University, South Africa.
** Senior Lecturer, School of Law, University of Venda, South Africa.
*** Post-DoctoralFellow, Department of Politicsand International Relations, North West University

Introduction

The democratic revival witnessed across Africa after the fall of the Berlin Wall in the late 1980s raised hope and expectation as it relates to democratic resurgence on the continent.[1] The resurgence often dubbed as the second independence, saw the enactment of some measure of political liberalisation the highlight of which was the conduct of multi-party elections in states across the continent.[2] Although the wave of political liberalisation and its accompanied transformation was pushed by the relentless campaign of pro-democracy groups and activists, yet three factors external to the continent were highly instrumental to the liberalisation measure embarked upon by different shades of autocratic regimes across Africa as at that point in time. These factors are; the fiscal crisis and attendant weakening of the states on the continent, the influence of the International Monetary Fund (IMF) and other international financial institutions on the economic policy choice of African states and the shift in the tolerance for and alliance with authoritarian regimes in Africa to call for political liberalisation by western powers notably the United States.[3]

Notwithstanding the noticeable progress, the task of strengthening democratic values, practices and advancing the democratic project in Africa remains daunting. This is because there remains strong impediments that continue to undermine the democratisation drive on the continent. These impediments have eroded the gains that have been recorded in some countries and the most important manifestation of the erosion was in the manner and nature of the management and conduct of elections and attendant violence arising therefrom.[4] Indeed, instances of the gravity of the challenge confronting the democratisation project in Africa have crystallised in the sudden and lamentable disintegration of states such as Ivory Coast and great political crisis in Kenya[5], states which for long have been adjudged as politically stable. There certainly exists a strong reason to be fearful for other African states.

In spite of the abundant human and natural resources that can make a positive difference to a democracy, Nigeria sadly mirrors the challenges which confront democratisation in Africa. Since independence, it has wobbled from one republic to the other, and for the most part interjected by military regimes. A semblance of its simulations at democratisation manifested again in 2007 when it conducted an election whose result is the most criticised in her national history. What can explain this intractable state of affairs? What are the inherent effects of the challenges on democ-

1 R Joseph, 'Democratization in Africa after 1989: Comparative and theoretical perspectives, Comparative Politics, (1997) 29 (3) 3.

2 See R Joseph, 'Africa: the Rebirth of Political Freedom', Journal of Democracy 2 (Fall 1991), 11-24.

3 S Adejumobi, 'Elections in Africa: A fading shadow of Democracy? International Political Science Review 21, 1 (2000): 64-65; Joseph, 'Democratization in Africa after 1989, Comparative Politics (1997) 368-369; K, Amuwo, the International (and Domestic) Context of Democratic Transition in Africa: Roadblocks to Democracy', in Caron, B; Gboyega, A and Osaghae, E.E (Edited) Democratic Transition in Africa, Ibadan: Centre for Research, Documentation and University Exchange, CREDU (1992) 9-13.

4 S Adejumobi, 'Elections in Africa: A fading shadow of Democracy? International Political Science Review 21, 1 (2000): 59-73.

5 The Demons that Still haunt Africa' TIME 21 January 2008 35.

ratisation? What needs to be done to take positive advantage of the present political opening to launch Nigeria on the path of a flourishing democracy? Attempt is made in this paper to contextualise these issues by analysing the challenges posed by colonialisation, ethnic plurality, poverty, military coups, sovereignty, globalisation and political leadership to the Nigerian democratic quest. The recommendations adduced in the paper include having in place a virile civil society and responsive regional body without which the attainment of the goal of democracy may remain illusory.

On Democracy and Democratisation

Literally, the word democracy has its root in the Greek word *'democratia'*, which connote power of the people.' However, academic discourse on the theory and practice of the concept reveals an interesting lesson that democracy is not as straightforward as its etymological connotation. Serious writers have always engaged one another on the salient features which should define democracy in its operation. Sartori opines that in a democracy, the political system is characterised by an absence of personal power, hinged on the principle that no one can proclaim himself ruler, that no one can hold power irrevocably in his own name. In his view, the fundamental difference between what democracy is and what it is not is explained in the fact that in a democracy, power is scattered, limited, controlled, and exercised in rotation.[6] Dahl's idea is that responsive governance is crucial to democracy and it is only achievable through citizen opportunity to (1) formulate preferences; (2) signify their preferences to their fellow citizens and the government by individual and collective action' and (3) have those preferences ' weighed equally in the conduct of government.'[7]

In attempt at providing clearer insight into the concept of democracy, Dahl noted that certain 'institutional guarantees' are not only imperative for the empirical realisation of democratic responsiveness but are essential indicators of democracy. These are: (1) freedom to form and join organisations; (2) freedom of expression; (3) universal adult suffrage; (4) the eligibility, in principle, of any citizen to seek public office (5) the right of political leaders to compete freely for votes and support; (6) the existence of alternative source of information (7) free and fair elections and (8) electorally accountable governmental policy making institutions.[8] In disagreeing with Dahl's postulation, Schmitter and Karl aver that to adopt these institutional guarantees is to '...mistake the American polity for the universal model of democratic governance.'[9] They added two more criteria: freedom of elected officials from 'overriding 'opposition from unelected officials; and a polity that is self-governing, whose decisions do not require approval by extra territorial actors.[10]

6 G Sartori 'What democracy is not' in Cnudde &Neubauer (eds) Empirical Democratic Theory (1969) 36.

7 P Schmitter & TL Karl 'What democracy is...and is not?' (1991) 2 Journal of Democracy 76.

8 R Dahl *Polyarchy: Participation and Opposition* (1971) 3. R Dahl *Dilemmas of Pluralist Democracy* (1982) 11.

9 Schmitter & Karl (n 4 above) 84.

10 As above.

In discussing the concept of democracy within the context of democratisation process in Africa, Amuwo notes that three major pillars are central to the democratic agenda: clear division of the public and private realm, ability of the people to partake in the management of the affairs of their society and inclusion of all major political forces in the governance process.[11] Capturing these elements, Chomsky notes that an important characterisation of a democratic society hinges on the capacity of the public to play a meaningful part in the management of the affairs of the community'.[12] Przeworski in his input opines that:

> 'at the least democracy entails the putting in place of avenue to achieve the representation of varied interests in government and the entrenchment of mechanisms to hold political leaders accountable to the public will (including procedures that guarantee peaceful removal of governments from power) speaks to the second elements highlighted by Amuwo.[13]

The view by Schmitter and Karl, that democracy entails 'a system of governance in which leaders are held accountable for their actions in the public sphere by citizens, acting indirectly through competition and cooperation of their elected representatives' denotes the last element.[14]

One key issue tying the above mentioned elements together is the concept of accountability. Indeed, democracy becomes a mockery in the absence of modalities for citizens to hold political leaders accountable for their actions (and inactions) in the public realm. The notion of accountability entails that democracy is governance hinged on institutionalised rules and procedures. View within the precept of accountability, Whitehead's definition merits a citation:

> '(Democratisation is) a complex, long-term, dynamic, and open-ended process. It consists of progress towards a more rule-based, more consensual and more participatory type of politics. Like 'democracy' it necessarily involves a combination of fact and value, and so contains internal tensions.'[15]

According to Adejumobi, 'democratisation in Africa is a struggle by the people for civil, political, and social rights, which are substantive social values embodied in citizenship.'[16] Suffice to state that this 'struggle' underlies the challenges to democratisation in Africa which is well typified by the Nigerian experience.

11 Amuwo, the International (and Domestic) Context of Democratic Transition in Africa, Ibadan: Centre for Research, Documentation and University Exchange, CREDU (1992) 6

12 N Chomsky, 'the Struggle for Democracy in a changed World', *Review of African Political Economy* 50 (1991) 12.

13 A Przeworski, 'Democracy as a Contigent Outcome of Conflict', in Elster J and Slagstad, R (Edited) Constitutionalism and Democracy, Cambridge: Cambridge University Press (1988) 61-62.

14 Schmitter & Karl (n 4 above) 76.

15 L Whitehead *Democratisation-Theory and Experience* (2002) 27.

16 S Adejumobi 'Citizenship, Rights, and The Problem of Conflicts and Civil Wars in Africa' in C Heyns & K Stefiszyn (eds) *Human Rights , Peace and Justice in Africa : A READER* (2006) 251

Much as Africa has recorded progress in efforts at evolving a stable democratic societies, there remains daunting challenges. One of the impediment to the democratisation process and the institution of democratic governance on the continent, of which the case of Nigeria aptly captures, is the failure to separate the public realm from the private realm and the attendant negative consequences of this dilemma on democratisation and good governance. The discussion of this problem and how colonialism aided its emergence and nurtured it in the postcolonial context in Africa anchored on the seminal work of Ekeh's Colonialism and the two publics in Africa theory, which this piece approaches the challenges of democratisationin the continent.

As Ekeh argues, the experiences of colonialism in Africa gave rise to the emergence of a special historical configuration in modern post-colonial Africa. That is, the existence of two publics instead of one public as is the case in Western society. Ekeh notes that many of the political challenges confronting contemporary states in Africa result from the dialectical relationships between the two publics.[17] In laying foundation for Ekeh's exposition on the two publics in Africa, attention is drawn to the notion of politics and its relationship to what is 'public'. Quoting Wolin, it is noted that the distinction between the private realm and the public realm delimits the confine of politics. This is because not everyday activities of an individual are political.[18] It is however important to note that the distinction between the public and private realms used over-time acquires a distinctive Western connotation. Therefore, an underlying feature is the fact that the private realm and public realm have a common moral foundation. Thus, generalised morality in society underpinned both the private and public realms. In essence, what is accepted as morally wrong in the private realm is also taken as morally wrong in the public realm and vice versa. While there are few exception that breach the norm, however, the exception proves the rule as it relates to Western society.[19]

On the contrary, when one moves from Western society to Africa, it will be observed that the extension of the Western notion of politics in terms of a monolithic public realm morally bound to the private realm becomes a mirage. Indeed, while there is a private realm in Africa, unlike in Western society, it is differentially associated with the public realm as it relates to morality. As Ekeh argues, there are two public realms in post-colonial Africa with differing forms of moral relationships with the private realm. At one end is the public realm where primordial groupings, ties and sentiment hold sway, inform and influence individual's public behaviour and attitude. Ekeh characterised this as the *Primordial Public*, which is bound by moral and operates on the same moral imperatives as the private realm. On another end is the public realm that is historically associated with colonial administration, which has become the face of popular politics in post-colonial Africa.

17 Ekeh, P. Peter, Colonialism and the two publics in Africa: A theoretical statement, *Comparative Studies in Society and History*, (1975) 17, 1: 91-112, 91.

18 Wolin, Sheldon, *Politics and vision: Continuity and innovation in Western political thought*. Boston: Little, Brown and Co, (1960): 2-3.

19 Ekeh, Colonialism and the two publics, (1975), 92.

This public is based on civil structures: the military, civil service, the police and other apparatchik of the post-colonial state. Ekeh characterised this as the *civic public*. One major feature of the civic public as Ekeh states is that it has no moral linkages with the private realm. In categorical term, Ekeh, notes that the civic public in Africa is amoral and lacks the generalised moral imperatives operative in the private realm and in the primordial public. In Africa, the same political actors concurrently operate in the primordial and civic publics and the dialectical relationship between the two publics inform the unique political issues and challenges that bedevilled politics in Africa.[20]

Much as colonial experiences informed the nature and dynamics of politics in post-colonial Africa, it is apropos to aver that the emergence of two public (primordial and civic) with differential moral relationship with the private realm account for the shortcomings that have become the hallmarks of politics in post-colonial Africa states, which Nigeria exemplify. In essence, the challenges of ethnicity, nepotism, patronage, corruption, non-accountability, lack of transparency and failing governance among other malaises that constitute the underlying elements of politics in Africa can be traced to the nature of social formation in Africa under colonial rule (the publics). As Osaghae notes, Ekeh's position was that colonialism turned African society upside down and inside out. More than being a passing issue, colonialism is an epochal event and one of its most enduring legacies is that it marked a re-invention of social formations that have endured in various ways till date.[21] It is in relating with colonialism in this epochal manner that one will be able to appreciate its enduring legacy on the nature, trends and dynamics of politics and governance in post-colonial Africa of which the challenges confronting the continent drives at instituting stable democratic agenda is a part-of.

Democratisation- the Challenges and Nigerian experience

The literature on the Nigerian State and its democratic challenges has tended to agree with the view of Larry Diamond that democratisation in Africa is '... gradual, messy, fitful and slow, with many imperfections along the way.'[22] This sad, albeit correct comment of Diamond, is perhaps a conceivable outcome of the challenges of colonialism, sovereignty, military coups, poverty, globalisation, ethnic plurality and political leadership, which remain critical to democratisation in Africa as mirrored by evidence from Nigeria.

Colonialism: The role played by colonialism in the African economic and political situation has engaged the interests of writers for long. According to Clapman, in spite of independence, most African states are colonial construction characterised by the imposition of artificially created nation-states and imperial structure.[23]

20 Ibid, 92-93.

21 Osaghae, E. Eghosa (2006) Colonialism and civil society in Africa: The perspective of Ekeh's two publics, *Voluntas*, 17: 233-245.

22 L Diamond 'Deepening Democracy?' (1996) 328 *4089 West Africa* 702.

23 C Clapham 'Rethinking African states' (2001) 10 3 *African Security Review*
Available at <www.issafrica.org/Pubs/ASR/10No3/Clapham.html> Accessed on 19 April 2008.

The consequence of this is the emergence of post-independence political culture and leadership based on ethnicity and authoritarian patterns of governance. Controlling the state and its resources thus became the primary purpose of political contestation.[24] In the words of Green and Luehrmann, 'colonialism ...wrecked indigenous economies, ruined local industries, and replaced traditional networks of trade with a world system in which Europeans dominated and the rest of the world served.'[25] Also, Rodney argued that colonial exploitation contributed to the capitalist development of Europe, while leaving Africa underdeveloped.[26] Certainly, colonialism has significant negative impact on African democratic foundation.

Nigeria had its fair share of unimpressive colonial legacy. Colonial occupation started in 1861 with the declaration of Lagos as a crown colony. Rather significant for the Nigerian state was 1914 when the Colony and Protectorate of Southern Nigeria was merged with the Protectorate of Northern Nigeria to create the colonial Nigerian state. Eleazu described the amalgamation of 1914 as 'a farce' in that it was calculated only at relieving 'the British Treasury of the onus of having to finance the administration of Northern Nigeria.'[27] The act of amalgamation is not so much the problem as the lack of genuine efforts to bridge the political and administrative gulf that had already opened up between the Southern and Northern parts of colonial Nigeria as a result of colonial perception and experience. Most African States are artificial, the patterns of commerce, of population movements and mingling, of religious and political communities, of cultural and ideological networks, and of different patterns of inter-dependence, evidenced in linguistic and archaeological data from ancient times- 15,000 years ago- suggest that all the peoples in the current Nigerian political space share the same cultural tradition and 'collective heritage.' [28]

However, Eleazu rightly contended that fundamental differences were deepened by the divide and rule tactics of the colonialist, which assured the difference between the Northern and Southern regions in terms of governance, legal and land tenure system.[29] With the creation of the Western and Eastern regions to make the administrative regions three in number together with the already created Northern region, the politics of ethnic differences soon became central to the party formation processes, the nature of the party programmes, and the style of political leadership.[30] The regions produced three 'different nationalist movements' with no unifying symbol. Each ethno-regional bloc produced its own cultural hero. The result of this was that communalism and clientelism became the major levers of the political process, with the majority ethno-regional blocs the main beneficiaries.

24 D Kew 'Building democracy in 21st century Africa: Two Africas, one solution' (2005), *The Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations*, Winter/Spring 149-161.

25 D Green & L Luehrmann *Comparative Politics of the Third World* (2003) 45-46.

26 W Rodney *How Europe underdeveloped Africa* (1972) 162. F Fanon *The Wretched of the Earth* (1963).

27 UO Eleazu *Federalism and Nation-building: The Nigerian Experience, 1954-1964 (1977)* 77

28 A Obayemi 'The Recurring Preamble: Cultural Historical Foundations and the Modern State of Nigeria' in A Mahadi, GA Kwanashie & M Yakubu, (eds) *Nigeria: The State of the Nation and the Way Forward* (1994).

29 Eleazu *Federalism and Nation-building, (1977)* 77

30 As above

It was this trend that rocked the nation from one crisis to another between independence in 1960 and 1966 when the military intervened in the political process.[31]

It was therefore not surprising that the observable differences between the political communities that make up Nigeria was latched onto by leading political leaders to further the advancement of personal and sectional economic and political interests and gains. The apparent over politicisation of difference further deepened the socio-political cleavages that underlying the structure of the State crafted by the British colonial fiat. The social schism implanted under colonial rule and entrenched by post-colonial political leaders in the immediate period after independence continue to inform political positions and choices and accentuate political crisis in Nigeria decades after. It was within this context that one can better understand and appreciate the veracity of the argument that colonialism and in specific term, British policies in colonial Nigeria foisted a divisive political structure, accentuate sense of mutual suspicion among Nigeria's diverse ethno-national groups and thus laid a weak foundation necessary for the maturing of a virile democratic political structures, institutions and society.

Sovereignty

Upon the attainment of independence, the 54 states of Africa acquired sovereignty.[32] Under international law, no one state is allowed to exercise its governmental functions in another state as article 2(7) of the Charter of the United Nations generally prohibits foreign intervention in matters that are essentially within the domestic jurisdiction of any state. The UN Charter allows for only two exceptions to the rule of non-intervention namely; as response to an armed attack (article 51) and when the use of force is authorised by the UN Security Council to maintain or restore international peace (article 42). For long, the UN has failed Africa in refraining from intervening or intervening too late in grave crises in Rwanda, Burundi, Democratic Republic of Congo, Liberia, Sierra Leone to mention a few.

With the establishment of the African Union (AU), article 4(h) of the Constitutive Act of the AU, which allows interference in respect of grave circumstances namely war crimes, genocide and crimes against humanity appears to limit the concept of sovereignty in its operation while article 4(g) retains the conventional view on sovereignty when it declares that there shall be non-interference by any member state in the internal affairs of another. The African Charter on Democracy, Elections and Governance ratified by the majority of the African states, but hardly subscribe to the spirit of the same concerning good governance.

31 A Mustapha 'Coping with Diversity: The Nigerian State in Historical Perspective' in Abdi Ismail Samatar & Ahmed Samatar (eds) *The African State: Reconsiderations* (2002) 161.

32 The meaning of the term was described by Max Huber in the Island of Palmas Case-'Sovereignty in the relations between states signifies independence. Independence in regard to a portion of the globe is a right to exercise therein , to the exclusion of any other state, the function of a state' (2 RIAA 829 (1928) at 838)

The forgoing perhaps explains the reluctance of the AU leaders to take urgent steps or initiate regional solution to address the grave election crisis that rocked Nigeria at least in 2003 and 2007. In the 2003 Election, incidents of connivance of electoral officials with partisans to hijack ballot boxes were reported.[33] Even so were the elections of 2007 which the National Democratic Institute rightly described as 'a significant step backward in the conduct of elections in Nigeria.'[34] The existing mechanisms of the AU without genuine political commitment remain a big challenge to democratisation in Nigeria.

Military Coup

Reeve has argued that the political arena of most African states has been undoubtedly over militarised.[35] According to Tordoff, the military has supplemented civilian governments in Africa for several reasons; it has intervened to save, or has claimed to save the country from corrupt and inefficient politicians who had brought the country to the verge of bankruptcy. This was the claim made by the military junta that truncated the democratic process in Ghana in 1966. Sometimes, it has intervened to safeguard its own interest against a rival force being created by the President; a motive (among others) in Ghana and Uganda. Sometimes element of the military has political objectives.[36] For a long time before now, absence of an international position that treated the supplanting of the civilian government by the military as opprobrious is a major platform on which usurpation of power by the Military had thrived.

The Nigerian Military particularly while in government has for long behaved, according to Basil Davidson 'like pirates in power.'[37] It was on 15th January, 1966 that Nigeria experienced it first military coup and since that period there had been series other coups. Starting from the second military coup of July 1966, military coups and takeovers in Nigeria has been orchestrated and led by military officers of Northern Nigeria extraction; Muritala/Obasanjo (1976-1979); Mohammadu Buhari (1983-1985); Ibrahim Babangida (1985-1993); Sani Abacha (1993-1998); Abdulsalam Abubakar (since 1998-1999). This has been as a breeding ground for the view among other ethnic groups that government was being dominated by the northern ethnic group(s).[38]

33 United Nations Electoral Assistance Project Reports on local and foreign election monitors www.uninigeriaelections.org/observer_reports/april/23/(accessed 10 March 2008)

34 NDI Remarks by J Clarke on the 2007 Election at the 'All Nigeria Civil Society Conference on the April 2007 Elections' http://www.accessdemocracy.org/library/2172_ng_remarks_JoeClark_072407.pdf

35 R Reeve 'Inadequate military funding puts African countries at risk of coup' (2006) *Jane's Intelligence Review* April 6-7.

36 W Tordoff *Government and Politics in Africa* (1984) 10.

37 Quoted in K Maier *This House Has Fallen: Nigeria in Crisis. London: Penguin Books* (2000) xxi.

38 'Nwabueze's Interview' *TELL Magazine* 27 November 2000, 18. Professor Ben Nwabueze admonished that the South must come together to protest the more than 40 years rule by one ethnic group.

Further reinforcing the above is the annulment in 1993 of Moshood Abiola's victory (a candidate from the south) at the poll, which is a sad commentary on the politics in Nigeria in that, according to Joseph, it showed that even when the Nigerian people were prepared to take a step outside 'the ethnic trap', the social forces in command of state refused to allow such as evolution to occur.[39] The annulment, it is believed, marked the end of the long-held hope that Nigeria would establish a state structure that enjoyed legitimacy and authority and that would, in turn enhance the sense of nationhood.[40] Ethnic consciousness remains a dominant issue in Nigeria; democratisation cannot survive its being ignored or thrive on its being manipulated.

Most of the military regimes in Nigeria were simply motivated by love for power without more. From the benefit of hindsight, it can be safely argued that Nigeria's past military juntas had deployed their control of political power to engage in unbridled misappropriation of the nation's commonwealth and a banal form of primitive accumulation of wealth. Mindless corruption and corrupt enrichment by military leaders, their cronies and relatives was elevated to the status of statecraft and becomes a defining hallmark of the nation's governance process.[41] Corruption reached the highest peak in Nigeria during the Babangida and Abacha regimes. A lot of state resources were wasted in various simulations made at democratisation by these two regimes. These regimes engineered divisiveness and manifested the triumph of unconstitutionality using coercion to sustain themselves in power while almost completely rooted out the voice of oppositions.[42] The gulf created generally by military regimes in Nigeria remains a major threat to democratisation.

Poverty

Przeworski and Limongi, have argued that democratisation can survive even in the poorest of nations.[43] However, the writers were also quick to point out that the chances of survival of democracy are greater when the country is richer.[44] Most African states are poor; standards of living measured with its various indicators of health and welfare, life expectancy are generally low. Lofchie pointed out that in the west, industrialisation occurred before full democratic practices were introduced into the political process, and this meant that resources were available to meet the most pressing demands of the enfranchised workers.[45]

39 R Joseph 'Ethnic Trap': Notes on the Nigerian Campaign and Elections, 1978-79' (1981) 11 1-2 *Issue: A Journal of Opinion* 17-23.

40 L Peter 'Endgame in Nigeria: The Politics of a failed Transition' (1996) 93 *African Affairs* 323-340.

41 CC Ojukwu and JO Shopeju, 'Elie Corruption and the Culture of Primitive Accumulation in the 21st Century Nigeria', *International Journal of Peace and Development Studies*, 1: 2 (2010) 18-20.

42 O Mimiko (1998) 'The Political Economy of Human Rights Violations and the Imperative of Democratisation in Contemporary Africa' in Yomi Dinakin et al (eds) ADO READINGS IN LAW Volume 1 ARL 53

43 A Przeworski & F Limongi *Democracy and Development* (2000) 273

44 As above.

45 MF Lofchie (ed) (1971) *The State of Nations: Constraints on Development in independent Africa* Berkeley: University of California Press 12-13

In Africa, he argued, there was no such time-lag: universal franchise was granted just before, at, or immediately after independence before economic policies could even be formulated.[46] Thus, poverty remains the dominant context in which most African states are 'democratising'.

Although, Nigeria has an economic resource (rich oil deposit) which should make a great difference on the economic and social life of its people, poverty persists as a result of corruption and weak political stewardship. The implication of poverty on democratisation in Nigeria for instance is twofold. First, poverty provides a unique leverage for political elites to trigger and monetise politics into a huge determinant of governance.[47] For instance, in some of the political parties that contested for the 2007 elections, about 10,000 USD is required to pick a nomination form into an electoral office. The implication of this is that competent and qualified persons who could not afford the price are prevented from political participation. Adetula, alluded to the perverse implications of the use of money and material inducements in Nigeria's electoral process when he notes that, 'money politics is constricting the opportunity for political participation'. Indeed money and material wealth has become a key indicators in determining who participates in electoral politics and how. As such poverty has made the use of money to entice and induce citizens an important tool in electoral process in Nigeria.[48]

The second, implication becomes glaring if one consider the pathetic statistics that population living below 2 dollars per day is 92.4% in Nigeria.[49] Therefore, political choice becomes rather limited to the vast majority of the populace, particularly in the face of temptation of bribery and enticements which are aimed at beclouding their sense of political judgment. Poverty is a major constraint that prevents the citizens from a conscientious exercise of civil and political rights.

Globalisation

It has been argued that contemporary waves of democratisation are one of the several consequences of globalisation.[50] Apart from being the spread of capitalism worldwide,[51] Jeffrey Sachs and Andrew Warner have postulated that 'globalisation promises to lead

46 As above

47 A Butler (ed.). (2010). *Paying for Politics: Party Politics Funding and Political Change in South Africa and the Global South.* Johanessburg: Jacana: 1-19; Also see M Basedau, G Erdmann and A Mehler (eds.). (2007). *Votes, Money and Violence: Political Parties and Elections in Sub-Sahara Africa.* Uppsala: Nordiska Afrikainstitutet.

48 VOA Adetula, 'Money and Politics in Nigeria: An Overview', in Adetula VOA Edited, *Money and Politics in Nigeria*, Abuja: IFES (2008) xxviii

49 Human Development Report 2007/2008-Nigeria

50 Y Kura, Globalisation and Democracy- A dialectical framework for understanding democratisation in Nigeria

51 D Green & L Luehrmann *Comparative Politics of the Third World: Linking Concepts and Cases* (2003) 117. Also see L. Amusan "Social Sciences as Imperialism: Analysis of the Global Economic Crisis of 2008 and Development Gaps in the Third World States." *Journal of Administrative Sciences* (2016) 14(27): 7-26.

to economic convergence for the countries that join the system.'[52] The contribution of globalisation to democratic experience in Africa has been explained in terms of the growth, policy reforms, trade liberalisation and the attraction of foreign private capital that it will engender.[53] Thus, democratisation and globalisation have been considered as mutually reinforcing.[54] However, some political scientists have contended this position. Henry Biennen and Jeffrey Herbst maintained that although globalisation is crucial to economic growth, pursuing economic and political liberalisation at the same time makes both more difficult to achieve.[55] Richard Sandbrook argued that democracy and 'neoliberal' integration into the global economy are not jointly sustainable in the long run.[56] Ake was of the view that globalisation undermines the sovereignty of African governments as to make democracy essentially 'irrelevant'.[57]

The above argument is not strange in view of the fact that the nature of the world economy is to take away the decision making discretion of African government leaving same to the control of international market forces. This, as it is correctly argued, violates the ability of national governments to pursue socially-valued objectives such as growth and equity,[58] which constitute the very basis on which democratic goal should rest. An ancillary to this shortcoming of globalisation, as argued by Nicholas and Timothy, is the donor conditionality which is corrosive of democratic values and practices in that; it empowers international technocrats who are not accountable to the local electorate.[59]

In Nigeria, globalisation began on a woeful note when in the mid-1980s, the then military ruler, General Babangida, introduced and implemented Structural Adjustment Programme (SAP) as pre-condition for lending.[60] According to Onyeonoru, the woeful failure of the globalisation inspired economic reforms was because of the inherent contradictions in the project's policy formulation and execution. The programmes were introduced as a 'debt settling projects rather than development programmes.'[61] Ijeoma argued that as part of impacts of globalisation, Nigeria is currently caught in sharing her decision-making powers with international forces of production and finance.[62]

52 J Sachs & A Warner 'Economic Reform and the Process of Globalisation' (1995) 1 1-198 *Brookings Papers on Economic Activity* 61-63.

53 World Bank *Adjustment in Africa: Reforms, Results and the Road ahead* (1994).

54 L Chalker *Good Governance and the Aid Programme* (1991) London: The Overseas Development Administration.

55 H Biennen & J Herbst 'The Relationship between Political and Economic Reform in Africa' (1996)29 1 23-24 *Comparative Politics.*

56 R Sandbrook *The Politics of Africa's Economic Recovery* (1993).

57 C Ake 'Globalisation, Multilateralism and the Shrinking Democratic Space' in M Schecter (ed) *Future Multilateralism: The Political and Social Framework* (1998).

58 M Thandika 'Economic Policy- Making and the Consolidation of Democratic Institutions in Africa' in Havnevik & van Arkadie (eds) *Domination or Dialogue?* (1997) 35.

59 Van de Walle Nicholas & T Johnston *Improving Aid to Africa* (1996)

60 A Jega 'The State and Identity Transformation under Structural Adjustment in Nigeria' in Jega, A. (Eds.) *Identity Transformation and Identity Politics under Structural Adjustment in Nigeria* (2000) 29.

61 I Onyeonoru (2003) 'Globalisation and Industrial Performance in Nigeria', *Africa Development* 58.

62 EOC IJeoma 'Policy and Governance Issues Impacting on Nigeria's Globalisation Initiatives',

The privatisation initiatives are not any different in their implementation. Since 2003 the exercise has been characterised by high level of corruption involving a number of mostly international businesses and their national networks.[63] Privatisation has reinforced a culture of renteerism and created an army of followership whose interest is in ensuring that the patrimonial alliance from which they profit is not disrupted.[64]

The effects of the foregoing in Nigeria are the continuous weakening of the economic potentials of the vast majority of the populace and most particularly their political spirit. Thus, as the exclusion of the poor from economic participation increases, even so is their impotence in the democratisation process. For now, the vast majority of Nigerians are simply being consumed by globalisation and this is rapidly affecting its democratisation processes.[65]

Ethnic Plurality

The politics of ethnicity undermines the process of democratisation and has contributed in no small means to conflict and violence in Africa.[66] The perverse politicisation of ethnicity and ethnicisation of politics remains a defining hallmark of the political process in most African states and a strategy use by political leaders to acquire and maintain their hold on power. Indeed, the instrumentality of ethnicity and ethnic discourse are often deployed by political leaders who are in themselves 'ethnic entrepreneurs' for political mobilization whether in the course of electoral process or to spark post-election violence.[67] Horowitz has argued that ethnic, religious or racial difference in most African States poses challenges to sustainable democratisation in that ample evidence in many world regions suggests that cultural pluralism needs to be acknowledged rather than ignored.[68]

It has been noted that ethnicity plays a central role in the contestation to determine who is to be included and/or excluded from gaining access to the commonwealth, position of political power and representation across many African states in the immediate period after independence and after the return to multiparty politics in the late 1980s and early 1990s. The risk of charges of ethnic domination, marginalisation and exclusion and the possibilities of such generating political violence especially in the aftermath of highly contested elections and electoral outcomes remains a greater

Unpublished PhD Thesis, Faculty of Economic and Management Sciences, University of Pretoria, South Africa (2002) 138

63 http://5ccpress.wordpress.com/2007/11/21/hello-world-2/(accessed 3 April 2008)

64 T Oyedele Privatisation and Economic Reform, The text of the paper delivered on October 16, 2002 at a three-day Communication Workshop organized by the International Republican Institute, Nigeria, for the Leaders of Political Parties in Nigeria at NICON Hotel, Abuja. 6

65 Kura (no 39 above).

66 DT Osabu-Kle *Compatible Cultural Democracy: The Key to Development in Africa* (2000) 37.

67 U Ukiwo, 'On the Study of Ethnicity in Nigeria', Centre for Research on Inequality, Human Security and Ethnicity (CRISE), Working Paper No. 12 (2005) 8-9.

68 D Horowitz A *Democratic South Africa? Constitutional Engineering in a Divided Society* (1991) Berkeley: University of California Press.

challenge for democratisation process in Africa as incidences of post-election violence in Kenya, Cote d'ivoire and Nigeria have shown.[69]

Evidence in modern day Nigeria suggests that there have been colossal tension, violence and conflicts around the questions of cultural pluralism and politics. Political manipulations have occasioned many of these tensions which were not pronounced in pre-colonial time. Ethnic distrust was created and is being exacerbated by lack of popular democratic political order; colonialism has played an insignificant role if any at all. Since 1966 when the first military coup was staged, it is beyond questioning that military interventions have encouraged ethnic divisiveness in Nigeria.[70]

Political leadership

The most daunting challenge for the African continent has been described as 'leadership'.[71] For a long time since attaining independence, African governments have placed much emphasis on political control and resources than on political participation.[72] African politics "is increasingly patrimonial and spoils-orientated.'[73] Immediately after independence, most African nations moved away from pluralism towards centralisation of power in the hands of a single party.[74] An offshoot of this is a political leadership which has become characterised by personalisation of power in most African states.[75] 'Stayism'[76], patronage, renteerism and corruption are all too common features of political leadership in Africa which undermine democratisation. Indeed rent wealth, Herb argued, makes countries less democratic than they would have without a windfall wealth.[77]

69 D Bekoe, 'Trends in Electoral Violence in Sub-Saharan Africa', United States Institute for Peace, Peace Brief No. 13 (2010), 2; J Goldstein and J Rotich, 'Digitally Networked Technology in Kenya's 2007-2008 Post-Election Crisis', Internet and Democracy Case Study Series, Berkman Center Research Publication, No 9 (2008) 3-5; Kriegler and Waki Reports on 2007 Elections, p. 2.

70 L Diamond, A Kirk-Greene & O Oyediran (eds) Transition *without end: Nigerian Politics and Civil Society Under Babangida.* (1997).

71 'What Africa needs now' *Finweek*, 25 May 2006 100. Mbeki T (2006), Address at the launch of the Africa Leadership Initiative, The Presidency, 13 July 2006, Available at www.dfa.gov/docs/speeches/mbeki0713.html>Accessed on16 April 2008.

72 D Kew 'Building democracy in 21st century Africa: Two Africas, one solution' (2005) *The Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations*, Winter/Spring, 149-161. See also N Kasfir *The Shrinking Political Arena* (1976).

73 S R Dorman 'Post-liberation politics in Africa: Examining the political legacy of struggle' (2006) 27 6 *Third World Quarterly* 1085-1101.

74 Tordoff (n 31 above) 4.

75 JK Van Wyk 'Political leaders in Africa: Presidents, patrons or Profiteers?' (2007) 2 1 *The African Centre for the Constructive Resolution of Disputes (ACCORD) Occasional Paper Series*. 2(1). Durban

76 The term is used by Oloko-Onyango and quoted in J Okuko 'Beyond 'third term' politics in Uganda: The implications of proposed constitutional reforms for democratic governance' (2006) 36 1 *Africa Insight* 22.

77 M Herb 'Does reinterism protect Democracy?' (2000) Paper delivered at the at Annual Meeting of the American Political Science Association 22.

Governance, Corruption, Rents and Patronage in Nigeria

Sklar sees politics in Nigeria as a personalised one, dominated by a powerful "godfather" at the apex of a vast patronage network at federal, state and local levels. Political outcomes are therefore the function of intense competition between these godfathers, often at the expense of the population.[78] Among other, control of government in Nigeria often represents virtually unaudited control over resources.[79]

Over politicisation of the Nigerian state is well captured by Ake as he noted that 'the salient feature of the state of the nation and the crux of the problem is the over politicisation of social life. The Nigerian state appears to intervene everywhere and to own virtually everything including access to status and wealth'.[80] Hardly can this assessment be well understood without considering the determining role of oil on the Nigerian state since the 1970s. Those in control of power amass enormous fortunes from the country's fossil fuel to the extent that Nigerian political culture has been described as 'prebendal' based on the systematic abuse of state office and resources for individual and group gain.[81] It is within the context of the perverse use of instruments of state power for the accumulation of wealth and undermining of institutions of the state in ways as to aid patronage that one can understands better of Joseph's exposition on how the prebendal nature of politics in Nigeria contributed to the demise of the nation's second republic, thus stalling the second attempt at democratisation.[82]

However, the elevation of rentier mentality, entrenchment of patronage culture and glorification of prebendal characters in Nigeria's politics and governance process predate the Second Republic. As Graf notes, the astronomical rise in oil revenue accruable to the federation account after the end of the civil war, the exigencies of the prosecution of the war and the centralized nature of military authority were instrumental in the effective transformation of Nigeria into a centralized rentier state with detrimental effects on the erstwhile agrarian bases of the state anchored on semi-autonomous regional production.[83] The fundamental implication of this development, Graf argued, is what he referred to as 'rentier psychology/mentality', which has become a defining hallmark of politics and governance process in Nigeria. This has grave implication for the nature of politics, governance and state-civil society relations. First, rentier psychology has increased the communal and clientelistic struggle for access to resources; the division of the proverbial 'national cake' has monetised the electoral process, turning politics into a business for politicians and their clients.[84] Second, with the emergence of this phenomenon, the need for

78 R Sklar 'Nigeria: Completing Obasanjo's legacy' (2006) 17 3 *Journal of Democracy* 100-115.

79 Human Rights Watch, *The Warri Crisis: Fuelling violence (2003)* Human Rights Watch, New York.

80 C Ake 'The State of the Nation' C. Edogun (ed) (1981) Address at the 8th NPSA Conference, Proceedings (NPSA) iv.

81 Green & Laura (n xyz) 348

82 RA Joseph, Democracy and Prebendal Politics in Nigeria: the Rise and Fall of the Second Republic, (Cambridge: Cambridge University Press, 1987).

83 W Graf *The Nigerian State* (London: James Currey, 1988)

84 Mustapha (n 21 above) 168

rural taxation has virtually disappeared. The non-reliance of the Nigerian state on citizens' taxation for running the daily activities of government has serious implication. The most important been that it undermines the enthronement of democratic culture of accountability and transparency in governance giving that there cannot be the development of robust democratic culture without strong emphasis on rural taxation, leading to the 'no representation without taxation' syndrome.[85] The third implication of 'rentier psychology' is that it frees the Nigerian state from any need to justify itself to the populace except to the brokers who funded it.[86] Till date, rentier psychology has exacerbated corruption involving a web of patron-client relationships, tying individuals and whole communities to particular politicians or political parties.[87] It underlies infrastructural decay and weakness of other vital institutions around which development of democracy would have been built.

Addressing the Challenges of Democratisation in Nigeria

While reflecting on the Nigerian project, commentators such as Wole Soyinka pointed out that 'we may actually be witnessing a nation at the verge of extinction.'[88] On similar note of caution Maier observed that, Nigeria cannot be ignored because if Nigeria falls, it will shake the rest of Africa.[89] So far, this study have addressed the challenges faced by democratisation in Africa, as mirrored by illustration from Nigeria. In this connection therefore, it is worth drawing attention to some measures that can be employed in addressing these challenges:

National Reconstruction

Nigeria requires an all involving national dialogue that will sincerely address its knotty federal questions. An opportunity for this was offered after the impasse and uncertainty that followed the annulment of June 12, 1993 election. Calls were unsuccessfully made for a Sovereign National Conference to chart a path forward for the nation. The same was mooted by the Goodluck Jonathan government (2009-2015), but was aborted by 'pirates in power'.[90] The fear, as recorded by Suberu who quoted Bolaji Akinyemi, a former Nigerian Minister of External Affairs was that if a sovereign national conference (SNC) had been convened in the mid-1990s, it would have voted for the dissolution of the Nigerian entity.[91]

85 M Herb, 'No Representation without Taxation? Rents, Development and Democracy', Comparative Politics, 37: 3 (2005) 297-316.

86 Mustapha (n 21 above) 169

87 Mustapha (n 21 above) 166xyz

88 W Soyinka *The Open Sore of a Continent: A Personal Narrative of the Nigerian Crisis (1996)* 18.

89 Maier (n 32 above)xyz

90 Ibid., p xxi.

91 R Suberu, 'Federalism, Ethnicity, and Regionalism' unpublished paper presented at the Conference on Dilemmas of Democracy, University of Wisconsin-Madison, and November 10-12 1995 24.

In response to persistent call for SNC, the Obasanjo's government reluctantly set up Tobi's Panel but with a restricted agenda and participation. It is viewed that the project called Nigeria deserves much more than a political panel that the Tobi's panel was. A genuine initiative such as Conference for a Democratic South Africa (CODESA) ended with the adoption of a negotiated constitution for South Africa.[92] The Tobi's Panel has produced no concrete result known to the country. In similar vein, the report of the National Political Reform Conference called by the regime of former President Obasanjo in 2005 to discuss the knotty issues that constitute the national question in Nigeria has not been officially acted upon. Thus, efforts at engaging in a holistic and comprehensive discussion of the national question has been an exercise in futility.[93] The result is that in spite of massive human and natural resources that can make a great difference to its future, Nigeria remains a broken house on a broken foundation. We argue that national conference or a similar platform of debate of knotty issues of the nation is required if the Nigerian project will thrive.

Civil Society

Constraint of the civil society has been a major bane of African political system.[94] In the African context, authors such as Naomi Chazan and Claude Ake have expressed reservations about the expansion of associational life, fearing that such groups 'far from supporting democratic tendencies, foment particularism, fundamentalism and ethnic nationalism.[95] To the writers, a strong civil society necessarily means a weak state. Longman has however correctly suggested that the challenge confronting democratisation in Africa is to strike a balance whereby social groups can force accountability on the state without undermining state centrality.[96] A daring civil society in Nigeria will serve as a priceless resource for the promotion of democratisation and help drive electoral reforms and awareness of civil and political rights. As Hearn argued, civil society has the potential to foster societal consensus;[97] and contribute meaningfully in other regards to strengthen democratisation process, particularly, their well-designed program of public education and economic empowerment will contribute in no small measures to the process.

92 A Sparks *Tomorrow is Another Country: The Inside Story of South Africa's Negotiated Revolution* (1994)

93 HA Saliu and JS Omotola, 'the National Political Reform Conference and the Future of Nigeria's Democracy', in Saliu, HA; Jimoh IH; Yusuf, N and EO Ojo Edited, *Perspectives on Nation-Building and Development in Nigeria: Political and Legal Issues*, Ilorin: Faculty of Business and Social Sciences (2008): 168-196.

94 A Wenger & D Zimmerman *International Relations: From the Cold War to the Globalized World* (2003) 247-250.

95 C Ake 'Rethinking African Democracy' (1991) 2 *Journal of Democracy* 239-244. C Naomi 'Africa's Democratic Challenge' (1991) 9 2 279-307 *World Policy Journal* 283.

96 T Longman 'State, Civil Society and Genocide in Rwanda' in R Joseph(ed) *State, Conflict, and Democracy in A-frica* (1999) 340.

97 J Hearn *Foreign Aid, Democratisation, and civil society in Africa: A study of South Africa, Ghana and Uganda* (2000) 19.

Professionalising the Military and the Police

Due to its inroad into the Nigerian political landscape, the Military has become heavily politicised. There is the need to continually re-orientate the military to make it become a guardian of constitutional governance. Military leadership should note that their allegiance is to defend the constitution and be loyal to the state, and not to individual. To drive this home better, the sickness of Umaru Yar'adua, the former president of Nigeria and the resultant swearing in of his vice president as the acting president reportedly came to an interesting point when the Chief of Army Staff said that his loyalty was to President Yar'adua and not to anyone else. Although he later denied saying so, such comment falls short of an attitude expected of professional military leadership.

Also, since independence, the Nigerian Police have been unable to shake off its colonial mentality when it was used as an instrument of coercion against the citizenry. This was exacerbated during the military regimes when police were literally used as an agent of human rights violation. The police remains an instrument of political oppression and manipulation of electoral process. Allegations exist that most rigging implicate the Nigerian police.[98] Consequently, training courses must be intensified to enable the Nigerian police work within a democracy. Democratisation project will be strengthened in Nigeria, nay Africa when the military and police live up to the expectation of their constitutional role.

The ethnic question

Nigeria and indeed every other nation in Africa will have to admit at some point that no amount of constitutional engineering can neutralise the ethnic question. In 1973, Ken Post and Michael Vickers posited that Nigeria could best exist as a 'conglomerate society' in which 'the basic conflict was the mobilisation of people not towards some transcending national loyalty but rather towards identification with an intermediate cultural section.'[99] John Paden has continued such explorations in his discussion of a 'six zone model of political culture in Nigeria': northern emirate states: Borno and its environs in the northeast; middle belt minorities (between north and south); Yoruba States in the South West; Igbo States in the south east; and southern minorities.[100] Turi Muhammadu noted that more fundamental than the political federation is the 'cultural federation' of Nigeria, that is, the accommodation that are needed to sustain consensual governance among Nigeria's diverse peoples.[101] It is submitted that Post and Vickers are correct in their views. Considering the tension and conflict often associated with its cultural diversity and pluralism, Nigeria is at best preserved as a 'conglomerate society' with little or no power at the centre.

98 D Agbese 'One Man's Burden' *Newswatch* July 12 2010 5

99 KWJ Post & M Vickers *Structure and Conflict in Nigeria, 1960-1966* (1973) 58.

100 P John 'Nigeria Unity and the Tensions of Democracy: Geo-cultural Zones and the North-South Legacies' in Beckett & Young (eds) *Dilemmas of Democracy* (1997) 91-112.

101 Cited in R Joseph *Democracy and Prebendal Politics: The Rise and fall of the second republic* (1987) 184

Responsive and Responsible Political leadership

According to Nicholas, 'states represent the main mediating set of institutions between the local and global economies. They condition access to the local economy by international capital, and they shape the circumstances in which local economy confronts global market forces. States provide the key public goods without which no economy can prosper: stable macro-economic conditions, an effective legal system, a reasonable infrastructure, and an education system that produces high labour force.'[102] It is important that political offices are occupied by those who know what such offices entail and demand. In Nigeria, the salary and the emoluments of the politicians are too outrageously high for a country still struggling on its feet.[103] The result of this has been a political class which views cash as the organising and governing principle of politics. It is recommended that there is the need to moderate the remunerations in politics with the view of making it more selfless. Most importantly, selfless character and leadership building training should be at the heart of the Nigerian political education.

Federal Constitution and Constitutionalism

All post-independence constitutions were a compromise between major political actors and their interests.[104] The Ethiopian Constitution reflects this trend when it provides for a comprehensive ethnic self-determination, including the right to secession.[105] To a large extent, the South African Constitution also reflects the aggregate wishes of the people. The foregoing cannot however be said about the Nigerian 1999 Constitution. According to Adedeji, the earlier constitutions such as the 1954 (Lyttleton Constitution) emerged as a federal structure as a consensus which recognised each set of authorities as coordinate with the centre and not subordinates.[106] However, it is not presently so in Nigeria. Even though plan is on the way to amend the Nigerian 1999 Constitution, there appears to be a consensus among the Nigerian politicians not to touch any matter relating to Nigerian federation. This is reinforced considering that nothing about it seems to form any part of the amendment being proposed.[107]

For Nigeria to suggest as a political project, there is the need to revisit the Lyttleton Constitution with a view of expanding its principles on federalism. This appears as an appropriate constitutional formula for Nigeria that will diminish the mistrust which surround ethnic, religious and resource control among the federating units. There cannot be true federalism without considerable control of natural resources by the federating units.

102 Van de Walle Nicholas 'Globalisation and African Democracy' in R Joseph(ed) *State, Conflict, and Democracy in Africa* (1999) 115

103 D Abimboye 'Anation's Unbearable Burden' *Newswatch* July 12 2010 12 -21

104 Van Wyk (n 64 above) 8.

105 Young (n 13 above) 31

106 *The Punch Newspaper* 16 April 2001

107 The Newswatch Magazine of 5 July 2010 published the sections of the proposed ammendment, see pages 34-35. None of these sections touch on the sensitive issues of federalism.

AU, Election matters and Sovereignty

AU can make a great impact on governance in Africa if it arises to perform. It remains a source of political concern that although signed, Nigeria has ratified the African Charter on Democracy, Elections and Governance as the 14th state to ratify it, but fails to abide the principles and rules of the charter especially in relation to setting examples in good governance. Although ensuring good governance transcends the ratification of charters and adoption of declarations on democracy, the fact that the document remained unratified speaks volume about the commitment of Africa's political elite to the democratisation project.

The AU leadership owes the continent the duty to ensure as a matter of priority, provided the institution is a supranational entity, that independent electoral commissions are created. According to Hammerstad, building a democratic culture in the African continent will require the AU commitment to ensuring independent electoral commissions that allow for: constitutional and legal guarantees respected by all parties, including the government; robust hiring and firing procedures that cannot be tampered with for political reasons; sufficient human and financial resources to enable the commissions carry out their mandate in practice; and the independence and courage of the commission and election officials to protect the principles of free and fair elections are all crucial if electoral commissions are to do their jobs properly.[108]

Indeed, if the AU will retain significance to African, nay Nigerian democratic future, the concept of sovereignty must be circumscribed again and again. It is only in being willing to do this, that the AU can more effectively act true to the terms of the Declarations signed by its members which are of significance to democracy, namely: The New Partnership for Africa's Development (NEPAD), Declaration on Democracy, Political, Economic and Corporate Governance of 2002, The CSSDCA Solemn Declaration of 12 July 2000 and Lome Declaration on the framework for an AU Response to Unconstitutional Changes of Government 10-12 July 2000.**UN Security Council, African Union and Sub-regional Organisations Response to Conflicts in Africa**

A new Security Council that accommodates an African nation as a permanent member is an imperative.[109] Democratisation can only thrive in an atmosphere of peace. The issue of peace and security has not been more threatened in any other part of the world as in Africa in the last four decades. In 1996 alone, 14 out of 53 (now 54 with admission of South Sudan in 2011) countries in Africa were afflicted by armed conflicts resulting in more than 8 million refugees, returnees and displaced persons.[110] The Security Council enjoys primary responsibility for the maintenance

108 Hammerstad (n 25 above) 40

109 L Amusan. 2006. Nigeria's Bid for Permanent Representative of the United Nations Security Council: Options and Possibilities. *Politeia,* 25(2): 183-200.

110 K Annan 'Causes of Conflict and the Promotion of Durable Peace and Sustainable Development in Africa' C Heyns & K Stefiszyn, K (eds) *Human Rights , Peace and Justice in Africa : A READER* (2006) 239

of international peace. Most importantly, article 11(2) of the Charter of the UN stipulates that any question on which enforcement action is required shall be referred to the Security Council.

It is crucial that an African state become a permanent member of the Security Council in order to allow Africa a voice in the decision on issues affecting the continent for a further motivation for the nurturing of democratisation in Africa. Nigeria for instance has spent more on international peacekeeping operations in Africa than United States, Britain or France. It has been able to do what the world leaders have shied away from[111] and thus deserve a consideration with other nations that have shown interest.

One of the strong basis for canvasing for an African permanent member seat at the UN Security Council relates to the organisation's inability to and/or lack of will to respond quickly to simmering crises in Africa and thus prevent outbreak of violent conflicts on the continent. Instances of foot dragging to intervene and mediate political crises abound, but the case of Rwanda, Darfur, South Sudan, Burundi and the Gambia of recent provide vivid illustrations of perceive neglect of incidence of conflicts in Africa by the United Nations and the permanent Security Council members that control the world body, the most important decision making organ. The slow and inadequate responses of the UN to help mediate and curtail the outbreak of violent conflicts in Africa elicits harsh condemnation from leading countries on the continent, Nigeria and South Africa. This has strengthened the call for reform of the UN Security Council and the inclusion of, at least, a state from the sub-Saharan Africa as a permanent member of the council, which Nigeria aspire to fill.[112] Thus, without an African state as a permanent member of the Security Council, the argument that the developed world is and would sincerely be committed to strengthening democratisation in Africa and indeed Nigeria will ever remain unconvincing.

The call for the reform of the UN and in particular the need for enlargement of the Security Council to include emerging economies/powers with an African representative is an agenda that is worth pursuing. However, there is an increasing need to strengthen Africa's regional and sub-regional organisations institutions, structures and capacities to respond in meaningful ways to curtail the incidence of crises and violent conflicts on the continent. To this end, the importance of the African Union, AU and the organisation's Peace and Security Council, PSC becomes important.

The AU Peace and Security Council, a 15 nations member institution is designed to be a collective security and early warning structure that will facilitate prompt and proactive response to incidences of conflict and crisis in Africa. Informed by the responsibilities that the PSC is saddled, it has emerged as the single most impor-

111 Leonard H Robinson , Clinton visit Raises hopes for Nigeria ' Chicago Sun-Times, August 27, 2000

112 Saliu, A. Hassan and Omotola, J. Shola, Can Nigeria get a UN Security Council Seat? *South African Journal of International Affairs*, (2008) 15(1): 71-85, p. 74; and Amusan, L. Nigeria's Bid for Permanent Representative of the United Nations Security Council: Options and Possibilities. *Politeia,* (2006) 25(2): 183-200.

tant institution within the AU peace and security architecture.[113] To aid the effective performance of the functions for which the PSC was established, the institution is complemented by the Commission of the Africa Union, the 5-member Panel of the Wise, the Continental Early Warning System, and the African Standby Force.[114] These institutions constitute the building blocks of Africa's emerging Peace and Security Architecture that is anchored by the African Union. Since it comes into effect in March 2004, the AU Peace and Security Council (AUPSC) has strived to promote, project and advance the course of peace, stability and security in Africa. It is worth noting that the AU PSC membership is rotational and distributed among the sub-regional blocs that the continent is divided into. This implies that the membership structure failed to take into consideration of the significant roles and contributions of pivotal states, Nigeria and South Africa, to the course of peace, security and stability in Africa.

It is also important to note that the AU has evolved a robust working relationship with the UN on the issue of peace and security as it relates to Africa. This has enhanced the pre-eminence of the AU in the deliberation of security issues on Africa at the UN Security Council. However, more important than the AU collaboration with the UN has been the organisation strong collaboration with sub-regional regimes on the continent in efforts directed at enhancing peace, security, stability and development. Indeed, given the progress that has been achieved by some of the continent's sub-regional organisations in the area of conflict prevention, mediation, and peace enforcement/peacekeeping, notably ECOWAS and SADC, their collaboration with the AU and AUPSC becomes not only essential but compulsory for the realisation of peaceful, stable and secure Africa. The commendable efforts of ECOWAS in Liberia, Sierra Leone, Guinea, Guinea Bissau, Mali and the Gambia as well as SADC roles in Lesotho, Burundi, Congo DR are all pointer to the importance of Africa's regional organisations efforts in the course of peace and security in their respective sub-regions. Informed by this, the AU has invested efforts at promoting improved harmonisation, collaboration, and coordination with Regional Economic Communities (RECs) and Regional Mechanisms for Conflict Prevention, Management and Resolution (RMs) as part of effort at aiding the full operationalisation of African Peace and Security Architecture APSA.[115]

Conclusion

Thus far, there can be little doubt that democratisation is confronted by many challenges in Africa, and particularly in Nigeria. This paper discussed colonialism, sovereignty, globalisation, military coup, ethnicity, poverty and political leadership as the broad challenges confronting democratisation in Africa within the context of

113 For details on the functions, responsibilities and power of the PSC See Article 3 of the Protocol relating to the establishment of the Peace and Security Council of the African Union.

114 Aning, E. Kwesi (2008). The African Union's Peace and Security Architecture: Defining emerging response mechanism, *Nordic Africa Institute Lecture Series on African Security*, No. 3, p. 4-5.

115 African Union, (2015) African Peace and Security Architecture. APSA Roadmap 2016-2020. Addis Ababa: African Union Commission, Peace and Security Department, p.10.

Nigeria. Can we rise above these challenges to nurture and consolidate democratisation in Africa, nay Nigeria? The answer is in the affirmative, human experience has shown that strength can be found in weakness and amazing opportunities in difficult situations. Addressing these challenges will require initiatives that encourage both institutional and attitudinal change. Critical steps to be taken in the circumstance shall therefore involve national reconstruction, responsive civil society, political leadership, African Union system, constitutionalism and Security Council.

The fact that Nigeria remains as one nation in spite of its civil war and the oppressive years under military regimes is nothing short of an act of providence. Democratisation will either thrive or fail in Nigeria depending on the quality of leadership being demonstrated by political actors in the field. A virile civil society however appears to be the connecting thread that will help ensure that citizens become observant, leadership in every vital institution of government becomes more accountable and regional organisations such as the AU become more responsive in their commitment to democratic values and processes in Nigeria and indeed every other nation of Africa.

REFERENCES

Adejumobi, S. (2006) Citizenship, Rights, and The Problem of Conflicts and Civil Wars in Africa, in C., Heyns and K., Stefiszyn (Edited) *Human Rights, Peace and Justice in Africa: A Reader*, (250-256), Pretoria: Pretoria University Law Press.

Adejumobi, S. (2000) Elections in Africa: A fading shadow of Democracy? *International Political Science Review*, 21 (1): 59-73.

Adetula, V.O.A. (2008) Money and Politics in Nigeria: An Overview, in V.O.A, Adetula (ed.) *Money and Politics in Nigeria*, (xxvii-xxxiv), Abuja: IFES.

Ake, C. (1991) Rethinking African Democracy, *Journal of Democracy*, 2: 239-244.

Ake, C. (1998) Globalisation, Multilateralism and the Shrinking Democratic Space, in M Schecter (ed.) *Future Multilateralism: The Political and Social Framework*, (179-195), Basingstoke: Macmillan.

Ake, C. (1981) "the State of Nigeria", presidential address, in C. Edogun (Ed.) Nigeria: the Political Economy of Development: Proceedings of the Eighth Annual Meeting of the Nigerian Political Science Association, NPSA, Port Harcourt: NPSA.

Amuwo, K (1992) the International (and Domestic) Context of Democratic Transition in Africa: Roadblocks to Democracy', in B. Caron; A. Gboyega and E.E. Osaghae (Edited*) Democratic Transition in Africa*, Ibadan: Centre for Research, Documentation and University Exchange, CREDU (9-13).

Amusan, L. (2016) "Social Sciences as Imperialism: Analysis of the Global Economic Crisis of 2008 and Development Gaps in the Third World States." *Journal of Administrative Sciences*, 14(27): 7-26.

Amusan, L. (2006) Nigeria's Bid for Permanent Representative of the United Nations Security Council: Options and Possibilities. *Politeia,* 25(2): 183-200.

Annan, K (1996) Causes of Conflict and the Promotion of Durable Peace and Sustainable Development in Africa, New York: Report of the United Nations secretary General.

Basedau, M.; Erdmann, G. and Mehler, A. (Eds.) (2007) *Votes, Money and Violence: Political Parties and Elections in Sub-Sahara Africa.* Uppsala: the Nordic Africa Institute.

Bekoe, D. (2010) 'Trends in Electoral Violence in Sub-Saharan Africa', United States Institute for Peace, Peace Brief No. 13.

Biennen, H and Herbst, J. (1996) the Relationship between Political and Economic Reform in Africa, *Comparative Politics,* 29 (1): 23-42.

Butler, A. (Ed.). (2010) *Paying for Politics: Party Politics Funding and Political Change in South Africa and the Global South.* Johanessburg: Jacana Press.

Chalker, L. (1991) *Good Governance and the Aid Programme*, London: The Overseas Development Administration.

Chomsky, N. (1991) 'The Struggle for Democracy in a changed World', *Review of African Political Economy* 50: 12-20.

Clapham, C. (2001) Rethinking African states, *African Security Review*, 10 (3): 7-17.

Dahl, R. (1982) *Dilemmas of Pluralist Democracy*, New Haven: Yale University Press

Dahl, R. (1971) *Polyarchy: Participation and Opposition*, New Haven: Yale University Press

Diamond, L.; Kirk-Greene, A. and Oyediran, O (Eds.) (1997) *Transition without end: Nigerian Politics and Civil Society Under Babangida*, Ibadan: Vantage Publishers.

Diamond, L. (1996) 'Deepening Democracy?' *West Africa,* 328: 4089 702.

Dorman, S.R. (2006) Post-liberation politics in Africa: Examining the political legacy of struggle, *Third World Quarterly* 27 (6): 1085-1101.

Eleazu, U.O (1977) *Federalism and Nation-building: The Nigerian Experience, 1954-1964,* Devon: Arthur H. Stockwell Limited.

Goldstein, J. and Rotich, J. (2008) Digitally Networked Technology in Kenya's 2007-2008 Post- Election Crisis, Internet and Democracy Case Study Series, Berkman Center Research Publication, No 9.

Graf, W. (1988) *the Nigerian State*, London: James Currey

Green, D. and Luehrmann, L. (2003) *Comparative Politics of the Third World: Linking Concepts and Cases*, Boulder: Lynne Rienner Publishers

Hearn, J. (2000) *Foreign Aid, Democratisation, and civil society in Africa: A study of South Africa, Ghana and Uganda,* Institute for Development Studies, IDS, Discussion Paper, No. 3.

Herb, M. (2005) 'No Representation without Taxation? Rents, Development and Democracy', Comparative Politics, 37: (3): 297-316.

Herb, M (2000) Does reinterism protect Democracy?' Paper delivered at the Annual Meeting of the American Political Science Association.

Heyns, C. and Stefiszyn, K (Eds.) 2006. *Human Rights, Peace and Justice in Africa: A Reader*, Pretoria: Pretoria University Law Press.

Horowitz, D (1991) *A Democratic South Africa? Constitutional Engineering in a Divided Society*, Berkeley: University of California Press.

Human Rights Watch, (2003) *The Warri Crisis: Fuelling violence*, New York: Human Rights Watch.

IJeoma, E.O.C. (2002) 'Policy and Governance Issues Impacting on Nigeria's Globalisation Initiatives', Unpublished PhD Thesis, Faculty of Economic and Management Sciences, University of Pretoria, South Africa.

Jega, A. (2000) the State and Identity Transformation under Structural Adjustment in Nigeria, in

A. Jega (Eds.) *Identity Transformation and Identity Politics under Structural Adjustment in Nigeria*, (24-40), Uppsala: Nordic Africa Institute.

John, P. (1997) Nigeria Unity and the Tensions of Democracy: Geo-cultural Zones and the North-South Legacies, in Paul A. Beckett & Crawford, Young (Eds) *Dilemmas of Democracy* (91-112), Rochester, NY: University of Rochester Press.

Joseph, R.A (1997) Democratization in Africa after 1989: Comparative and theoretical perspectives, *Comparative Politics*, 29 (3): 363-382.

Joseph, R. A. (1991) Africa: the Rebirth of Political Freedom, *Journal of Democracy*, 2 (fall): 11-24.

Joseph, R.A. (1987) Democracy and Prebendal Politics in Nigeria: the Rise and Fall of the Second Republic, Cambridge: Cambridge University Press.

Joseph, R. A. (1981) 'Ethnic Trap': Notes on the Nigerian Campaign and Elections, 1978-79', *Issue: A Journal of Opinion*, 11 (1-2): 17-23.

Kasfir, N (1976) *the Shrinking Political Arena: Participation and Ethnicity in African Politics with a Case Study of Uganda,* Berkeley: University of California Press.

Kew, D (2005) Building democracy in 21st century Africa: Two Africas, one solution, *The Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations*, (Winter/Spring): 149-161.

Kriegler and Waki Reports on the 2007 Kenya Elections.

Kura, Y. (2005) Globalisation and Democracy- A dialectical framework for understanding democratisation in Nigeria.

Lofchie, M.F. (Edited) (1971) *the State of Nations: Constraints on Development in Independent Africa,* Berkeley: University of California Press.

Longman, T. (1999) State, Civil Society and Genocide in Rwanda, in R Joseph (Ed) *State, Conflict, and Democracy in Africa*, Boulder: Lynne Rienner Publisher.

Maier, K. (2000) *This House Has Fallen: Nigeria in Crisis.* London: Penguin Books.

Peter, L. (1996) Endgame in Nigeria: the Politics of a failed Transition, *African Affairs*, 93: 323-340.

Mimiko, O. (1998) 'The Political Economy of Human Rights Violations and the Imperative of Democratisation in Contemporary Africa' in Yomi Dinakin et al (Eds.) Ado Readings in Law, Vol. 1, Ado Ekiti: Faculty of Law, Ekiti State University.

Mustapha, A. (2002) 'Coping with Diversity: The Nigerian State in Historical Perspective' in Abdi Ismail Samatar & Ahmed Samatar (eds) *The African State: Reconsiderations*, Portsmouth, NH: Heinemann Publishers

Naomi, C. (1991) Africa's Democratic Challenge *World Policy Journal*, 9 (2): 279-307.

Obayemi, A. (1994) The Recurring Preamble: Cultural Historical Foundations and the Modern State of Nigeria, in A, Mahadi; G.A., Kwanashie and M., Yakubu, (Eds) *Nigeria: The State of the Nation and the Way Forward*.

Ojukwu C.C. and Shopeju, J.O. (2010) 'Elite Corruption and the Culture of Primitive Accumulation in the 21st Century Nigeria', *International Journal of Peace and Development Studies*, 1 (2): 18-20.

Okuko, J. (2006) 'Beyond 'third term' politics in Uganda: The implications of proposed constitutional reforms for democratic governance' *Africa Insight*, 36 (1): 289-306.

Onyeonoru, I (2003) Globalisation and Industrial Performance in Nigeria, *Africa Development*, XXVIII (3 & 4): 33-66.

Osabu-Kle, D.T. (2000) *Compatible Cultural Democracy: the Key to Development in Africa*, Peterborough, Ontario: Broadview Press.

Oyedele, T. (2002) Privatisation and Economic Reform, The text of the paper delivered at a three-day Communication Workshop organized by the International Republican Institute, Nigeria, for the Leaders of Political Parties in Nigeria at NICON Hotel, Abuja, on October 16.

Post, K.W.J. and Vickers, M. (1973) *Structure and Conflict in Nigeria, 1960-1966*, London: Heinemann

Przeworski, A. and Limongi, F. (2000) *Democracy and Development*, Cambridge: Cambridge University Press.

Przeworski, A. (1988) 'Democracy as a Contingent Outcome of Conflict', in Elster, J. and Slagstad, R. (ed.) *Constitutionalism and Democracy*, Cambridge: Cambridge University Press.

Rodney, W. (1972) *How Europe underdeveloped Africa*, London: Bogle-L'Ouverture Publications.

Sachs, J. and Warner, A. (1995) Economic Reform and the Process of Globalisation, *Brookings Papers on Economic Activity*, 1 (1-198): 61-63.

Saliu, H.A. and Omotola, J.S. (2008) 'the National Political Reform Conference and the Future of Nigeria's Democracy', in Saliu, HA; Jimoh IH; Yusuf, N and EO Ojo Edited, *Perspectives on Nation-Building and Development in Nigeria: Political and Legal Issues*, Ilorin: Faculty of Business and Social Sciences, 168-196.

Sandbrook, R. (1993) *The Politics of Africa's Economic Recovery*, Cambridge: Cambridge University Press.

Sartori, G. (1969) 'What democracy is not' in C.F., Cnudde and D.E., Neubauer (Eds.) *Empirical Democratic Theory*, Chicago: Markham

Schmitter, P.C and Karl, T.L. (1991) 'What democracy is...and is not ?' *Journal of Democracy*, 2 (3): 75-88.

Sklar, R. (2003) 'Nigeria: Completing Obasanjo's legacy', *Journal of Democracy*, 17 (3): 100-115.

Soyinka, W. (1996) *the Open Sore of a Continent: A Personal Narrative of the Nigerian Crisis*, New York: Oxford University Press

Sparks, A. (1994) *Tomorrow is Another Country: The Inside Story of South Africa's Negotiated Revolution*, Sandton: Struik Books.

Suberu, R. (1995) 'Federalism, Ethnicity, and Regionalism' unpublished paper presented at the Conference on Dilemmas of Democracy, University of Wisconsin-Madison, November 10-12.

Thandika, M. (1997) Economic Policy-Making and the Consolidation of Democratic Institutions in Africa, in Havnevik and van Arkadie (Eds) *Domination or Dialogue?* Experiences and Prospects for African Development Cooperation, (24-47), Uppsala: The Nordic Africa Institute.

Tordoff, W. (1984) *Government and Politics in Africa*, London: Palgrave Macmillan.

Ukiwo, U. (2005) On the Study of Ethnicity in Nigeria, Centre for Research on Inequality, Human Security and Ethnicity (CRISE), Working Paper No. 12.

Van Wyk, J.K. (2007) Political leaders in Africa: Presidents, patrons or Profiteers? *The African Centre for the Constructive Resolution of Disputes (ACCORD) Occasional Paper Series*. 2 (1).

Van de Walle, N. (1999) Globalisation and African Democracy, in R. Joseph (Ed.) *State, Conflict, and Democracy in Africa*, London: Lynne Rienner.

Van de Walle, N. and Johnston, T (1996) *Improving Aid to Africa*, Policy Essay No. 21, Washington, DC: Overseas Development Council

Wenger, A. and Zimmerman, D. (2003) *International Relations: From the Cold War to the Globalized World*, Boulder: Lynne Rienner Publishers.

Whitehead, L. (2002) *Democratisation-Theory and Experience*, Oxford: Oxford University Press

World Bank (1994) *Adjustment in Africa: Reforms, Results and the Road ahead*, Washington, D.C: the World Bank.

Newspapers

Abimboye, D. (2010) a nation's Unbearable Burden, *Newswatch* July 12, pp. 12-21

Agbese, D. (2010) One Man's Burden, *Newswatch* July 12, p.5

Leonard H Robinson, (2000) Clinton visit Raises hopes for Nigeria, Chicago Sun-Times, August 27.

Mbeki T (2006), Address at the launch of the Africa Leadership Initiative, *Financial week*, 25 May, p. 100

TELL Magazine Interview, Professor Ben Nwabueze 27 November 2000, p. 18.

TIME Magazine, 21 January 2008, p. 35

The Newswatch Magazine of 5 July 2010, pp. 34-35.

The Punch Newspaper 16 April 2001

Yönetim Bilimleri Dergisi/Journal of Administrative Sciences
Cilt / Volume: 15, Sayı / N: 29, ss. / pp.: 71-90, 2017

Etik İklimin Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkisi: Konya Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler Örneği

İlknur ÇEVİK TEKİN*& Adnan ÇELİK**

Özet
Örgüt içinde en önemli sermayenin insan unsuru olduğunun anlaşılması ile birlikte nitelikli çalışanı seçmek ve o çalışanı örgüte bağlamak önemli hale gelmiştir. Günümüz bilgi toplumunda çalışan maliyet unsuru olarak görülmekten ziyade entelektüel sermaye birikimi olarak görülmektedir. Etik ilkeler ve davranışlardan oluşan etik iklim, örgütte bulunan iş görenlerden beklenen davranışları gösterir. Dolayısıyla bir örgütün etik iklimi işletmenin dıştan görünüşü için önemli olduğu kadar çalışanlar içinde önemlidir. Çalışmanın temel amacı, KOBİ'lerde etik iklimin örgütsel bağlılık üzerinde ne derece belirleyici ve katkı sağlayıcı olduğunun alt boyutlarıyla incelenmesidir. Örgütsel bağlılığın boyutlarını değerlendirmek amacıyla Meyer ve Allen (1990) tarafından geliştirilen 23 soruluk "Üç Boyutlu Örgütsel Bağlılık Ölçeği", Etik İklim için ise Victor ve Cullen'in 1993 yılında geliştirdiği 36 maddelik "Etik İklim Ölçeği" kullanılmıştır. Basit tesadüfi örneklem yöntemi ile belirlenen 220 kişiye anket formu gönderilmiştir. Geçerli anket formlarındaki cevaplar (183) SPSS istatistik analiz programına uygun olarak kodlanmış ve analiz edilmiştir. Analiz kapsamında demografik soruların frekans dağılımları ele alınmıştır daha sonra verilerin geçerlilik analizi yapılmış, güvenilirliği (Cronbach Alpha) test edilmistir. Faktörlerin etkilesimlerini ortaya koymak amacıyla Pearson Correlation Matrix' ten yararlanılmıstır. Son olarak değiskenlerin anlamlılığını belirleyebilmek için, regresyon analizi kullanılmıştır.
Anahtar Kelimeler: *Örgütsel Bağlılık, Etik İklim, Çalışanlar, KOBİ'ler*

The Impact of Ethical Climate on Organizational Commitment: Konya Small and Medium Sized Enterprises Example

Abstract
With understating that the most important capital is man (employee) factor in an organization, selecting qualified employees and co-opt them with the organization have become essential. In Current Information society, employees are seen as the intellectual capital accumulation rather than as a factor in the costs. Ethical principles and ethical climate consisting of behaviors shows the expected behaviors of who work in an organization. Ethical climate of an organization is, therefore, important not for outward appearance of it but its employees as well. The main objective of the study is to analyze to what extent the ethical climate in SMEs has an impact on and contribute to organizational commitment together with its sub dimensions. In the study, impact of the ethical climate on organizational commitment was researched. In order to assess the dimensions of organizational commitment of employees, the 23-item "Three Dimensional Organizational Commitment Scale" developed by Meyer and Allen (1990)

* Öğr. Gör., Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu, ilknurtekin@selcuk.edu.tr
** Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, adnancelik@selcuk.edu.tr

was used. In order to measure the ethical climate "an organizational ethical climate scale" which consists of 36 article and developed by Victor and Cullen in 1993 were used. The research was done in Small and medium-sized enterprises (SMEs) operating in the province of Konya. A survey was sent to 220 employees identified through simple random sampling method.. The statements in the valid surveys (183) were coded and analyzed using SPSS. Frequency distribution of demographic statements has been addressed within the scope of the analysis, the validity of the data and reliability (Cronbach's alpha) were tested. Pearson Correlation Matrix was benefitted. Finally, to determine the significance of the variables, regression analysis was used.
Key Words: *Organizational Commitment, Ethical Climate, Employees, SME's*

1. GİRİŞ

Etik iklim, iş ahlakı alanında en etkili kavramlardan biridir. İşletmelerin sürdürülebilir bir başarı elde etmesi, kendini diğer işletmelerden farklı kılan değerlerinin farkında olmalarıyla gerçekleşebilir. Söz konusu değerleri oluşturmak ve devamlılığını sağlamak, çalışanları etik davranışlara yönlendiren bir etik ortamın yaratılması ile mümkün olabilmektedir. Oluşturulan etik iklim hem örgüt içinde hem de örgüt dışında olumlu etkiler oluşturacak sosyo-ekonomik gelişme sağlayacaktır. Örgütün etik iklimi ne olursa olsun tutarlı ve açık olmalıdır. Bu yüzden yöneticiler, örgüt için uygun olan değerler ve süreçler konusunda karar vermek zorundadır ve bu kararlar etik iklimi oluştururlar. Etik iklim, organizasyon için yol göstericidir. Yönetici ve çalışanlar için "ne yapmalıyım? Ve karar verme aşamasında da "nasıl yapmalıyım?" Sorusuna cevap bulur[1]. Etik iklim, organizasyondaki bireylerin nasıl karar aldıklarını, doğrunun ve yanlışlarının neler olduğunu belirleyen algılardır[2]. Bu algılar çalışanların örgütsel bağlılığını artırabilir ya da azaltabilir. Örgüte duyulan sadakat, özveride bulunma, kendini adama ve katılma gibi kavramlarla ifade edilen bağlılık, iş çevresine değer katan ve örgüte pozitif etkileri olan bir faktör olarak kabul edilmektedir[3]. İşletmenin etkinliği ve verimliliği üzerinde olumlu etkiye sahip olan örgütsel bağlılığa pozitif etki yapabilecek kavramlar, örgütler için büyük önem taşımaktadır. Örgütsel bağlılığı yüksek olan çalışanlar, bulundukları örgütün amaç ve değerlerini benimsemekte, örgüt için büyük çaba sarf etmekte ve örgütte kalmak için daha fazla istek duymaktadırlar. Karar alırken etkilenen herkesin düşünüldüğü bir etik iklim çalışanlar arasında işbirliği ve etkileşimi artırıp çalışanları örgüte bağlamaktadır[4].

Etik iklimin örgütsel bağlılık üzerine etkileri birçok akademisyen tarafından araştırılmıştır. Cullen, Parboteeahi ve Victor'un Amerika'da yaptıkları çalışmada "ilkelilik" iklimi ve "yardımsever" iklimin olduğu işletmelerde etik iklim ile örgütsel

1 John B. Cullen, Bart Victor, ve Carroll Stephens, An Ethical Wheat¬her Report: Assessing the Organizastion's Ethical Clima¬tes, Organizational Dynamics, 18 (2), 1989, s.50–62.

2 Bart Vıctor., John B. Cullen, "The Organizational Bases of Ethical Climates"., Administrative Science Quarterly, 1988, 33, s.102

3 James W. Dean, J., Pamela Brandes, Ravi Dharwadkar , "Organizational Cynicism", Academy of Management Review, 23:2,1998, s.348.

4 Ensiyeh Torabian, The Relationship between Ethical Climate and Job Satisfaction among High School Teachers of Saveh City,6(3), 2016, s.76.

bağlılık arasında pozitif bir ilişki bulurken, egoist iklimin olduğu işletmelerde negatif bir ilişki bulmuşlardır. Ölçeğin Türkçe uyarlamasını yapan Eser (2007) "yasalar, kodlar ve kurallar", "önemseme", "kişisel çıkar", "sorumluluk ve verimlilik" olmak üzere beş etik iklim boyut bulmuştur. Önemseme etik iklim boyutunun ise örgüte bağlılık üzerinde büyük oranda bir etkiye sahip olduğunu bulmuştur[5]. Akbaş (2010) imalat sanayi sektöründe faaliyet gösteren büyük ölçekli mobilya işletmelerinde örgütsel etik iklimlerin, bu işletmelerde çalışanların örgütsel bağlılıkları üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışmada, etik iklim boyutlarından; arkadaşlık boyutu ile takım çıkarı boyutu birleşerek bir tek boyut oluşturmuştur. "Yasa ve meslek ahlâkı kodları", "arkadaşlık/takım çıkarı", "firma kuralları ve prosedürleri", "kişisel ahlâklılık" ve "örgütsel" etik iklim boyutları belirlenmiş ve bunların örgütsel bağlılık boyutlarından; duygusal, normatif ve devam üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu belirlenmiştir. "Yasa ve meslek ahlak kodları", etik iklim ile "arkadaşlık/takım çıkarı" iklim türleri örgütsel bağlılık boyutları üzerinde en yüksek etkisi olan örgütsel etik iklimler olarak ortaya çıkmıştır[6]. Bu çalışmada, etik iklimin örgütsel bağlılık üzerinde etkisi KOBİ'lerde yapılan bir çalışma ile incelenmiştir. TÜİK 2012 verilerine göre tüm işletmeler içinde KOBİ'lerin oranı 99.8'dir. Ayrıca TÜİK 2014 verilerine göre KOBİ'ler istihdamın yüzde 75.8'ini gerçekleştirmektedir. KOBİ'lerin ve KOBİ çalışanlarının sayısı göz önüne alındığında, çalışma kapsamındaki organizasyonlar küçük ve orta büyüklükte işletmeler ile sınırlandırılmıştır.

2. ÖRGÜTSEL ETİK İKLİM VE TÜRLERİ

Etik kavramı Yunanca "ethos" (töre, görenek, alışkanlık) sözcüğünden türemiştir. Etik, bir pusulaya benzer. Nasıl ki pusula gidilecek yeri tarif etmez ancak gidilecek yerin yönünü belirtirse etik de kişiye belirli bir eylem ya da davranışı değil doğru olduğu kabul edilen davranışı gösterir ve izlemesini ister[7]. Etik, ahlaki kararlar, standartları ve davranış kurallarını anlama ve soruşturma olarak tanımlanan doğa ve ahlak terimidir[8]. Neyin doğru neyin yanlış, neyin iyi neyin kötü olduğuna dair inançlardır[9]. "Nasıl yaşamamız gerekir" sorusuna verilebilecek cevapları araştırır[10]. Bir başka deyişe "iyi nedir?" ya da "ne yapmalıyız?" gibi soruları kendisine yönelten felsefe dalıdır.[11]Etik ilkeler ve davranışlardan oluşan etik iklim ise örgütte bulunan iş görenlerden beklenen davranışları gösterir.

5 Gül Eser, "Etik İklim ve Yöneticiye Güvenin Örgüte Bağlılığa Etkisi", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi ,Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s.60.

6 Türkmen Taşer Akbaş, "Örgütsel Etik İklimin Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisi: Mobilya Sanayi Büyük Ölçekli İşletmelerinde Görgül bir Araştırma", KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, No. 12, C.9, 2010, s.134.

7 Nuran Öztürk Başpınar,Demet Çakıroğlu, Meslek Etiği, İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Ltd. Şti., 2012, s.15.

8 O.C. Ferrell, John Fraedrich, Business Ethics: Ethical Decision Making and Cases, Boston: Houghton Mifflin Company, 2004. s.4.

9 Gregory Moorhead, G. ve Ricky W. Griffin, Organizational Behavior Managing Peopleand Organizations, 4. Baskı, Houghton Mifflin Company, Boston, USA, 2001, S.42.

10 Mahmut Arslan, İş ve Meslek Ahlâkı, Ankara:Nobel Yayın Dağtım, 2001, s.2.

11 M. Şerif Şimşek, Adnan Çelik ve Tahir Akgemci, Davranış Bilimlerine Giriş ve Örgütlerde Davranış, 9.baskı, Konya: Eğitim Yayınevi, 2016, s.475.

Bu davranışların, iş görenler tarafından uygulanma sıklığı etik iklimin ne derece kabul edildiğini gösterir[12]. Etik iklim "etik bileşenler çerçevesinde yaygın olarak kullanılan etik normların bütün bireylerce ortak algılanması" şeklinde tanımlanabilir[13]. Etik iklim; beklenen, desteklenen ve ödüllendirilen eylemleri ifade eder[14]. Etik iklimler, örgütsel değer ve uygulamaları temsil eden ahlaki davranışlarla ilgili yordam ve tutumlardır[15].

Örgüt içindeki iklim; etik olan davranışlarla ve değerlerle güçlendirilirse ve desteklenirse bu davranışlar ve değerler örgüt içinde paylaşılır ve bunun sonucunda daha fazla etik davranışlar meydana gelir[16]. Firmaların etik iklimleri konusundaki çalışmalara, Victor ve Cullen (1987, 1988, 1993, 2006) öncülük etmiştir. Lemmergaard ve Lauridsen, Victor ve Cullen'ın etik iklim modelinin geçerliliğini görgül bir araştırmayla Danimarka'da faaliyet gösteren firmalar üzerinde test etmiştir. Araştırma sonuçlarıyla, modelin daha önceki çalışmalarla karşılaştırıldığında kuramsal bakımdan daha güçlü olduğu ortaya konulmuştur[17]. Egoist iklimin hâkim olduğu organizasyonlarda örgütsel bağlılığın gelişmesini beklemek olası değildir. Organizasyon çıkarcı davranışları ve tutumları onaylarsa, çalışanların organizasyon ve organizasyondaki diğer bireyler için çok daha az kaygılanması muhtemeldir. Victor ve Cullen (1987, 1988) dokuz bileşenli bir etik iklim matrisi oluşturmuştur. Bu matriste; egoizm (kendi çıkarını en üst düzeye çıkarma), yardımseverlik (olabildiğince fazla sayıda insanın çıkarını en üst düzeye çıkarma) ve ilkecilik (evrensel standart ve değerlere taraftar olma) olmak üzere üç etik kriter ile bireysel, yerel (örgüt) ve evrensel (örgüt dışı) temelde farklı analiz düzeyleri yer almaktadır[18]. Örgütlerin sahip olduğu etik iklim türleri; hangi konuların etik olduğuna ve sürdürülmesi gerektiğine, nelere öncelik verilmesi gerektiği ve bu konuda çözüm önerilerinin neler olabileceği gibi farklı konularda organizasyonların karar almalarına yardımcı olmaktadır[19].Her yönetici, kendi biriminde, genel kabul gören standartlara uygun bir etik iklimi geliştirmek zorundadır[20].

Etik İklim Türleri, Tablo 1'de gösterildiği gibi "yardımsever iklimler, ilkecilik etik ölçütü ve egoist etik iklim türleri" şeklinde sıralanabilir:

12 Bayram Şahin, Tuğba Dündar Sağlık sektöründe etik iklim ve yıldırma (mobbing) davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 66(1),2011, s.130.

13 James Agarwal, David Cruise Malloy, Ethical work climate dimensions in a not- for- profit organization: An empirical study. Journal of Business Ethics, 20, 1999, s.3

14 Charles H. Schwepker, Michael D. Hartline, "Managing the Ethical Climate of Customer-Contact Service Employees ", Journal of Service Research, 7(4), 2005, s.380.

15 John B.Cullen, K. Praveen Parboteeah, Bart Victor, The Effects of Ethical Climates on Organizational Commitment: A two-study analysis. Journal of Business Ethics, 46, 2003, s. 128.

16 Schwepker ve Hartline, age, s.380.

17 Akbaş, 2010, age., s.122

18 Muharrem Tuna, Murat Yeşiltaş. "Etik İklim, İşe Yabancılaşma ve Örgütsel Özdeşleşmenin İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisi: Otel İşletmelerine Yönelik Bir Araştırma" Turizm Araştırmaları Dergisi, 25(1), 2014, s.107.

19 Cullen, Victor ve Stephens, age., 1989, s.51.

20 Şimşek, Çelik, Akgemci, age., 2016, s.490.

Tablo 1: *Etik İklim Matrisi*

		ÇIKAR ODAKLARI		
ETİK TUTUMLAR		**Kişisel**	Örgütsel	**Evrensel**
	Egoizm	Kişisel Çıkar	Kurum Çıkarı	Verimlilik
	Yardımseverlik	Arkadaşlık	Takım Çıkarı	Sosyal Sorumluluk
	İlkellik	Kişisel Etik Kuralları	Örgütsel Etik Kuralları	Kanunlar ve Mesleki Etik Kuralları

Kaynak: Martin, K. D. and Cullen, J. B. (2006). Continuities and Extensions of Ethical Climate Theory: A Meta-Analytic Review. Journal of Business Ethics, 69: 175–194.

2.1. Yardımsever İklimler

Bu tür iklimlerde karar veren kişi, organizasyon içinde ve dışındaki diğer bireylerin beklenti ve çıkarlarını da sağlayacak kararlar verir [21]. Örgüt üyelerinin organizasyon içinde ve dışında birbirlerinin iyilikleri ile alakadar olması beklenir. Grupların tipik karakteristikleri organizasyon üyeleri arasında olumlu/ pozitif yönde etkileyici bir atmosfer kurmayı mümkün kılar. Bu etki, organizasyonun kurallara uygun olarak islemesinde yüksek bağlılık gösterilen davranışlar, tehditlere karsı organizasyonu koruma, organizasyon hakkında yayılan doğru/ güvenilir bilgi ve itibarla sonuçlanır**.**

2.2. İlkecilik Etik Ölçütü

Burada ahlaki muhakemenin temel kaynağı, davranışı yöneten belirli ilkelere bağlılıktır[22]. Victor ve Cullen tarafından sosyal bir birimde normatif beklentilerin içinde yer alan kuralların, yasaların, standartların açıklanması ve uygulanması olarak belirtmiştir. Genel olarak, etik bir ikilemle yüz yüze gelindiği zaman organizasyon veya grubun normları, karar vericinin kurallar ve etik kodlara bağlı kalarak karar vermesini öngörmektedir[23]. Organizasyonlar ilkeler geliştirmek zorundadır.

Bu ilkeler etik iklimleri ile uyumlu olmalıdır. İçselleştirilmiş profesyonel normlar ve değerler sayesinde, örgütsel bağlılık seviyesi artacaktır[24].

21 Cullen, Parboteeah, Victor, age., 2003, s.130.

22 Şevki Özgener, İs Ahlâkının Temelleri: Yönetsel Bir Yaklaşım, Ankara: Nobel Yayın Dagıtım, 2014, s.117.

23 Özkan Tütüncü, Güzin Savran, "Etik İklim ve Tükenmişlik Sendromunun Kalite Yönetim Sistemi Üzerine Etkileri: Bir laboratuar uygulaması", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(4), 2007, s. 182.

24 Yoash Wiener, "Commitment in organizations. A normative view." Academy of Management Review. 7(3), 1982, s.419.

2.3. Egoist Etik İklim Türü

Bu türde, ahlaki muhakemede kullanılan temel kriterin, bireysel, şirket ya da toplumsal düzeydeki "kişisel çıkarı" maksimize etmek olduğu varsayılmaktadır. Muhakeme kaynakları, kurum dışında üretilip, kuruluşlar içinde kullanılan, kurumsallaşmış normatif sistemin bir parçası olarak yerel odağı belirtir. Bireysel düzeyindeki ahlaki kararlar bireyin kişisel tercihlerinden (kişisel kazanç, kendini savunma); yerel düzeyindeki ahlaki kararlar organizasyonun çıkarını en iyi şekilde korumaya (en yüksek karı sağlama, stratejik avantaj) çalışan tutumlardan; evrensel düzeyindeki ahlaki kararlar ise işletmenin sosyal ve ekonomik çıkarlarından etkilenmektedir[25].

3. ÖRGÜTSEL BAĞLILIK VE BOYUTLARI

Örgütsel bağlılık ile ilgili literatüre baktığımızda pek çok tanım bulunmaktadır. Örgütsel çıkarları karşılayacak şekilde hareket etmek için içselleştirilmiş normatif baskıların toplamıdır[26]. Bir örgütün hedefleri doğrultusunda, üst yönetim, müşteriler, sendikalar ve toplumun çoğu gibi pek çok öge ile kimlikleşme sürecidir[27]. Bireyin örgütün amaçlarını gerçekleştirmek için, örgütteki üyeliğini devam ettirmek istediği bir durumdur[28]. Örgütün hedef ve çıkarlarına ulaşma yolunda, sadakat ve örgüt değerlerine olan inanç da dahil olmak üzere bireyin örgüte olan psikolojik bağlılığını ifade eder[29]. Kişinin belli bir hareket tarzına bağlılık göstererek açıkça ödül ya da ceza olmasa bile yapılanı beğenme ve takdir etme isteğidir[30]. Bağlı iş gören ise, ne olursa olsun örgütte kalan, işine düzenli devam eden, tam bir iş gününü ve daha fazlasını kullanan, işletmenin varlıklarını koruyan ve örgütün amaç ve vizyonunu paylaşandır[31]. Meyer ve Allen'e göre örgütsel bağlılığın duygusal, devamlılık ve normatif bağlılık olmak üzere üç boyutu vardır[32]:

3.1. Duygusal Bağlılık

Bireyin kendisini örgütü ile özdeşleştirdiği, örgütüyle etkileşim halinde olduğu ve örgütün üyesi olmaktan mutlu olduğu duygusal bir yönelme durumudur[33]. İs çevresine ilişkin duygusal tepkilerle yakından ilgili olup, daha çok ise sarılma, birlikte çalışan ar-

25 Vıctor., Cullen, age., 1988, s.105; Özgener, age., 2014, s.117.

26 Wiener, age., 1982, s.418.

27 Arnon E.Reichers, "A Review and Reconceptualization of Organizational Commitment". Academy of Management Review 10 (3), 1985, s.465.

28 Gary J. Blau, Kimberley B. Boal, "Conceptualizing how job involvement and organizational commitment affect turnover and absenteesim" Academy of Management Review, 1987, 12(2), s.290.

29 Çetin M. Ölçüm, Örgüt Kültürü ve Örgütsel Bağlılık. Ankara: Nobel Yayınları. 2004, s.90.

30 Mehmet İnce, Hasan Gül, Yönetimde Yeni Bir Paradigma: Örgütsel Bağlılık, Ankara: İleri Giden Ofset, 2005, s.5.

31 John P. Meyer, Natalie J. Allen, Commitment in the workplace: Theory, research, and application, Thousand Oaks, CA: Sage,1997, s.3.

32 Meyer, Allen, age., 1997, s.11.

33 Richard T. Mowday, Reflections on the study and relevance of organizational commitment. Human Resource Management Review, 8(4), 1998, s.389.

kadaşlardan, isten ve mesleğe bağlılıktan sağlanan doyumla ilişkilidir[34]. Çalışanların örgütleriyle bütünleşmesini ifade eder. Güçlü duygusal bağlılık duyanlar buna gereksinim duydukları için değil kendilerini örgütün bir parçası olarak gördükleri ve hedeflerini benimsedikleri için örgütte kalırlar. Bu tür bağlılık hisseden çalışanlar örgütlerine yüksek sadakat gösterirler ve gerektiğinde ek çaba göstermek için gönüllü olurlar. Çalışanlar örgütün hedef ve amaçlarını benimsedikleri ölçüde örgütlerine bağlılık geliştirirler[35]. Tüm bağlılık türleri çalışanları örgüte bağlar fakat en etkili bağlılık, duygusal boyutu olandır. Örgüte karşı olumlu tutum ve davranışa neden olan duygusal bağlılık, çalışanın örgüte bağlılığının en iyi şeklidir[36]. Duygusal bağlılığa sahip olan iş gören örgütte kalmak istediği için örgütte kalır[37].

3.2. Devam Bağlılığı

İş görenlerin örgütten ayrılma durumunda sahip oldukları yatırımları kaybedeceklerine inanmaları, ortaya çıkacak maliyetlere katlanmak istememeleri ve iş seçeneklerinin sınırlı olması nedeni ile zorunluluk hissederek çalışmaya devam etmeleridir[38]. Bir çalışanın zaman içinde örgüte daha fazla yatırım yapması, ayrılması durumunda bunları kaybetme olasılığı nedeniyle daha fazla bağlılık göstermesidir[39]. Devam bağlılığına sahip çalışanlar örgütte kalmaya ihtiyaçları olduğu için örgütteki üyeliklerine devam ederler[40]. Becker (1960) Çalışanların örgütlerine yaptıkları yatırımların boşa gideceği düşüncesiyle aynı zamanda çıkarlarından dolayı (yan fayda) örgütte kalmaya devam ettiklerini ve bu yüzden bağlılık gösterdiklerini ileri sürmüştür[41].

3.3.Normatif Bağlılık

Örgütsel bağlılığın bu boyutu, çalışanların kendini örgütte kalmaya zorunlu görmesine ve bu yüzden sorumluluğu olduğuna inanmasına dayanan bir bağlılıktır[42]. Bireylerin örgütlerine karşı bir "yükümlülük" duygusu hissetmeleri ile ortaya çıkmaktadır.

34 Refik Balay, Yönetici ve Öğretmenlerde Örgütsel Bağlılık, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım,2000, s.73.

35 Levent Bayram, "Yönetimde Yeni Bir Paradigma: Örgütsel Bağlılık", Sayıştay Dergisi, Sayı: 59, Ekim-Aralık 2005, s.132.

36 Barbara B. Brown, Employees' Organizational Commitment and Their Perception of Sypervisors' Relation-Oriented Leadership Behaviors, Unpublished Dissertation, Falls Church, Virginia, 2003, s.41.

37 Meyer, Allen, age., 1997 s .11.

38 John P. Meyer, Natalie J. Allen, Catherine Smith, "Commitment to Organizations and Occupations: Extension and Test of a Three-component Conceptualization", Journal of Applied Psychology, Vol.78, 1993, s.539.

39 Lawrence G. Hrebiniak, Joseph A. Alutto, "Personal and role-related factors in the development of organizational commitment", Administrative Science Quarterly, 1972, (17:4), s.556.

40 John P. Meyer, Natalie J. Allen, , Three Component Conceptualization of Organizational Commitment", Human Resources Management Review, Vol: 1, 1991, s.61–89.

41 Howard S. Becker, Notes on the concept of commitment, American Journal of Sociology, 1960, Vol:66, s.32.

42 S. Arzu Wasti, S. A., "Affective and Contiuance Commitment To The Organization: Test of An Integreted Model in the Turkish Context", International Journal of Intercultural Relations, Vol:26, 2002, s.526.

Örgütlerin çalışanlarına karşılık beklemeden yaptığı yatırımlar, çalışanların örgütlerine karşı borçlu oldukları hissine kapılmalarına yol açar. Çalışanlar örgütlerine ve iş arkadaşlarına olan bu borçlarını çalışmaya devam ederek ödemek zorunda olduklarını düşünür ve bu borcu ödeyene kadar da örgütte kalmak isterler. Çalışanlar örgütten ayrılmanın ahlaki açıdan yanlış bir düşünce olduğuna inanırlar[43].

Sonuçta, güçlü bir duygusal bağlılığa sahip olan iş görenler, örgütte kalmayı istedikleri için; güçlü bir normatif bağlılık hisseden iş görenler, örgütte kalmaları gerektiği için ve güçlü bir devam bağlılığı duyan iş görenler ise buna gereksinimleri oldukları için örgütte kalırlar.

4. ETİK İKLİM VE ÖRGÜTSEL BAĞLILIK İLİŞKİSİ ÜZERİNE ARAŞTIRMA

4.1.Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Günümüzün sürekli gelişen ve değişen dünyasında uzun dönemde varlıklarını devam ettirebilmek ve rekabet üstünlüğü sağlamak isteyen örgütler için "insan"dan daha önemli bir unsur bulunmamaktadır. Bu yüzden çalışanların bağlılığı oldukça önemlidir. Bağlılığa etki eden pek çok faktör vardır. Bunlardan biride örgütsel etik iklimdir. Bu nedenle araştırma, Konya KOBİ'lerinde çalışanların etik iklimlerinin örgütsel bağlılıklarına etkisini belirlemeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın KOBİ'ler boyutunda yapılması anlamlıdır. Genel olarak KOBİ'ler, az sermaye kullanımı yanında daha çok el emeği ile çalışan, çabuk karar verme yeteneğine sahip, düşük düzeyde yönetim giderleri ile çalışan ve ucuz bir üretim gerçekleştiren iktisadi teşebbüsler olarak ifade edilebilir. Bu işletmeler, ülke genelinde olduğu gibi, Konya ekonomisinin de dinamik ve sürükleyici unsurlarından biri olup, ilin sosyo ekonomik gelişmesi açısından çok büyük öneme sahiptirler[44]. Veri toplama aracı olarak oluşturulan anketin ilk bölümünde, çalışanlarının demografik özelliklerine ilişkin cinsiyet, yaş, eğitim seviyesi gibi sorular yer almaktadır. Anketin ikinci bölümünde çalışanların örgütsel bağlılık boyutunu değerlendirmek için, Meyer ve Allen (1990) tarafından geliştirilen 23 soruluk "Üç Boyutlu Örgütsel Bağlılık Ölçeği" kullanılmıştır. Üçüncü bölümde ise Etik İklim ile ilgili sorular için Victor ve Cullen'in 1993 yılında geliştirdiği 36 soruluk "Etik İklim Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırmada verilerin toplanmasında 5'li likert tipi anket yönteminden yararlanılmıştır. Ankette yer alan ifadeler "(1) Kesinlikle katılmıyorum, (2) Katılmıyorum , (3) Kısmen katılıyorum, (4) Katılıyorum ve (5) Kesinlikle Katılıyorum" şeklinde puanlandırılmıştır. Tesadüfi örneklem ile belirlenen kişilere (220 kişi) anket formu gönderilmiştir. Anket uygulama sürecinin tamamlanmasıyla 197 adet anket formunun geri dönüşü sağlanmıştır. 14 anket uygulanan çapraz analiz sonucu, cevaplarının tutarsız olması ya da anket formunun eksik doldurulması nedenleriyle değerlemeye alınamamıştır. Geçerli anket formlarındaki cevaplar "SPSS (Statistical Package for Social Sciences-Sosyal Bilimler için İstatistik Paketi) / Windows 15.0 Sürümü" istatistik analiz programına uygun olarak kodlanmış ve analiz edilmiştir.

43 Meyer, Allen, age., 1991, s.72

44 Adnan Çelik ve Tahir Akgemci, Girişimcilik Kültürü ve KOBİ'ler, 3.baskı, Ankara: Gazi Kitabevi, 2010, s.107.

4.2. Demografik Bulgular

Örneklem grubunun frekans ve yüzde analizine baktığımızda; KOBİ çalışanlarının yaklaşık %40'ı bayan %60 erkekten oluşmaktadır. Yaş olarak 18,6 oranında 31-35 ve 41-45 yaş grubu bulunmaktadır. Çalışanların %17,5'u 21-25 yaş grubunu oluşturmaktadır. %8,2'si 20 yaş ve altı, %7,1 46-50, %6,6'ı ise 51 ve üzeri yaş grubundadır. Medeni durumu evli olanlar 62,3 iken bekar olanlar 37,7 oranındadır. Çalışanların eğitim durumlarını baktığımızda %33,3'ünün lise mezunu olduğunu görüyoruz. %21,3'ü lisans,%18'i ön lisans, %15,8'i ilköğretim, %10,4'ü yüksek lisans, %1,1'i doktora eğitimine sahiptir. Çalışanların %25,7'si 16-20 yıldır kurumda çalışmaktadır. %25-1'i 1-5 yıl, %18,6'sı 6-10 yıl, %12,6'sı 21 yıl ve daha fazla süredir kurumda çalışmaktadır. %9,3'ü 11-15, %8,7'si 1 yıldan az süredir kurumdadır.

Tablo 2: *Demografik Özelliklere Göre Frekans ve Yüzde Analizi*

Demografik Özellik	Sayı (n)	Yüzde (%)
Cinsiyet		
Kadın	74	40,4
Erkek	109	59,6
Yaş		
20 yaş ve altı	15	8,2
21-25	32	17,5
26-30	16	8,7
31-35	34	18,6
36-40	27	14,8
41-45	34	18,6
46-50	13	7,1
51 ve üstü	12	6,6
Medeni Durum		
Evli	114	62,3
Bekâr	69	37,7
Eğitim Durumu		
İlköğretim ve Ortaokul	29	15,8
Lise	61	33,3
Önlisans	33	18,0
Lisans	39	21,3
Yüksek Lisans	19	10,4
Doktora	2	1,1
Kurumda Çalışma Süresi		
1 Yıldan az	16	8,7
1-5 yıl	46	25,1
6-10 yıl	34	18,6
11-15 yıl	17	9,3
16-20 yıl	47	25,7
21 yıl ve üstü	23	12,6

4.3. Güvenilirlik ve Faktör Analizleri

Maddelerin faktör analizi için uygun olup olmadığını test etmek için KMO ve Barlett Testi yapılmıştır. Örgütsel etik iklim ölçeğinin güvenirliği için iç tutarlık katsayısı (Cronbach Alpha) hesaplanmış ve geçerliliği için ise Varimax Faktör Analizi uygulanmıştır.

Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi sonucunda, değer 0-1 arasında değişir ve değerin 0.50'den düşük olması halinde faktör analizine devam edilemeyeceği yorumu yapılır. KMO, örneklem uygunluğunun ölçüsü olarak kabul edilir ve 0,60'dan büyük olması istenir.

Örgütsel Etik İkliminin KMO değeri 0,849>0,60 olduğu için ölçeğin tutarlı ve güvenilir olduğu kabul edilmiştir. Ayrıca Bartlett değerlerinin anlamlılığı da verilerin çok değişkenli normal dağılımdan geldiklerini göstermektedir. (P=0,00<0,005)

Tablo 3: *Etik İklim Ölçeği KMO ve Bartlett Testi*

Kaiser-Meyer-Olkin	,849
Bartlett's Testi X2 Serbestlik derecesi P	2873,011 630 0,000

Verilere uygulanan Temel Bileşenler analizinde Varimax rotasyonu kullanılmıs ve özdeğerleri birin üzerinde olan veriler değerlendirmeye alınmıştır. Toplam 8 boyut oluşmuştur. Faktörlerin açıkladığı değer, toplam varyansın %59.43'dür. Cullen ve arkadaşları[45]. örgütlerde bahsi geçen dokuz iklim tipinin aynı anda görülmesinin beklenilmemesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

Bu alanda yapılan çalışmalarda her bir iklim tipinin görüldüğü çalışmalar olmakla birlikte, yoğun olarak daha az iklim tipinin bulunduğu çalışmalar mevcuttur. Uygulanan faktör analizi sonucunda, boyutlar; 1. Kişisel çıkar, 2.Kurum çıkarı, 3.Verimlilik, 4.Başkalarının iyiliğini isteme, 5. Sosyal sorumluluk, 6. Kişisel ahlak kuralları, 7. Kurumsal ahlak kuralları ve 8. Kanunlar ve mesleki ahlak kuralar olarak isimlendirilmiştir.

45 Cullen, Parboteeah, Victor, a.g.e, 2003, s.129.

Tablo 4: *Açıklanan Toplam Varyans*

Bileşenler	Başlangıç Özdeğerleri			Türetil. Kareli Yüklerin Toplamı			Dönüştütülmüş Kareli Yüklerin Toplamları		
	Toplam	Varyans (%)	Birikimli %	Toplam	Varyans (%)	Kümülatif (%)	Toplam	Varyans (%)	Kümülatif (%)
1	10,268	28,524	28,524	10,268	28,524	28,524	4,202	11,672	11,672
2	2,835	7,875	36,398	2,835	7,875	36,398	2,678	7,438	19,110
3	1,787	4,963	41,361	1,787	4,963	41,361	2,626	7,294	26,404
4	1,552	4,312	45,673	1,552	4,312	45,673	2,574	7,149	33,553
5	1,407	3,908	49,581	1,407	3,908	49,581	2,346	6,516	40,069
6	1,209	3,358	52,939	1,209	3,358	52,939	2,083	5,786	45,855
7	1,175	3,265	56,204	1,175	3,265	56,204	2,003	5,563	51,418
8	1,161	3,226	59,430	1,161	3,226	59,430	1,958	5,440	56,858

Faktör analizi sonrasında, 0,40'ın altında değer alan madde olmadığı için, 36 değişkene güvenilirlik testi uygulanmış ve α değeri 0,91 bulunmuştur. İç tutarlılık katsayısı 0,80'den büyük olduğu için ölçek yüksek derecede güvenilirdir.

Ölçeğin 1, 2, 4, 6, 8, 10, 17, 19, 25, 29, 33 ve 36. maddeleri egoist iklim türü; 5, 12, 16, 21, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 34 ve 35. maddeleri yardımseverlik iklim türü; 3, 7, 9, 11, 13, 14, 15, 18, 20, 22, 23 ve 24. maddeleri ise ilkecilik iklim türünü oluşturmuştur.

Tablo 5: *Örgütsel Etik İklim Cronbach's ve Alpha*

Cronbachs's Alpha(α)	Madde Sayısı (n)
0,916	36

Araştırmanın bağımlı değişkeni ise örgütsel bağlılık ölçeğidir. Örgütsel bağlılık için 3 alt ölçek kullanılmıştır. 1- Duygusal bağlılık, 2. Devam bağlılığı ve 3.Normatif bağlılıktır. 23 sorudan oluşan ölçeğinin 1-8 sorusu duygusal bağlılık, 8-15 soruları devam bağlılığı, 16-23 sorular ise normatif bağlılık boyutunu oluşturmaktadır.

Tablo 6: *Örgütsel Bağlılık Ölçeği KMO ve Bartlett Testi*

Kaiser-Meyer-Olkin	,893
Bartlett's Testi X^2	2004,151
Serbestlik derecesi	253
P	0,000

KMO değeri 0,60'dan büyük (0,89) Barlett testinin P(0,000) değeri, 0,05 anlamlılık derecesinden düşük olduğu için değişkenler arasında faktör analizi yapmaya yeterli düzeyde bir ilişki vardır Varimax tekniği ile yapılan faktör analizi sonucu ve Meyer

ve Allen tarafından kullanılan ölçeğe uygun olarak 3 boyutlu yapı oluşmuştur. Analizinde 0,40'ın altında soru dağılımı olmadığı için 23 değişkene güvenilirlik testi uygulanmış ve α değeri 0,92 bulunmuştur. α değeri 0,80'den büyük olduğu için ölçek yüksek derecede güvenilirdir.

Tablo 7: *Örgütsel Bağlılık Ölçeği Güvenilirlik Testi*

Cronbachs's Alpha(α)	**Madde Sayısı**
0,924	23

4.4. Ölçeklerin Güvenilirlik Analizi ve Maddelerinin Ortalama ve Standart Sapmaları

Tablo 8: *Örgütsel Etik İklim Boyutları Sorular Silindikten Sonra Güvenilirliği*

Değişkenler	**Madde Sayısı**	**Cronbach AlphaDeğeri**
Egoizm Boyutu	10	0,684
Yardımseverlik Boyutu	12	0,878
İlkecilik Boyutu	11	0,827

Tablo 9: *Etik İklimin Boyutlarının Ortalama ve Standart Sapmaları*

	Aritmetik Ortalama(AO)	**Standart Sapma (SS)**	**Sayı(N)**
Egoizm	3,41	0,554	183
Yardımseverlik	3,53	0,736	183
İlkecilik	3,48	0,663	183

Etik ikliminde varlığını en az onayladıkları iklim türü egoist (AO=3,41), en çok onayladıkları ise yardımsever iklim türü (AO=3,53)'dür.

Tablo 10: *Egoizm Boyutu için Ortalama ve Std. Sapma*

	Aritmetik Ortalama(AO)	**Std. Sapma(SS)**
Verimlilik	3,60	0,761
Kurum Menfaati	3,24	0,707
Kişisel Menfaat	3,36	0,721

Egoizm boyutunun alt boyutları arasında en yüksek ortalamaya sahip, dolayısıyla en önemli alt boyut verimlilik (AO=3,60)'tir En az öneme sahip alt boyut ize kurum menfaati (AO=3,24)'dir.

Egoizm boyutu içerisindeki 2, 8, 9 ve 12. Sorular "Verimlilik" alt boyutu ölçmektedir. 12. Soru güvenilirliği azalttığı için ölçekten çıkarılıp analize dahil edilmemiştir. 1, 6, 7 ve 11. Soruları "Kişisel Menfaat" alt boyutunu oluşturmaktadır. Ancak 1. Soru güvenilirliği azalttığı için değerlemeye alınmamıştır. 3, 4,5 ve 10. Soruları Kurum Menfaati alt boyutunu oluşturmaktadır.

Tablo 11: *Yardımseverlik Boyutu Ortalama ve Standart Sapma Özeti*

	Aritmetik Ortalama (AO)	**Standart Sapma(SS)**
Sosyal Sorumluluk	3,56	0,849
Başkasının İyiliğini isteme	3,51	0,761

Yardımseverlik boyutunun 5, 7, 8 ve 11. Soruları Sosyal Sorumluluk 1, 2, 3, 4, 6, 9, 10 ve 12. Soruları ise başkasının iyiliğini istemek (takım ruhu ve arkadaşlık) alt boyutunu oluşturmaktadır. Ortalamalara baktığımızda, çalışanlar için sosyal Sorumluluk alt boyutu, başkasının iyiliğini istemek alt boyutundan daha önemlidir (3,56>3,51)

Tablo 12: *İlkecilik Boyutu Ortalama ve Standart Sapmaları*

	Aritmetik Ortalama (AO)	Standart Sapma (SS)
Mesleki Kural ve Prosedürler	3,48	0,78310
Etik Kural ve Prosedür.	3,57	0,83673
Kişisel Etik	3,38	0,77225

İlkecilik boyutunun alt boyutu olan "Kişisel Etik" alt boyutunun soruları ilkecilik boyutunun 1, 3, 4 ve 10. sorusudur. 3. Soruyu çıkarınca güvenilirlik yükseldiği için bu soru analize dahil edilmemiştir. **İlkecilik** boyutunun alt boyutu olan "Etik Kural ve Prosedürler"ın soruları 5,6 ve 12'dir. "Mesleki Kural ve Prosedürler" alt boyutu, ilkecilik boyutunun 2, 7, 8, 9 ve 11. Sorularıdır.

Tablo 13: *Örgütsel Bağlılık Boyutlarının Ortalama ve Std. Sapmaları*

	Ort.	**Std. Sapma**
Devam Bağlılığı	3,14	0,80930
Normatif Bağlılık	3,29	0,77836
Duygusal Bağlılık	3,47	0,91139

Örgütsel bağlılığın boyutlarından katılımcılarda en çok görülen bağlılık türü duygusal bağlılık (AO =3,47)'tır. En az görülen ise devam bağlılığı (AO=3,14)'dır.

Tablo 14: *Örgütsel Bağlılık Boyutlarının Cronbach Alpa Değerleri*

Değişkenler	Madde Sayısı	Cronbach Alpha Değeri
Duygusal Bağlılık	7	0,897
Normatif Bağlılık	7	0,789
Devam Bağlılığı	8	0,802

Duygusal bağlılık ölçeğinin güvenilirliği oldukça yüksektir. (α=0,88) Ancak α değeri 1,00'e yaklaştıkça güvenilirliği artacağı için ölçeğin son sorusu ölçekten çıkarılmıştır. Böylece güvenilirlik 0,90'a yükselmiştir.

4.5. Korelasyon Analizi

Örgütsel bağlılık, örgütsel etik iklimin ve boyutlarının aralarındaki ilişkiyi ölçmek için korelasyon matriksinden yararlanılmıştır.

Tablo 15: *Örgütsel Bağlılık ve Örgütsel Etik İklim Korelasyon Analizi*

	(1) Devam Bağlılığı	(2) Normatif Bağlılık	(3) Duygusal Bağlılık	(4) ÖRGÜTSEL BAĞ.	(5) Egoizm Boyutu	(6) Ego_ver_ort	(7) Ego_org_menf_ort	(8) Ego_kis_menf_ort	(9) İlkecilik	(10) İlk_mes_kur_pros	(11) ilk_org_etik_kur	(12) ilk_kis_etik	(13) Yardımseverlik	(14) yard_sosyal_sor.	(15) Yar_bas_iyi_ist	(16) ETIK IKLIM
Ort.	3,14	3,29	3,47	3,3	3,41	3,6	3,24	3,36	3,48	3,48	3,57	3,38	3,53	3,56	3,51	3,47
Std. Sap.	0,81	0,78	0,91	0,73	0,55	0,76	0,71	0,72	0,66	0,78	0,84	0,77	0,74	0,85	0,76	0,58
1	1	,713(**)	,592(**)	,862(**)	,477(**)	,373(**)	,400(**)	,287(**)	,430(**)	,363(**)	,387(**)	,321(**)	,472(**)	,386(**)	,470(**)	,516(**)
2		1	,686(**)	,909(**)	,379(**)	,347(**)	,256(**)	,244(**)	,487(**)	,405(**)	,427(**)	,388(**)	,592(**)	,490(**)	,585(**)	,523(**)
3			1	,870(**)	,303(**)	,400(**)	,159(*)	0,094	,484(**)	,433(**)	,412(**)	,345(**)	,560(**)	,454(**)	,559(**)	,563(**)
4				1	,435(**)	,424(**)	,303(**)	,233(**)	,531(**)	,456(**)	,465(**)	,400(**)	,617(**)	,505(**)	,613(**)	,607(**)
5					1		,759(**)	,735(**)	,627(**)	,552(**)	,587(**)	,406(**)	,642(**)	,590(**)	,602(**)	,817(**)
6						1	,290(**)	,348(**)	,591(**)	,555(**)	,561(**)	,316(**)	,668(**)	,612(**)	,628(**)	,732(**)
7							1	,434(**)	,412(**)	,370(**)	,391(**)	,248(**)	,388(**)	,340(**)	,373(**)	,565(**)
8								1	,394(**)	,302(**)	,321(**)	,382(**)	,362(**)	,334(**)	,339(**)	,534(**)
9									1	,907(**)	,821(**)	,728(**)	,762(**)	,676(**)	,729(**)	,905(**)
10										1	,630(**)	,485(**)	,680(**)	,627(**)	,636(**)	,811(**)
11											1	,436(**)	,707(**)	,616(**)	,682(**)	,797(**)
12												1	,487(**)	,402(**)	,483(**)	,617(**)
13													1	,875(**)	,963(**)	,926(**)
14														1	,712(**)	,819(**)
15															1	,887(**)
16																1

Hücreler Pearson korelasyon katsayısını ve ilgili P değerini göstermektedir.
* Korelasyon 0.05 seviyesinde önemlidir.(iki uçlu)
** Korelasyon 0.01 seviyesindeönemlidir. (iki uçlu)

4.6. Regresyon Analizi

Örgütsel Etik İklim ve boyutlarının Örgütsel Bağlılığa etkisi ölçmek için regresyon analizinden yararlanılmıştır.

Tablo 16: *Örgütsel Etik İklimin Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkisi için Regresyon Analizi*

BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLER	BAĞIMLI DEĞİŞKEN		
	Örgütsel Bağlılık		
	Beta	t	Sig.
Sabit		3,257	0,001
Egoizm	0,035	0,437	0,662
Yardımseverlik	0,492	5,156	0,000
İlkecilik	0,135	1,435	0,153
F	38,155		
R	0,390		
Düz. R	0,380		

**p<0.05 düzeyinde anlamlı

Etik iklimin boyutlarının örgütsel bağlılığa katkısının araştırıldığı regresyon analizinde, bağımlı değişken örgütsel bağlılık, bağımsız değişkenler ise egoizm, yardımlaşma ve ilkecilik boyutları kullanılmıştır. Değişkenin modele katkısı anlamlıdır. (P<0,05) Boyutların örgütsel bağlılığa katkılarına baktığımızda egoizm boyutunun katkısının %4 fakat anlamsız, yardımlaşma boyutunun bağlılığa katkısının %49 ve anlamlı, ilkecilik boyutunun ise yine %14 ve anlamsız olduğunu görmekteyiz. Üç değişkenin etkisini ölçmek için modele baktığımızda düzeltilmiş R^2 değerinden örgütsel bağlılığa katkısının %38 ve anlamlı olduğu görülmektedir.

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışmada örgütsel etik iklimin örgütsel bağlılık üzerinde etkisini belirlemek amacıyla Konya KOBİ çalışanları üzerinde anket uygulaması yapılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre KOBİ'lerde en çok görülen iklim türü yardımseverlik (3,53) ardından ilkecilik (ort. 3,48) en az görülen iklim türü ise egoizm (ort. 3,41)'dir. Bu durum işletmeler için istenilen bir durumdur. Yardımsever ve ilkeli etik iklimin egemen olduğu örgütlerde etik iş gören davranışının görülebileceğini, tam tersine yüksek derecede egoist iklime sahip örgütlerde ise etik olmayan davranışların hâkim olabileceği beklenmektedir[46].

46 James C. Wimbush, Jon W. Shepard, "Toward An Understanding Of Ethical Climate: Its Relationship To Ethical Behavior, And Supervisory Influence," Journal Of Business Ethics 13(8), 1994 s.640.

Örgütsel bağlılık boyutları arasında en çok görülen bağlılık türü duygusal bağlılık (3,47)'tır. En az görülen bağlılık türü ise örgütlerde en az istenilen bağlılık türü olan devam bağlılığı (3,14)'dır. Bu bağlılık türünün hâkim olması çalışanların işyeri içerisindeki olumlu davranışlarına en az olumlu katkı ya da olumsuz etki yapmaktadır. Çalıştığı örgüte devam bağlılığı ile bağlı olan çalışanlar örgütte kalmaya ihtiyaçları olduğu, örgütten ayrıldıklarında ortaya çıkacak maliyetlere katlanmak istemedikleri için örgütte kalmaya devam etmektedirler. Çalışanlar örgütün hedef ve amaçlarını benimsedikleri ölçüde örgütlerine bağlılık geliştirirler. Bu sayede olumlu tutum ve davranış sergilerler[47].

Tüm bağlılık türleri çalışanları örgüte bağlar fakat en etkili bağlılık, duygusal boyutu olandır[48]. Araştırmanın korelasyon analizi sonuçlarına göre, etik iklimin en yüksek ilişkili olduğu bağlılık türü; çalışanlarda görülmesi en çok istenilen duygusal bağlılık (0,56)'tır. Etik iklim ile en düşük ilişki ise örgütlerde görülmesinin en az istendiği devam bağlılığı (0,52)'dır. Örgütsel bağlılığın en çok ilişkili olduğu etik iklim türü yardımseverlik (0,62)'tir. Yardımseverlik boyutu içinde de "başkalarının iyiliğini isteme" alt boyutu olarak ele aldığımız, takım çıkarı ve arkadaşlık etik ikliminin birleşimi olan alt boyut ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişki, diğer boyutlar arasında en yüksektir. Sosyal sorumluluk nedeniyle iyilikseverlik ile örgütsel bağlılık arasındaki yine pozitif ve anlamlı bir ilişki olmakla birlikte "başkalarının iyiliğini isteme" alt boyutuna göre daha düşüktür (0,51).

Örgütsel bağlılık ile ilişkisi en düşük olan boyut egoizm boyutu (0,44) olmakla birlikte egoizm boyutları arasında en yüksek ilişki verimlilik (0,42) alt boyutu, en düşük ilişki ise kişisel menfaat alt boyutu (0,23) ile olandır. Çalışanların örgütsel bağlılıklarının olumsuz yönde etkilenmesi istenilmiyorsa, örgütsel etik iklim türlerinden egoist etik düzeyindeki kişisel çıkar iklimi ve firma çıkarı iklimlerinin gelişmesi önlenmelidir[49]. Örgütsel bağlılık boyutlarından en çok arzulanan bağlılık türü olan duygusal bağlılık ile etik iklim boyutlarından egoizm boyutunun alt boyutları arasındaki ilişkiye baktığımız zaman en yüksek ilişkinin duygusal bağlılık boyutu ile verimlilik alt boyutu (0,40) arasında, daha sonra kurum menfaati alt boyutu (0,16) arasında olduğunu, ilişkilerinin ise pozitif ve anlamlı olduğunu görüyoruz. Kişisel menfaat alt boyutu ile duygusal bağlılık boyutu arasındaki ilişkinin (0,09) ise pozitif fakat anlamsız olduğunu görmekteyiz. Moore (2012) öğretim üyelerine yaptığı çalışmasında egoist etik iklimi yüksek olan öğretim üyelerinin örgütsel bağlılıklarının yardımsever etik iklime sahip olanlardan daha düşük olduğunu bulmuştur[50].

Çalışmanın çıkış amacı olan etik iklimin örgütsel bağlılığa etkisinin ne olduğuna baktığımızda %49 oranında yardımlaşma boyutunun etkilediğini görmekteyiz.

47 Deborah M. Powell, John P. Meyer, "Side-bet Theory and The Three-Component Model of Organizational Commitment", Journal Of Vocational Behavior, Vl:65, 2004, s.157-177.

48 Brown, age., 2003.

49 Akbaş, 2010, age., s.134.

50 Heather L. Moore, Ethical climate, organizational commitment, and job satisfaction of full-time faculty members. Electronic theses and Dissertations. Paper No.1407, 2012, s.91. (http://dc.etsu.edu/etd/1407).

Diğer boyutların katkısı ise daha düşük ve anlamsızdır. Yardımsever iklimlerde, örgüt üyelerinin organizasyon içinde ve dışında birbirlerinin iyilikleri ile alakadar olması beklenir. Grupların tipik karakteristikleri (yardımlaşma, dayanışma, karşılıklı bireysel sempati, görevler hakkında pozitif düşünme vb.) organizasyon üyeleri arasında olumlu/ pozitif yönde etkileyici bir atmosfer kurmayı mümkün kılar. Bu etki, organizasyonun kurallara uygun olarak islemesinde yüksek bağlılık gösterilen davranışlar, tehditlere karsı organizasyonu koruma, organizasyon hakkında yayılan doğru/ güvenilir bilgi ve itibarla sonuçlanır[51]. Victor ve Cullen (1987, 1988)'e göre, iklim tipleri (yardımseverlik, egoizm, ve ilkecilik) örgütsel bağlılıkla ilgilidir. Çalışanların, çalıştıkları örgütü yorumlama çerçevesi onların çalışma deneyimlerini etkiler ve sonuçta bağlılıklarını etkiler. Bir kuruluşun örgütsel bağlılığı için etik iklim önemli bir ögedir. Model olarak baktığımızda etik iklimin boyutlarının etkisinin ise %38 olduğunu görüyoruz. Örgütsel bağlılığa etki eden başka değişkenlerin olduğu da düşünüldüğünde etik iklimin örgütsel bağlılığı oldukça yüksek oranda etkilediği söylenebilir.

Çalışmayla ilgili öneriler ortaya koymak gerekirse; örgütsel etik iklim oluşturmada büyük etkiye sahip yöneticilerin işletme politika, prosedür ve kurallarının çalışanların tamamını düşünecek şekilde düzenlenmesi, personel alımı, işten ayrılma, performans değerlendirmesi gibi çalışanların motivasyonunu doğrudan etkileyecek kararlarda liyakatli davranmaları, çalışanların karar alımına katılmalarının sağlanması gibi yönetim stratejileri çalışanların örgütsel bağlılığına olumlu yönde katkı sağlayacaktır.

Çalışmanın sonuçları Konya ilindeki küçük ve orta büyüklükteki işletmeler ile sınırlıdır. Çalışma sonuçlarını genellemek mümkün değildir. Başka şehirlerde yapılacak benzer çalışmalarla sonuçlar daha genel boyuta kavuşturulabilir.

51 Tütüncü ve Savran, a.g.e., 2007, s.182

KAYNAKÇA

Agarwal, James; Maloy, David Cruise (1999). Ethical work climate dimensions in a not- for-profit organization: An empirical study. Journal of Business Ethics, 20, ss.1- 14.

Akbaş, Türkmen Taşer (2010). "Örgütsel Etik İklimin Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisi: Mobilya Sanayi Büyük Ölçekli İşletmelerinde Görgül bir Araştırma", KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, No. 12, C.9, ss.121-137.

Allen, Natalie J.;Meyer, John P. (1990). "The Measurement and Antecedents of Affective, Continuance and Normative Commitment to the Organization", Journal of Occupational Psychology, Cilt 63, Sayı 1, ss.1-18.

Arslan, Mahmut (2001). **İş ve Meslek Ahlâkı,** Nobel Yayın Dağtım, Ankara.

Balay, Refik (2000). Yönetici ve Öğretmenlerde Örgütsel Bağlılık, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Başpınar, Nuran Ö.; Çakıroğlu, Demet (2012). Meslek Etiği, İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Ltd. Şti., 2. Basım.

Bayram, Levent (2005). "Yönetimde Yeni Bir Paradigma: Örgütsel Bağlılık", Sayıstay Dergisi, Ekim-Aralık 2005, Sayı:59, ss.125-139.

Becker, Howard S. (1960). Notes on the concept of commitment, American Journal of Sociology, 66, ss.32-42.

Blau, Gary .J.; Boal, Kimberley B. (1987). "Conceptualizing how job involvement and organizational commitment affect turnover and absenteesim" Academy of Management Review, Vol.12, No.2, ss.288–300.

Brown, Barbara B., (2003). Employees' Organizational Commitment and Their Perception of Sypervisors' Relation-Oriented Leadership Behaviors, Unpublished Dissertation, Falls Church, Virginia.

Cullen, John B.; Bart, Victor; Stephens, Carrol, (1989). An Ethical Wheather Report: Assessing the Organizastion's Ethical Climates, Organizational Dynamics, 18 (2), ss.50–62.

Cullen, John .B.; Parboteeah, Praveen K.; Victor, Bart (2003). The Effects of Ethical Climates on Organizational Commitment: A two-study analysis. Journal of Business Ethics, 46, ss.127-141.

Çelik, Adnan; Akgemci, Tahir (2010), Girişimcilik Kültürü ve KOBİ'ler, 3.baskı, Ankara: Gazi Kitabevi.

Dean, James W.; Brandes, J. Pamela ; Dharwadkar, Ravi (1998). "Organizational Cynicism", Academy of Management Review, 23:2, ss.341-352.

Eser, Gül, "Etik İklim Ve Yöneticiye Güvenin Örgüte Bağlılığa Etkisi" Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007.

Ferrell, O.C; Fraedrich, John (2004). Business Ethics: Ethical Decision Making and Cases, Boston: Houghton Mifflin Company.

Gul, H. ve Gokce, H. (2008). Orgutsel Etik ve Bileşenleri. Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, 13(1), ss.377-389.

Hall, D.T., Schneider, B. ve Nygren, H.T. (1970). "Personal Factors in Organizational Identification", Administrative Science Quarterly, Cilt:15, ss.176-190.

Hrebiniak, L.G., and Alutto, J.A. (1972). "Personal and role-related factors in the development of organizational commitment", Administrative Science Quarterly, (17:4), Dec. ember, ss.555-572.

İnce, Mehmet; Gül, Hasan (2005). Yönetimde Yeni Bir Paradigma: Örgütsel Bağlılık. İleri Giden Ofset, Ankara.

Meyer, John P. ; Allen, Natalie J. (1991). "A Three Component Conceptualization of Organizational Commitment", Human Resources Management Review, Vol: 1, ss.61–89.

Meyer, John P.; Allen, Natalie J. (1997). Commitment in the workplace: Theory, research, and application. Thousand Oaks, CA: Sage.

Meyer, John .P, Allen, Natalie J. and Smith, Catherine (1993). "Commitment to Organizations and Occupations: Extension and Test of a Three-component Conceptualization", Journal of Applied Psychology, Vol. 78, ss.538-551.

Wımbush, James C. ve Shepard Jon W. (1994), "Toward An Understanding Of Ethical Climate: Its Relationship To Ethical Behavior And Supervisory Influence," Journal Of Business Ethics 13:8, ss.637–647

Moore, Heather L., (2012), Ethical climate, organizational commitment, and job satisfaction of full-time faculty members. Electronic theses and Dissertations. Paper No. 1407. (http://dc.etsu.edu/etd/1407).

Moorhead, Gregory; Griffin, Ricky W. (2001), Organizational Behavior Managing People-and Organizations, 4. Baskı, Houghton Mifflin Company, Boston, USA.

Mowday, Richard T. (1998). Reflections on the study and relevance of organizational commitment. Human Resource Management Review, 8(4), ss.387-401.

Ölçüm, Çetin M., Örgüt Kültürü ve Örgütsel Bağlılık. Ankara: Nobel Yayınları, 2004.

Özgener, Şevki, (2014) İs Ahlâkının Temelleri: Yönetsel Bir Yaklas*ım*, 3.Baskı, Ankara: Nobel Yayın Dagıtım.

Powell, Deborah M.; Meyer, John P. (2004). "Side-bet Theory and The Three-Component Model of Organizational Commitment", Journal Of Vocational Behavior, 65, ss.157-177.

Reichers, Arnon .E. (1985). "A Review and Reconceptualization of Organizational Commitment". Academy of Management Review 10 (3), ss.465–476.

Schwepker, Charles H.; Hartline Michael D. (2005), "Managing the Ethical Climate of Customer-Contact Service Employees ", Journal of Service Research, 7(4), ss.377–397.

Şahin Bayram; Dündar Tuğba (2011) Sağlık sektöründe etik iklim ve yıldırma (mobbing) davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 66(1), ss.129-59.

Şimşek, M. Şerif; Çelik Adnan; Akgemci, Tahir (2016) Davranış Bilimlerine Giriş ve Örgütlerde Davranış, 9.Baskı, Konya: Eğitim Yayınevi.

Torabian, Ensiyeh (2016). The Relationship between Ethical Climate and Job Satisfaction among High School Teachers of Saveh City,6(3), ss.67-79.

Tuna, Muharrem; Yeşiltaş, Murat (2014). "Etik İklim, İşe Yabancılaşma ve Örgütsel Özdeşleşmenin İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisi: Otel İşletmelerine Yönelik Bir Araştırma" Turizm Araştırmaları Dergisi, 25(1), ss.122-140.

Tütüncü, Özkan; Savran, Güzin (2007)." Etik İklim ve Tükenmişlik Sendromunun Kalite Yönetim Sistemi Üzerine Etkileri: Bir laboratuar uygulaması", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(4), ss.177-218.

Vıctor, Bart; Cullen, John B. (1988). "The Organizational Bases of Ethical Climates"., Administrative Science Quarterly, 33, ss.101-125.

Wasti, S.Arzu (2002). "Affective and Contiuance Commitment To The Organization: Test of An Integreted Model in The Turkısh Context", International Journal of Intercultural Relations, Vol:26, ss.525–550.

Wiener, Yoash (1982). "Commitment in organizations. A normative view." Academy of Management Review. 7(3), ss.418-428.

Yönetim Bilimleri Dergisi/Journal of Administrative Sciences
Cilt / Volume: 15, Sayı / N: 29, ss. / pp.: 91-106, 2017

Türk Vergi Sisteminde Vergi Kabahat ve Suçlarına Uygulanan Yaptırımların Caydırıcılığı Araştırması

Cahit ŞANVER*

Özet
Vergi cezası olsun ya da diğer hukuk sistemlerinde uygulanan cezalar olsun, mutlaka bir netice almak üzere uygulanmaktadır. Cezalardan beklenen ilk netice caydırıcılık ve kurallara uymayı sağlamaktır. Vergi sistemleri için de, amaç aynıdır. Bu çalışmanın amacı, vergi kabahat ve suçlarına uygulanan yaptırımların mükellef, sorumlu ya da diğer taraflar için ne kadar caydırıcı olduğu ya da caydırıcı olup olmadığının ortaya konulmasıdır.
Bu çalışmada öncelikle Türk Vergi Sisteminde uygulanan yaptırımların neler olduğu ortaya konulmuş, daha sonra alan araştırması ile (anket) mükelleflere, sorumlulara ve vergiye taraf olan diğer kişilere; ceza almış olsun ya da olmasın, vergi suç ve kabahatlerine uygulanan bu yaptırımların nasıl sonuç verdiği, mükelleflerin tutum ve davranışlarını nasıl değiştirdiği incelenmiştir. Vergi cezası alan mükelleflerin aldıkları bu cezalar karşısında nasıl tutum değiştirdikleri ya da değiştirip değiştirmedikleri araştırılmıştır. Anket çalışmasında geçerli istatistiki yöntemler ve Ki-kare test analizi kullanılmış sonuçlar bu testten geçtikten sonra yorumlanmaya tabi tutulmuştur.
Çalışma sonucunda, mükelleflerin vergi cezaları karşısında davranışlarını değiştirdikleri ortaya çıkmıştır. Buna göre, vergi cezaları caydırıcı bir niteliğe sahiptir.
Anahtar Kelimeler: *Vergi cezaları, Vergi suçu, Vergi kabahati, Yaptırım*
Jel Sınıflandırması: *H20, H29, K34*

A Study on Deterrence of Sanctions Applied on Tax Faults and Tax Crimes in Turkish Tax System

Abstract
Tax penalty and penalties in other legal system are put into practice to get a result. The aim is to realize deterrence and to get rules obeyed. Tax systems have the same objective. The purpose of this study is to look at whether sanctions which are imposed on tax fault and offences function as a deterrent factor for taxpayers, responsible people or other parties, or not. The present work first deals with the sanctions in Turkish tax system and then the questions of how sanctions on tax penalty and faults affected attitude and behaviour taxpayers and what kind of result was reached were answered through a field work which was directed tax payers, responsible people and people related to tax who were convicted to tax penalty or not. In the face of tax penalties whether tax payers changed their attitude or not are examined. In the survey, valid statistical methods and chi-square test was employed and the results were interpreted after having been subjected to this test
The study has showed that tax payers have changed their behaviour in the face of penalties. It is therefore possible to argue that tax penalties have a deterrent characteristic.
Key Words: *Tax penalties, Tax crime, Tax fault, Sanction*
JEL Classification Codes: *H20, H29, K34*

* Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, SBF, Maliye Bölümü, sanver@sakarya.edu.tr

GİRİŞ

Hukuk kurallarının ve aynı zamanda vergi kurallarının çeşitli yaptırımlarla desteklenmesi gerekmektedir. Aksi takdirde bu kurallar nasihatten öteye geçemez. Kurallar ancak yaptırımlar ile desteklendiğinde hukuk kuralı haline gelir ve caydırıcılık kazanır. Yaptırımlar kurallara uymak için kişileri zorlayan bir takım uygulamalardır. Bu yaptırımlar vergi kurallarında daha çok para cezası şeklinde olmaktadır. Para cezasının yanında hürriyeti bağlayıcı cezalar ve hak mahrumiyeti şeklinde uygulanan yaptırımlarda bulunmaktadır. Vergi cezası olsun ya da diğer hukuk sistemlerinde uygulanan cezalar olsun, mutlaka bir netice almak üzere uygulanmaktadır. Beklenen ilk netice caydırıcılık ve kurallara uymayı yaygınlaştırmaktır. Vergi sistemleri için ise, mükellef, sorumlu ve vergiye taraf olan kişilerin vergi kurallarına uymalarını tam olarak sağlamaya çalışmaktır.

Bu çalışmada öncelikle Türk Vergi Sisteminde uygulanan yaptırımların neler olduğu kısaca ele alınacaktır. Daha sonra alan araştırması ile konu ile ilgili sorular anket aracılığı ile mükelleflere, sorumlulara ve vergiye taraf olan diğer kişilere; ceza almış olsun ya da olmasın, vergi suç ve kabahatlerine uygulanan bu yaptırımların nasıl sonuç verdiği, mükelleflerin tutum ve davranışlarını nasıl değiştirdiği incelenecektir. Vergi cezası alan mükelleflerin aldıkları bu cezalar karşısında nasıl tutum değiştirdikleri ya da değiştirmedikleri araştırılacaktır.

Vergi cezası almış olan mükelleflerin ne kadarının tutumlarını değiştirdiği, vergi kurallarına daha çok uyup uymadığı, vergi cezasına maruz kalmamak için daha dikkatli olup olmadığı, tüm işlemlerini belgeli olarak yapıp yapmadıkları veya mükelleflerin daha az/daha çok vergi ödemeye başladığı gibi sonuçlar alan araştırması ile tespit edilmeye çalışılacaktır.

1. TÜRK VERGİ SİSTEMİNDE UYGULANAN YAPTIRIMLAR

Türk vergi sisteminde mükellef, sorumlu ya da ilgili taraflara uygulanacak olan yaptırımlar parasal yaptırımlar (maddi cezalar), hürriyeti bağlayıcı yaptırımlar, hak mahrumiyeti yaptırımı ve isimlerinin kamuoyuna açıklanması şeklinde yer almaktadır. Ancak bunlardan son ikisi vergi borcunu ödemeyenler için uygulanmaktadır. Yani son iki yaptırım türü vergi suç ve kabahatlerine uygulanmamakta sadece vergi borcu olup da ödemeyenler için ödemeye zorlamak amacıyla yapılmaktadır. O nedenle burada sadece yukarıda belirtilen ilk iki yaptırım ele alınacaktır. Fakat mükelleflere yöneltilen anket sorularında ödemeye zorlayıcı yaptırımlar da bulunmaktadır.

Vergi idaresi için en ideal olan durum, vergi mükelleflerinin kazançlarını doğru beyan etmesi ve vergilerini zamanında ödemesidir. Yani teknik olarak **"gönüllü uyumun"** sağlanması idare ile vergi mükellefi arasında **"güven"** unsurunun tesis edilmesiyle doğrudan ilgilidir. Vergiye gönüllü uyumu sağlayan iki unsur vardır. Bunlar; Vergi idaresine olan güven (örneğin, vergi idaresinin adil olup olmadığı, şeffaflığı, süreçlerin kolay ve açık olup olmadığı) ve vergi idaresinin algılanan gücü-

dür. Bu güç şu üç şekilde kendisini mükellef üzerinde hissettirir: İncelenme olasılığı, incelendiği zaman ceza alma olasılığı ve cezanın şiddeti[1].

Çeşitli akademik araştırmalardan alıntı yapan Karyağdı, cezaların vergi mükelleflerinin gönüllü uyumunu tesis eden nedenlerden birisi olduğunu belirtmektedir. Elbette cezaların yeterince takip edilerek uygulandığı, caydırıcılık özelliğinin bulunduğu hallerde kurallara uyumu sağlayan en önemli uygulama olduğu bilinmektedir. Hukuk kurallarının, ahlaki kurallar ya da dini kurallardan ayırt edilen bir özelliğinin de cezalar olduğu belirtilmektedir. Ahlak kurallarının yaptırımı manevi olup, maddi yaptırımı bulunmamaktadır[2]. Bu yönüyle ahlak kurallarına uyulmasını zorlamak mümkün olmadığı halde hukuk kurallarında zorlayıcılık bulunmaktadır.

Cezai yaptırımlar piyasa mantığına göre hukuk kurallarına yaptırım sağlayan mekanizmalardır. Rasyonel mantık çerçevesinde düşünülmese de piyasa mantığı dışında çözümlerin hukuk kurallarına uyumu sağladığı yönünde araştırmalar vardır. Hatta piyasa mantığına göre uygulanan ekonomik yaptırımların insanları daha çok kuralsızlığa ittiği yönünde düşünceler de bulunmaktadır[3].

Parasal yaptırımlar birçok hukuk alanında ya da idari alanlarda yaygınca kullanılmaktadır. Eğer birisinin bir işi yapmasını teşvik etmek istiyorsanız para vermek, istemiyorsanız ceza kesmek piyasa mantığında yaygındır. Bu ödül ve cezalar iktisadi düşünme biçimini ve tabii ki piyasa mantığını içselleştirmektedir[4].

Piyasa mantığına göre yaptırım; toplumsal faydanın azaltılması sonucunu veren her türlü davranış ve uygulamaların azalan faydayı giderecek boyutta maddi bir ceza ile yaptırım uygulanması şeklinde özetlenebilir. Çevre vergilerinde bu konu "kirletene ödetmek"[5] şeklinde ifade edilmektedir.

Piyasa mantığına göre, yaptırım uygulamak ahlaki normlardan bağımsız olarak düşünülemez. Bu konuda bilimsel çalışmalar yapan Gneezy ve Rustichini, bazı anne ve babaların anaokulundaki çocuklarını almaya geç gitmeleri üzerine geç kaldıkları için para cezası kesildiğinde geç kalan ebeveyn sayısının azalacağı yerine arttığını tespit etmişlerdir[6]. Burada cezai yaptırım kurala uyumu artırmamış azaltmıştır. Bu ters etki; "nasıl olsa parasını veriyoruz bu bizim hakkımız" düşüncesi ile açıklanabilir.

1 Nazmi Karyağdı; "Medya, Yayınlarıyla Mükellefleri Nasıl Etkiler?", Vergi Algı, www.vergialgi.net, 2013, s. 1, (Erişim Tarihi: 3 Haziran 2016; http://www.vergialgi.net/arastirmalar/medya-yayinlariyla-vergi-mukelleflerini-nasil-etkiler/).

2 Ömer Anayurt, Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları, Seçkin Yayınları, Ankara, 2001, s. 29.

3 N. Emrah Aydınonat, "Şu Ahlaksız İktisatçılar", Açık Ekonomi, 2013, s. 1, http://acikekonomi.wordpress.com, (Erişim Tarihi: 3 Haziran 2016; http://acikekonomi.wordpress.com/2013/12/03/su-ahlaksiz-iktisatcilar).

4 A.g.e., s. 1.

5 Fatih Savaşan, Kamu Ekonomisi, Kitap Matbaacılık, İstanbul, 2013, s. 203.

6 Uri Gneezy & Aldo Rustichini, "Pay Enough or Don't Pay at All", The Quarterly Journal of Economics, 115 (3), 2000, p. 1,
Online: http://qje.oxfordjournals.org/content/115/3/791.abstract.

Eğer vergi ahlakı ve vergi bilincinin tüm mükellefler için sağlandığı ve vergisel yapının mükemmel bir şekilde işlediği bir sisteme sahip olabilseydik, verginin maliyeti çok daha düşük olabilecek ve vergi hasılatı istenen düzeyde gerçekleşebilecekti. Burada farklı bir sorun hatta sorunlar ortaya çıkmaktadır. Yaptırım uygulamasaydık acaba herkesin bu kurallara uyacağından nasıl emin olabilirdik. Yani, arada kurallara uymayanlar çıktığında bu yaptıkları onların fayda hanelerine mi eklenmiş olacaktı? İşte bu risklerle karşı karşıya kalmamak için yüzyıllık tecrübelerle sabit olan yaptırımların kullanıldığını görmekteyiz. Mutlaka bir yaptırım hatta caydırıcı düzeyde bir yaptırım gereklidir. Bu noktada, diğer heterodoksiye götüren çalışmaları bir kenarda bırakarak Ortodoks mantık üzerinden gitmemiz gerekmektedir. Bu mantığa göre hukuk kurallarına uyulmasını bekliyorsak bu kuralların ihlali halinde mutlaka caydırıcı yaptırımlar uygulamak zorundayız. İşte bu çalışmanın kapsamı da Türkiye'de uygulanan vergi yaptırımlarının ne kadar caydırıcı olduğu yönündedir.

1.1. Para Cezası Şeklindeki Yaptırımlar (Vergi Kabahatleri)

Türk vergi sisteminde ve diğer devlet uygulamalarında ekonomik suça ekonomik yaptırım şeklinde ifade edilen anlayış çerçevesinde vergi ihlallerinde genellikle para cezalarına ağırlık verilmektedir. Vergi kabahati; vergi yükümlülerinin, sorumlularının ya da vergiye taraf olan, yargı kararına ihtiyaç göstermeksizin, idari para cezasıyla cezalandırılan, vergi kanunlarında öngörülen yükümlülüklere aykırı fiilleridir.

Vergi kabahatleri genel olarak vergisel düzene yönelik ihlalleri konu almakta olup ve vergi ziyaı, genel usulsüzlük ve özel usulsüzlük kabahatleri diye düzenlenmiştir. Vergi kaybı sonucunu doğuran hareketlerle işlenen kabahate vergi ziyaı kabahati, vergi ziyaı ortaya çıkarmasa dahi kanunda sayılan hareketlerin yapılması ya da yapılmaması durumunda ortaya çıkan kabahatler ise genel veya özel usulsüzlük kabahati olarak isimlendirilmiştir. Genel usulsüzlük kabahatleri de kendi içinde birinci ve ikinci derece usulsüzlükler olmak üzere derecelendirilmeye tâbi tutulmuştur.

Kabahatlerin işlenmesi için hareketi yapanın kasıt veya ihmal içinde bulunmasının önemi yoktur. Dikkatsizlik, taksir ve ihmali içinde barındıran kusurlu bir davranışla da kabahatin işlenmesi mümkündür.

Vergi ziyaı kabahati, netice olarak verginin tahsilatına giden yolda verginin eksik tahakkuku veya verginin haksız yere eksik verilmesi üzerine oturmuştur. Vergi ziyaı kabahati esas itibarıyla vergi gelirlerinde kayba yönelik hareketleri veya fiilleri konu alır[7]. Vergi ziyaı ile çarpılacak katsayılar fiillerin ağır nitelikli olması (kaçakçılık ile birlikte) halinde 3 kat, orta nitelikli olması halinde 1 kat ve hafif nitelikli olması halinde 1/2 kat olarak dikkate alınır (VUK, md: 344).

Genel usulsüzlük kabahatinde kanunda nitelikleri belirtilen fiilin işlenmesiyle kabahat ortaya çıkar. Fiillerin kanunda gösterilmiş olması bunları bağlı hareketler haline

7 Osman Pehlivan, Vergi Hukuku, Murathan Yayınevi, Trabzon, 2013, s. 87.

sokmuştur. Hareketin varlığından başka bir sonuç aranmaz. Kanun koyucu genel usulsüzlüğe yol açan hareketleri kendi içinde birinci derece ve ikinci derece olmak üzere ayırmış ve tek tek saymıştır.

Özel usulsüzlük kabahati de genel usulsüzlük kabahatinde olduğu gibi vergi kanunlarınca öngörülen şekle ve usule ilişkin ödevlerin ihlâline dayanır. Kanunda özel usulsüzlük kabahatlerinin fiillerine ve fiillerin hemen arkasından cezalarına yer verilmiştir. Özel usulsüzlük kabahatinde fiili işleyenin kasıt sahibi olması şart değildir, taksirli olması kabahatin gerçekleşmesi açısından yeterlidir[8].

1.2. Hürriyeti Bağlayıcı Ceza Şeklindeki Yaptırımlar (Vergi Suçları)

Vergi hukukunda kaçakçılık olarak adlandırılan vergi suçlarına hürriyeti bağlayıcı nitelikte hapis cezaları da uygulanmaktadır.

Kaçakçılık, vergi yükümlüsü veya sorumlusu tarafından kamu düzeninin bozulması sonucunu doğuracak şekilde kanunda belirtilen fiillerin işlenmesidir. Kaçakçılık fiilleri üç grup halinde düzenlenmiştir.

On sekiz aydan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılan fiiller şunlardır: Defter ve kayıtlarda muhasebe hilesi yapmak; gerçek olmayan kişiler adına hesap açmak; deftere kaydı gereken hesap ve işlemleri vergi matrahının azalmasını doğuracak şekilde başka defter ve kayıt ortamlarında kaydetmek; defter kayıt ve belgeleri tahrif etmek; defter ve belgeleri gizlemek; muhteviyatı itibariyle yanıltıcı belge düzenlemek veya bu belgeleri kullanmaktır (VUK, md: 359/a).

Üç yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılan fiiller şunlardır: Defter kayıt ve belgeleri tahrif etmek; defter yapraklarını yok etmek veya yerine yaprak koymak; sahte belge düzenlemek ve sahte düzenlenmiş belgeleri kullanmaktır (VUK, md: 359/b).

İki yıldan beş yıla kadar hapis cezasını gerektiren fiiller şunlardır: Anlaşması olmadığı halde belge basmak; sahte belge basmak ve bu belgeleri bilerek kullanmaktır (VUK, md: 359/c). Kaçakçılık suçu kastla işlenebilecek adlî bir suçtur. Kast, suç oluşturan eylemlerin bilerek işlenilmesi ve öngörülebilir sonuçlarının da bilinmesi ve istenmesidir[9]. Yani kısıt unsuru yoksa vergi kaçakçılığı suçu oluşmaz.

Vergi gizliliğine uymama suçu, vergilendirme işlemlerinde, yargılama faaliyetlerinde, vergi kanunlarına göre kurulan komisyonlarda görev alanlar ile bilirkişiler tarafından işlenebilen adlî bir suçtur. Sayılan görevliler tarafından işlenebildiği için özgü suçlardandır. Suç, görevlilerin görevleriyle ilgili olan faaliyetleri yaptığı sırada öğrendikleri yükümlünün işine, işletmesine, servet ve ilişkilerine ilişkin gizli kalması gereken sırları ifşa etmesi veya kendi yararlarına kullanmasıdır[10].

8 S. Ateş Oktar, Vergi Hukuku, 8. Baskı, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2012, s. 351.

9 Sadık Kırbaş, Vergi Hukuku, Temel Kavramlar, İlkeler ve Kurumlar, 19. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2012, s. 177.

10 Nurettin Bilici, Vergi Hukuku, 22. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2010, s. 95.

Görevliler öğrendikleri bu sırları ölünceye kadar saklamakla yükümlüdür. İşlemiş oldukları suç nedeniyle bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılırlar. Bazı haller yasa ile vergi gizliliği kapsamı dışındadır.

Yükümlünün özel işlerini yapma suçu da kanunda sayılı görevliler tarafından ancak işlenebilir. Özel işlerini yapmak, görevlilerin tarafsızlığını tehlikeye düşürdüğü gibi vergi kayıp ve kaçaklarına da neden olabilir. Bu suçu işleyebilecek kişiler, vergilendirme işlemleri, yargılama işlemleri ve vergi incelemesi işlemlerini yapan görevlilerdir[11]. Yükümlünün özel işlerini yapma suçunun yaptırımı bir yıldan üç yıla kadar hapis cezasıdır (VUK, md: 5; TCK, md: 239).

2. LİTERATÜR TARAMASI

Vergi uyumu, vergi cezaları, mükelleflerin vergi cezalarına ilişkin oluşturdukları tepkiler ve vergi algı ve tavırlarına ilişkin ilk çalışmalar Allingham-Sandmo tarafından[12] yapılmıştır. Allingham ve Sandmo'ya göre mükellefler vergiye karşı davranışlarını ele geçen kaçırma fırsatları, denetimin önemi/yoğunluğu ve cezaların caydırıcılığına göre belirlemektedirler. Daha sonraları Beron, Tauchen ve Witte[13], vergi denetimlerinin, mükelleflerin vergiye uyumunu artırdığını ortaya koyan çalışmasını yayınlamıştır. Yine Yardımcıoğlu ve Özer'in 2012 yılında yaptıkları çalışmada[14] vergi denetimlerinin ve cezalarının mükelleflerin vergi uyumunu etkilediği sonucuna varmışlardır. Çelikkaya ve Gürbüz'ün 2004-2005 yıllarını kapsayan çalışmalarında da[15] vergi cezalarının artırılması ile mükelleflerin doğru beyanda bulunmaları arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Arıkan da[16] vergi cezalarının mükelleflerin vergi borçlarını ödemeye yönelten bir amacı olduğunu belirtmektedir. Hartl ve arkadaşları 2015 yılında yaptıkları yayında[17] ise vergi ceza miktarlarının mükellefin vergi ödeyip ödememelerini etkilemediğini ancak vergiye uyumlarını etkilediği sonucuna varmışlardır. Çiçek ve Herek tarafından[18] yapılan araştırmada da benzer sonuçlar ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada vergi cezalarının vergi kayıp ve kaçaklarını azalttığı sonucu elde edilmiş, ayrıca vergi kaçıran mükelleflere ne tür ceza uygulaması yapılması gerektiğine ilişkin dağılımlar incelendiğinde, çoğunlukla para cezasının caydırıcı etki yapacağı tespit edilmiştir.

11 Ateş Oktar, a.g.e., s. 381.

12 Michael G. Allingham and Agnar Sandmo, "Income Tax Evasion: A Theoretical Analysis", Journal of Public Economics, 1(3/4), 1972, p. 323.

13 Kurt J. Beron, Helen V. Tauchen and Ann Dryden Witte, A Structural Equation Model for a Tax Compliance and Auditing, NBER Working Paper No: 2556, April 1988, p. 2.

14 Mahmut Yardımcıoğlu, Özlem Özer, " Muhasebe Meslek Mensuplarının Vergi Cezalarına İlişkin Görüşlerine Yönelik Bir Alan Çalışması", Sosyoekonomi, Cilt 18, Sayı 18, Temmuz-Aralık 2012, s. 149.

15 Ali Çelikkaya, Hüseyin Gürbüz, "Mükelleflerin Vergiye Gönüllü Uyumunu Etkileyen Faktörlerin Analizi: Bir Alan Çalışması", İktisat, İşletme ve Finans, Cilt 21, Sayı 247, Ekim 2006, s. 133.

16 Zeynep Arıkan, "Vergi Kaçağının Nedenleri ve Çözüm Yolları", İktisat, İşletme ve Finans, Cilt 10, Sayı 108, Mart 1995, s. 57.

17 Barbara Hartl, Eva Hoffman vd., "Does the Sole Description of a Tax Authority Affect Tax Evasion? - The Impact of Described Coercive and Legitimate Power", Plos One, Volume 10, Issue 4, April 2015, p. 1.

18 Hüseyin Güçlü Çiçek, Hatice Herek, «Türkiye›de Vergi Suç ve Cezalarının Değerlendirilmesi: Antalya İli Örneği», Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, Yıl 2012, Cilt XXXII, Sayı 1, s. 338.

Vergi uyumu açısından vergi cezalarının etkili olmadığı ya da daha az etkili olduğu yönünde çalışmalar da mevcuttur. Lubian ve Zarri 2004 yılına ilişkin İtalya'da hane halkları üzerinde yaptıkları araştırmada[19], vergi uyumu ve barışının, vergi ahlakı açısından vergi cezalandırma sisteminden daha çok yararlı olduğu yönünde sonuçlar elde etmişlerdir. Aynı doğrultuda olmasa da yakın çalışmayı Lv ve üç araştırmacı da elde etmişlerdir[20]. Lv ve diğer araştırmacılar vergi uyumunu geliştirmek için yeni bir model denemesi yapmışlar, sonuç olarak mükellefler için artan bir ceza katsayısı sistemi ve optimize edilmiş karma bir strateji önererek, hem cezaların hem de vergisel kolaylıkların etkili olacağı sonucunu elde etmişlerdir. Doran[21] ise, mükelleflerin vergi uyumunu sağlamada cezalardan daha çok hükümetin mükellefler için yeniden tanımlanmış bir davranış standardı geliştirmesi gerektiği üzerinde durmuşlardır. Yılmaz tarafından yapılan çalışmada[22] ise, vergi cezalarının caydırıcı özellikte olmadığı ve vergi yükümlülerinin ceza sistemine güvenmedikleri ve Türk Vergi Sistemi›nde yer alan vergi cezalarının etkin olmadığı belirtilmiştir. Korkmaz'ın Türk vergi sisteminde yer alan vergi cezalarının caydırıcılığı yönündeki analiz ve değerlendirmeleri de aynı doğrultudadır[23]. Korkmaz, Türk vergi sisteminde yer alan vergi cezalarının hem idari hem de sistem nedeniyle caydırıcı olmadığını, bunun nedenleri arasında sosyal, hukuki, sosyolojik, idari ve teknik nedenlerden dolayı caydırıcılıktan uzak olduğu görüşünü ileri sürmektedir.

3. ALAN ARAŞTIRMASI İLE MÜKELLEFLERİN VERGİ YAPTIRIMLARINA KARŞI TUTUMLARI

Türk Vergi Sisteminde yukarıda sözü edilen vergi yaptırımlarının mükellefler için caydırıcı olup olmadığı ya da mükelleflerin bu yaptırımlara karşı nasıl davranış içerisine girerek uyum sağladıklarını belirlemeye çalışan bu araştırma vergi mükellefleri ile yüz yüze görüşülerek yapılmıştır. Mükelleflere anket formu halinde konu ile ilgili sorular sorularak mükelleflerin uyum ve tepkileri hakkında veriler toplanmaya çalışıldı.

3.1. Yöntem, Anakütle ve Örneklem

Mükelleflerin vergi güvenlik önlemlerine uyumu araştırmasının yapılmasında yöntem yüz yüze anket yapılması şeklinde gerçekleşmiştir. Anket çalışması bütün

19 Diego Lubian, Luca Zarri, "Happiness and Tax Morale: An Empirical analysis", Journal of Economic Behavior & Organization, Volume 80, Issue 1, September 2011, p. 223.

20 Xuhua Lv, Shi Yuanyuan; He Lei, Pan Kailing, "Study on Tax Motivate Mechanism by Repeated Gambling Model", Management In Complexity Science Perspective - Theory, Methodology And Practice: Proceedings of The First International Conference on Complexity Science Management (ICCSM 2010), OCT 22-24, 2010, p. 230.

21 Michael Doran, "Tax Penalties and Tax Compliance", Harvard Journal on Legislation, Volume 46, Issue 1, Win 2009, p. 111.

22 Erdem Yılmaz, Türkiye'de Vergi Cezalarının Etkinlik Açısından Karşılaştırmalı Analizi, SAÜ SBE, YL Tezi, (Danışman: T. Gürdal), Sakarya, 2011, s. 97.

23 Mustafa Korkmaz, "Türk Vergi Sisteminde Yer Alan Vergi Cezaları Caydırıcı Mı?, Vergi Sorunları Dergisi, Sayı 324, Eylül 2015, s. 121.

anakütle için yapılmamış, bunun yerine örneklem seçimi basit tesadüfi örnekleme yöntemine göre yapılmıştır. Basit tesadüfi örnekleme yönteminde, anakütledeki her eleman, eşit ve bağımsız seçilme şansına sahiptir. Yani, her eleman eşit seçilme şansına sahip olmalı ve aynı zamanda birisinin seçilmesi, diğerinin seçilmesine kesinlikle engel olmamalı, etki etmemelidir. Seçilen bu yöntem kolayda örnekleme yöntemine göre daha ideal örnekleme tekniğidir[24].

Anakütle bir araştırmada üzerinde araştırma yapılacak olan bütün topluluğu ifade etmektedir. Araştırmanın anakütlesi beyannameli mükellef sayısı olup yaklaşık 4.000.000 mükelleftir[25].

Araştırma yöntemleri hakkında yazılmış kaynaklarda %5 belirlilik düzeyinde, ne kadarlık anakütle için ne kadar bir örneklemin yeterli olacağı belirlenmiştir[26]. Buna göre bu çalışmadaki anakütle olan 4.000.000 için tablodaki yeterli örneklem sayısının da 385 olduğu tespit edilmektedir. Bu çalışmanın anketleri Mayıs-Ağustos 2013 tarihlerinde Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde 604 mükellef üzerinde yapılmıştır.

Geliştirilmiş olan bir ölçeğin ne kadar iyi olduğunu tespit etmek ve anketten elde edilen verilerin doğruluk seviyesinin analizi için güvenirlik analizleri yapılır ve ölçeğin geçerliliği incelenir. Güvenilirlik, ölçümlerin doğruluk ve kesinliğini, verilerin zaman içinde değişmemesi ve tutarlılığını ifade eder. İç tutarlılık güvenilirliği, katılımcıların bir ölçümdeki tüm maddelere verdikleri cevapların bir tutarlılık testidir. Eğer maddeler aynı konseptin bağımsız ölçekleri iseler aralarında bir korelasyon olacaktır. İç tutarlılık alfa katsayısı ile ölçülür.

Cronbach Alfa Katsayısı, iç tutarlılık güvenilirliği testlerinin en yaygın olarak kullanılanıdır. Çok noktalı ölçeklendirilmiş maddeler için kullanılır. Alfa, doğru varyansı toplam varyans üzerinden ölçmektedir. Bir ölçeğin alfası 0,60'dan büyük olmalıdır ki bu maddeler beraberce bir ölçek oluşturabilsin. Alfa değeri 0,60'ın üzerinde ise araştırmanın güvenilirliğinin yüksek olduğu sonucuna varılır.

Yapılan test sonuç verisine göre, Cronbach Alfa Katsayısı 0,782'dir. Bu oran anket çalışmasının güvenilirliğinin (iç tutarlılığının) yüksek bir değere sahip olduğunu göstermektedir. Başka bir deyişle; bu anket çalışması farklı zamanlarda ya da farklı kişiler tarafından da yapılacak olsa benzer sonuçlar çıkacaktır.

3.2. Araştırmanın Bulguları ve Yorumlanması

Araştırma sonucunda, mükelleflerin vergilendirme usullerine göre (Bilanço esası, İşletme Hesabı, Basit Usul ve Serbest Meslek Kazanç Defteri usulü) aldıkları vergi cezası sayısı/oranı öncelikle belirlenmeye çalışılmıştır. Vergilendirme usulleri ile alınan vergi cezaları arasında %5 hata payı ile anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

24 Subir Ghosh, "Design of Sample Surveys Across Time", Handbook of Aplied Econometrics and Statistical Inference, Marcel Dekker Inc., New York, 2002, p. 91.

25 Maliye Bakanlığı; Gelir İdaresi Başkanlığı, www.gib.gov.tr, (Erişim Tarihi. 21 Ekim 2013).

26 Remzi Altunışık ve diğerleri, Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, 5. Baskı, Sakarya Yayıncılık, Sakarya, 2007, s. 127.

Bu sonuç Ki-kare anlamlılık test sonucuna göre de böyledir (Asymp. Sig. Anlamlılık; p=0,14; p>0,05). Yani neredeyse tüm vergilendirme usullerine tabi olan mükelleflerin ceza alma oranları aynıdır.

Hiç ceza almamış mükelleflere baktığımızda serbest meslek kazanç sahiplerinin en yüksek orana sahip olduğu görülmektedir. Hiç ceza almamış serbest meslek mensuplarının bu meslek grubundakilere oranı %80'dir. Bu gruptan sonra bilanço esasına tabi olanlar gelmektedir. Bu grupta ceza almamış olanların oranı da %66'dır. Daha sonra işletme esasına tabi olanlar ile basit usule tabi olanlar gelmektedir. Bunların payları da sırasıyla %64 ve %58'dir. Kendi grubu içerisinde en çok ceza alanların basit usule tabi oldukları Tablo 1'de de görülmektedir.

Tablo 1: *Katılımcıların Vergilendirme Usullerine Göre Aldıkları Ceza Sayısı*

		Alınan vergi cezası sayısı					**Toplam**
		Hiç	**1**	**2**	**3**	**4+**	
Bilanço usulü	Sayı	307	73	47	21	18	466
	% vergil. usulü	65,90%	15,80%	10,00%	4,40%	3,90%	100,00%
	% vergi cezası	77,10%	77,50%	80,50%	83,80%	62,80%	77,00%
İşletme h. usulü	Sayı	53	16	5	2	7	83
	% vergil. usulü	63,50%	19,00%	6,30%	2,40%	8,70%	100,00%
	% vergi cezası	13,40%	16,90%	9,20%	8,10%	25,60%	13,90%
Basit usul	Sayı	15	3	3	1	3	25
	% vergil. usulü	57,90%	13,20%	13,20%	5,30%	10,50%	100,00%
	% vergi cezası	3,70%	3,50%	5,70%	5,40%	9,30%	4,20%
Serbest Meslek	Sayı	23	2	3	1	1	30
	% vergil. usulü	79,50%	6,80%	9,10%	2,30%	2,30%	100,00%
	% vergi cezası	5,90%	2,10%	4,60%	2,70%	2,30%	4,90%
Toplam	Sayı	398	95	58	25	29	604
	% vergil. usulü	65,90%	15,70%	9,60%	4,10%	4,70%	100,00%
	% vergi cezası	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

Yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere, en çok ceza alanların basit usuldeki mükellefler olduğu, en az ceza alanların da serbest meslek kazanç sahipleri olduğu anlaşılmaktadır.

Yapılan denetimlerin (yoklama ve vergi incelemesi) ve ceza (vergi ziyaı veya usulsüzlükler) uygulamalarının mükellefler üzerinde nasıl bir sonuç doğurduğu Tablo 2'deki gibidir.

Tablo 2: *Vergi Denetimlerinin Mükellef Davranışlarına Etkisi*

Mükellef tutumu		Geçirilen vergi denetimi sayısı					Toplam
		Hiç	1	2	3	4+	
Değiştirmedi	Sayı	49	31	23	16	29	148
	% mükellef tutumu	32,90%	21,20%	15,80%	10,80%	19,40%	100,00%
	% denetim sayısı	39,90%	32,20%	25,90%	33,30%	29,50%	32,60%
Vergi kurallarına tam uymamı sağladı	Sayı	20	23	27	10	26	106
	% mükellef tutumu	19,00%	21,50%	25,30%	9,50%	24,70%	100,00%
	% denetim sayısı	16,40%	23,30%	29,60%	20,80%	26,70%	23,20%
Daha çok fatura/fiş alıp vermeye başladım	Sayı	19	20	13	7	19	78
	% mükellef tutumu	23,70%	25,40%	16,90%	9,30%	24,60%	100,00%
	% denetim sayısı	15,30%	20,50%	14,80%	15,30%	19,90%	17,30%
Yakalanmamak için daha dikkatli olmaya başladım	Sayı	11	8	7	4	9	39
	% mükellef tutumu	29,30%	20,70%	17,20%	10,30%	22,40%	100,00%
	% denetim sayısı	9,30%	8,20%	7,40%	8,30%	8,90%	8,50%
Her işlemimi belgeli yapmaya başladım	Sayı	22	13	20	11	14	80
	% mükellef tutumu	27,50%	16,70%	25,00%	13,30%	17,50%	100,00%
	% denetim sayısı	18,00%	13,70%	22,20%	22,20%	14,40%	17,60%
Daha az vergi ödemeye başladım	Sayı	1	2	0	0	1	4
	% mükellef tutumu	33,30%	50,00%	0,00%	0,00%	16,70%	100,00%
	% denetim sayısı	1,10%	2,10%	0,00%	0,00%	0,70%	0,90%
Toplam	Sayı	122	97	90	48	97	455
	% mükellef tutumu	26,80%	21,40%	19,80%	10,60%	21,40%	100,00%
	% denetim sayısı	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

Denetimlerin mükelleflerin tutumunu değiştirip değiştirmediği sorusuna (Tablo 2), katılımcıların %25'i cevap vermemişlerdir. Hiç vergi denetimi geçirmeyip vergilemeye ilişkin tutumları değişmeyenlerin oranı %40'dır. Ancak denetim geçirmese de denetimin varlığının yine de davranışa etkisi olmuştur. Yine hiç denetim geçirmeyenlerin %16'sı vergi kurallarına tam uyduğunu, %15'i daha çok fatura ve fiş alıp verdiğini, %9'u yakalanmamak için daha çok dikkatli olduğunu, %18'i tüm işlemlerini belgeli yaptığını, %1'i ise daha az vergi ödediklerini beyan etmişlerdir.

Tutumlarını değiştirmeyen mükelleflerin yarısından fazlasının hiç denetlenmediği ya da bir kez denetlendiği, "vergi kurallarına tam olarak uymamı sağladı" diyenlerin yarısından fazlasının en az iki kez denetlendiği, "daha çok fatura ve fiş vermeye ve almaya başladım" diyenlerin yarısından fazlasının yine iki ve daha çok denetlendiği, "yakalanmamak için daha çok dikkatli olmaya başladım" diyenlerin yarısından fazlasının hiç denetlenmediği ya da bir kez denetlendiği, "her işlemimi belgeli yapmaya başladım" diyenlerin yarısından fazlasının yine en az iki kez denetlendiği, "daha az vergi ödemeye başladım" diyenlerin ise önemli bir çoğunluğunun ya hiç denetlenmediği ya da sadece bir kez denetlendiği Tablo 2'de de görülmektedir.

Dört ve üzeri denetim geçiren mükelleflerin %30'unun tutumlarını değiştirmediği görülmekteyken, %27'sinin vergi kurallarına tam olarak uymalarını sağladığı, %20'sinin daha çok fatura ve fiş kullanmaya başladığı, %9'unun yakalanmamak için daha çok dikkatli olmaya başladığı, %14'ünün her işlemini belgeli yapmaya başladığı ve %1'inin daha az vergi ödemeye başladığı görülmektedir.

Tablo 3: *Vergi Cezalarının Mükellef Davranışlarına Etkisi*

Mükellef tutumu		**Alınan vergi cezası sayısı**					**Toplam**
		Hiç	**1**	**2**	**3**	**4+**	
Değiştirmedi	**Sayı**	111	21	10	3	3	148
	% mükellef tutumu	74,80%	14,40%	6,80%	2,30%	1,80%	100,00%
	% ceza sayısı	43,80%	22,90%	17,60%	13,90%	9,50%	32,60%
Vergi kurallarına tam uymamı sağladı	**Sayı**	49	27	18	5	7	106
	% mükellef tutumu	46,20%	25,90%	17,10%	4,40%	6,30%	100,00%
	% ceza sayısı	19,30%	29,30%	31,80%	19,40%	23,80%	23,20%
Daha çok fatura/fiş alıp vermeye başladım	**Sayı**	35	18	9	6	11	78
	% mükellef tutumu	44,10%	22,90%	11,90%	7,60%	13,60%	100,00%
	% ceza sayısı	13,70%	19,30%	16,50%	25,00%	38,10%	17,30%
Yakalanmamak için daha dikkatli olmaya başladım	**Sayı**	18	7	9	1	3	39
	% mükellef tutumu	46,60%	19,00%	22,40%	3,40%	8,60%	100,00%
	% ceza sayısı	7,10%	7,90%	15,30%	5,60%	11,90%	8,50%

Her işlemimi belgeli yapmaya başladım	**Sayı**	38	19	11	8	5	80
	% mükellef tutumu	47,50%	23,30%	13,30%	10,00%	5,80%	100,00%
	% ceza sayısı	15,00%	20,00%	18,80%	33,30%	16,70%	17,60%
Daha az vergi ödemeye başladım	**Sayı**	3	1	0	1	0	4
	% mükellef tutumu	66,70%	16,70%	0,00%	16,70%	0,00%	100,00%
	% ceza sayısı	1,10%	0,70%	0,00%	2,80%	0,00%	0,90%
Toplam	**Sayı**	253	93	57	24	28	455
	% mükellef tutumu	55,60%	20,50%	12,50%	5,30%	6,20%	100,00%
	% ceza sayısı	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

Cezalar sonucu mükelleflerin davranış değişikliklerine bakarsak (Tablo 3). Yine aynı şekilde tüm katılımcıların %25'i aldıkları cezalar sonucunda tutum veya davranışlarını değiştirip değiştirmedikleri sorusuna cevap vermemiştir. Hiç tutumlarını değiştirmediklerini belirten mükelleflerin %75'i hiç ceza almamış mükellefler olduğu görülmektedir. "Vergi kurallarına tam olarak uymamı sağladı", "daha çok fatura ve fiş alıp vermeye başladım", "yakalanmamak için daha dikkatli olmaya başladım" ve "her işlemimi belgeli olarak yapmaya başladım" diyen mükelleflerin yarıya yakının yine hiç ceza almamış olan mükellefler olduğu tabloda da görülmektedir. "Daha az vergi ödemeye başladım" diyenlerin ise önemli bir çoğunluğunun (%67) hiç ceza almadıkları anlaşılmaktadır.

En az üç kez ceza alan mükelleflerin %4'ünün tutumlarını değiştirmedikleri, %10'unun vergi kurallarına tam olarak uymaya başladıkları, %21'inin daha çok fatura ve fiş kullanmaya başladıkları, %12'sinin yakalanmamak için daha çok dikkatli olmaya başladığı, %16'sının her işlemlerini belgeli yapmaya başladıkları %17'sinin ise daha az vergi ödemeye başladıkları görülmektedir. Bu sonuçlara göre ceza alan mükelleflerin daha dikkatli oldukları ve daha çok kurallara uydukları söylenebilir.

Bu sonuçlara paralel olarak; "vergi kurallarına tam olarak uymamı sağladı", "daha çok fatura ve fiş alıp vermeye başladım", "yakalanmamak için daha çok dikkatli olmaya başladım" ve "her işlemimi belgeli yapmaya başladım" diyenlerin kendi grupları içerisinde yarısından fazlasının en az bir kez ceza aldıkları görülmektedir. Vergi kurallarına uyarak ceza almayanlar ise davranışlarını büyük bir çoğunlukla değiştirmemektedirler (%75).

Bu sonuçlara göre, vergi cezalarının mükelleflerin davranışlarını değiştirdiği söylenebilir. Ceza alan mükelleflerin daha dikkatli ve daha çok kurallara uymaya başladıkları belirlenmiştir. Ancak vergi denetimleri için bu kadar güçlü sonuçlar elde edilmemiştir. Buna göre cezaların caydırıcı etkisinin denetim geçirmeye göre daha çok olduğu söylenebilir. Bu sonuçlar anakütle için de açıklayıcıdır. Ki-kare test

sonuçları bu iki değişken arasında anlamlı bir farklılık olduğunu göstermektedir (Asymp. Sig. Anlamlılık; p=0,00; p<0,05).

Katılımcılara vergi teşvik uygulaması mı yoksa cezalar mı vergi uyumunda daha etkili sonuç verir sorusu da yöneltilmiştir. Mükelleflere uygulanabilecek teşvik sisteminin bariz bir şekilde daha çok etkili olacağı bu soruya verilen cevapların ortalama değerinden de anlaşılmaktadır (4,24). Yani teşvik sisteminin uygulanmasına mükelleflerin "etkilidir" ile "çok etkilidir" arasında bir değer verdikleri görülmektedir. Diğer vergi ceza uygulamalarının da etkili olduğu yönünde kanaat hâkimdir. Buna karşılık teşvik sisteminin mükellefler için daha etkili olacağı düşüncesi daha belirgindir.

Tablo 4: *Mükelleflerin Teşvik ve Ceza Uygulamalarına Bakışı*

	Cevaplayan	**Ortalama***	**Std. Sapma**
Zamanında ve tam vergisini ödeyenlere teşvik ve indirim uygulaması	602	4,24	1,008
Para cezası uygulaması	595	3,82	1,069
Hak mahrumiyeti cezası uygulaması	594	3,56	1,151
Hapis cezası uygulaması	593	3,57	1,346

Not: *Cevap skalası; 1= En Etkisizdir; 5= Çok Etkilidir.

Mükelleflerin en yüksek derecede etkilidir dedikleri uygulama, ceza uygulamaları olmayıp vergisel teşvik uygulamasıdır. Mükellefler, zamanında ve tam olarak vergisini ödeyenlere teşvik ve indirim uygulamasını 4,24; Para cezası uygulamasını 3,82; Hapis cezası uygulamasını 3,57 ve Hak mahrumiyeti cezası uygulamasını 3,56 değeri ile değerlendirmişlerdir.

Tablo 3 ve Tablo 4'e aynı anda ve toplu olarak baktığımızda ilginç olarak, mükelleflere eğer soru doğrudan yönlendirilirse (Tablo 4) cevap olarak vergi teşvik ve kolaylıklarının uygulanmasının vergi uyumu açısından en etkili yol olduğu sonucu çıkarken, gerçek durumları ile ilişkilendirilerek dolaylı olarak soru sorulduğunda (Tablo 3) ise cezaların daha etkili olduğu sonucu görülmektedir.

Ayrıca, mükelleflere ceza almış olsun ya da olmasın, uygulanan bu yaptırımların nasıl sonuç verdiği, mükelleflerin tutum ve davranışlarını nasıl değiştirdiği belirlenmeye çalışılmıştır. Katılımcılara "vergi cezası vergiye karşı tutumunuzu nasıl değiştirdi?" şeklinde soru sorularak, altı seçenekten bir ya da birkaçını tercih etmeleri istenmiştir. Bu seçenekler; "değiştirmedi", "vergi kurallarına tam olarak uymamı sağladı", "daha çok fatura almaya ve düzenlemeye başladım", "yakalanmamak için daha dikkatli olmaya başladım", "her işlemimi belgeli yapmaya başladım" ve "daha az vergi ödemeye başladım" şeklindedir.

Grafik 1: *Vergi Yaptırımlarının Mükellef Davranışlarına Etkileri*

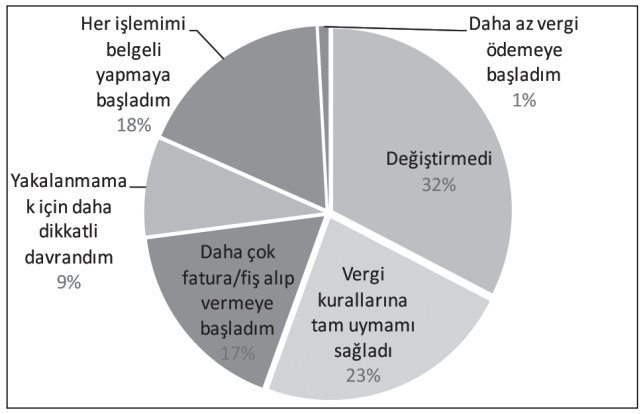

Katılımcıların yaklaşık dörtte biri "vergi cezası vergiye karşı tutumunuzu nasıl değiştirdi?" sorusuna cevap vermemişlerdir. Genel olarak bu soruya cevap veren katılımcılar vergi yaptırımlarının tutumlarını değiştirmediğini belirtmişlerdir (%32). İkinci olarak en yüksek oyu alan seçenek, vergi kurallarına tam olarak uymalarını sağladığı yönündeki seçenektir. Aslında seçenekler arasında yer alan "daha çok fatura ve fiş alıp vermeye başladım" ile "her işlemimi belgeli yapmaya başladım" seçeneği de buna katıldığında bu seçenek en yüksek oy alan seçenek haline gelmektedir. Bu üç seçeneğin toplam oranı %58'i bulmaktadır. Katılımcıların %58'i vergi yaptırımları nedeniyle kurallara daha fazla uymaya başlamışlardır. Yakalanmamak için daha dikkatli olmaya başladım diyenlerin payı %9 ve daha az vergi ödemeye başladım diyenlerin payı da sadece %1 de kalmıştır.

Bu sonuçlara göre, vergi yaptırımları mükelleflerin vergi yasalarına uyumu açısından olumlu sonuçlar vermektedir. Vergi yaptırımları neticesinde mükelleflerin %58'i kurallara daha çok uymakta olduğunu, %32'si tutumlarını değiştirmediklerini belirtmiştir.

SONUÇ

Vergisel uyum açısından vergi cezaları ya da diğer bir ifadeyle yaptırımlarının gerekli olduğu açıktır. Ayrıca cezaların miktar, bileşim, uygulama, af, erteleme ve mahiyetleri gibi bir çok konu da vergiye uyum açısından önem arz etmektedir.

Bu çalışmada, vergileme alanında uygulanan yaptırımların mükelleflerin tutum ve davranışlarını değiştirdiği tespit edilmiştir. Zira 604 mükellefin katıldığı alan araştırmasında mükelleflerin yaklaşık üçte birinin hiç denetlenmediği (%29), denetim geçirme sayısı arttıkça hiç ceza almayanların oranının düştüğü görülmüştür. Ceza alan mükelleflerin daha dikkatli ve daha çok kurallara uymaya başladıkları tespit edilmiştir. Aynı şeyi vergi denetimleri için de söyleyebiliriz. Vergi denetimleri

de mükelleflerin vergi kurallarına uyumunu sağladığı, ancak cezaların caydırıcı etkisinin daha yüksek olduğu görülmektedir.

Vergi cezaları neticesinde mükelleflerin %58'inin kurallara uymaya başladığı, %32'sinin ise tutumlarını değiştirmediği belirlenmiştir. Hiç vergi cezası almamış olan mükelleflerin büyük bir çoğunluğu vergi cezası uygulamasının tutumlarını değiştirmediğini beyan etmiştir (%75). Alınan vergi cezası sayısı arttıkça davranışlarını değiştiren mükelleflerin sayısı da artmaktadır. Aynı şekilde alınan ceza sayısı arttıkça da mükelleflerin vergi kurallarına tam olarak uygun davranma oranları da artmaktadır. Nitekim kurallara en çok uyan mükelleflerin büyük bir çoğunluğunun 4 kez ve fazla ceza alan mükellefler olduğu gözlenmektedir (%79). Buna göre, alınan vergi cezası mükelleflerin kurallara uyumunu artırırken, alınan ceza sayısının artması da kuralları daha önemli hale getirdiği söylenebilir.

KAYNAKÇA

ALLINGHAM, Michael G. - Agnar Sandmo, "Income Tax Evasion: A Theoretical Analysis", Journal of Public Economics, 1(3/4), 1972, pp. 323-338.

ALTUNIŞIK, Remzi ve diğerleri; Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, 5. Baskı, Sakarya Yayıncılık, Sakarya, 2007, ss. 129-130.

ANAYURT, Ömer; Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları, Seçkin Yayınları, Ankara, 2001.

ARIKAN, Zeynep; "Vergi Kaçağının Nedenleri ve Çözüm Yolları", İktisat, İşletme ve Finans, Cilt 10, Sayı 108, Mart 1995, ss. 56-61.

AYDINONAT, N. Emrah; "Şu Ahlaksız İktisatçılar", *Açık Ekonomi*, 2013, (Erişim Tarihi: 3 Haziran 2016; http://acikekonomi.wordpress.com/2013/12/03/su-ahlaksiz-iktisatcilar).

BERON, Kurt J. - Helen V. Tauchen - Ann Dryden Witte, A Structural Equation Model for a Tax Compliance and Auditing, NBER Working Paper No: 2556, April 1988.

BİLİCİ, Nurettin; Vergi Hukuku, 22. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2010.

ÇELİKKAYA, Ali, Hüseyin Gürbüz; "Mükelleflerin vergiye **Gönüllü** Uyumunu Etkileyen Faktörlerin Analizi: Bir Alan **Ç**alışması", İktisat, İşletme ve Finans, Cilt 21, Sayı 247, Ekim 2006, ss. 122-139.

ÇİÇEK, Hüseyin Güçlü, Hatice Herek; "Türkiye'de Vergi Suç ve Cezalarının Değerlendirilmesi: Antalya İli Örneği", Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, Yıl 2012, Cilt XXXII, Sayı 1, ss. 311-342.

DORAN, Michael; "Tax Penalties and Tax Compliance", Harvard Journal on Legislation, Volume 46, Issue 1, Win 2009, pp: 111-161.

GHOSH, Subir; "Design of Sample Surveys Across Time", Handbook of Aplied Econometrics and Statistical Inference, Marcel Dekker Inc., New York, 2002, pp. 77-96.

GNEEZY, U. & Rustichini, A., "Pay Enough or Don't Pay at All", The Quarterly Journal of Economics, 115 (3), 2000, pp.791–810. Online: http://qje.oxfordjournals.org/content/115/3/791.abstract.

HARTL, Barbara, Eva Hoffman vd; "Does the Sole Description of a Tax Authority Affect Tax Evasion? - The Impact of Described Coercive and Legitimate Power", Plos One, Volume 10, Issue 4, April 2015, pp. 1-19.

KARYAĞDI, Nazmi; "Medya, Yayınlarıyla Mükellefleri Nasıl Etkiler?", Vergi Algı, www.vergialgi.net, 2013, (Erişim Tarihi: 8 Haziran 2016; http://www.vergialgi.net/arastirmalar/medya-yayinlariyla-vergi-mukelleflerini-nasil-etkiler/).

KIRBAŞ, Sadık; Vergi Hukuku, Temel Kavramlar, İlkeler ve Kurumlar, 19. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2012.

KORKMAZ, Mustafa; "Türk Vergi Sisteminde Yer Alan Vergi Cezaları Caydırıcı Mı?", Vergi Sorunları Dergisi, Sayı 324, Eylül 2015, ss. 115-121.

LUBIAN, Diego, Luca Zarri; "Happiness and Tax **Morale: An** Empirical analysis", Journal of Economic Behavior & Organization, Volume 80, Issue 1, September 2011, pp. 223-243.

LV, Xuhua, Shi Yuanyuan; He Lei, Pan Kailing, "Study on Tax Motivate Mechanism by Repeated Gambling Model", Management In Complexity Science Perspective - Theory, Methodology And Practice: Proceedings of The First International Conference On Complexity Science Management (ICCSM 2010), OCT 22-24, 2010, pp. 227-231.

MALİYE BAKANLIĞI, Gelir İdaresi Başkanlığı, www.gib.gov.tr, Erişim Tr. 21.10.2013.

OKTAR, S. Ateş; Vergi Hukuku, 8. Baskı, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2012.

PEHLİVAN, Osman; Vergi Hukuku, Murathan Yayınevi, Trabzon, 2013.

SAVAŞAN, Fatih; Kamu Ekonomisi, Kitap Matbaacılık, İstanbul, 2013.

YARDIMCIOĞLU, Mahmut, Özlem Özer; "Muhasebe Meslek Mensuplarının Vergi Cezalarına İlişkin Görüşlerine Yönelik Bir Alan Çalışması", Sosyoekonomi, Cilt 18, Sayı 18, Temmuz-Aralık 2012, ss. 133-152.

YILMAZ, Erdem; Türkiye'de Vergi Cezalarının Etkinlik Açısından Karşılaştırmalı Analizi, SAÜ SBE, YL Tezi, (Danışman: T.Gürdal), Sakarya, 2011.

Yönetim Bilimleri Dergisi/Journal of Administrative Sciences
Cilt / Volume: 15, Sayı / N: 29, ss. / pp.: 107-126, 2017

İlkokul Öğretmenlerinin Algılarına Göre Okul Müdürlerinin Kültürel Liderlik Davranışlarını Gösterme Düzeyleri

İlknur MAYA

Özet
Bu araştırma, ilkokul öğretmenlerinin algılarına göre okul müdürlerinin kültürel liderlik davranışlarını gösterme düzeylerini belirlemeyi ve öğretmenlerin algılarının onların cinsiyetine, branşına ve kıdemine göre önemli farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırmanın çalışma evreni, Çanakkale ili ilkokullarında görev yapan tüm öğretmenlerdir. Örneklemi, random yöntemiyle seçilen 404 ilkokul öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırmada veriler, Yıldırım (2001) tarafından geliştirilen Kültürel Liderlik Ölçeği kullanılarak toplanmıştır. Araştırmanın verileri betimsel istatistikler, t-testi, tek yönlü ANOVA testi ve Tukey anlamlılık testi kullanılarak çözümlenmiştir. Araştırmada temel iki sonuç elde edilmiştir: 1) İlkokul öğretmenlerinin algılarına göre, okul müdürleri kültürel liderlik davranışlarını "orta düzeyde" göstermektedir. 2) İlkokul öğretmenlerinin, okul müdürlerinin kültürel liderlik davranışlarını gösterme düzeylerine ilişkin algıları onların cinsiyetine ve branşına göre önemli farklılık göstermemekte iken, kıdemine göre önemli farklılık göstermektedir. Bu nedenle, okul müdürlerinin yetiştirilmesi ile ilgili hizmet öncesi ve hizmetiçi eğitim programlarında kültürel liderlik konusuna önem verilmelidir.
Anahtar Kelimeler: *İlkokul öğretmenleri, okul müdürleri, kültürel liderlik.*

The Levels Of Showing Cultural Leadership Behaviour Of School Principals According to Primary School Teachers' Perceptions

Abstract
This research aims to determine the levels of showing cultural leadership behaviours of school principals with regard to the perceptions of primary school teachers and find out whether or not the perceptions of the teachers have significant difference according to their gender, branch and seniority. The population of the research was the whole teachers who work in the primary schools located in Çanakkale province. The sample of the research was 404 teachers who were selected through random method. The data were obtained through the Scale of Cultural Leadership, developed by Yıldırım (2001). The data of the research were analysed by using descriptive statistics, t test, one way ANOVA and Tukey significance test. Two major results were obtained from the research: 1)

* Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, mayailknur@comu.edu.tr

School principals are showing cultural leadership behaviour at "moderate level" with regard to the perceptions of primary teachers. 2) As there are no significant differences the level of showing cultural leadership behaviours of school principals with regard to the perceptions of primary school teachers according to their gender and branch, there is significant difference according to their seniority. Therefore, cultural leadership issues should be put emphasis on pre-service and in service training programmes related to training of school principals.
Keywords: *Primary school teachers, school principals, cultural leadership.*

1.GİRİŞ

Örgütler, belirli amaçları gerçekleştirmek için oluşturulmuş sosyal sistemlerdir. Sosyal sistemler birey ağırlıklıdır, amaç yönelimlidir ve aynı zamanda çevresine karşı açıktır. Bütün sosyal sistemlerin, göreli olarak durağan olarak nitelendirilebilecek etkinlikleri ve işlevleri bulunmaktadır. Bu çerçevede sosyal sistemin doğası ne olursa olsun sistemde gösterilen davranış eğilimleri düzenli ve rutindir[1].

Her sosyal sistem, kendine özgü bir kültür yaratır. Formal bir örgüt olarak okullar ise, birbirine bağlı parçalardan oluşan ve açık biçimde tanımlanmış rolleri yerine getiren bireylerden oluşmaktadır. Bu nedenle okullar, bireyler ve bireyler arasında gerçekleşen karmaşık sosyal ilişkiler ağına ve kendine özgü bir kültüre sahip sosyal sistemlerdir.

Okullar ortamında örgütsel davranış, grubun paylaştığı değerlerden ve yönelimlerinden etkilenmektedir. Bu açıdan örgüt kültürü, okul ortamında örgütsel davranışı etkileyen önemli bir güçtür. Söz konusu gücü kullanarak örgüt üyelerini etkilemesi ve örgütü amaçları doğrultusunda yaşatması beklenen en öncelikli kişiler veya liderler, okul müdürleridir. Bu bağlamda okul sistemlerinde, okul müdürlerinin örgüt kültürünü yaşatarak liderlik rolünü nasıl ve ne düzeyde oynadıklarını ortaya koymak önem kazanmaktadır.

2. ÖRGÜT KÜLTÜRÜ VE LİDERLİK

Örgüt kültürü olgusunun, 1980'li yıllardan itibaren hem yönetim biliminin hem de örgütsel davranış biliminin en çok dikkat çeken konularından biri olduğu görülmektedir. Çünkü örgüt kültürü, grup normları, değerleri ve inançları ile birlikte örgütteki tüm bireylerin örgütsel davranışını etkileyen önemli bir güçtür[2]. Kültürün örgütsel davranış üzerindeki etkileri dört grupta incelenebilir[3]: Birincisi, örgüt kültürünün bilinmesi örgüt tarihinin anlaşılmasına ve çalışanların kendilerinden geleceğe yönelik davranış beklentilerinin belirlenmesi açısından yarar sağlar. İkincisi, örgüt kültürünün örgüt felsefesinin ve değerlerinin oluşmasına hizmet etmesi ile

1 Hoy, Wayne K. ve Cecil G. Miskel, a.g.e., s.23.

2 Hoy, Wayne K. ve Cecil G. Miskel, a.g.e., s.23.

3 Hellriegel, Don ve John W. Slocum, Organizational Behavior, (South-Western, U.S.A: Cengage Learning, 2007), s.17.

ilgilidir. Üçüncüsü, örgüt kültürü normları ortaya koyarak çalışanların isteyen davranışları yapması ve istenmeyen davranışlardan uzak durması konusunda denetim aracı olarak rol oynamasıdır. Son olarak dördüncüsü, örgüt kültürünün etkililik ve verimlilik ile ilgili olmasıdır.

Örgüt kültürü, örgüt üyeleri tarafından paylaşılan felsefeler, normlar, değerler, bakış açıları, inançlar, beklentiler, tutumlar, tarih, dil, efsaneler ya da törenler şeklinde tanımlanabilir[4]. Başka bir tanımda örgüt kültürü, "birimleri bir arada tutan ve onlara ayırt edici kimlik kazandıran paylaşılan yönelimler sistemi" olarak belirtilmektedir[5]. Bir kurumda örgüt kültürü, kurum içindeki üyelerin etkileşimine ve birlikteliğine bağlı olarak şekillenir[6].

Örgüt kültürü, liderlik başta olmak üzere karar alma, planlama, iletişim, denetim ve güdüleme gibi birçok yönetim süreci ile ilgilidir. Alan yazın, liderlik ve örgüt kültürü arasında güçlü bir ilişki olduğunu göstermektedir[7].Araştırmalara göre, bir örgütteki liderlik uygulamalarının açıklanmasında örgütsel kültür, önemli ve pozitif bir etken yaratmaktadır.

Örgütte düşünceleri ve eylemleri etkileyen liderlik, kültürel bir süreçtir. Bu bağlamda lideri lider yapan şey, örgütün içinde bulunduğu kültürel ortamdır. Çünkü liderler, içinde bulunduğu çevrenin ve o örgütün kültürel temsilcisidir[8]. Bu nedenledir ki, günümüzde liderlik davranışlarının açıklanmasında, kültür üzerinde odaklanılmaya başlanmıştır. Liderlik sürecinin sosyal olarak inşa edilmesi, sosyal ve kültürel çevrenin etkilerinin görülmesini kaçınılmaz kılmaktadır.Aynı zamanda lider, örgütün kültürel ortamını etkileyerek yeni anlamlar katmaktadır[9]. Liderlik ve örgüt kültürü arasındaki ilişkilerin incelendiği çalışmalarda, liderlik ve örgüt kültürü arasındaki ilişkinin niteliği ile ilgili farklı sonuçlar elde edilmiştir. Bu çerçevede "Liderlik, kültürü etkiler mi?", "Örgüt kültürü, lideri etkilemekte midir?" veya "Liderlik ve örgüt kültürü karşılıklı olarak birbirini etkiler mi?" soruları cevaplanmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak, liderlik ve örgüt kültürü arasında ilişkinin çift yönlü olduğu söylenebilir[10].

Günümüzde kurum yöneticilerinden ve liderlerden beklenen roller, giderek artmakta ve farklılaşmaktadır[11]. Dolayısıyla liderliğe ilişkin varsayımlar ve liderlik

4 Şişman, Mehmet, Örgütsel Kültür, (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1994), s.53.

5 Hoy, Wayne K. ve Cecil G. Miskel, a.g.e., s.413.

6 Şişman, Mehmet, Örgütler ve Kültürler, (Ankara: Pegem A., 2002), s.53.

7 Bakan, İsmail, 'Örgüt Kültürü ve Liderlik Türlerine İlişkin Algılamaları ile Yöneticilerin Demografik Özellikleri Arasındaki İlişki: Bir Alan Araştırması', Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt.10, No. 14, 2008, s. 13.

8 Useem, Jerry, 'What it Takes', Fortune, Vol.12, 2001, s. 127.

9 Erçetin, Şefika Şule, Lider Sarmalında Vizyon, (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2000), s.20; Fairhurst, Gail ve David Grant, 'The Social Construction of Leadership: A Sailing Guide', Management Communication Quarterly, Vol.24, Iss. 2, 2010, s. 175.

10 Shahin, Amany I. ve Peter L. Wright, 'Leadership in The Context of Culture. A Egyptian Perspective'. Leadership & Organization Development Journal, 25(5/6), 2004, s. 505.

11 Day, Christopher, et.al., The Impact of School Leadership on Pupil Outcomes. Nottingham: University of Nottingham, 2009), s.45.

tanımları değişmektedir[12]. Bu durum yöneticilerin tek bir liderlik modeli yerine çok çeşitli liderlik rollerine hazırlanmalarını gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda müdürlerin, kendilerinden beklentileri dikkate alarak rolünü oynamaları önemlidir[13]. Bu beklentiler yöneticilerin, kurumun içinde olduğu gibi kurumun dışında yer alan kişilerin de vizyonunu, kişisel ilgilerini, kişisel algılarını ve bunların etkileşimini dikkate alacağı kültürel liderlik rolü ile şekillenebilir[14].

Kültürel liderin rolü, örgütte kültürü yaşatmaktır. Kültürel lider, bir örgütteki kültürel değerlerin oluşmasına hizmet eden, değerleri bilen, açıklayan ve çalışanların söz konusu değerlerle bütünleşmesini sağlayan kişidir. Bu bağlamda kültürel lider, örgütün felsefesini, değerlerini, normlarını, tarihini, kahramanlarını, dilini ve törenlerini çalışanların bilmesi, içselleştirilmesi ve kullanması için çalışmaktadır.

3.OKUL ÖRGÜTÜNDE KÜLTÜREL LİDERLİK

Okul kültürü, okulun çekirdeğinde diğer bir ifadeyle özünde yer alan değerlerin, normların, davranışların, tutumların, geleneklerin, inançların ve efsanelerin karmaşık bir örüntüsünü sunmaktadır[15]. Kültürel lider ise, son yıllarda okul örgütünün yönetiminde giderek önem kazanmaktadır. Bu bağlamda, dünyanın her yerinde başarılı okul liderleri ile ilgili araştırmalar yürütülmektedir. Her okulun özelliği ve içinde bulunduğu ortam farklılık gösterse de, başarılı okul liderlerinin ortak bazı özellikleri sahip oldukları görülmektedir. Bunlar, örgütsel politikaları belirleme ve uygulama, insanları geliştirme ve emirleri yerine getirmedir. Başarılı okul yöneticileri, akademik başarılara olduğu kadar sosyal ve kültürel etkinliklere yoğunlaşan kişilerdir[16]. Başarılı liderler, okul üyeleri arasında paylaşılan değerler, amaçlar, idealler, ilkeler ve inançlar oluşturmaktadır. Bu açıdan okul kültürünü oluşturmanın, okul liderinin en önemli sorumluluklarından biri olması, okul liderliğinde kültürel liderlik konusunun daha çok tartışılmaya başlamasına neden olmuştur.

Okul örgütünde kültürel liderlik, çeşitli şekillerde ortaya çıkmaktadır. Bunlar; herkes tarafından paylaşılan bir vizyon yaratma, öğretmenleri, öğrencileri ve velileri amaçlar doğrultusunda güdüleme, insan ve madde kaynaklarını iyi organize edebilmedir[17]. Okul örgütünde kültürel lider, izleyenleri ortak amaçlar doğrultusunda harekete geçirmek için okul kültürünün gücünden yararlanmasını bilen ve bu kültürü

12 Osborn, Richard N., Hunt, James G. ve Jauch Lawrence, 'Toward A Contextual Theory of Leadership', The Leadership Quarterly, Vol.13, 2002, s. 799.

13 Foster, Rosemary ve Brenda Hilaire, 'The Who, How, Why, and What of Leadership in Secondary School Improvement: Lessons Learned in England'. Alberta Journal of Educational Research, V.50, N.4, 2004, s.355.

14 Sweatt, Owen, 'The Leadership Mosaic: Emergent Theories and Perceptions of Successful Educational Leaders', (Unpublished Doctoral Dissertation). University of Alabama, 2002, Tuscaloosa, AL., s.50.

15 Barth, Roland S., 'Culture In Question', içinde Margaret Grogan, (Der.), In The Jossey-Bass Reader On Educational Leadership, (CA: John Wiley & Sons, San Francisco, 2007), s.160.

16 Day Christopher ve Kenneth Leithwood, Successful Principal Leadership in Times of Change. (Dordrecht: Springer, The Netherlands, 2007), s.13.

17 Hallinger, Philip, 'Meeting the Challenges of Cultural Leadership: The Changing Role of Principals in Thailand'. Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education, 25(1), 2004, s.62.

yöneten kişidir[18]. Bir okulda başarılı kültürel liderlik davranışı gösteren müdürlerin, aynı zamanda o okulun kültürü üzerine damgasını vurdukları görülmektedir[19].

Genel olarak etkili liderlik, özel anlamda okul müdürlerinin bugün ve gelecekteki liderliği, içinde bulunulan sosyal ortamdaki etkileşime bağlı olarak davranış bakımından şekillenmektedir. Bu nedenle sosyal ortama hâkim olan kültürel değerler ve kültürel ortam, okul liderleri tarafından dikkate alınmalıdır[20]. Aynı zamanda okul müdürleri, çevreyle de bütünleşmelidir. Bu bağlamda yöneticiden beklenen rol, okul kültürünü toplumsal beklentilere uygun olarak çevreye sunmasıdır[21].

Okul örgütünde kültürel liderlik ile ilgili araştırmalar, daha çok okul müdürlerinin kültürel liderlik davranışlarını belirlemeye yöneliktir. Bu araştırmalardan bazılarında[22], okul müdürlerinin kültürel liderlik rolünü oynadıkları, bazılarında[23] ise, okul müdürlerinin kültürel liderlik rolünü oynama konusunda yetersiz oldukları bulunmuştur. Bu bağlamda Leman[24] tarafından yürütülen araştırmada, hem müdürlerin hem de öğretmenlerin müdürlerin kültürel liderlik davranışlarını sergilediklerini algıladıkları bulunmuştur. Söz konusu algılar, müdürlerin kıdemine, eğitim düzeyine ve öğretmenlerin yaşına göre önemli farklılık yaratmaktadır. Başka bir araştırmadan[25] elde edilen temel bulgular ise, okul müdürlerinin kültürel liderlik davranışlarının orta düzeyde olduğu yönündedir. Diğer bir ifadeyle araştırma sonucunda, okul müdürlerinin kültürel liderlik davranışlarını gösterme düzeyleri yetersizdir. Bu durumun bir nedeni, okul müdürlerinin kendi rollerini nasıl algıladıklarından kaynaklanabilir. Çünkü müdürler, bir taraftan yönetsel roller diğer taraftan liderlik rolleri ile karşı karşıyadır. Bu açıdan okul müdürlerinin, bu rolleri arasında nasıl bir denge kurduğu veya bu rollerden hangilerine öncelik verdiği önem taşımaktadır.

18 Beyer, Janice M. ve Larry D. Browning, 'Transforming An Industry in Crisis: Charisma, Routinization, and Supportive Cultural Leadership', Leadership Quarterly, 10(3), 1999, s.484.

19 Brown, James, 'The Enduring Value of Good Leadership', Leadership, May/June, 2013, s. 35.

20 Spillane James P., Halverson Richard ve John B. Diamond, 'Investigating School Leadership Practice: A Distributed Perspective', Educational Researcher, 30, 2001, s. 26.

21 Taormina, Robert J., 'Interrelating Leadership Behaviors, Organizational Socialization, and Organizational Culture, Leadership & Organization Development Journal, Vol.29, Iss.1, 2008, s. 86.

22 Leman, Edward Jack, An Exploratory Study of Cultural Leadership Behaviors of Principals That Build Effective School Cultures: Perceptions of Principals, Special-Education Teachers, Regular-Education Teachers, Northern Illinois University, Illinois-United States, 2005, s.5. Erişim Tarihi: 5 Şubat 2013 http://wwwlib.umi.com/dissertations/fullcit/3013791.

23 Aksu Ali, Şahin Fırat Necla ve İdris Şahin, 'İlköğretim Okulu Müdürlerinin Kültürel Liderlik Davranışları', Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, Cilt. 36, 2003, s. 490; Gedikoğlu, Tokay, Şahin Sevilay ve Özlem Büyükelbaşı, 'İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Kültürel Liderlik Davranışlarına İlişkin Yönetici ve Öğretmen Algıları', M. Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, Cilt.19, 2004, s.74; Karaköse, Turgut, 'Okul Müdürlerinin Kültürel Liderlik Davranışlarına İlişkin Öğretmen Görüşleri', Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, Cilt. 8, No. 2, 2008a, s. 562; Krüger, Meta L., Witziers, Bob ve Peter Sleegers, 'The Impact of School Leadership on School Level Factors: Validation of A Casual Model', School Effectiveness and School Improvement, Vol.18, 2007, s.18; Sönmez, Nilgün, 'Ortaöğretim Okulu Yöneticilerinin Kültürel Liderlik Rollerinin, Değişime Olan Direnç Üzerindeki Etkileri', (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, 2008), s.vi.

24 Leman, a.g.e., s.5.

25 Krüger, Meta L., Witziers, Bob ve Peter Sleegers, a.g.e., s.18.

Aynı zamanda yapılan araştırmalar[26], öğretmenlerin okul kültürüne ilişkin algıları ile okul müdürlerinin liderlik uygulamaları arasında anlamlı ve olumlu ilişki olduğunu göstermektedir. Okul yöneticilerinin kültürel liderlik rolünü etkili olarak oynamaları, onların etki güçlerini yükselttiği gibi hem öğretmenlerin hem de öğrencilerinin davranışlarını olumlu yönde etkilemektedir. Yapılan bir çalışmada[27], okul örgütünde etkili liderlik güçleri olarak bürokratik bağlam, kültürel bağlam, gevşek düzene dayalı güçler ve sıkı düzene dayalı güçler incelenmiştir. Okul örgütünde insanları bir araya getirmek için en etkili liderlik gücünün, kültürel bağlam ve gevşek düzene dayalı güçler olduğu bulunmuştur. Kültürel bağlamın, öğretmenlerin örgütsel bağlılığını, iş doyumunu, birlikte iş yapma isteğini, okul düzenini ve disiplinini olumlu yönde etkilemekte olduğu görülmüştür. Diğer taraftan bürokratik bağlamın ise, öğretmenlerin iş doyumunu, birlikte iş yapma isteğini, okul düzenini ve disiplinini olumsuz yönde etkilediği ortaya çıkmıştır. Nitekim okul müdürleri, temel değerleri geliştirerek kültürel ve ahlaki davranışlar aracılığıyla bürokrasinin sağladığı olanaklardan daha çok izleyenleri etkileyebilirler.

Okul örgütünün bürokratik yapısı, kurum üyelerini hiyerarşik ilişkiler, kurallar, prosedürler, planlar, programlar, denetim ve dikey bilgi sistemleri yoluyla birbirine bağladığı için çoğu zaman birçok öğretmenin istediği bir şey değildir[28]. Ne var ki okullar, rollere açıklık getirmesi bakımından bürokratik olarak kurgulanmıştır. Bu açıdan okulların, bürokratik yönünü görmezden gelmek mümkün görünmemektedir. Okulların bürokrasinin yarattığı bu sıkıcı ve zorlayıcı yönü, müdürlerin kültürel liderlik rolleri sayesinde daha insani ilişkilere dönüştürülebilir[29].

Güçlü okul kültürüne sahip olan ve kültürel liderlik rolünün etkili olarak sergilendiği örgütlerde, geçmişte yapılan hataların kıdemli örgüt üyeleri tarafından birlikte tartışıldığı ve yeni fikirlerin ele alındığı böylece değişim durumlarına hemen olumsuz tepki gösterilmediği görülmektedir. Bu nedenle güçlü okul kültürlerinin öğrenen örgüt yapısında olduğu, okul üyelerinin ait olma duygusuna sahip olma ve işbirliği yapma özellikleri sergiledikleri söylenebilir[30]. Diğer taraftan yapılan çalışmalarda[31] okul kültürünün ve yöneticilerin kültürel liderlik rolünü etkili şekilde yerine getirmesinin, öğretmenlerin kendilerini yenilemesi, yeni yöntemleri dene-

26 Balcı, Ali, 'Eğitim Yönetiminin Değişen Bağlamı ve Eğitim Yönetimi Programlarına Etkisi', Eğitim ve Bilim, Cilt. 36, No. 162, 2011, s.197; Barnett Kerry ve John McCormick, 'Leadership and Individual Principal- Teacher Relationship in School', Educational Administration Quarterly, Vol.40, Iss. 3, 2004, s. 408.

27 Pang, Nicholas Sun Keung, 'Leadership Forces in Hong Kong Secondary Schools', School Leadership and Management, Vol.30, No.4, 2010, s.358-359.

28 Fitzgerald, Tanya, 'The Tyranny of Bureaucracy Continuing Challenges of Leading and Managing From The Middle', Educational Management Administration & Leadership, Vol.37, No.1, 2009, s.55.

29 Pang, Nicholas Sun Keung, a.g.e., s.361.

30 Marshall Jon C., Pritchard Ruie J. ve Betsey H. Gunderson, 'Cultural Norming in Schools in "Healthy" and "Unhealthy" Districts', Leadership and Policy in Schools, Vol.3, No.2, 2004, s.86.

31 Grosemans Ilke, et. al., 'Informal Learning of Primary School Teachers: Considering The Role of Teaching Experience and School Culture', Teaching and Teacher Education, Vol. 47, 2015, s.158; Jurasaite-Harbison, Elena ve Lesley A. Rex, 'School Cultures as Contexts for Informal Teacher Learning', Teaching and Teacher Education, Vol. 26, Iss.2, 2010, s.269; Jurasaite-Harbison, Elena ve Lesley A. Rex, a.g.e., s.276.

mesi ve informal öğrenme becerilerini geliştirmesi açısından büyük önem taşıdığı anlaşılmaktadır.

Kültürel liderlik, aynı zamanda eğitim kurumlarında müdürlerin sahip oldukları temel değerler, amaçlar, idealler, ilkeler ve inançlar yoluyla öğrencilere karakter eğitimi açısından da katkı sunmaktadır. Nitekim Kao[32] tarafından gözleme dayalı olarak yürütülen çalışma, müdürlerin vatan sevgisi, öğrenme sevgisi, sorumluluk duygusu, dürüstlük ve anne babaya saygı gibi değerlere sahip olduklarını göstermiştir. Araştırmanın sonucuna göre, müdürlerin kültürel ve sembolik liderlik rolleri öğrencilerin karakter eğitimi açısından temel bileşenlerdir. Aynı zamanda bu çalışmada Çin'deki okul liderliği, diğer devlet kuruluşlarındakine benzer olarak bulunmuştur. Bu durum, liderlik olgusunun o toplumun kültürel yapısına bağlı olmasıyla açıklanabilir.

Bu araştırma, ilkokul öğretmenlerinin algılarına göre okul müdürlerinin kültürel liderlik davranışları gösterme düzeylerini belirlemek ve öğretmenlerin algılarının onların cinsiyetine, branşına ve kıdemine göre önemli farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda, aşağıdaki alt problemlere yanıt aranmaktadır:

1.İlkokul öğretmenlerinin algılarına göre, okul müdürlerinin kültürel liderlik davranışları gösterme düzeyleri nedir?

2. İlkokul öğretmenlerinin okul müdürlerinin kültürel liderlik davranışları gösterme düzeylerine ilişkin algıları, onların cinsiyetine göre önemli farklılık göstermekte midir?

3. İlkokul öğretmenlerinin okul müdürlerinin kültürel liderlik davranışları gösterme düzeylerine ilişkin algıları, onların branşına göre önemli farklılık göstermekte midir?

4. İlkokul öğretmenlerinin, okul müdürlerinin kültürel liderlik davranışları gösterme düzeylerine ilişkin algıları, onların kıdemine göre önemli farklılık göstermekte midir?

4.YÖNTEM

Araştırma Modeli, Evren ve Örneklem

Nicel paradigma ile yürütülen araştırmada, var olan durum olduğu gibi ortaya konmaya çalışıldığından tarama modelindedir. Araştırmanın çalışma evreni, Çanakkale ili ilkokullarında görev yapan tüm öğretmenlerdir. Çalışma evreninde bulunan

32 Kao, Tung Cheng, 'High School Principals' Values and Their Symbolic and Cultural Leadership Approaches to Character Education in China', (Dissertation Thesis, University of San Diego, US, UMI Number: 3169429, 2005, s.5.

öğretmen sayısı, 1708 kişidir[33]. Örneklemi, random yöntemiyle seçilen 404 ilkokul öğretmeni oluşturmaktadır.

Verilerin Toplanması ve Çözümlenmesi

Araştırmada veriler, 2015-2016 eğitim-öğretim yılında Yıldırım[34] tarafından geliştirilen Kültürel Liderlik Ölçeği kullanılarak toplanmıştır. Bu ölçek, okul müdürlerinin kültürel liderlik davranışlarını gösterme düzeylerine ilişkin 21 maddeden oluşan 5'li likert tipindedir. Verilerin çözümlenmesi amacıyla, ölçekte yer alan maddelere "tamamen katılıyorum" ifadesi için 5, "oldukça katılıyorum" ifadesi için 4, "orta düzeyde katılıyorum" ifadesi için 3, "az katılıyorum" ifadesi için 2 ve "hiç katılmıyorum" ifadesi için 1 puan verilerek değerlendirilmiştir. Çözümlemeler sonucunda elde edilen bulgular, şu aralıklar dikkate alınarak yorumlanmıştır. Bu aralıklar ise; 4.21-5.00 tamamen katılıyorum, 3.41-4.20 oldukça katılıyorum, 2.61-3.40 orta düzeyde katılıyorum, 1.81-2.60 az katılıyorum ve 1.00-1.80 hiç katılmıyorum şeklindedir.

Özdamar[35], kullanılan ölçeğin Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısının 0.80-1.00 arasında değere sahip olması durumunda güvenilir olduğunu belirtmektedir. Bu araştırmada Kültürel Liderlik Ölçeği'nin toplam güvenirlik katsayı alfa 0.92 bulunmuştur. Bu nedenle, ölçeğin yeterince güvenilir olduğu söylenebilir. Araştırmanın verileri, betimsel istatistikler, t-testi, tek yönlü ANOVA testi ve Tukey anlamlılık testi kullanılarak çözümlenmiştir.

5.BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde, araştırmanın alt problemleri doğrultusunda sırasıyla ilkokul öğretmenlerinin algılarına göre okul müdürlerinin kültürel liderlik davranışlarını gösterme düzeylerine ve öğretmenlerin cinsiyetine, branşına ve kıdemine göre okul müdürlerinin kültürel liderlik davranışlarını gösterme düzeylerine ilişkin algılarıyla ilgili bulgular sunulmaktadır.

İlkokul Öğretmenlerinin Algılarına Göre Okul Müdürlerinin Kültürel Liderlik Davranışlarını Gösterme Düzeyleri

Araştırmanın amacı doğrultusunda, ilkokul öğretmenlerinin algılarına göre okul müdürlerinin kültürel liderlik davranışlarını gösterme düzeylerine ilişkin bulgular Tablo 1'de sunulmaktadır.

33 Çanakkale İl Milli Eğitim Müdürlüğü, Eğitim İstatistikleri, 2014.

34 Yıldırım, Bilal, 'Okul Yöneticilerinin Kültürel Liderlik Rollerinin Öğretmenlerin İş Doyumuna ve Meslek Ahlakına Etkisi', (Basılmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, 2001), s.65.

35 Özdamar, Kazım, Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi, (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1997), s.47.

Tablo 1: *İlkokul Öğretmenlerinin Algılarına Göre Okul Müdürlerinin Kültürel Liderlik Davranışlarını Gösterme Düzeyleri*

Anket Maddeleri	$\bar{X}$	**Ss**
1.Okul yöneticisi öğretmenlere okulun amaçlarını, değerlerini ve normlarını yeterince yorumlamaktadır.	3.24	1.10
2.Okul yöneticisi öğretmenlerin okulun tarihini öğrenmeleri için ortam hazırlamaktadır.	2.76	1.18
3.Okul yöneticisi okula yeni gelen öğretmen ve öğrencilerin okul kültürünü tanıyıp kaynaşabilmeleri için değişik etkinlikler düzenlemektedir.	2.62	1.16
4.Okul yöneticisi düzenlediği sosyal etkinliklerle okul kültürünün gelişmesine katkı sağlamaktadır.	3.07	1.13
5.Okul yöneticisi okul kültürünü toplumsal beklentilere uygun olarak çevreye sunmaktadır.	3.14	1.06
6.Bu okulun ortak parolası ahlaklı, sorumluluk sahibi ve başarılı öğrenciler yetiştirmektir.	3.88	1.03
7.Bu okulun yöneticisi kültürel liderlik rolünü başarı ile uygulamaktadır.	3.07	1.22
8.Okul yöneticisi konuşma ve yazı dilini ustalıkla kullanmaktadır.	3.33	1.32
9.Okul yöneticisi yasal sınırlar içerisinde yetkiden çok etkileme gücünü kullanmaktadır.	3.13	1.23
10.Okul yöneticisi başarının uyumlu ekip çalışmasına bağlı olduğunun bilincindedir.	3.58	1.50
11.Bu okuldaki öğretmen ve yöneticiler birbirlerini meslektaş olarak görürler.	3.64	1.17
12.Okulun çevredeki saygınlığına okul yöneticisinin katkısı büyüktür.	3.43	1.21
13.Çağdaş gelişme ve yenilikler okul müdürü tarafından okulumuzda yansıtılmaktadır.	3.25	1.13
14.Öğretmenler arasındaki sosyal ve mesleki dayanışmanın oluşmasında okul yöneticisinin katkısı büyüktür.	3.18	1.21
15.Bu okulda öğretmen ve öğrenciler en değerli insan kaynağı olarak görülürler.	3.25	1.20
16.Bu okulda öğretmenler kendilerini yenilemelerinde okul yöneticisi tarafından desteklenmektedirler.	3.16	1.17
17.Bu okulda okulun misyonunun ve değerlerinin önemine ilişkin yönetici ve öğretmenler arasında görüş birliği vardır.	3.30	1.14
18.Okul yöneticisi toplumsal değerlerin okulda yaşatılması için gerekli ortamı oluşturmaktadır.	3.13	1.12
19.Bu okula özgü ortak kültürel bir dil vardır.	3.13	1.14
20.Okulumuzda düzenlenen geleneksel törenler okul kültürünün sürdürülmesinde önemli bir fırsat olarak görülmektedir.	3.36	1.09
21.Okulumuzun adı başarı ve saygınlığın simgesidir.	3.39	1.22
Toplam $\bar{X}$	**3.24**	**0.86**

Tablo 1'den ilkokul öğretmenlerinin algılarına göre, okul müdürlerinin okullarda sergiledikleri kültürel liderlik davranışlarının "orta düzeyde" ($\bar{X}$=3.24) olduğu görülmektedir. Aynı zamanda ilkokul öğretmenlerinin, müdürlerin göstermesi gereken kültürel liderlik davranışları içinden "okulun ortak parolası ahlâklı, sorumluluk sahibi ve başarılı öğrenciler yetiştirme" davranışını diğer davranışların içinde en çok sergilenen davranış ($\bar{X}$=3.88) olarak algıladıkları anlaşılmaktadır. Bu durum, okul müdürlerinin öğretimsel liderlik rollerini daha çok önemsemesinden kaynaklanabilir. Ayrıca son yıllarda, velilerin çocukları için okuldan başarı beklentilerinin yükselmesi ve buna bağlı olarak okul müdürlerinin, hesap verilebilirlik rollerinde artış olması bulgunun neden kaynağı olabilir[36].

Diğer taraftan, okul müdürlerinin öğretimsel liderlik rolü ile ilgili olan "Okul yöneticisi, öğretmenlere okulun amaçlarını, değerlerini ve normlarını yeterince yorumlamaktadır." maddesine (1.madde) öğretmenlerin yine "orta düzeyde" ($\bar{X}$=3.24) olduğu şeklinde cevap verdikleri anlaşılmaktadır. Ne var ki sağlıklı ve etkili bir okul yönetimi için, öncelikle eğitim sisteminin temel değerlerini dikkate alan okula dayalı amaçların, değerlerin ve normların açık hale getirilmesi önem taşımaktadır[37].

İlkokul öğretmenlerinin algılarına göre, müdürlerin okullarda en çok sergiledikleri bir başka kültürel liderlik davranışı ise, 11.madde de yer alan yöneticilerin birlikte çalıştıkları öğretmenleri meslektaş olarak görmesiyle ilgilidir. Okul müdürlerinin bu kültürel liderlik davranışı için öğretmenlerin görüşleri, yine "orta düzeyde" ($\bar{X}$ =3.64) olduğu yönündedir.

Araştırmada ilkokul öğretmenlerinin algılarına göre, müdürlerin okullarda en az sergiledikleri kültürel liderlik davranışı ise "okula yeni gelen öğretmen ve öğrencilerin okul kültürünü tanıyıp kaynaşabilmeleri için değişik etkinlikler düzenleme" ($\bar{X}$=2.62) davranışıdır. Söz konusu davranışın, öğretmen ve öğrencilerin örgütsel sosyalleşmeleri ile ilgili olduğu söylenebilir. Bu nedenle müdürlerin, öğretmenlerin ve öğrencilerin örgütsel sosyalleşmeleri açısından rollerini yeterince yerine getiremedikleri ifade edilebilir. Aksi hâlde yöneticilerin, okul kültürünü canlı tutmasının okulda tüm üyeler arasında informal ilişkilerin güçlenmesini sağlayacağı söylenebilir.

İlkokul Öğretmenlerinin Cinsiyetine Göre Okul Müdürlerinin Kültürel Liderlik Davranışlarını Gösterme Düzeylerine İlişkin Algıları

İlkokul öğretmenlerinin cinsiyetine göre, okul müdürlerinin kültürel liderlik davranışlarını gösterme düzeylerine ilişkin algılarıyla ilgili bulgular Tablo 2'de verilmektedir. Bu amaçla, ilkokul öğretmenlerinin cinsiyetine göre okul müdürlerinin kültürel liderlik davranışlarını gösterme düzeylerine ilişkin algıları t testi ile karşılaştırılmış ve önemli bir farklılığın olmadığı görülmüştür [$t_{(402)}$=0.514; p>.05]. İlgili olan Tablo 2,

36 Balcı, Ali, a.g.e., s.198.

37 Pritchard, Ruie J. ve Jon C.Marshall, 'Professional Development in "Healthy v.s. Unhealty" Districts: Top 10 Characteristics Based on Research', School Leadership and Management, Vol.22, 2002, s. 138.

hem erkek hem de kadın öğretmenlerin benzer şekilde okul müdürlerinin kültürel liderlik davranışlarını "orta düzeyde" sergilediğini algıladıklarını göstermektedir. Bu bulgu, okul müdürlerinin kültürel liderlik davranışlarını gösterme durumuna ilişkin kadın ve erkek tüm öğretmenlerin algılarında benzerlik bulunduğu şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 2: *İlkokul Öğretmenlerinin Cinsiyetine Göre Okul Müdürlerinin Kültürel Liderlik Davranışlarını Gösterme Düzeylerine İlişkin Algıları*

Cinsiyet	N	$\bar{X}$	Ss	t	p
Erkek	131	3.28	0.84	0.514	.608
Kadın	273	3.23	0.87		

*p<.05

İlkokul Öğretmenlerinin Branşına Göre Okul Müdürlerinin Kültürel Liderlik Davranışlarını Gösterme Düzeylerine İlişkin Algıları

İlkokul öğretmenlerinin branşına göre, okul müdürlerinin kültürel liderlik davranışlarını gösterme düzeylerine ilişkin algıları t testi ile karşılaştırılmış ve önemli bir farklılığın olmadığı görülmüştür[$t_{(402)}$=1.690; p>.05]. Tablo 3'te görüldüğü gibi, hem sınıf hem de branş öğretmenlerinin benzer şekilde okul müdürlerinin kültürel liderlik davranışlarını "orta düzeyde" sergilediğini düşündükleri anlaşılmaktadır. Bu bulguya göre, okul müdürlerinin kültürel liderlik davranışını göstermesi konusunda branşın öğretmenlerin algılarında önemli bir farklılık oluşturmadığı söylenebilir. İlgili bulgu, Tablo 3'te sunulmaktadır.

Tablo 3: *İlkokul Öğretmenlerinin Branşına Göre Okul Müdürlerinin Kültürel Liderlik Davranışlarını Gösterme Düzeylerine İlişkin Algıları*

Branş	N	$\bar{X}$	Ss	t	p
Sınıf Öğretmeni	211	3.31	0.89	1.690	.092
Branş	193	3.17	0.83		

*p<.05

İlkokul Öğretmenlerinin Kıdemine Göre Okul Müdürlerinin Kültürel Liderlik Davranışlarını Gösterme Düzeylerine İlişkin Algıları

İlkokul öğretmenlerinin kıdemine göre, okul müdürlerinin kültürel liderlik davranışlarını gösterme düzeylerine ilişkin algıları arasında önemli bir farklılığın olup olmadığını belirlemek için varyansların homojenliği Levene ile test edilmiş ve sonrasında tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Bunun sonucunda, ilkokul öğretmenlerinin kıdemine göre okul müdürlerinin kültürel liderlik davranışlarını gösterme düzeylerine ilişkin algıları arasında önemli bir farklılığın olduğu bulunmuştur[$F_{(2,401)}$=5.221; p<.05].

Tablo 4: *İlkokul Öğretmenlerinin Kıdemine Göre Okul Müdürlerinin Kültürel Liderlik Davranışlarını Gösterme Düzeylerine İlişkin Algıları*

Kıdem	N	$\bar{X}$	Ss	F	p	Gruplararası Fark (Tukey HSD)
1.1-10 yıl	147	3.13	0.87	5.221	.006*	1-3
2.11-20 yıl	133	3.18	0.81			2-3
3.21 ve üzeri yıl	124	3.45	0.88			

*p<.05

Gruplar arasındaki farklılığın kaynağını bulmak için yapılan Tukey HSD testi sonucunda ise, farklılığın 1-10 yıl ile 21 ve üzeri yıl ve 11-20 yıl ile 21 ve üzeri yıl gruplar arasında olduğu görülmüştür. Kıdemi 1-10 yıl ve 11-20 yıl olan öğretmenlerin okul müdürlerinin kültürel liderlik davranışlarını gösterme düzeylerine ilişkin algılarının "orta düzeyde" iken, kıdemi 21 ve üzeri yıl olan öğretmenlerin ise okul müdürlerinin kültürel liderlik davranışlarını gösterme düzeylerine ilişkin algılarının "oldukça" düzeyinde olduğu Tablo 4'ten anlaşılmaktadır. Bu nedenle, 20 yıl ve daha az kıdeme sahip olan öğretmenlerin eleştirel, 21 yıl ve üzeri kıdeme sahip olan öğretmenlerin ise iyimser bir bakışa sahip olduğu söylenebilir. Bu sonucun ortaya çıkmasında bir başka neden ise, ilgili araştırmalarda[38] görüldüğü gibi öğretmenlerin veya müdürlerin kıdeminin artmasıyla onların örgütsel sosyalleşme düzeylerinin artmasından kaynaklanabilir.

6.SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Araştırmanın sonucuna göre ilkokul öğretmenleri, okul müdürlerinin "orta düzeyde" kültürel liderlik davranışları gösterdiğini algılamaktadır. Bu nedenle, müdürlerin kültürel liderlik davranışlarını geliştirmeleri gerektiği belirtilebilir. Alan yazın incelendiğinde, ilgili araştırmalarda[39] çoğunlukla bu çalışmayı destekler şekilde okul müdürlerinin kültürel liderlik davranışlarını yeterince gösteremedikleri veya orta düzeyde gösterdikleri görülmektedir.

İlkokul öğretmenlerinin algılarına göre, okul müdürlerinin en çok sergilediği kültürel liderlik davranışı "okulun ortak parolası ahlâklı, sorumluluk sahibi ve başarılı öğrenciler yetiştirme" davranışıdır. Bu durumun nedeni, okul müdürlerinin giderek daha çok öğretimsel liderlik rollerini önemsemesi olabilir. Ayrıca son yıllarda, velilerin çocukları için okuldan başarı beklentilerinin yükselmesi ve buna bağlı

38 Kartal, Sadık, 'İlköğretim Okulu Yönetici ve Öğretmenlerinin Örgütsel Sosyalleşme Düzeyleri', (Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2003), s.vii; Kuşdemir, Yasemin, 'İlköğretim Okulu Müdürlerinin Öğretmenlerin Örgütsel Sosyalleşme Sürecinde Sosyalleştirme Stratejilerini Kullanma Becerileri', (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, 2005), s.137; Özkan, Yasemin, 'Örgütsel Sosyalleşme Sürecinin Öğretmenlerin Örgüte Bağlılıklarına Etkisi', (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi,2005), s.vi; Zoba, Alaaddin, 'İlköğretim Okullarında Var Olan Örgütsel Değerlerle Öğretmenlerin Sosyalleşmesi Arasındaki İlişki', (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2000), s.v.

39 Aksu Ali, Şahin Fırat Necla ve İdris Şahin, a.g.e., s.490; Çelik, Vehbi, a.g.e., s.57; Gedikoğlu, Tokay, Şahin Sevilay ve Özlem Büyükelbaşı, a.g.e., s.74; Karaköse, Turgut, a.g.e., s.562; Krüger, Meta L., Witziers, Bob ve Peter Sleegers, a.g.e., s.18; Sönmez, Nilgün, a.g.e., s.vi.

olarak okul müdürlerinin, hesap verilebilirlik rollerinde artış olması bu sonucun nedenleri arasında gösterilebilir[40]. Ne var ki, Türk eğitim sistemindeki kaliteli eğitimin yetersizliği veya akademik başarının düşüklüğü PISA (2003, 2006, 2009, 2012) ve TIMMS (1999, 2007, 2011) gibi uluslararası sınavların sonuçlarında açıkça görülmektedir.

İlkokul öğretmenlerinin, okul müdürlerinin öğretimsel liderlik rolü ile ilgili başka bir davranışı olan "Okul yöneticisi, öğretmenlere okulun amaçlarını, değerlerini ve normlarını yeterince yorumlamaktadır." maddesiyle ilgili algılarının "orta düzeyde" olduğu yönündedir. Ne var ki sağlıklı ve etkili bir okul yönetimi, öncelikle eğitim sisteminin temel değerlerini dikkate alarak okulun amaçlarını, değerlerini ve normlarını açık hale getirmelidir[41].

İlkokul öğretmenlerinin algılarına göre, müdürlerin okullarda en çok sergilediklerri bir başka kültürel liderlik davranışı ise, 11.madde de yer alan yöneticilerin birlikte çalıştıkları öğretmenleri meslektaş olarak görmesiyle ilgilidir. Okul müdürlerinin bu kültürel liderlik davranışı için öğretmenlerin görüşleri ise, yine "orta düzey" şeklindedir.

Araştırmada ilkokul öğretmenlerinin algılarına göre, müdürlerin okullarda en az sergiledikleri kültürel liderlik davranışı ise "okula yeni gelen öğretmen ve öğrencilerin okul kültürünü tanıyıp kaynaşabilmeleri için değişik etkinlikler düzenleme" davranışıdır. Söz konusu davranışın, öğretmen ve öğrencilerin örgütsel sosyalleşmeleri ile ilgili olduğu belirtilebilir. Bu nedenle müdürlerin, öğretmenlerin ve öğrencilerin örgütsel sosyalleşmeleri açısından rollerini yeterince yerine getiremedikleri söylenebilir. Benzer şekilde Özkan[42] yaptığı araştırmada, öğretmenlerin okul yöneticilerinin göreve yeni başlayan öğretmenlerin kültürlenmesi ile ilgili rollerini "orta düzeyde" yerine getirdiklerini bulmuştur. Örgütsel sosyalleşme süreci, örgüt ile çalışanlar arasındaki etkileşimi kapsamaktadır. Eğitim kurumlarında öğretmenler, örgütsel sosyalleşme yoluyla okulun temel felsefesi, değerleri, normları ve misyonunu öğrenmektedir. Bu nedenle okul müdürleri, okula yeni gelen ve mesleğe yeni başlayan öğretmenlerin karşılaştıkları zorlukları veya karmaşık durumları kolaylıkla çözmeleri için kurumda bazı etkinlikler düzenleyebilir. Böylece, öğretmenlerin ve öğrencilerin hem örgütsel sosyalleşmeleri hem de okul kültürüyle bütünleşmeleri sağlanabilir. Örgütsel sosyalleşme, aynı zamanda okulda öğretmenler arasında sosyal ve mesleki dayanışmanın hem oluşmasına hem de güçlenmesine yol açabilir. Okul müdürlerinin kültürel liderliği, okul içinde veya dışında yapılacak etkinliklerle okulun tarihinin, felsefesinin, okulun vizyonunun, misyonunun, okulun değerlerinin, okulla ilgili hikâyelerin ve anektodların paylaşılması açısından önemlidir[43].

40 Balcı, Ali, a.g.e., s.198.

41 Pritchard, Ruie J. ve Jon C.Marshall, a.g.e., s.138.

42 Özkan, Yasemin, a.g.e., s.vi.

43 Doecke Brenton, Brown Jenny ve John Loughran, 'Teacher Talk: The Role of Story and Anecdote in Constructing Professional Knowledge for Beginning Teachers', Teaching and Teacher Education, Vol.16, No. 3, 2000, s. 337.

İlkokul öğretmenlerinin, okul müdürlerinin kültürel liderlik davranışlarını gösterme düzeylerine ilişkin algıları onların cinsiyetine ve branşına göre önemli farklılık göstermemektedir. Alan yazına bakıldığında, bu bulgularla ilgili farklı sonuçlar görmek mümkündür. Bazı çalışmalarda[44] cinsiyet değişkeninin öğretmenlerin algılarını etkilediği, bazı araştırmalarda[45] ise, bu araştırmayı destekler şekilde öğretmenlerin cinsiyetinin onların algılarında önemli farklılık oluşturmadığı görülmektedir.

İlgili alanyazın, öğretmenlerin branşı açısından da farklı sonuçlara ulaşıldığını göstermektedir. Bu çalışmayı destekler şekilde Aksu, Şahin Fırat ve Şahin[46] ve Yıldırım[47] tarafından yapılan çalışmalarda öğretmenlerin branşının, yöneticilerin kültürel liderlik rollerine ilişkin olarak onların görüşlerinde önemli bir farklılık yaratmadığını göstermiştir. Ne var ki bazı çalışmalarda[48] ise, branşa göre okul müdürlerinin kültürel liderlik davranışlarını gösterme düzeylerine ilişkin öğretmenlerin algılamalarının sosyal bilimler öğretmenlerinin lehine önemli farklılık yarattığı görülmektedir.

Son olarak araştırmada ilkokul öğretmenlerinin, okul müdürlerinin kültürel liderlik davranışlarını gösterme düzeylerine ilişkin algıları onların mesleki kıdemine göre önemli farklılık göstermektedir. Mesleki kıdemi 21 yıl ve üzerinde olan öğretmenler, diğer gruplardan farklı olarak okul müdürlerinin kültürel liderlik davranışlarını daha çok gösterdiklerini düşünmektedir. Alanyazına bakıldığında, ilgili araştırmalarda öğretmenlerin kıdemine göre okul müdürlerinin kültürel liderlik rollerine ilişkin algılamaları konusunda da farklı sonuçlara ulaşıldığını görmek mümkündür. Konuyla ilgili yapılan çalışmalar içerisinde, çoğu araştırmalar[49] öğretmenlerin kıdemine göre okul müdürlerinin kültürel liderlik davranışlarını gösterme düzeylerine ilişkin algılarının önemli bir farklılık gösterdiğini, diğer bazı çalışmalar[50] ise, öğretmenlerin kıdemine göre okul müdürlerinin kültürel liderlik davranışlarını gösterme düzeylerine ilişkin algılarının değişmediğini ortaya koymaktadır. Bu durum araştırmaların yürütüldüğü yer, kişiler ve zaman farkından kaynaklandığı söylenebilir. Nitekim Yıldırım[51], Türkiye'de yedi coğrafi bölgede yürüttüğü çalışmada öğretmenlerin müdürlerinin kültürel liderlik davranışlarına ilişkin görüşlerinin bölgelere göre farklılaştığını bulmuştur.

44 Karaköse, Turgut, a.g.e., s. 564; Sönmez, Nilgün, a.g.e., s.vi.

45 Aksu Ali, Şahin Fırat Necla ve İdris Şahin, a.g.e., s. 490; Gedikoğlu, Tokay, Şahin Sevilay ve Özlem Büyükelbaşı, a.g.e., s.74; Yıldırım, Bilal, a.g.e., s.vi; Yılmaz, Kürşat, 'İlköğretim Okulu Yönetici ve Öğretmelerinin Değerlere Göre Yönetim ile İlgili Görüşleri', Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 52, 2007, s. 639.

46 Aksu Ali, Şahin Fırat Necla ve İdris Şahin, a.g.e., s. 490.

47 Yıldırım, Bilal, a.g.e., s.vi.

48 Gedikoğlu, Tokay, Şahin Sevilay ve Özlem Büyükelbaşı, a.g.e., s.74; Karaköse, Turgut, a.g.e., s.565; Yıldırım, Bilal, a.g.e., s.vi.

49 Dinçsoy, Bahar Şahin, 'Ortaöğretim Okullarının Etkili Olmasında Okul Müdürlerinin Kültürel Liderlik Rolleri', (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2011), s.v; Gedikoğlu, Tokay, Şahin Sevilay ve Özlem Büyükelbaşı, a.g.e., s.74; Karaköse, Turgut, a.g.e., s.565; Yıldırım, Bilal, a.g.e., s.vi.

50 Aksu Ali, Şahin Fırat Necla ve İdris Şahin, a.g.e., s. 491.

51 Yıldırım, Bilal, a.g.e., s.vi.

Bir okulda başarılı kültürel liderlik davranışı gösteren müdürler, aynı zamanda o okulun kültürü üzerine damgasını vuran kişilerdir[52]. Açık sistem olarak toplumda birçok alt kültürün içinde yer alan okul sistemleri, okul toplumu içinde de çok kültürlü ortama hitap eden liderlik modellerine ihtiyaç duymaktadır. Bu çerçevede bazı bilim adamları[53], okul liderliği hazırlama programlarında kültürel perspektifin eklenmesini önermektedir. English[54], eğitim yönetimi alanındaki bazı kuramcıların liderlik olgusunu ele alırken liderliğin sosyal bağlamını gözden kaçırdıklarını ileri sürmektedir. Yine Donmoyer[55], okul liderliği hazırlık programlarının okul müdürlerini okul çaplı liderliğe hazırlamadığını belirtmektedir. Kaldı ki farklılıklara odaklanma, artan öğrenci sayılarıyla birlikte eğitsel liderlik alanında giderek önem kazanan bir konu olmaktadır[56].

Okul müdürlerinin yetiştirilmesi ile ilgili hem hizmet öncesi hem de hizmet içi eğitim programlarında, kuram ve uygulama birlikte ele alınması sağlanarak yöneticilerin örgüt kültürü ve kültürel liderlik konularında yetişmesine önem verilmelidir. Liderlik eğitiminde, önemli yararlar sağlayan ve etki gücü de yüksek olan drama çalışmalarının kullanıldığı liderlik draması etkinliklerinden yararlanılabilir[57]. Bu durum, sosyal sistem olan okul örgütlerinde informal ilişkilerin daha da gelişmesine hizmet edebilir.

Örgütsel değerler, aynı zamanda örgüt ortamında örgütsel başarının da açıklanmasında yardımcı olmaktadır. Okul müdürlerinin kültürel liderlik rollerini en iyi şekilde yerine getirebilmeleri için okul yöneticileri yetiştirme programlarında başarı, sosyal adalet, eşitlik, hoşgörü ve çok kültürlülük gibi değerlere yer verilmelidir. Ek olarak, okullarda düşük başarı gösteren öğrencilerin desteklenmesine yönelik verilen kamu eğitim hizmetinin değer olarak algılanması sağlanmalıdır. Yerel, ulusal ve küresel değerlerle bütünleşen bir okul kültürü oluşturulmalıdır. Bu durum, Türk eğitim sisteminde fırsat eşitliğinin ve sosyal adaletin sağlanması açısından olumlu sonuçlar üreterek eğitimde kalitenin, ulusal ve uluslararası başarının artmasına hizmet edebilir.

Okul müdürlerinin kültürel liderlik rolleri, öğrencilerin akademik başarılarının yükseltilmesinin yanında dezavantajlı veya risk altında bulunan öğrencilerin kayıt

52 Brown, James, a.g.e., s. 35.

53 Tillman, Linda C., 'From Rhetoric To Reality? Educational Administration and the Lack of Racial and Ethnic Diversity within the Profession', University Council for Educational Administration Review, Vol.45, No.3, 2003, s.3; Walker Allan ve Clive A. J. Dimmock, School Leadership and Administration: Adopting A Cultural Perspective, (New York: Routledge, 2002), s.9; Young Michelle D. ve George J. Petersen, 'The National Commission For The Advancement of Educational Leadership Preparation: An Introduction', Educational Administration Quarterly, Vol.38, 2002, s. 133.

54 English, Fenwick W., 'The Point of Scientificity, The Fall of The Epistemological Dominos, and The End of The Field of Educational Administration', Studies in Philosophy and Education, Vol. 21, 2002, s. 110.

55 Donmoyer, Robert, 'Paradigm (and its Absence) in the Second Edition of The Handbook on Research on Educational Administration', Educational Administration Quarterly, Vol.35, 1999, s. 638.

56 Brown, Frank, 'African Americans and School Leadership: An Introduction', Educational Administration Quarterly, Vol.41, No.4, October 2005, s.585.

57 Donmoyer, Robert, 'Cultural Connections in Leadership Education and Practice', International Journal of Leadership Education, Vol.14, Iss.1, 2011, s. 125.

olması, okula devamı, okula uyumu ve okul terklerinin önlenmesi konularında da etkili bir araç olarak kullanılabilmelidir. Bu çerçevede, okulun içinde bulunduğu kültürel ortam çok iyi analiz edilmelidir.

Eğitim kurumlarında, müdürlerin kültürel liderlik rolleri sayesinde çeşitli etkinlikler yürütülerek öğretmenlerin daha çok örgütsel sosyalleşmeleri sağlanmalıdır. Okul içinde veya dışında yapılacak etkinliklerle okulun tarihi, felsefesi, okulun vizyonu, misyonu, okulun değerleri, okulla ilgili hikâyeler ve anektodlar paylaşılabilir[58]. Bu şekilde örgütsel sosyalleşme yoluyla, hem göreve yeni başlayan ve okula yeni gelen öğretmenler, okul kültürünü tanıma ve içselleştirme fırsatını yakalayabilir hem de halihazırda, okulda bulunan öğretmenler arasında kültürel etkileşim sağlanabilir. Çünkü örgütsel sosyalleşme yoluyla, öğretmenler arasında mesleğe karşı coşku duyma, bağlılık ve işbirliği yapma davranışları ortaya çıkarak okul kültürünü etkileyebilir[59].

Her eğitim kurumunun ya da okulun sosyal sistem olması nedeniyle kültür üreten örgütler olarak değerlendirilmesi gerekir. Bu çerçevede 18. Milli Eğitim Şurası (2010) kararlarında belirtildiği gibi, okulların kendine özgü kültürünü güçlendirmeleri için okul müdürlerinin liderliğinde kurumlarda logo, amblem, bayrak, marş, slogan, kahraman, bülten ve gazete gibi semboller oluşturmaları teşvik edilmelidir.

Okul içinde ve dışında düzenlenecek kültürel etkinliklere tüm öğretmenlerin katılımı sağlanmalı, yönetici ve öğretmen değerlendirmelerinde bu noktalar dikkate alınmalıdır. Kaldı ki bu tür kültürel etkinlikler, hem yöneticilerin hem de öğretmenlerin entelektüel liderlik becerilerinin gelişmesine de hizmet edebilir.

Okul temelinde müdürlerin sergiledikleri kültürel liderlik becerileri gözlem, görüşme ve anket tekniğiyle eylem araştırmaları yürütülerek değerlendirilmelidir. Söz konusu değerlendirmeler sonucunda, başarılı kültürel liderlik rolü sergileyen müdürler ve bu uygulamaların adresi olan okullar kitle iletişim araçları yoluyla "eğitimde iyi örnekler" şeklinde kamuoyuna tanıtılmalıdır. Böyle bir değerlendirme, okul yönetici yetiştirme programlarının hazırlanmasına hizmet edebilir[60].

Sonuç olarak yapılacak araştırmalarda, okul müdürleri yapmaları gereken işlerini nasıl algıladıklarının ve nasıl kavradıklarının ön plana çıkması sağlanabilir. Çünkü bu durumun, okul müdürlerinin davranışlarına yansımasının kaçınılmaz olduğu belirtilebilir[61]. Daha sonraki araştırmalarda, okul müdürlerinin rollerini nasıl algıladıkları ve kavradıklarıyla ilgili araştırmalar yürütülmesi önerilebilir. Bu şekilde, okul müdürlerinin yönetsel veya liderlik rollerinden hangilerini daha çok ve daha öncelikli olarak benimsedikleri belirlenebilir.

58 Doecke Brenton, Brown Jenny ve John Loughran, a.g.e., s.338.

59 Taormina, Robert J., 'Interrelating Leadership Behaviors, Organizational Socialization, and Organizational Culture', Leadership & Organization Development Journal, Vol.29, Iss.1, 2008, s. 86.

60 Bustamante Rebecca M., Nelson Judith A. ve Anthony J. Onwuegbuzie, 'Assessing Schoolwide Cultural Competence: Implications for School Leadership Preparation', Educational Administration Quarterly, Vol.45, No.5, 2009, s.794.

61 Devos Geert ve Dave Bouckenooghe, 'An Exploratory Study on Principals' Conceptions About Their Role as School Leaders', Leadership and Policy in School, Vol.8, Iss. 2, 2009, s.180.

Okul müdürlerinin kişilik özellikleri, onların liderlik davranışlarını etkileyebilir. O nedenle müdürlerin kişilik özellikleriyle, kültürel liderlik rolleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya yönelik araştırmalar yapılabilir.Aynı zamanda okul müdürlerinin liderlik davranışları, okullardaki yönetim tarzı veya okul kültürüne göre de farklılık gösterebilmektedir. Örneğin bazı okullarda okul müdürleri görev yönelimli, bazı okullarda insan ilişkileri yönelimli veya bazı okullarda hem yönetsel hem de ilişkinin orta düzey olduğu bir liderlik tarzı sergileyebilirler[62]. Bu açıdan farklı okul kültürlerinin farklı liderlik davranışlarına neden olması, her okulda müdürlerin gösterdiği kültürel liderlik rolleri açısından farklılıklar olabileceğini düşündürmektedir. Bu nedenle, daha sonra yapılması planlanan araştırmalarda, örnek olay çalışmaları yürütülerek okul müdürlerinin kendi rollerini nasıl algıladıkları ve çevreye göre ortaya çıkan farklılıkların neler olduğu araştırılabilir.

Ayrıca okul müdürlerinin kendi rollerini nasıl algıladıklarının belirlenmesi, okul müdürlerinin seçimi aşamalarında kullanılabilir. Böylece "aday müdürlerin, kendi rollerini okul yöneticiliği mi yoksa okul liderliği olarak mı?" algılıyorlar sorusunun cevabı ortaya konulabilir. Böylece aday müdürler için, vizyon yaratma ve vizyon ile örgüt üyelerini cesaretlendirme konularındaki inançları belirlenebilir. Ek olarak, okul liderliği yetiştirme ve gelişim programlarında nitelik olarak kültürel bağlam vurgulanabilir. Aynı zamanda okul müdürlerinin, kendi okullarında görev tanımlarını geliştirmesi ve okulunda öncelikleri belirlemesi çok önemlidir.Bu durum, okul müdürlerinin kültürel liderlik rollerini güçlendirmesine katkı sağlayabilir.

Son olarak okullarda, örgütsel davranışın, kültürel yapının ve edinilen inançların altında yatan birçok kültürel sayıltının olduğu bilinmektedir[63].Bu nedenle, hiç kolay olmamakla okul müdürlerinin liderliğinde bu tür kültürel sayıltıların tanımlanması ve eleştirilmesi önerilebilir.

62 Devos Geert ve Dave Bouckenooghe, a.g.e., s.176.

63 Beycioğlu, Kadir ve Egemen İlbuldu, 'Eğitime İlişkin İnançlar, Öğretim ve Denetim Üzerine Düşünceler', Denetim ve Öğretimsel Liderlik Gelişimsel Bir Yaklaşım (Edt: Mualla Bilgin Aksu & Esmahan Ağaoğlu), (Ankara: Anı Yayıncılık, 2014), s.97.

KAYNAKÇA

Aksu, Ali; Şahin, Fırat Necla ve İdris Şahin,'İlköğretim Okulu Müdürlerinin Kültürel Liderlik Davranışları', Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, Cilt. 36, 2003, s. 490-507.

Bakan, İsmail, 'Örgüt Kültürü ve Liderlik Türlerine İlişkin Algılamaları ile Yöneticilerin Demografik Özellikleri Arasındaki İlişki: Bir Alan Araştırması', Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt.10, No. 14, 2008, 13-40.

Balcı, Ali, Örgütsel Sosyalleşme: Kuram, Strateji ve Taktikler, Pegem A Yayıncılık, Ankara 2000.

Balcı, Ali, 'Eğitim Yönetiminin Değişen Bağlamı ve Eğitim Yönetimi Programlarına Etkisi', Eğitim ve Bilim, Cilt. 36, No. 162, 2011, s. 196-208.

Barnett, Kerry ve John McCormick, 'Leadership and Individual Principal-Teacher Relationship in School', Educational Administration Quarterly, Vol.40, Iss. 3, 2004, s. 406-434.

Barth, Roland S., 'Culture In Question', içinde Margaret Grogan, (Der.), In The Jossey- Bass Reader On Educational Leadership, (CA: John Wiley & Sons, San Francisco, 2007), s.159-168.

Beycioğlu, Kadir ve Egemen İlbuldu, 'Eğitime İlişkin İnançlar, Öğretim ve Denetim Üzerine Düşünceler', Denetim ve Öğretimsel Liderlik Gelişimsel Bir Yaklaşım (Edt: Mualla Bilgin Aksu & Esmahan Ağaoğlu), Anı Yayıncılık, Ankara 2014.

Beyer, Janice M. ve Larry D. Browning, 'Transforming An Industry in Crisis: Charisma, Routinization, and Supportive Cultural Leadership', Leadership Quarterly, 10(3), 1999, s.483-520.

Brown, Frank, 'African Americans and School Leadership: An Introduction', Educational Administration Quarterly, Vol.41, No.4, October 2005, s. 585-590.

Brown, James, 'The Enduring Value of Good Leadership', Leadership, May/June, 2013, s. 35-37.

Buluç, Bekir, 'Sınıf Öğretmenlerinin Algılarına Göre Okul Müdürlerinin Liderlik Stilleri ile Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki', Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi, Cilt.15, Sayı.57, 2009, s. 5-34.

Bustamante, Rebecca M.; Nelson, Judith A. ve Anthony J. Onwuegbuzie, 'Assessing Schoolwide Cultural Competence: Implications for School Leadership Preparation', Educational Administration Quarterly, Vol.45, No.5, 2009, s. 793-827.

Çanakkale İl Milli Eğitim Müdürlüğü, 'Eğitim İstatistikleri', Çanakkale 2014.

Day, Christopher ve Kenneth Leithwood, Successful Principal Leadership in Times of Change. Dordrecht: Springer, The Netherlands 2007.

Day, Christopher; Sammons, Pam; Hopkins, David; Harris, Alma; Leithwood,Ken; Qing, Gu; Brown, Eleanor; Ahtaridou, Elpida ve Kington, Alison, The Impact of School Leadership on Pupil Outcomes. Nottingham: University of Nottingham, 2009.

Değirmenci, Süleyman, 'Lise Yöneticilerinin Kültürel Liderlik Rollerinin Öğretmenlerin İş Doyumuna Etkisi', (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, 2006).

Demirtaş, Zülfü, 'Okul Kültürü İle Öğrenci Başarısı Arasındaki İlişki', Eğitim ve Bilim, Vol.35, No.158, 2010a, s. 3-13.

Demirtaş, Zülfü, 'Liselerde Okul Kültürü İle Öğrenci Başarısı Arasındaki İlişki'. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt.7, Sayı.13, 2010b, s. 208-223.

Derin, Ömer, 'Dershane Yöneticilerinin Kültürel Liderlik Rollerinin Öğretmenlerin İş Doyumuna Etkileri', (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2003).

Devos, Geert ve Dave Bouckenooghe, 'An Exploratory Study on Principals' Conceptions About Their Role as School Leaders', Leadership and Policy in School, Vol.8, Iss. 2, 2009, s.173-196.

Dinçsoy, Bahar Şahin, 'Ortaöğretim Okullarının Etkili Olmasında Okul Müdürlerinin Kültürel Liderlik Rolleri', (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2011).

Doecke, Brenton; Brown, Jenny ve John Loughran, 'Teacher Talk: The Role of Story and Anecdote in Constructing Professional Knowledge for Beginning Teachers', Teaching And Teacher Education, Vol.16, No. 3, 2000, s. 335-348.

Donmoyer, Robert, 'Paradigm (and its Absence) in the Second Edition of The Handbook on Research on Educational Administration', Educational Administration Quarterly, Vol. 35, 1999, s. 614-641.

Donmoyer, Robert, 'Cultural Connections in Leadership Education and Practice', International Journal of Leadership Education, Vol.14, Iss.1, 2011, s. 119-125.
Erçetin, Şefika Şule, Lider Sarmalında Vizyon, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2000.
English, Fenwick W., 'The Point of Scientificity, The Fall of The Epistemological Dominos, and The End of The Field of Educational Administration', Studies in Philosophy and Education, Vol. 21, 2002, s. 109-136.
Fairhurst, Gail ve David Grant, 'The Social Construction of Leadership: A Sailing Guide', Management Communication Quarterly, Vol.24, Iss. 2, 2010, s. 171-210.
Fitzgerald, Tanya, 'The Tyranny of Bureaucracy Continuing Challenges of Leading and Managing From The Middle', Educational Management Administration & Leadership, Vol.37, No.1, 2009, s.51-65.
Foster, Rosemary ve Brenda Hilaire, 'The Who, How, Why, and What of Leadership in Secondary School Improvement: Lessons Learned in England'. Alberta Journal of Educational Research, V.50, N.4, 2004, s.354-369.
Gedikoğlu, Tokay; Şahin, Sevilay ve Özlem Büyükelbaşı, 'İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Kültürel Liderlik Davranışlarına İlişkin Yönetici ve Öğretmen Algıları', M. Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, Cilt.19, 2004, s. 73-84.
Grosemans, Ilke; Boon, Anne; Verclairen, Christine; Dochy, Filip ve Eva Kyndt, 'Informal Learning of Primary School Teachers: Considering The Role of Teaching Experience and School Culture', Teaching and Teacher Education, Vol. 47, 2015, s.151-161.
Hallinger, Philip, 'Meeting the Challenges of Cultural Leadership: The Changing Role of Principals in Thailand', Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education, 25 (1), 2004, s.61-73.
Hoy, Wayne K. ve Cecil G. Miskel, Educational Administration: Theory, Research, and Practice, New York: McGraw-Hill, 2013.
Jurasaite-Harbison, Elena, 'Teachers' Workplace Learning within Informal Contexts of School Cultures in the United States and Lithuania. Journal of Workplace Learning', Vol. 21, Iss.4, 2009, s. 299-321.
Jurasaite-Harbison, Elena ve Lesley A. Rex, 'School Cultures as Contexts for Informal Teacher Learning', Teaching and Teacher Education, Vol. 26, Iss.2, 2010, s.267-277.
Kao, Tung Cheng, 'High School Principals' Values and Their Symbolic and Cultural Leadership Approaches to Character Education in China', (Dissertation Thesis, University of San Diego, US, UMI Number: 3169429, 2005).
Karaköse, Turgut, 'Okul Müdürlerinin Kültürel Liderlik Davranışlarına İlişkin Öğretmen Görüşleri', Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, Cilt. 8, No. 2, 2008a, s. 555-579.
Karaköse, Turgut, 'An Evaluation on Principals' Managerial Behaviors: The Profile of Principal from The Teachers' Point of View', World Applied Sciences Journal, Vol.3, No.1, 2008b, s. 67-72.
Kartal, Sadık, 'İlköğretim Okulu Yönetici ve Öğretmenlerinin Örgütsel Sosyalleşme Düzeyleri', (Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2003).
Krüger, Meta L.; Witziers, Bob ve Peter Sleegers, 'The Impact of School Leadership on School Level Factors: Validation of A Casual Model', School Effectiveness and School Improvement, Vol.18, 2007, s.1-20.
Kuşdemir, Yasemin, 'İlköğretim Okulu Müdürlerinin Öğretmenlerin Örgütsel Sosyalleşme Sürecinde Sosyalleştirme Stratejilerini Kullanma Becerileri', (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, 2005).
Leman, Edward Jack, 'An Exploratory Study of Cultural Leadership Behaviors of Principals That Build Effective School Cultures: Perceptions of Principals, Special-Education Teachers, Regular-Education Teachers', Northern Illinois University, Illinois-United States, 2005. Erişim Tarihi: 5 Şubat 2013 http://wwwlib.umi.com/dissertations/fullcit/3013791.
Marshall, Jon C.; Pritchard, Ruie J. ve Betsey H. Gunderson, 'Cultural Norming in Schools in "Healthy" and "Unhealthy" Districts'. Leadership and Policy in Schools, Vol.3, No.2, 2004, s.85-109.
Osborn, Richard N.; Hunt, James G. ve R. Jauch Lawrence, 'Toward A Contextual Theory of Leadership', The Leadership Quarterly, Vol.13, 2002, s. 797-837.

Özdamar, Kazım, Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 1997.
Özkan, Yasemin., 'Göreve Yeni Başlayan Öğretmenlerin Örgütsel Sosyalleşme Sürecinde Okul Yöneticilerinin Görevlerine İlişkin Algıları', (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2004).
Özkan, Yasemin, 'Örgütsel Sosyalleşme Sürecinin Öğretmenlerin Örgüte Bağlılıklarına Etkisi', (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2005).
Pang, Nicholas Sun Keung, 'Leadership Forces in Hong Kong Secondary Schools', School Leadership and Management, Vol.30, No.4, 2010, s. 351-365.
Pritchard, Ruie J. ve Jon C. Marshall, 'Professional Development in "Healthy v.s. Unhealty" Districts: Top 10 Characteristics Based on Research, School Leadership and Management, 22, 2002, s. 113-141.
Shahin, Amany I. ve Peter L. Wright, 'Leadership in The Context of Culture. A Egyptian Perspective. Leadership & Organization Development Journal, 25(5/6), 2004, s. 499- 511.
Sönmez, Nilgün, 'Ortaöğretim Okulu Yöneticilerinin Kültürel Liderlik Rollerinin, Değişime Olan Direnç Üzerindeki Etkileri', (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, 2008).
Spillane, James P.; Halverson, Richard ve John B. Diamond, 'Investigating School Leadership Practice: A Distributed Perspective', Educational Researcher, 30, 2001, s. 23-28.
Sweatt, Owens, 'The Leadership Mosaic: Emergent Theories and Perceptions of Successful Educational Leaders', (Unpublished Doctoral Dissertation). University of Alabama, 2002, Tuscaloosa, AL.
Şişman, Mehmet, Örgütsel Kültür, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 1994.
Şişman, Mehmet, Örgütler ve Kültürler, Pegem A., Ankara 2002.
Taormina, Robert J., 'Interrelating Leadership Behaviors, Organizational Socialization , and Organizational Culture, Leadership & Organization Development Journal, Vol.29, Iss.1, 2008, s. 85-102.
Tillman, Linda C., 'From Rhetoric To Reality? Educational Administration and The Lack of Racial and Ethnic Diversity within The Profession', University Council for Educational Administration Review, Vol.45, No.3, 2003, s. 1-4.
Useem, Jerry, 'What it Takes', Fortune, Vol.12, 2001, s.126-132.
Uygur, Mevlüt ve Atilla Yıldırım, 'İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Kültürel Liderlik Rolleri ile Öğretmenlerin Örgütsel Bağlılığı Arasındaki İlişki', Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi, 27, 2011, s.72-81.
Walker, Allan ve Clive A. J. Dimmock, School Leadership and Administration: Adopting A Cultural Perspective, New York: Routledge, 2002.
Yıldırım, Bilal, 'Okul Yöneticilerinin Kültürel Liderlik Rollerinin Öğretmenlerin İş Doyumuna ve Meslek Ahlakına Etkisi', (Basılmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, 2001).
Yılmaz, Kürşat, 'İlköğretim Okulu Yönetici ve Öğretmelerinin Değerlere Göre Yönetim ile İlgili Görüşleri', Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 52, 2007, s. 639-664.
Young, Michelle D. ve George J. Petersen, 'The National Commission For The Advancement Of Educational Leadership Preparation: An Introduction', Educational Administration Quarterly, Vol.38, 2002, s. 130-136.
Yörük, Sinan ve Bahar Şahin, 'Ortaöğretim Okullarının Etkili Olmasında Okul Müdürlerinin Kültürel Liderlik Rolleri', Kuramsal Eğitimbilim Dergisi, Cilt.5, No.3, Temmuz, 2012, s. 352-368.
Yörük, Sinan ve Şöhret Sağban, 'Okul Müdürlerinin Kültürel Liderlik Rollerinin Öğretmenlerin Örgütsel Bağlılık Düzeyine Etkisi', Turkish Studies, Cilt.7, No. 3, 2012, s. 2795-2813.
Zoba, Alaaddin, 'İlköğretim Okullarında Var Olan Örgütsel Değerlerle Öğretmenlerin Sosyalleşmesi Arasındaki İlişki', (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2000).

Yönetim Bilimleri Dergisi/Journal of Administrative Sciences
Cilt / Volume: 15, Sayı / N: 29, ss. / pp.: 127-145, 2017

The Central Government Debts, Welfare and Warfare Expenditure Nexus: The High Income Members of OECD and PVAR Analysis

Nilgün SERİM* & Serdar KURT**

Abstract
This study uses the fixed effect model to analyze possible effects of the military, educational and health expenditures, subsidies and other transfer charges on the central government debts, and the PVAR dynamic panel data model with separate OLS and GMM estimations to analyze causality relationships among the variables for 31 High Income OECD countries in 1999-2012 period. The fixed effect model showed that military and health expenditures have positive and negative effects on the debts respectively. According to dynamic causality and impulse response analyses, the other types of expenditures, except health expenditures, have causality relationships towards the debts. However, a bidirectional causality relation is found only between the debt and military expenditures.
Keywords: *Government Debt, Military Expenditure, Government Health Expenditure, Government Education Expenditure, Government Subsidies, Dynamic Panel Data*

Merkezi Devlet Borcu, Refah ve Askeri Harcamalar İlişkisi: Yüksek Gelirli OECD Ülkeleri ve PVAR Analizi

Özet
Bu çalışma 1999-2012 dönemini kapsayan 31 Yüksek Gelirli OECD ülkesine ait askeri harcamaların, eğitim harcamalarının, sağlık harcamalarının, sosyal harcamalar ve diğer transfer harcamalarının merkezi devlet borçları üzerindeki etkilerini sabit etkiler modelini kullanarak ve değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerini ise PVAR dinamik panel veri modelini Panel OLS ve GMM ile ayrı ayrı tahmin ederek analiz etmektedir. Sabit etkiler modeli askeri harcamalar ve sağlık harcamalarının merkezi devlet borcu üzerinde sırasıyla olumlu ve olumsuz etkileri olduğunu ortaya göstermiştir. Dinamik nedensellik ve etki tepki analizlerine göre, sağlık harcamaları hariç, diğer harcama tiplerinden merkezi devlet borcuna doğru nedensellik ilişkisi mevcuttur. Bununla beraber, iki yönlü nedensellik ilişkisi sadece merkezi devlet borcu ve askeri harcamalar arasında bulunmuştur.
Anahtar Kelimeler: *Merkezi Devlet Borcu, Askeri Harcamalar, Merkezi Devlet Sağlık Harcamaları, Merkezi Devlet Eğitim Harcamaları, Merkezi Devlet Yardımları, Dinamik Panel Veri*

* Prof.Dr.,Çanakkale Onsekiz Mart Üniversity, Biga F.E.A.S.,Public Finance Department,, Canakkale, Turkey, E-posta::nserim@comu.edu.tr
** Assoc. Prof. Dr. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversity, Biga F.E.A.S.,Econometrics Department, Canakkale, Turkey, E-posta:serdarkurt10@gmail.com

I. INTRODUCTION

In addition to the educational and health expenses having the nature of semi-public goods (services) and such social expenditure items as the subventions and transfer charges, the defense expenditures are also considered to be integrated into the internal and external resources of the economy, and hence financed with the same resources. Any change in the economic conditions and the shares assigned to the defense and social expenditures in the general budget results in the change of other public expenditures, and it may also affect such economic variables as the public debts, economic growth and development, etc.

Beside the increase in the level of national income per capita within the recent decades, the social expenditures have also grown for development and improvement of the human capital. Furthermore, the increasing use of technologies in such fields as medicine, communications, transportation, etc., a number of improvements have been scored in the levels of economic development. The improvement in economic growth and development level has resulted in elongation of the human life, whereby not only the populations of communities, but also the rate of old age population in the communities have increased. In turn, this makes it necessary for the states to increase the retirement and health expenditures, while there appears a need to raise even the education, health, subvention and transfer expenditures.

In line with the overall increase trend appeared in the shares assigned for defense expenditures as from 9/11 2001, a considerable portion of the resources that might be assigned for the public investments and the social security programs and similar fields has been used for the defense expenditures. On the other hand, since the savings remain short to meet the expenditures for defense industry, and the foreign dependency is high for renewal of the defense industry technologies, the borrowing is more frequently used. In particular, the increase of foreign loans may adversely affect the economic growth and development. As for the increase in, and high borrowing dependence for military expenditures in the distribution of social resources may crowd out the expenditures assigned for health and other social programs, and undermine the overall welfare of the community.

The public expenditures increasing both in the military and social fields will be substituted to each other, or covered by the increased taxes and public revenues or borrowing, depending on the degree or importance. As the states will, at the first instance, fall in the dilemma to increase/decrease the national security expenses, or the social security expenditures, the governments will incline to the populist policies. In consequence, each one of these three options creates some restrictions on the economy.

This study aims at searching through the dynamic panel data methods whether the military, educational and health expenditures as well as subsidies and other transfer charges have any effect on the central government debt, and whether there are any causality relationship among the expenditure variables and the central government debt.

2. LITERATURE REVIEW

The researches on the relationship between the military expenditures and the government debts, and between the government debts and the social expenditures, have been going on for longer than 30 years. However, the researches on the budgetary trade-off relationships between the military and social expenditures date back to some 50 years ago. The different methodologies, econometric modeling and econometric methods used are related to the individual countries or the country comparisons. In spite of the high number of research activities on the two pairs of relationships on the subject matter, the wide variety of applied econometric analyses and estimation techniques, e.g. the sample size, sample characteristics, and the historical, economic, political and social differences of the countries, did not always allow getting a consensus view in the consequent empiric findings even with the same data. However, only a negligible number of studies that concurrently handle the triple data, i.e. military expenditures, government debts and social expenditures was found in the literature.

Following is a brief elaboration of the findings of the studies on bilateral relationships (military expenditures-government debts, military expenditures-social expenditures) determined by the relational literature survey.

Defense (Military) Expenditures and (Government) Debt: Brzoska (1983), who reviewed third world countries for the years between 1970 and 1979, determined that the weapon importation was completely financed through the foreign indebtedness[1]. Looney and Fredriksen (1986) observed that the developing countries financed their total import payments through the foreign funds, as the defense expenditures might be directly effective on the national foreign borrowing stock of a country, if it is a weapon importer. They also observed that such expenditures resulted in less accessibility to the resources for the other key public expenditures and productive investments[2]. Looney (1989) studied 61 Less Developed Countries for years between 1970's and early 1980's, and found some insignificant results for the defense-external debt relationship[3]. Sen (1991) carried out a study for the developing countries in the late 1980's, whereupon he found that the weapon importation of the developing countries contributed to their foreign indebtedness[4]. Günlük-Senesen (2002) studied the years between 1980-2001 for Turkey, and indicated that the defense expenditures applied pressure on the budgetary revenues as to increase the borrowing need of the state, so that it has an indirect increasing effect on the outstanding external debt of the country[5]. Sezgin (2004) studied the years between 1979 and 2000 for Turkey,

1 Michael Brzoska, 'Research communication, The military related external debt of Third World countries'. Journal of Peace Research 20(3), 1983, pp. 271–2

2 Robert E. Looney, and Peter C. Frederiksen, 'Defence expenditures, external public debt and growth in developing countries'. Journal of Peace Research 23(4), 1986, pp.329–337

3 Robert E. Looney, 'The influence of arms imports on Third World debt'. The Journal of Developing Areas 23(2), 1989, pp.221–232.

4 Somnath Sen, 'Debt, financial flows and international security'. In SIPRI Yearbook 1991, World Armaments and Disarmament, SIPRI-Oxford University Press, New York, 1991,pp.181–195.

5 Gülay Günlük Şenesen. 'Türkiye 'de savunma harcamaları ve ekonomik etkileri 1980–2001'[. Defence expenditures and its effect in Turkey,1980–2001].(İstanbul: TESEV, 2002)

and found no clear evidence for the defense-debt relationship[6]. Dunne et al. (2004a) studied 11 small industrializing economies during the period of 1960-2000, and realized that the military burden had a positive and significant effect on the foreign indebtedness[7]. Dunne et al. (2004b) found in his study covering three major South America countries, including Brazil, Argentina and Chile in the 1980's that the military burden had a positive effect on the outstanding external debt, particularly in Chile. However, no proof could be found on the effect of the military burden on the development of indebtedness of Argentina and Brazil[8]. Smyth and Narayan (2009) studied six Middle Eastern economies for the 1988-2002 period, and reported that the defense expenditures had positive and significant effects on the foreign outstanding debts in both the short and long terms[9]. Ali (2012) studied the 1987-2005 period for the Middle Eastern and North Africa (MENA) countries, and concluded that about a half of the Arab countries had considerable debts to the foreign countries, and the said borrowing was primarily used for the large scale weapon purchases and the supply of other military requirements[10]. Alexander (2013) studied the members of the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) and the North Atlantic Treaty (NATO) over the periods of 1988-2009 and 1999-2009, and provided results that the reductions in defense expenditures have a certain potential to reduce the debts in any time, except the years of debt crises in Europe and America[11]. Paleologou (2013) studied the period between 1996 and 2009 for the enlarged European Union (EU) countries, and suggested that the military expenditures had a considerable positive effect on the overall state debts within EU[12].

Defence (Military) Expenditures and Social Expenditures: In the study carried out by Russett (1969) for the United States and for the United Kingdom for the 1939-1968 and 1947-1965 periods respectively, it was suggested that an increase in the military expenditures would result in a reduction of health and educational expenditures[13]. It is suggested by Benoit (1973, 1978) in his study covering the 44 developing countries for the years between 1950 and 1965 that the defense programs of many countries do not only render professional and technical education and training, but also make

6 Selami Sezgin. 'An empirical note on external debt and defence expenditures in Turkey'. Defence and Peace Economics 15(2), 2004, pp.199–203.

7 J. Paul Dunne, Sam Perlo-Freeman, and Aylin Soydan. 'Military expenditure and debt in small-industrialised economies, A panel analysis'. Defence and Peace Economics 15(2), 2004a., pp.125–132.

8 J. Paul Dunne, Sam Perlo-Freeman, and Aylin Soydan. 'Military expenditure and debt in South America'. Defence and Peace Economics 15(2), 2004b, pp.173–187

9 Russell Smyth and Paresh Kumar Narayan. 'A panel data analysis of the military expenditure-external debt nexus, Evidence from six Middle Eastern countries'. Journal of Peace Research 46(2), 2009. pp.235–250.

10 Hamid E. Ali. 'Military Expenditures and Inequality in the Middle East and North Africa, A Panel Analysis'. Defence and Peace Economics 23 (6), 2012, pp.575–589.

11 W.Robert.J. Alexander, The defence-debt nexus, 'Evidence from the high-income members of NATO'. Defence and Peace Economics, 24 (2), 2013, pp.133-145.

12 Suzanna-Maria. Paleologou, 'A Dynamıc Panel Data Model For Analyzing The Relationship Between Military Expenditure And Government Debt In The EU'. Defence and Peace Economics 24(5), 2013, pp.419-428.

13 Bruce M. Russett. 'Who pays for defence?'. American Political Science Review 63(2), 1969, pp.412–426.

concrete contributions to the civil economies by means of rendering a number of medical care services to the local populations. He suggested that this in turn enhances the human capital in the developing countries[14]. Ames and Goff (1975) studied 18 Latin America countries for the 1948 to 1968 period, and concluded that the education and defense expenditures concurrently increase and decrease[15]. By the way, it was concluded by Peroff and Podolak-Warren (1979) in their study covering the years between 1929 and 1974 for the United States that there was a tradeoff between the private health sector and the defense in terms of the capital investment solely made for the health. They concluded that the personal health expenditures are dependent of the defense burden in economic aspects[16]. Russett (1982) searched the 1947-80 years for the Budget of the U.S. Government, and found that there was no systematic trade-off between the military expenditures and the federal health and education expenditures. Furthermore, they argue that there is no significant depressing effect of the military expenditures on the health and education expenditures[17]. Deger and Sen (1983) studied 20 Less Developed Countries for the years between 1965 and 1973, and found that the defense expenditures had a negative net effect on the economy[18]. Verner J. (1983) found that the budgetary trade-offs between the education and defense was negative only for El Salvador in his study covering 19 Latin American countries for the 1948-79 period. However, he also noticed a positive relationship in ten countries, and an insignificant trade-off in the remaining seven countries[19]. Faini et al. (1984) studied the years between 1952 and 1970 for 69 countries, and concluded that an increase in the military expenditures resulted in a lower within the Gross Domestic Product (GDP), and a decrease in the shares of investments assigned for the other fields, and a higher tax burden[20]. Harriss and Pranowo (1988) studied 12 Asian countries for the years between 1967 and 1982, and found that there was a negative relationship in two countries, a positive relationship in three countries, and no significant relationship in the remaining seven countries in terms of the trade-offs between the defense and education/health expenditures[21]. Palmer (1990) studied the years between 1950 and 1978 for the Western European

14 Emile Benoit. Defence and economic growth in developing countries. Boston, MA, Lexington Books, 1973;Emile Benoit. 'Growth and defence in developing countries'. Economic Development and Cultural Change 26, 1978, pp. 271–280

15 Ames, Barry., and Ed Goff. 'Education and Defense Expenditure in Latin America, 1948-68'. Comparative Public Policy, Issues, Theories and Methods. Edited by Craig Liske, William Loehr and John McCament, pp.175- 198 .(New York: John Wiley, 1975).

16 Kathleen Peroff and Margaret Podolak Warren. 'Does Spending on Defence Cut Spending on Health? A Time-Series Analysis of the U.S.Economy 1929-74'. British Journal of Political Science 9(1), 1979, pp.21-39.

17 Bruce Russett, 'Defence Expenditures and Well-being'. American Political Science Review 76(4), 1982, pp.767-777.

18 Saadet Deger and Somnath Sen. 'Military expenditure, spin-off and economic development'. Journal of Development Economics 13, 1983, pp.67–83.

19 Joel G. Verner. 'Budgetary trade-offs between education and defence in Latin America, a research note'. Journal of Developing Areas 18(1), 1983. pp.77–92.

20 Faini Riccardo, Patricia Annez and Lance Taylor Source. 'Defense Spending, Economic Structure, and Growth, Evidence among Countries and over Time'. Economic Development and Cultural Change 32(3), 1984, pp.487-498

21 Geoffrey Harris, Mark Kelly Pranowo 'Trade-offs Between Defence and Education/Health Expenditures in Developing Countries'. Journal of Peace Research 25(2), 1988, pp.165-177

states, and defended that the heavy defense expenditures might result in delay of the development of new welfare and health programs[22]. Ward and Davis (1992) defended in their study for the United States, covering the years between 1948 and 1996 that there was a tradeoff among the health and education expenditures and such productive investments as the military expenses. Hence, they concluded that the defense expenditures would likely crowd out the educational expenditures and infrastructural development investments, so that the economic growth might be delayed[23]. Ozmucur (1996) studied the relationship among the health, education and defense expenditures during 1923 to 1994 for Turkey, and found a negative correlation[24]. A study carried out by Seiglie (1997) for the United States, covering the years between 1939 and 1989, revealed that the budgetary deficits underlying the income transfer between different social groups are correlated with the defense expenditures[25]. Senesen (2001) studied Turkey for the period between 1980 and 1997 to observe the trend of defense expenditures in comparison with the fundamental welfare expenditures (education and health expenditures). She determined some 100% consistency between 1980 and 1986, and a steep decrease for some 50% between 1987 and 1993, followed by a consistency period. The increasing defense expenditures, combined with the decreasing educational expenditures, resulted in an increase in the funds assigned for the defense expenditures in the following years[26]. Yıldırım and Sezgin (2002) studied Turkey for the 1924-96 period, and concluded that the trade-off was positive between defense and education, while it was negative between defense and health[27]. Özsoy (2002) studied the 1925 to 1998 years for Turkey, and reported a negative trade-off relationship among the defense, education and health expenditures. He demonstrated a decrease in education and health expenditures against an increase in the education and health expenditures[28]. Yildirim et al. (2005) studied the years between 1989 and 1999 for the Middle Eastern countries and Turkey, and pointed out that the defense industry was more productive than the civil industry, probably attributable to the utilization of high technologies, compared to the other economic sectors. They concluded that the defense expenditures did not crowd out the health and education expenditures and the infrastructural development investments[29]. Kollias and Palelogou (2011) studied Greece for the 1972-2004 and 1990-

22 Palmer, Glenn Alliance Politics and Issue Areas, 'Determinants of Defense Spending'. American Journal of Political Science 34(1), 1990, pp.190-211.

23 Ward, Michael D. and Davis, David R. 'Sizing up the peace dividend, economic growth and military spending in the United States, 1948–1996'. American Political Science Review 86(3), 1992, pp. 748–755.

24 Suleyman Özmucur. The Economics of Defence and Peace Dividend in Turkey. (Istanbul: Bogazici University Printhouse, 1996).

25 Carlos Seiglie. 'Deficits, defence, and income distribution'. CATO Journal 17(1), 1997. pp.11–18.

26 Gülay Günlük Şenesen. 'Measuring the extent of defence expenditures, The Turkish case with Turkish data'. Defence and Peace Economics 12(1), 2001,pp.27-45.

27 Yıldırım Jülide and Sezgin Selami 'Defence, education and health expenditures in Turkey, 1924–1996'. Journal of Peace Research 39, 2002, pp.569–580.

28 Özsoy, Onur. 'Budgetary trade-offs between defence, education and health expenditures, the case of Turkey'. Defence and Peace Economics 13, 2002, pp. 129–136

29 Yıldırım Jülide, Sezgin Selami, and Öcal Nadir. 'Military Expenditure And Economıc Growth In Middle Eastern Countries, A Dynamic Panel Data Analysis'. Defence and Peace Economics 16(4), 2005, pp.283-295.

2004 periods, and reported that the findings pointed out a positive trade-off relationship between the education and defense expenditures, and also a positive trade-off relationship between the social and defense expenditures[30]. Dunne and Nikolaidou (2012) studied the years between 1961 and 2007, and found no positive effect of the military burden on the EU15 economies. They concluded that it had a negative or no effect[31]. Lin et al. (2013) studied 29 OECD countries from 1988 to 2005. The basic finding of this study is that there is a positive trade-off among the military expenditures and the education and health expenditures. This may be attributed to the higher support extended by the OECD countries to the social welfare programs, as the government may increase the health and education expenditures in response to the increase in the military expenditures (e.g. military personnel and conscripts)[32].

3. ECONOMETRIC METHODOLOGY AND DATA

The stationarity of the series used in the study was analyzed by Levin, Lin and Chu (LLC) (2002)[33] and Im, Peseran and Shin (IPS) (2003) unit root tests[34]. Panel Variance Auto-Regression (PVAR) analysis was used to search the Granger-based causality and dynamic relationships between the variables.

3.1. Data

Covering the 1999-2012 period for 31 high income level OECD countries, the study used DEBT as the share of total central government dept in GDP, and EDUC as the share of Public Education Expenditure in GDP, and HEALTH as the share of Public Education Expenditure in GDP, and MILIT as the share of Military Expenditure in GDP, and SUBTR as the share of Subsidies and Other Transfer in GDP, and GDPGR, i.e. Real GDP Growth Rate as the control variable in equations, and INFCPI as the Inflation rate (Consumer Price Index), and TAXREV as the share of Tax Revenue in GDP. The growth rates of variables were used in the equations. Furthermore, the dummy variable used as the CRISIS variable took the value 1 for 2000 and 2008 and the value 0 for the other years. All data were taken from the World Bank World Development Indicators.

30 Kollias Christos and Paleologou Susana-Maria. 'Budgetary trade-offs between defence, education and social spending in Greece'. Applied Economics Letters 18(11), 2011, pp.1071-1075

31 Dunne, John Paul and Nikolaidou Eftychia 'Defence Spending And Economıc Growth in The EU15', Defence and Peace Economic 23(6), 2012, pp.537-548

32 Eric S. Lin, Hamid E. Ali and Yu-Lung Lu. 'Does Military Spending Crowd Out Social Welfare Expenditures? Evidence from a Panel of OECD Countries'. Defence and Peace Economics, 2013, Doi, 10.1080/10242694.2013.848576

33 Andrew Levin, Chien-Fu Lin and Chia-Shang James Chu. 'Unit Root Tests in Panel Data, Asymptotic and Finite-Sample Properties'. Journal of Econometrics 108, 2002, pp.1-24

34 Kyung So.Im, M. Hashem Pesaran, and Yongcheol Shin. 'Testing for Unit Roots in Heterogeneous Panels', Journal of Econometrics 115, 2003, pp.53–74.

3.2. Panel Unit Root Analysis

Irrespective of being the time series or panel data, any variables used in equations need to be stationary. To determine the stationarity of the variables, LLC and IP tests were used. The most basic difference between LLC and IPS tests is the null hypothesis, LLC test assumes that the series is entirely stationary, namely it has a common unit root, but the null hypothesis of IPS test assumes that the series has an individual unit root. On the other hand, another difference is that IPS test has no non-intercept-trend model. The hypotheses in LLC test may be described as follows:

H_0: Series have a common unit root process (H_0: ρ_i=ρ=1)
H_1: Series do not have a common unit root process (H_1: ρ_i=ρ<1)

Following are the hypotheses for IPS:

H_0: Series have a individual unit root process (H_0: *ρ_i=1)*
H_1: Series do not have a individual unit root process (H_1: *ρ_i<1)*

For testing the hypotheses, two different models as Intercept and Intercept-trend were formed for the LLC and IPS compatibility, and they were explained on these two models.

$$\Delta y_{it} = \alpha_{0i} + \rho\, y_{it-1} + \lambda_{it} + u_{it} \tag{1}$$

$$\Delta y_{it} = \alpha_{0i} + \alpha_{1i}\, t + \rho\, y_{it-1} + \lambda_{it} + u_{it} \tag{2}$$

y_{it-1} and Δy_{it} show the lag and difference of the variable, of which stationarity would be tested, and *t* means the trend variable, and λ_{it} means individual and period (time) effects, and Δ means difference parameter, and α_{0i} shows the intercept term, and α_{1i} and ρ show the variable coefficients, while u_{it} indicated the random error terms. It is possible to use these two models for testing the existence of unit root in a series. Considering the test procedure for LLC as the model no. 1, we can examine it as follows.

$$\Delta y_{it} = \rho\, y_{it-1} + \sum_{L=1}^{p_i} \theta_{iL} \Delta y_{it-L} + \alpha_{mi} d_{mi} + \varepsilon_{it} \tag{3}$$

In the equation (3), the d_{mi} is cross section (individual) dummy variables, the α_{mi} is coefficients of cross section (individual) dummy variables. *L (L=1,…,p_i)* shows the

optimal lag length, θ_{iL} is the variable coefficients, and ε_{it} is random error terms. And for IPS,

$$\Delta y_{it} = \rho_i \, y_{it-1} + \sum_{L=1}^{p_i} \theta_{iL} \Delta y_{it-L} + \alpha_{mi} d_{mt} + e_{it} \tag{4}$$

Table 1: *Panel Unit Root Tests*

Testler	LLC Test		IPS Test	
Variables	**Intercept**	**Intercept Trend**	**Intercept**	**Intercept Trend**
DEBT	-3.72 (2) [a]	-8.35 (1) [a]	-1.64 (2) [b]	-2.11 (1) [b]
EDUC	-10.5 (1) [a]	-8.38 (1) [a]	-5.20 (1) [a]	-0.41 (1)
MILIT	-14.4 (2) [a]	9.87 (1)	-9.57 (2) [a]	-8.07 (1) [a]
SUBTR	-12.8 (0) [a]	-12.6 (0) [a]	-7.83 (0) [a]	-3.24 (0) [a]
HEALTH	-12.8 (1) [a]	-12.4 (1) [a]	-8.17 (1) [a]	-5.08 (1) [a]
GDPGR	-9.6 (2) [a]	-11.9 (1) [a]	-5.62 (2) [a]	-4.87 (1) [a]
INFCPI	-11.0(2) [a]	-14.0 (2) [a]	-8.31(2) [a]	-6.79 (2) [a]
TAXREV	-4.3 (2) [a]	-4.8 (1) [a]	-1.80 (2) [b]	-0.19 (1)

a and b respectively significant at %1 and %5. The values in parentheses are the optimal lag length by Modified Akaike Information Criteria. Newey-West bandwidth selection using Bartlett Kernel.

The panel stationarity test statistics are calculated, and compared with the LLC and IPS table values. If the calculated test statistics are higher than the critical values in the table, the H_0 hypothesis is rejected, and it is decided that the series does not contain a unit root, but is stationary.

It is understood from the Table 1, all the variables have stationary at levels and I(0) for the Intercept and Intercept-trend model. All the variables are found stationary at level, so the variables could be used at the equation.

3.3. Government Debt Equation

The following model would be estimated to determine the effects of independent variables on the total central government debt.

$$DEBT_{it}=\beta_0+\mu_i+\beta_1 \, EDUC_{it}+\beta_2 \, MILIT_{it}+\beta_3 \, HEALTH_{it}+\beta_4 \, SUBTR_{it}+v_{it} \tag{5}$$

Here, DEBT is the dependent variable, while EDUC, MILIT, HEALTH and SUBTR represent the independent variables, and v_{it} represents the random error. β_0

shows the constant term, μ_i is the individual effect, and $\beta_1 \beta_2 \beta_3 \beta_4$ are variable coefficients, and the i individual or cross section indices represent the countries. i = 1, 2, ..., N ve N=31 and t represent the period or time index t = 1, 2, …., T, and T = 13. However, the GDPGR, INFCPI and TAXREV were added as the control variables into the equation.

The Redundant Fixed Effect and Hausman Test were used to select which one of the Pooled Ordinary Least Square (POLS), fixed and random effects models would be used to estimate the equation. The Fixed Effect model may usually be estimated by the Within Estimator or Least Square Dummy Variables (LSDV) method, and the Random Effect model by the Generalized Least Square (GLS) method. The Redundant Fixed Effect Test is also known as the F test, and used to determine if the model has an individual effect.

$$F = \frac{(R^2_{within} - R^2_{pooled}) / (N - 1)}{(1 - R^2_{within}) / (N(T - 1) - K)} \qquad (6)$$

Table 2: *RFE and Hausman Tests for Cross Section Effect*

	Pooled OLS vs Fixed Effect	**Random Effect vs Fixed Effect**
RFE (F Test)	3.27a	---------
Hausman Test	---------	41.9a

a significant in 1%

In the F statistic calculation; is the determination coefficient of the fixed effect model estimated by the Within Estimator, and is the determination coefficient estimated by POLS, while N is the number of individual (cross-section), T is number of time period and K is the number of coefficients in model. According to the RFE test result, is rejected, pointing out that the equation (5) involves individual effects, namely contains a different constant term for every country, and dictates that the fixed effect model is to be preferred to POLS.

In Hausman (1978) test, the random effects model, of which H_0 hypothesis has been estimated with GLS, is based on an alternative hypothesis with the Within estimator, representing the fixed effects model[35].

$$W = (\hat{\beta}_{Witihin} - \hat{\beta}_{GLS})'[Var(\hat{\beta}_{Within}) - Var(\hat{\beta}_{GLS})]^{-1}(\hat{\beta}_{Within} - \hat{\beta}_{GLS}) \qquad (7)$$

Here, W is the test statistic, $\hat{\beta}_{Within}$ is the coefficient matrix obtained by a fixed effects model with within estimator, $\hat{\beta}_{GLS}$ is the coefficient matrix obtained by ran-

35 J.A. Hausman. 'Specification Tests in Econometrics'. Econometrica 46 (6),1978, pp.1251–1271

dom effects model with GLS, $Var(\hat{\beta}_{Within})$ the variance-covariance matrix obtained by a fixed effects model and $Var(\hat{\beta}_{GLS})$ the variance-covariance matrix obtained by a random effects model. According to the result of Hausman test, is rejected, so that it is decided to use a fixed effects model estimated with the Within estimator. The equation (5) has been estimated with the fixed effects method, and the following table summarizes the results.

Table 3: *High Income OECD Countries Fixed Effects Models*

Variables	Coefficient	t Stat.	
EDUC	0.45[a]	2.86	
MILIT	0.22[c]	1.96	
HEALTH	-0.4127[a]	-4.85	
SUBTR	-0.02	-0.27	
GDPGR	-0.02[a]	-6.66	
INFCPI	-0.02[a]	-2.82	
TAXREV	-0.01[b]	-2.23	
CRISIS	0.05[a]	2.77	
Constant	0.39[a]	3.32	
R^2	0.53	**Baltagi-Wu LBI**	**2.10**
F_{stat}	7.40[a]	**Bhargava et al. DW**	**1.92**
DW	2.16	**Modified Wald**	**5793[a]**

a and b significant in respectively 1% and 5%. Arellano (1987) and Rogers (1993) corrected robust standard errors and covariance.

As the equation (5) is estimated by adding a control variable, the simultaneous relationships between the independent and dependent variables are determined. The results obtained from the equation (5) reveal that the GDP Growth, Inflation and Tax Revenue have negative and statistically significant effects on the central government debt, and one may claim that an increase in such variables results in the DEBT's reduction. It has been observed that the crisis periods have a positive effect on DEBT, which may be so expressed that the government debt would increase in the crisis period. While the increases in education and military (defense) expenditures positively affect the debt, the health expenditures are negatively affected. If this effects is negative, it may be interpreted that the debt is reduced with the increase of human productivity, production and revenues as a result of the increase in health expenditures.

No significant effect on DEBT could be determined upon an increase in the subsidies and transfer expenditures. Bhargava et al. (1982), considering the DW table values, it is impossible to reject a null hypothesis expressing that there is no autocorrelation as the lower bound is dPL = 1.8164, and the upper bound is dPU = 1.8945 in case of N=50, T=10 and K=9, hence no auto correlation problem exists in the equation.

However, according to the Modified Wald test proposed by Greene (2000), the null hypothesis has been rejected, and there is a problem of heteroscedasticity in the equation. For this reason, a correction has been made to allow using the robust standard errors and covariance in case of autocorrelation and heretoscedasticity proposed by Arellano (1987) and Rogers (1993).

As the inter-variable simultaneous relationships are obtained by estimating the equity (5), the PVAR method was used to search the dynamic and causality relationships.

3.4. PVAR Analysis

The PVAR model may be used to determine the inter-variable dynamic and causality relationships. Assuming that each variable is endogenous, and each variable sequentially becomes the dependent variable, it is regressed on the lagged values of the other variables. For instance, a PVAR analysis with two variables can be expressed as follows.

$$Y_{it} = \beta_0 + \sum_{j=1}^{m} \beta_j \, Y_{it-j} + \sum_{j=1}^{m} \propto_j X_{it-j} + \gamma \mu_i + u_{it} \tag{8}$$

$$X_{it} = \delta_0 + \sum_{j=1}^{m} \delta_j \, X_{it-j} + \sum_{j=1}^{m} \theta_j \, Y_{it-j} + \gamma \mu_i + \varepsilon_{it} \tag{9}$$

Here, Y and X are variables, and is the individual effect, anare the constant terms, are variable coefficients, *m* is the length of lag, and are the error terms. RFE and Hausman (1978) tests were used to search if there are individual effects on the equations, and it has been understood that no equation has an individual effect in the PVAR system. Hence, the PVAR system has been estimated with POLS. In PVAR system, the optimal lag length has been found to be 1 with the Akaike and Final Prediction Error (FPE) information criterion. The following table shows the Granger causality relationships obtained at 5% significance level through the PVAR system.

Figure 1: *PVAR-POLS Causality Relationships*

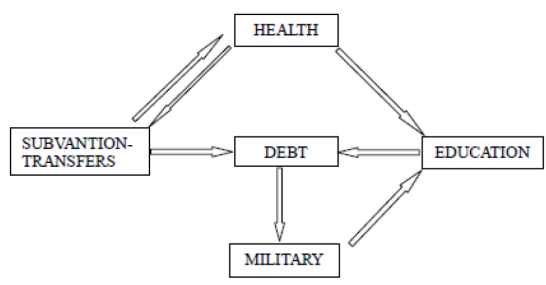

In this context, a bidirectional causality relationship has been determined between the subsidies and transfer expenditures and health expenditures. An increase in subsidies and transfer expenditures results in the improvement and sustainability of a higher welfare and improved human life standards, so that the health expenditures may be reduced. This negative relationship could be seen even through the impulse response analysis. An increase in the health expenditures creates a decreasing effect, so that the subsidies and transfer charges could change as well. There is a causality relationship from the health expenditures towards the educational expenditures. This relationship has been defined as positive the impulse response analysis, and it may be interpreted as the effect of increased productivity. Furthermore, one may claim that the health and education investments are interrelated, and such investments are concurrently realized in the welfare periods. An increase in the military expenditures may create a decreasing effect on the educational expenditures. However, any increase in such items of expenditure as the subsidies, transfer expenditures and educational expenditures may create such consequences that may increase the external debt. Consequentially, the increased debts may result in saving in the defense expenditures, and a reduction in the defense budgets. As the lagged values of the dependent variables take place as the independent variables in the equation, there is possibility to experience the endogeneity and hence bias problem. For this reason, the PVAR model has been re-estimated through Arellano and Bond (1991) dynamic panel data GMM method, and the causality relationships have been redefined. The below figure shows the results obtained at 5% significance level.

Figure 2: *PVAR-GMM Causality Relationships*

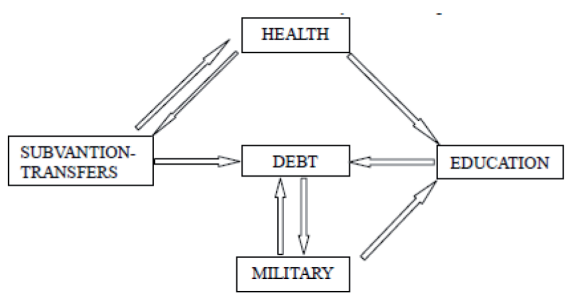

Though almost the same causality relationships are reached for the PVAR results estimated with GMM and those estimated with POLS, the sole difference is the appearance of a causality relationship from the military expenditures towards the debt. One may say that when the military expenditures as an expenditure item increase, the external indebtedness would increase as well.

The Panel Impulse response analysis based on the PVAR analysis has been carried out for five terms, and the statistically significant results are summarized in the form of charts as follows. The impulse response analysis expresses the response of

another variable to an innovation of one standard deviation occurring in a variable, and the time dependent change of the same response.

Figure 3: *Impulse-Response Analysis*

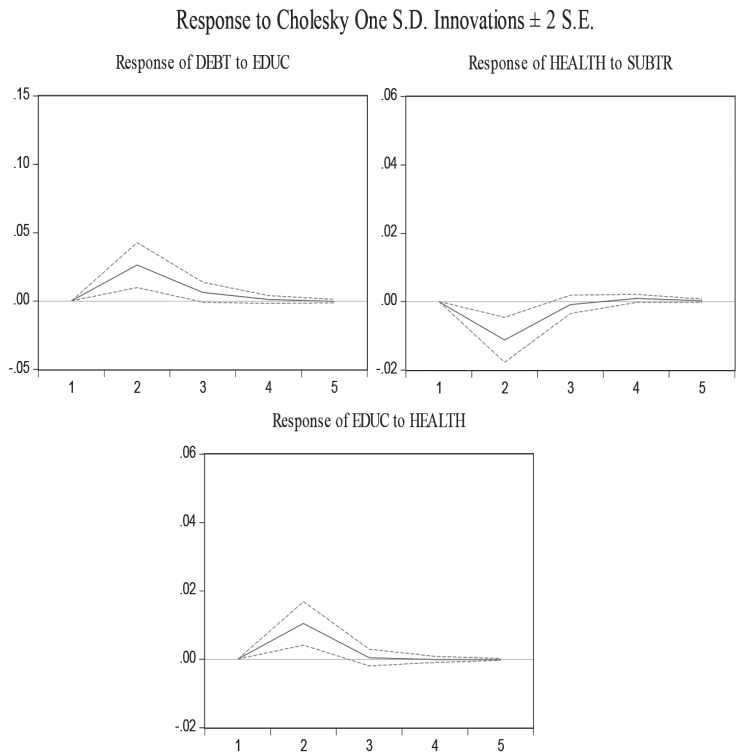

When one examines the results of the impulse response analysis, it seems to be in compatibility with the causality relationships obtained by PVAR. Against a shock occurring in the subsidies and transfer expenses, the health expenditures response by reduction, and the same reaction goes on for three terms. An innovation in the health expenditures results in the increase of educational expenditures, and the government debt reacts by increase to any shock experienced in the educational expenditures, and the same reaction also goes on for three terms.

4. CONCLUSION

The enhanced level of national income, and the social expenditures incurred for the development and improvement of human capital have come with an elongation of the human life induced by the levels of economic development thanks to the in-

creased use of technologies in such fields as medicine, communication, transportation, etc. The increasing population also needs increasing the education, health, subvention and transfer expenditures. However, the increase of the defense expenditures as from 9/11/2001 has results in transferring some part of the resources to the defense expenditures, as otherwise it would be possible to reserve such transferred resources for the public expenditures, social security programs, etc. The public expenditures increasing in both the military and social fields would be met by substituting each other or by means of increasing the public revenues and hence the increase of the public expenditures, or through borrowing, depending on their degree of importance. This study has used the dynamic panel data methods to elaborate if the military, educational and medical expenditures, subsidies and other transfer expenditures have an effect on the central government debts in the group of high income OECD countries, and if there are causality relationships among the expenditure variables.

The stationarity of variables was studied through LLC and IPS tests, and all the variables are stationary at level. The debt equation was used to study the simultaneous effect of the variables of education, health, military, subsidies and transfer expenditures on the central government debts. One may say that the GDP Growth, Inflation and Tax Revenue coefficients are negative and statistically significant, and any increase in such variables causes the decrease in DEBT. The crisis terms were found to have an effect to increase the government debt. While the increases in education and military (defense) expenditures have a positive effect on the debt, the health expenditures negatively affects on the government debt. When this effect is negative, it may be such interpreted that the debt is reduced in parallel with the increasing human productivity, production and income as a result of the increased health expenditures. An increase in the subsidies and transfer expenditures could not be found to have no significant effect on DEBT. According to the PVAR results estimated by GMM, a bidirectional relationship has been determined among the subsidies and transfer expenditures and the health expenditures. The increase of subsidies and transfer expenditures results in improvement and sustainability of the welfare level and humanistic life level, whereby the health expenditures are reduced. This negative relationship could be seen even in the impulse response analysis. An increase in the health expenditures may create a decreasing effect, which in turn change the subsidies and transfer expenditures. There is a causality relationship from the health expenditures towards the educational expenditures. The impulse response analysis has defined this relation as positive, and it may be interpreted as the effect of productivity increase. Furthermore, one may claim that the health and education investments are interrelated, and such investments are concurrently realized in the welfare periods.

Furthermore, a causality relation has been determined from the military expenditures towards the educational ones. An increase in the military expenditures may create a decreasing effect on the educational expenditures. However, a number of causality relationships have been found towards the debt from the military, the subsidies and transfer, and the educational expenditures. The increases in expenditure

items may result in increasing the external indebtedness. This is in compatibility with, and may be seen from the impulse response analysis. Finally, the increased debt may come with saving in the defense expenditures, and a reduction in the defense budgets. When one examines the results of the impulse response analysis, they are found in compatibility with the causality relationships obtained through PVAR.

In consequence, considering any possible effects on the human capital and productivity by the reduction of foreign dependency in the educational and military expenditures, and decrease of the military expenditures of low productivity and low effect of technological expansion, and an increase in the subsidies, transfer and health expenses, one may recommend diminishing only the extravagant health and social expenditures.

REFERENCES

Alexander, W.Robert.J. 'The Defence-Debt Nexus, Evidence from the High-Income Members of NATO'. Defence and Peace Economics, 24 (2), 2013, pp.133-145.

Ali, Hamid E. 'Military Expenditures and Inequality in the Middle East and North Africa, A Panel Analysis'. Defence and Peace Economics 23 (6), 2012, pp.575–589.

Ames, Barry., and Ed Goff. 'Education and Defense Expenditure in Latin America, 1948-68'. Comparative Public Policy, Issues, Theories and Methods. Edited by Craig Liske, William Loehr and John McCament, pp.175- 198 .New York, John Wiley, 1975.

Arellano, Manuel. 'Computing robust Standard Errors for within-Groups Estimator'. Oxford Bulletin of Economics and Statistics 49(4), 1987, pp.431-434

Arellano, Manuel and Bond Stephan. 'Some Tests of Specification for Panel Data, Monte Carlo Evidence and an Application to Employment Equations'. Review of Economic Studies 58, 1991, pp.277–297.

Benoit, Emile. Defence and Economic Growth in Developing Countries. Boston, MA, Lexington Books, 1973.

Benoit, Emile. 'Growth and Defence in Developing Countries'. Economic Development and Cultural Change 26, 1978, pp. 271–280

Bhargava, Alok, L. Franzini, and W. Narendranathan. 'Serial Correlation and the Fixed Effects Model', Review of Economic Studies, 49, 1982, pp.533–549.

Brzoska, Michael. 'Research Communication, the Military Related External Debt of Third World Countries'. Journal of Peace Research 20(3), 1983, pp. 271–2

Deger, Saadet, and Sen Somnath. 'Military Expenditure, Spin-Off and Economic Development'. Journal of Development Economics 13, 1983, pp.67–83.

Dunne, J. Paul, Perlo-Freeman, Sam and Soydan, Aylin. 'Military Expenditure and Debt in Small-Industrialised Economies, a Panel Analysis'. Defence and Peace Economics 15(2), 2004a, pp.125–132.

Dunne, J. Paul, Perlo-Freeman, Sam and Soydan, Aylin. 'Military Expenditure and Debt in South America'. Defence and Peace Economics 15(2), 2004b, pp.173–187

Dunne, John Paul and Nikolaidou Eftychia 'Defence Spending and Economic Growth in The EU15', Defence and Peace Economic 23(6), 2012, pp.537-548

Faini Riccardo, Annez Patricia and Source Lance Taylor. 'Defense Spending, Economic Structure, and Growth, Evidence among Countries and over Time'. Economic Development and Cultural Change 32(3), 1984, pp.487-498

Geoffrey Harris, Pranowo Mark Kelly 'Trade-offs Between Defence and Education/Health Expenditures in Developing Countries'. Journal of Peace Research 25(2), 1988, pp.165-177

Greene, William. H. Econometric Analysis, 4 th ed. Upper Saddle River,NJ, Prentice- Hall, 2000.

Hausman, J.A. 'Specification Tests in Econometrics'. Econometrica 46 (6),1978, pp.1251–1271.

Im, Kyung So, Pesaran, M. Hashem, and Shin, Yongcheol. 'Testing for Unit Roots in Heterogeneous Panels', Journal of Econometrics 115, 2003, pp.53–74.

Kollias Christos and Paleologou Susana-Maria. 'Budgetary Trade-Offs between Defence, Education and Social Spending in Greece'. Applied Economics Letters 18(11), 2011, pp.1071-1075

Levin, Andrew., Lin Chien-Fu and Chu Chia-Shang James. 'Unit Root Tests in Panel Data, Asymptotic and Finite-Sample Properties'. Journal of Econometrics 108, 2002, pp.1-24.

Lin, Eric S., Ali,Hamid E and Lu,,Yu-Lung 'Does Military Spending Crowd Out Social Welfare Expenditures? Evidence from a Panel of OECD Countries'. Defence and Peace Economics, 2013, doi, 10.1080/10242694.2013.848576

Looney, Robert E. 'The Influence of Arms Imports on Third World Debt'. The Journal of Developing Areas 23(2), 1989, pp.221–232.
Looney, Robert E. and Frederiksen, Peter C. 'Defence Expenditures, External Public Debt and Growth in Developing Countries'. Journal of Peace Research 23(4), 1986, pp.329–337
Özmucur, Suleyman The Economics of Defence and Peace Dividend in Turkey. Bogazici University Printhouse, Istanbul, 1996.
Özsoy, Onur. 'Budgetary Trade-Offs between Defence, Education and Health Expenditures, the Case of Turkey'. Defence and Peace Economics 13, 2002, pp. 129–136
Paleologou, Suzanna-Maria. 'A Dynamic Panel Data Model for Analyzing The Relationship Between Military Expenditure and Government Debt In The EU'. Defence and Peace Economics 24(5), 2013, pp.419-428.
Palmer, Glenn Alliance Politics and Issue Areas, 'Determinants of Defense Spending'. American Journal of Political Science 34(1), 1990, pp.190-211.
Peroff Kathleen and Warren Margaret Podolak 'Does Spending on Defence Cut Spending on Health? A Time-Series Analysis of the U.S.Economy 1929-74'. British Journal of Political Science 9(1), 1979, pp.21-39.
Rogers, W. H. 'Regression Standard Errors in Clustered Samples'. Stata Technical Bulletin 13, pp.19-23. In Stata Technical Bulletin Reprints 3, pp.88–94. College Station, TX, Stata Press. 1993.
Russett, Bruce M. 'Who Pays for Defence?'. American Political Science Review 63(2), 1969, pp.412–426.
Russett, Bruce 'Defence Expenditures and Well-Being'. American Political Science Review 76(4), 1982, pp.767-777.
Şenesen, Gülay Günlük 'Measuring the Extent of Defence Expenditures, The Turkish Case with Turkish Data'. Defence and Peace Economics 12(1), 2001,pp.27-45.
Şenesen, Gülay Günlük 'Türkiye 'de Savunma Harcamalari ve Ekonomik Etkileri 1980–2001'[Defence Expenditures and Its Effect in Turkey,1980–2001]. İstanbul, TESEV, 2002.
Seiglie, Carlos 'Deficits, Defence, and Income Distribution'. CATO Journal 17(1), 1997. pp.11–18.
Sen, Somnath. 'Debt, Financial Flows and International Security'. In SIPRI Yearbook 1991, World Armaments and Disarmament, SIPRI-Oxford University Press, New York, 1991,pp.181–195.
Sezgin, Selami 'An Empirical Note on External Debt and Defence Expenditures in Turkey'. Defence and Peace Economics 15(2), 2004, pp.199–203.
Smyth,Russell and Narayan Paresh Kumar. 'A Panel Data Analysis of the Military Expenditure-External Debt Nexus, Evidence from Six Middle Eastern Countries'. Journal of Peace Research 46(2), 2009. pp.235–250.
Verner, Joel G. 'Budgetary Trade-Offs between Education and Defence in Latin America, a Research Note'. Journal of Developing Areas 18(1), 1983. pp.77–92.
Ward, Michael D. and Davis, David R. 'Sizing Up the Peace Dividend, Economic Growth and Military Spending in the United States, 1948–1996'. American Political Science Review 86(3), 1992, pp. 748–755.
Yıldırım Jülide and Sezgin Selami 'Defence, Education and Health Expenditures in Turkey, 1924–1996'. Journal of Peace Research 39, 2002, pp.569–580.
Yıldırım Jülide, Sezgin Selami, and Öcal Nadir. 'Military Expenditure and Economic Growth in Middle Eastern Countries, A Dynamic Panel Data Analysis'. Defence and Peace Economics 16(4), 2005, pp.283-295.

APPENDIX 1

VAR Lag Order Selection Criteria

Lag	FPE	AIC
0	8.12e-12	-11.34687
1	6.89e-12*	-11.51187*
2	7.09e-12	-11.48621
3	9.11e-12	-11.24008
4	9.69e-12	-11.18875
5	8.57e-12	-11.32867

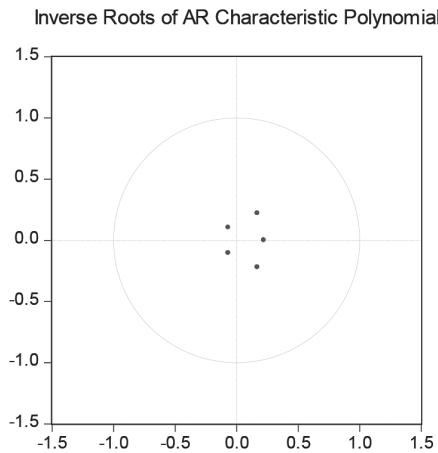

Roots of Characteristic Polynomial

Root	Modulus
0.169192 - 0.220062i	0.277585
0.169192 + 0.220062i	0.277585
0.221036	0.221036
-0.067711 - 0.105141i	0.125057
-0.067711 + 0.105141i	0.125057

No root lies outside the unit circle.
VAR satisfies the stability condition.

Yönetim Bilimleri Dergisi/Journal of Administrative Sciences
Cilt / Volume: 15, Sayı / N: 29, ss. / pp.: 147-173, 2017

Avrupa'nın Önyargılarının ve Çelişkilerinin Bir Sonucu Olarak İslamofobi

Hakan SAMUR*

Özet
İslam'a ve Müslümanlara yönelik negatif tutum ve davranışları ifade eden İslamofobi, son çeyrek asırda Avrupa ülkelerinde varlığını giderek artıran çok önemli bir sorundur. Bu sorunun ana sebebi olarak, başta kendisini İslam'la irtibatlandıran bazı kişi ve örgütlerin dünyanın çeşitli yerlerinde gerçekleştirdikleri terör saldırıları olmak üzere, genellikle Müslümanların tutum ve aktiviteleri gösterilmektedir. Şüphesiz, İslam'a ve Müslümanlara yönelik birtakım negatif yaklaşımların oluşmasında bizzat dünya üzerindeki Müslümanlardan kaynaklanan bazı faktörler rol oynayabilir. Ancak, bu çalışmada ortaya konmaya gayret edileceği gibi, Avrupa'da yükselen İslamofobinin öncelikli sebepleri Müslümanların tutumlarından ziyade 1990'lar sonrasının konjonktüründe Avrupa devlet ve toplumlarının kendi değerleriyle çelişen yaklaşımlarında ve Müslümanlara yönelik önyargılarında aranmalıdır.
Anahtar Kelimeler: *İslamofobi, Müslüman, Avrupa, Terör, Önyargı*

Islamophobia as a Result of the Prejudices and Discrepancies of Europe

Abstract
Islamophobia, which implies negative positions and behaviours towards Islam and Muslims has an important problem that has made its presence increasingly felt in the European countries in the last quarter of century. As the main cause of this problem, usually the negative attitudes and activities of Muslims are shown including first of all the terrorist attacks of some persons and organisations that associate themselves with Islam. Obviously, some factors arising from Muslims around the world may play a role in the emergence of some negative understandings against Muslims. However, as will be attempted to show in this study, the primary causes of the rising Islamophobia in Europe should be sought in the contradicting approaches of the European states and societies with their own values and in their prejudices against Muslims.
Keywords: *Islamophobia, Muslim, Europe, Terror, Prejudice*

* Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü,hsamur@hotmail.com

GİRİŞ

2015 yılının Kasım ayı Paris'te aynı gün gerçekleştirilen ve onlarca kişinin ölümüne ya da yaralanmasına sebep olan terör saldırılarına ve kendisini İslami bir yapı olarak adlandıran IŞİD'in üstlendiği bu saldırıların ardından da Avrupa'da yaşayan Müslümanlara ilişkin yoğun tartışmaların ve olumsuz yaklaşımların şiddetlenmesine tanıklık etmiştir. Söz konusu olumsuz yaklaşımlar özellikle 1990'lardan itibaren artarak devam eden ve İslamofobi kavramında en keskin ve kapsayıcı şekliyle ifadesini bulan ciddi bir sorunun yansıması niteliğindedir. Oysaki bundan sadece birkaç on yıl önce İslam ülkelerinden yüz binlerce insanın Avrupa topraklarına gelmeleri ve yerleşmeleri bir sorun teşkil etmek şöyle dursun, ev sahibi devletler tarafından arzu edilen ve desteklenen bir durumdu.

O günlerden bugünlere ne, nasıl değişti de Avrupa Birliği (AB) gibi bir üst yapıyla hukukun üstünlüğüne, demokrasiye ve özgürlükçülüğe dayalı anlayışlarını daha da cesur bir şekilde ve geniş alanlara yaygınlaştırarak sürdürme iddiasındaki Avrupa ülkelerinde Müslümanlar kendilerinden korkulacak ve geniş halk kesimleri tarafından istenmeyecek kimseler konumuna geldiler? Şüphesiz bu değişimde dünya üzerinde ya da özelde Avrupa'da yaşayan Müslümanlardan kaynaklanan önemli sebepler bulunmaktadır. Oysaki İslamofobinin son çeyrek asırlık dönemde Avrupa ülkeleri açısından ciddi bir sorun olarak ortaya çıkmasında bizzat Avrupa devlet ve toplumlarının çelişkilerinin, yanlışlarının ve geçmişten beri kaybolmayan önyargılarının katkısı çok fazla hatta daha da önceliklidir.

Bu makalede işin, genellikle arka plana itilmeye çalışılan bu yönüne bakılacak ve İslamofobinin çıkış ve yayılma sebepleri, Avrupa ülkelerinin sorumlulukları üzerinden ele alınacaktır. İslamofobinin öncelikli etkenlerinin Müslümanlardan değil de Avrupa devletlerinin bizzat kendi tutumlarından kaynaklandığı yönündeki yaklaşımımızın analizi üçüncü bölümde yapılacaktır. Ancak ondan önce ilk bölümde Batı Avrupa'daki Müslümanların demografik ve sosyo-ekonomik durumlarından; ikinci bölümde de İslamofobi kavramından ve Avrupa'da İslamofobinin somut görünümünden bahsedilecektir.

Bu arada çalışma ile ilgili açıklanması gereken bir nokta da Avrupa kavramı ile üzerinde yoğunlaşılan coğrafyanın kabaca Batı Avrupa devletleri olduğudur. Burada Batı Avrupa ile kast edilen coğrafya 2004 öncesindeki AB alanının Yunanistan haricindeki devletleri ile AB'ye üye olmayan İsviçre, Norveç gibi devletleri içermektedir. Bütün bu devletlerdeki Müslüman nüfus büyük oranda İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki göçlerle şekillenmiştir ve bugünün İslamofobi tartışmalarının odağını teşkil etmektedir.

1990'lara kadar Komünist sistem içerisinde bambaşka bir siyasi ve ekonomik yapıya sahip olan devletler, batıdaki diğer devletler gibi Savaş sonrası dönemde Müslüman işgücü göçüne ev sahipliği yapmadıkları için; Yunanistan da, özellikle kuzey kesiminde çok eskiden beri yerleşik olarak yaşayan Müslüman Türk azınlığın durumu yine bu çalışmada üzerine yoğunlaşılacak kitleden farklı nitelikler ta-

şıdığı için kapsam dışında tutulmuştur. Yani Öktem'in vasıflandırmalarıyla[1] azınlık İslam'ının var olageldiği Güneydoğu Avrupa veya çoğunluk İslam'ının hâkim olduğu Bosna-Hersek, Kosova, Arnavutluk ve Türkiye gibi ülkeler değil de; göçmen İslam'ının baskın görüntüyü oluşturduğu Batı Avrupa ülkeleri makalenin kapsama alanını oluşturmaktadır. Dolayısı ile, makale boyunca kullanılacak Avrupa kavramı belirtilen Batı Avrupa alanını ifade edecektir. Yine belirtmek gerekir ki yer yer ülkelerden örneklendirmeler yapılacak olsa bile bu çalışmada her ülkenin kendine özgü koşullarından ve tutumlarından ziyade, bahse konu olan Avrupa alanındaki genel durumun analizi yapılacaktır.

BATI AVRUPA'DAKİ MÜSLÜMAN VARLIĞI

İspanya ve Sicilya gibi topraklarda çok önceleri ve fakat birkaç yüzyıla yayılan Müslüman varlığının en son 15. Yüzyılın sonlarından itibaren görünürlüğünü yitirmesinin ardından uzunca bir süre Müslümanlar, Avrupa sahnesinde yerleşik unsurlar olarak çok az yer almışlar ve Hıristiyan Avrupa açısından daha çok dışarıdaki en önemli düşman mesabesinde kalmışlardır.

Tarihsel anlamda Avrupa'nın ötekisi konumuna tartışmasız yerleşen Müslümanlar, İkinci Dünya Savaşı sonrasından başlayarak gittikçe artan oranda yeniden Avrupa alanında nüfus ve yaşam tarzları ile varlıklarını görünür kılmaya başlamışlardır. Yeniden ortaya çıkan söz konusu görünürlük öyle bir hal almıştır ki özellikle son çeyrek asırlık dönemde bu iki unsuru ayrı düşünmek şöyle dursun; Avrupa İslam'ı veya Müslüman Avrupa[2] şeklinde özetlenebilecek vasıflandırmalarla bir arada ele almayı kaçınılmaz kılmıştır.

Bugün Avrupa'da 15 milyona yakın Müslüman yaşamaktadır. Tablo 1'den izlenebileceği gibi Müslümanların genel ülke nüfusları içerisindeki sayısal oranları göreli düşük olsa bile iki hususu gözden kaçırmamak gerekir. Birincisi, yoğunlaşmalardan dolayı Müslümanların bazı bölgelerdeki ve şehirlerdeki görünürlükleri çok daha belirgin niteliktedir. İkincisi ve en önemlisi de yine Tablo 1'den izlenebileceği gibi Müslümanların, Avrupa ülke nüfusları içerisindeki oranlarının ciddi bir artış ivmesine sahip olmasıdır.

1 Kerem Öktem, 'Counting Muslims: Censuses, Categories, Policies and the Construction of Islam in Europe', Yearbook of Muslims in Europe, Cilt 6, 2014, s. 3.

2 Ya da daha geniş açıdan Batı İslamı veya Batıdaki İslam gibi adlandırmalar.

Tablo 1: Avrupa Ülkelerindeki Müslüman Nüfus Oranı, 2010 ve 2050

Ülke	Yıl	Toplam Nüfus (bin)	Müslüman Nüfus Oranı (%)
Avusturya	2010	8.390	5.4
	2050	8.460	8.9
Belçika	2010	10.710	5.9
	2050	11.120	11.8
Danimarka	2010	5.550	4.1
	2050	5.820	8.5
Fransa	2010	62.790	7.5
	2050	69.300	10.9
İrlanda	2010	4.470	1.1
	2050	6.640	3.0
İtalya	2010	60.550	3.7
	2050	56.080	9.5
Lüksemburg	2010	510	2.3
	2050	520	2.3
Norveç	2010	4.880	3.7
	2050	5.850	8.9
Portekiz	2010	10.680	0.3
	2050	8.690	1.3
İsveç	2010	9.380	4.6
	2050	10.960	12.4
İsviçre	2010	7.660	4.9
	2050	7.860	7.6
Birleşik Krallık	2010	62.040	4.8
	2050	68.610	11.3
Finlandiya	2010	5.360	7.5
	2050	5.570	10.9
Hollanda	2010	16.610	6.0
	2050	17.050	9.4
Almanya	2010	82.300	5.8
	2050	70.220	10
İspanya	2010	46.080	2.1
	2050	52.310	7.5

Kaynak: Pew Research Center, Report: The Future of World Religions-Population Growth Projections 2010-2050, 2 Nisan 2015, s. 237.

Müslümanlardan bağımsız bir Avrupa'nın artık düşünülemeyeceği gerçeği sadece sayısal bir artışa bakmanın ötesine geçen daha kapsayıcı bir durumu işaret etmektedir. Artan nüfusun ve heterojen bir yapının doğal sonucu olarak, Müslümanların sivil toplum örgütlenmeleri ve aktiviteleri yoluyla da bugünün Avrupa'sında "biz de varız" diyebilecek bir görünürlüğe ulaştıkları söylenebilir. Bütün ülkelerde; üye sayıları bazen on binlerle ifade edilen, genellikle ülke orijinine göre yapılandırılan ve yöresel derneklerden ulusal düzeydeki şemsiye kuruluşlara kadar her düzeyde konumlanan Müslümanlara ait çok sayıda sivil toplum kuruluşu bulunmaktadır.[5] Özetle denebilir ki Müslümanlar Avrupa toplumsal mozaiğinin göz ardı edilemez bir parçası halini almışlardır. Ancak son çeyrek asırlık zaman diliminde Avrupalı algısı bakımından bu parça, İslamofobi genel kavramı ile ifade edilen çok ciddi bir problem olarak karşımıza çıkmıştır.

İSLAMOFOBİNİN TANIMI VE GÖRÜNÜRLÜĞÜ

İslamofobinin Tanımı

Batı toplumlarında İslam'a ve onun takipçilerine yönelik oluşan-oluşturulan bütün olumsuz duyguların ve betimlemelerin hepsini bir şemsiye altında toplayan ve son dönemlerde kendine has oldukça yaygın bir kullanım ve tartışma alanına sahip olan İslamofobi kavramının bilinen en erken kullanımı Fransızca orijiniyle (Islamophobie) 1920'lere doğru gerçekleşmiştir. Ancak hem o ilk sürümünde hem de uzun bir aradan sonra 1970'lerdeki yeniden tedavülünde bugünkünden çok farklı bir anlamda, İslam içindeki tartışmaları özellikle de modern dönem Müslümanlarının gelenekçi yaklaşımlara yönelik eleştirilerini ifade edecek bir anlamda kullanılmıştır.[6]

Kavramın bugünkü anlamıyla yani genel olarak İslam'dan ve Müslümanlardan korkma ve nefret duyma anlamıyla ortaya çıkması ise 1990'ların başında gerçekleşmiş ancak kullanımının çok büyük yaygınlık kazanması kendilerini İslam'la ilişkilendiren bir takım kişi ya da örgütlerin yaptıkları başta 11 Eylül olmak üzere 2000'li yıllardaki bir dizi terör eylemi neticesinde gerçekleşmiştir.[7] Hatta konu ile ilgili önemli çalışmalara imza atan Allen, Avrupa'da İslamofobinin ciddi anlamda Runnymede Raporu'nun yayınlandığı 1997 yılından itibaren gündeme oturduğunu ve başlangıçta söz konusu gündem ağırlıklı olarak Birleşik Krallık için söz konusu iken 2002'den itibaren hem siyaset arenasında hem de geniş halk kesimleri arasında hızla

3 Her bir Avrupa ülkesindeki İslami sivil toplum kuruluşlarının ve ayrıca cami ve diğer ibadethanelerin ayrıntılı analizleri için: Jorgen S. Nielsen et al. (der.), Yearbook of Muslims in Europe Volume 5, (Leiden: Brill, 2013).

4 Chris Allen, 'Islamophobia and Its Consequences', içinde Samir Amghar, Amel Boubekeur ve Michael Emerson (der.), European Islam-Challenges for Public Policy and Society, (Brüksel: Centre for European Policy Studies, 2007), s. 148.

5 11 Eylül 2001'deki olaydan sonra Avrupa ülkelerinde baş gösteren ve sözde İslami örgütlerin gerçekleştirdikleri terör eylemlerinin belli başlıları şunlardır: 11 Mart 2004, Madrid'te tren bombalamaları; 2 Kasım 2004, Hollanda'da yönetmen Theo Van Gogh'un öldürülmesi; 7 Temmuz 2005, Londra bombalamaları; 10 Aralık 2010, Stockholm bombalamaları; 20 Mart 2012, Fransa'da Toulouse ve Montauban saldırıları; 7-9 Ocak 2015 ve 13 Kasım 2015, Paris saldırıları.

yayılarak sonraki beş yılda Avrupa'nın toplumsal bir gerçekliği haline geldiğini ileri sürmektedir.[8] İslamofobinin, yoğun tartışmaların ve akademik çalışmaların odağındaki bir kavram olarak gündeme yerleşmesinde ırkçılıkla mücadele konusunda Birleşik Krallığın tanınmış araştırma kuruluşlarından Runnymede Trust tarafından hazırlanan Raporun bir dönüm noktası olarak kabul edilmesi literatürde genellikle kabul edilen bir durumdur.

Öte yandan gittikçe artan etkisine ve yaygınlaşan kullanımına rağmen İslamofobinin genel kabul görmüş bir tanımlaması yoktur. Böyle bir eksiklik kimi zaman yanlış veya eksik mukayeselere de götürebilmektedir. Örneğin hukuki ya da bilimsel bir ortak tanımının olmamasından hareketle Avrupa Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığını İzleme Merkezi (EUMC) İslamofobiyi daha geniş ırka dayalı ayrımcılık konusu içerisinde değerlendirmektedir.[9] Roger Eatwell yerinde bir tespitle; çağdaş propaganda döneminde hiyerarşiye dayalı bir ırkçılığın ("Siyahlar aptaldır") yerini "uzlaştırılamaz kültürel farklılıklar" kavramının aldığını ileri sürmektedir.[10] Avrupa'daki Müslümanlara yönelen tutumları böyle kılık değiştirmiş modern bir ırkçılığın yansıması şeklinde okumak yanlış olmasa bile eksiktir. Başka hiçbir din ve o dinin üyelerinin maruz kalmadığı şekilde topyekûn bir karşı oluşu ifade etmesi ve uluslararası düzeyde siyasallaştırılması bakımından İslamofobiyi; ırkçılık, yabancı düşmanlığı ya da başka her türlü ayrımcılıktan farklı ve kendine özgü bir mesele şeklinde telakki etmek daha doğru olacaktır.[11]

Aynı şekilde, İslamofobinin net bir tanımının yapılamamasından dolayı, "İslam ya da Müslüman korkusu", "Müslüman dininin reddi" gibi dar ve jenerik tanımlamaların sıklıkla kullanıldığını iddia edenler vardır.[12] Ancak, Avrupa ve diğer Batı toplumlarındaki pratik yansımalarına baktığımızda bugün gelinen noktada söz konusu kısa tanımlamaların aslında gerçek durumu özetlediğini yok sayamayacak kadar örnekle karşılaşmak mümkündür. Zaten az önce değindiğimiz Runnymede Raporu bile kavramı; "İslam'a olan korku ve nefreti, ve bu nedenle de, Müslümanların tamamından veya büyük çoğunluğundan korkmayı ya da onlardan hoşlanmamayı ifade etmenin pratik bir yolu" şeklinde tanımlamakta,[13] başka bir bölümünde de kavramla, İslam'a yönelik mesnetsiz düşmanlığın kastedildiğini[14] belirtmektedir.

8 Chris Allen, 'Islamophobia and Its Consequences'.

9 European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia (EUMC), Muslims in the European Union-Discrimination and Islamophobia, Vienna, 2006, s. 62.

10 Oussama Cherribi, 'The Growing Islamization of Europe', içinde John L. Esposito ve François Burgat (der.), Modernizing Islam – Religion in the Public Sphere in the Middle East and Europe, (London: C. Hurst&Co., 2003), s. 208.

11 Pandeli M. Glavanis (der.), Report: 'Muslim Voices' in the European Union: The Stranger Within - Community, Identity and Employment, 1999, s. 72.

12 Marc Helbling, 'Islamophobia in the West: An Introduction', içinde Marc Helbling (der.), Islamophobia in the West- Measuring and Explaining Individual Atttitudes, (London: Routledge, 2012), s. 5.

13 Commission on British Muslims and Islamophobia, Islamophobia: A Challenge for Us All: Report of the Runnymede Trust Commission on British Muslims and Islamophobia, (Londra: Runnymede Trust, 1997), s. 1.

14 Commission on British Muslims and Islamophobia, Islamophobia: A Challenge for Us All, s. 4.

İslamofobiyi kısaca İslam'dan (ya da Müslümanlardan) korkma şeklinde tanımlamak ve bu şekilde her hangi bir zamanda ve yerde tezahür eden bir olaya uyarlamak mümkün olsa da kavramın ve işlevinin daha iyi anlaşılması açısından unutulmaması gereken önemli bir nokta vardır: İslamofobi en güçlü ifadesini, çağdaş Avrupa ve Kuzey Amerika'da ortaya çıkan İslam karşıtlığı duygusunu tanımlamak için kullanıldığında bulur.[15] Yani göreli yeni bir kavramdır, çoğunlukla Avrupa ile Kuzey Amerika'ya aittir ve oralardaki yakın dönem siyasal ve toplumsal gelişmelerden bağımsız düşünülemez.

İslamofobinin Varlığı

İlk bölümde bahsedildiği gibi Avrupa'daki Müslümanlar birçok bakımdan birbirlerinden ayrı ve dağınık çok geniş bir kitleyi içermektedir. Avrupalı algısında ise, bunun aksine, son 25 yılda oluşturulan Müslüman imajı homojen ve değiştirilmesi çok zor bir formata dönüştürülmüştür. Müslüman dendiğinde akla gelen ilk ve belki de birçokları bakımından tek imaj bir terörist bedeninde varlık bulur. Buna cahil, gerici, demokrasi karşıtı, kadın düşmanı gibi başka bazı sıfat ve tanımlamaları da eklemek mümkündür. Sonuçta bütün Müslümanları bir potada eriten ve neresinden bakarsanız olumsuz çağrışım yapacak bir imajla özdeşleştiren toptancı bir zihniyet belirginleşmiş; İslamofobi de, akademik tanımlama girişimleri nasıl olursa olsun, özünde söz konusu toptancı zihniyeti temsil eden bir kavram konumuna yerleşmiştir. Bunun böyle olduğunu itiraf etmek belki pek çok Avrupalı açısından kabul edilebilecek bir durum değildir. Ancak Gottschalk ve Greenberg'in öne sürdüğü bir testi her Avrupalı deneyecek olsa ve Müslüman dendiğinde aklına ilk gelen çağrışımları hemen bir kağıda yazacak olsa durum belki kendiliğinden ortaya çıkacaktır.[16] Özellikle 2000'ler sonrasında yapılan birçok araştırma göstermiştir ki Avrupalılar, Müslümanları terörizmle, şiddetle, barbarlıkla ve daha birçok olumsuz sıfatlarla tanımlamaktadırlar.[17]

Müslümanlar hakkında yerleşen olumsuz algı ve önyargılar kaçınılmaz olarak toplumsal hayatın hemen her alanında kendisini bu defa davranışlarla belli etmektedir. Genellikle göçmenler konusundaki istatistikler geldikleri ülkeler baz alınarak oluşturulduğu için, birçok Avrupa ülkesinde din, etnisite gibi unsurlar üzerinden kayıtlama yapılmadığı için veya Avrupa'da doğumla vatandaşlık alanlar çoğu kez analizlere katılamadığı için, sadece Müslümanlara ait net verilere ulaşmak her zaman kolay olmamaktadır. Buna rağmen, yapılan araştırmalar birçok Avrupa ülkesinde Müslümanların sosyo-ekonomik durumlarının ulusal ortalamanın çok altında

15 Andrew Shryock, 'Introduction: Islam as An Object of Fear and Affection', içinde Andrew Shryock (der.), Islamophobia/Islamophilia – Beyond the Politics of Enemy and Friend, (Bloomington: Indiana University Press, 2010), s. 2.

16 Christopher D. Stonebanks, 'The Inescapable Presence of "Non-existent Islamophobia', içinde Joe L. Kincheloe, Shirley R. Steinberg ve Christopher D. Stonebanks (der.), Teaching Against Islamophobia, (New York: Peter Lang, 2010), s. 41.

17 Danimarka, Almanya, İspanya, İtalya, Hollanda, Avusturya, Finlandiya, İsveç ve Birleşik Krallık'ta gerçekleştirilen çeşitli ulusal ölçekli araştırmaların bu yöndeki bulguları için: EUMC, Muslims in the European Union, s. 39.

kaldığını göstermektedir. İstihdam, gelir düzeyi, eğitim gibi kriterlere dayalı olarak yapılan araştırmalara bakıldığında bu genel resim 1990'larda böyleydi,[18] 2000'lerde değişmedi[19] ve herhangi bir iyileşme emaresi göstermeden günümüzde de aynı şekilde devam etmektedir.[20]

Ancak Avrupa'da İslamofobinin varlığına işaret eden asıl husus Müslümanların sosyo-ekonomik koşullarının ulusal ortalamanın altında kalmasından ziyade; diğer göçmen gruplarla kıyaslandığında gözle görülür bir şekilde yine geri durumda kalmasıdır. İş bulma ya da çalışma koşullarından kiralık ev bulmaya, kolluk kuvvetlerinin güvenlik tedbirlerine konu olmaktan sosyal hizmetlere ulaşmaya kadar bir sürü alanda Müslümanların, Müslüman olmayan göçmenlere nazaran çok daha fazla ayrımcılığa maruz kaldığını gösteren ve çarpıcı örnekleri içeren çalışmalar vardır.[21] Tausch ve diğerlerinin ortaya koyduğu eserde bu bağlamda sunulan birçok önemli kanıt vardır ve burada sadece bir tanesinden bahsetmek Avrupa'daki Müslümanların durumunu sergilemek açısından faydalı olacaktır. Müslüman olmayan diğer üçüncü ülke vatandaşlarının yoksulluk riski 100 kabul edildiğinde, Müslümanların risk oranı en iyimser şekliyle Birleşik Krallık'ta 159,4 olarak ortaya çıkmakta; Fransa'da 181, Belçika'da 212, Norveç'te 296, Almanya'da 322, İsveç'te 332, Avusturya'da 387, vs. şeklinde devam etmektedir.[22]

Kriminal suçlara yani doğrudan saldırı veya hakaretlere uğrama noktasında da mağdurlarının Müslüman olduğu olayların sayısı özellikle 2000'li yıllarda artmıştır. Her ne kadar birçok Avrupa ülkesinde, etnik veya dini aidiyetlere dayalı olarak veri toplamanın önünde zorluklar olsa da ya da meydana gelen bir saldırının, gerçekten İslamofobik eğilimlerle gerçekleştirilip gerçekleştirilemediği her zaman net bir şekilde belirlenemese de dolaylı araştırmalar ve toplanan bulgular; İslamofobiye bağlı suçların günden güne artan şiddetini hemen bütün Avrupa ülkeleri açısından ortaya koymaktadır.[23] Bu sözlü veya fiziki saldırıları gerçekleştirenlerin de sadece düşük eğitimli ya da kozmopolit yaşamın dışındaki kişiler olmadıklarını, eğitimli ve sosyo-ekonomik durumu iyi olanların da bu akımda yerini aldıklarını gösteren çok sayıda örnek vardır.[24] Ayrıca, sadece Müslüman işçilere uzunca bir süre geçici misafir işçi gözüyle bakan ve entegrasyon sağlayıcı politikaları ihmal eden Almanya ve Avusturya gibi ülkelerde değil, daha asimilasyoncu bir yaklaşımı benimseyen Fransa'da veya çok kültürcülüğü ön plana çıkaran Britanya ve Hollanda gibi ülkelerde de

18 Pandeli M. Glavanis (der.), Report: 'Muslim Voices' in the European Union.

19 Imane Karich, 'Economic Development of Muslim Communities', içinde Samir Amghar, Amel Boubekeur ve Michael Emerson (der.), European Islam-Challenges for Public Policy and Society, (Brüksel: Centre for European Policy Studies, 2007), s. 62-76.

20 Anna Triandafyllidou, 'European Muslims: Caught Between Local Integration Challenges and Global Terrorism Discourses', New-Med Research Network, 15 Mayıs 2015, http://www.osce.org/networks/166511?download=true (Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2016).

21 Tufyal Choudhury, 'Muslims and Discrimination', içinde Samir Amghar, Amel Boubekeur ve Michael Emerson (der.), European Islam-Challenges for Public Policy and Society, (Brüksel: Centre for European Policy Studies, 2007), ss. 77-106; EUMC, Muslims in the European Union.

22 Arno Tausch et al., Against Islamophobia – Muslim Communities, Social Exclusion and the Lisbon Process in Europe, (New York: Nova Science Publishers, 2007), s. 59.

23 Tufyal Choudhury, 'Muslims and Discrimination'; EUMC, Muslims in the European Union.

24 Oussama Cherribi, 'The Growing Islamization of Europe', s. 210.

Müslümanların olumsuz sosyo-ekonomik koşullardan, ayrımcılıktan ve kendilerine yönelik saldırılardan kurtulabilmeleri mümkün olamamıştır.[25]

Sayılan bütün bu örneklere ve sergilenen verilere rağmen, yaşanan sorunları mağdurların dini kimlikleri ile bağlantılandırmaktan kaçınanlar ve etnik-ulusal kimliklere dayandıranlar olmuştur.[26] Ya da aynı çerçevede, Müslümanlara yönelik ayrımcılığın abartıldığını ve İslamofobinin Avrupa toplumlarında, yansıtıldığı kadar ciddi boyutlarda görülmediğini öne sürenler de olmuştur.[27] Oysaki Müslümanların maruz kaldıkları ayrımcı tutumların ve İslamofobik eğilimlerin abartılması bir yana, konu ile ilgili en yetkin kuruluşlardan biri olan EUMC'nin de tespit ettiği gibi olduğundan az bile gösterilmekte ve bir kısmı kayıt altına alınmamaktadır.[28]

ABD'li Daniel Pipes gibi, Hollandalı Geert Wilders gibi tanınmış birçok İslam karşıtı kişi ise konuya başka açıdan yaklaşmakta, İslamofobinin Avrupa toplumlarında yaygınlığını kabul etmekle beraber bu fobinin temelsiz, aşırı ve irrasyonel olduğunu öne süren görüşleri şiddetle eleştirmektedirler. Onlara göre Avrupalılar İslam'dan değil, ideoloji haline getirilmiş ve "Batı'ya karşı savaşı" teşvik eden radikal İslam'dan korkuyorlardı ve bu nedenle de İslamofobi mazur görülebilecek bir tutumdu.[29] Oysaki bu makalenin çeşitli yerlerinde açıklamaya çalıştığımız gibi, İslamofobik eğilimlerin pratiğinde Müslümanlar arasında hemen hiçbir farklılaştırma yapılmamakta ve bütün Müslümanlar potansiyel olarak bir korkunun kaynağı şeklinde algılanmaktadırlar.

İslamofobik düşünce ve davranışların Avrupa alanındaki yaygınlığı istatistiki verilere veya yaşanılan tecrübelere dayalı olarak başka birçok akademik çalışmada da ortaya konmuştur. Benzer örnekleri tekrar etmek yerine, burada asıl üzerinde durmak istediğimiz konuya dönmek yerinde olacaktır. Avrupa'da İslamofobinin bu derece kritik ve yaygın bir sorun haline gelmesinde, Avrupalıların bizzat kendi sorumlulukları var mıdır ve hangi noktalarda kendisini göstermektedir?

İSLAMOFOBİNİN SEBEBİ OLARAK AVRUPA'NIN ÇELİŞKİLERİ VE ÖNYARGILARI

Başlangıçta yani 1960'larda İslam coğrafyalarından Avrupa'ya gelenler, Avrupalılar tarafından iş hayatı içerisinde duyulan ihtiyacı karşılayacak emek arz edicileri şeklinde algılanıyorlardı. İlk 10-15 yıllık dönemde gelen göçmen işçiler ya hiç olumsuz bir toplumsal mukavemetle karşılaşmamışlar ya da karşılaşsalar bile

25 Congressional Research Service, Report, Muslims in Europe: Promoting Integration and Countering Extremism, 7 Eylül 2011, s. 10.

26 Pandeli M. Glavanis (der.), Report: 'Muslim Voices' in the European Union, s. 28; Oussama Cherribi, 'The Growing Islamization of Europe', s. 203.

27 Kenan Malik, 'Are Muslims Hated?', 30 Minutes Programı, Channel 4, 8 Ocak 2005, http://www.kenanmalik.com/tv/c4_islamophobia.html (Erişim Tarihi: 05 Haziran 2016); Kenan Malik, 'What Hate?', The Guardian, 7 Ocak 2005, http://www.theguardian.com/world/2005/jan/07/religion.islam (Erişim Tarihi: 05 Haziran 2016).

28 EUMC, Muslims in the European Union, s. 21.

29 Erich Goode, Deviant Behavior, (Oxon: Routledge, 2015), s. 319.

bunlar büyük oranda iş piyasalarının ve bazı sektörlerin koşullarından kaynaklanan ekonomi temelli karşı çıkışlar şeklinde olmuştur.[30] Bugünkü Müslüman nüfusunun büyük ölçüde temellerinin atıldığı 1960'lardaki göç dalgalarıyla gelenler genellikle geçici nitelikte görüldükleri için ve çoğunlukla aileleriyle birlikte değil de bireysel olarak Avrupa'da bulundukları için, onların toplum içerisindeki yaşantılarını düzenleyecek kalıcı tedbirler de alınmamıştır.[31] Göçmen işçi talebinin azaldığı ve fakat girişlerin siyasi iltica, evlilik veya yasadışı yollar gibi farklı şekillerle devam ettiği 1970'lerin ikinci yarısından 1980'lerin sonuna kadarki dönemde de Müslümanların Avrupa toplumlarındaki varlıklarına itiraz esasen ekonomik durgunluğun ortaya çıkardığı baskılara dayalı kalmış olmakla birlikte, toplumsal yaşamın başka alanlarındaki görünürlüklerine karşı da yavaş yavaş tepkiler oluşmaya başlamıştır. Özellikle ailelerin birleşmesine izin verilmesinden itibaren hem kadınların günlük hayatta hem de çocukların okullarda görünürlüklerinin artması[32] bu tepkilerin tetikleyicisi olmuştur.

Ancak bu olumsuz bakışların doğrudan dinle bağlantılandırılması, daha sonra da İslamofobiye dönüşmesi 1990'larla beraber ortaya çıkan ve günden güne şiddetlenen apayrı bir meseledir. Çünkü sayıca artmalarına ve toplumda yer etmelerine rağmen uzunca bir süre bu topluluklar siyahî, Türk, Arap, Kuzey Afrikalı ya da göçmen işçi şeklinde adlandırılmaya devam etmiştir.[33] Esposito'ya göre yakın zamana kadar Avrupa ve Amerika'da pek az kişi Müslümanların kendi aralarında yaşadıklarının farkındaydı ve Müslümanlar ne halkın gündeminde ne de genel olarak Batı'nın sosyo-politik düşüncesinde yer tutardı.[34] Aynı şekilde, Avrupa'da yerleşik ve aileleriyle bütünleşmiş duruma gelseler bile, Avrupa'yı yeterince gündemlerine almak 1980'ler süresince Müslümanların çoğunluğu açısından da geçerli bir durum değildi. Hemen herkesin gözü kulağı hâlâ geldikleri ülkelere yoğunlaşmaktaydı. Çünkü hem Avrupa'daki ibadet yerleri ve din adamları kendi devletleri tarafından finanse ediliyordu hem de Müslüman kimlikleriyle, Avrupa'da aktif olmalarını gerektirecek herhangi ciddi bir olayla karşılaşmamışlardı. İşte 1980'lerin sonuna kadar Avrupa'daki Müslümanlara ilişkin genel manzara bu şekilde iken, sadece birkaç yıl içerisinde durum gözle görülür bir şekilde değişmiş, İslam'a ve Müslümanlara yönelik olumsuz yaklaşımlar münferit veya lokal bir görüntüden, sürekli ve kapsamlı bir formata dönüşmüş ve bir on yıllık zaman dilimi sonunda tam bir İslamofobi halini almıştır.

30 Paul Lubeck, 'İslami Ağların Meydan Okuması ve Vatandaşlık Talepleri: Avrupa'nın Küreselleşmeye Sancılı Uyumu', içinde Nezar Alsayyad ve Manuel Castells (der.), Müslüman Avrupa ya da Avro-İslam - Küreselleşme Çağında Siyaset, Kültür ve Vatandaşlık, (İstanbul: Everest Yayınları, 2002), s. 125.

31 Samir Amghar, Amel Boubekeur ve Michael Emerson, 'Introduction', içinde Samir Amghar, Amel Boubekeur ve Michael Emerson (der.), European Islam-Challenges for Public Policy and Society, (Brüksel: Centre for European Policy Studies, 2007), s. 2.

32 Jocelyne Cesari, 'Muslim Minorities in Europe – The Silent Revolution', içinde John L. Esposito ve François Burgat (der.), Modernizing Islam – Religion in the Public Sphere in the Middle East and Europe, (London: C. Hurst&Co., 2003), s. 251.

33 Jocelyne Cesari, 'Islam in France: The Shaping of A Religious Minority', içinde Yvonne Haddad (der.), Muslims in the West: From Sojourners to Citizens, (Oxford: Oxford University Press, 2002), s. 36-51; Marc Helbling, 'Islamophobia in the West: An Introduction', s. 4.

34 John L. Esposito, 'Bir Batı Olgusu Olarak İslam', içinde Shireen Hunter ve Huma Malik (der.), Avrupa ve Amerika Müslümanları, (İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2003), s. 23.

İslamofobinin böylesine hızlı ilerleyen ve günden güne artarak belirginleşen bir olgu olmasının arkasında ise Avrupa'nın çelişkileri ve önyargılı yaklaşımları fazlasıyla rol oynamaktadır. Avrupalı devlet ve toplumların, İslamofobi sorununun ortaya çıkmasındaki asıl sorumlular olduklarını gösteren bu çelişki ve önyargıları şu şekilde açıklamamız mümkündür.

Kavram Sorunu

Esasında İslam'la ve Müslümanlarla ilgili olarak Avrupa'da veya genel anlamda demokratik Batı bloğunda bir sorun varsa, bu sorunda söz konusu bloğun sorumluluğunun bulunduğunu ve önyargılarının fazlasıyla rol oynadığını gösteren en önemli kanıtlardan biri, bizzat sorunun adlandırılmasında kendisini göstermektedir. Herhangi bir objeden ya da durumdan dolayı sürekli ve irrasyonel bir korku hissetmek anlamındaki fobi kavramını, yüz milyonlarca insanın kendisini bağlı hissettiği bir dinin adıyla birleştirmek ve tıbbi-psikolojik rahatsızlıkları ifade eden başka türlü klinik fobilerle bir tutmak[35] ciddi bir bakış açısı ve kavramsallaştırma sorununun olduğunu göstermektedir. Burada söz gelimi Hıristiyan Batı'nın modern dönemdeki İslam düşmanlığı ile aynı kaynaktan çıktığı ve beslendiği iddia edilen[36] anti-Semitizm kavramında kendini gösteren bir karşıtlığın ötesinde, ciddi bir travmatik durumun dışa vurumu daha ilk elde kendisini belli etmektedir. Shryock'un dediği gibi İslam'a ve Müslümanlara yapıldığı gibi böyle genelleştirici bir mantıkla Yahudiler veya Hıristiyanlar gerçek ya da potansiyel düşmanlar şeklinde tanımlanacak olsa idi bu en iyimser ihtimalle asılsız, en kötü ihtimalle de alçakça bir yaklaşım olarak kabul edilirdi.[37]

Şunu da eklemek gerekir ki bu kavram üzerinden doğrudan inanç sistemi yani dinin kendisi hedef tahtasına oturtulduğunda, ondan sonra o dinle bağlantılı her şeyin olumsuz çağrışımlarla adlandırılması da daha kolay olabilmektedir. Zaten İslamofobinin son çeyrek asırdaki içeriksel evriminde önceleri ağırlıklı olarak terör ve şiddet eylemlerine yönelik bir tepkiyi barındırması ve köktendinci tabir edilen kesimlere yönelik öfkeyi anlatması fakat zamanla hemen her alanda ve hemen bütün Müslümanlara yönelik olumsuz bakışları da ifade eder duruma gelmesi bu nedenlerdir. Öyle ki artık daha fazla siyasetçi veya farklı kesimlerden insanlar doğrudan ve açıktan İslam karşıtı pozisyon almaktadırlar.

Avrupalı anlayışın mücadelesi gerçekten terörle ve kimi diğer hukuksuzluklarla olsaydı, sorunun adının konmasında daha titiz davranılması lazım gelirdi. Oysaki Müslüman olduğunu söyleyip de gerek dünya genelinde gerekse Avrupa düzeyinde, söz konusu hukuksuz eylemlere yönelenlerin veya bunları destekleyenlerin sayısı, genel Müslüman nüfusu içerisinde çok sınırlı bir yer tutmakta iken; bütün bir inanç sistemini (ve elbette ki onun takipçilerini) bir korkunun potansiyel kaynağı konumuna yerleştirmek hukuk ve adalet adına daha baştan büyük bir yanlışa düşmek anlamına gelmektedir.

35 Christopher D. Stonebanks, 'The Inescapable Presence of "Non-existent Islamophobia', s. 38.

36 Edward W. Said, 'Orientalism Reconsidered, Cultural Critique, Cilt 1, 1985, s. 99.

37 Andrew Shryock, 'Introduction: Islam as An Object of Fear and Affection', s. 9.

İslamofobinin Kasıtlı Şekilde Üretilmiş Bir Korku Olması

"Terörist Müslüman" imajı ve buna dayalı bir İslamofobi son çeyrek asırlık dönemin siyasi konjonktüründe özellikle ABD'nin dünya politikalarını uygulamasına gerekçe oluşturacak şekilde tasarlanmış yeni bir Batı ürünüdür ve konumuz olan Avrupa'daki İslamofobinin yaygınlığı dikkate alındığında kabul etmek gerekir ki toplumlara enjekte etme yönüyle başarılı bir üründür. İslamofobinin kavram olarak ilk Avrupa'da görünürlük kazanması, işin kritik noktasını ABD'nin çıkarlarının oluşturduğu gerçeğini ortadan kaldırmaz. Avrupalı devletler de bu süreçte kendi farklarını ortaya koyamamışlar ve İslamofobinin kendi topraklarında 1990'lar boyunca yavaş yavaş ve 2000'lerden itibaren sürekli ve sistematik bir kampanya ile gündemde tutulmasına adeta destek olmuşlardır. Bu söylediklerimizi biraz daha detaylandıracak olursak:

Aslında bugünün İslamofobik tutumlarının derin bir tarihsel arka planı vardır. Teolojik tartışmalardan folklora müzikten edebiyata her alanda kendini belli eden ve Haçlı seferlerinden beri hemen her dönemde şiddet yüklü tavırları da besleyen bu tutum[38] sonucunda; Ortaçağ ve erken Modern dönem Avrupa'sında İslam, başka hiçbir dinle kıyaslanmayacak derecede korku, düşmanlık ve önyargıların konusu halini almıştır.[39] Sonraki yüzyıllarda durum daha da kötüye gitmiştir. Denilebilir ki Batı aslında emperyal pratiğiyle ve oryantalist bakış açısı ile en az son üç yüz yıllık sürede kendi İslamofobisini kendisi oluşturmuştur. Yani söz konusu mantığın uzun zamandır devam eden dünya genelindeki paylaşımdan uzak ve ötekileştirici yaklaşımları bugünün Avrupa'sında ciddi bir sorun olarak ön plana çıkan İslamofobiye tarihsel bir zemini zaten hazırlamıştır. İşte Soğuk Savaş döneminin kendine özgü koşullarından dolayı deyim yerindeyse buzdolabına kaldırılan Batı'daki İslam karşıtlığı, bu tarihsel zeminin kolaylaştırıcı etkisiyle ve gelişen teknolojilerin yardımıyla, doksanlar ve sonrasının yeni dünya konjonktüründe kimilerinin post-modern Oryantalizm adını verdiği[40] bir formatla ve toplumda var olan tarihsel önyargıları körükleyecek şekilde yeniden piyasaya sürülmüştür.

1990'lı yıllar sadece Müslümanların Avrupa toplumlarında daha yoğun bir şekilde görünür olmalarının başladığı bir dönem değildi. Aynı zamanda Soğuk Savaşın bitmesinden sonra ortaya çıkan yeni dönemde Batı'nın, İslam'ı ve Müslümanları tarihsel ötekisi olarak yeniden hatırladığı (ya da yeniden ön plana çıkardığı) ve stratejilerini çoğunlukla bunun üzerinden hazırladığı bir dönemdi. Söz konusu hatırlayış ABD'nin kendisini dünyanın bütün coğrafyalarına barış ve demokrasi götürme misyonuyla yeniden şarj etmesi ve genelde de bu misyonu Müslümanların çoğunlukta bulunduğu topraklarda yerine getirmek istemesiyle baskın bir nitelik kazanmıştır. Buna dayalı olarak, bahsedilen stratejik hazırlanış ise Birleşik Devlet-

38 Reuven Firestone, 'Islamophobia and Anti-Semitism: History and Possibility', Arches Quarterly, Cilt 4, No. 7, 2010, s. 48.

39 Philip K. Hitti, Islam and the West – A Historical Cultural Survey, (New Jersey: D. Van Nostrand Company, 1962).

40 Joe L. Kincheloe ve Shirley R. Steinberg, 'Why Teach Against Islamophobia? Striking the Empire Back', içinde Joe L. Kincheloe, Shirley R. Steinberg ve Christopher D. Stonebanks (der.), Teaching Against Islamophobia, (New York: Peter Lang, 2010), s. 12.

lerin faaliyetlerine meşruiyet kazandırma amacını taşımış ve söz konusu meşruiyeti elde etmenin en etkili yolu olarak terörle mücadele gerekçesine fazlasıyla başvurulmuştur. Terör, 11 Eylül saldırılarıyla artık hiçbir şekilde karşı çıkılamaz bir gerekçe konumuna yerleşerek Birleşik Devletlerin; her türlü operasyon, tutuklama, güvenlik tedbiri ya da benzer faaliyetlerine zemin hazırlayan bir yeni dünya düzeni gerçeği olmuştur. Gelişen iletişim teknolojilerinin yardımıyla ve çok yönlü ve çok araçlı bir etkililikle, terörün korkutuculuğu ve terörle mücadelenin mecburiliği başta Batı toplumları olmak üzere bütün dünya insanlarına devamlı olarak aktarılmıştır. Ne var ki terör sözcüğü insanların zihinlerine en trajik ve acımasız boyutuyla yerleştirilirken; terör dendiğinde neredeyse hemen herkesin aklına gelen diğer sözcük olacak derecede bir başkası da "ustalıkla" benimsetilmiştir: İslam (ya da Müslüman).

Oryantalizmin geçmişe ait İslam ve Müslüman imajı, post-modern Oryantalizm döneminde aynen devam ettirilmiş hatta daha kapsamlı ve derinlikli projelerle daha tehlikeli bir formata dönüştürülmüştür. Bu dönemin, insanların bilincini tahakküm altına alan yeni kültürel pedagojisi eğlence medyasının albenili yüzüne dayanıyor ve geleneksel yöntemlerden çok daha etkili olacak şekilde; çarpıtılmış, şeytanileştirilmiş bir Müslümanlığı insanlara aktarıyordu.[41] Ağırlıklı olarak ABD'de üretilen ve fakat Avrupa dâhil bütün dünyayı etkisi altına alacak şekilde dağıtımı yapılan tanınmış televizyon şovlarından, filmlere, çizgi romanlardan karikatürlere kadar her yaşa ve her sosyo-ekonomik gruba ulaşabilecek çeşitli araçlarla; Müslümanların, terörist ya da başka birçok kötü sıfatı üzerinde taşıyan insanlar oldukları algısı devamlı taze tutulmuştur.[42] İslami tehdide ve Müslüman karşıtlığına dayalı mega bir proje Birleşik Devletlerin öncülüğünde yürürlüğe sokulduktan sonra, Müslümanlara yönelik geleneksel negatif düşüncelerin yeniden harekete geçirilmesi gerektiğinde; Shadid ve Koningsveld'in dedikleri gibi her kesimden çeşitli aktörler kişisel çıkarları doğrultusunda bu süreçte kendi rollerini oynamaya başlamıştır: Muhabir daha çarpıcı ve merak uyandıran haberlerle; politikacı, oy getirecek demagojik açıklamalarla; bilim adamı, bilimsel etik kurallarını hiçe sayarak yaptığı genelleştirmelerle (ve çarpıtmalarla) İslamofobik tutumların toplumda daha fazla yayılmasına destek olmuşlardır.[43]

Her ne kadar 1990'larda ve 2000'lerde kendi derinleşme ve genişleme meselelerine odaklanan Avrupalı devletlerin büyük bir kısmı, Birleşik Devletlerin "dayattığı" bu yeni misyona açık destek ve aktif katılım bağlamında yakın durmasalar da; özellikle stratejik hazırlıklar çerçevesinde diğer toplumların, ABD'nin kendisine biçtiği yeni misyona olumlu yaklaşım göstermelerini ya da en azından sessiz kalmalarını sağlamak için gerçekleştirilen bütün faaliyetler kaçınılmaz olarak Avrupa alanında

41 Joe L. Kincheloe ve Shirley R. Steinberg, 'Why Teach Against Islamophobia?, s. 13.

42 En sevimli çizgi film karakterlerinden hayran olunan Holywood kahramanlarına kadar birçok özneyi içeren bütün bu araçların, söz konusu algı stratejisindeki fonksiyonlarına ilişkin çarpıcı örnekler için şu kaynağın farklı bölümlerine bakmak mümkündür: Joe L. Kincheloe, Shirley R. Steinberg ve Christopher D. Stonebanks (der.), Teaching Against Islamophobia.

43 Shadid ve Koningsveld, 'The Negative Image of Islam and Muslims in the West: Causes and Solutions', Shadid, W. & P.S.van Koningsveld (der.), Religious Freedom and the Neutrality of the State: The Position of Islam in the European Union, (Leuven: Peeters, 2002), s. 176.

da etkisini göstermiştir. O zamana kadar başka sıfatlarıyla adlandırıldıklarını söylediğimiz göçmenler bir anda birçok olumsuz özelliği kendilerinde toplayan Müslümanlar olarak fark edilmişlerdir. Önceden de belirttiğimiz gibi bu fark edişte tarihsel arka plan zaten çok büyük kolaylık sağlamıştır. Hemen burada Oryantalist bakış açısının daha özel bir görünümünden bahsetmemiz mümkündür. Şu anda Avrupa'da yaşayan Müslüman toplulukların büyük çoğunluğu bir zamanlar Avrupa'nın sömürgesi olan topraklarda yaşayan insanların torunları durumundadır. Yani geçmişte dengesiz bir yöneten-yönetilen ilişkisi vardı ve bugün bu geçmiş, toplumsal hafızalarda yerini korurken, söz konusu göçmenlerle eşit vatandaşlar sayılmak Avrupalılara zor gelmektedir. Eskiden açıkça kendi sömürgesi olan topraklarda yaşayan insanlar, bağımsızlıklarını kazandıktan sonra Cezayir'de olduğu gibi sadece daha İslami bir siyasi yapıya doğru eğilim gösterir duruma gelmemişler ve fakat aynı zamanda, büyük kitleler halinde bizzat sömürge devletinin ana vatanında da kendilerine yer edinerek "rahatsız edici" bir duruma sebebiyet vermişlerdir.[44] Söz konusu durum Fransa, Britanya, İspanya gibi ülke toplumları açısından yeni dönemde ayrıca bir psikolojik yük getirmiştir. Örneğin nüfus değişiminin kendi toplumsal yapısında ve kimliğinde ortaya çıkardığı günden güne daha da belirginleşen yeni görüntüyü kabullenemeyen Fransa, liberal geçmişi ile ters düşmek pahasına topraklarındaki Müslümanlara militanca bir tepkiyle karşılık vermiştir.[45]

Böyle bir konjonktürde ABD kaynaklı olanların yanında, Avrupa ülkelerindeki ulusal medya kuruluşları da kendi üzerlerine düşeni yapmaktan geri kalmamışlardır. İslamofobi inşasına az ya da çok bir katkı yapacak şekilde olumsuz Müslüman imajı çizilmesine ve tarafsızlığın bir kenara bırakılıp çoğunlukla önyargılarla dolu görüşlere ağırlık verilmesine dair kendi üretimlerini gerçekleştirmişlerdir.[46] İslamofobinin tehlikeli bir hal almasına ilk dikkat çeken Runnymede Raporu'nun yayınlandığı Birleşik Krallık'ta, aradan geçen on yılda İslam ve Müslümanlar hakkındaki haftalık haber miktarında yüzde 270 artış olması ve fakat bu artışın yüzde 90'a yakınının negatif içerikli olması çarpıcı bir örnektir.[47] Kendi yakın çevrelerinde yaşayan en sıradan Müslümanların bile terörist olabileceği düşüncesine sahip geniş bir halk kesimi oluşturulmuştur.[48] Daha 1990'lara kadar Müslüman kimlikleriyle fark edilmeyen aynı insanlar 15-20 yıl içinde kendi mahallelerinde bile bir anda hem Müslüman hem de potansiyel olarak tehlikeli kişilikler şeklinde algılanır olmuşlardır.

44 Jocelyn Cesari, 'Avrupa: İslami Bir Kesit', içinde Shireen Hunter ve Huma Malik (der.), Avrupa ve Amerika Müslümanları, (İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2003), s. 34; Salman Sayyid, 'Avrupa'nın Suskunluğu/Müslümanların Sesi', içinde Shireen Hunter ve Huma Malik (der.), Avrupa ve Amerika Müslümanları, (İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2003), s. 95.

45 Nezar Alsayyad, 'Müslüman Avrupa ya da Avro-İslam: Kimlik ve Kültür Söylemleri Üzerine', içinde Nezar Alsayyad ve Manuel Castells (der.), Müslüman Avrupa ya da Avro-İslam - Küreselleşme Çağında Siyaset, Kültür ve Vatandaşlık, (İstanbul: Everest Yayınları, 2002).

46 Chris Allen, 'Islamophobia and Its Consequences.'

47 Chris Allen, The First Decade of Islamophobia: 10 Years of Runnymede Trust Report "Islamophobia A Challenge for Us All", 2007, http://www.islamiccouncilwa.com.au/wp-content/uploads/2014/05/Decade_of_Islamophobia.pdf, (Erişim Tarihi: 12 Şubat 2016), s. 8.

48 Shirley R. Steinberg, 'Islamophobia: the Viewed and the Viewers', içinde Joe L. Kincheloe, Shirley R. Steinberg ve Christopher D. Stonebanks (der.), Teaching Against Islamophobia, (New York: Peter Lang, 2010), s. 91.

Müslümanlarla ilgili her türlü mesele mutlaka bir yönüyle güvenlik konusuna bağlantılandırılarak tartışılır hale getirilmiş, böylelikle ayrımcı uygulamaları unutturacak ya da mazur gösterecek bir formata dönüştürülmüştür. Örneğin başörtüsü meselesi Avrupa alanında öyle bir noktaya gelmiştir ki konu hakkında bir görüşe sahip olmak ve pozisyon almak neredeyse her Avrupa vatandaşı açısından bir yükümlülük haline gelmiştir.[49] Olumsuz görüşlerin hele bir de terörist kadın imajının yerleştirilmesi,[50] sonuçta başörtüsü kullanmayı kamusal alanın farklı yerlerinde yasaklama yönündeki ulusal ve uluslararası (örneğin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi) eğilimleri kolaylaştırmıştır. Aynı çerçevede, Avrupa'da artan yabancı düşmanlığı gibi başka bir sürü olumsuzluğun da İslamofobi üzerinden çok daha rahat bir şekilde açıklanması yoluna gidilmiş ve işin sorumluluğu Müslümanların üzerine yıkılmaya çalışılmıştır. Silverstein bu durumun çarpıcı spesifik bir örneğini analiz etmiştir:[51] 2000'li yıllarda Fransa'da artan anti-semitizm vakalarının faillerinin büyük oranda ülkede yerleşik Kuzey Afrika orijinli Müslümanlar olduğu iddia edilmiş ve bu sayede kimileri tarafından hem ülkedeki anti-semitizm sorununun esas sebeplerinin gözlerden uzak tutulması hem de Müslüman göçmenlere yönelik sınırlandırıcı yeni politikaların devreye sokulması için zemin hazırlanması planlanmıştır.

Aynı dönemde Müslümanların, bütün zorluklara rağmen, oluşturdukları sivil toplum örgütleri ya da kullandıkları başka araçlarla böyle bir kampanyayı etkisiz kılmaya yönelik bir karşı dalga oluşturma çabaları ise İslamofobinin yayılmasını önlemeye yetmemiştir çünkü mücadele ettikleri zihniyet hem daha sistematik hem de çok daha gelişmiş vasıtalarla çalışmıştır. İslami kuruluşların veya bireylerin bütün iyi niyetleriyle oluşturmaya çabaladıkları uyumlu ve barışçı Müslüman imajı, bazen sade tek bir olumsuz olayın fazlasıyla yazılı ve görsel medyada insanlara gösterilmesiyle boşa gitmektedir. İslamofobi kampanyasının karşısında duranlar elbette ki sadece İslami çevrelerden çıkmamakta ve farklı kesimlerden de aynı duyarlılığı gösterenler olabilmektedir. Ancak İslamofobi algısını kışkırtan akıl, popüler kültürü oluşturan her türlü araçlar marifetiyle insanların eleştirel düşünmelerinin önüne geçmek ve eleştirel düşünüp bunu kamuoyu ile paylaşanları da mümkün mertebe değersizleştirmek ya da geri plana atabilmek için elinden geleni yapmaktadır.[52]

Avrupa İdealizminin Kendi İçindeki Çelişkisi

Avrupa'nın, Müslümanlar söz konusu olduğunda kendi idealist retoriği ve uygulamalarıyla çelişen tutumlar içerisine girmesi, İslamofobi hususundaki sorumluluğu-

49 Valerie Amiraux, 'The Headscarf Question: What is Really the Issue?', içinde Samir Amghar, Amel Boubekeur ve Michael Emerson (der.), European Islam-Challenges for Public Policy and Society, (Brüksel: Centre for European Policy Studies, 2007), s. 126.

50 Benoit Challand, 'Interwined Identities: A Gender-based Reading of the Visual Representations of Contemporary Islam in European Textbooks', içinde Gerdien Jonker ve Shiraz Thobani (der.), Narrating Islam – Interpretations of the Muslim World in European Texts, (London: Tauris Academic Studies, 2010), ss. 120-150.

51 Paul A. Silverstein, 'The Fantasy and Violence of Religious Imagination: Islamophobia and Anti-semitism in France and North Africa', Andrew Shryock (der.), Islamophobia/Islamophilia – Beyond the Politics of Enemy and Friend, (Bloomington: Indiana University Press, 2010), ss. 141-171.

52 Christopher D. Stonebanks, 'The Inescapable Presence of "Non-existent Islamophobia.'

nu gösteren bir başka kanıttır. Burada Avrupa idealizminden kasıt demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü, çok kültürlülük ve sekülerizm gibi birbirini bütünleyen kimi değerler üzerine kurulan bir siyasi kültüre sahip olma durumudur. Sayılan değerler üzerinden kendi siyasi kültürünü tanımlayan bugünkü Avrupa aynı zamanda geçmişinde hatta yakın geçmişinde yer alan ırkçılık, sömürgecilik, ayrımcılık ve toleranssızlık gibi sorunlarla da arasına mesafe koyduğunu ileri sürmekte yani geçmişten alınan derslerle bir barış toplumunu inşa ettiğini her fırsatta dile getirmektedir. O halde, her şeyin geçmişe göre çok farklı bir yerde durduğu ve sayılan değerler çerçevesinde yeniden yorumlandığı 21. Yüzyıl Avrupa'sında İslam'ın da dışlanmaması ve Müslümanların, Avrupa toplumları içerisinde birlikte yaşarlılığının kabul edilir olması normal bir beklenti sayılmalıdır. Oysaki Avrupa'nın bugünkü görüntüsü bu beklenti içerisinde olanların umudunu kıracak niteliktedir.

Müslümanlara Yönelik Anti-demokratik ve Önyargılı Bakış

Müslümanlar söz konusu olduğunda Avrupa'nın öncelikle demokratik ve sivil toplumcu anlayışında çelişkiler gözlemlenmektedir. Bu çelişkiler, her şeyden önce İslamofobi çerçevesinde gittikçe keskinleşen ve önyargıya dönüşen ciddi bir algı sorunuyla kendisini göstermektedir. Müslümanların, üç dört kuşaktır yaşadıkları Avrupa toplumlarına demokratik değerleri benimsemiş ve başkaları ile birlikte yaşarlılığı özümseyebilmiş eşit vatandaşlar olarak katılımının önündeki en önemli engel bu insanların demokrasi ve çok kültürlülüğü kabullenip yürütebilecek bir alt yapıya sahip olmamaları değil; tam aksine, sahip olmadıklarına veya bu yönde değişim gösterip kendilerine uyum sağlayamayacaklarına dair Avrupa toplumlarında yerleş(tiril)miş önyargılardır.[53] Başörtüsü, peçe takmış bir Müslüman bayanın ya da sarık ve cübbeyle gezen Müslüman bir erkeğin demokrasiyle, sivil toplumcu anlayışla ve fikir alış verişine açık bir zihniyetle uyumlu olamayacağını bir ön kabul olarak almak o insanlardakinden ziyade, Avrupa'nın bakış açısındaki bir eksikliği açığa vurmaktadır. Örtü kullanmasının arkasındaki gerçek saiki ve kendisinin tercih hürriyetini hiç hesaba katmadan, genç bir bayanın başını örtmesinin Avrupalı algısındaki doğrudan karşılığı "siyasi tehdit, cinsiyetçi baskı, dini fanatizm, terörizm, siyasi hata, zayıf sosyo-ekonomik koşullar ve cehalet" şeklinde kendisini göstermektedir.[54] Öyle ki bir insanın hem Müslüman hem de Britanyalı (ya da başka ülke vatandaşı) olup olamayacağının sıkça tartışılan bir konu haline gelmesi[55] bile Avrupa'daki demokrasi ve çokkültürcülük anlayışının sıkıntılarını göstermektedir. Avrupalının demokratik-içselleştirici olması beklenen algısı farklı eğilimdeki Müslümanlar arasında bir ayrıma hiç gitmemekte ve yaşadıkları toplumlara uyumlu bir şekilde karışma çabası içerisinde olanları bile tehdit olarak görebilmektedir.[56]

53 Jocelyn Cesari, 'Avrupa: İslami Bir Kesit', s. 35.

54 Valerie Amiraux, 'The Headscarf Question: What is Really the Issue?', s. 136.

55 Chris Allen, 'Islamophobia and Its Consequences', s. 154.

56 John L. Esposito, 'Bir Batı Olgusu Olarak İslam.'

Tarihi, ontolojik ve pratik sebeplerle Müslümanlar, Avrupa açısından hakikaten içselleştirilmesi ve entegre edilebilmesi "zor" bir grup olarak kabul edilebilir. Ancak zaten söz konusu farklılıkları nedeniyledir ki Avrupa'nın kendi demokrasisini daha sağlam temellere oturtma ve çifte standart gibi söylentilerden arındırarak meşruiyetini güçlendirme adına özellikle üzerine düşmesi gereken bir gruptur da. Bir de entegrasyon için hazır olan ve çaba gösteren geniş bir Müslüman topluluğu varsa. Müslümanların entegrasyon çabalarının somut örneklerini Avrupa ülkelerinde gözlemlemek zor değildir. Yaklaşık son yirmi yıllık dönemde Müslümanların Avrupa'ya entegrasyonunu sağlamak açısından günlük yaşantılarında karşılaştıkları sorunlara dini fetvalarla çözüm bulma bağlamında eserler ve çabalar yoğunlaşmıştır.[57] Gitgide artan ve çeşitlenen bir helal ürün pazarını sadece Müslümanların kendi akidelerine uygun ürünleri elde etme hassasiyetinin sonucu şeklinde değerlendirmemek; bunun da ötesinde içinde yaşadıkları toplumların kapitalizme dayalı tüketim kalıpları ile dini değerlerini uzlaştırma yoluyla Avrupalı kimliği inşası yönünde bir eğilim şeklinde yorumlamak mümkündür.[58] Yine, Avrupa düzleminde henüz "embriyo" aşamasında olsa da büyük bir gelişim potansiyeline sahip[59] İslami finans sistemi araçlarının talep edilmesini aynı mantıkla değerlendirmek gerekir. Kadınlar da dâhil medyayı,[60] sivil toplum örgütlerini ve legal siyaset kanallarını eskisinden daha fazla kullanma girişimlerini; 11 Eylül gibi terör olaylarını protesto eden aktivitelerin yoğunlaşmasını hep Müslümanların, Avrupalılaşma hususunda gösterdikleri çabalar olarak görmek yanlış olmayacaktır. Fransa'da başörtüsü veya Danimarka'da Hz. Muhammed karikatürleri gibi İslam'la ilgili krizler ortaya çıktığında bile geniş İslami kesimler itirazlarını Batıdaki İslam düşmanlığı söylemi üzerinden değil, din özgürlüğü çerçevesindeki ortak Avrupa değerlerine dayalı olarak dile getirmişlerdir.[61]

Çok önemli bir noktayı vurgulamak gerekir: Zamanla Avrupa'da nüfusları artan Müslümanlar genellikle birbirlerinden ayrı ve hatta rekabet halindeki üç farklı çevrede toplanmışlardır:[62] İbadet merkezlerinin ve din görevlilerinin finansmanını da sağlayan ve bunlar üzerinden kendilerini kontrol etmeye çalışan geldikleri devletlere dayalı çevre; söz konusu "devletler İslam'ından" bağımsız oluşturulan İslami kuruluşlar yani bir anlamda "sivil toplum İslamı" ve daha enformel ve lokal gruplar. İşte Müslümanlar 1990'ların başından itibaren "Avrupalı" araçları kullanmak sure-

57 Pieter Sjoerd van Koningsveld, 'Müslüman Varlığına Avrupa'nın Tepkisi', içinde Shireen Hunter ve Huma Malik (der.), Avrupa ve Amerika Müslümanları, (İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2003), ss. 79-86.

58 Imane Karich, 'Economic Development of Muslim Communities', Samir Amghar, Amel Boubekeur and Michael Emerson (der.), European Islam-Challenges for Public Policy and Society, (Brüksel: Centre for European Policy Studies, 2007), s. 71.

59 Filippo di Mauro et al., Islamic Finance in Europe, (Frankfurt: European Central Bank, 2013), s. 19.

60 Isabelle Rigoni, 'Access to Media for European Muslims', içinde Samir Amghar, Amel Boubekeur and Michael Emerson (der.), European Islam-Challenges for Public Policy and Society, (Brüksel: Centre for European Policy Studies, 2007), s. 107-123.

61 Amel Boubekeur, 'Political Islam in Europe', içinde Samir Amghar, Amel Boubekeur and Michael Emerson (der.), European Islam-Challenges for Public Policy and Society, (Brüksel: Centre for European Policy Studies, 2007), s. 36.

62 Sara Silvestri, 'Muslim Institutions and Political Mobilisation', içinde Samir Amghar, Amel Boubekeur and Michael Emerson (der.), European Islam-Challenges for Public Policy and Society, (Brüksel: Centre for European Policy Studies, 2007), s. 171.

tiyle kendi taleplerini ve sorunlarını dile getirmeye çalıştıkça, geldikleri devletlerin baskısından da kurtulup adeta kendi alanlarını inşa etmişler ve "devletlerin İslamı" yerine "sivil toplum İslam'ını" yaymışlardır.[63] Avrupa'da doğup büyüyen nesillerin de işe dâhil olmasıyla; bulundukları ülkelere ve yaşadıkları topluma daha fazla entegre olmak isteyen fakat bu arada Müslüman kimliklerinin daha fazla farkında olarak bu kimlik üzerinden kendi haklarını talep eden ve tepkilerini dile getiren genişçe bir Müslüman kesimi ortaya çıkmıştır.

Bütün bu çabaları görmezden gelmek ve zihinlerde oluşturulan önyargılarla hareket ederek Müslümanların değişemeyeceğini ve Avrupa'ya uyum gösteremeyeceğini kabul etmek, Avrupa'nın, kendi geçmişindeki kötülükleri unutarak evrensel değerler üzerinden bir birlikte yaşarlık kurma yolundaki yürüyüşüne uygun düşmemektedir. Daha ilk adımda böyle bir algı sorununun yaygın bir durum haline gelmesi ise ondan sonraki olumsuz davranışsal tutumların da izahını kolaylaştırmaktadır. Öyle ki temel bir hak olarak kabul edilmesi gerekirken, insanların dini kimliklerine sahip çıkma arayışlarına bile olumsuz tutum takınmak[64] söz konusu yanlış algının ürünüdür.

Müslümanların medyayı, sivil toplumcu anlayışı ve legal siyaset kanallarını eskisinden daha fazla kullandıkları doğrudur ancak bütün bu kanalların yoğunlaştığı tek bir yön vardır. Müslümanların büyük çoğunluğu savunmacı pozisyondalar, kendi yaşamlarını sürdürmenin ötesinde ne Bosna gibi meselelerde ortak tavır alma ve politikacıları etkileme arayışındadırlar ne de ulusal ya da lokal sorunlarla aktif olarak ilgilenebilecek şekilde öne çıkmaya çalışmaktadırlar.[65] Kendilerine yönelen düşmanlık onları suskun kalmaya daha doğrusu sadece kendilerine yönelen bu düşmanlığı geri püskürtmek için çaba göstermeye zorlamaktadır. Oysaki bu sıkıştırılmış alandan çıkabilecek olsalar, yaşadıkları çevrenin ve ülkenin sorunlarına yapıcı bir şekilde katkıda bulunma imkânları da artacaktır.

Ayrımcılığa ve önyargılara maruz kalıp da suskun kalamayanlar veya legal kanallar üzerinden kendilerini yeterince ifade edemeyenler ise başta genç nesiller olmak üzere daha radikal yönelişlere sürüklenmektedirler. Güvenlik tedbirleri gerekçesi ile polisin Müslümanlara, başkalarından farklı olarak şüphe ile yaklaşması ve kötü davranması Buruma'nın dediği gibi IŞİD'in Avrupa'dan yeni üyeler kazanması anlamına gelmektedir. O'na göre de devrimci İslamcı şiddete karşı yapılması gereken, kolay bir yol olmasa bile, kanunlara bağlı Müslümanların güvenini kazanmaktan geçmektedir.[66] Batıdaki İslamcı radikalizmin bir gençlik hareketi olduğunu ifade eden Olivier Roy; bu yönelişin arkasında, yaşanılan hayal kırıklıklarının anahtar rolü oynadığını ileri sürmektedir. Roy, "kayıp nesil" şeklinde tanımladı-

63 Sara Silvestri, 'Muslim Institutions and Political Mobilisation', s. 172.

64 Pew Research Centre, Report: Islamic Extremism - Common Concern for Muslim and Western Publics, 14 Temmuz 2005, s. 1.

65 Fraser Cameron, 'Avrupa Birliği ve İslam: Zorluklar ve İmkânlar', içinde Shireen Hunter ve Huma Malik (der.), Avrupa ve Amerika Müslümanları, (İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2003), s. 89.

66 Ian Buruma, 'The Politics of Islamophobia', Project Syndicate, 04 Aralık 2015, https://www.project-syndicate.org/commentary/western-politicians-and-islamophobia-by-ian-buruma-2015-12 (Erişim Tarihi: 10 Ocak 2016).

ğı Batı merkezli "İslamcı teröristlerin" kendi geleneksel toplum ve kültürlerinden uzaklaştıklarını ancak beklentilerini karşılamayan Batı toplumlarından da umduklarını bulamadıklarını belirtmektedir.[67] Son yıllarda sözde İslamcı grupların terör ve diğer şiddet olaylarına en fazla maruz kalan ülkelerden biri olan Fransa'da yapılan araştırmalar, beş milyonluk geniş Müslüman topluluğunun büyük çoğunluğunun yargı kurumlarına ve yerel ve ulusal otoritelere güvendiklerini, ülkenin işleyen bir demokrasiye sahip olduğuna inandıklarını ve genel anlamda da Fransa toplumuna entegre olmak için çabaladıklarını ortaya koyarken; bunun tersi yönünde davranış sergileyen, genellikle şehirlerde yaşayan, eğitimsiz, gelecekten umudu olmayan, işsiz genç nesillerin varlığına da parmak basmıştır.[68]

Avrupa Sekülerizminin Müslümanlara Sorunlu Bakışı

Avrupa idealizminin üzerine bina edildiği değerlerden sadece demokrasi, sivil toplumcu anlayış ve çok kültürcülük değil aynı zamanda seküler anlayış da konu Müslümanlar olduğunda sıkıntılı bir görüntüye dönüşmektedir. Salman Said'in dediği gibi Avrupa'nın seküler ve liberal çevreleri Müslümanlardan, Westphalia sonrasında oluşan siyasi değerler düzenine uymalarını beklemekte ve "devlete bağlılıktan daha büyük bir bağlılığı" tanımamalarını istemektedirler.[69] Olaya bu çerçeveden bakıldığında ve en geniş perspektiften yorumlandığında, Müslümanların, Avrupa'nın kendisine yol olarak seçtiği seküler siyasi anlayışla daha baştan ciddi bir uyumsuzluk gösterecekleri ortadadır. Ancak şu da bir gerçek ki, bugün Avrupa'da yaşayan Müslümanların büyük çoğunluğu, seküler karşıtı her hangi bir siyasi idealin özlemiyle yaşamamakta; dinlerini, genellikle günlük pratikler ve kültürel unsurlar bağlamında sahiplenmeye çalışmakta ve eşitlik temeline dayalı olarak bu sahiplenmeye saygı duyulmasından başka bir şey beklememektedirler. Tibi'nin betimlemesinde olduğu gibi İslam egemenliği iddiasında bulunmayan ve kültürel-dinsel bakımdan çoğulcu bir ortamda liberal demokrasinin, insan haklarının ve sivil toplumun gerekleriyle uyum içerisinde bulunan bir tür Avrupa İslam'ını,[70] Avrupa'daki Müslümanların büyük çoğunluğu benimsemeye hazır durumdadırlar. Hazır durumdadırlar tabirini kullandık çünkü Müslümanlardaki bu duruşun tam anlamıyla süreklilik arz edebilmesi ve pratikte karşılığını bulabilmesi, yaşadıkları devletlerin yaklaşımına bağlıdır. Ne yazık ki, hem Birlik düzeyinde hem de üye ülkeler düzeyinde 1960'lardan beri demokrasi ve çok kültürlülük bakımından çok önemli gelişmeler kaydedilip en marjinal gruplara dahi kendi yaşam alanlarını kurabilme serbestisi getirilirken, sıra Müslümanlara geldiğinde günden güne daha da katılaşan bir si-

67 Olivier Roy, 'Islamic Terrorist Radicalisation in Europe', içinde Samir Amghar, Amel Boubekeur and Michael Emerson (der.), European Islam-Challenges for Public Policy and Society, (Brüksel: Centre for European Policy Studies, 2007), s. 55.

68 Jonathan Laurence ve Justin Vaisse, Integrating Islam: Political and Religious Challenges in Contemporary France, (Washington: Brooking Institution Press, 2006), s. 47.

69 Salman Sayyid, 'Avrupa'nın Suskunluğu/Müslümanların Sesi', s. 95.

70 Bassam Tibi, 'Avrupa'daki Müslüman Göçmenler: Avro-İslam ile Gettolaşma Arasında', içinde Nezar Alsayyad ve Manuel Castells (der.), Müslüman Avrupa ya da Avro-İslam - Küreselleşme Çağında Siyaset, Kültür ve Vatandaşlık, (İstanbul: Everest Yayınları, 2002), s. 59.

yasi ve toplumsal tutumun varlığı açıkça görülen bir durumdur. Siyasi İslam'dan soyutlanmış ve sadece kültürel bir İslam'la yetinen ve yaşadıkları ülkelerin siyasi rejimlerini benimseyen bir Müslüman profili bile Avrupalı muhataplarından yapıcı bir yaklaşım görmemektedir.[71]

Kendi ülkelerinde çoğunlukla memnun olmadıkları yönetimlerin elinde manipüle edilerek normal seyrinden çıkarıldığını ya da yine kendi toplumlarında asırlardır yerleşmiş yanlış uygulamalar eliyle dinamizmini, eleştirel bakış açısını ve insanlık için ümit vaat eden yönünü yitirdiğini düşündükleri bir din anlayışını yeniden sorgulayan özellikle eğitimli Müslümanlar açısından Avrupa ülkeleri, zihinsel uyanış bakımından önemli bir ortam sağlamıştır. Bu profildeki kişilerin öncü olduğu grupların 1980'li yıllardaki hedefi kendi ülkelerinde bir İslam devleti kurma çabasıydı ancak 1990'larla beraber bu hedeften vazgeçildi, bir anlamda kendilerini Avrupa'ya oryente ettiler ve orada yaşayan Müslümanların haklarını koruyan örgütlere dönüştüler.[72] Tek başına böyle bir değişim bile onların Avrupa içinde sosyalleşmelerinin, Avrupa'nın yerleşik düzenine adapte olmalarının göstergesidir. Mesele Avrupa'nın ve Avrupalıların bu değişimi okuyabilmelerinde ve buna ne derece müsaade edebileceklerinde düğümlenmektedir. Kısacası, Müslümanlar entegre olmak için ne kadar çabalasalar da; Avrupalıları, kendi siyasi ve toplumsal ortak değerleriyle çelişkiye düşmek pahasına İslamofobik bir karşı dalgayla kendilerine engel olur bir pozisyonda bulmaktadırlar.

İslam'ın ve Müslümanların Tanınmaması ve İletişimsizlik

İslamofobi gibi Avrupa alanında ciddi bir sorunun potansiyel özneleri durumunda görülmelerine rağmen ve uzunca bir süredir Avrupa'da aktif bir şekilde var olmalarına rağmen; Boubekeur'un dediği gibi, Müslümanlara ait günlük gerçekler dahi ne yerel ne ulusal ve ne de Avrupa düzeyinde politika yapıcılar tarafından bilinmektedir.[73] Aslında Avrupa toplumlarında İslam ve Müslümanlar hakkındaki bu bilgi eksikliği sorununa literatürde fazlasıyla değinilmiştir. Bizim burada vurgulamak istediğimiz nokta şudur ki bu bilmeme durumunu nötr bir konumdan ziyade bir tercih saymak; hatta İslam ve Müslümanlar hakkında öteden beri kabul edilen bilgi ve algıların doğruluğu üzerinde ısrar edilmektedir demek daha uygun olacaktır. Dolayısı ile, Müslümanların tanınması ve onlarla iletişimin sağlanması hususunda Avrupa ülkelerinin yeterli kanallar geliştir(e)mediklerini, hâlâ eski önyargılarla Müslümanları değerlendirmekte ısrar ettiklerini ve bu bakımdan da İslamofobi meselesinde konunun bu yönüyle de sorumluluklarının bulunduğunu belirtmemiz gerekir.

Avrupa, Soğuk Savaş sonrasının ikliminde hızlandırdığı genişleme ve derinleşme sürecinde bir önceki bölümde üzerinde durduğumuz değerler çerçevesinde kendisini yeniden üretmeye doğru yol aldığında ve hakikaten de birçok bakımdan ciddi değişim adımları attığında bile; kendisini değiştiremediği başlıca konular arasında

71 Salman Sayyid, 'Avrupa'nın Suskunluğu/Müslümanların Sesi', s. 95.
72 Amel Boubekeur, 'Political Islam in Europe', s. 21.
73 Boubekeur, Amel, 'Political Islam in Europe', s. 14.

Müslümanlara bakışının da bulunduğu söylenebilir. Avrupa değişirken, dünya değişirken, insanlara ve toplumlararası ilişkilere yaklaşım değişirken; başta Avrupa'da yaşayanlar olmak üzere, Müslümanların değişebileceği ve onlarla ilişkilerin yeniden düzenlenebileceği Avrupa ülkelerinin gündeminde yer almamıştır. Tarih kitapları yeniden yazılıp, ortak değerler üzerinden Avrupalılar arasındaki eski düşmanlıklar unutturulmaya çalışılırken ve toplumlar arasındaki kaynaşma mekanizmaları artırılırken; Müslümanlara ilişkin, uzunca bir süredir arka plana atılan bilgiler ve algılar da yeniden gündeme gelmiş ve fakat bunların değişime tabi tutulması bir yana, büyük ölçüde geçmişin olumsuz hatıralarına ve dışlayıcı yaklaşımlarına dayalı bir şekilde muhafaza edilmeleri aynen devam ettirilmiştir. 1990'lardan itibaren basılan her düzeydeki eğitim kitabındaki yazılı ve görsel materyallerin büyük bölümü daha önce bahsini ettiğimiz yeni Oryantalist mantığa uygun bir şekilde Müslümanları hem kılık kıyafet anlamında tek tipleştiren (örneğin kadınları hep peçeli ve çarşaflı gösteren) hem de zihniyet anlamında geri kalmışlıkla, köktendincilikle ve Avrupa demokrasilerinin temsil ettiği ne varsa onlarla uyumsuz konumda gösteren bir içerikte olmuştur.[74]

Zaten toplumsal hafızalarda fazlasıyla yer etmiş negatif İslam imajının eğitim sistemi üzerinden giderilmesi çabaları zayıf kalırken, daha önce açıklandığı üzere etkin bir güç olarak yazılı ve görsel medya unsurları aracılığı ile çarpıtılmış ya da çarpıtılmış değilse bile hatalı ve geleneksel kültüre sıkıştırılmış statik bir İslam daha 1990'ların hemen başından itibaren ve genelleştirici bir dille insanlara sunulmuştur.[75]

Ancak Avrupalılar tarafından İslam'ın tanınmamasından daha büyük bir sorun, özellikle Avrupa'da doğup büyüyen Müslümanların bizzat kendilerinin, dinlerini doğru ve yeterli kaynaklardan öğrenebilme hususunda yaşadıkları zorluklardır. Avrupa ülkeleri, Müslümanların kendi dinleri hususunda sağlıklı bir eğitim sürecinden geçebilmeleri noktasında yeterli kolaylığı onlara sağlamamaktadır. Denilebilir ki Avrupa'daki bir Müslüman'ın düşünce dünyasının şekillenmesi ve buna göre de hayata bakışını kurgulaması, herhangi bir Avrupalıdan çok daha fazla parametrenin etkisi altında şekillenen bir olgudur. Birbirinden çok farklı ve çok boyutlu anlam dünyalarını ve bunların pratiğini bağdaştırmaya çalışmak ve bu bağdaştırmayı başarabilmiş bir birey olarak toplumda yer edinebilmek zordur. Yani Avrupa'daki Müslümanları salt seküler veya dindar olarak sınıflandırmak onları eksik değerlendirmek anlamına gelir.[76] Bu zorluğu daha da katmerlendiren ve Müslüman bireye arada kalmışlık hatta kaybolmuşluk hissi veren husus ise "yabancı" bir ortamda kendi dinini sağlam kaynaklardan öğrenebilme hususunda yaşadığı zorluktur. Söz konusu zorluğun ortadan kaldırılamaması durumunda, mensubu olduğu din hakkında eğitim ihtiyacını karşılamak arzusunda olan bir kişi ne kadar iyi niyetli olursa olsun bocalayabilir, tam anlamıyla kendisini gerçekleştiremez ve yanlış yollara sapma hususunda büyük risk altında bulunur. Terör eylemlerini gerçekleştiren ya da

74 Benoit Challand, 'Interwined Identities.'

75 W. Shadid ve P.S. van Koningsveld, 'The Negative Image of Islam and Muslims in the West: Causes and Solutions', içinde W. Shadid ve P.S. van Koningsveld (der.), Religious Freedom and the Neutrality of the State: The Position of Islam in the European Union, (Leuven: Peeters, 2002), ss. 174-196.

76 Peter Mandaville, 'Avrupa'da Müslüman Gençlik', içinde Shireen Hunter ve Huma Malik (der.), Avrupa ve Amerika Müslümanları, (İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2003), s. 45.

bunlarla bağlantılı örgütlere katılan Batılı Müslümanların profilleri incelendiğinde Batı ülkelerinde eğitim almış, Avrupa dilleri konuşan, Avrupa vatandaşlığı bulunan ve fakat dinleri hususunda sağlıklı bir öğrenme süreci yaşamamış hatta dini pratikler hususunda zayıf kişiliklere sıklıkla rastlamak mümkündür.[77]

Hem Müslümanlarla iletişim sorununun hem de onların eğitimi sorununun bir başka boyutu ise Avrupa'daki Müslümanların, yaşadıkları ülkelerde gerek yerel ya da ulusal makamlarla ve gerekse diğer toplumsal kuruluşlarla irtibatlarında ve kendilerini dile getirmelerinde önemli bir temsil problemi yaşamalarıdır. 1970'ler süresince ve 1980'lerin çoğunda (zaten işçi kimlikleriyle görüldükleri için) Müslüman kitlelerin seslerinin dile getirilmesi büyük oranda seküler veya sol eğilimli göçmen örgütleri aracılığıyla gerçekleşmiş ve ancak 1990'larla beraber dinilik vasfını öne çıkaran kişi ve kurumların, Avrupa'daki Müslüman toplulukların temsilcisi olmaları durumları belirgin nitelik kazanmıştır.[78] Ancak hızla çoğalan İslami merkezler ve ibadethaneler, beraberinde başka bir sorunu da getirmiştir. Buralarda sürekli çalışacak din adamlarını veya diğer görevlilerini kendi içlerinden çıkarabilme hususunda karşılaştıkları engeller; onları devamlı bir şekilde geldikleri ülke hükümetlerine veya bağlı bulundukları İslami grupların dışarıdan müdahalelerine bağımlı kılmaktadır. Söz konusu bağımlılık başlı başına Müslüman grupların hem birbirleriyle yardımlaşmalarında ve hem de yaşadıkları toplumla entegre olmalarında olumsuz bir etken olmakla kalmayıp; dışarıdan "ithal edilen" ve fakat Avrupa'daki Müslümanların kendilerine özgü koşullarını ve sorunlarını tam idrak edemeyen din adamları ve diğer görevliler nedeniyle, etkin bir şekilde temsil edilmelerinin ve eğitim almalarının da önüne set çekmektedir. Avrupa'daki Müslümanların büyük bir kısmının sosyo-ekonomik bakımdan geri durumda olmaları ve bu sebeple, kendi içlerinden elit temsilciler ve din adamları çıkaramadıkları iddiası[79] bir noktaya kadar geçerliliği kabul edilebilecek bir durumdur. Oysaki bunun en büyük sebebi, Avrupa ülkelerinin dini eğitim almaları hususunda Müslümanlara duyarsız kalmaları veya şüphe ile yaklaşmalarıdır.

Bu şüphe veya duyarsızlık aslında sadece eğitim konusunda değil, en geniş anlamda Müslüman toplulukların resmi olarak tanınmasında ve temsillerinde net olarak kendini belli etmektedir. Avrupa ülkeleri arasında sadece Avusturya ve Belçika, Hıristiyan ve Yahudi cemaatlerindeki gibi İslami toplulukların resmi temsiline ve tanınmasına imkân sağlamıştır. İşin uygulama boyutuna bakıldığında aslında bu iki ülkede de yeterli yapıların ve iletişimin oluşturulamadığı görülmektedir ancak diğer ülkelerdeki kurumlaşma, temsil ve tanınma sorunları çok daha bariz bir şekilde ortada durmaktadır. Resmi makamların tutumlarından dolayı, şemsiye İslami kuruluşlar kapsayıcılıktan ve resmi organlarla verimli iletişim mekanizmalarına sahip olmaktan uzaktır.[80] Belçika ve Fransa gibi bazı ülkelerde, Müslümanları temsil

77 Olivier Roy, 'Islamic Terrorist Radicalisation in Europe', s. 52.

78 Oussama Cherribi, 'The Growing Islamization of Europe', s. 193.

79 Bassam Tibi, 'Avrupa'daki Müslüman Göçmenler: Avro-İslam ile Gettolaşma Arasında', s. 53.

80 Thomas Schmidinger, 'Islam, Migration and the Muslim Communities in Europe: History, Legal Framework and Organizations', içinde Vedran Dzihic ve Thomas Schmidinger (der.), Looming Shadows - Migration and Integration at a Time of Upheaval, (Baltimore: Center for Transatlantic Relations, 2011), ss. 99-122.

ettiği varsayılan kişi ve kurumların devlet tarafından seçilmesi ve çeşitli gerekçelerle diğerlerinin dikkate alınmaması ya da Birleşik Krallık'ta olduğu gibi bazen devletin, karşısında bütün Müslümanlar adına tek bir temsilci görmek istemesi[81] hem İslami toplulukların heterojen gerçekliğine uymamakta hem de tam bir temsilden ziyade manipülatif ilişkileri çağrıştırmaktadır.

Finansal açıdan dışarıya bağımlılıktan kurtarma, İslami eğitim kuruluşları ile üniversiteler arasında işbirliğini artırma gibi politika araçları devreye sokulamadığı gibi;[82] imamların tanınması ve eğitimi, din derslerinin düzenlenmesi gibi kritik meseleler hemen bütün Avrupa ülkeleri açısından halledilmemiş durumdadırlar[83] ve İslamofobiyi üretmek bakımından belki de en uygun zemini hazırlamaktadırlar.

SONUÇ

1960'lardan itibaren çoğunlukla işçi statüsünde ve geçici nitelikte geldikleri Avrupa ülkelerinde zamanla kalıcı hale gelen ve sayıca ciddi bir kapasiteye ulaşan Müslümanlar; Esposito'nun dediği gibi "komşu, çalışma arkadaşı, vatandaş ve inanan insanlar" olarak kabul edilmeleri gerekirlerken,[84] günden güne daha tehlikeli bir hal alan toplumsal bir dışlamanın ve nefretin hedefi haline gelmişlerdir. İslamofobi kavramı ile ifade edilen bu çağdaş sorunun çıkış sebepleri sıklıkla İslam'a ve Müslümanlara atfedilse bile, bu makalede ortaya konmaya çalışıldığı gibi aslında Avrupa'nın siyasi ve toplumsal mekanizmalarının çelişkileri, hataları ve önyargıları çok daha fazla ve öncelikle rol oynamaktadır. Avrupa ülkelerinin kendi topraklarında ya da AB çerçevesinde oluşturmaya çalıştıkları bütüncül alanda siyasi ve toplumsal bir istikrarın sağlanabilmesi ve demokratik değerlere dayalı bir düzenin sürdürülebilmesi İslamofobi gibi ciddi bir sorun devam ettiği müddetçe pek imkân dâhilinde görünmemektedir.

Avrupa ülkeleri kendi aralarındaki yıkıcı ve daha 20. Yüzyılın ilk yarısında bile on milyonlarca insanın hayatına mal olan düşmanlıkları, yine aynı yüzyılın ikinci yarısında ortadan kaldırabilme başarısını göstermişse; şimdi daha büyük bir kararlılık ve iradeyle aynı duyarlılığı ve demokratik bakış açısını Müslümanlara karşı da gösterebilmelidir. Müslümanların, kendileri olarak Avrupa toplumları içerisinde entegrasyonlarının desteklenmesi bu bakış açısının en somut ifadesi olacaktır. Böyle bir entegrasyon hususunda her şeye rağmen büyük aşama kaydeden geniş bir kitle zaten Avrupa'da mevcuttur. Yani Müslümanların önemli bir kısmı değişerek, uyum sağlayarak aslında "sessiz bir devrimi" gerçekleştirmişler[85] ya da en azından hem kendi dini pratiklerini yerine getirip hem de Avrupa normlarına uyumlu

81 Dilwar Hussain, 'The Holy Grail of Muslims in Western Europe – Representation and Their Relationship With the State', içinde John L. Esposito ve François Burgat (der.), Modernizing Islam – Religion in the Public Sphere in the Middle East and Europe, (London: C. Hurst&Co., 2003), s. 246.

82 Olivier Roy, 'Islamic Terrorist Radicalisation in Europe', s. 60.

83 EUMC, Muslims in the European Union, s. 30.

84 John L. Esposito, What Everyone Needs to Know About Islam, (Oxford: Oxford University Press, 2002), s. 174.

85 Jocelyn Cesari, 'Avrupa: İslami Bir Kesit', s. 35.

insanlar olarak yaşama arzusuna sahip olduklarını belli etmişlerdir. Bütün mesele Müslümanlarda var olan bu uyumlu olabilme potansiyelinin yapıcı politikalarla Avrupa entegrasyonu yoluna kazandırılmasıdır. Bunun yolu da İslam'dan ve Müslümanlardan korkmakla değil, Avrupa'nın özgürlükçü anlayışı ve hukuki normları içerisinde Müslümanları sonuna kadar desteklemekle mümkün olabilir. Bahse konu Müslümanlar olduğunda, haklar ve özgürlüklerin geriye itilmesinin ya da güvenlik gibi gerekçelerle yeniden yorumlanmasının önüne geçilmelidir. Müslüman nüfusu hem eğitim hem de dini pratiklerini yaşama hususunda ne kadar fazla desteklenirse ve saygıyla karşılanırsa, onların da kendi içlerinden hukuk dışı yollara kayacak olanların sayısını azaltmaları ve bu yolları savunan çevrelerle mücadele edebilmeleri o kadar etkin olur. Çünkü Müslümanlar Avrupa toplumlarının birer parçası durumundadırlar ve aslında bu toplumların ortak idealleri ya da sorunları ne ise, kendileri de bunları sahiplenmiş veya imkân verildiğinde sahiplenecek durumdadırlar. Müslüman gruplara, kendilerini hukuk içerisinde sonuna kadar ifade edebilecekleri zemini oluşturmak, toplumun diğer kesimlerine de bunun, demokrasinin bir gereği olduğu hususunda eğitim vermek ve bu zeminin dışına çıkılması durumunda da gereken müdahaleyi yapmaktır.

KAYNAKÇA

Öktem, Kerem, 'Counting Muslims: Censuses, Categories, Policies and the Construction of Islam in Europe', Yearbook of Muslims in Europe, Cilt 6, 2014, ss. 1-15.

Nielsen, Jorgen S. et al. (der.), Yearbook of Muslims in Europe Volume 5, (Leiden: Brill, 2013).

Allen, Chris, 'Islamophobia and Its Consequences', içinde Samir Amghar, Amel Boubekeur and Michael Emerson (der.), European Islam-Challenges for Public Policy and Society, (Brüksel: Centre for European Policy Studies, 2007), ss. 144-167.

EUMC (European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia), Muslims in the European Union-Discrimination and Islamophobia, Vienna, 2006.

Cherribi, Oussama, 'The Growing Islamization of Europe', içinde John L. Esposito ve François Burgat (der.), Modernizing Islam – Religion in the Public Sphere in the Middle East and Europe, (London: C. Hurst&Co., 2003), ss. 193-213.

Glavanis, Pandeli M. (der.), Report: 'Muslim Voices' in the European Union: The Stranger Within - Community, Identity and Employment, 1999.

Helbling, Marc, 'Islamophobia in the West: An Introduction', içinde Marc Helbling (der.), Islamophobia in the West- Measuring and Explaining Individual Atttitudes, (London: Routledge, 2012), ss. 1-18.

Commission on British Muslims and Islamophobia, Islamophobia: A Challenge for Us All: Report of the Runnymede Trust Commission on British Muslims and Islamophobia, (Londra: Runnymede Trust, 1997).

Shryock, Andrew, 'Introduction: Islam as An Object of Fear and Affection', içinde Andrew Shryock (der.), Islamophobia/Islamophilia – Beyond the Politics of Enemy and Friend, (Bloomington: Indiana University Press, 2010), ss. 1-28.

Stonebanks, Christopher D. 'The Inescapable Presence of ''Non-existent Islamophobia', içinde Joe L. Kincheloe, Shirley R. Steinberg ve Christopher D. Stonebanks (der.), Teaching Against Islamophobia, (New York: Peter Lang, 2010), ss. 29-48.

Karich, Imane, 'Economic Development of Muslim Communities', içinde Samir Amghar, Amel Boubekeur and Michael Emerson (der.), European Islam-Challenges for Public Policy and Society, (Brüksel: Centre for European Policy Studies, 2007), s. 62-76.

Triandafyllidou, Anna, 'European Muslims: Caught Between Local Integration Challenges and Global Terrorism Discourses', New-Med Research Network, 15 Mayıs 2015, http://www.osce.org/networks/166511?download=true (Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2016).

Choudhury, Tufyal, 'Muslims and Discrimination', içinde Samir Amghar, Amel Boubekeur and Michael Emerson (der.), European Islam-Challenges for Public Policy and Society, (Brüksel: Centre for European Policy Studies, 2007), ss. 77-106.

Tausch, Arno et al., Against Islamophobia – Muslim Communities, Social Exclusion and the Lisbon Process in Europe, (New York: Nova Science Publishers, 2007).

Congressional Research Service, Report, Muslims in Europe: Promoting Integration and Countering Extremism, 7 Eylül 2011.

Malik, Kenan, 'Are Muslims Hated?', 30 Minutes Programı, Channel 4, 8 Ocak 2005, http://www.kenanmalik.com/tv/c4_islamophobia.html (Erişim Tarihi: 05 Haziran 2016)

Malik, Kenan, 'What Hate?', The Guardian, 7 Ocak 2005, http://www.theguardian.com/world/2005/jan/07/religion.islam (Erişim Tarihi: 05 Haziran 2016).

Goode, Erich, Deviant Behavior, (Oxon: Routledge, 2015).

Lubeck, Paul, 'İslami Ağların Meydan Okuması ve Vatandaşlık Talepleri: Avrupa'nın Küreselleşmeye Sancılı Uyumu', içinde Nezar Alsayyad ve Manuel Castells (der.), Müslüman Avrupa ya da Avro-İslam - Küreselleşme Çağında Siyaset, Kültür ve Vatandaşlık, (İstanbul: Everest Yayınları, 2002), ss. 105-140.

Amghar, Samir, Boubekeur, Amel ve Emerson, Michael, 'Introduction', içinde Samir Amghar, Amel Boubekeur and Michael Emerson (der.), European Islam-Challenges for Public Policy and Society, (Brüksel: Centre for European Policy Studies, 2007), ss. 1-12.
Cesari, Jocelyne, 'Muslim Minorities in Europe – The Silent Revolution', içinde John L. Esposito ve François Burgat (der.), Modernizing Islam – Religion in the Public Sphere in the Middle East and Europe, (London: C. Hurst&Co., 2003), 251-269.
Cesari, Jocelyne, 'Islam in France: The Shaping of A Religious Minority', içinde Yvonne Haddad (der.), Muslims in the West: From Sojourners to Citizens, (Oxford: Oxford University Press, 2002), s. 36-51.
Esposito, John L., 'Bir Batı Olgusu Olarak İslam', içinde Shireen Hunter ve Huma Malik (der.), Avrupa ve Amerika Müslümanları, (İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2003), ss. 23-31.
Said, Edward W., 'Orientalism Reconsidered', Cultural Critique, Cilt 1, 1985, s. 89-107.
Firestone, Reuven, 'Islamophobia and Anti-Semitism: History and Possibility', Arches Quarterly, Cilt 4, No. 7, 2010, ss. 42-50.
Hitti, PhilipK., Islam and the West – A Historical Cultural Survey, (New Jersey: D. Van Nostrand Company, 1962).
Kincheloe, Joe L. ve Steinberg, Shirley R., 'Why Teach Against Islamophobia? Striking the Empire Back', içinde Joe L. Kincheloe, Shirley R. Steinberg ve Christopher D. Stonebanks (der.), Teaching Against Islamophobia, (New York: Peter Lang, 2010), ss. 3-27.
Shadid, W. ve Koningsveld, P.S. van, 'The Negative Image of Islam and Muslims in the West: Causes and Solutions', Shadid, W. ve P.S.van Koningsveld (der.), Religious Freedom and the Neutrality of the State: The Position of Islam in the European Union, (Leuven: Peeters, 2002), 174-196.
Cesari, Jocelyn, 'Avrupa: İslami Bir Kesit', içinde Shireen Hunter ve Huma Malik (der.), Avrupa ve Amerika Müslümanları, (İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2003), ss. 33-37.
Sayyid, Salman, 'Avrupa'nın Suskunluğu/Müslümanların Sesi', içinde Shireen Hunter ve Huma Malik (der.), Avrupa ve Amerika Müslümanları, (İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2003), ss. 95-105.
Alsayyad, Nezar, 'Müslüman Avrupa ya da Avro-İslam: Kimlik ve Kültür Söylemleri Üzerine', içinde Nezar Alsayyad ve Manuel Castells (der.), Müslüman Avrupa ya da Avro-İslam - Küreselleşme Çağında Siyaset, Kültür ve Vatandaşlık, (İstanbul: Everest Yayınları, 2002), ss. 13-46.
Allen, Chris, The First Decade of Islamophobia: 10 Years of Runnymede Trust Report "Islamophobia A Challenge for Us All", 2007, http://www.islamiccouncilwa.com.au/wp-content/uploads/2014/05/Decade_of_Islamophobia.pdf, (Erişim Tarihi: 12 Şubat 2016).
Steinberg, Shirley R., 'Islamophobia: the Viewed and the Viewers', içinde Joe L. Kincheloe, Shirley R. Steinberg ve Christopher D. Stonebanks (der.), Teaching Against Islamophobia, (New York: Peter Lang, 2010), ss. 79-97.
Amiraux, Valerie, 'The Headscarf Question: What is Really the Issue?', içinde Samir Amghar, Amel Boubekeur and Michael Emerson (der.), European Islam-Challenges for Public Policy and Society, (Brüksel: Centre for European Policy Studies, 2007), ss. 124-143.
Challand, Benoit, 'Interwined Identities: A Gender-based Reading of the Visual Representations of Contemporary Islam in European Textbooks', içinde Gerdien Jonker ve Shiraz Thobani (der.), Narrating Islam – Interpretations of the Muslim World in European Texts, (London: Tauris Academic Studies, 2010), ss. 120-150.
Silverstein, Paul A., 'The Fantasy and Violence of Religious Imagination: Islamophobia and Anti-semitism in France and North Africa', Andrew Shryock (der.), Islamophobia/Islamophilia – Beyond the Politics of Enemy and Friend, (Bloomington: Indiana University Press, 2010), ss. 141-171.

Koningsveld, Pieter Sjoerd van, 'Müslüman Varlığına Avrupa'nın Tepkisi', içinde Shireen Hunter ve Huma Malik (der.), Avrupa ve Amerika Müslümanları, (İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2003), ss. 79-86.

Karich, Imane, 'Economic Development of Muslim Communities', Samir Amghar, Amel Boubekeur and Michael Emerson (der.), European Islam-Challenges for Public Policy and Society, (Brüksel: Centre for European Policy Studies, 2007), ss. 62-76.

Mauro, Filippo Di et al., Islamic Finance in Europe, (Frankfurt: European Central Bank, 2013).

Rigoni, Isabelle, 'Access to Media for European Muslims', içinde Samir Amghar, Amel Boubekeur and Michael Emerson (der.), European Islam-Challenges for Public Policy and Society, (Brüksel: Centre for European Policy Studies, 2007), s. 107-123.

Boubekeur, Amel, 'Political Islam in Europe', içinde Samir Amghar, Amel Boubekeur and Michael Emerson (der.), European Islam-Challenges for Public Policy and Society, (Brüksel: Centre for European Policy Studies, 2007), ss. 14-37.

Silvestri, Sara, 'Muslim Institutions and Political Mobilisation', içinde Samir Amghar, Amel Boubekeur and Michael Emerson (der.), European Islam-Challenges for Public Policy and Society, (Brüksel: Centre for European Policy Studies, 2007), ss. 169-182.

Pew Research Centre, Report: Islamic Extremism - Common Concern for Muslim and Western Publics, 14 Temmuz 2005.

Cameron, Fraser, 'Avrupa Birliği ve İslam: Zorluklar ve İmkânlar', içinde Shireen Hunter ve Huma Malik (der.), Avrupa ve Amerika Müslümanları, (İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2003), ss. 87-90.

Buruma, Ian, 'The Politics of Islamophobia', Project Syndicate, 04 Aralık 2015, https://www.project-syndicate.org/commentary/western-politicians-and-islamophobia-by-ian-buruma-2015-12 (Erişim Tarihi: 10 Ocak 2016).

Roy, Olivier, 'Islamic Terrorist Radicalisation in Europe', içinde Samir Amghar, Amel Boubekeur and Michael Emerson (der.), European Islam-Challenges for Public Policy and Society, (Brüksel: Centre for European Policy Studies, 2007), ss. 52-60.

Laurence, Jonathan ve Vaisse, Justin, Integrating Islam: Political and Religious Challenges in Contemporary France, (Washington: Brooking Institution Press, 2006).

Tibi, Bassam, 'Avrupa'daki Müslüman Göçmenler: Avro-İslam ile Gettolaşma Arasında', içinde Nezar Alsayyad ve Manuel Castells (der.), Müslüman Avrupa ya da Avro-İslam - Küreselleşme Çağında Siyaset, Kültür ve Vatandaşlık, (İstanbul: Everest Yayınları, 2002), ss. 47-79.

Shadid, W. ve Koningsveld, P. S. van, 'The Negative Image of Islam and Muslims in the West: Causes and Solutions', içinde W. Shadid ve P.S. van Koningsveld (der.), Religious Freedom and the Neutrality of the State: The Position of Islam in the European Union, (Leuven: Peeters, 2002), ss. 174-196.

Mandaville, Peter, 'Avrupa'da Müslüman Gençlik', içinde Shireen Hunter ve Huma Malik (der.), Avrupa ve Amerika Müslümanları, (İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2003), ss. 45-50.

Schmidinger, Thomas, 'Islam, Migration and the Muslim Communities in Europe: History, Legal Framework and Organizations', içinde Vedran Dzihic ve Thomas Schmidinger (der.), Looming Shadows - Migration and Integration at a Time of Upheaval, (Baltimore: Center for Transatlantic Relations, 2011), ss. 99-122.

Hussain, Dilwar, 'The Holy Grail of Muslims in Western Europe – Representation and Their Relationship With the State', içinde John L. Esposito ve François Burgat (der.), Modernizing Islam – Religion in the Public Sphere in the Middle East and Europe, (London: C. Hurst&Co., 2003), ss. 215-250.

Esposito, John L., What Everyone Needs to Know About Islam, (Oxford: Oxford University Press, 2002).

Yönetim Bilimleri Dergisi/Journal of Administrative Sciences
Cilt / Volume: 15, Sayı / N: 29, ss. / pp.: 175-191, 2017

The Effects of Mindfulness on Overconfidence*

Yaprak KALAFATOĞLU** & Tülay TURGUT***

Abstract
This study aims to investigate the relationship between mindfulness and overconfidence defined as a decision making error. Data were gathered from department of business administration students. Mindfulness was divided into acceptance and attention dimensions and their effects on overplacement and overestimation as the dimensions of overconfidence were explored. Results indicate that acceptance has significant relations with overplacement which means participants who accept the events and situations predict more accurately about their performance and others' than participants who don't accept. This study contributes to literature as few studies exist about the association between mindfulness and decision making process. Based on a belief that organizations benefit from better decisions, acceptance based training programs were suggested for employees who work for strategic decision making positions.
Keywords: *Mindfulness, overconfidence, decision making, overplacement, overestimation.*

Bilinçli Farkındalığın Kendine Aşırı Güvenme Üzerine Etkisi

Özet
Bu çalışma bilinçli farkındalık ve bir karar verme hatası olarak tanımlanan kendine aşırı güvenme arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. İşletme bölümü öğrencilerinden oluşan örneklemden elde edilen verilere uygulanan faktör analizinde bilinçli farkındalık, kabullenme ve dikkat boyutlarına ayrılmış ve kendine aşırı güvenmenin boyutları olan kendini üstün değerlendirme ve abartılı öngörü üzerindeki katkıları analiz edilmiştir. Araştırma bulguları kabullenmenin kendini üstün değerlendirme üzerinde olumsuz bir katkısının olduğunu yani olayları ve durumları kabul eden katılımcıların kendilerinin ve başkalarının performanslarına ilişkin daha doğru tahminde bulunduklarını göstermektedir. Çalışmanın kuramsal açıdan önemi bilinçli farkındalığın karar verme üzerindeki etkisini inceleyen az sayıda çalışmadan biri olmasıdır. Doğru karar vermenin kurumlara kazanç getireceği düşüncesinden hareketle, insan kaynakları tarafından özellikle stratejik öneme sahip karar vericilere kendi duygu ve düşüncelerini fark etmelerini sağlayacak kabullenme odaklı eğitimler verilmesi önerilmektedir.
Anahtar kelimeler: *Bilinçli farkındalık, kendine aşırı güvenme, karar verme, abartılı öngörü, kendini üstün değerlendirme.*

---

* This article is an extended version of the paper which was presented in 2nd Organizational Behavior Conference on November 7 2015 in Tokat, Turkey .

** Research Assistant, Department of Business Administration(lectured in English), Marmara University yaprak.kalafatoglu@marmara.edu.tr

*** Assoc. Prof. Dr., Department of Business Administration(lectured in English), Marmara University, tturgut@marmara.edu.tr

1. INTRODUCTION

In the beginning of the 20th century, treating psychological disorders is so popular in psychology discipline, that it was ignored to develop healthy individual's life. According to Froh[1], William James was the first person who was aware about this ignorance. James asked that why some people can use their all resources but the others not. Starting from 1950's, Humanist perspective becomes a response to James's question with its effort to find the ways to reveal human potential, positive sides and demands. Following the similar tradition, positive psychology advances this effort with increasing numbers of research related to well-being. For the last two decades, lots of new concepts emerged in the literature related to well-being, and mindfulness which refers to being aware of each moment, is one of them.

Although the history of mindfulness concept is as old as Buddhism, the first researcher who made the concept popular in psychology literature is Kabat Zinn. Based on mindfulness, he developed a technique to treat stress related problems. According to his definition, mindfulness refers to "a particular way of paying attention. It is a way of looking deeply into oneself in the spirit of self-inquiry and self-understanding".[2] He defines life as a process which includes rise and falls, but in a temporary order. In other words, the events and situations that we consider as permanent are in fact temporary. That's why moment-to-moment awareness or mindfulness becomes important to own each moment of our experiences either good or bad.

Mindfulness is an important concept for organizational behavior for two reasons. First of all, mindfulness is related to well-being at work. Lots of studies examined its beneficial effects on stress.[3] Secondly, mindfulness has positive effects on decision making process.[4]

Lots of studies examined the effects of mindfulness on well-being. However, fewer studies were found about the relationship between mindfulness and decision making process. People are prone to do errors when making a decision and its costs may threaten individual's success and the future of any organization. To develop the quality of decisions, organizations need to prevent errors in a decision-making process. Overconfidence is one of the most common errors in decision making. Overconfidence[5] is defined as the disposition for one to see him/her better than the others.

Overconfidence is a popular topic in finance. For instance, the costs of overconfident decision making in financial markets[6] and the negative effects of overconfi-

1 Froh Jeffrey J., 'The history of positive psychology: truth be told', The Psychologist, 16(3), 2004, p. 18-20.

2 Kabat Zinn Jon, 'Full Catastrophe Living', (New York, Bantam Dell, 2005), p.11,12.

3 Asuero Andres Martin et al., 'Effectiveness of a mindfulness education program in primary healthcare professionals: A pragmatic controlled trial', Journal of Continuing Education in the Health Professions, 34(1), 2014, p. 4–12.

4 Karelaia Natalie and Reb Jochen, 'Improving decision making through mindfulness', Mindfulness in Organizations, 2014, Reb J. & Atkins, P. (Eds). Cambridge University Press.

5 Emich Kyle J. 'But consider the alternative: The influence of positive affect on overconfidence', Cognitive and Emotion, 28:8, 2014, p. 1382-1397

6 Odean Terrance, 'Volume, volatility, price, and profit when all traders are above average', The Journal of Finance, 53, 1998, p. 1887–1934.

dence in bargaining behaviors[7] were examined. Overconfidence is also an important issue for organizational behavior. It may threaten an individual and the whole organization as it makes individuals to have misleading conception about them. For instance, if employees don't see their weaknesses then they don't have any interest to training programs. Also they may not give any importance to performance feedbacks as they see themselves excellent workers. Teamwork may become harder with these kinds of employees as ego involvement is probable. In a similar way, organizations may not see their weaknesses, and they may take more risks than they should have. This research fulfills the gap with its examination on the relationship between a psychological concept "mindfulness" and overconfidence.

2. LITERATURE REVIEW

2.1. The Concept of Mindfulness

As stated in the beginning, the concept of mindfulness is one of the major topics in Buddhism. According to Buddhism, every cause has an effect and this is known as "Law of Cause and Effect". The relationship between cause and effect is described with 12 linkages: ignorance, karmic formation, consciousness, name and form, six sense organs, contact, feelings, craving, grasping, becoming, rebirth, decay-suffering and death. The process starts with ignorance and followed by karmic formation. When we become ignorant, then karmic formation starts and we would become responsible for our own karma[8]. Being ignorant may cause misconception in which one believes that he/she is a separate subject who lives in an objective world that is not dependent from all other beings. Karmic process prevents people from being free and mindfulness is suggested to be the only way to prevent karmic process.[9]

Basically, two approaches were suggested for mindfulness: the clinical psychology approach and self-determination theory approach[10]. Kabat Zinn[11] brought the concept of mindfulness into the clinical psychology literature and used mindfulness based stress reduction program (MBSR) to treat stress related problems. Brown and Ryan[12] define mindfulness based on self-determination theory: "open or receptive awareness and attention which may be reflected in a more regular of sustained consciousness on ongoing events and experiences". This approach defines mindfulness as a naturally occurring phenomenon. Awareness is required for selecting the choice of behaviors

7 Neale Margaret A. and Bazerman Max H., 'The effects of framing and negotiator overconfidence on bargaining behaviors and outcomes', Academy of Management Journal, 28 (1), 1985, p. 34-49.

8 Vallabh Priyanka and Singhal Manish, 'Buddhism and decision-making at individual, group and organizational levels', Journal of Management Development, 33, 2014, p. 8-9.

9 Werner Karel, 'The law of karma and mindfulness', 2009, e-book, available at http://www.bps.lk/olib/bl/bl061.pdf (accessed April 29, 2015).

10 Jankowski Tomasz and Holas Pawel, 'Metacognitive model of mindfulness', Consciousness and Cognition, 28, 2014, p. 64-80.

11 Kabat-Zinn Jon, 'Wherever you go, there you are: Mindfulness meditation in everyday life', (New York: Hyperion, 1994).

12 Brown Kirk Warren, Ryan Richard M., "The benefits of being present:mindfulness and its role in psychological well-being", Journal of Personality and Social Psychology, 84(4), 2003, 822-848.

which fit best with one's needs, values and interest. Mindfulness was suggested to develop well-being by fulfillment of the needs for autonomy, competence and relatedness. Although both of the approaches make similar definitions, clinical psychology approach assumes that mindfulness is not a neutral state and it should be practiced to learn. Meditation is used for being mindful. On the other hand, self-determination theory approach claims that mindfulness may occur without intention; curiosity or intrinsic motivation may make people to have mindfulness[13].

The concept of mindfulness was explained with three axioms[14] based on Kabat-Zinn[15] definition "paying attention in a particular way: on purpose, in the present moment, and non-judgmentally". The first axiom is intention. Intention explains the reason why mindfulness practice (e.g. mindfulness meditation) is done. For example, people may have health problems related to stress so they may need to relax with mindfulness. Attention refers to observing the current experiences with full concentration. It requires the avoidance of rumination. Attitude refers to having kindness, curiosity and openness about the experience itself. These three axioms should happen at the same time. Then re-perceiving occurs which means a significant change about the point of view.

Another study defined mindfulness with two components: self-regulation of attention and orientation of experience[16]. The first component, self-regulation of attention refers to sustained attention, switching attention and inhibiting the elaborative processing. Mindfulness requires having awareness about what is going on now and focus on breathing to feel the moment which must result with sustained attention. Switching attention refers to the individual has the ability to change his/her focus from one event to the other. Inhibiting the elaborative processing refers to focusing on momently experience of events without making rumination. The second component, orientation to experience, means that rather than prevention of feeling or thinking in one way, it permits to experience each thought, feeling and sensation that are created by consciousness. With these two components, mindfulness is described as an attention regulation process for having non elaborative awareness to ongoing experiences and connecting to one's experiences with curiosity, openness and acceptance (p. 234).

The relationship between mindfulness and lots of variables were investigated such as personality traits, well-being, cognition and decision making. In terms of well-being, it was found that there is a negative relationship between neuroticism and mindfulness such that individuals who scored higher in neuroticism have lower

13 Jankowski Tomasz and Holas Pawel, 'Metacognitive model of mindfulness', Consciousness and Cognition, 28, 2014, p. 64-80.

14 Shapiro Shauna L., Carlson, Linda E., Astin, John A. and Freedman Benedict, 'Mechanisms of mindfulness', Journal of Clinical Psychology, 62 (3), 2006, p. 373-386.

15 Kabat Zinn, Jon, 'Wherever you go, there you are: Mindfulness meditation in everyday life', (New York: Hyperion, 1994), p.4.

16 Bishop, Scott R. et al., 'Mindfulness: A proposed operational definition'. Clinical Psychology: Science and Practice, 11 (3), 2004,p. 230-241.

attention to the current moment of their lives[17]. Mindfulness was also negatively related with trait anger when the effect of neuroticism was controlled. Additionally, neuroticism predicted depressive symptoms among individuals who are low in dispositional mindfulness; but not on individuals who have high mindfulness levels.

The impact of brief mindfulness meditation on cognition was examined[18]. 24 students were put in the experimental group and 25 of them were assigned to the control group. Four sessions of mindfulness meditation were given to the first group by an experienced facilitator. In these sessions, the aim was to focus on to breathing and if any thought or feeling arise, the participants were told to just be aware of them and let them go, give attention to breathing again. The control group watched *The Hobbit* audio book. After the manipulation, mood, depression, anxiety, mindfulness, immediate memory and working memory were measured. Results indicated that participants who were given mindfulness meditation had lower anxiety and depression level and higher mindfulness level than control group but no difference was found in terms of mood levels. Experimental group showed significantly higher scores in visio-spatial processing, working memory and executive functioning but no differences were found in memory recall. This study showed that brief mindfulness meditation training is effective on cognition. The authors conclude that mindfulness meditation increase attention and teach controlling thoughts which were the important requirements for succeeding the cognitive tasks.

Mindfulness is also influential on decision making process. It is explained with Law of Dependent Origination (LDO) in terms of individual level of decision making. According to LDO everything in the universe is related with the other so self-interest and egoism would result with bad lessons. LDO can be understood in relation to cause and effect in individual level; when people become ignorant they start the karmic process which prevents liberation. This means when people are involved with ego centered judgments then they ignore the others and they ignore the reality that everything is connected to each other. Because of their ignorance they suffer and this is one of the rules of karma. Being mindful increases awareness and attention and prevents karmic process. Also as mindfulness prevents stress, it may influence decision making in a positive way[19].

Although mindfulness is originally based on a religion, lots of studies examined it as a purified concept from religion, excluding the Karmic process. In the next section, decision making process and specifically overconfidence will be examined in a more rational way and the relationship between mindfulness and overconfidence will be set.

17 Feltman Roger, Robinson Michael D. and Ode Scott, 'Mindfulness as a moderator of neuroticism-outcome relations: A self-regulation perspective', Journal of Research in Personality, 43, 2009, p. 953-961.

18 Zeidan Fadel, Johnson Susan K., Diamond Bruce J., David Zhanna and Goolkasian Paula, 'Mindfulness meditation improved cognition: Evidence of brief mental training', Consciousness and Cognition, 19, 2010, p.597-605.

19 Vallabh Priyanka and Singhal Manish, 'Buddhism and decision-making at individual, group and organizational levels', Journal of Management Development, 33, 2014, p. 8-9.

2.2. Decision Making Process and Overconfidence

Four decision making approaches were suggested[20]. Each of them stands in the different places in a decision pyramid. From bottom of the pyramid to the top, more effort is required. At the bottom of the pyramid, intuition exists. People rely on their intuitive judgments when they don't want to spend much time to think. Intuitive judgment is appropriate in emergency times or for artistic judgments yet it is unreliable. However, experts may make valid decisions by using their intuition. In the second floor of the pyramid, there are rules and shortcuts. Rules are similar in one way with intuition as they drive the decision process fast but different in other way as they can be implemented consciously. Rules may be more beneficial as being objective makes them to defend. In the third floor of the pyramid, there is importance weighting. When individuals give some consideration more importance and use these considerations for their future decisions, importance weighting is said to be used. In the top of the pyramid, value analysis exists and it is the most advanced decision making approach. Although making a decision with values gives the highest quality decisions, it is not applicable for all the time as it requires maximum amount of energy. The authors conclude that people should decide according to the importance and complexity of the decision. Finally, as using intuition becomes an automated process with expertise and training, the lowest floor of the pyramid –intuition- may result with valid decisions. Therefore, selecting one approach as best fit for everyone may not sound accurate.

Kahneman[21] used the concepts of System 1 and System 2 to explain the process how the mind works. System 1 and System 2 were originally defined by Stanovich and West[22], and Kahneman used the same terminology. System 1 works automatically and quickly, without voluntary control and less or no effort. For example, people can detect hostility or friendship from a voice or drive with less attention in an empty road and these are the signs that System 1 is occupied. On the other hand, System 2 gives attention to the complex mental activities that are required like solving a complicated mathematical problem. For example, if we want to buy a car we should compare the gas consumption, tax and performance of cars to select the best one and it requires spending some time to decide which means System 2 is working. System 1 maintains the impressions which result with beliefs, choices and actions. Also it is the consequence of intuitive judgments and many of the systematic errors in our intuition such as heuristics, bias and overconfidence. As stated in the preceding part, it is assumed that experts may have valid intuitions about some of their decisions[23]. Kahneman[24] claims that expert's intuition differs from the others'

20 Schoemaker, Paul J. H. and Russo, J. Edward, 'A pyramid of decision approaches', California Management Review, 1993, p. 9-31

21 Kahneman Daniel, 'Thinking Fast and Slow', (London, Penguin Books, 2011), p.20-21

22 Stanovich Keith E. and West Richard F. 'Individual difference in reasoning: implications for the rationality debate?', Behavioral and Brain Sciences, 23, 2000, p.645–726.

23 Schoemaker, Paul J. H. and Russo, J. Edward, 'A pyramid of decision approaches', California Management Review, 1993, p. 9-31

24 Kahneman Daniel, 'Thinking Fast and Slow', (London, Penguin Books, 2011), p.20-21.

and he agrees with Simon's[25] argument about it. According to Simon, the situation has maintained with a cue; experts can see the cue so they can access to the relevant information existing in the memory. So intuition is not a magical concept rather it is one way of recognition.

One of the most common errors in decision making process is overconfidence[26]. System 1, the terminology that Kahneman used, was lazy and it jumps to conclusions with little evidence. When people estimate the quantity, they trust the information that comes to their mind and create a consistent story in which the estimate sounds good and overconfident judgments occur. Overconfidence is a common issue for both individuals and organizations. It was found that CFOs who were most confident and optimistic about S&P Index were also overconfident and optimistic for the risks that they took on their company. It is no surprise that optimism in business or governments may result with economic failures.

Overconfidence is described as "on nearly any dimension that is both subjective and socially desirable, most will see themselves as better than average"[27]. For instance, most of the drivers see themselves better drivers than the others. But if they all are good drivers, how can these accidents happen? Similarly, most of the people think that they have better sense of humor than the others (in reality not). It is obvious that some people make wrong judgments about their abilities and performance.

Overconfidence is operationally defined with overestimation, overplacement and overprecision[28]. Overestimation occurs when people estimate better performance (e.g. higher scores in an exam) than they actually did. Overplacement is the tendency to see oneself better compared to others. Overprecision refers to the disposition that one is excessively certain about his/her belief is true. These three types of overconfidence are claimed to be conceptually and empirically distinct.

Although some studies used a comprehensive model which involved three types of overconfidence[29], some studies examined overconfidence with one or two concepts. For example, in a research about the relationship between positive affect and overconfidence[30], it was measured with overplacement and overestimation. In their experimental manipulation focalism is used as a mediator for positive affect study. Focalism refers to giving attention to only one side of a problem with ignoring others[31]. Results indicated that positive affect leads people to spend more time to think

25 Simon Herbert, "What is an explanation of behavior?" In Myers, D. G. Intuition: Its Powers and Perils (New Haven: Yale University Press, 2002), 1992, p. 56.

26 Kahneman Daniel, 'Thinking Fast and Slow', (London, Penguin Books, 2011), p.20-21

27 Myers David G. 'Social Psychology', 6th edition, (New York: McGraw-Hill, 1999), p.57.

28 Moore Don A. and Healy, Paul J. 'The trouble with overconfidence', Psychological Review, 115 (2), 2008, p. 502-517.

29 Moore Don A. and Healy, Paul J. 'The trouble with overconfidence', Psychological Review, 115 (2), 2008, p. 502-517.

30 Emich Kyle J. 'But consider the alternative: The influence of positive affect on overconfidence', Cognitive and Emotion, 28:8, 2014, p. 1382-1397.

31 Krizan, X. and Suls, J.' Losing sight of oneself in the above-average effect: When egocentrism, focalism, and group diffuseness collide', Journal of Experimental Social Psychology, 44, 2008, p. 929-942.

other sides of a problem which results with less overplacement. In contrast, negative affect was found to be related with more overplacement. The authors concluded that self-enhancement motivation may be the underlying cause of the results. People in positive mood may feel safe when they confront with their weaknesses. Negative mood may motivate people to enhance their abilities.

As being mindful requires attention and awareness to the moment, it may result with less intuitive errors and better judgments. Also mindful individuals may have expert intuitions which may end up with automated and valid decisions. The relationship between mindfulness and overconfidence in decision making process will be explored in the next section.

2.3. The Relationship Between Mindfulness and Overconfidence

Although some studies exist about the relationship between mindfulness and decision making[32]-[33], only two studies exist in the literature about the relationship between overconfidence and mindfulness. One study examined overconfidence in individual level[34]. In their experimental study among gamblers, it was found that mindfulness was negatively associated with gambling problems after controlling gender and self-control. Also, mindful gamblers were more accurate, less overconfident and make safer choices. Another study proposed a relationship between these two variables as well[35]. The effects of mindfulness on decision making were analyzed with four stages which were suggested before[36]. The first stage is framing the decision and it refers to noticing that a decision should be made, generating options, prioritizing decisions and recognizing the ethical challenges. Mindfulness benefits this stage in terms of goal awareness, goal clarity and prevention of past decision regret. The next stage is information gathering and processing. Mindfulness may decrease overconfidence and may develop the quality of information considered. In coming to conclusion stage, mindfulness maintains individuals the ability to use both intuition and analysis to reach a decision. Also individuals who are mindful were found to be better to appreciate uncertainty. The last stage in decision making process is coming to conclusion. Mindful individuals were found to have less ego concerns therefore they are better to learn from feedback and learn the right lessons.

32 Ruedy Nicole E. and Schweitzer Maurice E., 'In the moment: The effect of mindfulness on ethical decision making', Journal of Business Ethics, 95, 2011, p. 73-87

33 Wittman Marc, Peter Joachim, Gutina Oksana, Otten Simone, Kohls Niko and Meissner Karin, 'Individual differences in self attributed mindfulness levels are related to the experience of time and cognitive self control', Personality and Individual Differences, 64, 2014, p. 41-45.

34 Lakey, Chad E., Campbell, W. Keith, Brown Kirk Warren and Goodie Adam S. 'Dispositional mindfulness as a predictor of the severity of gambling outcomes', Personality and Individual Differences, 43, 2007, p. 1698-1710.

35 Karelaia Natalie and Reb Jochen, 'Improving decision making through mindfulness', Mindfulness in Organizations, 2014, Reb J. & Atkins, P. (Eds). Cambridge University Press.

36 Schoemaker, Paul J. H. and Russo, J. Edward, 'A pyramid of decision approaches', California Management Review, 1993, p. 9-31.

Overconfidence was defined as the result of the inability to discriminate weak from strong performance[37]. This weakness is seen among poor performers and it was argued that the lack of insight is the reason for it. Mindful individuals may not be successful in a selected task but as they are expected to evaluate their performance better they may have better judgments. As stated in the above mindful individuals have less ego concerns[38] and mindfulness may help people to give attention to the information existing in every moment so it makes people to reach data easier[39]. Also, as suggested, mindfulness may generate appropriate interpretations depending on the context and simplify decision behavior for that context. So as mindful individuals have less ego concerns, and have more attention they may be less biased about their performance. Mindfulness may also decrease overconfidence with the mediating role of emotions. For example, it was found that individuals who score higher in mindfulness are better in emotional handling of the past, have more accurate timing, have a more pronounced future perspective and they are less impulsive which may result with better temporal self-control[40]. Thus mindful individuals may control their emotions better and it may result with less overconfident judgments.

As suggested above, overconfidence may diminish decision making process and mindfulness may have a negative effect on overconfidence. In this study, the effects of mindfulness on overconfidence will be measured. It is expected that people who scored higher on mindfulness scale will be less overconfident.

Hypothesis 1: Mindfulness has negative impact on overconfidence.

Hypothesis 1a. Mindfulness has negative impact on overestimation

Hypothesis 1b. Mindfulness has negative impact on overplacement.

3. METHOD

3.1. **Participants and Procedure**

By using convenience sampling method, 146 undergraduate and graduate students were recruited from faculty of business administration. Third and fourth year students and graduate students were selected as most of them have part time or full time work experience. The participants are composed of students aged between 19 and 43 (57% was female, 42% was male and 1% was unknown). 27.4% students are

37 Ehrlinger Joyce, Johnson Kerri, Banner Matthew, Dunning David & Kruger Justin, 'Why the unskilled are unaware: Further explorations of (absent) self-insight among the incompetent', Organizational Behavior and Human Decision Processes, 105, 2008, p. 98-121.

38 Karelaia Natalie and Reb Jochen, 'Improving decision making through mindfulness', Mindfulness in Organizations, 2014, Reb J. & Atkins, P. (Eds). Cambridge University Press.

39 Vallabh Priyanka and Singhal Manish, 'Buddhism and decision-making at individual, group and organizational levels', Journal of Management Development, 33, 2014, p. 8-9.

40 Wittman Marc, Peter Joachim, Gutina Oksana, Otten Simone, Kohls Niko and Meissner Karin, 'Individual differences in self attributed mindfulness levels are related to the experience of time and cognitive self control', Personality and Individual Differences, 64, 2014, p. 41-45.

third year, 45.2% students are fourth year and 27.4% students were graduate students.

Structured surveys were distributed to students in class which - prevented them to copy from each other during the test. After they finished, they were thanked, debriefed and the surveys were collected.

3.2. Instruments

3.2.1. Measurement of Mindfulness

Cognitive and Affective Mindfulness Scale (Revised) was designed[41] including 12 items but because of validity concerns of two items, the scale was also suggested to be used with 10-item format. In this study, 10-item format was used with 6-point Likert type scale ranging from 1 (*never*) to 6 (*always*). Its psychometric properties in Turkish population was assessed[42] and found out that the scale is a valid instrument to measure mindfulness. The Cronbach's Alpha value was found .73. For this study, the translation of the scale was controlled by a group of academicians and some minor changes were done. Some items of the scale are "It is easy for me to concentrate on what I'm doing", "I'm able to focus on to the present moment". Cronbach Alpha of the scale was found .77 in the original study[43]

3.2.2. Measurement of overconfidence

Overconfidence has been measured with pop quiz tests in the literature[44]-[45]. Test difficulty was found to be influential in placement and estimation[46]. Therefore, test difficulty was manipulated. Tests with easy, medium and hard difficulty levels were designed. Then a group of researchers discuss about the items and based on their suggestions the final format was prepared by the author. Each test consists of ten questions (total 30 questions). Questions are related to popular culture such as music, arts, TV shows, movie and politics.

41 Feldman Greg, Hayes Adele, Kumar Sameet, Greeson Jeff, and Laurenceau, Jean Philippe, 'Mindfulness and emotion regulation: The development and initial validation of the Cognitive and Affective Mindfulness Scale-Revised (CAMS-R)', Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment, 29, 2007, p. 177-190. doi:10.1007/s10862-006-9035-8

42 Çatak Pelin, 'The Turkish version of the cognitive and affective mindfulness scale-revised', Europe's Journal of Psychology, 8 (4), 2012, p. 603-619.

43 Feldman Greg, Hayes Adele, Kumar Sameet, Greeson Jeff, and Laurenceau, Jean Philippe, 'Mindfulness and emotion regulation: The development and initial validation of the Cognitive and Affective Mindfulness Scale-Revised (CAMS-R)', Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment, 29, 2007 177-190. doi:10.1007/s10862-006-9035-8

44 Ehrlinger Joyce, Johnson Kerri, Banner Matthew, Dunning David and Kruger Justin, 'Why the unskilled are unaware: Further explorations of (absent) self-insight among the incompetent', Organizational Behavior and Human Decision Processes, 105, 2008, p. 98-121

45 Emich Kyle J. 'But consider the alternative: The influence of positive affect on overconfidence', Cognitive and Emotion, 28:8, 2014, p. 1382-1397

46 Moore Don A. and Healy, Paul J. 'The trouble with overconfidence', Psychological Review, 115 (2), 2008, p. 502-517.

3.2.3. Calculation of overconfidence

Overconfidence was measured in different ways in the literature as mentioned in the introduction part. A more fulfilled way to calculate the formulas were decided to be used. Based on a study, overestimation, overplacement and overprecision of the participants were found[47]. According to their definition,

Overplacement = (E[Xi] - E[Xj]) – (xi – xj).

In this Formula *E[Xi]* refers to expected performance of the participant, *E[Xj] is the* participant's expected performance of the others on that quiz, *xi* is actual score of the individual and *xj* is actual score of the others.

Overestimation is found by subtracting a participant's actual score from his/her expected score. Lastly, *overprecision* refers to a subjective probability distribution that is narrower (lower variance) than the actual score. Moore and Healy (2008) calculated overprecision for their whole sample but not individually. As individual differences are examined in this study and the effects of mindfulness on overprecision are questionable, no hypothesis was stated for overprecision.

4.1. RESULTS

4.1.1 Manipulation Checks

For assessing the difficulty manipulation, the mean scores of three types of quiz were computed. The mean scores in easy, medium and hard tests are (*M*=9.6, *SD*=.63; *M*=7.05, *SD*=1.63; *M*=4.78, *SD*=1.86) respectively which indicates that manipulation was performed successfully and the participants respond in the expected way.

4.2.2. Factor structure and reliability levels of tests

Exploratory Factor Analysis was applied by using Principal Component Method with varimax rotation. Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) sample adequacy test value is higher than .50 and Bartlett sphericity test is significant at .05 level which were the indicators of a good fit of the data to the model.

In the original scale, four factors were found (acceptance, attention, present focus and awareness)[48]. In this study two factors were inferred. As item 4 decreased Cronbach α of the second factor, this item was deleted and the analysis was done again. Two factors explained 58.05 % (KMO = .75; Bartlett Sphericity Test = 410.94, p <.001). The first factor, named as acceptance, consists of five items. The second factor is composed of four items and it represents attention. Cronbach α of the scale is .76. The factor analyses results can be seen in Table 1.

47 Ibid

48 Feldman Greg, Hayes Adele, Kumar Sameet, Greeson Jeff, and Laurenceau, Jean Philippe, "Mindfulness and emotion regulation: The development and initial validation of the Cognitive and Affective Mindfulness Scale-Revised (CAMS-R)", Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment, 29, 2007 177-190. doi:10.1007/s10862-006-9035-8

Table 1: *Factor Analysis Results and Reliability of Cognitive Affective Mindfulness Scale*

Item no	Mindfulness	Factor Loading
	Factor name: Acceptance (Explained variance = 30.64; α = 0.77)	
I7	I try to notice my thoughts without judging them.	.79
I8	I am able to accept the thoughts and feelings I have.	.75
I2	I can tolerate emotional pain.	.68
I3	I can accept things I cannot change.	.66
I6	It's easy for me to keep track of my thoughts and feelings.	.67
	Factor name: Attention (Explained variance = 27.41; α = 0.76)	
I1	It is easy for me to concentrate on what I am doing..	.87
I10	I am able to pay close attention to one thing for a long period of time.	.75
I5	I am easily distracted.	.76
I9	I am able to focus on the present moment.	.63
	KMO=.75; Bartlett Test Chi Square= 410.94 sd = 36 p < .001	

4.3. Calculation of Overconfidence

Three formulas were suggested[49] to infer overconfidence. In each pop quiz, expected score of the participant and the expected score of the others were gathered. Actual score was calculated according to their responses and observed score of the others was calculated based on the participants Mean scores. With these four scores formulas (stated in the method part) for overestimation and overplacement were found (See Table 2 for overconfidence scores).

Table 2: *Descriptive Statistics of Overconfidence Scores*

Overestimation		Mean	SD
	Easy	-.35	.78
	Medium	.05	1.76
	Hard	.42	2.04
Overplacement			
	Easy	1.06	1.21
	Medium	.62	2.12
	Hard	.02	2.17

49 Moore Don A. and Healy, Paul J. 'The trouble with overconfidence', Psychological Review, 115 (2), 2008, p. 502-517.

4.4. Hypothesis Testing

For testing the hypothesis, first of all, the effect of mindfulness on overplacement and overestimation was analyzed for each manipulation (easy, medium and hard) with simple regression analysis. No significant result was found.

Then multiple regression analysis was carried out with entering the subdimensions of mindfulness as independent variable. Results indicate that acceptance and attention have significant effects on overplacement for easy (Adjusted $R^2 = .05$, $F = 3.59$, $p < .05$) and medium tests (Adjusted $R^2 = .13$, $F = 8.32$, $p < .001$). In medium test, acceptance has negative relationship with overplacement ($\beta = -.33$, $p < .01$). That means when acceptance increases, overplacement decreases which is an expected finding. On the other hand, attention has positive relationship with overplacement for easy ($\beta = .24$, $p < .05$) and medium tests ($\beta = .31$, $p < .01$) (See Table 3). These results partially support Hypothesis 1b. No significant relation was found between attention and acceptance dimensions and overestimation. Thus Hypothesis 1a was rejected.

Table 3: *Regression analysis of overplacement on the sub-dimensions of mindfulness*

	Overplacement		
	Easy	**Medium**	**Hard**
Attention	β = .24*	β = .31**	β = .09
Acceptance	β = -.18	β = -.33**	β = -.04
R	.26	.38	.09
R^2	.07	.15	.01
Adjusted R	.05	.13	.03
F	3.59*	8.32***	.22

*$p < .05$; ** $p < .01$;*** $p < .001$

DISCUSSION

The purpose of this study is to examine the effects of mindfulness on overconfidence. Mindfulness refers to focusing on the present moment, with acceptance and awareness. Since mindfulness may provide individuals to gain information easier and prevent ego concerns, the more mindful the individuals the less they are expected to make overconfidence which is one of the decision making errors. The results indicate that acceptance dimension has a significant negative effect on overplacement in medium difficulty test. When individual's acceptance level become higher, they make less overconfident judgments as they make better guesses about their performance and the others'.

As mindfulness decreases ego concerns and increases the quality of information considered[50], its negative relationship with overplacement was an expected finding of this research. On the other hand the positive relationship between attention and overplacement is an unexpected finding. People who scored higher in attention dimension did also higher overplacement. This may be due to the fact that people, who focus on themselves more, also do overplacement more[51]. Also rather than cognitive functions like attention, biases or ego concerns may influence overplacement more. Therefore, more studies should be done to answer the issue.

One research[52] analyzed the difference between overplacement and overestimation among hard and easy tests. They develop differential information theory. According to the theory, people assume that they are better than others in easy tasks and worse than others in hard tasks. In easy tasks a person knows his/her performance and makes estimates about the others performance based on the predictions about the group. As they have a better knowledge about their performance but less information about the others performance, overplacement is probable. On the other hand, for difficult tasks, the reverse is true- underplacement is probable as they don't know their performance and make an average estimation about the others. Their theory also suggests that for hard tasks, overestimation is more probable. Therefore, a reverse relationship exists between overplacement and overestimation. In this study, participants did more overplacement when the tests become easier and they did more overestimation when the tests become harder. These results are compatible with differential information theory [53].

Social comparison theory states that people want to evaluate their opinions and abilities but they cannot find an objective standard. To reduce the uncertainty, they compare them with the others which results with an evaluation[54]. Therefore, a response to a question such as "How clever am I?" usually comes with the comparison of ourselves with our friends, colleagues or family members. Obviously these kinds of evaluations are subjective and various motivations may affect them like self-enhancement. Overconfidence, a result of self-enhancement[55] is one of the most common errors in decision making process. In this study two dimensions of overconfidence, overplacement and overestimation were analyzed. As mindfulness is a concept which refers to accepting all positive and negative events and situations that one faces, it is predicted that the same acceptance should involve for a performance

50 Karelaia Natalie and Reb Jochen, 'Improving decision making through mindfulness', Mindfulness in Organizations, 2014, Reb J. & Atkins, P. (Eds). Cambridge University Press.

51 Emich Kyle J. 'But consider the alternative: The influence of positive affect on overconfidence', Cognitive and Emotion, 28:8, 2014, p. 1382-1397.

52 Moore Don A. and Small Deborah A. 'Error and Bias in Comparative Judgment: On being both better and worse than we think we are', Journal of Personality and Social Psychology, 92 (6), 2007, p. 972-989.

53 Ibid

54 Festinger Leon, 'A theory of social comparison processes'. Human Relations, 7, 1954, p. 117–140

55 Emich Kyle J. 'But consider the alternative: The influence of positive affect on overconfidence', Cognitive and Emotion, 28:8, 2014, p. 1382-1397.

in a pop quiz test. The results showed that acceptance is negatively related to overplacement which is consistent with the prediction.

The original 10-item CAMS-R is the revised form of 12-item CAMS. Four factors were inferred from CAMS with second order confirmatory factor analysis. These factors are; attention, present focus, awareness and acceptance[56]. Because of validity issues, two items were excluded from "present focus" factor and it was named as CAMS-R. One research[57] measured the scales validity and reliability in Turkish sample found out that the scale has four factors as well. However, in that research, present focus factor has one indicator (item 9). As a factor should have at least two indicators, that model is questionable. In this study, two factors were extracted and named as acceptance and attention. To our knowledge, no study has been done about the confirmatory factor analysis results of CAMS-R, therefore, more studies should be done about the factor structure of this scale.

Implications

As far as we know, this study is the first study which examines the relationship between mindfulness and overconfidence in student sample. Compared to a study with gambler sample[58] student sample may make the results more generalizable. In spite of a small sample size, the results are consistent with the findings in the literature. Yet more studies are needed among the samples inferred from diverse cultures.

Practical Suggestions

The findings of this research indicate that acceptance, a dimension of mindfulness, is a valuable concept for organizations as it decreases overplacement which is a decision making flaw. Therefore, organizations may give acceptance-based mindfulness training to their employees. As training is a cost for them especially more important people in decision making channels like managers or key employees in finance departments may be primarily selected.

56 Feldman Greg, Hayes Adele, Kumar Sameet, Greeson Jeff, and Laurenceau, Jean Philippe, 'Mindfulness and emotion regulation: The development and initial validation of the Cognitive and Affective Mindfulness Scale-Revised (CAMS-R)', Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment, 29, 2007 177-190. doi:10.1007/s10862-006-9035-8

57 Çatak Pelin, 'The Turkish version of the cognitive and affective mindfulness scale-revised', Europe's Journal of Psychology, 8 (4), 2012, p. 603-619.

58 Lakey, Chad E., Campbell, W. Keith, Brown Kirk Warren and Goodie Adam S. 'Dispositional mindfulness as a predictor of the severity of gambling outcomes', Personality and Individual Differences, 43, 2007, p. 1698-1710.

REFERENCES

Asuero Andres Martin et al., 'Effectiveness of a mindfulness education program in primary healthcare professionals: A pragmatic controlled trial', Journal of Continuing Education in the Health Professions, 34(1), 2014, p. 4–12.

Barber, Brad M. & Odean, Terrance, 'Boys will be Boys: Gender, Overconfidence and Common Stock Investment',The Quarterly Journal of Economics, 2001, p. 261-291.

Bishop, Scott R. et al., 'Mindfulness: A proposed operational definition', Clinical Psychology: Science and Practice, 11 (3), 2004, 230-241.

Botta Ariel A., Cadet Tamara. J. and Maramaldi, Peter, 'Reflections on a Quantitative, Group-Based Mindfulness Study with Social Work Students' Social Work with Groups, 38:2, 2015 , p. 93-105, DOI: 10.1080/01609513.2014.975885.

Brown Kirk Warren and Ryan Richard M., 'The benefits of being present: mindfulness and its role in psychological well-being', Journal of Personality and Social Psychology, 84(4), 2003, p. 822-848.

Çatak Pelin, 'The Turkish version of the cognitive and affective mindfulness scale-revised', Europe's Journal of Psychology, 8 (4), 2012, p. 603-619.

Ehrlinger Joyce, Johnson Kerri, Banner Matthew, Dunning David and Kruger Justin, 'Why the unskilled are unaware: Further explorations of (absent) self-insight among the incompetent', Organizational Behavior and Human Decision Processes, 105, 2008, p. 98-121.

Emich Kyle J., 'But consider the alternative: The influence of positive affect on overconfidence', Cognitive and Emotion, 28:8, 2014, p. 1382-1397.

Feldman Greg, Hayes Adele, Kumar Sameet, Greeson Jeff, and Laurenceau, Jean Philippe, 'Mindfulness and emotion regulation: The development and initial validation of the Cognitive and Affective Mindfulness Scale-Revised (CAMS-R)', Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment, 29, 2007, p. 177-190. doi:10.1007/s10862-006-9035-8

Feltman Roger, Robinson Michael D. and Ode Scott, 'Mindfulness as a moderator of neuroticism-outcome relations: A self-regulation perspective', Journal of Research in Personality, 43, 2009, p. 953-961.

Festinger Leon, 'A theory of social comparison processes', Human Relations, 7, 1954, p. 117–140

Froh Jeffrey J., 'The history of positive psychology: truth be told', The Psychologist, 16(3), 2004, p. 18-20.

Jankowski Tomasz and Holas Pawel, 'Metacognitive model of mindfulness', Consciousness and Cognition, 28, 2014, p. 64-80.

Kabat-Zinn Jon, 'Wherever you go, there you are: Mindfulness meditation in everyday life', (New York: Hyperion, 1994).

Kabat Zinn Jon, 'Full Catastrophe Living', (New York, Bantam Dell, 2005).

Kahneman Daniel, 'Thinking Fast and Slow', (London, Penguin Books, 2011).

Karelaia Natalie and Reb Jochen, 'Improving decision making through mindfulness', Mindfulness in Organizations, 2014, Reb J. & Atkins, P. (Eds). Cambridge University Press.

Lakey, Chad E., Campbell, W. Keith, Brown Kirk Warren and Goodie Adam S., 'Dispositional mindfulness as a predictor of the severity of gambling outcomes', Personality and Individual Differences, 43, 2007, p. 1698-1710.

Moore Don A. and Healy, Paul J. 'The trouble with overconfidence', Psychological Review, 115 (2), 2008, p. 502-517.

Moore Don A. and Small Deborah A. 'Error and Bias in Comparative Judgment: On being both better and worse than we think we are', Journal of Personality and Social Psychology, 92 (6), 2007, p. 972-989.

Myers David G., 'Social Psychology', 6th edition. (New York: McGraw-Hill, 1999).
Neale Margaret A. and Bazerman Max H., 'The effects of framing and negotiator overconfidence on bargaining behaviors and outcomes', Academy of Management Journal, 28 (1), 1985, p. 34-49.
Odean Terrance, 'Volume, volatility, price, and profit when all traders are above average', The Journal of Finance, 53, 1998, p. 1887–1934.
Ruedy Nicole E. and Schweitzer Maurice E., 'In the moment: The effect of mindfulness on ethical decision making', Journal of Business Ethics, 95, 2011, p. 73-87.
Shapiro Shauna L., Carlson, Linda E., Astin, John A. and Freedman Benedict, 'Mechanisms of mindfulness', Journal of Clinical Psychology, 62 (3), 2006, p. 373-386.
Schoemaker, Paul J. H. and Russo, J. Edward, "A pyramid of decision approaches", California Management Review, 1993, p. 9-31.
Simon Herbert, 'What is an explanation of behavior?' In Myers, D. G. Intuition: Its Powers and Perils (New Haven: Yale University Press, 2002), 1992, p. 56.
Stanovich Keith E. and West Richard F., 'Individual difference in reasoning: implications for the rationality debate?', Behavioural and Brain Sciences, 23, 2000, p.645–726.
Vallabh Priyanka and Singhal Manish, 'Buddhism and decision-making at individual, group and organizational levels', Journal of Management Development, 33, 2014, p.8-9.
Werner Karel, 'The law of karma and mindfulness', e-book, 2009, available at http://www.bps.lk/olib/bl/bl061.pdf (accessed April 29, 2015).
Wittman Marc, Peter Joachim, Gutina Oksana, Otten Simone, Kohls Niko and Meissner Karin, 'Individual differences in self attributed mindfulness levels are related to the experience of time and cognitive self control', Personality and Individual Differences, 64, 2014, p. 41-45.
Zeidan Fadel, Johnson Susan K., Diamond Bruce J., David Zhanna and Goolkasian Paula, 'Mindfulness meditation improved cognition: Evidence of brief mental training', Consciousness and Cognition, 19, 2010, p.597-605.

Yönetim Bilimleri Dergisi/Journal of Administrative Sciences
Cilt / Volume: 15, Sayı / N: 29, ss. / pp.: 193-209 2017

Akademisyenlerde Tükenmişliğin Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerine Etkisi*

Bilal ÇANKIR**

Özet
Tükenmişlik, duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve düşük kişisel başarı ile tanımlanan bir sendrom olup işi nedeniyle yoğun duygusal taleplerle karşılaşan ve diğer insanlarla yüz yüze çalışan kişilerde görülmektedir. Tükenmişlik bunun yanında, kişilerde olumsuz fiziksel, bilişsel ve duygusal durumların, işe, hayata ve başkalarına karşı tutumlarla yansıması ile oluşan bir sendromdur. Örgütsel vatandaşlık davranışı ise, resmi ödül sistemi içinde doğrudan yer almayan ve bir bütün olarak örgütün işleyişine katkı sağlayan gönüllü ilave davranışlardır. Çalışmanın amacı Kırklareli Üniversitesi akademisyenlerinin örgütsel vatandaşlık davranışı sergileyip sergilemediklerinin, tükenmişlik hislerini hissedip hissetmediklerinin araştırılması ve bu iki kavram arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Çalışmada örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde tükenmişliğin olumsuz etkisi olduğu ortaya çıkmıştır.
Anahtar Kelimeler: *Tükenmişlik, Akademik Stres, Örgütsel Vatandaşlık Davranışı.*

The Effect of Burnout on the Organizational Citizenship Behavior Among Academicians

Abstract
Burnout characterized by emotional exhaustion, depersonalization and personal accomplishment is a syndrome by which individuals reflect negative attitudes to job due to confronting with extensive demands. Moreover, organizational citizenship behavior is defined as individual behavior that is discretionary, not directly or explicitly recognized by the formal reward system, and that in the aggregate promotes the effective functioning of the organization. This study investigates firstly whether Kırklareli University academicians exhibit organizational citizenship behavior, feel burnout or not, secondly, the relationship between these two concepts. In this study, burnout affects negatively organizational citizenship behavior positively.
Keywords *Burnout, Academic Stress, Organizational Citizenship Behavior.*

* Bu makale, yazarın İstanbul Üniversitesi SBE İşletme (İktisat) ABDda hazırlamış olduğu doktora tezinden üretilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İşletme Bölümü, bilalcankir@gmail.com

Giriş

Tükenmişlik, Oxford sözlüğünde yoğun bir şekilde çalışıp belli bir zamandan sonra çok yorgun veya keyifsiz olma durumu olarak tanımlanmaktadır[1]. Bu çalışmada önce tükenmişlik kavramı aktarılmaya çalışılacak olup sonrasında tükenmişlik kavramı ile ilgili çalışma yapan araştırmacılar ve çalışmalar ele alınacaktır. Ardından tükenmişliğin boyutları, tükenmişliğe neden olan faktörler ve tükenmişlik ile ilişkili kavramlar üzerinde durulacaktır. Bu kısımda ayrıca akademisyen tükenmişliği tartışıldıktan sonra tükenmişliğin sonuçları, tükenmişliği önleme ve müdahale yöntemleri ile örnek çalışmalardan bahsedilecektir.

Her örgüt sadece yazılı kurallar ile yönetilmemektedir. Çalışanlar görev tanımlamalarının dışında da örgüt işleyişi ve amaçlara uygun davranışlar sergilemektedir. Bu tür davranışlar kişilerin ve örgütlerin başarıya ulaşmalarında, etkin ve verimli iletişim ortamı kurmalarında, örgüt ve iş arkadaşlarına olan güveni sağlamalarında önemli olan hususlardır[2]. Bu örnekler tipik bir örgütsel vatandaşlık davranışı örneği göstermektedir.

Çalışmanın amacı akademisyenlerin örgütsel vatandaşlık davranışı sergileyip sergilemediklerinin, tükenmişlik hislerini hissedip hissetmediklerinin araştırılması ve tükenmişliğin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerindeki etkisinin incelenmesidir. Araştırma "Akademisyenler tükenmişlik hissettiklerinde örgütsel vatandaşlık davranışını ne kadar sergileyebilmektedirler?" sorusunu cevaplamayı amaçlamaktadır. Bu çalışmada önce tükenmişlik kavramı tarihsel kökeni ile birlikte aktarılacaktır. Tükenmişlik bu anlamda akademik yazında 1980 yılları sonrasında ciddi bir şekilde ele alınan bir konudur[3]. Ardından örgütsel vatandaşlık davranışı ilgili teori, yaklaşımlar ve alt boyutlarıyla açıklanacaktır. Örgütsel vatandaşlık davranışı ise Dennis Organ ve arkadaşları tarafından yine 20. Yüzyılın sonlarına doğru alanyazına kazandırılan bir kavramdır[4]. Sonrasında araştırmanın yönteminden bahsedilecek olup, araştırmanın bulguları ve elde edilen sonuçlar ile çalışma nihayete erdirilecektir. Araştırma bu anlamda Türkiye'de yeni açılan bir devlet özelinde üniversitede çalışmakta olan akademisyenlerin tükenmişlik ve örgütsel vatandaşlık davranışı durumunu ve tükenmişliğin örgütsel vatandaşlık davranışına olan etkisini ortaya koyması bakımından belirli bir öneme sahiptir.

---

1 Colin McIntosh, Joanna Turnbull, **Oxford Advanced Learner's Dictionary: International Student's Edition**, p. 192.

2 C. Ann Smith, Dennis W. Organ, Janet P. Near, "Organizational Citizenship Behavior: Its Nature and Antecedents", **Journal of Applied Psychology**, Vol.68, No:4, 1983, p. 653.

3 Herbert Freudenberger, "The Staff Burn-Out Syndrome In Alternative Institutions", **Psychotherapy: Theory, Research And Practice**, Vol.12, 1975, p. 78; Christina Maslach, Susan E. Jackson, "The Measurement of Experienced Burnout", **Journal of Occupational Behavior**, Vol.2, 1981; Cary Cherniss, **Staff Burnout: Job Stress in the Human Services**, 4. Ed., California: Sage Publication, 1983, p. 14; Ayala M. Pines, Elliot Aronson, Ditsa Kafry, **Burnout: from tedium to personal growth**, New York, The Free Press, 1981, p. 17.

4 Dennis W. Organ, "A Reappraisal and Reinterpretation of the Satisfaction-Causes-Performance Hypothesis", **The Academy of Management Review**, Vol.2, No:1, 1977, p. 51; Thomas Bateman, Dennis W. Organ, "Job Satisfaction and The Good Soldier: The Relationship Between Affect and Employee 'Citizenship'", **Academy of Management Journal**, Vol.26, No:4, 1983, p. 592; Smith, Organ, Near, **a.g.e.**, p. 654; Dennis W. Organ, **Organizational Citizenship Behavior: The Good Soldier Syndrome**, Massachusetts, Lexington Books, 1988, p. 4.

1. Tükenmişlik

Bazı yazarlar tarafından tükenmişlik, bir psikolojik sendrom olmakla beraber çalışma ortamındaki stres unsurlarının uzun süreli devam etmesiyle ilişkili bir kavramdır. Yoğun bir bitkinlik, iş ortamı hakkında kötü hisler içinde olma, işten duygusal olarak kopma ve başarı isteğinin ortadan kalkması tükenmişliğin üç bileşeni olarak tanımlanmıştır[5]. Ayrıca tükenmişlik ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığı zaman ilk çalışmalar gönüllüler üzerine yapılmışken, sonradan odaklanılan grubun ücretli çalışanlar olduğu görülmektedir[6]. Tükenmişliği örgüt temelli stres kaynaklarından doğan diğer tepkilerden farklı kılan özellik, çalışanların sürekli olarak diğer kişilerle çok yoğun etkileşim içerisinde olmaları sonucunda ortaya çıkmasıdır[7].

Psikolojik ve akademik değerlendirmelerden önce tükenmişlik ile ilgili çalışmalar 1960'ı yıllardan itibaren yapılmaya başlanmıştır. Tükenmişlik kavramını ilk 1961 yılında "Tükenmişlik Vakası" adlı eserinde yazar Graham Greene kullanmıştır[8]. Tükenmişliği akademik olarak ilk gündeme getiren kişi Harold B. Bradley olmuştur[9]. Bradley yapmış olduğu bu çalışmada yoğun tedavi programına tabi kişiler üzerinde gözlemlerde bulunmuştur[10]. Bu araştırmacı literatürde "personel tükenmişliği" olgusunu ilk kullanan kişi olarak görülmektedir.

Bradley'in çalışmasından beş yıl sonra tükenmişliğin tanımı ilk olarak Amerika Birleşik Devletleri'nde 1974 yılında psikiyatr Herbert J. Freudenberger tarafından ortaya konulmuştur[11]. Psikolojik (öfke, kaygı, depresyon, sinirlilik, aşırı duyarlılık, gerginlik, can sıkıntısı), davranışsal (iştahsızlık, aşırı yemek, uykusuzluk, fazla sigara ve içki tüketimi, uyuşturucu kullanımı) ve bedensel (yüksek tansiyon, kalp hastalığı, ülser, baş ağrısı) sorunlar 1970'li yıllarda göze çarpmış ve bunlar tükenmişlik kavramı altında toplanmıştır[12]. Freudenberger tükenmişlik ifadesini ilk defa kullanmış ve tanımlamıştır[13]. Araştırmacı tükenmişliği; başarısızlık, yıpranma veya enerji,

5 Pamela L. Perrewé, Christopher C. Rosen, Christina Maslach, "Organizational Politics and Stress", Ed. by. Gerald R. Ferris, Darren C. Treadway, **Politics in Organizations: Theory and Research Considerations**, New York, Routledge, 2012, p. 240.

6 Kerry A. Lewig, et al., "Burnout and Connectedness Among Australian Volunteers: A Test Of The Job Demands-Resources Model", **Journal of Vocational Behavior**, Vol.71, 2007, p. 431

7 Alev Torun, "Stres ve Tükenmişlik", Ed. by. Suna Tevrüz, **Endüstri ve** Örgüt **Psikolojisi**, 3. bs., Ankara, Türk Psikologlar Derneği ve Kalite Derneği, 2006, s. 46-47.

8 Wilmar Schaufeli, Dirk Enzmann, **The Burnout Companion To Study and Practice: A Critical Analysis**, London, Taylor & Francis, 1998, p. 2.

9 John T. Whitehead, "Job Burnout in Probation and Parole: Its Extent and Intervention Implications", **Criminal Justice and Behavior**, Vol.12, No:1, 1985, p. 91.

10 Harold B. Bradley, "Community-based Treatment for Young Adult Offenders", **Crime & Delinquency**, Vol.15, 1969, p. 366.

11 Nancy McCormack, Catherine Cotter, **Managing Burnout in the Workplace: A guide for information professionals**, Oxford, Chandos Publishing, 2013, p. 6.

12 Freudenberger, **a.g.e.**, p. 78.

13 Christina Maslach, Wilmar B. Schaufeli, "Historical and Conceptual Development of Burnout", Ed. by. Wilmar B. Schaufeli, Christina Maslach, Tadeusz Marek, **Professional Burnout: Recent Developments in Theory and Research. Series in Applied Psychology: Social Issues and Questions**, Philadelphia, Taylor & Francis, 1993, p. 2.

güç ve potansiyel üzerindeki aşırı zorlanma sonucunda ortaya çıkan bir aşınma durumu olarak tanımlamaktadır[14].

Tükenmişlik konusunda başka bir çalışmayı da 1980 yılında Cary Cherniss yapmıştır[15]. Cherniss bu çalışmasında tükenmişliği, iş stresi, çalışanın kendini zorlaması ve kendini korumak için şartlara uyum sağlaması olarak tanımlamıştır[16]. Yazar diğer araştırmacıların kendisinin ortaya koyduğu tükenmişlik yaklaşımı hakkında çok ümitsiz ve karamsar bulunduklarını ifade ettiklerini belirtmiştir[17]. Tükenmişlik alanındaki öncü araştırmacılardan olan Herbert J. Freudenberger, Cherniss'in bu yaklaşımını inceleyip değerlendirmiş ve "Eğer sosyal ve diğer eğilimler bu şekilde devam ederse tükenmişliğin çözümü 1980'li yıllardan çok daha ileri on yıllarda sağlanacaktır." demiştir[18]. Ayala M. Pines, Elliot Aronson ve Ditsa Kafry kitaplarını tükenmişlik ile ilgili değişik bir bakış açısı yakalamak için bu kavram üzerine bir eser yazmışlardır. Yazarlar bu eserlerinde bezginlik ifadesini tükenmişlik ile eş anlamlı bir şekilde kullanmışlardır[19]. Araştırmacılar tükenmişliği, devam eden uzun süreli bağlanma ve duygusal beklentilerin karşılanmamasının neden olduğu fiziksel, duygusal ve ruhsal bitkinlik hali olarak tanımlamıştır[20]. Robert T. Golembiewski tükenmişliğin bir taraftan eski bir kavram olduğunu bir taraftan da günümüz iş hayatının getirmiş olduğu etkiler neticesinde yeni bir kavram olarak ön plana çıktığını ifade etmektedir[21]. Yazar, örgüt geliştirme faaliyetlerinin tükenmişliği azalttığını savunmakta ve bunun da stres oluşturucu faktörlerin örgüt geliştirme çalışmalarıyla azaltıldığını belirtmektedir[22].

Maslach ve Jackson tükenmişliği, işi nedeniyle kişilerden yoğun taleplere maruz kalan ve sürekli diğer insanlarla yüz yüze çalışmak durumunda olan kişilerde görülen fiziksel bitkinlik, uzun süreli yorgunluk, çaresizlik ve umutsuzluk duygularının, yapılan işe, hayata ve diğer insanlara karşı olumsuz tutumlarla yansıması ile oluşan bir sendrom olarak tanımlamışlardır[23]. Maslach, tükenmişliğin, tutkunluğun aksine mülakatlar ve araştırmalar sonucunda insanların görüşleri esas alınarak ortaya çıkan bir kavram olduğunu belirtmiştir[24]. Maslach ve Jackson'ın yaklaşımı genel kabul görmekle beraber bazı kesimler tarafından eleştiri almaktadır. Bu eleştiriler çerçeve-

14 Herbert Freudenberger, "Staff Burnout". **Journal of Social Issues**, Vol.30, 1974, p. 159.

15 Cherniss, **a.g.e.**, p. 14-15.

16 Ronald J. Burke, Astrid M. Richardsen, "Psychological Burnout in Organizations: Research and Intervention", Ed. by. Robert Golembiewski, **Handbook of Organizational Behavior**, 2. Ed., New York, Marcel Dakker Inc., 2001, p. 329.

17 Cary Cherniss, "Cultural Trends", Ed. by. Whiton Stewart Paine, **Job Stress and Burnout: Research, Theory, and Intervention Perspectives**, California, Sage Publications, 1982, p. 92.

18 Herbert J. Freudenberger, "Counselling and Dynamics: Treating the End-Stage Person", Ed. by. Whiton Stewart Paine, **Job Stress and Burnout: Research, Theory, and Intervention Perspectives**, California, Sage Publications, 1982, p. 173.

19 Pines, Aronson, Kafry, **a.g.e.**, p. 17.

20 **A.e.**, p. 17.

21 Robert T. Golembiewski, Robert F. Munzenrider, **Phases of Burnout**, New York, Praeger Publishers, 1988, p. 8.

22 Robert T. Golembiewski, "Organizational Development (OD) Interventions: Changing Interaction, Structures, and Policies", Ed. by. Whiton Stewart Paine, **Job Stress and Burnout: Research, Theory, and Intervention Perspectives**, California, Sage Publications, 1982, p. 329.

23 Maslach, Jackson, **a.g.e.**, p. 99.

24 Maslach, **Engagement Research: Some Thoughts from A Burnout Perspective**, p. 51.

sinde 2005 yılında Kristensen, Borritz, Villadsen ve Christensen, Kopenhag Tükenmişlik Envanteri adını verdikleri yeni bir ölçek geliştirmiştir. Tükenmişlik boyutları araştırmacılar tarafından üçe ayrılmıştır. Bunlar[25]: duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve düşük başarı hissi boyutlarıdır. Maslach ve Jackson duygusal tükenmeyi; çalışanın karşılaştığı iş talepleriyle başa çıkamaması durumunda kişinin duygusal kaynaklarını yitirmesi olarak tanımlamaktadır[26]. Kaynaklarını tükettiğinde çalışan, işinin duygusal yüklerini kaldırmaya tahammül edemeyeceğini düşünmeye başlamaktadır[27].Tükenmişliğin ikinci boyutu olan duyarsızlaşma, bu kavramın kişilerarası etkileşim kısmı ile ilişkilidir[28]. Maslach ve Jackson tükenmişlik modeline göre duyarsızlaşan birey, kendisini diğer insanların sorunlarını çözmede isteksiz hissetmektedir. Duyarsızlaşma, bu anlamda çalışan tarafından, bir tür kendini korumaya alma yöntemi olarak görülmektedir[29]. Düşük kişisel başarı boyutu tükenmişliğin son boyutu olarak belirtilmektedir. Bu boyut, kişinin kendini iş yeterliliği ve başarısıyla ilgili sürekli azalan bir çaba gösterdiği şeklinde değerlendirmesidir[30]. Bu aşamada çalışan, başkaları hakkında geliştirdiği olumsuz düşünceleri kendisine yansıtmaya başlamaktadır.

Kristensen, Borritz, Villadsen ve Christensen tükenmişliğin sadece iş ile ilişkili oluşmadığını savunmuştur. Bu çerçevede tükenmişliğin sadece iş ile ilişkili kaynaklardan oluşmadığını ve daha kapsamlı bir şekilde ele alınmasını savunan ve bu özelliği ile farklılaşan bu yaklaşıma göre tükenmişlik; temel itibariyle fiziksel ve psikolojik bitkinliktir[31]. Bu yaklaşımın kişi, iş ve müşteri ile ilgili tükenmişlik olmak üzere üç boyutu bulunmaktadır. Bu boyutlardan da anlaşılacağı üzere bu yaklaşım iş ile müşteri ya da iş arkadaşlarından oluşabilecek tükenmişlik etkisinin ayrımını belirgin bir şekilde yapmaktadır[32]. Tükenmişlik ile ilgili araştırmacılar genel olarak Maslach'ın oluşturmuş olduğu ölçeği kullanmışlardır.

2. Örgütsel Vatandaşlık Davranışı

İlk örgütsel vatandaşlık davranışı çalışmaları Organ tarafından yürütülmüştür. Bu yazar 1977 yılında yayınlanan makalesinde motivasyon ve etkileşim içindeki çalışanın davranışını incelemiş, bazı davranışların resmi rol tanımlamasının dışında yapıldığını

25 Schaufeli, Leiter, Maslach, **a.g.e.**, p. 206.

26 Christina Maslach, "Job burnout new directions in research and intervention", **Current directions in Psychological Science**, Vol.12, No:5, 2003, p. 190.

27 Inge Houkes, et al., "Specific Relationships Between Work Characteristics and Intrinsic Work Motivation, Burnout and Turnover Intention: A Multi-Sample Analysis", **European Journal of Work and Organizational Psychology**, Vol.10, No:1, 2001, p 4.

28 **A.e.**, p. 64.

29 Maslach, Jackson, **a.g.e.**, p. 101.

30 Maslach, **Burnout: A Multidimensional Perspective**, p. 21.

31 Refika Bakoğlu Deliorman, et al., "Tükenmişliği Ölçmede Alternatif Bir Araç: Kopenhag Tükenmişlik Envanterinin Marmara Üniversitesi Akademik Personeli Üzerine Uyarlaması", **Yönetim**, C.20, No:63, 2009, p. 80.

32 Tage S. Kristensen, et al., "The Copenhagen Burnout Inventory: A new tool for the assessment of burnout", **Work & Stress: An International Journal of Work, Health & Organisations**, Vol.19, No:3, 2005, p. 196.

saptamıştır[33]. Organ, doktora öğrencileri olan Bateman ve Smith ile birlikte derinlemesine çalışmalara da başlamıştır. İlk konuda çalışmayı 1983 yılında Bateman ile birlikte yapan Organ, "vatandaşlık davranışı" terimini kullanarak bu kavramın iş tatmini ile olan ilişkisini irdelemiş ve aralarında güçlü bir ilişki olduğunu saptamıştır[34]. Organ, Smith ve Near ile birlikte yine aynı sene hazırlamış olduğu makalede, "örgütsel vatandaşlık davranışı" kavramını ilk olarak literatüre geçiren kişi olduğu görülmektedir. Smith ve Near'ın yürütmüş olduğu bu çalışmada yöneticilere etkinlik, verimlilik ve ödüllendirme sistemi üzerine sorular sorulmuş, bununla beraber örgütsel vatandaşlık davranışı ile ilgili olgular da araştırılmıştır[35]. Organ'a (1988) göre örgütsel vatandaşlık davranışı; resmi ödül sistemi içinde doğrudan yer almayan veya belirlenmemiş ve bir bütün olarak örgüte katkı sağlayan gönüllü veya ekstra gerçekleştirilen davranışlardır. Bu davranışlar, iş tanımı içinde yapılması zorunlu kılınmayan ve tamamen kişinin kendi seçimiyle gerçekleştirdiği ve gerçekleştirmediği zaman ceza almayacağı davranışlardır[36].

Rol tanımlamasında ve herhangi bir yaptırımı olmayan, örgüt açısından fayda sağlayan davranışlar, çalışanların yapmakla yükümlü oldukları bazı davranışlardan nitelik olarak farklılık göstermektedir. Biçimsel olmayan davranışlar olarak ele alınan söz konusu davranışlar "Örgütsel Yurttaşlık Davranışı" ya da "İyi Asker Sendromu" olarak da adlandırılmaktadır[37]. Bu kavram, ödüllendirme mekanizması dikkate alınmaksızın, örgütün fonksiyonlarının etkin ve verimli bir şekilde yürütülmesine katkı sağlayan, gönüllülük esaslı birey davranışı olarak da tanımlanmıştır[38].

Organ'dan daha önceki dönemlerde de örgütsel vatandaşlık davranışı ile ilişkili bazı kavramlar tartışılmıştır. Bu kısımda örgütsel vatandaşlık davranışının dayanmış olduğu örgüt teorisi çerçevesi ve bu çerçeveye katkısı olan araştırmacılar ele alınacaktır. Bu araştırmacılar arasında Barnard, Roethlisberger ve Dickson, Katz ve Kahn, Blau gibi yönetim, endüstriyel psikoloji, sosyoloji, sosyal psikoloji ve iktisat alanında öncü akademisyenler de bulunmaktadır[39]. Örgütsel vatandaşlık davranışı kavramını akademik yazına kazandıran Organ, başlangıçta örgütsel vatandaşlık davranışının genel uyum ve diğerkâmlık olmak üzere iki boyuttan meydana geldiğini açıklamıştır[40]. Daha sonra Organ, 1988 yılında yazdığı eserinde, örgütsel vatan-

33 Organ, **a.g.e.**, p. 51

34 Bateman, Organ, **a.g.e.**, p. 592.

35 Smith, Organ, Near, **a.g.e.**, p. 654.

36 Dennis W. Organ, **a.g.e.**, p. 4.

37 Eran Vigoda-Gadot, "Compulsory Citizenship Behavior: Theorizing Some Dark Sides of The Good Soldier Syndrome in Organizations", **Journal for the Theory of Social Behaviour**, Vol.36, No:1, 2006, p. 77.

38 Dennis W. Organ, Philip M. Podsakoff, Scott B. MacKenzie, **Organizational Citizenship Behavior Its Nature, Antecedents, and Consequences**, California, SAGE Publications, 2006, p. 9'den Akt. Nezahat Yılmaz, Tahir Akgemci, "Örgütsel Vatandaşlık", Ed. by. Aykut Bedük, Örgüt **Psikolojisi Yeni Yaklaşımlar Güncel Konular**, Konya, Atlas Akademi, 2011, s. 73.

39 Philip M. Podsakoff, et al., "Organizational Citizenship Behaviors: A Critical Review of the Theoretical and Empirical Literature and Suggestions for Future Research", **Journal of Management**, Vol.26, No:3, 2000, p. 513.

40 Bateman, Organ, **a.g.e.**, p. 593.

daşlık davranışının diğerkâmlık, uyumluluk, hoşgörülü olma (centilmenlik), nezaket ve sivil erdem olmak üzere beş boyuttan oluştuğunu ortaya koymuştur[41].

Örgütsel vatandaşlık davranışı boyutlarından ilki diğerkâmlık (özgecilik) olarak belirlenmiştir. Diğerkâmlık, kendisinden doğrudan istenmemekle beraber gönüllü olarak başka birisine işle ilgili problemlerinde yardım etmektir. Çalışanın yardım ettiği kişiler arasında iş arkadaşları, müşteriler, ortaklar yani paydaşlar yer almaktadır[42]. Çok kısa zamana kadar Organ'ın da tercih ettiği diğerkâmlık boyutu yerine şimdilerde daha çok yardımlaşma ifadesi kullanılmaya başlanmıştır[43]. Bunun sebebi olarak da diğerkâmlık te kendini düşünmeden sırf karşısındaki kişiye yardım etme anlamı bulunmaktadır.

Bir diğer boyut olan uyumluluk, çalışanın sadece belirli bir kişi için değil daha çok grup, bölüm veya örgüt yararına gönüllü olarak katkı sağlamasıdır[44]. Ayrıca çalışan, örgütün kendisinden beklediği rol tanımlamasının da ötesindeki davranışları gönüllü bir şekilde sergilemektedir[45]. Hoşgörülü olma (centilmenlik) boyutu ise, işle ilgili kaçınılmaz olarak ortaya çıkan haksızlıkları ve rahatsızlıkları şikâyet etmeden, haklılığını ispat etmeye çalışmadan istekli bir şekilde tıpkı bir yurttaş tavrıyla tolere etmektir[46]. Bir diğer boyut olan nezaket de düşünceli olmak, işle ilgili sorunların ortaya çıkmasını önlemek için tedbir almak, başkasının işle ilgili problemlerinin meydana gelmesini engellemek ya da o kişiyi bu konuda uyararak korumak şeklinde tanımlanmaktadır[47]. Bir başka şekilde de bu boyut, başkasının ilerleyen süreçlerde daha fazla zorlanacağı işleri henüz karşılaşmadan önce fark etme ve kolaylaştırma gibi davranışları içermektedir[48]. Organ'ın sınıflamasına göre son boyut sivil erdemdir. Sivil erdem boyutu çalışanların benimsedikleri, savundukları ve desteklemiş oldukları mantıklı politikalara vurgu yapmaktadır. Bu boyut fikir ve ideallerle ilgili bir ses çıkarma ve konuşma davranışıdır. Çalışanların; desteklediği ve benimsediği politikalara sahip çıkmalarını, örgütsel ve bireysel sorunlara ilişkin görüş bildirmelerini, iddialı fikirler ortaya koymalarını ve eleştirileri uygun bir şekilde değerlendirmelerini de kapsamaktadır[49].

41 Organ, **Organizational Citizenship Behavior: The Good Soldier Syndrome**, p. 25.

42 Dennis W. Organ, "Organizational Citizenship Behavior: It's Construct Clean-Up Time", **Human Performance**, Vol.10, No:2, 1997, p. 94.

43 Organ, Podsakoff, MacKenzie, **a.g.e.**, p. 18.

44 Dennis W. Organ, Mary Konovsky, "Cognitive Versus Affective Determinants of Organizational Citizenship Behavior", **Journal of Applied Psychology**, Vol.74, No:1, 1989, p. 47.

45 Philip M. Podsakoff, Scott B. MacKenzie, "Impact of Organizational Citizenship Behavior on Organizational Performance: A Review and Suggestion for Future Research", **Human Performance**, Vol.10, No:2, 1997, p. 138.

46 Nathan P. Podsakoff, et al., "Individual- and Organizational-Level Consequences of Organizational Citizenship Behaviors: A Meta-Analysis", **Journal of Applied Psychology**, Vol.94, No:1, 2009, p. 123.

47 Fred O. Walumbwa, Cindy Wu, Bani Orwa, "Contingent reward transactional leadership, work attitudes, and organizational citizenship behavior: The role of procedural justice climate perceptions and strength", **The Leadership Quarterly**, Vol.19, 2008, p. 257.

48 Organ, Podsakoff, MacKenzie, **a.g.e.**, p. 24.

49 Deborah L. Kidder, "The Influence of Gender on The Performance of Organizational Citizenship Behaviors", **Journal of Management**, Vol.28, No:5, 2002, p. 631.

Tükenmişlik ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişki alanyazında birçok çalışmada incelenmiştir[50]. Bu çalışmalarda tükenmişlik ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasında anlamlı ve negatif bir ilişki olduğu belirtilmiştir. Bu çalışmada da hipotezler önceden yapılan araştırma sonuçlarıyla uyumlu olarak düzenlenmiştir:

H_1: Tükenmişliğin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde negatif yönlü etkisi vardır.

H_{1a}: Duygusal tükenme boyutunun örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde negatif yönlü etkisi vardır.

H_{1b}: Duyarsızlaşma boyutunun örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde negatif yönlü etkisi vardır.

H_{1c}: Düşük Başarı Hissi boyutunun örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde negatif yönlü etkisi vardır.

3. Yöntem

Kırklareli Üniversitesi Teknoloji Transfer Ofisi Koordinatörlüğü'nden alınan veriye göre Kırklareli Üniversitesi'nde 625 akademik personel çalışmaktadır. Akademisyenlerden veriler anket yöntemi yoluyla toplanmıştır. Araştırmanın anket soruları belirtilen ana kütlenin tamamına uygulanmıştır. Bu yönüyle rastgele ya da olasılık prensiplerine uymayan bazı örnekleme yöntemleri gibi tekniklerin kullanımına gerek görülmemiştir[51]. Örneklem sayısı Uma Sekeran ve Roger Bougie'nin yapmış olduğu hesaplama yöntemine göre yüzde 95 güven düzeyinde ve 0,05 güven aralığında 625 kişilik ana kütle büyüklüğüne göre 238 olarak hesaplanmıştır[52]. Tükenmişliğin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik bu anket çalışmasında toplam 308 kişiden geri dönüş sağlanmış ve gerekli örneklem sayısı sağlanmıştır. 5 kişinin formu çelişkili ifadeler ve boş bırakılan sorular nede-

50 I. Hetty Van Emmerik, I. M. Jawahar, Thomas H. Stone, "Associations among altruism, burnout dimensions, and organizational citizenship behaviour", **Work & Stress**, Vol.19, No:1, 2005, p. 98; Stephanie Gilbert, Heather K. S. Laschinger, Michael Leiter, "The mediating effect of burnout on the relationship between structural empowerment and organizational citizenship behaviours", Journal of Nursing Management, Vol.18, 2010, p. 345; Eric G. Lambert, "The relationship of organizational citizenship behavior with job satisfaction, turnover intent, life satisfaction, and burnout among correctional staff", Criminal Justice Studies: A Critical Journal of Crime, Law and Society, Vol.23, No:4, 2010, pp. 373-375; Su-Fen Chiu, Miao-Ching Tsai, "Relationships Among Burnout, Job Involvement, and Organizational Citizenship Behavior", The Journal of Psychology: Interdisciplinary and Applied, Vol.140, No:6, 2010, p. 524; Erin M. Eatough, et al., "Relationships of Role Stressors With Organizational Citizenship Behavior: A Meta-Analysis", Journal of Applied Psychology, Vol.96, No:3, pp. 619-632, 2011, p. 625; Ying-Wen Liang, "The relationships among work values, burnout, and organizational citizenship behaviors: A study from hotel front-line service employees in Taiwan", International Journal of Contemporary Hospitality Management, Vol.24, No:2, 2012, p. 263; Francis Yue-Lok Cheung, Ray Yu-Hin Cheung, "Effect of Emotional Dissonance on Organizational Citizenship Behavior: Testing the Stressor-Strain-Outcome Model", The Journal of Psychology: Interdisciplinary and Applied, Vol.147, No:1, 2013, p. 96-98; Cemil Yücel, "Teacher Burnout and Organizational Citizenship Behavior in Turkish Elementary Schools", Educational Planning, Vol.17, No:1, 2008, p. 39; Yusuf İnandı, Ayşe Sezin Büyüközkan, "The Effect of Organizational Citizenship Behaviours of Primary School Teachers on Their Burnout", Educational Sciences: Theory & Practice, Vol.13, No:3, 2013, p. 1548.

51 Rauf Arıkan, **Araştırma Teknikleri ve Rapor Hazırlama**, Ankara, Asil Yayın, 2004, s. 141.

52 Uma Sekaran, Roger Bougie, **Research Methods for Business: A Skill Building Approach**, New York, John Wiley & Sons, 2010, p. 249.

niyle değerlendirme dışında tutulmuştur. Buna göre 303 kişinin anket formu değerlendirmeye alınmış ve cevaplama oranı yüzde 49 olarak bulunmuştur. Ayrıca bu oran, örneklem grubunun ana kütleyi yansıtma oranı olarak de belirtilebilmektedir.

Bu çalışmada Ergin tarafından Türkçe uyarlaması yapılan Maslach Tükenmişlik Envanteri Ölçeği kullanılmıştır[53]. Tükenmişlik ile ilgili üç boyuttan oluşan ölçekte yirmi iki ifade kullanılmış ve bulunan faktörler üç başlık altında toplanmıştır. Örgütsel vatandaşlık davranışı ile ilgili birçok farklı araştırmacı tarafından değişik ölçekler kullanılmıştır. Bu çalışmada da Hakan Gürel'in (2012) yazmış olduğu bir çalışmasında Podsakoff, MacKenzie ve Hui (1993); Vanderberg, Lance ve Taylor (2005) ve Organ, Podsakoff ve Mackanzie (2006)'ın kavramı ölçmek amacı ile kullandıkları ölçeklerden ifadeler bir araya getirilerek geliştirilen ölçek kullanılmıştır[54].

Tablo 2: *Tükenmişlik Ölçeğinin İkinci Seviye Doğrulayıcı Faktör Analizi İstatistik Değerleri*

			S.E.K.	β	S.E.	C.R.	P
Duygusal Tükenme	<---	Tükenmişlik	1,625	0,905	0,163	9,951	***
Duyarsızlaşma	<---	Tükenmişlik	1,256	0,862	0,149	8,413	***
Düşük Başarı Hissi	<---	Tükenmişlik	1	0,795			
burnEO8	<---	Duygusal Tükenme	0,713	0,592	0,067	10,642	***
burnEO6	<---	Duygusal Tükenme	0,891	0,69	0,069	12,887	***
burnEO5	<---	Duygusal Tükenme	1	0,852			
burnEO4	<---	Duygusal Tükenme	0,629	0,515	0,07	9,044	***
BurnEO3	<---	Duygusal Tükenme	0,698	0,64	0,06	11,589	***
BurnEO1	<---	Duygusal Tükenme	0,862	0,735	0,062	13,898	***
burnCY5	<---	Duyarsızlaşma	0,875	0,54	0,106	8,261	***
burnCY4	<---	Duyarsızlaşma	1,203	0,724	0,114	10,532	***
burnCY3	<---	Duyarsızlaşma	1,307	0,791	0,116	11,259	***
burnCY2	<---	Duyarsızlaşma	1,269	0,847	0,108	11,781	***
burnCY1	<---	Duyarsızlaşma	1	0,642			
burnEF8	<---	Düşük Başarı Hissi	1	0,618			
burnEF7	<---	Düşük Başarı Hissi	0,852	0,528	0,099	8,597	***
burnEF5	<---	Düşük Başarı Hissi	1,024	0,675	0,092	11,099	***
burnEF4	<---	Düşük Başarı Hissi	1	0,653			
burnEF3	<---	Düşük Başarı Hissi	1,139	0,669	0,104	10,989	***
burnEF2	<---	Düşük Başarı Hissi	0,965	0,668	0,088	10,978	***

S.E.K.: Standardize edilmemiş katsayılar
β: Standardize edilmiş katsayılar

Tablo sonuçlarına göre farklı etkiler bulunmakla beraber standardize edilmiş katsayının boyutlara yüklediği ağırlıklar görülebilmektedir. Bu tablodan da anlaşılacağı üzere her bir gözlenen değişkenin ilgili faktör üzerindeki etkisi en az 0,515 çıkmaktadır. Bu sonuç da her bir gözlenen değişkendeki bir birimlik değişimin bağlı bulunduğu boyuta en az 0,515'lık bir etkisi bulunduğunu göstermektedir.

53 Canan Ergin, "Doktor ve Hemşirelerde Tükenmişlik ve Maslach Tükenmişlik Ölçeğinin Uyarlanması." **7. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel** Çalışmaları, 1992, p. 25.

54 Hakan Gürel, "The Mediating Role of Individual Responsibility on The Relationship Between Corporate Responsibility-Organizational Citizenship Behavior and The Role of Corporate Responsibility Conceptions and Organizational Identification as Moderators", Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, 2012, p. 33.

Tablo 3: *Üç Boyutlu Tükenmişlik Ölçeği İkinci Seviye DFA Uyum Endeksleri*

CMIN	Df	p	CMIN/df	GFI	CFI	NFI	TLI	RMSEA
289,797	116	0	2,498	0,901	0,919	0,873	0,95	0,07

Tablo 3'de üç boyutlu ikinci düzey doğrulayıcı faktör analizi için oluşmuş modelin uyum endeksleri bulunmaktadır. Tablodan da görüleceği üzere, P değeri 0,000, CMIN/df 5'ten aşağıda, GFI ve CFI 0,85'ten büyük, NFI ile TLI değerleri 0 ila 1 arasında çıkmaktadır. Bu sonuçlarla beraber tükenmişlik ile ilgili uyum endekslerinin kabul edilebilir olduğu görülmektedir.

Tablo 4: *Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Ölçeğinin İkinci Seviye Doğrulayıcı Faktör Analizi İstatistik Değerleri*

			S.E.K.	β	S.E.	C.R.	P
Diğerkâmlık	<---	ÖVD	1	0,789			
Nezaket	<---	ÖVD	1,208	0,923	0,149	8,126	***
Hoşgörülü Olma	<---	ÖVD	1,215	0,836	0,153	7,942	***
Sivil Erdem	<---	ÖVD	1,465	0,764	0,166	8,827	***
Kendini Geliştirme	<---	ÖVD	0,917	0,522	0,145	6,342	***
ocbCO1	<---	Nezaket	1	0,661			
ocbCO2	<---	Nezaket	1,109	0,711	0,08	13,948	***
ocbCO3	<---	Nezaket	1,132	0,82	0,094	12,095	***
ocbCO4	<---	Nezaket	1,219	0,813	0,102	12,011	***
ocbCO5	<---	Nezaket	1,116	0,782	0,096	11,65	***
ocbSP3	<---	Hoşgörülü Olma	1,161	0,724	0,108	10,8	***
ocbSP4	<---	Hoşgörülü Olma	1	0,685			
ocbCV1	<---	Sivil Erdem	1	0,908			
ocbCV2	<---	Sivil Erdem	0,981	0,908	0,039	25,114	***
ocbCV3	<---	Sivil Erdem	1,019	0,906	0,041	24,968	***
ocbCV4	<---	Sivil Erdem	0,985	0,837	0,047	20,781	***
ocbAL1	<---	Diğerkâmlık	1	0,62			
ocbAL2	<---	Diğerkâmlık	0,874	0,489	0,102	8,592	***
ocbAL3	<---	Diğerkâmlık	1,099	0,734	0,107	10,31	***
ocbAL4	<---	Diğerkâmlık	1,285	0,86	0,112	11,432	***
ocbAL5	<---	Diğerkâmlık	1,341	0,839	0,119	11,281	***
ocbPG2	<---	Kendini Geliştirme	1	0,785			
ocbPG3	<---	Kendini Geliştirme	0,947	0,769	0,083	11,361	***
ocbSP2	<---	Hoşgörülü Olma	1,052	0,78	0,092	11,443	***
ocbSP1	<---	Hoşgörülü Olma	1,137	0,639	0,117	9,709	***
ocbPG1	<---	Kendini Geliştirme	0,915	0,702	0,085	10,821	***

S.E.K.: Standardize edilmemiş katsayılar

β: Standardize edilmiş katsayılar

Örgütsel vatandaşlık davranışı ölçeğinde bulunan her bir ifadenin açıklama düzeylerini görmek için β değerlerine bakmak gerekmektedir. Bu tablodaki sonuçlara göre her bir ifadenin belirtilen oranda örgütsel vatandaşlık davranışına etki ettiği görülmektedir. Tablo 4 sonucuna göre, diğerkâmlık boyutunun ikinci sorusu hariç tutulduğunda gözlenen değişkenin bağlı olduğu alt faktöre etkisi 0,639 ya da daha fazla olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu da her bir gözlenen değişkendeki değişimin ilgili gizil faktöre ciddi oranda etkisi olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 5: *Beş Boyutlu Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Ölçeği* **İkinci** *Seviye DFA Uyum Endeksleri*

CMIN	Df	p	CMIN/df	GFI	CFI	NFI	TLI	RMSEA
420,729	182	0	2,312	0,879	0,939	0,898	0,929	0,066

Tablo 5'te ikinci düzey uyum endeksi sonuçları gösterilmektedir. İkinci seviyede doğrulayıcı faktör analizinin yapılmış olma sebebi hem daha yüksek uyum sonuçları vermesi hem de örgütsel vatandaşlık davranışının bağımlı değişken olduğu için analizi daha açık hale getirmesidir. Bu tabloda da görüleceği üzere P değerinin 0,000, CMIN/df değerinin 5'in altında, GFI ve CFI değerinin 0,85'in üzerinde, NFI ile TLI değerlerinin 0 ila 1 arasında olduğu ortaya çıkmıştır. Buna göre tablodaki değerler belirlenmiş aralığın içinde kalmış olup örgütsel vatandaşlık davranışı uyum endekslerinin kabul edilebilir olduğu görülmektedir.

Cronbach's Alpha katsayısı 0,70'den büyük olan ölçeklerin güvenilir ve tutarlı olduğu söylenebilmektedir[55]. Yapılan güvenilirlik analizine göre tükenmişlik için 0,906, örgütsel vatandaşlık davranışı için 0,929 alpha değeri bulunmuş ve araştırmada kullanılan ölçeklerin Cronbach's Alpha değerleri kabul edilebilir düzeyin oldukça üzerinde olduğu için araştırmanın güvenilirliği sağlanmıştır.

4. Bulgular

Anket formuna cevap veren akademisyenlerin 90'ı (%29,7) öğretim üyesi, 89'u (%29,4) araştırma görevlisi, 102'si (%33,7) öğretim görevlisi ve 22'si (%7,3) de okutman statüsünde çalışmaktadır. Çalışmanın yapıldığı kurumun bir üniversite olması sebebiyle fakülte, yüksekokul ve meslek yüksekokulu sınıflandırması yapılmış ve fakültede çalışanlar 164 (%54,1), yüksekokul personeli 26 (%8,6) ve meslek yüksekokulunda çalışanlar da 113 kişi (%37,3) olarak bulunmuştur. Bu kapsamda anketi cevaplayanlarla ilgili son bulgu da idari görev ile ilgili olmuş; idari görevi bulunanlar 84 kişi (%27,7) iken idari görevi bulunmayan kişilerin sayısı ise 219 (%72,3) olarak saptanmıştır.

55 Oliver Götz, "Evaluation of Structural Equation Models Using the Partial Least Squares (PLS) Approach", Ed. by. Vincenzo Esposito Vinzi, et. al., **Handbook of Partial Least Squares: Concepts, Methods and Applications**, Springer, 2010, p. 695.

Tablo 6: *Tükenmişlik ile Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Korelasyon Analizi*

		1	2	3	4	5	6	7	8	9
1.	Diğerkâmlık									
2.	Nezaket	,655**								
3.	Hoşgörülü Olma	,463**	,621**							
4.	Sivil Erdem	,497**	,610**	,658**						
5.	Kendini Geliştirme	,441**	,437**	,275**	,302**					
6.	Duygusal Tükenme	-,367**	-,376**	-,506**	-,540**	-,105				
7.	Duyarsızlaşma	-,477**	-,536**	-,471**	-,506**	-,228**	,695**			
8.	Düşük Kişisel Başarı	-,565**	-,628**	-,484**	-,568**	-,476**	,458**	,502**		
9.	Tükenmişlik	-,553**	-,605**	-,576**	-,634**	-,307**	,860**	,901**	-,581**	
10.	Örgütsel Vatandaşlık D.	,776**	,849**	,784**	,807**	,643**	-,493**	-,571**	-,704**	-,692**

Anlamlılık değeri p> 0,05

Korelasyon analizi ile ilgili hazırlanan Tablo 6'da, tükenmişlik ve alt boyutlarının örgütsel vatandaşlık davranışı ile ilişkisi görülmektedir. Korelasyon katsayısının -1 ila 0 arasında yer aldığı sonuçlara göre tükenmişlik ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasında ters orantılı bir ilişki olduğu söylenebilmektedir. Tükenmişlik değişkeninin ve duyarsızlaşma boyutunun örgütsel vatandaşlık davranışı ile orta düzeyli bir ilişki içerisinde olduğu saptanmaktadır. Duyarsızlaşma boyutunun ise bu değişken ile zayıf ilişki içinde olduğu görülmektedir. Düşük başarı hissi boyutunda değerin - 0.70 ila - 0,89 arasında yer alması bu boyut ile örgütsel vatandaşlık davranışının yüksek düzeyli bir korelasyona sahip olduğunu ortaya çıkartmaktadır.

Regresyon analizinde temel amaç bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiyi ve kabul edilebilir bir modeli kurmaktır. Korelasyon analizi değişkenler arasında ilişkinin varlığını, derece ve yönünü belirtirken; regresyon analizi değişkenler arasındaki neden sonuç ilişkisini açıklamaktadır. Bu çalışmadaki regresyon modeli, iki bir bağımlı ve bir bağımsız değişkene sahip olduğundan dolayı basit doğrusal regresyon analizi ile açıklanmaya çalışılmıştır. Doğrusal regresyon analizinin genel olarak örnekleme uygun olup olmadığı, analizlerde açıklama katsayısı (R^2) değerlerine göre açıklanmaktadır. Saptanan katsayı değeri bire yakın bulunur ise, bağımlı değişkendeki değişimin büyük bir bölümü bağımsız değişken tarafından açıklanabilmektedir[56].

56 Ömay Çokluk, "Lojistik Regresyon Analizi: Kavram ve Uygulama", **Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri**, C.10, No: 3, 2010, s. 1359.

Tablo 7: *Tükenmişliğin Alt Boyutlarıyla Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerindeki Etkisi*

	Model Özeti			**ANOVA**		**Katsayı Tablosu**		
Bağımsız Değişken	R	R^2	Adj R^2	F	p	**β**	**t**	**p**
Tükenmişlik	,749	,561	,557	127,5321	.000			
Duygusal Tükenme						-,071	-1,315	,190
Duyarsızlaşma						-,247	-4,444	,000
Düşük Kişisel Başarı						-,547	-12,160	,000

p > 0,05, Bağımlı Değişken: Örgütsel Vatandaşlık Davranışı

Tablo 7'de tükenmişlik alt boyutlarının örgütsel vatandaşlık davranışını nasıl etkilediğini görmek amacıyla regresyon analizi yapılmaktadır. Tükenmişliğin tüm boyutlarda β değerleri negatif çıkmaktadır ve örgütsel vatandaşlık davranışını ters yönde etkilemektedir. Tükenmişlik boyutları arttıkça örgütsel vatandaşlık davranışı gösterme azalmaktadır. Bununla beraber düşük kişisel başarı boyutu en etkili değere sahip olduğu ortaya çıkmakta ve bu boyuttaki her bir birimdeki değişim örgütsel vatandaşlık davranışında %54,7'lik bir düşüşe sebep olmaktadır. Bu oran duyarsızlaşma boyutunda %24,7'ye denk gelmektedir.

Ayrıca alt boyutlardan duygusal tükenme boyutunun örgütsel vatandaşlık davranışını etkilemede anlamsız olduğu bulunmuştur. Açıklama katsayısı (R^2) her iki tabloda da gösterilmiş olup tükenmişliğin örgütsel vatandaşlık davranışı değişkenini %56,1 oranında açıkladığı saptanmıştır. Duygusal tükenme boyutunda ise elde edilen p değeri istenilen düzeyden yüksek çıktığından (p > 0,05) bu boyutun örgütsel vatandaşlık davranışına anlamlı bir etkisinin olduğu ortaya çıkmamıştır.

Sonuç

Tükenmişliğin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde negatif ilişkisi hipotezi alt hipotezler ile test edilmiştir. Değişkenler arasında yüksek dereceli bir ilişki bulunmuştur (r=0,75). Ayrıca açıklama katsayısı düzeltilmiş R kare (0,55) olarak hesaplanmıştır. Tükenmişlik örgütsel vatandaşlık davranışı değişimlerinin %55'ini açıklamıştır. Akademisyenlerin tükenmişliklerinin örgütsel vatandaşlık davranışlarına etkisinin negatif olduğu bulunmuştur. Bu sonuca göre bu hipotez de kısmen kabul edilmiştir.

Yapılan basit doğrusal regresyon analizi sonucuna göre tükenmişliğin alt boyutları olan duygusal tükenme ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişki anlamsız çıkmıştır (p>0,05). Duygusal tükenme tükenmişliğin ilk safhası olarak da tanımlanabilmektedir. Bu ilk aşamada çalışan henüz çalıştığı kurumdan ve işinden kopma noktasında olmamaktadır. Bu gibi sebepler duygusal tükenmenin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde etkisinin bulunmama nedeni olarak düşünülebilmektedir. Bunun dışında duyarsızlaşmadaki her birimlik artışın örgütsel vatandaşlık davranışı üzerindeki etkisi (-0,25) ve düşük başarı hissi boyutundaki

her birimlik artışın örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde (-0,55) etkisinin olduğu bulunmuştur. Bu bulgulara göre, düşük başarı hissi içinde olan akademisyenlerin örgütsel vatandaşlık davranışı sergileme ihtimali düşüktür. Regresyon analizinde elde edilen sonuç daha önceden tükenmişlik ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalarla uyum içerisindedir. Çalışmanın bulguları çerçevesinde Türkiye'de öğretmenler üzerine yapılan bir çalışma ile paralel sonuçlar elde edilmiştir[57]. Bu çalışmada elde edilen sonuçlar ile uyumlu olarak iki araştırmada da duygusal tükenmenin örgütsel vatandaşlık davranışı ile anlamlı bir ilişkisi saptanmamıştır[58]. Yapılan farklılık testlerinde de demografik ve diğer değişkenler açısından anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Bu çerçevede araştırma Kırklareli Üniversitesi'nde yapılmıştır. Kırklareli Üniversitesi gerek bulunduğu konum gerek genç akademik kadrosu ile dinamik bir devlet üniversitesidir. Hızla gelişen akademik kadrosu ve şimdiden sahip olduğu öğrenci sayısı ile ülkemizde belirli bir noktaya ulaşmıştır. Bu çalışmadaki amaçlardan birisi de Kırklareli Üniversitesi'nde çalışan akademisyenlerin davranışları üzerine ilk çalışmalardan birini gerçekleştirmektir.

Çalışmanın sonucunda bir devlet üniversitesindeki akademisyenlerin, örgütsel vatandaşlık davranışı gibi olumlu ve tükenmişlik gibi olumsuz nitelikteki davranışları ve bu değişkenlerin birbirleriyle ilişkileri ile ilgili bulgulara ulaşılmıştır. Buna göre; tükenmiş olan kişiler, çalıştıkları örgüt amaçlarına uygun iş tanımlarının dışındaki ilave rol davranışları göstermekte zorlanmaktadır.

Sonuçlara göre, tükenmişlik ile negatif ilişkisi bulunmuş olan örgütsel vatandaşlık davranışının akademisyenlerden toplanan verilerle saptanmasıyla söz konusu alandaki çalışmalara katkı sağlanmıştır. Bunun yanında ortaya konulan hipotezlerin test edilip onaylanmış olması da araştırmanın amaçlarına ulaşılmasını sağlamıştır. Araştırma sonuçlarının ülkemizde ve ülkemiz dışında da geçerliliğinin sağlanması hem yurt içindeki özel sektör, kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşları gibi diğer örgütlerde hem de yurt dışında araştırma modelinin tekrar test edilmesi ile tavsiye edilmektedir.

57 İnandı, Büyüközhan, **a.g.e.**, s. 1548.

58 Ij. Hetty Van Emmerik, Van, I. M. Jawahar, Thomas H. Stone, **"Associations Among Altruism, Burnout Dimensions, and Organizational Citizenship Behaviour"**, p. 98; Stephanie Gilbert, Heather K. S. Laschinger, Faan, Michael Leiter, **"The Mediating Effect of Burnout on The Relationship Between Structural Empowerment and Organizational Citizenship Behaviours"**, p. 345.

KAYNAKÇA

Arıkan, Rauf. Araştırma Teknikleri ve Rapor Hazırlama, Ankara, Asil Yayın, 2004.

Bateman, Thomas, Dennis W. Organ. "Job Satisfaction and The Good Soldier: The Relationship Between Affect and Employee 'Citizenship'", Academy of Management Journal, Vol.26, No:4, 1983, p. 587-595.

Bradley, Harold B. "Community-based Treatment for Young Adult Offenders", Crime & Delinquency, Vol.15, 1969, p. 359-370.

Burke, Ronald J., Astrid M. Richardsen. "Pyschological Burnout in Organizations: Research and Intervention", Ed. by. Robert Golembiewski, Handbook of Organizational Behavior, 2. Ed., New York, Marcel Dakker Inc., 2001.

Cherniss, Cary. "Cultural Trends", Ed. by. Whiton Stewart Paine, Job Stress and Burnout: Research, Theory, and Intervention Perspectives, California, Sage Publications, 1982.

Cherniss, Cary. Staff Burnout: Job Stress in the Human Services, 4. Ed., California: Sage Publication, 1983.

Cheung, Francis Yue-Lok, Ray Yu-Hin Cheung. "Effect of Emotional Dissonance on Organizational Citizenship Behavior: Testing the Stressor-Strain-Outcome Model", The Journal of Psychology: Interdisciplinary and Applied, Vol.147, No:1, 2013, p. 89-103.

Chiu, Su-Fen, Miao-Ching Tsai. "Relationships Among Burnout, Job Involvement, and Organizational Citizenship Behavior", The Journal of Psychology: Interdisciplinary and Applied, Vol.140, No:6, 2010, p. 517-530.

Çokluk, Ömay. "Lojistik Regresyon Analizi: Kavram ve Uygulama", Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, C.10, No: 3, 2010, s. 1357-1407.

Deliorman, Refika Bakoğlu, et al. "Tükenmişliği Ölçmede Alternatif Bir Araç: Kopenhag Tükenmişlik Envanterinin Marmara Üniversitesi Akademik Personeli Üzerine Uyarlaması", Yönetim, C.20, No:63, 2009, s. 77-98.

Eatough, Erin M., et al. "Relationships of Role Stressors With Organizational Citizenship Behavior: A Meta-Analysis", Journal of Applied Psychology, Vol.96, No:3, 2011 p. 619-632.

Ergin, Canan. Doktor ve hemşirelerde tükenmişlik ve Maslach tükenmişlik ölçeğinin uyarlanması. VII. Ulusal psikoloji kongresi bilimsel çalışmaları, 1992, 22: 25.

Freudenberger, Herbert J. "Counselling and Dynamics: Trating the End-Stage Person", Ed. by. Whiton Stewart Paine, Job Stress and Burnout: Research, Theory, and Intervention Perspectives, California, Sage Publications, 1982.

Freudenberger, Herbert. "Staff Burnout". Journal of Social Issues, Vol.30, 1974.

Freudenberger, Herbert. "The Staff Burn-Out Syndrome In Alternative Institutions", Psychotherapy: Theory, Research And Practice, Vol.12, 1975, p. 73.

Gilbert, Stephanie, Heather K. S. Laschinger, Michael Leiter. "The mediating effect of burnout on the relationship between structural empowerment and organizational citizenship behaviours", Journal of Nursing Management, Vol.18, 2010, p. 339-348.

Golembiewski, Robert T. "Organizational Development (OD) Interventiions: Changing Interaction, Structures, and Policies", Ed. by. Whiton Stewart Paine, Job Stress and Burnout: Research, Theory, and Intervention Perspectives, California, Sage Publications, 1982.

Golembiewski, Robert T., Robert F. Munzenrider. Phases of Burnout, New York, Praeger Publishers, 1988.

Gürel, Hakan. "The Mediating Role of Individual Responsibility on The Relationship Between Corporate Responsibility-Organizational Citizenship Behavior and The Role Of Corporate Responsibility Conceptions and Organizational Identification as Moderators", Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, 2012.

Houkes, Inge, et al., "Specific Relationships Between Work Characteristics and Intrinsic Work Motivation, Burnout and Turnover Intention: A Multi-Sample Analysis", Eurpoean Journal Of Work and Organizational Psychology, Vol.10, No:1, 2001, p. 1-23.
İnandı, Yusuf, Ayşe Sezin Büyüközkan. "The Effect of Organizational Citizenship Behaviours of Primary School Teachers on Their Burnout", Educational Sciences: Theory & Practice, Vol.13, No:3, 2013, p. 1545-1550.
Kidder, Deborah L. "The Influence of Gender on The Performance of Organizational Citizenship Behaviors", Journal of Management, Vol.28, No:5, 2002, p. 629-648.
Kristensen, Tage S., et al. "The Copenhagen Burnout Inventory: A new tool for the assessment of burnout", Work & Stress: An International Journal of Work, Health & Organisations, Vol.19, No:3, 2005, p. 192-207.
Lambert, Eric G. "The relationship of organizational citizenship behavior with job satisfaction, turnover intent, life satisfaction, and burnout among correctional staff", Criminal Justice Studies: A Critical Journal of Crime, Law and Society, Vol.23, No:4, 2010, p. 361-380.
Lewig, Kerry A., et al. "Burnout and connectedness among Australian volunteers: A test of the Job Demands-Resources model", Journal of Vocational Behavior, Vol.71, 2007, p. 429-445.
Liang, Ying-Wen. "The relationships among work values, burnout, and organizational citizenship behaviors: A study from hotel front-line service employees in Taiwan", International Journal of Contemporary Hospitality Management, Vol.24, No:2, 2012, p. 251-268.
Maslach, Christina, Susan E. Jackson. "The Measurement of Experienced Burnout", Journal of Occupational Behavior, Vol.2, 1981, p. 99-113.
Maslach, Christina, Wilmar B. Schaufeli. "Historical and Conceptual Development of Burnout", Ed. by. Wilmar B. Schaufeli, Christina Maslach, Tadeusz Marek, Professional Burnout: Recent Developments in Theory and Research. Series in Applied Psychology: Social İssues and Questions, Philadelphia, Taylor & Francis, 1993.
Maslach, Christina. "Job burnout new directions in research and intervention", Current directions in Psychological Science, Vol.12, No:5, 2003, p. 189-192.
McCormack, Nancy, Catherine Cotter. Managing Burnout in the Workplace: A guide for information professionals, Oxford, Chandos Publishing, 2013.
McIntosh, Colin, Joanna Turnbull. Oxford Advanced Learner's Dictionary: International Student's Edition.
Oliver Götz, Evaluation of structural equation models using the partial least squares (PLS) approach." Handbook of partial least squares. Springer Berlin Heidelberg, 2010, p. 691-711.
Organ, Dennis W. "A Reappraisal and Reinterpretation of the Satisfaction-Causes-Performance Hypothesis", The Academy of Management Review, Vol.2, No:1, 1977, p. 46-53.
Organ, Dennis W. "Organizational Citizenship Behavior: It's Construct Clean-Up Time", Human Performance, Vol.10, No:2, 1997, p. 85-97.
Organ, Dennis W. Organizational Citizenship Behavior: The Good Soldier Syndrome, Massachusetts, Lexington Books, 1988.
Organ, Dennis W., Mary Konovsky. "Cognitive Versus Affective Determinants of Organizational Citizenship Behavior", Journal of Applied Psychology, Vol.74, No:1, 1989,p. 157.
Organ, Dennis W., Philip M. Podsakoff, Scott B. MacKenzie. Organizational Citizenship Behavior Its Nature, Antecedents, and Consequences, California, SAGE Publications, 2006.
Organ, Dennis W. Organizational citizenship behavior: The good soldier syndrome. Lexington Books/DC Heath and Com, 1988.

Perrewé, Pamela L., Christopher C. Rosen, Christina Maslach. "Organizational Politics and Stress", Ed. by. Gerald R. Ferris, Darren C. Treadway, Politics in Organizations: Theory and Research Considerations, New York, Routledge, 2012.

Pines, Ayala M., Elliot Aronson, Ditsa Kafry. Burnout: from tedium to personal growth, New York, The Free Press, 1981.

Podsakoff, Nathan P., et al. "Individual- and Organizational-Level Consequences of Organizational Citizenship Behaviors: A Meta-Analysis", Journal of Applied Psychology, Vol.94, No:1, 2009, p. 122.

Podsakoff, Philip M., et al. "Organizational Citizenship Behaviors: A Critical Review of the Theoretical and Empirical Literature and Suggestions for Future Research", Journal of Management, Vol.26, No:3, 2000, p. 513-563.

Podsakoff, Philip M., Scott B. MacKenzie. "Impact of Organizational Citizenship Behavior on Organizational Performance: A Review and Suggestion for Future Research", Human Performance, Vol.10, No:2, 1997, p. 133-151.

Schaufeli, Wilmar B., Dirk Enzmann. The burnout companion to study and practice: A critical analysis, London, Taylor & Francis, 1998.

Sekaran, Uma, Roger Bougie. Research Methods for Business: A Skill Building Approach, New York, John Wiley & Sons, 2010.

Smith, C. Ann, Dennis W. Organ, Janet P. Near. "Organizational Citizenship Behavior: Its Nature and Antecedents", Journal of Applied Psychology, Vol.68, No:4, 1983, 653.

Stephanie Gilbert, Heather K. S. Laschinger, Faan, Michael Leiter, "The mediating effect of burnout on the relationship between structural empowerment and organizational citizenship behaviours". Journal of Nursing Management Vol. 18, No. 3, 2010, p. 339-348.

Torun, Alev. "Stres ve Tükenmişlik", Ed. by. Suna Tevrüz, Endüstri ve Örgüt Psikolojisi, 3. bs., Ankara, Türk Psikologlar Derneği ve Kalite Derneği, 2006, s. 46-47.

Van Emmerik, Hetty, I. M. Jawahar, Thomas H. Stone. "Associations among altruism, burnout dimensions, and organizational citizenship behaviour", Work & Stress, Vol.19, No:1, 2005, p. 93-100.

Vigoda-Gadot, Eran. "Compulsory citizenship behavior: Theorizing some dark sides of the good soldier syndrome in organizations", Journal for the Theory of Social Behaviour, Vol.36, No:1, 2006, p. 77-93.

Walumbwa, Fred O., Cindy Wu, Bani Orwa. "Contingent reward transactional leadership, work attitudes, and organizational citizenship behavior: The role of procedural justice climate perceptions and strength", The Leadership Quarterly, Vol.19, 2008, p. 251-265.

Whitehead, John T. "Job Burnout in Probation and Parole: Its Extent and Intervention Implications", Criminal Justice and Behavior, Vol.12, No:1, 1985, p. 91-110.

Yılmaz, Nezahat, Tahir Akgemci. "Örgütsel Vatandaşlık", Ed. by. Aykut Bedük, Örgüt Psikolojisi Yeni Yaklaşımlar Güncel Konular, Konya, Atlas Akademi, 2011, s. 73.

Yücel, Cemil. "Teacher Burnout and Organizational Citizenship Behavior in Turkish Elementary Schools", Educational Planning, Vol.17, No:1, 2008, p. 27-43.

Yönetim Bilimleri Dergisi/Journal of Administrative Sciences
Cilt / Volume: 15, Sayı / N: 29, ss. / pp.: 211-224, 2017

Forecasting of Turkey's Electricity Consumption with Support Vector Regression and Chaotic Particle Swarm Algorithm*

Oğuz KAYNAR** & Halil ÖZEKİCİOĞLU*** & Ferhan DEMİRKOPARAN****

Abstract:
Energy is a very important factor in terms of sustaining the economic development for developing and industrialized countries. Electricity is one of the most important forms of energy for industrialization and improvement of living standards. The estimation and modeling of electricity consumption has a special importance in Turkey which is a foreign-dependent country in energy. In this study, a forecasting application is made by using Turkey's electricity consumption, population, import, export and gross domestic product between 1975-2014 employing support vector regression methods. Chaotic particle swarm optimization algorithm (CPSO) is used to choose the parameters of SVR.
Keywords: *Electricity consumption, Support Vector Regression, Chaotic Particle Swarm Optimization Algorithm, Prediction*

---

* This paper presented as an extended abstract **"2nd International Annual Meeting of Sosyoekonomi Society"** where held in October 28-29, 2016 in Amsterdam NL.

** Assoc.Prof., Department of MIS, Cumhuriyet University, Turkey, okaynar@cumhuriyet.edu.tr
*** Assoc.Prof., Department of Economics, Cumhuriyet University, Turkey, hozekicioglu@cumhuriyet.edu.tr
**** Res. Assist., Department of MIS, Cumhuriyet University, Turkey, fdemirkoparan@cumhuriyet.edu.tr

1. INTRODUCTION

Energy is an important factor in terms of sustaining economic development for developing and industrialized countries. Worldwide energy consumption is rapidly increasing for reasons such as population growth, the importance given to large scale industrialization and maintenance of positive economic growth rate[1]. Rising energy prices, global warming and climate change, increase in worldwide energy demand, dependence of fossil fuel depleted rapidly, the lack of new energy technologies meet the increasing energy demand comercially cause countries to be concerned about supply security[2]. Accurate predictions of energy consumption affect not only capital investments, environmental quality, income analysis and research management but also maintain supply security and provide the energy policies to be implemented effectively[3].

Energy plays an active role in the demand and supply in the economy. In terms of demand, energy is a product that consumers buy to maximize their benefits. In terms of supply, energy is a production factor like labor and capital. Also, because of being an essential input in the most production and consumption activities, energy has a decisive role in the realization of economic growth and development[4].

Electrical energy is also one of the most important form of energy for industrialization and improvement of living standards. Dependence on electrical energy worldwide is increasing in parallel with energy. According to IEA (International Energy Agency), the proportion of electricity in total energy demand of the world will increase in medium term and electric will be the fastest growing form of energy for end-users[5]. Also in the light of developments in information and communication technologies electricity is seen as the main source of energy for the countries towards becoming a digital society and plays a vital role in scientific developments. Electricity consumption in Turkey is also increasing rapidly in parallel with the energy consumption. Electricity consumption has a chaotic and nonlinear trend in Turkey which is a foreign dependent country due to an unstable economy having an extremely sensitive nature against domestic and foreign developments in politics, economics and market[6]. Therefore, modeling and estimation of electricity consumption in Turkey has a special importance.

There are a lot of studies that forecast electricity consumption in literature. Gürbüz et al. forecasted electricity consumption of Turkey with three different scenarios

1 Bianco, V., Manca, O., & Nardini, S. (2009). Electricity consumption forecasting in Italy using linear regression models. Energy, 34(9), 1413-1421.

2 Kucukali, S., & Baris, K. (2010). Turkey's short-term gross annual electricity demand forecast by fuzzy logic approach. Energy Policy, 38(5), 2438-2445.

3 Ekonomou, L. (2010). Greek long-term energy consumption prediction using artificial neural networks. Energy, 35(2), 512-517.

4 Türedi S., Berber M. (2007). "Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Uzun Dönem Analizi: Türkiye Örneği (1976-2005)", İkinci Uluslararası İşletme ve Ekonomi Çalıştayı, Giresun, Türkiye

5 Kucukali, S., & Baris, K. (2010). Turkey's short-term gross annual electricity demand forecast by fuzzy logic approach. Energy Policy, 38(5), 2438-2445.

6 Akay, D., & Atak, M. (2007). Grey prediction with rolling mechanism for electricity demand forecasting of Turkey. Energy, 32(9), 1670-1675.

by using traditional and meta-heuristic artificial neural networks with economic indicators like population, import, export and GNP[7]. Akay and Atak proposed grey prediction method with rolling mechanism to forecast total and industrial electricity consumption of Turkey. Hamzaçebi forecasted electricity consumption of Turkey between 2005-2020 by using ANN and compared the results with MAED method used by Turkey Ministry of Energy and Natural Resources[8]. Sözen and Arcaklıoğlu created three different ANN models by using GNP, GDP and population indicators to forecast net energy consumption of Turkey[9]. Toksarı presented an ant colony algorithm benefited from population, GDP, import and export data to forecast energy demand of Turkey[10]. Kavaklıoğlu et al. modelled electricity consumption of Turkey as a function of economic indicators such as population, GDP, import and export and made predictions up to 2027 by using the data between 1975-2000 [11]. Küçükali and Barış used fuzzy logic method to make predictions of annual gross electricity demand of Turkey[12].

Song et al. proposed tent-map-based chaotic PSO and expressed that it has higher iterative speed than logistic map[13]. Alataş et al. presented 12 different PSO that employed chaotic map used sequences generated from different chaotic systems[14].

In the studies not only past values of electricity consumption but also economic and non-economic indicators such as population, GDP, GNP, import, export, price, added-value, number of customers, CO_2 emission, installed capacity, climate, temperature and relative humidity are used.

Recently, among prediction models Support Vector Regression (SVR) has attracted researchers' attention. Hu et al. proposed firefly based memetic algorithm (FA_MA) to determine the parameters of SVR in their study which electricity load prediction is made. The proposed method made more accurate predictions than not only 4 well knowned evolutionary algorithm and 3 prediction model but also outperformed hybrid algorithms in literature[15]. Fan et al. presented a novel method to forecast electricity load. First, they clustered input data unsupervisedly and then

7 Gürbüz, F., Öztürk, C., & Pardalos, P. (2013). Prediction of electricity energy consumption of Turkey via artificial bee colony: a case study. Energy Systems, 4(3), 289-300.

8 Hamzaçebi, C. (2007). Forecasting of Turkey's net electricity energy consumption on sectoral bases. Energy Policy, 35(3), 2009-2016.

9 Sözen, A., & Arcaklioglu, E. (2007). Prediction of net energy consumption based on economic indicators (GNP and GDP) in Turkey. Energy policy, 35(10), 4981-4992

10 Toksarı, M. D. (2007). Ant colony optimization approach to estimate energy demand of Turkey. Energy Policy, 35(8), 3984-3990.

11 Kavaklioglu, K. (2014). Robust electricity consumption modeling of Turkey using singular value decomposition. International Journal of Electrical Power & Energy Systems, 54, 268-276.

12 Kucukali, S., & Baris, K. (2010). Turkey's short-term gross annual electricity demand forecast by fuzzy logic approach. Energy Policy, 38(5), 2438-2445.

13 Song, Y., Chen, Z., & Yuan, Z. (2007). New chaotic PSO-based neural network predictive control for nonlinear process. IEEE Transactions on Neural Networks, 18(2), 595-601.

14 Alatas, B., Akin, E., & Ozer, A. B. (2009). Chaos embedded particle swarm optimization algorithms. Chaos, Solitons & Fractals, 40(4), 1715-1734.

15 Hu, Z., Bao, Y., & Xiong, T. (2013). Electricity load forecasting using support vector regression with memetic algorithms. The Scientific World Journal, 2013.

they used SVR groups to fit training data of each subset supervisedly[16]. Hong utilised artificial immune algorithm to adjust SVR parameters for making predictions of regional electricty load in Taiwan[17]. Hong used chaotic particle swarm algorithm to set the parameters of SVR and expressed that used method outperformed GA and simulated annealing algorithm[18]. Hong used chaotic ant colony algorithm to determine SVR parameters in another study[19]. Li et al. made short-term load forecasting by using PSO entegrated with chaotic search process to adjust the parameters of SVM[20]. Wu proposed a new v-support vector machine method used Gaussian loss function trained with chaotic PSO[21]. Kavaklıoğlu used ε-SVR method to forecast electricity consumption of Turkey. Population, GNP, import and export variables were used to model consumption function[22]. In another study which electricity consumption of Turkey was forecasted, ANN and SVR methods were used together[23]. Kavaklıoğlu used multivariable regression method to forecast annual electricity consumption of Turkey in another study. He utilised Singular Value Decomposition (SVD) method to reduce the size of the problem and increase the robustness of predictions[24].

Accurate predictions of energy are important and required for not only planning expansion of capacity but also monitoring the environmental problems, setting the taxes and demand management planning[25]. Low estimates led to cuts that paralyzes economy and daily life, high estimates cause unnecessary and wasted capacity which mean waste of financial resources. In addition, all possible variables effect the output data should be included in the model to make accurate predictions[26]. When correlation and casuality between electricity and some economic indicators are con-

16 Fan, S., Chen, L., & Lee, W. J. (2008). Machine learning based switching model for electricity load forecasting. Energy Conversion and Management, 49(6), 1331-1344.

17 Hong, W. C. (2009a). Electric load forecasting by support vector model. Applied Mathematical Modelling, 33(5), 2444-2454.

18 Hong, W. C. (2009b). Chaotic particle swarm optimization algorithm in a support vector regression electric load forecasting model. Energy Conversion and Management, 50(1), 105-117.

19 Hong, W. C. (2010). Application of chaotic ant swarm optimization in electric load forecasting. Energy Policy, 38(10), 5830-5839.

20 Li, Y. B., Zhang, N., & Li, C. B. (2009). Support vector machine forecasting method improved by chaotic particle swarm optimization and its application. Journal of Central South University of Technology, 16, 478-481.

21 Wu, Q. (2010). A hybrid-forecasting model based on Gaussian support vector machine and chaotic particle swarm optimization. Expert Systems with Applications, 37(3), 2388-2394.

22 Kavaklioglu, K. (2011). Modeling and prediction of Turkey's electricity consumption using Support Vector Regression. Applied Energy, 88(1), 368-375.

23 Oğcu, G., Demirel, O. F., & Zaim, S. (2012). Forecasting electricity consumption with neural networks and support vector regression. Procedia-Social and Behavioral Sciences, 58, 1576-1585.

24 Kavaklioglu, K. (2014). Robust electricity consumption modeling of Turkey using singular value decomposition. International Journal of Electrical Power & Energy Systems, 54, 268-276.

25 Akay, D., & Atak, M. (2007). Grey prediction with rolling mechanism for electricity demand forecasting of Turkey. Energy, 32(9), 1670-1675.

26 Kavaklioglu, K., Ceylan, H., Ozturk, H. K., & Canyurt, O. E. (2009). Modeling and prediction of Turkey's electricity consumption using artificial neural networks. Energy Conversion and Management, 50(11), 2719-2727.

sidered, it can be seen a lot of studies exist in literature ([27]; [28]; [29]; [30]; [31]; [32]; [33]). Main indicators are GDP and economic growth.

The studies examine the casuality between electricity consumption and GDP vary according to their results. Variety of obtained results is derived from used method, data, examined country being developed or developing, different countries having different characteristics such as having local energy resources political order, culture, energy politics, usage rate of electricity ([34]; [35]). However, there is a strong relationship between electricity consumption and GDP and accordingly economic growth. For electric energy is basic input for production, while GDP increases electricity demand also increases because production activities in industrial sectors like construction, manufacturing and transportation requires sufficient level of electricity resource[36]. So restricted infrastructure of electricity is a factor that could prevent the economic growth. Electricity consumption is closely related to national wealth and also an indicator of socio-economic development[37].

Turkey is one of the biggest countries in Europe. Annual population growth rate have the biggest value in IEA countries which is 1,6% [38]. It is expected energy demand will increase annually and increasingly continue in paralel with economic growth and rapid population growth. Due to the lack of energy resources, Turkey is dependent on imported fossil fuel for electricity generation. 60% of energy need in Turkey is met by import and share of energy in import is increasing every year[39].

27 Abosedra, S., Dah, A., & Ghosh, S. (2009). Electricity consumption and economic growth, the case of Lebanon. Applied Energy, 86(4), 429-432.

28 Altinay, G., & Karagol, E. (2005). Electricity consumption and economic growth: evidence from Turkey. Energy Economics, 27(6), 849-856.

29 Chen, S. T., Kuo, H. I., & Chen, C. C. (2007). The relationship between GDP and electricity consumption in 10 Asian countries. Energy Policy, 35(4), 2611-2621.

30 Narayan, P. K., & Smyth, R. (2009). Multivariate Granger causality between electricity consumption, exports and GDP: evidence from a panel of Middle Eastern countries. Energy Policy, 37(1), 229-236.

31 Pao, H. T. (2009). Forecast of electricity consumption and economic growth in Taiwan by state space modeling. Energy, 34(11), 1779-1791.

32 Yang, H. Y. (2000). A note on the causal relationship between energy and GDP in Taiwan. Energy economics, 22(3), 309-317.

33 Yoo, S. H. (2006). The causal relationship between electricity consumption and economic growth in the ASEAN countries. Energy policy, 34(18), 3573-3582.

34 Abosedra, S., Dah, A., & Ghosh, S. (2009). Electricity consumption and economic growth, the case of Lebanon. Applied Energy, 86(4), 429-432.

35 Chen, S. T., Kuo, H. I., & Chen, C. C. (2007). The relationship between GDP and electricity consumption in 10 Asian countries. Energy Policy, 35(4), 2611-2621.

36 Chen, S. T., Kuo, H. I., & Chen, C. C. (2007). The relationship between GDP and electricity consumption in 10 Asian countries. Energy Policy, 35(4), 2611-2621.

37 Altinay, G., & Karagol, E. (2005). Electricity consumption and economic growth: evidence from Turkey. Energy Economics, 27(6), 849-856.

38 Sözen, A., & Arcaklioglu, E. (2007). Prediction of net energy consumption based on economic indicators (GNP and GDP) in Turkey. Energy policy, 35(10), 4981-4992.

39 Sözen, A., & Arcaklioglu, E. (2007). Prediction of net energy consumption based on economic indicators (GNP and GDP) in Turkey. Energy policy, 35(10), 4981-4992

It is seen that electricity consumption is closely related to economic indicators like GDP, population, import and export. Considering this relationship, in this study, a forecasting application is made by using electricity consumption, population, GDP, import and export data of Turkey between 1975-2014.

2. METHODOLOGY

2.1. Support Vector Regression (SVR)

Support vector regression proposed by Vapnik[40] is a powerful machine learning technique based on developments in statistical learning theory and used for classification and regression. SVR, which is built on the principle of risk minimization that estimates the upper limit of generalization error by minimizing it, is resistant to overfitting problem and it is shown that it achieves a high generalization performance eventually while solving forecasting problems of various time series[41]. This method eliminates some disadvantages like trapping local minimum of ANN that minimize errors by empirical risk minimization.

The principle of SVR is mapping data to a feature space having higher dimension. Learning ability of SVR is independent from dimension of feature space, so it performs well[42].

For a given dataset ($G = \{(x_i, d_i)\}_{i=1}^{N}$), let x_i be input vector, d_i, actual value and N the number of data. So SVR function is:

$$y = f(x) = w\psi(x) + b \tag{1}$$

where $w\psi(x)$ is the feature mapped from nonlineer input space x. In this method nonlineer kernel functions ($\psi(x)$) are let to be used from input space to feature space. w and b are predicted coefficients by minimizing regularized risk minimization. SVR method need model have a good generalization performance and w be smooth as far as possible. So norm of w vector ($\|.\|$) must be minimized for each data point.

$$R(C) = (C/N)\sum_{i=1}^{N} L_\varepsilon(d_i, y_i) + \|w\|^2 / 2 \tag{2}$$

40 Vapnik, V. (1995) The Nature of Statistic Learning Theory, Springer–Verlag, New York, 1995.

41 Fan, S., Chen, L., & Lee, W. J. (2008). Machine learning based switching model for electricity load forecasting. Energy Conversion and Management, 49(6), 1331-1344.

42 Oğcu, G., Demirel, O. F., & Zaim, S. (2012). Forecasting electricity consumption with neural networks and support vector regression. Procedia-Social and Behavioral Sciences, 58, 1576-1585.

$$L_{\varepsilon}(d,y)=\begin{cases} 0, & |d-y|\le\varepsilon \\ |d-y|-\varepsilon, & otherwise \end{cases} \tag{3}$$

where C and ε are user specified prescribed parameters. $L_{\varepsilon}(d,y)$ is ε-insensitive loss function. If the forecasted value is within the ε-tube, the loss equals 0. The second term in equation 3, $\|w\|^2/2$ measures the flatness of the function. C is used to determine the trade-off between empirical risk and flatness of the model. C and ε are user specified parameters. $\xi and \xi^*$ are slack variables that figure the distance between actual value and corresponding boundary values of ε-tube. So equation 2 is transformed into[43]:

Minimize;

$$R(w,\xi,\xi^*)=\|w\|^2/2+C\left(\sum_{i=1}^{N}(\xi_i+\xi_i^*)\right) \tag{4}$$

with the constraints;

$$\begin{aligned} w\psi(x_i)+b_i-d_i &\le \varepsilon+\xi_i^* \\ d_i-w\psi(x_i) &\le \varepsilon+\xi_i \quad , \qquad i=1,2,\ldots,N \\ \xi_i,\xi_i^* &\ge 0 \end{aligned}$$

where C parameter provide the balance between the flatness of w vector and penalty of errors higher than ε. So it turns into a optimization problem that forecasts w and b parameters minimizing the cost. Constrainted optimization problem is solved by Lagrangian form:

$$L(w,b,\xi,\xi^*,\alpha_i\alpha_i^*,\beta_i,\beta_i^*)=\frac{1}{2}\|w\|^2+C\left(\sum_{i=1}^{N}(\xi_i+\xi_i^*)\right)-\sum_{i=1}^{N}\beta_i[w\psi(x_i)+b-d_i+\varepsilon+\xi_i]$$
$$-\sum_{i=1}^{N}\beta_i^*[d_i-w\psi(x_i)-b+\varepsilon+\xi_i^*]-\sum_{i=1}^{N}(\alpha_i\xi_i+\alpha_i^*\xi_i^*) \tag{5}$$

43 Hong, W. C. (2009a). Electric load forecasting by support vector model. Applied Mathematical Modelling, 33(5), 2444-2454.

This equation is minimized according to basic variables w, b, ζ and ζ^* and maximized according to non-negative Lagrange multipliers α_i, α_i^*, β_i and β_i^*. To find minimum, function differentiate according to w, b, ζ and ζ^*seperately and equalize 0. Karush-Kuhn-Tucker conditions are applied to regression and dual Lagrangian is obtained while Kernel function is $K(x_i, x_j) = \psi(x_i)\psi(x_j)$: :

$$\vartheta(\beta_i, \beta_i^*) = \sum_{i=1}^{N} d_i(\beta_i - \beta_i^*) - \varepsilon \sum_{i=1}^{N} (\beta_i + \beta_i^*) - \frac{1}{2} \sum_{i=!}^{N} \sum_{i=1}^{N} (\beta_i - \beta_i^*)(\beta_j - \beta_j^*) K(x_i, x_j)$$

with constraints;

$$\begin{aligned} &\sum_{i=1}^{N} \left(\beta_i - \beta_i^*\right) = 0 \\ &0 \le \beta_i \le C \qquad , \qquad \text{i=1, 2, …, N} \\ &0 \le \beta_i^* \le C \end{aligned} \tag{6}$$

In equation 6 Lagrange multipliers proves $\beta_i * \beta_i^* = 0$. Lagrange multipliers β_i and β_i^* are computed and optimum weight vector of regression hyperplane is:

$$w^* = \sum_{i=1}^{N} \left(\beta_i - \beta_i^*\right) \psi(x) \tag{7}$$

So regression function would be:

$$f\left(x, \beta, \beta^*\right) = \sum_{i=1}^{\ell} \left(\beta_i - \beta_i^*\right) K\left(x, x_i\right) + b \tag{8}$$

$K\left(x, x_i\right)$ is kernel function. Kernel value equals inner product of x and x_i vectors in $\psi(x)$and $\psi(x_i)$ feature space. The most common kernel functions are below.

Polinomial kernel function:

$$K\left(x_i, x\right) = \left(a_1 x_i^T x + a_2\right)^d \tag{9}$$

where d is order, a_1 and a_2 are coefficients.

Multilayer perceptron kernel function:

$$K(x_i, x) = \tanh\left(x_i^T x - b\right) \tag{10}$$

where b is a constant.

Gaussian RBF kernel function:

$$K(x_i, x) = \exp\left(-\|x_i - x\| / 2\sigma^2\right) \tag{11}$$

In SVR method, most important point is determining optimum user-specified parameters which are error (ε), constant (C) and width of Gaussian function σ. The selection of these three parameters directly effect the performance of SVR model[44]. If C is very high (approximates infinite), empirical risk must be minimized. High value of ε causes regression forecasting function be flat. σ adjusts the width of Gaussian function so it presents range of x values in training set. Hence, all three parameters effect the structure of model in a different way. Many methods have proposed to determine C and ε parameters. Some of them are choosing them according to user experince, cross validation, asymptotic optimization and evolutionary algorithms. In this study chaotic particle swarm optimization algorithm is used to determine the parameters of SVR.

2.2. Chaotic Particle Swarm Optimization (CPSO)

Particle Swarm Optimization algorithm, first introduced by Eberhart and Kennedy [45] is inspired by fish and bird's behaviour of foraging. It is initialized by random solutions which are particles in a swarm. Each particle in the population represents a potential solution. Each particle have velocity, position and best position that are defined as $X_{(k)i} = \left[x_{(k)i,1}, x_{(k)i,2}, \ldots, x_{(k)i,n}\right]$, $V_{(k)i} = \left[v_{(k)i,1}, v_{(k)i,2}, \ldots, v_{(k)i,n}\right]$ and $P_{(k)i} = \left[p_{(k)i,1}, p_{(k)i,2}, \ldots, p_{(k)i,n}\right]$ respectively where k=C, ε, σ and i=1, 2,…, N. The global best position in whole population called global best is represented as $P_{(k)g} = \left[p_{(k)g,1}, p_{(k)g,2}, \ldots, p_{(k)g,d}\right]$ where k=C, ε, σ and g=1, 2,…, N. The position and velocity of each particle are updated iteratively in the search process by the equations below:

$$V_i[t+1] = wV_i[t] + c_1 rand(.)(P_i - X_i) + c_2 Rand(.)(P_g - X_i) \tag{12}$$

$$X_i[t+1] = X_i[t] + V_i[t+1] \tag{13}$$

44 Hong, W. C. (2009a). Electric load forecasting by support vector model. Applied Mathematical Modelling, 33(5), 2444-2454.

45 Eberhart, R. C., & Kennedy, J. (1995, October). A new optimizer using particle swarm theory. In Proceedings of the sixth international symposium on micro machine and human science (Vol. 1, pp. 39-43).

where w is inertia weight which determines how much previous velocity impacts the current velocity. c1 and c2 are positive constants called acceleration coefficients. Rand(.) and rand(.) are independent random variables which distributes uniformly in the range of [0,1]. To prevent the particles go out of the search space every components in V(k)i are limited in the range of [-vmax, vmax]. This iterative search process continues until stopping criteria is satisfied.

Differently from other metaheuristic algorithms, PSO has a memory that remembers all the good solutions of particles. Morover, particles cooperate and share information. PSO is a simple, efficient and easy to implement. It can solve many different problems in different areas, find global optimum region, at least a good local optimum. It is inexpensive in terms of CPU and memory. However it convergences very fast and is not able to improve the quality of solutions while iteration number increases[46]. The performance of PSO largely depends on its parameters and it can easily trap in local optimum. To eliminate these drawbacks chaos and chaos-based searching algotithms have draw attention recently due to being easy to implement and to be able to avoid trapping local optimum. Chaos have three characteristics which are randomicity, ergodicity and ragularity and it is highly sensitive to initial conditions. One of the critical factors effects the performance of chaotic optimization algorithms is chaotic mapping function. Most common chaotic mapping function used for generating chaotic sequences is logistic chaotic function[47]:

$$x_{n+1} = \mu . x_n (1 - x_n) \tag{14}$$

where xn is the iteration value of x in time n and μ is control parameter. When μ=4, system is completely chaotic and x0 can take any value in the range of (0, 1) except {0.25, 0.5, 0.75}.

Liu et al. proposed a hybrid chaos and revised PSO algorithm. They used adaptive inertia weight to provide the trade-off between global exploration and local exploitation. They combined PSO with chaotic search and enhanced the searching efficiency and improved the quality of search[48]. In this study, CPSO algorithm is used to determine three parameters of SVR due to the ability to escape trapping local optimum.

3. EMPIRICAL RESULTS

1975-2014

In this study electricity consumption of Turkey between thr years of 1974-2014 is modelled by using GDP, import, export and population variables. A prediction application is made by employing this model and SVR method. 60% of data is used as training data, 40% of data is used as test data.

46 Hefny, H. A., & Azab, S. S. (2010, March). Chaotic particle swarm optimization. In Informatics and Systems (INFOS), 2010 The 7th International Conference on (pp. 1-8). IEEE.

47 Hong, W. C. (2013). Intelligent energy demand forecasting. New York: Springer.

48 Liu, B., Wang, L., Jin, Y. H., Tang, F., & Huang, D. X. (2005). Improved particle swarm optimization combined with chaos. Chaos, Solitons & Fractals, 25(5), 1261-1271.

The optimum values of user specified parameters of SVR method which are C (penalty), σ (width of Gaussian RBF function) and ε (error) are determined by chaotic particle swarm optimization. Firstly, data is normalized to eliminate the effects of different scaling. Due to confine the solution space, the parameters of C, σ and ε are limited between 1-1000, 0-1 and 0-0.1 respectively. The parameter values of the model are given in Table 1.

Table 1: *Parameter values of model determined by CPSO*

	C (Penalty)	**σ (width of Gaussian RBF function)**	**ε (error)**
Value	90.9094	0.4026	0.00001

Table 2: *Error values of the model*

	Test Data	**All Data**
MAPE	% 3.66	% 1.46

The error of model according to MAPE metric 3.66% in test data and 1.46% in general as it can be seen in Table 2. Actual and predicted values of the model can be seen in Figure 1:

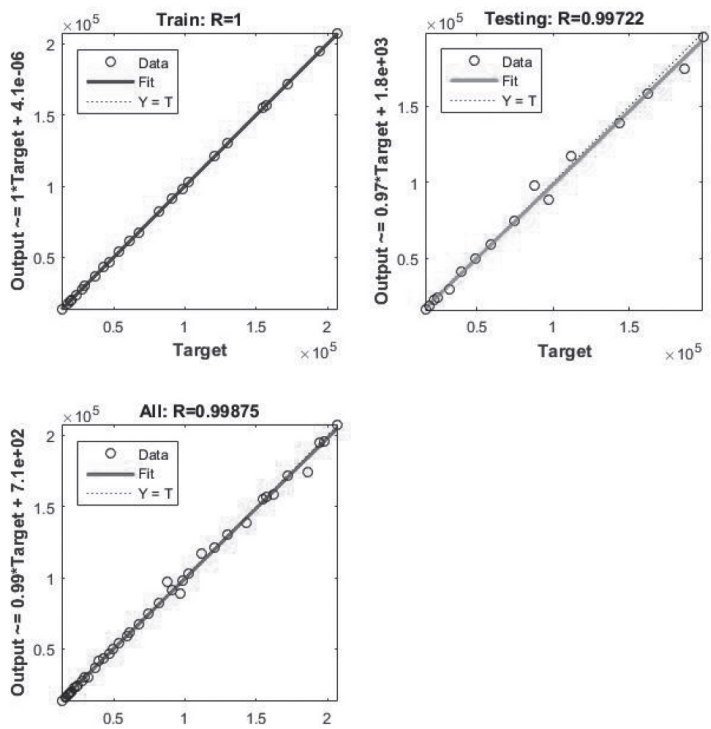

Figure 1: *The actual and predicted values of electricity consumption in train, test and all data set.*

CONCLUSION

The consumption of energy, especially electrical energy follows an increasing trend in Turkey like other developing countries. So, future predictions are really important in terms of economical, environmental, industrialization and management problems concerning electricity consumption. Electricity consumption can be influenced by many economic indicators, especially for a country like Turkey that is foreign-dependent in terms of energy and owns very unstable economy having an extremely sensitive nature against domestic and foreign developments in politics, economics and market. The most important ones of these economic indicators are import, export, GDP and population. With so many effecting factors, it is so difficult to plan energy policies, capital investments, energy activities and income.

SVR hybridized with chaotic methods which provide a simple and effective way of prediction is seen that increases the accuracy and improves the quality of predictions in many studies. The annual electricity consumption of Turkey is modelled by using mentioned economic indicators. SVR method trained by chaotic particle swarm algorithm is used. The SVR method trained by CPSO with error performance of %3.66 indicates that this model can be used an alternative method to classical regression and artificial neural networks.

REFERENCES

Abosedra, S., Dah, A., & Ghosh, S. (2009). 'Electricity consumption and economic growth, the case of Lebanon. *Applied Energy'*, *86*(4), 429-432.

Akay, D., & Atak, M. (2007). 'Grey prediction with rolling mechanism for electricity demand forecasting of Turkey'. *Energy*, *32*(9), 1670-1675.

Alatas, B., Akin, E., & Ozer, A. B. (2009). 'Chaos embedded particle swarm optimization algorithms'. Chaos, Solitons & Fractals, 40(4), 1715-1734.

Altinay, G., & Karagol, E. (2005). 'Electricity consumption and economic growth: evidence from Turkey'. *Energy Economics*, *27*(6), 849-856.

Bianco, V., Manca, O., & Nardini, S. (2009). Electricity consumption forecasting in Italy using linear regression models. *Energy*, *34*(9), 1413-1421.

Chen, S. T., Kuo, H. I., & Chen, C. C. (2007). 'The relationship between GDP and electricity consumption in 10 Asian countries'. *Energy Policy*, *35*(4), 2611-2621.

Eberhart, R. C., & Kennedy, J. (1995, October). 'A new optimizer using particle swarm theory'. In Proceedings of the sixth international symposium on micro machine and human science (Vol. 1, pp. 39-43).

Ekonomou, L. (2010). 'Greek long-term energy consumption prediction using artificial neural networks'. *Energy*, *35*(2), 512-517.

Fan, S., Chen, L., & Lee, W. J. (2008). 'Machine learning based switching model for electricity load forecasting'. Energy Conversion and Management, 49(6), 1331-1344.

Gürbüz, F., Öztürk, C., & Pardalos, P. (2013). 'Prediction of electricity energy consumption of Turkey via artificial bee colony: a case study'. *Energy Systems*, *4*(3), 289-300.

Hamzaçebi, C. (2007). 'Forecasting of Turkey's net electricity energy consumption on sectoral bases'. *Energy Policy*, *35*(3), 2009-2016.

Hefny, H. A., & Azab, S. S. (2010, March). 'Chaotic particle swarm optimization'. In Informatics and Systems (INFOS), 2010 The 7th International Conference on (pp. 1-8). IEEE.

Hong, W. C. (2009a). 'Electric load forecasting by support vector model'. Applied Mathematical Modelling, 33(5), 2444-2454.

Hong, W. C. (2009b). 'Chaotic particle swarm optimization algorithm in a support vector regression electric load forecasting model'. Energy Conversion and Management, 50(1), 105-117.

Hong, W. C. (2010). 'Application of chaotic ant swarm optimization in electric load forecasting'. Energy Policy, 38(10), 5830-5839.

Hong, W. C. (2013). Intelligent energy demand forecasting. New York: Springer.

Hu, Z., Bao, Y., & Xiong, T. (2013). 'Electricity load forecasting using support vector regression with memetic algorithms'. The Scientific World Journal, 2013.

Kavaklioglu, K., Ceylan, H., Ozturk, H. K., & Canyurt, O. E. (2009). 'Modeling and prediction of Turkey's electricity consumption using artificial neural networks'. *Energy Conversion and Management*, *50*(11), 2719-2727.

Kavaklioglu, K. (2011). 'Modeling and prediction of Turkey's electricity consumption using Support Vector Regression'. *Applied Energy*, *88*(1), 368-375.

Kavaklioglu, K. (2014). 'Robust electricity consumption modeling of Turkey using singular value decomposition'. *International Journal of Electrical Power & Energy Systems*, *54*, 268-276.

Kucukali, S., & Baris, K. (2010). 'Turkey's short-term gross annual electricity demand forecast by fuzzy logic approach'. *Energy Policy*, *38*(5), 2438-2445.

Li, Y. B., Zhang, N., & Li, C. B. (2009). 'Support vector machine forecasting method improved by chaotic particle swarm optimization and its application'. Journal of Central South University of Technology, 16, 478-481.

Liu, B., Wang, L., Jin, Y. H., Tang, F., & Huang, D. X. (2005). 'Improved particle swarm optimization combined with chaos'. Chaos, Solitons & Fractals, 25(5), 1261-1271.

Narayan, P. K., & Smyth, R. (2009). 'Multivariate Granger causality between electricity consumption, exports and GDP: evidence from a panel of Middle Eastern countries'. *Energy Policy*, *37*(1), 229-236.

Oğcu, G., Demirel, O. F., & Zaim, S. (2012). 'Forecasting electricity consumption with neural networks and support vector regression'. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, *58*, 1576-1585.

Pao, H. T. (2009).' Forecast of electricity consumption and economic growth in Taiwan by state space modeling'. *Energy*, *34*(11), 1779-1791.

Song, Y., Chen, Z., & Yuan, Z. (2007). 'New chaotic PSO-based neural network predictive control for nonlinear process'. IEEE Transactions on Neural Networks, 18(2), 595-601.

Sözen, A., & Arcaklioglu, E. (2007). 'Prediction of net energy consumption based on economic indicators (GNP and GDP) in Turkey'. *Energy policy*, *35*(10), 4981-4992.

Toksarı, M. D. (2007). 'Ant colony optimization approach to estimate energy demand of Turkey'. *Energy Policy*, *35*(8), 3984-3990.

Türedi S., Berber M. (2007). 'Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Uzun Dönem Analizi: Türkiye Örneği (1976-2005)', İkinci Uluslararası İşletme ve Ekonomi Çalıştayı, Giresun, Türkiye.

Vapnik, V. (1995) *The Nature of Statistic Learning Theory*, Springer–Verlag, New York, 1995.

Wu, Q. (2010). 'A hybrid-forecasting model based on Gaussian support vector machine and chaotic particle swarm optimization'. Expert Systems with Applications, 37(3), 2388-2394.

Yang, H. Y. (2000). 'A note on the causal relationship between energy and GDP in Taiwan'. *Energy economics*, *22*(3), 309-317.

Yoo, S. H. (2006). 'The causal relationship between electricity consumption and economic growth in the ASEAN countries'. *Energy policy*, *34*(18), 3573-3582.

Yönetim Bilimleri Dergisi/Journal of Administrative Sciences
Cilt / Volume: 15, Sayı / N: 29, ss. / pp.: 225-241, 2017

Lisans Düzeyinde Turizm Eğitimi Veren Kurumların Misyon Bildirgelerindeki İfadelerin Analizi*

Atınç OLCAY** & Esra ÇIKMAZ***& Elmas BULUT****& Metin SÜRME*****

Özet
Misyon örgütün veya kuruluşun var olma sebebidir. Bu kapsamda gerçekleştirilen bu çalışmanın amacı, lisans düzeyinde turizm eğitimi veren fakülte, yüksekokul ve bölümlerin misyon bildirgelerinde yer alan ifadelerin değerlendirilmesidir. Bu amaçla 2015 yılı Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sistemi Kılavuzuna göre lisans düzeyinde turizm eğitimi veren toplam 77 fakülte, yüksekokul ve bölümün olduğu görülmüştür. Ancak bunlardan 22 tanesinin misyon bildirgelerinin web sitelerinde yer almadığı görülmüştür. Dolayısıyla 55 kurumun misyon bildirgeleri değerlendirilmiştir. Sonuç olarak bu kurumların misyon bildirgelerinde toplam 214 mesajın vurgulandığı tespit edilmiştir. Bu mesajlar arasında en sık vurgulanan bileşenin nitelikli insan gücü yetiştirmeye yönelik hizmetler olduğu buna karşın en az vurgulanan bileşenin ise ekonomik ve sosyal-gelişim bileşeni ile bilim, teknoloji ve yenilikçilik olduğu görülmüştür.
Anahtar Kelimeler: *Misyon bildirgeleri, turizm eğitimi, içerik analizi.*

Tourism Institutions at License Level Analysis of Expressions in Mission Reports

Abstract
The mission is reason for the existence of the organization or establishment. In this context, in this study, tourism faculties, schools and departments the missions was evaluated by content analysis. According to the 2015 Student Selection and Placement System Guide has been identified a total of 77 schools that graduate-level education in tourism. However, of the 22 of them it has been found to be involved in the mission statement website. Therefore, 55 the organization's mission statement is evaluated. As a result, it was seen that was seen highlighted 214 messages in the mission statement of this organizations. Among these messages, the most frequently highlighted component, services for training skilled manpower, whereas the least emphasized component has seen that economic, and social-development component, science, technology and innovation.
Keywords: *The mission statement, tourism education, content analysis*

* Bu çalışma daha önce II. Uluslararası Avrasya Turizm Kongresi'nde sunulmuş ancak kongrenin bildiri kitapçığı basılmadığı için çalışma yayımlanmamıştır.

** Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Konaklama İşletmeciliği Bölümü, olcay@gantep.edu.tr
*** Dr., Hasan Kalyoncu Üniversitesi, İşletme Ana Bilim Dalı, esra9824@gmail.com
**** Gaziantep Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalı, elmas@outlook.com
***** Gaziantep Üniversitesi, İşletme Ana Bilim Dalı, surmemetin@gmail.com

1. Giriş

Teknolojinin gelişmesi ile beraber kurumlar arasında yoğun bir rekabet ortamı yaşanmaktadır. Yaşanan bu rekabet ortamı kurumları farklı stratejiler geliştirerek uygulamak zorunda bırakmaktadır. Bunun sonucu olarak da kurumlar sürekli kendini yenileyerek ayakta kalmaya çalışmaktadır[1].Kurumların başarılı olabilmesi için ayakları yere sağlam basan bir stratejik yönetim anlayışına sahip olmasıgerekmektedir. Bununla birlikte kurumların bu gelişimi sağlayabilmesi için yol haritalarını doğru bir şekilde çizmeleri gerekmektedir. Doğru çizilen bir yol haritasında geleceği planlamak daha mümkündür. Bu doğrultuda kurumların stratejik planlama çalışmaları yapmaları gerekmektedir [2].

Rekabet düzeyinin yüksek olması, bütün kurumları etkilediği gibi eğitim kurumlarını da etkilemektedir. Eğitim kurumlarının doğru bir stratejik plana sahip olması kurumların geleceği açısından önem taşımaktadır. Dolayısıyla eğitim kurumlarının da stratejik yönetim anlayışını benimseyerek uygulaması gerekmektedir[3].

Üzümcü 'ye göre "*Geleceğin Türkiye'sinde ekonominin itici gücü olarak kabul edilen turizm sektörünün kendisine yönelen talebin ihtiyaçlarına cevap vermesi ve umulan hedeflere ulaşırken ulusal yararları en üst düzeyde gerçekleştirmesi için planlı olarak yapılan bir stratejik yönetim anlayışına sahip olması gerekmektedir*." Bu anlayışa sahip olan ve stratejik düşünen turizm eğitim kurumları, mevcut durumlarının ve gelecekte nelerle karşılaşabileceklerinin farkındadırlar. Söz konusu bu farkındalık kurumların gelecekteki tehditlere karşı önceden önlem almalarını sağlamaktadır. Dolayısıyla turizm eğitimi veren kurumların stratejik yönetim anlayışına sahip olmaları ile beraber misyon kavramı önem arz etmeye başlamıştır [4].

Türkiye gerek doğal güzellikleri gerekse tarihi zenginlikleri açısından önemli bir ülke konumundadır. Dolayısıyla turizm alanında bilinçli akademisyen ve öğrencilerin yetiştirilmesi turizm sektörü açısından önemli bir gelişim sağlayacaktır. Bu nedenle bu çalışmanın, turizm eğitimi veren akademisyen ve öğretmelerin yetişmesine, buna bağlı olarak eğitim alan bilinçli öğrencilerin yetiştirilmesine ve tüm bunların sonucunda ülke turizminin gelişip ilerlemesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırmacılar tarafından gerçekleştirilen araştırmada (EBSCO, PROQUEST, SCIENCEDIRECT, EMERALD INSIGHT ve DERGİPARK) veri tabanlarında turizm eğitim kurumlarının misyon bildirgelerinde yer alan ifadeleri değerlendiren çalışmanın olmadığı görülmüştür. Bu kapsamda bu çalışma amacı itibari ile ilk olma özelliği taşımaktadır. Dolayısıyla çalışmanın bu yönüyle de gelecek çalışmalar için önemli bir veri kaynağı oluşturacağı düşünülmektedir.

---

1 Shefer D. & A. Frenkel, "R&D, Firm Size andInnovation: An Empirical Analysis, Technovation", The InternationalJournal of Human Resource Management Vol: 25, 2005, s. 25-32.

2 Altınkurt, Y., ve Yılmaz, K., "İlköğretim ve Ortaöğretim Okullarının Vizyon, Misyon ve Değerleri İle İlgili Bir Çözümleme",Akademik Bakış Dergisi, Vol: 23, 2011, s. 1-15.

3 Akyüz, Ö. F., Stratejik İnsan Kaynakları Planlaması, (İstanbul: Sistem Yayıncılık, 2001), s. 401.2001.

4 Ramazanoğlu, F. ve Bahçeci, B., "Örgütlerde Vizyon ve Misyon Kavramı", Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları, 2006, s.52-56.Üzümcü, P. T, "Otel Yöneticilerinin Turizm Eğitimine Yönelik Algıları: Kocaeli İli Otel Yöneticileri Üzerinde Bir Araştırma" KOSBED, Vol:30,2015, s. 123 - 150

Eğitim kurumlarında uygulanan stratejik planlamanın ilk adımı diğer kurumlarda da olduğu gibi kullanılan misyon ifadelerinin belirlenmesi sürecidir [5]. Kullanılan bu ifadelerin, kurumların kimliğini ortaya koymada etkili olduğu[6] görülmektedir [7]. İlgili yazın incelendiğinde, Türkiye'de eğitim bilimleri alanında yapılmış çalışmaların daha çok ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarında uygulandığı gözlenmektedir. Dolayısıyla,stratejik planlama alanında turizm eğitimi veren kurumlar ve özellikle bu kurumların misyon bildirgelerini nasıl ifade ettikleri konusu üzerinde yeterli sayıda çalışma olmadığı görülmektedir. Bu nedenle bu çalışmada, lisans düzeyinde turizm eğitimi veren kurumların misyon ifadeleri değerlendirilmiştir.

2.Literatür Taraması

Bu bölümde eğitim veren kurumların misyon bildirgelerinde kullanılan ifadelerin değerlendirilmesi üzerineyapılan araştırmalar ve bulgular kuramsal çerçeve başlığında incelenmiştir.

2.1. Kuramsal Çerçeve

Stratejik yönetim ve beraberindeki planlama sürecinde en önemli aşamalardan birisi de kurumların misyon bildirgelerinde kullandıkları ifadelerin belirlenmesidir. Başka bir ifade ile stratejik planın başarısı misyon ifadelerinin doğru bir şekilde ifade edilmesine bağlıdır[8]. Dolayısıylaturizm sektöründe misyon ifadelerinin belirlenmesi ve içeriği stratejik planlamanın etkinliğini artırmaktadır. Buna rağmen bu ifadelerin ne tür öğeleri kapsayacağı konusunda henüz bir fikir birliği sağlanamamıştır [9]. Ancak misyon kavramı üzerinde görüş ortaya koyan yazarların görüşleri incelendiğinde;Drucker, kurumun yaptığı işin misyonuyla tanımlanacağını ifade ederek misyonu reklama yaklaştırırken, Ülgen ve Mirze ise, misyonu kurum stratejisi oluşturmada bir başlangıç noktası olarak görmektedir. İlgili literatürde yapılan araştırmalara göre, misyon, işletmenin yaptığı işi, (üretilen mal ve hizmetler, üretim faaliyetleri, pazarlar vb.) önemsediği değerleri, iş felsefesini, iş yaklaşımlarını ve bir anlamda diğer işletmelerden farklılığını iç ve dış çevresine ilettiği[10] bir mesajdır[11].

5 Powers, E.L.,"OrganizationalMission Statement GuidelinesRevisited." International Journal of Mangement&InformationSystems- FourthQuarter,Vol: 16, No: 4, 2012, s. 281-290.

6 DPT, "Kamu İdareleri İçin Stratejik Planlama Kılavuzu, (Ankara: DPT Yayını, 2016), 2. Basım, s.18.

7 Hitt, Michael A.; Black, J. S. &Porter, L. W., Management, (PrenticeHall:UpperSaddleRiver, New Jersey, 2012), 3th Edition, s. 85-97.

8 Akgemci, T., Stratejik Yönetim. (Ankara: Gazi Kitapevi, 2007).s.16.

9 Bart, C. K. &Bontis, N. ,"DistinguishingBetweenthe Board and Management in CompanyMissionImplicationsforCorporateGovernance", Journal of IntellectualCapital, Vol: 4, No: 3,2003,s.361-381

10 Boerema, A. J., "An Analysis of PrivateSchoolMissionStatements", PeabodyJournal of Education, Vol: 81 No:1, 2006, s.180–202.

11 Hill, C. W. L.,&Jones, G.R., Strategic Management: AN IntegratedApproach, Means Business, New York,2002.Drucker, P., Managing in theNextSociety, (Truman Talley: New York,2002), p.25.

Misyon ifadeleri oluşturulurken misyon ifadelerinin performansı arttırıcı etkisinin nasıl olacağı, işletmenin yaptığı işlerin sınıflandırılması, işlerin nasıl yapılacağının belirlenmesi, misyon ifadelerinin neleri kapsayacağı ve paydaşlarla paylaşımının nasıl olacağının belirlenmesi gereklidir [12]. Bu gerekliliğin belirlenmesi konusunda birtakım araştırmalar gerçekleştirilmiştir[13]. Buna göre araştırmacılar eğitim kurumlarının nitelikli bireyler yetiştirilmesinikendilerine görev edinmeleri gerekliliğini [14]savunmaktadır[15]. Turizm işletmelerinin emek yoğun özelliğigöz önüne alındığında bu gerekliliğin daha fazla önem taşıdığı görülmektedir[16]. Çünkü söz konusu bu kurumların mesleki açıdan yeterli donanıma sahip bireyler yetiştirmesi turizm sektörünün sürdürülebilirliğini sağlamaktadır[17]. Bununla birlikte kurumların yabancı dil bilgisine sahip bireyler yetiştirmesi ülkenin sosyo-ekonomik gelişimi açısından da kalkınmasını sağlayacaktır. Dolayısıyla teoriyi pratik ile birleştirebilen ve geleceği öngörebilen bireyler yetiştirilmesi, ülkenin uluslararası standartlara ulaşmasına yardımcı olacaktır.

Turizm eğitimi veren kurumlarınmisyon bildirgelerinde yer alan ifadelerden bir diğeri ise eğitim-öğretimdir.Bu bağlamda bu kurumların öğrenci odaklı bir eğitim sunması ve beraberinde bilimsel gelişime katkıda bulunan bir eğitim kadrosuna sahip olması önem taşımaktadır [18]. Bu kurumların evrensel bilgi üretmesisonucunda çağdaş eğitim anlayışına ulaşmaları daha kolay olacaktır[19]. Bununla birlikte bilim, teknoloji ve yenilikçi bir yönetim anlayışına sahip olan kurumların, değişime ve gelişime açık bireyler yetiştirmesi, ömür boyu öğrenmeyi benimsemiş bireyler yetiştirilmesine imkân sunacaktır [20].

Turizm eğitimi veren kurumların misyonbildirgelerinde yer alan ifadelerden bir diğeri ise ülkenin değerlerine bağlı kalmaktır. Bu bağlamda, dürüstlük ve etik değerlere sahip olma kişinin etik olmayan davranışlarda bulunmasını engelleyecek ve dünyaya değer katacak bireylerin yetiştirilmesini sağlayacaktır. Bununla birlikte turizm eğitimi veren kurumların misyonbildirgelerinde yer alan ifadelerden diğer-

Ülgen, H.,&Mirze, K. S., İşletmelerde Stratejik Yönetim. (İstanbul: Beta Yayıncılık,2013), s.26.

12 Wickham P.A. (1997), "Developing a Missionfor An EntrepreneurialVenture", Management Decision, Vol: 35, No: 5, 1997, s.373-381

13 Boerema, A. J.,a.g.e. s.180-202.

14 Tekin, H. (2015). Turizmde Sorunlar ve Çözüm Önerileri. (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği, Sakarya,2015), s.22.

15 Velcoff, J.,& Ferrari, J., "Perceptions of UniversityMissionStatementbySeniorAdministrators: Rela tingtoFacultyEngagement",ChristianHigherEducation, Vol:5, 2006, s.329-339.

16 Tüylüoğlu, T. , "Türkiye'de Turizm Eğitiminin Niteliği",(Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, Ankara, 2003), s.36.

17 Olcay, A., Yıldırım, İ., & Sürme, M., "Turizm Eğitimi Alan Öğrencilerin Staj Eğitimi Hakkında Görüşleri: Gaziantep İli Örneği", Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, Vol:5, No:3, 2015, s.324-334.

18 Işık, H. &Aypay, A., "Eğitimde Stratejik Plan Geliştirme Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar: Çanakkale İlinde Yapılan Bir İnceleme", Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Vol:24, No:3,2004, s.349–363.

19 Arabacı, İ. B.,& Şener, G.,"Üniversitelerin Misyon İfadelerinin Tematik Olarak İncelenmesi", Kastamonu Eğitim Dergisi, Vol:22, No:2,2014, s. 701-716.

20 Morrıs, R. J.,"Developing a Missionfor a DiversifiedCompany", LongRange Planning, Vol:29, No:1, 1996, s. 103-115.

leri ise sosyal sorumluluk ile ekonomik-sosyal gelişimdir [21]. Bu bağlamda, kurumlar halkı turizm konusunda bilgilendirmeyi, topluma hizmet etmeyi ve tüm paydaşlar için değer üretmeyi kendilerine görev edinmelidir.

Lisans düzeyinde eğitim veren kurumların misyon bildirgelerinde kullandıkları ifadeler stratejik yönetim anlayışı açısından çok önemlidir.İlgili literatürde misyon bildirgelerinde yer alan ifadeleri değerlendiren çalışmaların genellikle endüstri işletmelerine odaklandığı tespit edilmiştir [22].Bununla birlikte turizm eğitim kurumlarının misyon bildirgelerinde yer alan ifadeleri değerlendiren çalışmalarınyeterli olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla çalışmanın bu yönüyle de gelecek çalışmalar için önemli bir veri kaynağı oluşturacağı düşünülmektedir.

Eğitim veren kurumların misyon bildirgelerinde kullanılan ifadelerin değerlendirildiğinde;

- Kimball, bir şirketin stratejik yönetim süreci içinde misyon ve misyon bildirgesi arasında herhangi bir fark olup olmadığını belirlemek amacıyla şirket yöneticileri üzerinde bir araştırma gerçekleştirmiştir. Bu araştırma sonucunda, şirketler için misyon ifadesinin önemli olduğunu ancak tek başına başarı getirmeyeceğini belirtmiştir. Bununla birlikte stratejik yönetim sürecinin tüm aşamalarının birlikte kullanılması gerektiği sonucuna ulaşmıştır[23].
- Kivinen ve Rinne, firmaların sahip oldukları politikaların gelişmişlik düzeyine bağlılığı ile misyonları arasında bir ilişkinin olup olmadığını ortaya koymak amacıyla bir araştırma gerçekleştirmiştir. Bu araştırma sonucunda, firmalardaki politikaların gelişmişlik düzeyine bağlılığı ile misyonları arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğunu tespit etmişlerdir[24].
- Hobday, kurumların misyon ifadeleri ile bu ifadelerin hafızada kalıcı olması arasında bir araştırma gerçekleştirmiştir. Bu araştırma sonucunda kurumlarda hafızadan silinmeyen misyon ifadelerinin kurumun sürekliliğinde etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır[25].
- Işık ve Aypay, Türk Eğitim Sistemi'nde stratejik planlamanın uygulanmasına engel olan faktörleri belirlemek amacıyla bir araştırma gerçekleştirmiştir. Bu araştırma sonucunda stratejik planlamanın Türk Eğitim Sistemi için yararlı bir yaklaşım olduğu sonucuna ulaşmıştır[26].

21 James, H. &Huisman, J., "MissionsStatements in Wales: Theimpact of MarketSandpolicy on CongruenceBetweenInstitutions", Journal of HigherEducationPolicyand Management, Vol: 31, No:1, 2009, s. 23-35.

22 Kimball, Bruce A.,The True Professional Ideal in America, a History. (Cambridge and Oxford: Blackwell,1992) p.243

23 Kimball, Bruce A.,a.g.e. s. 243-250.

24 Kivinen, O.,&Rinne, R., TheMockersandMocked: ComparativePerspectives On Differentiation, ConvergenceandDiversity İn HigherEducation., (Oxford: PergamonPress, 1996), p. 45.

25 Hobday, P.,Managingthe Message. How theMedia Can Be İnfluenced. (London: London House, 2000)

26 Işık, H. &Aypay,A, a.g.e. s. 344-363.

- Velcooff ve Ferrari, üniversite üst yönetimindeki kişilere yapmış oldukları araştırmada nitelikli birey yetiştirme ile ilgili üniversitenin misyon ifadelerini incelemiştir. Bu araştırma sonucunda bu ifadelerin yeterli düzeyde olduğu ifade edilmiştir[27].
- Boerema, özel ve devlet okullarının vizyon ve misyon ifadeleri ile bu okulların tercih edilmeleri arasında bir bağ olup olmadığını belirlemek amacıyla bir araştırma gerçekleştirmiştir. Bu araştırma sonucunda profesyonel olarak hazırlanan vizyon ve misyon ifadelerinin öğrenci ve velilerin okul tercihinde önemli bir rol oynadığını tespit etmişlerdir[28].
- James ve Huisman, eğitim kurumlarındaki misyon ifadelerinin çeşitliliğinin bölgesel çapta ülke ekonomisi ve sosyal gelişime katkısını ve bu ifadelerin piyasanın taleplerini ne ölçüde karşıladığını ortaya koymak amacıyla bir araştırma gerçekleştirmiştir. Bu araştırma sonucunda, eğitim kurumlarının misyon ifadelerinin, piyasanın taleplerini gereken düzeyde karşılamadığı görülmüştür[29].
- Yelken, vd., stratejik planlama uygulamalarına ilişkin ilköğretim ve ortaöğretim okul müdürlerinin görüşlerini ortaya koymak amacıyla bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. Bu araştırma sonucunda, okul müdürlerinin stratejik planlama kavramına ve amaçlarına ilişkin bilgilerinin yeterliği olduğu ancak uygulamada eğitim eksikliğinden ve ekonomik yetersizliklerden kaynaklanan sorunlar olduğu görülmüştür[30]
- Arabacı ve Şener, Türkiye'deki devlet ve vakıf üniversitelerinin web sayfalarında yer alan misyon ifadelerini değerlendirmek amacıyla bir araştırma gerçekleştirmiştir. Bu araştırma sonucunda, her üniversitenin misyon ifadesinin özgün olması gerekliliği tespit edilmiştir[31].
- Akkoç ve Ergen , eğitim kurumlarında stratejik planlama ile örgütsel değişim arasındaki ilişkinin, ilköğretim okulları öğretmen ve yöneticilerinin algılarına göre incelenmesi amacıyla bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. Bu araştırma sonucunda, stratejik planlama ile örgütsel değişim arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır[32].

3. Yöntem

Araştırmanın bu bölümünde, lisans düzeyinde turizm eğitimi veren fakülte, yüksekokul ve bölümlerin misyon bildirgelerinde kullanılan ifadelere uygulanan içe-

27 Velcoff, J.,& Ferrari, J.,a.g.e. s.329-340.

28 Boerema, A. J.,a.g.e. s. 180-230.

29 James, H. &Huisman, J.,a.g.e. s.243-250.

30 Yelken, T.Y.; Kılıç, F. & Üredi, A. "Stratejik Planlama Uygulamalarına İlişkin İlk ve Orta Öğretim Okul Müdürlerinin Görüşleri", Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi, Vol: 1, No:1, 2010, s. 16.

31 Arabacı, İ. B.,& Şener, G., a.g.e. s.. 701-720.

32 Akkoç, İ. & Ergen, İ., "Stratejik Planlama İle Örgütsel Değişim Arasındaki İlişkinin Araştırılması: Eğitim Sektöründe Bir Uygulama", Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Vol:1, No:2, 2015, s.55-84.

rik analizi yöntemi ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Buna göre bu bölüm, veri toplama yöntemi ve içerik analizi, araştırmanın geçerliliği ve güvenirliliği ile analiz ve bulgular başlıkları olmak üzere 3 kısımdan oluşmaktadır.

3.1. Veri Toplama Yöntemi ve İçerik Analizi

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi, çok çeşitli söylemlere uygulanan birtakım metodolojik amaç ve tekniklerin bütünü olarak tanımlanabilir. Başka bir ifade ile içerik analizi, önceden belirgin olmayan temaların ve boyutların ortaya çıkarılması sürecidir. Bu süreçte; verilerin kodlanması, temaların bulunması, verilerin kodlara ve temalara göre düzenlenmesi ve tanımlanması ile bulguların yorumlanması olmak üzere dört aşama bulunmaktadır [33].

Gerçekleştirilen bu araştırmada lisans düzeyinde turizm eğitimi veren fakülte, yüksekokul ve bölümlerin web siteleri incelenmiştir. 2015 yılı Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sistemi Kılavuzuna göre lisans düzeyinde turizm eğitimi veren fakülte, yüksekokul ve bölüm sayısı toplam 77'dir (ÖSYS, 2015). Yapılan incelemede 22 kurumun web sayfalarında misyonlarının olmadığı görülmüş ve bu aşamadan sonra geriye kalan 55 kurumun misyonuNvivo 11 paket programına aktarılmıştır. Bu süreçte bileşenler oluşturulmuş ve oluşturulan bu bileşenler kodlar yardımıyla düzenlenmiştir.

Araştırmada ilk olarak "Nitelikli Bireyler Yetiştirme Bileşeni ve Eğitim-Öğretim Bileşeni" olmak üzere iki bileşen oluşturulmuştur. Ancak araştırmanın ilerleyen bölümlerinde bu bileşenler kontrol edilmiş ve bunların eksik olduğu görülmüştür. Bu süreçte "Değerler Bileşeni, Sosyal Sorumluluk Bileşeni, Bilim, Teknoloji ve Yenilikçilik Bileşeni ve Ekonomik ve Sosyal-Gelişim Bileşeni olmak üzere toplam 4 yeni bileşen daha oluşturulmuştur. Buna göre misyon ifadeleri; nitelikli bireyler yetiştirme bileşeni, eğitim-öğretim bileşeni, değerler bileşeni, sosyal sorumluluk bileşeni, bilim, teknoloji ve yenilikçilik bileşeni ile ekonomik ve sosyal-gelişim bileşeni olmak üzere toplam 6 bileşen altında toplanmıştır.

3.2. Araştırmanın Geçerliliği ve Güvenirliliği

Nitel araştırmada geçerlilik araştırmacının ilgilendiği konuyu olabildiğince tarafsız bir şekilde gözlemlemesidir [34]. Bu noktada bu araştırmada tarafsızlık ön plana alınmıştır. Bununla birlikte oluşturulan kodların yeterli ya da uygun ifadeler olup olmadığına bakılmıştır. Bu kapsamda konu ile ilgili akademisyen görüşlerine başvurulmuş ve yapılan görüşmelerin sonucunda araştırmanın geçerliliği sağlanmaya çalışılmıştır.

33 CoşgunİlGar, S. ve İlgar, M.Z.,"Nitel Veri Analizinde Bilgisayar Programları Kullanılması", İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Vol:3, No:5, , 2015, s. 31-78.

34 Creswell, J. W.,Nitel Araştırma Yöntemleri. Çeviri Ed. Bütün M, Demir SB,(Ankara: Siyasal Kitabevi, 2013)

Güvenirlilik, nitel araştırmalarda pek çok şekilde ele alınmaktadır. Güvenirliliğe ilişkin, kodlayıcılar arası görüş birliğinin olması gerektiğini savunmaktadır[35]. Bu bağlamda, araştırmanın güvenirliliğini ölçmek üzere elde edilen veriler üzerinde araştırmacı ve nitel araştırma konusunda deneyimli bir uzman ayrı ayrı kodlamalar yapmış ve kodlamalar karşılaştırılarak tutarlılık oranı hesaplanmıştır. Tutarlılık oranı Cohen'sKappa analizi kullanılarak hesaplanmış ve bu oranın %89,8 olduğu görülmüştür. Buna göre mükemmel bir uyumun olduğunu söylemek mümkündür.

4. Bulgular ve Tartışma

Araştırmanın bu bölümünde lisans düzeyinde turizm eğitimi veren fakülte, yüksekokul ve bölümlerin misyon bildirgelerindeki ifadelere yönelik bulgulara yer verilmiştir. Misyon ifadeleri 6 bileşen altında toplanmış ve toplam 58 ifadede incelenmiştir.

Misyon ifadelerine bağlı bileşenler ve elde edilen frekans değerleri Şekil 1'de gösterilmiştir.

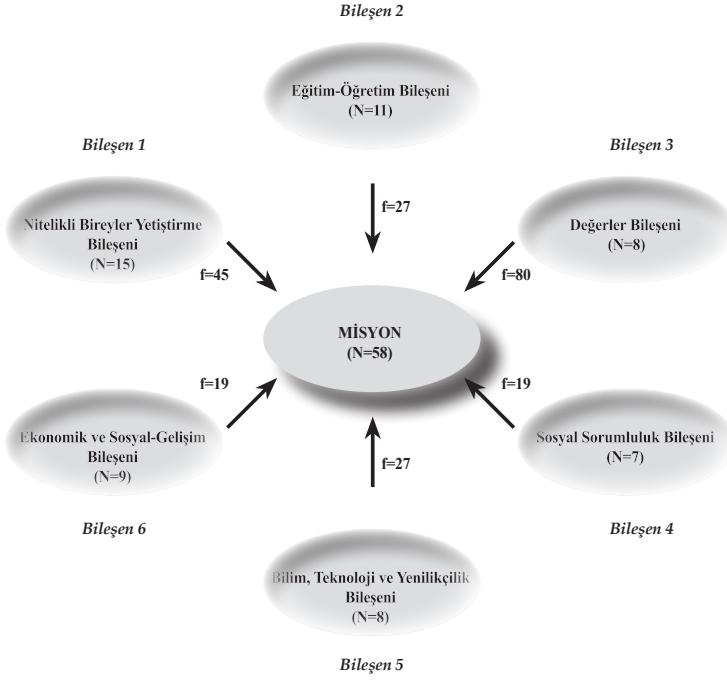

Şekil 1: *Lisans Düzeyinde Turizm Eğitimi Veren Fakülte, Yüksekokul ve Bölümlerin Misyon İfadelerine İlişkin Oluşturulan Bileşenler ve Frekans Değerleri*

35 Silverman, D.,DoingQualitativeResearch: A PracticalHandbook, (London: Sage, 2005), 2nd ed., . p.35.

Şekil 1'de lisans düzeyinde turizm eğitimi veren fakülte, yüksekokul ve bölümlerin misyon ifadelerinin 6 bileşen altında toplandığı ve toplam 214 misyon ifadesine vurgu yapıldığı görülmektedir. Buna göre en sık tekrarlanan bileşenin nitelikli bireyler yetiştirme bileşeni (f=80) olduğu görülmüştür. Turizm işletmelerinin emekyoğun özelliği düşünüldüğünde, lisans düzeyinde turizm eğitimi veren kurumların nitelikli bireyler yetiştirme görevini misyon edinmeleri beklenen bir sonuçtur. Bununla birlikte turizm sektörünün geleceği sektörde çalışan nitelikli birey sayısı ile doğru orantılıdır. Dolayısıyla bu bulgu eğitim kurumlarının bu konuya önem verdiğini göstermektedir. Arabacı ve Şener,üniversitelerin misyon ifadelerini değerlendirdikleri araştırmada böyle bir bileşen oluşturmamış bunun yerine çağdaş ve nitelikli bireyler yetiştirme görevini eğitim-öğretim bileşeni altında değerlendirmiştir[36].

Şekil 1'de en sık ikinci düzeyde tekrarlanan bileşenin "eğitim-öğretim bileşeni (f=45)"olduğugörülmüştür. Arabacı ve Şener, üniversitelerin misyon ifadelerinde en sık yer alan bileşenin "eğitim-öğretim bileşeni" olduğunu tespit etmiştir. Diğer taraftan eğitim öğretim bileşenini sırasıyla değerler bileşeni (f=27) ile sosyal sorumluluk bileşeni (f=24) izlemektedir[37].

Şekil 1'de en düşük düzeyde tekrarlanan bileşenin "bilim, teknoloji ve yenilikçilik bileşeni ile ekonomik ve sosyal-gelişim bileşeni" olduğu görülmüştür. Buna göre bilim, teknoloji ve yenilikçilik bileşeninin 19 defa vurgulandığı görülmüştür. Yenilikçi olmak kurumlara uzun dönemli yapılacak uygulamalarda avantaj sağlayacaktır. Bu açıdan bakıldığında üniversitelerin bilim, teknoloji ve yenilikçilik bileşenine daha fazla odaklanmaları gerektiğini söylemek mümkündür. Diğer taraftan ekonomik ve sosyal-gelişim bileşenine ise (f=19) en az düzeyde yer verildiği görülmüştür. Turizm endüstrisinin bir bütün olarak kalkındırılmasını hedefleyen üniversiteler, ülkelerin gelişimi için önemli roller üstlenmektedirler. Bu bakımdan üniversiteler, ekonomik ve sosyal-gelişim görevini daha yüksek oranda görev edinmelidirler.

Lisans düzeyinde turizm eğitimi veren fakülte, yüksekokul ve bölümlerin misyon ifadelerinde yer verdikleri "nitelikli bireyler yetiştirme bileşenine" ilişkin frekans değerleri Şekil 2'de gösterilmiştir.

36 Arabacı, İ. B.,& Şener, G., a.g.e. s.. 701-720

37 Arabacı, İ. B.,& Şener, G., a.g.e. s.. 701-720

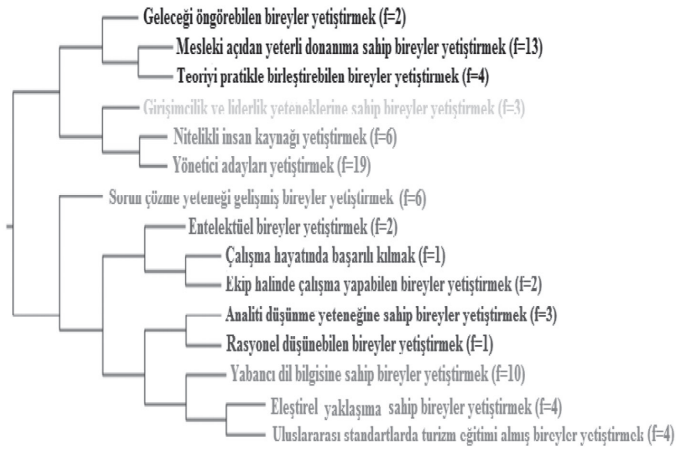

Şekil 2: *Nitelikli Bireyler Yetiştirme Bileşenine İlişkin Frekans Değerleri*

Şekil 2'de nitelikli bireyler yetiştirme bileşeninin 15 ifade altında toplandığı görülmüştür. Buna göre lisans düzeyinde turizm eğitimi veren kurumlar en sık yönetici adaylar yetiştirmeye (f=19) yönelik ifadeye yer verdikleri görülmüştür. Bunu sırasıyla mesleki açıdan yeterli donanıma sahip bireyler yetiştirmek (f=13), yabancı dil bilgisine sahip bireyler yetiştirmek (f=10), nitelikli insan kaynağı yetiştirmek (f=6), teoriyi pratikle birleştirebilen bireyler yetiştirmek (f=4), uluslararası standartlarda turizm eğitimi almış bireyler yetiştirmek (f=4) ve eleştirel yaklaşıma sahip bireyler yetiştirmek (f=4) ifadeleri izlemektedir.

Yabancı dil bilgisine sahip bireyler yetiştirmek konusunun sadece 10 üniversitenin görev edinmesi ise oldukça dikkat çekicidir. Çünkü turizm endüstrisinde nitelikli bir yönetici adayının bir veya birden fazla yabancı dil bilmesi hususuna bazı araştırmada değinilmiştir [38]. Öte yandan girişimcilik ve liderlik yeteneklerine sahip bireyler yetiştirmek (f=3), analitik düşünme yeteneğine sahip bireyler yetiştirmek (f=3) ve ekip halinde çalışma yapabilen bireyler yetiştirmek (f=2), entelektüel bireyler yetiştirmek (f=2), çalışma hayatında başarılı kılmak (f=1) ve rasyonel düşünebilen bireyler yetiştirmek (f=1) şeklinde olduğu görülmüştür.

Çalışma hayatında başarılı kılmak ile rasyonel düşünebilen bireyler yetiştirmek ifadesinin sadece bir kurumun görev tanımında olması ise oldukça dikkat çekicidir. Zira bireylerin çalışma hayatında başarılı kılınması ve rasyonel düşünebilen bireylerin yetiştirilmesi bütün üniversitelerin görevi olmalıdır.

38 Üzümcü, P. T, a.g.e. s.123-156.

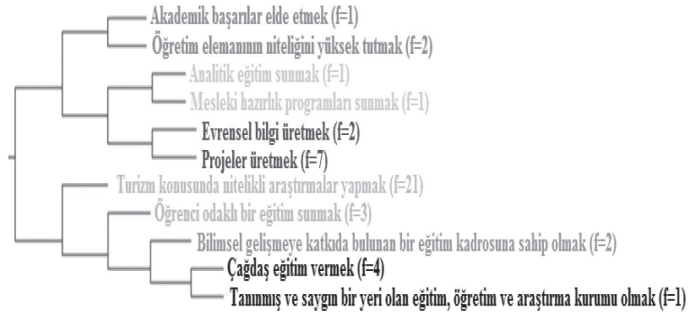

Şekil 3: *Eğitim-Öğretim Bileşenine İlişkin Frekans Değerleri*

Şekil 3'de eğitim-öğretim bileşeninin 11 ifade altında toplandığı görülmüştür. Buna göre lisans düzeyinde turizm eğitimi veren kurumlar en sık turizm konusunda nitelikli araştırmalar yapmaya (f=21) yönelik ifadelere yer verdikleri görülmüştür. Bunu sırasıyla projeler üretmek (f=7) ve çağdaş eğitim vermek (f=4) izlemektedir. Öte yandan, öğretim elemanının niteliğini yüksek tutmak (f=2), bilimsel gelişmeye katkıda bulunan eğitim kadrosuna sahip olmak (f=2), öğretim elemanının niteliğini yüksek tutmak (f=2) olduğu görülmüştür. Ayrıca akademik başarılar elde etmek (f=1) ve analitik eğitim sunmak (f=1), mesleki hazırlık programları sınmak (f=1) ve tanınmış ve saygın bir yeri olan eğitim, öğretim ve araştırma kurumu olmak (f=1) olduğu görülmüştür. Akademik başarılar elde etmek ifadesinin sadece bir kurumun görev tanımında olması ise oldukça dikkat çekicidir. Zira akademik başarı elde edebilmek, nitelikli araştırma yapma ile doğru orantılıdır.

Lisans düzeyinde turizm eğitimi veren fakülte, yüksekokul ve bölümlerin misyon ifadelerinde yer verdikleri "bilim, teknoloji ve yenilikçilik bileşenine" ilişkin frekans değerleri Şekil 4'te gösterilmiştir.

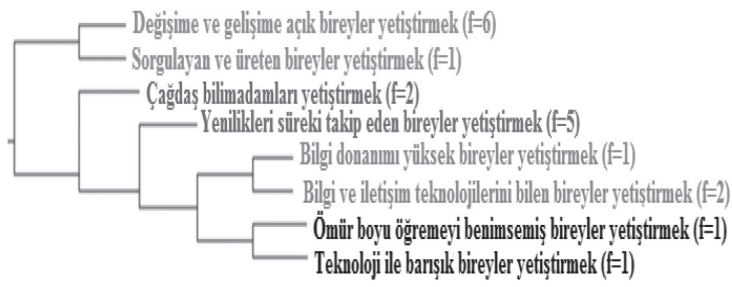

Şekil 4: *Bilim, Teknoloji ve Yenilikçilik Bileşenine İlişkin Frekans Değerleri*

Şekil 4'te bilim, teknoloji ve yenilikçilik bileşeninin 8 ifade altında toplandığı görülmüştür. Buna göre lisans düzeyinde turizm eğitimi veren kurumların en sık değişime ve gelişime açık bireyler yetiştirmeye (f=6) yönelik ifadelere yer verdikleri görülmüştür. Bunu sırasıyla, yenilikleri sürekli takip eden bireyler yetiştirmek (f=5), çağdaş bilim adamları yetiştirmek (f=2) ile bilgi ve iletişim teknolojilerini bilen bireyler yetiştirmek (f=2) izlemektedir. Sorgulayan ve üreten bireyler yetiştirmek, teknoloji ile barışık bireyler yetiştirmek, bilgi donanımı yüksek bireyler yetiştirmek ve ömür boyu öğrenmeyi benimsemiş bireyler yetiştirmek ifadelerinin sadece bir kurumun görev tanımında yer aldığı görülmüştür. Lisans düzeyinde turizm eğitimi veren kurumlarını bilim, teknoloji ve yenilikçilik bileşenlerine yer vermesi önemlidir. Ancak bu ifadeler yeterli değildir. Örneğin; Ar-Ge faaliyetlerine ilişkin hiçbir ifadeye yer verilmemiştir. Yine inovasyon kavramına ilişkin hiçbir ifadeye yer verilmemesi dikkat çeken diğer bir önemli bulgudur.

Lisans düzeyinde turizm eğitimi veren fakülte, yüksekokul ve bölümlerin misyon ifadelerinde yer verdikleri "değerler bileşenine" ilişkin frekans değerleri Şekil 5'te gösterilmiştir.

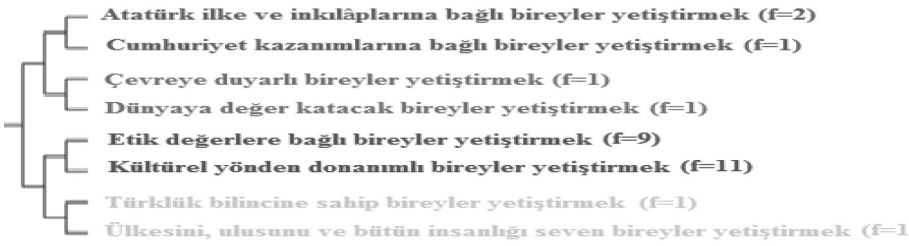

Şekil 5: *Değerler Bileşenine İlişkin Frekans Değerleri*

Şekil 5'te değerler bileşeninin 8 ifade altında toplandığı görülmüştür. Buna göre lisans düzeyinde turizm eğitimi veren kurumlar en sık kültürel yönden donanımlı bireyler yetiştirmeye (f=11) yönelik ifadelere yer verdikleri görülmüştür. Bunu sırasıyla etik değerlere bağlı bireyler yetiştirmek (f=9), Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı bireyler yetiştirmek (f=2) izlemektedir. Cumhuriyet kazanımlarına bağlı bireyler yetiştirmek, çevreye duyarlı bireyler yetiştirmek, dünyaya değer katacak insanlar yetiştirmek, Türklük bilincine sahip bireyler yetiştirmek, ülkesini, ulusunu ve bütün insanlığı seven bireyler yetiştirmek ifadelerinin ise sadece bir kurumun görev tanımında yer aldığı görülmüştür.

Lisans düzeyinde turizm eğitimi veren fakülte, yüksekokul ve bölümlerin misyon ifadelerinde yer verdikleri "Sosyal sorumluluk bileşenine" ilişkin frekans değerleri Şekil 6'da gösterilmiştir.

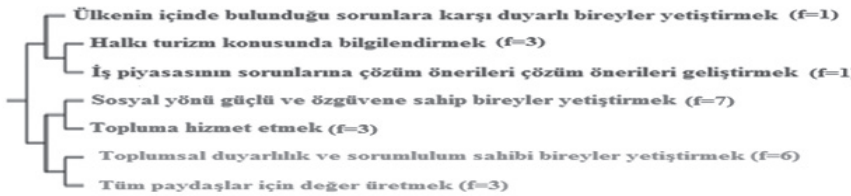

Şekil 6: *Sosyal Sorumluluk Bileşenine İlişkin Frekans Değerleri*

Şekil 6'da sosyal sorumlulukbileşeninin 7 ifade altında toplandığı görülmüştür. Buna göre lisans düzeyinde turizm eğitimi veren kurumlar en sık sosyal yönü güçlü ve özgüvene sahip bireyler yetiştirmeye (f=7) yönelik ifadelere yer verdikleri görülmüştür. Bunu sırasıyla toplumsal duyarlılık ve sorumluluk sahibi bireyler yetiştirmek (f=6), ve tüm paydaşlar için değer üretmek (f=3) ve topluma hizmet etmek (f=3) izlemektedir. Öte yandan ülkenin içinde bulunduğu sorunlara karşı duyarlı bireyler yetiştirmek ve iş piyasasının sorunlarına çözüm önerileri geliştirmek ifadelerinin ise sadece bir kurumun görev tanımında yer aldığı görülmüştür. Kunt'a göreüniversite, toplumsal önderlik ve bilimle topluma yol göstermek, toplumun önünü açmak gibi işlevleri çağrıştırmaktadır[39]. Dolayısıyla turizm eğitimi veren kurumlarında misyon ifadelerinde sosyal sorumluluk görevleri benimsediklerini ancak bunun yeterli olmadığını söylemek mümkündür.

Lisans düzeyinde turizm eğitimi veren fakülte, yüksekokul ve bölümlerin misyon ifadelerinde yer verdikleri "Ekonomik ve sosyal-gelişim bileşenine" ilişkin frekans değerleri Şekil 7'de gösterilmiştir.

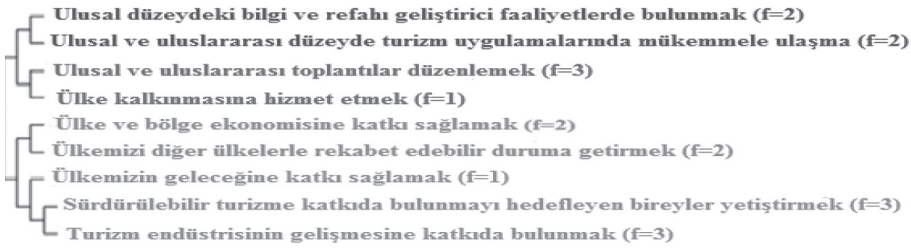

Şekil 7: *Ekonomik ve Sosyal-Gelişim Bileşenine" İlişkin Frekans Değerleri*

39 Kunt, Ş.,Türkiye'de Üniversitelerin Stratejik Planlarındaki Misyon, Vizyon ve Stratejik Amaçların İçerik Analizi, (Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Adana, 2012), s.23-58.

Şekil 7'de ekonomik ve sosyal gelişimbileşeninin 9 ifade altında toplandığı görülmüştür. Buna göre lisans düzeyinde turizm eğitimi veren kurumlar en sık ulusal ve uluslararası toplantılar düzenlemek (f=3), sürdürülebilir turizme katkıda bulunmayı hedefleyen bireyler yetiştirmek (f=3) ve turizm endüstrisinin gelişmesine katkıda bulunmak (f=3) ifadelerine yer verdiği görülmüştür. Bunu sırasıyla ulusal düzeydeki bilgi ve refahı geliştirici faaliyetlerde bulunmak (f=2), ulusal ve uluslararası düzeyde turizm uygulamalarında mükemmele ulaşma (f=2), ülke ve bölge ekonomisine katkı sağlamak (f=2) ve ülkemizi diğer ülkelerle rekabet edebilir duruma getirmek (f=2) izlemektedir. Öte yandan ülkemizin geleceğine katkı sağlamak ve ülke kalkınmasına hizmet etmek ifadeleri ise sadece bir kurumun görev tanımında yer aldığı görülmüştür.

5. Sonuç ve Öneriler

Gerçekleştirilen bu araştırmada lisans düzeyinde turizm eğitimi veren fakülte, yüksekokul ve bölümlerin misyon ifadeleriNvivo 11 paket programı aracılığıyla değerlendirilmiştir. Buna göre misyon ifadeleri, "nitelikli bireyler yetiştirme bileşeni, eğitim-öğretim bileşeni, sosyal sorumluluk bileşeni, bilim, teknoloji ve yenilikçilik bileşeni, ekonomik ve sosyal-gelişim bileşeni ve değerler bileşeni" olmak üzere toplam 6 bileşen altında toplanmıştır (Bkz. Şekil 1). Bu 6 bileşen altındaki 58 farklı ifade 214 defa vurgulanmıştır.Oluşturulan bu bileşenlere göre misyon ifadelerinde en sık yer verilen görev tanımının nitelikli bireyler yetiştirme bileşeni olduğu görülmüştür. Bunu sırasıyla eğitim-öğretim bileşeni, bilim, teknoloji yenilikçilik bileşeni, değerler bileşeni ve sosyal sorumluluk bileşeni ve ekonomik ve sosyal-gelişim bileşeni izlemektedir (Bkz. Şekil 1). Araştırma bulgularından elde edilen sonuçlar aşağıda gösterilmiştir;

Nitelikli bireyler yetiştirme bileşeninin 15 ifade altında toplandığı ve bu ifadelerin 80 defa vurgulandığı görülmüştür (Bkz. Şekil 2). Buna göre lisans düzeyinde turizm eğitimi veren kurumlar en çok yönetici adaylar yetiştirmeye (f=19) yönelik ifadeye yer vermişlerdir. Diğer taraftan çalışma hayatında başarılı kılmak ve rasyonel düşünebilen bireyler yetiştirmek ifadesine ise en az düzeyde yer verdikleri görülmüştür.

Eğitim-öğretim bileşeninin 11 ifade altında toplandığı ve bu ifadelerin 45 defa vurgulandığı görülmüştür (Bkz. Şekil 3). Buna göre lisans düzeyinde turizm eğitimi veren kurumlar en çok turizm konusunda nitelikli araştırmalar yapmaya (f=21) yönelik ifadeye yer vermişlerdir. Diğer taraftan akademik başarılar elde etmek, analitik eğitim sunmak, mesleki hazırlık programları sınmak ve tanınmış ve saygın bir yeri olan eğitim, öğretim ve araştırma kurumu olmak ifadelerinin sadece birer defa vurgulanması ise oldukça dikkat çekicidir.

Bilim, teknoloji ve yenilikçilik bileşenin 8 ifade altında toplandığı ve bu ifadelerin 19 defa vurgulandığı görülmüştür (Bkz. Şekil 4). Buna göre lisans düzeyinde turizm eğitimi veren kurumlar en çok değişime ve gelişime açık bireyler yetiştirmeye (f=6) yönelik ifadelere yer verdikleri görülmüştür. Diğer taraftan sorgulayan ve üreten bireyler yetiştirmek, teknoloji ile barışık bireyler yetiştirmek, bilgi donanımı yüksek bireyler yetiştirmek ve ömür boyu öğrenmeyi benimsemiş bireyler yetiştirmek ifadeleri ise sadece birer defa vurgulanmıştır.

Değerler bileşeninin 8 ifade altında toplandığı ve bu ifadelerin 27 defa vurgulandığı görülmüştür (Bkz. Şekil 5). Buna göre lisans düzeyinde turizm eğitimi veren kurumlar en çok kültürel yönden donanımlı bireyler yetiştirmeye (f=11) yönelik ifadelere yer verdikleri görülmüştür. Diğer taraftan Cumhuriyet kazanımlarına bağlı bireyler yetiştirmek, çevreye duyarlı bireyler yetiştirmek, dünyaya değer katacak insanlar yetiştirmek, Türklük bilincine sahip bireyler yetiştirmek, ülkesini, ulusunu ve bütün insanlığı seven bireyler yetiştirmek ifadeleri sadece birer defa vurgulanmıştır.

Sosyal sorumluluk bileşeninin 7 ifade altında ve bu ifadelerin 24 defa vurgulandığı görülmüştür (Bkz. Şekil 6). Buna göre lisans düzeyinde turizm eğitimi veren kurumlar en çok sosyal yönü güçlü ve özgüvene sahip bireyler yetiştirmeye (f=7) yönelik ifadelere yer verdikleri görülmüştür. Diğer taraftan ülkenin içinde bulunduğu sorunlara karşı duyarlı bireyler yetiştirmek ve iş piyasasının sorunlarına çözüm önerileri geliştirmek ifadeleri ise sadece birer defa vurgulanmıştır.

Ekonomik ve sosyal-gelişim bileşeninin 9 ifade altında 19 defa vurgulandığı görülmüştür (Bkz. Şekil 7). Buna göre lisans düzeyinde turizm eğitimi veren kurumlar en çok ulusal ve uluslararası toplantılar düzenlemek (f=3), sürdürülebilir turizme katkıda bulunmayı hedefleyen bireyler yetiştirmek (f=3) ve turizm endüstrisinin gelişmesine katkıda bulunmak (f=3) ifadelerine yer verdiği görülmüştür. Diğer taraftan ülkemizin geleceğine katkı sağlamak ve ülke kalkınmasına hizmet etmek ifadeleri ise sadece birer defa vurgulanmıştır.

Gerçekleştirilen bu araştırma ile birlikte, lisans düzeyinde turizm eğitimi veren fakülte, yüksekokul ve bölümlerin misyonlarının bir anlamda fotoğrafı çekilmiştir. Buna göre toplam 214 misyon ifadesinin kullanıldığı, gerçekleştirilen bu araştırma sonucunda ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte bu kurumların ülkenin geleceğine katkı sağlamayı, ülke kalkınmasına hizmet etmeyi ve iş dünyasının sorunlarına çözüm önerileri geliştirmeyi en az düzeyde görev edindikleri görülmüştür. Dolayısıyla bu kurumlar öğrenci yetiştirmeye devam etse bile uzun vadede bölge ve ülkenin gelişimine katkı sağlayamayacaklardır. Bilinçsizce yetiştirilen turizm öğrencileri ne çalıştıkları işletmeye ne de ülke kalkınmasına fayda sağlayamayacaklardır. Bu doğrultuda üniversiteler misyon ifadelerini gözden geçirmeli ve misyon ifadelerinde yer alan stratejileri en üst yönetimden başlayıp tüm örgütte uygulamalıdır.

Araştırma sonuçları turizm eğitimi veren fakülte, yüksekokul ve bölümlerin, turizm işletmeleri ile işbirliği edinmeyi kendilerine görev edinmediklerini ortaya koymuştur. Bu doğrultuda üniversite-sektör işbirliğinin sağlanabilmesi ifadesinin misyon ifadelerine eklenmesi ve uygulanması önerilmektedir. Bununla birlikte Ar-Ge, yenilikçilik ve teknolojinin önemine ilişkin bu ifadeler misyon ifadelerine eklenmesi ve uygulanması önerilebilir. Yine proje yazma kültürünün geliştirilmesine öncelik verilmesine ilişkin ifadeler misyon ifadelerine eklenmesi ve uygulanması önerilebilir. Sonuç olarak, misyon ifadelerinde kurumun ne iş yaptığının, temel rekabet üstünlüklerinin, diğer kurumlardan ayrılan özelliklerinin, iş felsefesinin, imaj, kalite, ve paydaşlara yönelik düşünceleri içermesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Akgemci, T., Stratejik Yönetim. (Ankara: Gazi Kitapevi, 2007), s.16.

Akkoç, İ. & Ergen, İ., "Stratejik Planlama İle Örgütsel Değişim Arasındaki İlişkinin Araştırılması: Eğitim Sektöründe Bir Uygulama", Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Vol:1, No:2, 2015, s.55-84.

Akyüz, Ö. F., Stratejik İnsan Kaynakları Planlaması, (İstanbul: Sistem Yayıncılık, 2001), s. 401.2001.

Altınkurt, Y., ve Yılmaz, K., "İlköğretim ve Ortaöğretim Okullarının Vizyon, Misyon ve Değerleri İle İlgili Bir Çözümleme",Akademik Bakış Dergisi, Vol: 23, 2011, s. 1-15.

Arabacı, İ. B.,& Şener, G, "Üniversitelerin Misyon İfadelerinin Tematik Olarak İncelenmesi", Kastamonu Eğitim Dergisi, Vol:22, No:2,2014, s. 701-716.

Bart, C. K. &Bontis, N. ,"DistinguishingBetweenthe Board and Management in CompanyMissionImplicationsforCorporateGovernance", Journal of IntellectualCapital, Vol: 4, No: 3,2003,s.361-381

Boerema, A. J., "An Analysis of PrivateSchoolMissionStatements", PeabodyJournal of Education, Vol: 81 No:1, 2006, s.180–202.

CoşgunİIgar, S. ve İlgar, M.Z.,"Nitel Veri Analizinde Bilgisayar Programları Kullanılması", İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Vol:3, No:5, , 2015, s. 31-78.

Creswell, J. W.,Nitel Araştırma Yöntemleri. Çeviri Ed. Bütün M, Demir SB,(Ankara: Siyasal Kitabevi, 2013)

DPT, "Kamu İdareleri İçin Stratejik Planlama Kılavuzu, (Ankara: DPT Yayını, 2016), 2. Basım, s.18.

Drucker, P.,Managing in theNextSociety, (Truman Talley: New York,2002), p.25.

Hill, C. W. L.,&Jones, G.R., Strategic Management: AN IntegratedApproach, Means Business, New York,2002.

Hitt, Michael A.; Black, J. S. &Porter, L. W., Management, (PrenticeHall:UpperSaddleRiver, New Jersey, 2012), 3th Edition, s. 85-97.

Hobday, P.,Managingthe Message. How theMedia Can Be İnfluenced. (London: London House, 2000)

Işık, H. &Aypay, A., "Eğitimde Stratejik Plan Geliştirme Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar: Çanakkale İlinde Yapılan Bir İnceleme", Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Vol:24, No:3,2004, s.349–363.

James, H. &Huisman, J., "MissionsStatements in Wales: Theimpact of MarketSandpolicy on CongruenceBetweenİnstitutions", Journal of HigherEducationPolicyand Management, Vol: 31, No:1, 2009, s. 23-35.

Kimball, Bruce A.,The True Professional Ideal in America, a History. (Cambridge and Oxford: Blackwell,1992) p.243

Kivinen, O.,&Rinne, R., TheMockersandMocked: ComparativePerspectives On Differentiation, ConvergenceandDiversity İn HigherEducation., (Oxford: PergamonPress, 1996), p. 45.

Kunt, Ş.,Türkiye'de Üniversitelerin Stratejik Planlarındaki Misyon, Vizyon ve Stratejik Amaçların İçerik Analizi, (Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Adana, 2012), s.23-58.

Morrıs, R. J.,"Developing a Missionfor a DiversifiedCompany", LongRange Planning, Vol:29, No:1, 1996, s. 103-115.

Olcay, A., Yıldırım, İ., & Sürme, M., "Turizm Eğitimi Alan Öğrencilerin Staj Eğitimi Hakkında Görüşleri: Gaziantep İli Örneği", Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, Vol:5, No:3, 2015, s.324-334.

Powers, E.L., "OrganizationalMission Statement GuidelinesRevisited." International Journal of Mangement&InformationSystems- FourthQuarter, Vol: 16, No: 4, 2012, s. 281-290.

Ramazanoğlu, F. ve Bahçeci, B., "Örgütlerde Vizyon ve Misyon Kavramı", Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları, 2006, s.52-56.

Shefer D. & A. Frenkel, "R&D, Firm Size andInnovation: An Empirical Analysis, Technovation", The InternationalJournal of Human Resource Management Vol: 25, 2005, s. 25-32.

Silverman, D.,DoingQualitativeResearch: A PracticalHandbook, (London: Sage, 2005), 2nd ed., . p.35.

Tekin, H. (2015). Turizmde Sorunlar ve Çözüm Önerileri. (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği, Sakarya,2015), s.22.

Tüylüoğlu, T. , "Türkiye'de Turizm Eğitiminin Niteliği", (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, Ankara, 2003), s.36.

Ülgen, H.,&Mirze, K. S., İşletmelerde Stratejik Yönetim. (İstanbul: Beta Yayıncılık,2013), s.26.

Üzümcü, P. T, "Otel Yöneticilerinin Turizm Eğitimine Yönelik Algıları: Kocaeli İli Otel Yöneticileri Üzerinde Bir Araştırma" KOSBED, Vol:30, 2015, s. 123 – 150

Velcoff, J.,& Ferrari, J., "Perceptions of UniversityMission Statement bySeniorAdministrators: RelatingtoFacultyEngagement", ChristianHigherEducation, Vol:5, 2006, s.329-339.

Wickham P.A. (1997), "Developing a Missionfor An EntrepreneurialVenture", Management Decision, Vol: 35, No: 5, 1997, s.373-381

Yelken, T.Y.; Kılıç, F. & Üredi, A. "Stratejik Planlama Uygulamalarına İlişkin İlk ve Orta Öğretim Okul Müdürlerinin Görüşleri", Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi, Vol: 1, No:1, 2010, s. 16.

Yönetim Bilimleri Dergisi/Journal of Administrative Sciences
Cilt / Volume: 15, Sayı / N: 29, ss. / pp.: 243-263, 2017

Psikolojik Sözleşme Kavramının Evrimsel Gelişiminin Bilimsel Haritalama Yöntemiyle İncelenmesi

Tayfun YILDIZ[*] & Zafer AYKANAT[**]

Özet
Bu çalışma ile 1980'den günümüze dünyada işletme alanındaki, psikolojik sözleşme çalışmalarının gelişimini araştırmak amaçlanmıştır. İşletme alanında psikolojik sözleşme çalışmalarının nasıl değişip gelişim gösterdiği, bibliyometrik analiz yöntemi ile yapılmış analizler sonucunda yorumlanmıştır. Bibliyometrik analiz, bilimsel yayınların üretildikleri ülkeleri, yazarları, yazarlar arası işbirliğini, atıfları, kaynakları, kurumları, yayın yılları gibi bilgileri kapsamaktadır. İşletme alanında psikolojik sözleşme çalışmalarının 1980-2015 döneminde Scopus veri tabanında kaç makale yayımlandığı gösterilmiş ve bu makalelerin, anahtar kelimeler esas alınarak konulara göre dağılımlarının ne olduğu ortaya çıkarılmıştır. Böylelikle psikolojik sözleşme çalışmalarının gelişimine etki eden konulardaki farklılıklar ortaya konulmuştur. Psikolojik sözleşme çalışmalarında 1995 yılında önemli bir artış olmuş daha sonraki yıllarda ise periyodik olarak yayın sayılarında artış yaşandığı gözlenmiştir. Dünyada işletme yazınında 794 adet psikolojik sözleşme ile ilgili yayın üretilmiş, bu yayınlarının 7 adedi Türkiye'den yapılmıştır ve bu da dünya yayın sayısının %0,50'sini oluşturmaktadır. Farklı dönemlere ayrılarak yapılan bilimsel haritalama ile özellikle 2001-2015 dönemine bakıldığında tematik değişimin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu tematik değişim, genel olarak birbirleriyle ilişkili çalışma alanlarını bazılarının öne çıkması bazılarının ise gerilemesi suretiyle gerçekleşmektedir.
Anahtar Kelimeler: *Bibliyometrik Analiz, Bilimsel Haritalama Analizi, Psikolojik Sözleşme.*

Examining the Evolution for the Concept of Psychological Contract Using Scientific Mapping Method

Abstract
This paper aims to investigate the evolution of psychological contract studies worldwide in the field of management since 1980. This study analyzes how the psychological contract studies in the management literature has changed and evolved using bibliometric analysis method and interprets the empirical evidence. Bibliometric analysis involves the country, the author(s), collaboration among authors,

[*] Yrd. Doç. Dr., Ardahan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, tayfunyildiz@ardahan.edu.tr
[*] Yrd. Doç. Dr., Ardahan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, zaferaykanat@ardahan.edu.tr

citations, references, institutions, and the publication date of the scholarly research. The study shows how many articles were published concerning psychological contract in the field of management in the Scopus database between 1980 and 2015 and also sorts out the distribution in terms of subject area based on keywords. Thus, potential factors that may have an impact on the subject differentiation for the evolution of psychological contract studies were introduced. The empirical results reveal a significant increase on psychological contract studies in 1995 and also a periodical increase on the number of publications after that year. Results also show that only seven studies (0.50%) were published in Turkey from 794 psychological contract studies worldwide. A thematic change was also observed especially for the 2001-2015 period when a bibliographic mapping was performed by a classification of different periods. This thematic change was appeared by the raise and/or decline of some studies.

Keywords: *Bibliometric Analysis, Scientific Mapping Analysis, Psychological Contract*

GİRİŞ

Barnard (1938), March ve Simon (1958)'nun teorilerine dayandırılan, Argyris (1960), Levinson, Price, Munden, Mandl, Sooley (1962), Schein (1965), Kotter (1973) ve Rousseau (1989, 1995) gibi (Karcıoğlu vd., 2014: 75) araştırmacılar tarafından geliştirilen psikolojik sözleşme kavramı, bugüne kadar farklı konular içerisinde tartışıldığı görülmektedir. Bu araştırmanın temel amacı da dünyada 1980-2015 yılları arasında işletme alanında üretilen ve Scopus veritabanında yer alan psikolojik sözleşme kavramını içeren bilimsel yayınları bibliyometrik analiz yöntemiyle incelemektir. Böylelikle bu dönem içerisindeki işletme alanında yapılan tartışmaların ne olduğu ve neyöne evrildiği bibliyometrik analiz ve bilimsel haritalama yöntemiyle anlaşılmaya çalışılacaktır. Konuya açıklık getirmek üzere cevap aradığımız sorular ise şunlardır;

a. Dünya'da işletme alanında 1980-2015 döneminde Scopus veritabanında kaç makale yayımlanmış ve Türkiye'nin buradaki payı nedir?

b. Yayımlanan bu makalelerin, anahtar kelimeler esas alınarak konulara göre dağılımları nasıldır?

c. Yıllara göre işletme alanında tespit edilen bu konularda farklılık var mıdır?

d. Dönemlere ayrıldığında (1980-1990, 1991-2000, 2001-2015) ortaya çıkan temalar nelerdir?

Çalışmada yukarıda belirtilen sorulara cevap bulmak üzere; Dünya'da işletme alanında 1980-2015 döneminde Scopus veritabanında "psychological contract" anahtar kelimesi kullanılarak yayımlanan makaleler belirlenecek ve bu makalelerin dönemlere göre ele aldığı temalar ortaya çıkarılacaktır. Araraştırmada verilerin analizi, görselleştirilmesi ve yorumlanması ise, bilimsel haritalama (science mapping) araçlarından birisi olan SciMAT programı kullanılarak yapılacaktır.

2. PSİKOLOJİK SÖZLEŞME KAVRAMININ TANIMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Psikolojik sözleşme kavramı Argyris (1960), Levinson, Price, Munden, Mandl, Sooley (1962), Schein (1965), Kotter (1973) ve Rousseau (1989,1995) gibi araştırmacıların işgören ve işveren arasındaki ilişkileri incelemek üzerine yaptıkları çalışmalar sonucunda ortaya çıkmaya başlamıştır (Zhao vd.,2007: 648. Coyle-Shapiro ve Parzefall, M., 2008:2). Fakat psikolojik sözleşme kavramının kökleri Barnard (1938), March ve Simon (1958)'unun öne sürdüğü teorilere kadar dayandırılabilir.

Barnard, eşitlik teorisinde "örgütsel karşılıklılık" kavramını kullanmış ve çalışanların örgütten alınan teşviklere dayalı olarak organizasyona katkıda bulunabileceklerini ifade etmiştir. Bu teşvikler yönlendirmeler, ödemeler veya diğer yararlar şeklinde olabilir (Karcıoğlu vd., 2014:77) Örgütsel karşılılık kavramından yola çıkarak psikolojik sözleşme kavramının gündeme gelmesi söz konusu olmuştur.

Barnard (1938)'a göre psikolojik sözleşme ile işgörenler ve işverenler arasındaki psikolojik ilişkiler, aralarında işbirliği (kooperatif) ve karşılıklı değişim süreci sonucunda gelişmektedir. Örgütlerin vizyonunu gerçekleştirmede önemli role sahip olan çalışanlar bir kuruluş için temel ve stratejik öğelerdir. Bu nedenle, bir organizasyon bir çalışanın verimliliğini ve organizasyona katkısını maksimize edebilir. Çalışanın maaş, ikramiye, tanıtım ve istenen diğer fiziksel koşulları (işlemsel ödülleri) yanında, manevi teşvikler (işlemsel olmayan veya ilişkisel ödülleri sadece) gibi kişisel fikirleri, sosyal ve moral desteği vb. tanıma gibi unsurları da desteklemelidir. Barnard (1938)'ın ileri sürdüğü, hem maddi hem de maddi olmayan ödüllerin veya teşviklerin çalışanın örtük (kapalı) beklentilerini kapsayan çalışan ve örgüt arasındaki işbirliği, karşılıklı değişim süreci fikri March ve Simon (1958) tarafından da desteklenmiştir (Syed, 2010:10). Barnard'ın karşılıklı değişim sürecini March ve Simon (1958) çalışan ve örgüt arasında bir teşvik-katılım modeli ile ifade etmiştir. Teşviki oluşturan unsurlar zamlar, primler, eğitim ve kariyer geliştirme olanakları, sosyal imkânlar ve mesleki güvence şeklinde belirtilebilir. Katılım ise çalışanların işleriyle alakalı kararlarda daha fazla kontrol sahibi olması, işleri üzerindeki mühim kararlar hakında bilgi alması, yöneticinin kendileri hakkında aldıkları kararlarda kendi görüşlerinin alınması, işle ilgili problemleri tanımlaması şeklinde belirtilebilir. Kısacası katılım, çalışanların kendi amaçları, örgütün amaçları ve hangi amaca hizmet etmeleri gerektiğine ilişkin görüşleri şeklinde ifade edilebilir.

March ve Simon (1958), teşvik- katılım modelinde organizasyonun temel denge noktasının çok iyi belirlenmesini ifade etmektedir. Teşvik faydasının katılım faydasını aşmasının bireyin harekete geçme dürtüsünü azalttığını, teşvik faydasının katılım faydasının altında kalmasının bireyin harekete geçme dürtüsünü artırdığını ve teşvik faydası birey ve grup için maaş gibi ekonomik bir konudan daha fazlasını ifade etiğini ileri sürmüştür (Henri L., 2009:95). Sonraları ise bu tür çalışmalar daha da artmıştır.

Menninger psikolojik sözleşme (1958), kavramını, psikanalistler ve hastalar arasındaki mevcut sözleşme ilişkisinin soyut yönlerini yüklediği "psikoterapi sözleşmesi" ile gündeme getirmiş ve bu kavram çalışma ortamı için tercüme edilmiştir (Freese ve Schalk, 2008:269). Menninger (1958) psikolojik sözleşmeler konusunda

bir klinik bakış açısı getirmiştir. Değişimlerin soyut temelde olabileceğinin yanı sıra, maddi (mal ve hizmet) hizmetler şeklinde de olabileceğini belirtmiştir. Birey ve örgüt arasındaki değişimin her iki tarafı tatmin edecek şekilde ve doğasına uygun olarak yapılmasını vurgulamıştır (Burgess, 2010).

Psikolojik sözleşme kavramı ilk olarak işveren ve çalışan arasındaki istihdam ilişkisini belirleyen beklentiler, karşılıklı yükümlülükler ve değerler üzerinde tarafların isteklerini ifade etmek için Argyris (1960) tarafından kullanılmıştır (Smitson ve Lewis,2004:70). Argyris daha sonra ustabaşı ve işçi arasında oluşan gayri resmi ilişkinin gelişimini tanımlamak için "Psikolojik İş Sözleşmesi" terimini kullanmıştır(Souza, 2003:3). Başlangıçta, psikolojik sözleşme çalışanlar ve işverenler arasındaki ortak bir örtük anlaşma olarak kavramsallaştırılmıştır. Daha yakın zamanlarda ise, psikolojik sözleşme iki taraf arasında ortak beklentiler kümesi olarak incelenme konusu olmuştur (Bull, 2008:13).

Argyris 1960 yılında psikolojik sözleşme kavramını kullandığında bu konu araştırmacılarda dikkat, ilgi ve merak uyandırılması konusunda başarısız olmuştur. Aradan geçen yıllarda ise, psikolojik sözleşme kavramı literatürde pek kullanılmamıştır (Cample, 2008:2).

Fakat istihdam ilişkilerindeki değişimlerin kişiler üzerindeki etkilerinin analitik çerçevede ele alınmasından sonra psikolojik sözleşme kavramı sıklıkla çağdaş istihdam ilişkilerini tanımlamada kullanılan bir metafor olmuştur. Bu alanda ayrıca (Dunahee ve Wangler, 1974; Kotter 1973 Schein 1980; Rousseau 1990; McFarlene Shore ve Tetrick, 1994; McLean Parks ve Kidder, 1994; Robinson ve Morrison 1995,1996,1997; Herriot ve Pemberton, 1995; Makin, Cooper ve Cox, 1996; Sparrow ve Cooper, 1998; Coyle-Shapiro ve Kessler, 2000; Millward ve Herriot, 2000; Herriot,) gibi araştırmacılar önemli katkılar sunmuşlardır. (Mimaroğlu, 2008:47).

Argyris (1960), psikolojik sözleşmeyi örtük (kapalı) bir anlaşma olarak incelemiştir. Çalışanlar ile işverenler arasındaki ilişki çalışanların kabul edilebilir ücretler ve iş güvenliği karşılığında daha düşük mağduriyetleri olduğunu ve verimli çalıştıklarını ifade etmektedir (Coyle-Shapiro ve Parzefall, M., 2008:3). Agryris, ustabaşı ve işçiye karşılıklı olarak fayda sağladığını öne sürdüğü bu ilişkide, ustabaşının işçiye yeterli ücret sağlaması, iş güvenliği, gayri resmi kültürlerine saygı göstermek gibi ihtiyaçlarıyla ilgilenmesinin karşılığında, çalışanın kabul edilebilir seviyede üretime devam etme gibi davranışlarla karşılık vereceğini söylemektedir. Agyyris göre, bu ilişkide her iki taraf da karşılıklı değişimle istediklerini elde etmiş olurlar ve ilişkinin zaman içerisinde devamı neticesinde tarafların davranışı daha tahmin edilebilir hale gelecektir (Baccili, 2001:12). Argyris örgütleri yaşayan ve karmaşık yapılar olarak nitelendirmiş, örgütlerin ve bireylerin birbirleriyle sürekli etkileşimde olduklarını ortaya koymuş ve yöneticilerin etkinliğinin çalışanlarıyla birlikte geliştirecekleri psikolojik sözleşmenin varlığına bağlı olduğunu savunmuştur. Ayrıca, Argyris psikolojik sözleşme kavramının örgüt içinde yaşanan çatışmalar, işe devamsızlık, iş tatminsizliği gibi olumsuz durumların ortadan kaldırılmasına yardımcı olabilecek bir kavram olarak kullanılabileceğini de belirtmiştir (Demiral,2008:41-42).

Ayrıca Levinson (1962), psikolojik sözleşmenin önemli özelliklerini ifade ederek teorinin oluşumuna önemli katkı sağlamıştır. Levinson (1962)'un öne sürdüğü psikolojik sözleşmenin beş önemli özelliği olan;

- yükümlülükler,
- sözleşme taraflarının bağımsızlığı,
- psikolojik mesafe,
- psikolojik sözleşmenin dinamikliği ve
- psikolojik sözleşmenin duygusallığı, çalışanı ve örgütü önemli derecede etkileyen unsurlar olarak belirtmiştir (Türker, 2010:3)

Schein (1962) psikolojik sözleşme kavramına, çalışanın örgüt otoritesini gönüllü olarak kabul etmesi ve örgüt faaliyetlerini etkileme kabiliyetine olan inancı adında iki yeni boyut eklemiştir. Psikolojik sözleşmenin işgören davranışlarını önemli derecede etkilediğini de ifade etmektedir (Souza, 2003:4). Schein (1965) diğer çalışmasında işçi davranışlarının anlaşılabilmesinde psikolojik sözleşmelerin en önemli konu olduğunu ifade etmektedir. Ona göre insanların verimli çalışıp çalışmadıkları, örgütü ve hedeflerini destekleyip desteklemedikleri gibi konular büyük ölçüde iki konunun varlığına bağlıdır (Baccili, 2001:18):

a-) Örgüt ve birey beklentilerinin karşılıklı olarak yerine getirilme derecesi,

b-) Karşılıklı değişimde bulunulan konuların özellikleridir.

Kotter'e göre psikolojik sözleşme ise, birey ve örgüt arasındaki kapalı sözleşmeyi ifade etmektedir (Yang ve Yang, 2009:682). Kotter (1973, 93), psikolojik sözleşmeyi kişi ve içinde bulunduğu örgüt arasında sözle ifade edilmeyen, kapalı, tarafların iş ilişkileri içerisinde birbirlerine vermeyi ve birbirlerinden almayı bekledikleri psikolojik yönü bulunan bir anlaşma olarak ifade etmektedir (Kotter, 1973:91-99). Buraya kadar yapılan psikolojik sözleşme tanımlarının ortak noktası çalışanın ve örgütün değişimini oluşturan karşılıklı yükümlülükler ilişkisidir denilebilir.

Yukarıdaki çalışmalar psikolojik sözleşmeyi, işgören ve işveren ilişkilerinde, yazılı olmayan beklentilerin karşılıklı değişimleri olarak tanımlamaktadır. Bu tanımlama ile psikolojik sözleşme kavramı sosyal değişim teorisinin bir parçası olarak gözükmektedir (Türker, 2010:4). Blau (1964) sosyal değişim teorisini, çalışanlar ile örgütler arasında var olan; ancak açık ifade edilemeyen, ihlal edildiğinde önemli olumsuz sonuçlar doğuran karşılıklı zorunluluklar olarak ifade etmektedir. Teoriye göre, örgütler çalışanlarının mutluluğu için yatırım yapmakta ve bunun işgörenler tarafından doğru algılanmasını sağladıkları sürece sosyal değişimi başlatıp devam ettirmektedirler (Turunç ve Çelik, 2010: 185). Sosyal değişim teorisi ile psikolojik sözleşme çalışmaları bazı ortak öğeleri paylaşır. Birincisi, karşılıklılık normu tarafından yönetilen maddi ve manevi kaynakları içeren değişim ilişkilerinin varlığıdır. İkincisi, her iki tarafın bu ilişkiden beklentileri ve bu ilişkinin sağlayacağı yükümlülükleri tarafların yerine getirmesidir. Karşılıklılık normu ve sosyal değişim teorisi kuramcılar tarafından daha belirgin ve teorik olarak zenginleştirilmiştir. Ancak, psikolojik sözleşme kavramı organizasyon araştırmacıları tarafından daha açık bir şekilde ele alınmamıştır.(Coyle-Shapiro ve Parzefall, M., 2008:8).

Psikolojik sözleşmeler karşılıklı değişim hakkında çalışanların inançlarını oluşturmaktadır. Çalışanlar ve örgüt arasındaki yükümlülükler, istihdam ilişkilerinin temelinde yatmaktadır (Morrison ve Robinson, 1997:226). Çağdaş iş ilişkileri ve bilgi toplumuna geçişle beraber işletmeler stratejilerini ve dolayısıyla işyeri ilişkilerini yeniden şekillendirmeye başlamışlardır. İşletmeler etkinliklerini artırmak, verimliliği geliştirmek için farklı örgüt yapıları oluşturmakta ve farklı yöntemlerle değişen koşullara uyum sağlayamaya çalışmaktadır. Bu durum çağdaş işyeri ilişkileri özelliklerinin yeniden tanımlanmasını gerekli kılmıştır (Aykanat, 2014:10).

İş ilişkileriyle ilgili değişimler yaşanırken Rousseau (1990), psikolojik sözleşmeyi ilgi odağı haline getiren bir tanımlama yapmıştır: "Psikolojik sözleşme örgüt ve çalışan arasındaki ilişkide karşılıklı beklenti ve yükümlülüklerle ilgili olarak bireyin inanç ve algılamalarıdır"(Schalk ve Roe, 2007:168).

Rousseau tarafından yapılan psikolojik sözleşmenin tanımı, psikolojik sözleşme kavramını araştıranların ilgisini önemli ölçüde artırmıştır. Birçok çalışma Rousseau'nun sözleşme tanımını uygulamış (1989) ve onun eserlerini referans olarak kullanmıştır. Rousseau'nun psikolojik sözleşme ile ilgili eserleri ampirik araştırmalarda kavramının kullanımını önemli ölçüde teşvik etmektedir. Böylece Rousseau'nun, psikolojik sözleşme kavramını araştıran yazarların yaklaşımlarını bütüncül bir yaklaşımla birleştirmiştir (Reader, 2005:1).

3. BİBLİYOMETRİK ANALİZ VE BİLİMSEL HARİTALAMA ANALİZİ

Bibliyometri kelimesi etimolojik olarak iki kelimeden türetilmiştir: "Biblio" ve "metric". Her iki kelime de Yunanca ve Latince kökenli olup "biblio" kelimesi kitap anlamına gelen "Byblos" kelimesinden, "metric" ise ölçme bilimi anlamına gelen "Metricus" kelimesinden gelmektedir. Bu anlamda Bibliyometri kelimesi hem bibliyografik bilgiye dayalı ölçme işlemlerini içeren hem de "bilimetri", "enformetri", "librametri" gibi, doğrudan bilginin ölçülmesiyle ilgili alanlara kelime olarak yakın bir şekilde ortaya konulmuştur (Sengupta, 1992:75-76).

Bilimsel haritalama ya da bibliyometrik haritalama disiplinlerin, alanların, doküman ya da yazarların birbirleri ile aralarındaki ilişkileri konumsal bir simgeleme ile analiz eder (Small, 1999:799). Geniş bir kullanım alanında gizli ve örtük argümanların (dökümanlar, yazarlar, kurumlar, başlıklar vb) gösterilmesini sağlayan bir yöntemdir. (Velasquez vd., 2014:2227). Bibliyometri, bir disipline ait yayınların verilerini kullanarak bu disiplini matematiksel ve istatiksel yöntemler ile analize tabi tutmaktır. Analize dâhil edilen veriler ise bu yayınların yazarları, atıfları, kaynakları, konuları, üretildikleri ülkeler veya kurumları ile yayın yılları gibi bilgilerden oluşmaktadır. Bu anlamda, bibliyometrik analiz ile bir disipline ait genel görünüm, yayınlara ait bu tür verilerin matematiksel ve istatistiksel yöntemler kullanarak incelenmesi suretiyle ortaya konulabilmektedir (Tabak vd., 2015:86-87).

Bibliyometri kavramı ilk kez, Alan Pritchard (1969) tarafından "Statistical Bibliography or Bibliometrics?" makalesinde kullanılmış; matematiksel ve istatistiksel yöntemlerin kitap ve diğer iletişim araçlarına uygulanması şeklinde tanımlanmıştır. Pritchard'ın bu önerisinden önce bibliyometri terimi yerine, Wyndham Hulme ta-

rafından ortaya konulmuş olan *istatistiksel bibliyografi* kavramı kullanılmıştır. (Pritchard, 1969; Aktaran: Sengupta, 1992:77), istatistiksel bibliyografinin istatistik bilimine mi ait yoksa bibliyografi ile ilişkili bir kavram mı olduğuna yönelik muğlâklık olduğunu savunarak bu kavram yerine *bibliyometri* kavramını önermiştir. (Pritchard, 1969; Aktaran: Sengupta, 1992:77), bibliyometrinin amacını "*yazılı iletişime ışık tutmak ve bir disiplinin doğasını ve gelişimini ortaya çıkarmak olarak*" belirtmiştir. (Nicholas ve Ritchie, 1978; Aktaran: Sengupta, 1992:77) ise, "Literature and Bibliometrics" adlı makalelerinde bibliyometrinin amacını *"bilginin yapısı hakkında ve nasıl bağlandığına dair bilgi vermek"* olarak ifade etmiştir (Sengupta, 1992:77).

Özellikle teknolojinin gelişmesiyle birlikte ortaya çıkan yazılımlar, disiplinlere ait verilere ulaşma ve bunların analizini kolaylaştırmıştır. Bu anlamda, Bibliyometri, ilk uygulamalarında görülen tasnifleme çalışmalarının çok ötesine geçmiş ve disiplinlerarası bir yöntem olarak kendine aşağıda belirtilen uygulama alanları bulmuştur (Tabak vd., 2015:87-88):

- *Araştırma trendlerini ve farklı bilim disiplinlerinde bilginin gelişimini belirlemek,
- *İkincil yayınların kapsamını tahmin etmek,
- *Farklı konuların çalışanlarını belirlemek,
- *Temel yazarları bulmak ve bunların farklı konulardaki yayın trendlerini incelemek,
- *Geçmişe, günümüze ve geleceğe dair yayın eğilimi tahminleri yapmak,
- *Bir disipline ait temel dergileri belirlemek,
- *Kütüphaneciliğe dair hangi yayınların alınması gerektiğini ortaya koymak,
- *Bir disipline ait literatürün eskime ve saçılımına dair çalışmalar yapmak,
- *Var olan deneysel modelleri birbirleriyle ilişkilendirmek veya yerlerine yenilerini koymak,
- *Yazarların, yayıncıların, üniversitelerin, ülkelerin ya da tüm disiplinin üretkenliğine dair tahminlerde bulunmak.

Tabak ve arkadaşları (2015:88-90) tarafından yukarıda belirtilen uygulama alanları, bibliyometrik analiz kapsamında yapılan bilimsel haritalama analizinden (science mapping analysis) elde edilmesi beklenen verilere işaret etmektedir. Bu kapsamda, bibliyometrik analizden sadece, akademisyen, kurum ya da yayın performansının tespit edilmesi değil aynı zamanda, belirli bir bilim alanının da kavramsal yapısının bilimsel haritalama analiziyle ortaya çıkarılması mümkündür (Tabak vd., 2015:88-90). Bilimsel haritalama analizi, bibliyometrik analizde betimleyici çalışmaya karşılık gelmekle birlikte, bir bilim alanının bilimsel evrimini betimlemenin yanında bu evrime açıklama getirmek ve o bilim alanının gelecekte alacağı biçim konusunda da kestirimlerde bulunmak mümkündür.[1]

1 Sosyal bilimlerde bir bilim alanının bilimsel evrimine ilişkin bilimsel haritalama analizinin nasıl kullanılacağına ilişkin (yöntem) kapsamlı ve ayrıntılı bir çalışma için bkz. Martinez vd. (2015).

Bilimsel haritalama ya da bibliyometrik haritalama, bibliyometri alanında önemli bir araştırma konusudur. Farklı disiplinleri, alanları, makaleleri, yazarları ve bunların birbirleri ile olan ilişkilerini açıklayan bir araçtır. Bilimsel haritalama analizi, bir bilimsel alanın sınırlandırılmış araştırma alanları ile ve bu alanların evrimsel gelişimini saptamak için odaklanmış bir yöntemdir. Başka bir deyişle, bilimsel haritalamanın amacı bilimsel araştırmanın yapısal ve dinamik görüntüsünü göstermeyi amaçlamaktadır (Cobo vd., 2012:1609). Ayrıca Bibliyometri ülkelerin, üniversitelerin, araştırma merkezlerinin, araştırma gruplarının ve dergilerin akademik araştırmanın gelişimlerini analiz ve değerlendirmek için kullanılan önemli bir araçtır (Martinez vd., 2015:257).

Bibliyometrik analizlerin temel ilkesini atıf ağları oluşturmaktadır. Bibliyometrik metot iki unsuru ön plana çıkarmaktadır. Bunlar araştırma performans değerlendirmesi için atıf analizi ve bilimsel haritalamadır. Her ikisi de aynı ağ yöntemleriyle elde edilebilir (Anthony F.J. van Raan, 2014:19).

Bibliyometrik analiz genel olarak uluslararası bilimsel faaliyetleri ölçmek için bir araçtır. Bilimsel haritalama ise yeni gelişen bir alan olarak kısa zamanda yaygın olarak kabul görmüştür. Bilimsel haritalama analizi bilgi erişimini kolaylaştırılmasını sağlayan, bilginin yapısını ve değişimini değerlendiren bir yöntemdir (Saka ve Igamı, 2007:1). Bu güne kadar yayınlanmış haritalama çalışmalarını iki şekilde değerlendirebiliriz bunların ilki, belirli bir konuyu, konunun alanını ya da konunun kümesini haritalama ikincisi ise tüm veri tabanlarının haritalandırılmasını içermektedir. Bilimsel haritalama, bilimsel bilginin dinamik olarak değişen yapısını ve sistem içerisindeki entelektüel bağlarının temsillerini bulmayı amaçlamaktadır (Small, 1997:275).

Web tabanlı online bibliyografik veri tabanları ISI, Web of Science, Scopus, CiteSeer, Google Scholar yada NLM ve MEDLINE veya diğerleri olarak, bibliometrik araştırma için ortak veri kaynaklarıdır (Cobo, 2015:43).

Bu anlamda WoS, belirli bir disiplinin zaman içerisindeki gelişimini ortaya çıkarmaya dönük bilimsel haritalama analizi çalışmaları için nispeten uygun veri sağlamaktadır. Bunun yanı sıra, WoS'tan indirilen bilimsel yayın veri dosyaları bilimsel haritalama analizi için geliştirilmiş SciMAT gibi yazılımlarda kullanılmaya da uygun olarak yapılandırılmıştır (Tabak vd, 2016:120).

4.ARAŞTIRMANIN UYGULANMASI: BİLİMSEL HARİTALAMA ANALİZİ

Araştırma, "Bilimsel Haritalama Analizi" kullanılarak yapılmıştır. Bu kapsamda kullanılacak veri, Scopus veritabanından alınmıştır. Bilimsel haritalama analizi için Science Mapping Analysis Software Tool (SciMAT) programı kullanılmıştır. SciMAT programı, veri düzenleme seçenekleri bakımından zengin ve çeşitli analiz yöntemlerini tek başına yapabilen bir bilimsel haritalama programı (Cobo, 2011) olduğu için tercih edilmiştir. Bilimsel haritalama analizinde bir kısıtla karşılaşılmıştır. Scopus veri tabanından alınan 2.849 adet yayının tamamı analize katılamamıştır. Bu verileri kullanırken sadece işletme alanındaki dergilerle sınırlandırılmış ve 794 yayın analize dahil edilmiştir. Analize ilişkin diğer bir sınırlama ise, Scopus veri tabanında 1981 yılından önceki çalışmalar mevcut olmadığı için analize dahil edilememiştir.

4.1.Verilerin Toplanması (Data Retrieval)

Bu çalışmada kullanılan veri setleri Scopus veri tabanından elde edilmiştir. Bu araştırma kapsamında analizde esas alınacak zaman aralığı olarak 1980-2015 dönemi seçilmiştir. Bu döneme ait verilerin toplanmasında tek sorgu kullanılmıştır. Bu sorguda, "Title, Abstract, Keywords" ileri düzey araştırma seçeneğinden yararlanılmıştır. 1980-2015 zaman aralığına göre yapılan sorgulamada 794 adet yayını içeren 131 adet dergi bulunmuştur. "Psikolojik sözleşme" kavramı ile ilgili bilimsel yayınları elde etmek için aşağıdaki sorgu kullanılmıştır;

{TITLE-ABS-KEY(*psychological contract)}

Daha sonra elde edilen bu sorgudan sadece işletme yazınındaki dergileri analize dahil edebilmek için "Business, Management and Accounting" seçeneğinden yararlanılmıştır. Bu arama sonucunda 794 adet bilimsel yayın elde edilmiştir. Bu hacimdeki bir örneklemin analiz için yeterli olacağı değerlendirilmiştir.

4.2.Bilimsel Haritalama

Haritalama aşaması, analize dâhil edilen verilere dayalı olarak "stratejik diyagram (strategic diagram)", "tematik ağ (thematic network)", "evrim haritası (evolution map)" ve "örtüşme haritası (overlapping map)" olmak üzere dört haritanın çıkarılmasına dayanmaktadır. Haritalama aşamasında ortaya çıkan ağlar "tematik ağlar" ile gösterilirken bu ağlarda tespit edilen kümeler "stratejik diyagram" kullanılarak kategorize edilmektedir. Tespit edilen kümelerin biribirini takip eden dönemlerdeki evrimi (zamansal ya da süreli analiz) ise tematik alanlar aracılığıyla temsil edilmektedir (Martinez vd., 2015:259).

Eşdeğer kelime analizine göre oluşturulan kümeleri içeren bu haritalar oluşturulurken, küme sayısı azami 10 (on beş), asgari 2 (bir) adet ile sınırlanmış ve alt tematik alanların bu ana temalarda toplanması amaçlanmıştır. Böylece, öne çıkan temaların bağlantılı olabileceği maksimum ve minimum sayıdaki kelimeler seçilmiştir. Daha sonra, öne çıkan temaların performans değerlendirmelerinin hangi kriterlere göre yapılacağı belirlenmiştir. Burada, belirlenen kelimelerin bulunduğu bilimsel yayınlara *toplam atıf sayıları* ve *h-index* değerlerine bakılmak istendiğinden, SciMAT'ta *h-index* ve *sum citation* seçenekleri seçilmiştir. Burada, "sum citation" toplam atıf sayısını gösterirken "h-index", farklı temaların ve ya da bu temaların oluşturduğu tematik alanların *etki değerini* ölçmektedir.

Son olarak "evrim haritası" ve "örtüşme haritası" için yakınlık ölçütleri seçilmektedir. Evrim haritası dönemsel olarak öne çıkan konuların diğer dönemlerde ilerleyişini ve yarattığı tematik alanları göstermektedir. Burada öne çıkan tematik alanların belirlenmesinde *inclusion index*[2] kullanılmıştır. Bu indeks, dönemleri, birbirlerini içerme durumlarına göre ortaya koymaktadır. Bir tematik alan, farklı dönemler boyunca evrim geçiren temalar grubu olarak tanımlanabilir. Bir evrim haritası, bu tematik alanları tespit etmek amacıyla oluşturulmaktadır. Bu çalışmada da, birbiri-

2 İçerme indeksi (Inclusion index)=#(UnV)/min (#U,#V). Eğer U teması, V temasını tamamen kapsıyor ise sonuç 1 (bir) çıkacaktır (Martinez, 2015).

ni takip eden üç döneme bölünen zaman diliminde (1980-2015), farklı dönemlerin araştırma temaları arasındaki kavramsal bağın tespit edilmesi için "içerme indeksi (inclusion index)" seçilmiştir. Zira içerme indeksi, *süreli analize (temporal/longitudinal analysis)* imkân veren bir indekstir.

4.3. Analiz ve Bulgular

Bilimsel yayınların başlık ve anahtar kelimelerine göre Scopus veri tabanında yapılan sorgu sonuçlarına göre, dünyada işletme yazınında, 1980-2015 döneminde toplam (psikolojik sözleşme ile ilgili 794 yayın) adet yayın yapılmıştır. Bu yayınların yıllara göre dağılımı Şekil-1'de, dönemlere göre dağılımı ise Şekil-2'de gösterilmiştir.

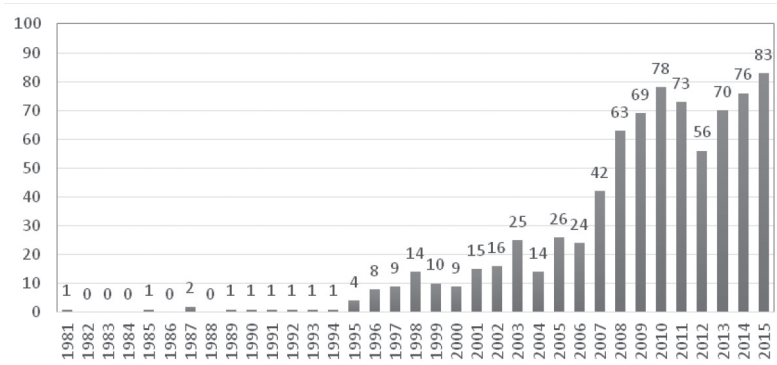

Şekil 1: *Psikolojik Sözleşme Kavramının İşletme Alanında Yapılan Bilimsel Yayınların Yıllara Göre Dağılımı.*

Şekil-1'e bakıldığında, psikolojik sözleşme kavramının işletme alanında yapılan bilimsel yayınların artma eğiliminde olduğu görülmektedir. Yıllara göre bakıldığında; en çok yayının 2015 yılında yapıldığı görülmektedir.

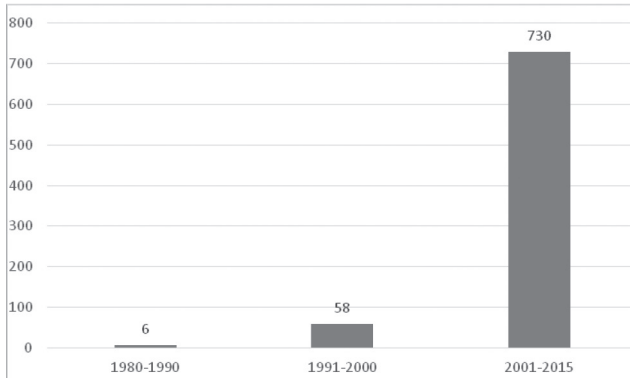

Şekil 2: *Toplam Bilimsel Yayın Sayısının Dönemlere Göre Dağılımı*

Şekil-2'ye bakıldığında, işletme alanında psikolojik sözleşme kavramı ile ilgili yapılan bilimsel yayınların dönemler itibarıyla artma eğiliminde olduğu görülmektedir. 1980-1990 dönemine göre, 1991-2000 döneminde bilimsel yayın sayısı 10 kat oranında artarken, 2001-2015 döneminde ise, 2001-2010 dönemindeki bilimsel yayın sayısı 13 kat oranında artma göstermiştir.

1980-2015 döneminde işletme alanında "psikolojik sözleşme" ile ilgili yapılan 794 adet bilimsel yayının, yayın türlerine göre dağılımına bakıldığında ise, ilk üç sırada "makale", "konferans özeti" ve "inceleleme" yer almaktadır. Yayın türlerinin sayısal dağılımı Şekil-3'te gösterilmiştir. Makale (% 80,1), konferasn özeti (% 7,30) ve inceleme (% 6,40) yayın türleri, toplam yayın sayısının % 93,8'ini oluşturmaktadır.

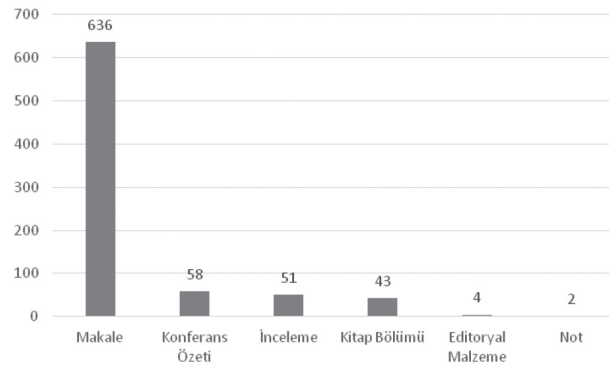

Şekil 3: *Yayın Türlerine Göre Dağılım (1980-2015)*

1980-2015 döneminde işletme alanında psikolojik sözleşme kavramı ile ilgili yapılan 794 adet bilimsel yayının 274 adedi ABD'de, 134 adedi İngiltere'de ve 77 adedi ise Avustralya da yapılmış ve bunlar dünya sıralamasında ilk üçü temsil etmektedir. Türkiye ise 4 adet yayın ile 30. sırada yer almaktadır.

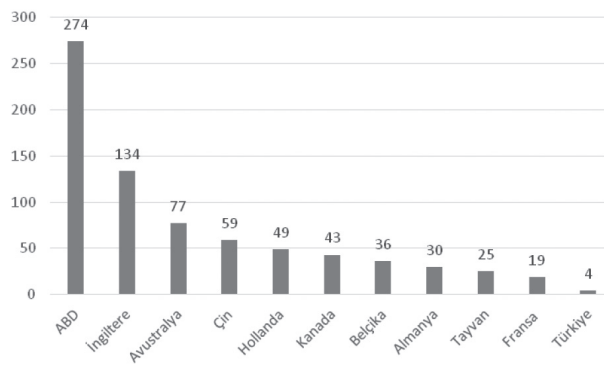

Şekil 4: *Yayınların Ülkelere Göre Dağılımı*

1980-2015 döneminde yapılan bilimsel yayınlarda en çok geçen yani oluşma sıklığı (frekansı) en fazla olan anahtar kelimelere bakıldığında, 5 ve üzeri sıklıkta ortaya çıkanlara ilişkin olarak Tablo-1'de gösterilen durum ortaya çıkmıştır.

Tablo 1: *Bilimsel Yayınlarda Geçme Sayısına Göre Anahtar Kelimeler (5 Adet ve Üzeri)*

Anahtar kelime	Sayı	Anahtar kelime	Sayı	Anahtar kelime	**Sayı**
Psychologıcal-contract	359	Employabılıty	9	Career- Development	6
Psychologıcal-contract-breach	48	Informatıon-technology	9	Job-securıty	6
Job-satısfactıon	41	Socıal-exchange-theory	9	Gender	6
Organızatıonal-commıtment	35	Organızatıonal-cıtızenshıp-behavıor	9	Contract	6
Human-resource-management	33	Surveys	9	Greece	6
Trust	28	Artıcle	9	Expatrıates	6
Psychologıcal-contract-vıolatıon	24	Research	9	Motıvatıon-(psychology)	6
Socıal-exchange	18	Career	8	Recıprocıty	6
Employment	18	Chına	8	Organızatıonal-Cıtızenshıp-behavıors	5
Leadershıp	15	Corporate-socıal-responsıbılıty	8	Quantıtatıve	5
Management-scıence	13	Organızatıonal-support	8	Indıa	5
Commıtment	13	Organızatıonal-change	8	Oblıgatıons	5
Contracts	13	Well-beıng	8	Employment- Relatıons-hıps	5
Perceıved-organızatıonal-support	12	Humans	8	Methodology	5
Affectıve-commıtment	12	Unıted-states-of-amerıca	8	Publıc-relatıons	5
Employment-relatıonshıp	12	Economıcs	8	Human-resources-management	5
Management	12	Relatıonshıp-marketıng	7	Medıatıon	5
Psychologıcal-aspect	12	Faırness	7	Personalıty	5
Justıce	11	Employee-behavıour	7	Leader-member-Exchange	5
Sales	11	Turnover-ıntentıons	7	Communıcatıon	5
Organızatıonal-justıce	11	Turnover	7	Professıonal-aspects	5
Electronıc-commerce	11	Human-capıtal	7	Organızatıonal-Behavıor	5
Procedural-justıce	11	Job-ınsecurıty	7	Idıosyncratıc-deals	5
Motıvatıon	11	Industry	7	Temporary-employment	5
Outsourcıng	10	Knowledge-management	7	Personnel-management	5
Employee-relatıons	10	Organızatıon-and-management	7	Downsızıng	5
Organızatıonal-culture	10	Age	7	Psychology	5
Employees	10	Personnel	7	Employment-contracts	5
Temporary-workers	10	Unıted-states	7	Students	5
Human	10	Organızatıonal-ıdentıfıcatıon	6	Breach-of-contract	5
Socıetıes-and-ınstıtutıons	10	Turnover-ıntentıon	6	Older-workers	5
Psychologıcal-contract-fulfillment	9	Culture	6	Employers	5
Vıolatıon	9	Volunteers	6	Regressıon-analysıs	5
Careers	9	Job-attıtudes	6	Government-data-Processıng	5
Employee-attıtudes	9	Retentıon	6	Decısıon-makıng	5
Performance-management	9	Talent-management	6	Educatıon	5
		Breach	6		

Anahtar kelimeler esas alınarak yapılan eşdeğer kelime analizi sonucunda her bir inceleme dönemine ait stratejik diyagramlar Şekil-5 de verilmiştir.

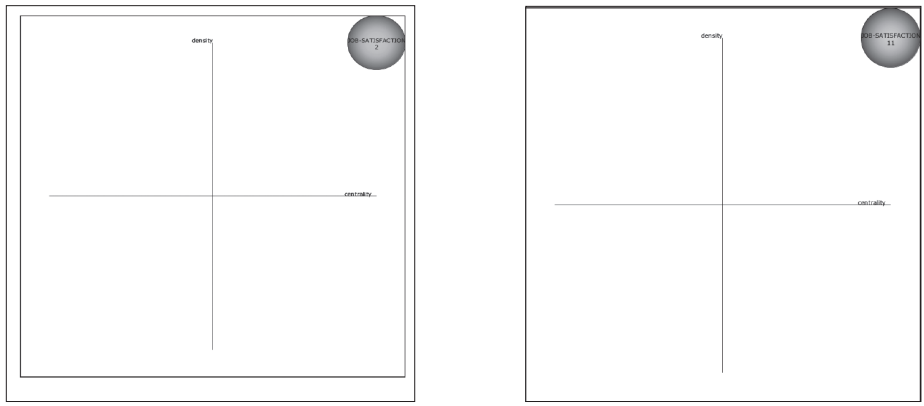

a) Stratejik Diyagram (Doküman Sayısı) b) Stratejik Diyagram (Atıf Sayısı)

Şekil 5: *1980-1990 Dönemine Ait Stratejik Diyagramlar*

Şekil-5'e göre, 1980-1990 döneminde, sadece 1 adet tema öne çıkmıştır. Bu tema (motor temalar ve temel temalar): iş tatminidir. Bu dönemde bu motor tema 11 adet atıf almış ve psikolojik sözleşmenin ilişkili olduğu ilk tema olarak öne çıkmaktadır.

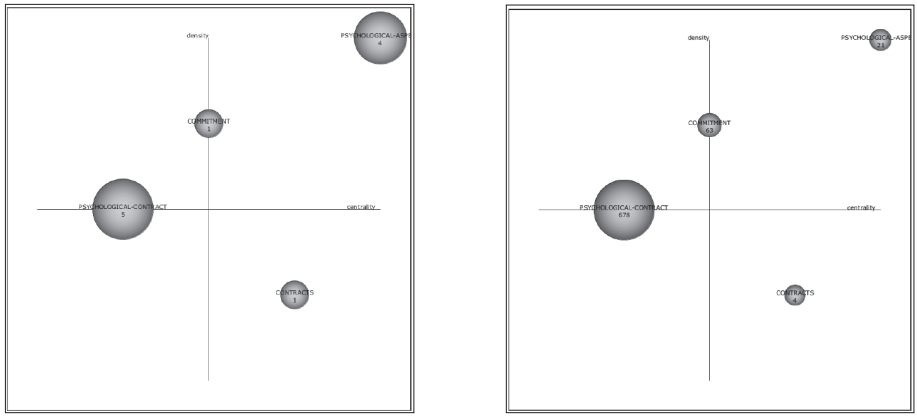

a) Stratejik Diyagram (Doküman Sayısı) b) Stratejik Diyagram (Atıf Sayısı)

Şekil 6: *1991-2000 Dönemine Ait Stratejik Diyagram*

Şekil-6'ya göre, 1991-2000 döneminde, 4 adet tema öne çıkmıştır. Bu temaların 2 tanesi (motor temalar ve temel temalar): psikolojik yönler ve sözleşme çalışmalarıdır. Bu dönemde özellikle bağlılık çalışmaları güçlü ancak izole bir durum sergilerken, psikolojik sözleşme çalışmaları ise yükselen trend olmaya başlamıştır. Psikolojik sözleşme 5 adet temel yayına toplam 678 adet atıf almıştır.

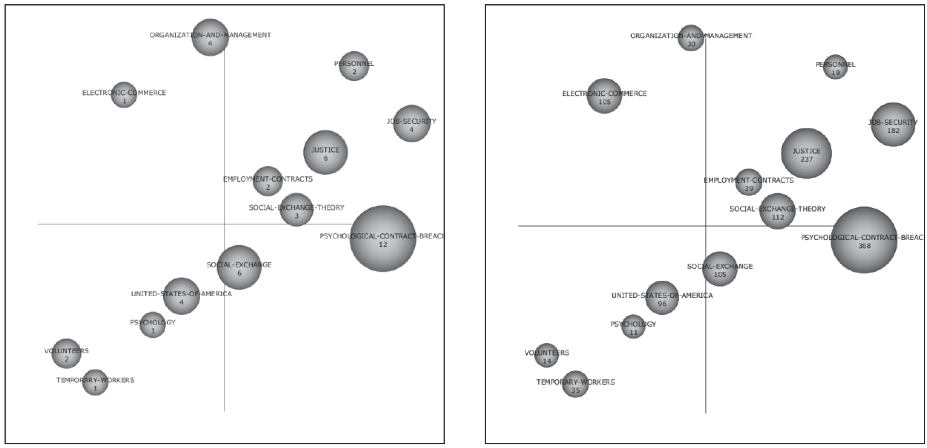

a) Stratejik Diyagram (Doküman Sayısı) b) Stratejik Diyagram (Atıf Sayısı)

Şekil 7: *2001-2015 Dönemine Ait Stratejik Diyagram*

Şekil-7'ye göre, 2001-2015 döneminde, 13 adet tema öne çıkmıştır. Bu temaların 7 tanesi (motor temalar ve temel temalar): personel, iş güvenliği, adalet, çalışma sözleşmeleri, sosyal değişim teorisi, psikolojik sözleşme ihlali ve sosyal değişim temalarıdır. Bu dönemde ki 5 adet tema (personel, iş güvenliği, adalet, çalışma sözleşmeleri, sosyal değişim teorisi) psikolojik sözleşme çalışmalarının ana yapısını oluşturmaktadır çünkü hem merkezilikleri hem de yoğunluklarının yüksektir.

Bu dönemde, psikolojik sözleşmeye ilişkin çalışmaların diğer alanlarla olan ilişkisinin arttığı, "psikolojik sözleşme ihlal"ine yönelik çalışmaların diğer tematik alanlarla yoğun ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. Bu dönemde işletme yazınında psikolojik sözleşme alanında geçici işçiler, gönüllüler, psikoloji ve ABD yeni ortaya çıkan ya da kaybolmaya başlayan temalardır.

Bu dönemde elektronik ticaret ve yönetim ve organizasyon temaları güçlü ancak kendi içlerinde izole bir yapıdadırlar. Dönemler itibarıyla stratejik diyagramlara bakıldıktan sonra, psikolojik sözleşme çalışmalarının inceleme dönemi boyunca kavramsal ve yapısal evriminin görülebilmesi maksadıyla oluşturulan evrim haritası Şekil-8 olarak verilmiştir.[3]

3 Evrim haritası, "h-index" değerine göre oluşturulmuştur. Evrim haritasını, SciMAT üzerinden dönemler ve temalar itibarıyla yayın sayısına veya atıf sayısına göre oluşturmak da mümkündür.

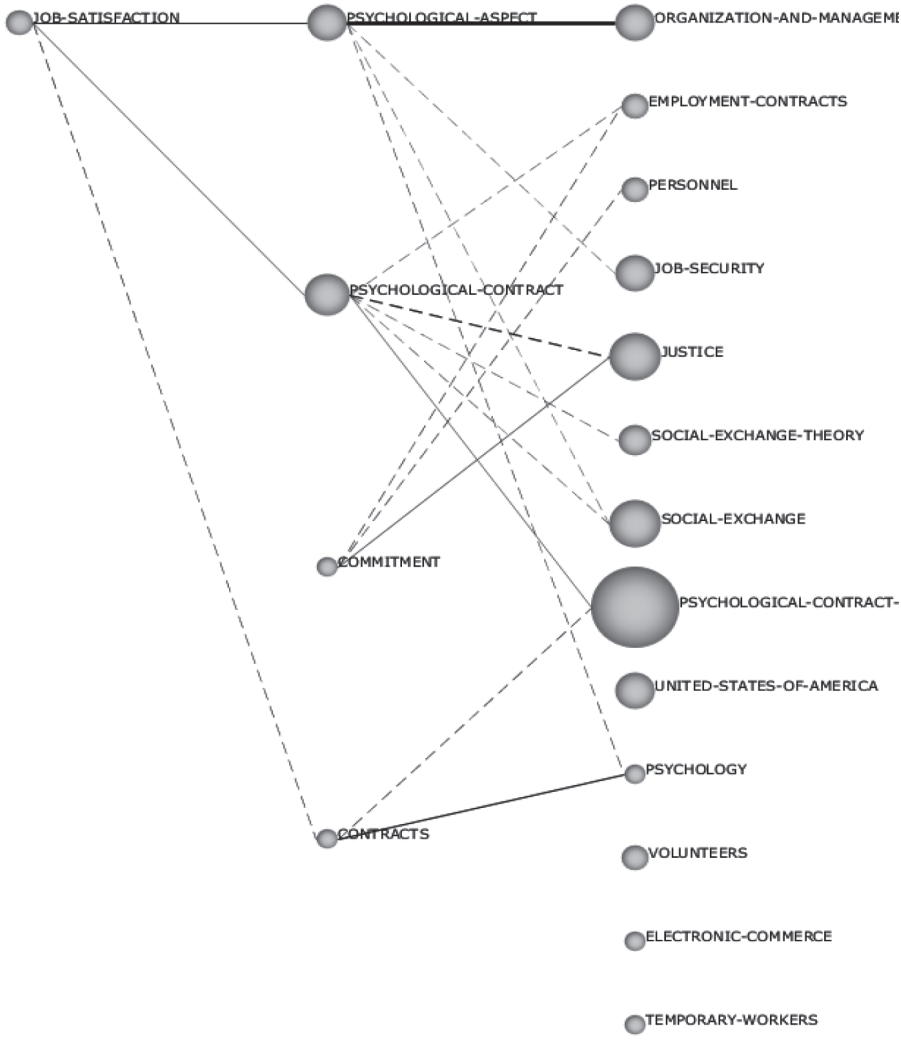

Şekil 8: *"Psikolojik Sözleşme" Çalışmalarının Tematik Evrim Haritasi (1980- 2015)*

1980-2015 döneminde, dönemlere göre oluşan tema sayılarına bakıldığında, 1980-1990 döneminde 1 adet, 1991-2000 döneminde 4 adet ve 2001-2015 döneminde ise 13 adet temanın oluştuğu görülmektedir. Temaların dönemlere göre değişen sayılarına ve Şekil-8'de temaları temsil eden dairelerin büyüklüklerine bakıldığında ise, kendinden önceki dönemlere nazaran 2001-2015 *döneminde tematik yoğunlaşmanın nispeten fazla olduğu* görülmektedir.

1980-1990 Dönemi:

1980-1990 döneminde öne çıkan "iş tatmini" (job-satisfaction) teması, 1991-2000 döneminden itibaren "psikolojik yönler" ve "psikolojik sözleşme" temasına, 2001-2015 döneminde de ise "yönetim ve organizasyon" temasına odaklanmıştır. İş tatmini teması 1991-2000 döneminde ki, "psikolojik sözleşme" (psycological contract) kavramı ile yoğun bağlantılı, "sözleşmeler" (contracts) teması ile ise düşük bağlantılıdır.

1991-2000 Dönemi:

Bu dönemde ön plana çıkan"Psikolojik Yönler" (psychological aspects) teması, 2001-2015 dönemindeki "yönetim ve organizasyon" (management-organization) temasına yoğun bağlantılı bir ilişkidedir. Bu dönemde "iş güvenliği", "sosyal değişim" ve "psikoloji" temalarıyla da düşük yoğunluklu bir ilişki içerisindedir.

Bu dönemdeki önemli temalardan birisi de, "psikolojik sözleşme" temasıdır. Bu tema, 2001-2015 dönemindeki "psikolojik sözleşme ihlali" (psychological contract breach) teması ile yoğun ilişkilidir. Bu tema aynı zamanda "adalet" (justice) teması ile belirginleşen bir ilişki içindeyken, "çalışan sözleşmeleri" (employment contract), "sosyal değişim teorisi" (social Exchange theory) ve "sosyal değişim" temaları ile göreceli olarak daha az bir belirgin ilişki içerisindedir.

İncelenmesi gereken diğer temalar ise "bağlılık" (commitment) ve "sözleşmeler" (contracts) temalarıdır. Bağlılık temasının 2001-2015 döneminde yoğun ilişkili olduğu tema "adalet" (justice) teması iken, "sözleşmeler" temasının yoğun bağlantılı olduğu tema ise "psikoloji" temasıdır.

Tablo 2: *Psikolojik Sözleşme/İhlal Çalışmaları Temalarının İlişkili Olduğu Alt Temalar*

Tema	İlişkili Olduğu Alt Temalar (1991-2000)	İlişkili Olduğu Alt Temalar (2001-2015)
Psikolojik Sözleşme/İhlali	*Kariyer	-
	*Personel Davranışı	-
	*Küçülme	-
	*Örgütsel Bağlılık	*Duygusal Bağlılık
	*İnsan Kaynakları Yönetimi	-
	*Psikolojik Sözleşme İhlali	*Psikolojik Sözleşme İhlali
	*Çatışma	-
		*Yunanistan
		*Aracılık
		*Eski Çalışanlar
		*İşten Ayrılma Niyeti
		*İş Tutumu
		*Sözleşme

Tablo-2'ye göre, 1991-2000 döneminden 2001-2015 dönemine geçerken kariyer, personel davranışı, küçülme, insan kaynakları yönetimi ve çatışmanın kaybolduğu bunun yerine diğer temalar (örgütsel bağlılık, psikoljik sözleşme ihlali) korunmakla birlikte "Yunanistan", "aracılık", "eski çalışanlar", "işten ayrılma niyeti", "iş tutumu" ve "sözleşme" temalarının ortaya çıktığı görülmektedir.

2011-2014 Dönemi:

2001-2015 dönemine ait öne çıkan temalardan başlıcası olan "psikolojik sözleşme ihlali" temasının ilişkili olduğu temalar Tablo-3'te gösterilmiştir. Bu dönemde ilk defa ortaya çıkan ve önceki dönem temaları ile ilişkili olmayan temalar ise şunlardır: "Gönüllüler", "elektronik ticaret" ve "geçici işçiler". Bu temaları psikolojik sözleşme çalışmalarında öne çıkması beklenen çalışma alanları olarak kabul etmek mümkündür. Bu kapsamda, 2001-2015 dönemi temalarının doğrudan ilişkili oldukları (düz çizgi) ve ortak anahtar sözcük paylaştıkları (kesikli çizgi) alt temalar Tablo-3'te gösterilmiştir.

Tablo 3: *2001-2015 Dönemi Temalarının İlişkili Olduğu Alt Temalar*[4]

Tema	İlişkili Olduğu Alt Temalar (2001-2015)
Yönetim ve Organizasyon	Ekonomi, ABD, Metodoloji, personel yönetimi, psiklojik yönler, örgüt kültürü, insan, makale.
İş Sözleşmeleri	Profesyonel yönler, küçülme, sözleşme ihlali, Çin, örgütsel destek, istihdam edebilirlik, refah, iş yapma niyeti.
Personel	İhlal, insan kaynakları yönetimi, örgütsel davranış, yönetim bilimi, yönetim, toplumlar ve kurumlar, anketler, insan sermayesi, müşteri koruma.
İş Güvenliği	Endüstri, bilgi yönetimi, kariyer gelişimi, iş tatmini, istihdam, dış kaynak kullanımı, çalışan ilişkileri, bilgi teknolojisi, iş güvensizliği.
Adalet	Adalet, devir hızı, niceliksel, güven, psikolojik sözleşme ihlali, bağlılık, satışlar, kariyer, araştırma.
Sosyal Değişim Teorisi	Örgütsel vatandaşlık davranışı, lider üye değişimi, regresyon analizi, insan kaynakları yönetimi, örgütsel destek algısı, örgütsel adalet, prosedürel adalet, örgütsel değişim, psikolojik sözleşmenin yerine getirilmesi.
Sosyal Değişim	İletişim, kendine özgü fırsatlar, geçici büyüme, örgütsel bağlılık, çalışan ilişkileri, örgütsel kimlik, kültür, karşılılık, Hindistan.
Psikolojik Sözleşme İhlali	Yunanistan, aracılık, eski çalışanlar, psikolojik sözleşme, duygusal bağlılık, ihlal, işten ayrılma niyeti, iş tutumu, sözleşme.
ABD	İstihdam, öğrenciler, çalışanlar, çalışan tutumları, performans yönetimi, motivasyon (psikoloji).
Psikoloji	Kariyer, sözleşmeler, motivasyon.
Gönüllüler	Yaş, pazarlama ilişkisi.
Elektronik Ticaret	Karar verme, yönetim veri süreçleri.
Geçici Çalışanlar	Çalışan davranışı, örgütsel vatandaşlık davranışı.

4 Bu tablo, bu çalışma kapsamında 2001-2015 dönemine ait olmak üzere yapılan analiz sonucunda SciMAT programından elde edilen tematik ağ haritalarına göre hazırlanmıştır. Çevirisi tarafımızdan yapılmıştır.

Tablo-3'te gösterilen temalar ve bu temaların ilişkili oldukları alt temalar, günümüzde psikolojik sözleşme çalışmalarında öne çıkan çalışma alanlarını ve konularını göstermektedir.

5. SONUÇ

Bu çalışmada, bilimsel haritalama analizi yapılarak psikolojik sözleşme kavramının 1980-2015 dönemindeki kavramsal yapısı ve gelişimi yakalanmaya çalışılmıştır. Çalışma, Scopus veritabanında yer alan işletme alanına yönelik bilimsel yayınlar kullanılarak yapılmıştır. Analizde, bilimsel yayınların anahtar sözcükleri üzerinden işletme alanında öne çıkan kavramlar ve çalışma alanları tespit edilmeye çalışılmıştır. SciMAT programıyla bilimsel haritalama analizi yapılarak inceleme dönemi içerisinde bu anahtar sözcüklere göre öne çıkan temalar belirlenmiştir.

Genel olarak, 1980-2015 dönemine bakıldığında, bu çalışmada esas alınan dönemler itibarıyla tematik değişim ortaya çıktığı görülmektedir. Bu tematik değişim, genel olarak birbirleriyle ilişkili çalışma alanlarının bazılarının öne çıkması bazılarının ise gerilemesi suretiyle gerçekleşmektedir. İşletme alanında psikolojik sözleşme çalışmalarının Türkiye adresli olarak yapılan ve Scopus veritabanında yer alan bilimsel yayın sayısı 7 adettir. Bu yayınların sayısı dünya genelindeki eğilimle uyumlu olarak 2000'li yıllarda artış göstermiştir. Bununla birlikte, bu alanda yapılan ve Scopus veritabanı tarafından taranan yayınların artırılması gerektiği değerlendirilmektedir. Bu kapsamda, 1980-1990 ve 1991-2000 dönemlerine göre *2001-2015 döneminde* işletme alanında tematik yoğunlaşmanın nispeten fazla oluğu tespit edilmiştir.

1980-2015 döneminde işletme alanında "psikolojik sözleşme" ile ilgili 794 adet bilimsel yayın tespit edilmiştir. Bu yayınların %93,8'ini makale, konferans özeti ve incelemeler oluşturmaktadır. Bunlar içerisinde en büyük pay makalelere aittir. Buna göre psikolojik sözleşme kavramının gelişiminin başta makaleler (%80,1) olmak üzere konferasn özeti (% 7,30) ve incelemeler (% 6,40) yönlendirmektedir. 1980-2015 döneminde işletme alanında yapılan bilimsel yayınların sayısı artma eğilimi göstermektedir.

Rousseau tarafından yapılan psikolojik sözleşmenin tanımı, psikolojik sözleşme kavramını araştıranların ilgisini önemli ölçüde artırmıştır. Birçok çalışma Rousseau'nun sözleşme tanımını uygulamış (1989) ve onun eserlerini referans olarak kullanmıştır. Rousseau'nun psikolojik sözleşme ile ilgili eserleri ampirik araştırmalarda kavramının kullanımını önemli ölçüde teşvik etmektedir. Böylece Rousseau, psikolojik sözleşme kavramını araştıranların yaklaşımlarını birleştirmeyi büyük ölçüde başardığı söylenebilir. Buna göre 1990 yıllarından itibaren "psikolojik sözleşme" çalışmaları başlı başına bir tema olarak gelişmeye başlamıştır. Böyle bir temanın ortaya çıkması, hem doğrudan psikolojik sözleşme çalışmalarının yoğunluğunun hem de diğer temalarla ilişkilerinin arttığını göstermektedir. 2000'li yıllardan itibaren psikolojik sözleşme çalışmalarında kavramsal/kuramsal çerçevenin çoğunlukla, "örgütsel bağlılık" ve "psikolojik sözleşme ihlali", "işten ayrılma niyeti" ve "iş tutumu" kavramları üzerine kurulmaya başlamıştır.

2000'li yıllardan itibaren "psikolojik sözleşme " teması "psikolojik sözleşme ihlali" temasına dönüşmüştür. Buna göre, işletme alanındaki çalışmalarda "ihlal" temasının öne çıktığını söylemek mümkündür. Özellikle psikolojik sözleşme ihlalinin ilişkili olduğu temaların "Yunanistan", "aracılık", "eski çalışanlar", "işten ayrılma niyeti", "iş tutumu" ve "sözleşme" temalarıyla ilişkili olması, aslında psikolojik sözleşme olgusuna yön veren kavramsal çerçeveyi göstermektedir.

2001-2015 döneminde incelenmesi gereken temalardan birisi de "Sosyal değişim" temasıdır. Özellikle sosyal değişim temasının gelişiminin incelenmesi, psikolojik sözleşme çalışmalarının dönüşümü hakkında temel paradigma değişiminin görülebilmesi açısından önemlidir. Özellikle, sosyal değişim temasının gelişimine paralel olarak, ülkelerin geçiş süreçlerinde, kriz dönemlerinde ve yaşanan iş ilişkilerinde bu yaklaşımının geliştiğini söylemek mümkündür. Sosyal değişim temasının kavramsal/kuramsal gelişimine etki eden alt temalar "iletişim", "kendine özgü fırsatlar", "geçici büyüme", "örgütsel bağlılık", "çalışan ilişkileri", "örgütsel kimlik", "kültür", "karşılılık" ve "Hindistan"dır. Bu yönüyle, günümüzde sosyal değişime ilişkin pisikolojik sözleşme çalışmalarının öne çıktığını söylemek mümkündür.

İşletme alanında yapılan psikoljik sözleşme çalışmalarının genellikle yönetim ve organizasyon anabilim dalı çerçevesinde gelişim göstermiştir. Özellikle, 2001-2015 döneminde yönetim ve organizasyona ilişkin alt temelar "Ekonomi", "ABD", "metodoloji", "personel yönetimi", "psiklojik yönler", "örgüt kültürü", "insan", "makale" çalışmalarının öne çıkması muhtemel konular oldukları ve bu dönemde bu konularının daha fazla ele alınmaya başlanacağını söylemek mümkündür.

Sonuç olarak, işletme alanında psikolojik sözleşme kavramının gelişiminin anlaşılmasında bibliyometrik analiz ve bilimsel haritalama analizi yönteminden istifade etmek mümkündür. Bu kapsamda, dönemler itibarıyla ortaya çıkan temalar, bu temalar içerisinden öne çıkan çıkan ya da gerileyen alt temalar, gerek dönem içi gerekse dönemler arasında temaların kavramsal ilişkileri ortaya konulabilmektedir.

KAYNAKÇA

Aykanat, Z. (2014) *Psikolojik Sözleşmenin İhlali Algısında Örgütsel Adaletin Etkisi ve Etik Liderin Aracı Değişken Olarak Rolü: Kalkınma Ajanslarında Uygulama*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Baccili, P.A., (2001) "*Organization And Management Obligations in a Framework of PsychologicalContract Development and Violation"*, (Doctoral Thesis), California.

Bull, R.A. (2008) *Psychologıcal ContractUunder-Fulfillment:Leader-Member Crossover,* (Doctoral Thesis), Purdue University.

Burgess, D. F. **(**2010) *A Structural Equatıon Modeling Approach To The Study Of The Psychologıcal Contract And The Implıcatıons For Federal Leaders*, (Doctoral Thesis), Unıversity Of Phoenix

Camble, D. A.J. (2008) *The Psychologıcal Contract:The Development and Valıdatıon Of A Managerıal Measure,* **(**Doctoral Thesis), The University of Waikato

Cobo, M. J., López Herrera, A. G., Herrera Viedma, E. & Herrera, F. (2011). Science Mapping Software Tools: Review, Analysis, and Cooperative Study Among Tools. Journal of the American Society for Information Science and Technology, 62(7), 1382-1402.

Cobo, M.J., López-Herrera, A.G., Herrera-Viedma, E., & Herrera, F.(2012). SciMAT: A New Science Mapping Analysis Software Tool. Journal Of The Amerıcan Socıety For Informatıon Scıence And Technology, 63(8):1609–1630.

Cobo, Manuel J. ve López-Herrera, A. G. ve Herrera-Viedma Enrique (2015) A Relational Database Model for Science Mapping Analysis, Acta Polytechnica Hungarica Vol. 12, No. 6,.43-62.

Coyle-Shapiro, Jacqueline A-M. ve Parzefall, M. (2008) "Psychological contracts. In: Cooper, Cary L. And Barling, Julian, (eds.) The SAGE Handbook Of Organizational Behavior" *SAGE Publications*, London UK http://eprints.lse.ac.uk.

Demiral, Ö. **(**2008) *Örgütsel Bağlılığın Sağlanmasında Personel Güçlendirme Ve Psikolojik Sözleşmenin Etkisine İlişkin Bir Araştırma,* (Yüksek Lisans Tezi), Niğde Üniversitesi.

Freese, C. ve Schalk, R. (2008), "How To Measure The Psychological Contract? A Critical Criteria-Based Review Of Measures", *South African Journal of Psychology*, 38(2), , s. 269-286.

Hao, Z., Sandy J.W., Brian, C., Glibkowski, J.B. (2007) "The Impact of Psychological Contract Breach on Work-Related Outcomes", *Personel Psychology*, Autumn, 60, 647-680.

Henry L.T. *March James and Simon Herbert, Organizations*, Chapter 7, s. 95, http://www.sagepub.com.

Kotter, J. (1973) "*Psychological Contract*", California Management Review, 91-99.

Martinez, M. A., Cobo, M. J., Herrera, M. & Herrera-Viedma, E. (2015). Analyzing the Scientific Evolution of Social Work Using Science Mapping. Research on Social Work Practice, 25 (2), 257-277.

Mimaroğlu, H. (2008) *Psikolojik Sözleşmenin Personelin Tutum ve Davranışlarına Etkileri: Tıbbi Satış Temsilcileri Üzerinde Bir Araştırma,* (Doktora Tezi), Çukurova Üniversitesi.

Morrison, E.W. ve Robinson, S.L. (1997) "When Employees Feel Betrayed: A Model Of How Psychological Contract Violation Develops", *Academy of Management Review*, Vol. 22, No. 1

R. Cartes-Velásquez, C. Manterola-Delgado, (2014) Bibliometric analysis of articles published in ISI dental journals, 2007–2011, Scientometrics 98 2223– 2233.

Raeder, S. (2005)"The Fairness Of The Psychological Contract İn The Context Of Work Flexibility: A Multilevel Approach", *Swiss Federal Institute of Technology Zurich: Organization Work and Technology Group,* Zurich: Switzerland, http://www.iew.uzh.ch

Saka, A. ve Igamı, M. (2007) Mapping Modern Science Using Co-citation Analysis, 11th International Conference Information Visualization (IV'07), .1-6.

Schalk, R. ve Roe, R. (2007), *Towards a Dynamic Model of Psychological Contract Violation,* Executive Management Committee/Blackwell Publishing Ltd., Oxford, USA.

Sengupta, I. N. (1992). Bibliometrics, Informetrics, Scientometrics and Librametrics: An Overview. Libri, 42 (2), 75-98.

Small, H. (1997) Update On Scıence Mappıng: Creatıng Large Document Spaces, Scientometric, Vol. 38, No. 2, 275-293.

Small, H. (1999) Visualizing science by citation mapping, J. Am. Soc. Inf. Sci. 50 799–813.

Smitson, J. Lewis, S. (2004)"The Psychological Contract and Work-Family", *Organization Management Journal,* Vol. 1, No. 1, 70-80.

Suazo, M.M. (2003) *An Examination of Antecedents and Consequences of Psychological Contract,*(Doctoral Thesis), Kansas University.

Syed, S. (2010), *Impact Of Organizational Restructuring On Psychological Contract Breach And Attitudes Of Employees Working İn Private Commercial Banks Of Pakistan*, (Master Thesis), The University Of Twente.

Tabak, A., Barbak, A. Ve Öztürk, T. (2015) "Kamu Politikası Disiplinindeki Dönüşümü Bibliyometrik Analiz Yöntemiyle Anlamak Mümkün Mü?", VI. Kamu Politikaları Çalıştayı, 16-18 Eylül Sakarya, ss.85-93.

Tabak, A., Barbak, A. Ve Öztürk, T. (2016) "Kamu Politikası Disiplinindeki Dönüşümü Bibliyometrik Analiz Yöntemiyle Anlamak Mümkün Mü?", EUL Journal of Social Sciences 2016; VII(II):117-143.

Turunç, Ö. ve Çelik M. (2010), "Çalışanların Algıladıkları Örgütsel Destek ve İş Stresinin Örgütsel Özdeşleşme ve İş Performansına Etkisi", *Yönetim ve Ekonomi*, 17(2), 183-206.

Türker, E. (2010), *Psikolojik Sözleşme İle Örgütsel Bağlılık İlişkisi: Sağlık Çalışanları Üzerinde Bir Uygulama,* (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

Van, R. ve Anthony, F.J. (2014) Advances in bibliometric analysis: research performance assessment and science mapping, http://www.portlandpress.com/pp/books/online/wg87/087/0017/0870017.pdf pp 17-28. Erişim Tarihi: 12.04.2016

Yang, L. ve Yang L. (2009), *An Empirical Study on the Psychological Contract Structure of Service Enterprise: With Bank for Example*, 978-1-4244-3662-0/09 IEEE, 682 – 687.

Yönetim Bilimleri Dergisi/Journal of Administrative Sciences
Cilt / Volume: 15, Sayı / N: 29, ss. / pp.: 265-282, 2017

Bilgi Ekonomisinde Kentlerin Yeri

Rüya ATAKLI YAVUZ*

Özet
Bu çalışmanın amacı bilgi ekonomisinde kentlerin yerini ve taşıdığı önemi açıklamaktır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan dönüşüm toplumların da yeniden şekillenmesine yol açmaktadır. Toplumların şekillenmesi beraberinde küresel çapta üretim ve mekanın da şekillenmesini doğurmaktadır. Küresel ekonomide üretim ve mekânın şekillenmesini incelerken özellikle kentleri ele almak gerekmektedir. Çünkü kentlerin şekillenmesinde, gelişmesinde ve ilişkilerinde global bilgi ekonomisinin içinde yer alan ekonomilerin çeşitliliği ve çalışma kültürleri topluca gözlemlenebilir. Çalışmada öncelikle bilgi ekonomisi kavramından bahsedilmiştir. Ardından kent kavramı ve bilgi ekonomisinde kentlerin yerine değinilmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre bilgi ekonomisinin gelişmesi kentler üzerinde olumlu ve olumsuz pek çok etki meydana getirmektedir. Bilgi ekonomisi kentleri yeniden biçimlendirmektedir.
Anahtar Kelimeler: *Bilgi ekonomisi, kent, küreselleşme, teknolojik gelişmeler*
Jel Kodları: *O33, D83, F60*

Place of Cities in the Information Economy

Abstract
The purpose of this study is to explain the importance of cities in the knowledge economy. The transformation in information and communication technologies leads to the reshaping of societies. The shaping of societies also leads to the formation of production and space on a global scale. When examining the formation of production and space in the global economy, it is especially necessary to address cities. Because the diversity of the economies within the global information economy and the working cultures can be collectively observed in the formation, development and relations of cities. In the study, firstly the concept of knowledge economy was mentioned. Then, the concept of city and the knowledge economy are replaced by cities. According to the results obtained from this paper the development of the knowledge economy brings many positive and negative effects on the cities. The knowledge economy is reforming cities.
Keywords: *Information economy, city, globalization, technological developments*
Jel Codes: *O33, D83, F60*

* Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, ruyaatakli@comu.edu.tr

1.GİRİŞ

Dünya ekonomisi, üç köklü değişim yaşamıştır. Alvin Toffler(1996), bu değişimleri "değişiklik dalgası" olarak adlandırmaktadır.[1] Buna göre birinci değişiklik dalgası tarım devrimidir. İkinci dalga sanayi devrimi ve üçüncü dalga sanayi üstü toplum olarak nitelendirdiği bugün içinde bulunduğumuz "bilgi toplumu"dur. Yani sanayileşme sürecini tamamlamış ve bazı yeni sanayileşmiş ülkelerde sanayi ötesi toplum ya da bilgi toplumu/ekonomisi olarak tanımlanan yeni bir toplumsal/ekonomik düzen oluşmuştur.

Günümüzde geçmişe kıyasla pek çok yönden farklı özellikle bilgi temelli yeni bir ekonomik düzen ortaya çıkmıştır. Hızla artan teknolojik yenilikler, taşımacılık teknolojisindeki gelişmeler, bilgi birikiminin, bilgi taşmalarının ve bilginin iletim hızının artması, yüksek teknolojiye sahip toplumların sayısının geçmişe nazaran sayılarının artmasına ve daha karmaşık ekonomik ilişkiler, daha fazla iş sahası, daha fazla baskı ve çıkar grubu ve daha fazla politik gücün ortaya çıkmasında rol oynamaktadır. Bu yeni ekonomik düzende değişime uğrayan ekonomik şartlar, yapılar ve ilişkiler, özellikle bilgiye dayalı gelişmelerin sayesinde, toplumları daha hızlı ve etkili biçimde yeniden şekillendirmektedir.

Özellikle bilgi ve iletişim teknolojilerinin son yıllardaki gelişimi, iletişim hızını artırıp maliyetleri düşürerek, daha hızlı ve ucuz etkileşim sağlayarak, dağıtımı kolaylaştırarak küreselleşmeyi hızlandırmıştır. Dünya ekonomisinin son 15-20 yıl içinde hızlı bir biçimde küreselleşme sürecine girmesiyle beraber, ülkeler arasında ticaret sınırlarının önündeki engeller giderek azalmaya ve ortadan kalkmaya başlamıştır. Böylece uluslararası ticaret hacmi artmış, gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere ileri teknoloji transferi gerçekleşmiş, uluslararası finans piyasaları gelişmiş, ülkeler arasındaki işgücü akımları hız kazanmış, yabancı sermaye akışında hem miktar hem de yön bazında önemli gelişmeler meydana gelmiştir.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan dönüşüm toplumların da yeniden şekillenmesine yol açmaktadır. Toplumların şekillenmesi beraberinde küresel çapta üretim ve mekanın da şekillenmesini doğurmaktadır. Küresel ekonomide üretim ve mekânın şekillenmesini incelerken özellikle kentleri ele almak bize yol gösterici olacaktır. Çünkü kentlerin şekillenmesinde, gelişmesinde ve ilişkilerinde global bilgi ekonomisinin içinde yer alan ekonomilerin çeşitliliği ve çalışma kültürlerini topluca gözlemleyebiliriz. Ayrıca kentlere odaklanmak, küresel ölçekteki stratejik yerlerde birbirine bağlı dinamikler tarafından şekillenen bir coğrafya belirlememizi de kolaylaştıracak bir faktördür. Günümüz dünya ekonomisi bilgi ekonomisine dayalı, bilgi teknolojilerini yoğun olarak kullanan bir ekonomiye dönüşmüştür. Bu dönüşüm ülkelerin sosyal ve ekonomik olarak kalkınmalarını dolayısıyla kentlerin de gelişmesini sağlamaktadır.

1 Alvin Toffler. *Üçüncü Dalga,* (Çeviren: Ali Seden), 3. Baskı, Altın Kitaplar Basımevi, İstanbul, 1996, s. 20-21.

2.BİLGİ EKONOMİSİ TANIMI VE ÖZELLİKLERİ

2.1.Bilgi Ekonomisi Kavramı

Bilgi; öğrenilen, şuura yerleşen ve davranışa geçerek uygulanan gerçek olarak tanımlanabilir. Türkçe'de bilgi sözcüğü iki anlamda kullanılmaktadır. Birincisi; öğrenme, gözlem ve araştırma yoluyla edinilen gerçektir. İkincisi ise, insan zekasının çalışması sonucu ortaya çıkan zihni üründür.[2] Bilgi, üretimin verimliliğini, üretim ve dağıtım sürecinin etkinliğini, ürünlerin kalite ve miktarını, üretici ve tüketiciler açısından mal ve hizmetler arasında tercih yapma olanağını artırmada en önemli araçtır.[3]

Ekonomik faaliyetlerin bilgi temelli olarak gerçekleştirildiği ekonomik yapı bilgi ekonomisi olarak tanımlanabilmektedir. Bilgi ekonomisi, küreselleşme olarak nitelenen evrensel bütünleşme idealinin ekonomik ayağını oluşturan yeni düzeni ifade etmektedir. Bilgi ekonomisi bilginin üretilmesinin yanı sıra kullanılması ve yayılmasına dayalı bir ekonomidir.[4] Başka bir tanıma göre bilginin üretimi, işlenmesi, küresel ağlar üzerinde dolaşıma girmesi ve paylaşımının yarattığı ekonomik değer üzerine kurulu olan ekonomik faaliyetler, "bilgi ekonomisi" ya da "bilgi-temelli ekonomi" olarak adlandırılmaktadır.[5]

Bilgi, bütün ekonomik sistemlerin temelinde yer alır. Bilgiye dayanmayan bir toplumsal ve ekonomik sistem düşünmek mümkün değildir. Ancak sanayi ekonomisinin kaynakları ya da üretim faktörleri, "toprak, işgücü, sermaye ve girişim gücü" iken bilgi ekonomisinin en temel kaynağı "bilgi" olmaktadır. Dolayısıyla bilgi ekonomisini diğer ekonomilerden ve sanayi ekonomisinden ayıran temel fark, bilginin ekonomik üretim faktörleri içinde birincil önceliğe sahip olması ve bilgi teknolojileri yardımıyla bilginin üretimindeki ve kullanımındaki artıştır.[6]

- Bilgi ekonomisinin temel özellikleri şöyle sıralanabilir[7]:
- Bilgi ekonomisinde sürekli artan hızda teknolojik gelişmeler yaşanmaktadır.
- Bilgi ekonomisinde bilişim ve bilgi yoğun faaliyetler artış göstermektedir.
- Bilgi ekonomisinde mal ve hizmetlerin ürün dönemleri ve piyasaya giriş süreleri kısalmaktadır.
- Bilgi ekonomisinde piyasalar küreselleşmiş durumdadır.
- Bilgi ekonomisinde endüstri kolları arasındaki farklar belirsizleşmiştir.

2 Adem Kalça; Yeşim Atasoy. "Ekonomik Büyüme Aracı Olarak Bilgi Yayılımları ve İnovasyon." *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi* 3.2 (2008): 95-110. s.97.

3 Coşkun Aktan. "Yeni Ekonomi ve Yeni Rekabet", *TİSK Rekabet Dizisi, 2004, Yayın No: 253.s.152.*

4 Süleyman Kevük. "Bilgi Ekonomisi", Journal of Yaşar Universty, 2006, 1(4), s. 322.

5 Rahmi Yamak; Necmettin Alpay Koçak. "Bilgi Teknolojisi Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri: 1993-2005." *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi,* 2.1, 2007, s.335

6 Çiğdem Kavak. "Bilgi Ekonomisinde İnovasyon Kavramı ve Temel Göstergeleri", 2012, www.ab.org.tr/ab09/kitap/kavak_inovasyon_AB09.pdf, 09.12.2015. s.1

7 Djoen S Tan; Aad A. Uijttenbroek. "Information Infrastructure Management: A New Role for IS Managers." *Information Systems Management,* 14.4,1997, s.33.

Bilgi ekonomisi kavramı, küresel ölçekte yenilik ve yaratıcılığın hakim olduğu bir ekonomik yapı sunmaktadır. Ayrıca küresel dünya içerisinde bilgi temelleri üzerine kurulan yeni bir ekonomidir. Bilgi ekonomisinde faaliyetlerin odağında bilgi olduğu gibi rekabet çabalarını şekillendiren temel faktör de bilgi olmaktadır.[8] Bilgi ekonomisinde yeni temel teknolojilerin gelişimiyle bilgi sektörü, bilgi üretimi, bilgi sermayesi ve nitelikli insan faktörü önem kazanmıştır. Ayrıca bilgi ekonomisinde eğitimin sürekliliği ön plana çıkmıştır. Bilgi ekonomisi, iletişim teknolojileri, bilgi otoyolları, elektronik ticaret gibi yeni gelişmeler ile toplumu ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal açıdan sanayi toplumunun ötesine taşıyan bir gelişme aşamasıdır.[9] Bilgi ekonomisi, herhangi zamanda, herhangi bir yerde, elde edilen bilginin iletimi yoluyla; üretim, satış, hizmet dolaşımı, toplumsal etkinlik ve genel iletişimin gerçekleştiği ekonomidir.[10]

Bilgi ekonomisini, kısaca küreselleşmenin ekonomik ayağını oluşturan ekonomi yani bir iktisadi sistemde tüm ekonomik faaliyetlerin bilgi temelli olarak gerçekleştirildiği ve söz konusu faaliyetlere bilginin entegre edildiği ekonomik yapı olarak tanımlamak mümkündür.

Bilgi ve iletişim teknolojileri, bilgi ekonomisinin en önemli unsurlarıdır. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, yeni elektronik pazar yerlerinin ve ağ yapıları oluşmasına imkan sağlamaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojileri hanehalklarının, işletmelerin ve hükümetlerin birbirleriyle daha etkin iletişim kurmalarını sağlamaktadır. Bilgi ekonomisinde, bilgi oluşturulur ve dijital teknoloji aracılığıyla kolayca aktarılır. Bilgisayar sayesinde dünyanın bir ucundan diğer ucuna çok kısa bir sürede bilgi ulaştırılabilir. Bu durum işlem ve zaman maliyetlerini hatırı sayılır bir biçimde azaltır.

2.2.Süreç Olarak Bilgi Ekonomisi

Bilgisayar kullanımı 1950 ve 1960'lı yıllarda başlamıştır. Fakat kullanımın yaygınlaşması 1980'li ve 1990'lı yılları bulmuştur. Batı dünyasında 1970'lerde yaşanan kriz sonucu 1980'lerin başında neo-liberal iktisat politikaları uygulanmaya başlanmıştır. Bu dönemde enformasyon teknolojisine dayalı sanayi politikaları ile bilişim yatırımlarının çoğaltan etkisinin istihdam ve büyüme üzerinde olumlu etkileri olacağı beklentisi birçok ülkede yaygınlaşmaya başlamıştır.[11]

Amerika Birleşik Devletleri'nde 1980'li yıllarda, bilgi teknolojilerine yapılan yatırımlar, 1990'lı yıllarda tahminlerin üzerinde büyümeye, yüksek istihdama (düşük işsizlik) neden olmuştur. Büyümenin nedenlerini ve bazı ülkelerin diğer ülkelerden neden hızlı büyüme kaydettiğini anlamaya çalışan araştırmacılar, büyüme kaydedi-

8 Bahar Berberoğlu. "Bilgi Toplumu ve Bilgi Ekonomisi Oluşturma Yolunda Türkiye ve Avrupa birliği." *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29.2 (2010), s.114.

9 Coşkun Can Aktan; Mehtap Tunç. "Bilgi Toplumu ve Türkiye", *Yeni Türkiye Dergisi, Ocak-Şubat, 1998, s.124.*

10 Oya Gürdal. "Bilgi Ekonomisi ve/veya Yeni Ekonomi'nin Reddettikleri." *Bilgi Dünyası, 5.1, 2004, s.53.*

11 Süleyman Kevük."Bilgi Ekonomisi", Journal of Yaşar Universty, 1(4), 2006, s. 320.

len ülkelerde verimliliğin arttığını tespit etmişlerdir. Verimlilik artışının nedenleri incelendiğinde de bilgi ve iletişim teknolojilerine yapılan yatırımların bu süreçte en önemli unsurlardan biri olduğu tespit edilmiştir.[12] Bilgi teknolojilerinin ekonomik alana etkisi olarak sıralanan, üretimde verimliliğin artması, ulaşım ve taşıma maliyetlerinin azalması, yeni ürünler sunma, teknolojinin kendisinin bir iktisadi değer olarak alım-satıma konu olması, bir yandan insanlık için fayda yaratan faaliyetler olarak değerlendirilebilirken diğer yandan da bildik kapitalist sistemin silahlarının daha da kuvvetlenmesi olarak algılanabilir.[13]

İnternet, telekomünikasyon ve bilgi teknolojilerinin kullanımındaki hızlı gelişmeler, ekonominin yapısında ve işleyişinde önemli değişimlere yol açmaktadır.[14] Son yıllarda bilgi üretiminin hızlanmasıyla hızlı teknolojik gelişmeler gerçekleşmektedir. Bu durum rekabet kavramına da yeni bir boyut kazandırmıştır. Ucuz işgücü ve doğal kaynaklara dayalı rekabet anlayışı yerini uluslararası piyasalarda rekabet edebilen üretim teknolojilerine dayalı rekabet anlayışına bırakmıştır. Bu durumda ekonomik olarak güçlü olmayı arzu eden toplumların tüketici tercihlerini ön planda tutan esnek bir üretim yapısı oluşturmalarını gerektirmektedir. Bunu yapabilmek için yerel kaynaklardan ve yüksek nitelikli işgücünden etkin biçimde faydalanılması, modern işletmecilik anlayışının benimsenmesi, araştırma ve geliştirmeye (Ar-Ge) ağırlık verilmesi gerekmektedir. Ayrıca teknoloji üreten, özgün tasarım ve marka yaratan, uluslararası pazarlarda rekabet edebilme becerisine sahip bir sanayi politikası geliştirmesi önem arz etmektedir.[15]

Günümüzde, bilişim ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelere paralel olarak herhangi bir ülkedeki herhangi bir firmanın iyi nitelikli girdi kaynaklarına erişiminin kolaylaştığı ve ulaştırma maliyetlerinin önemli ölçüde düştüğü gözlenmektedir.[16]

Teknoloji, bilim ve iletişim sistemleri arasındaki döngüsel ilişki aracılığı ile bilginin dolaşım hızı artmıştır. Bilginin, hızlı bir biçimde toplumdaki en küçük birime kadar ulaşabilmesi sonucu, toplumsal ve bireysel bilinçlenme ile birlikte, mal ve hizmet talepleri de değişime uğramıştır.[17]

Bilginin üretimde faktör olarak kullanılmasıyla yeni sektörler ortaya çıkmıştır. Bu sektörlerin ortaya çıkmasıyla birlikte daha önce önemli olan sektörler giderek

12 Arif Özsağır. "Bilgi Üretimi ve Bilginin Üretime Dönüştürülmesinde Teknoparkların Önemi" *içinde; 6. Uluslararası Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı, İ.Ü İktisat Fakültesi, İstanbul, Aralık, 2007, s. 294.*

13 Funda Rana Adaçay. "Enformasyon Emperyalizmi: Bilgi Ekonomisi", *www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_Uye/Adacay Dec07.pdf, 2004, Erişim Tarihi: 08.12.2015, s.4.*

14 Burcu Kılınç Savrul, Cüneyt Kılıç. "Eski Ekonomiden Yeni Ekonomiye Yaşanan Yapısal Dönüşümün Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri." *Sosyal Bilimler Dergisi* 2, 2011, s.27.

15 İsmail H. Yücel. "Türkiye'de Bilim Teknoloji Politikaları ve İktisadi Gelişmenin Yönü", *T.C. Devlet Planlama Teşkilatı, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü*, Yayın no. DPT: 2690, Haziran 2006, s. 1.

16 Şeref Saygılı. "Bilgi Ekonomisine Geçiş Sürecinde Türkiye Ekonomisinin Dünyadaki Konumu." *Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Stratejik Araştırmalar Dairesi Başkanlığı, Yayın No. DPT* 2675, 2003, s.33-34.

17 A. Yılmaz Ata. "Yeni Ekonomik Düzenin Kavramsal Çerçevesi ve Ekonomilere Sunduğu Fırsatlar: Adana Ekonomisi Üzerine Bir İnceleme."*Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 18.1, 2009, s.30.

önemlerini yitirmeye başlamışlardır.[18] Bilgi ekonomisinde emek-yoğun sanayilerden bilgi yoğun sanayilere geçiş sonucunda beden işçiliği yerini artık bilgi işçiliğine bırakmıştır.[19] Bilgi ve iletişim teknolojilerinin sağladığı alt yapı, ekonominin her kesiminde yeni olanaklar ve yeni üretim biçimlerinin ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

Dünyada teknolojik ilerlemelerle birlikte çok büyük ve hızlı değişimler yaşanmaktadır. Bilişim sektörünün gelişmesi ile birlikte, bilgi ve iletişime dayalı iş kolları geleneksel sanayi alanlarında görülen iş kollarının yerini almaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojilerine yatırım yapan ülkelerin milli gelirleri daha hızlı artmaktadır[20].

Bilişim teknolojilerinin hızla gelişmesi ve her alanda kullanılır hale gelmesiyle yeni becerilere ihtiyaç artarken, bunların karşılanmasına yönelik olarak eğitim, beceri geliştirme eğitimi, yaşam boyu öğrenme, işgücü mobilitesinin artırılması ve ülkeye yüksek beceriye sahip işgücü girişinin (beyin göçü) desteklenmesi önem arz etmektedir.[21]

Bilgi toplumunda gelişen ilişki ağları bir "sibermekan" (cyberspace) yaratmaktadır. Bu sibermekan, sabit noktaları değişik türdeki bilgisayarlardan oluşan geniş bir telekomünikasyon ağından oluşmaktadır. Bu sibermekan oluşumu dünyada bilgi iletişim ve işlem kapasitesini artırarak bilginin yayılmasını kolaylaştırırken, üretim alanında üstünlüğü korumak isteyen ülkeler, kendi üstünlüklerini yeniden üretecek biçimde bu sistemi denetim altına almak istemektedir. Bu durum, teknolojik gelişmenin yarattığı potansiyelin gerçekleşmesine engel olmaktadır. Sibermekan, bireyleri özgürleştirici bir potansiyel taşımasına karşın, bunun üstünde kurulmaya çalışılan denetim biçimleri, bireyleri bu ağlara bağlı kukla terminallere dönüştürerek; onları özgürleştirmek yerine yalnızlaşma tehlikesiyle karşı karşıya bırakabilmektedir.[22]

3.BİLGİ EKONOMİSİNDE KENT

3.1.Kent Kavramı

İnsanların toplu biçimde yaşamlarını sürdürmek için üzerinde yaşadıkları yeryüzü parçası kent olarak adlandırılabilir. Fakat bu tanım oldukça basit bir tanımdır ve kent kavramını tam olarak karşılayan bir tanım değildir. Kent tanımlanırken temel alınabilecek pek çok kıstas bulunmaktadır. Yönetsel sınırlar, nüfus, ekonomik ölçütler ve toplumbilimsel ölçütler temel alınarak kentin birçok farklı tanımı yapılabilir.

18 Erkan Oktay; Sebahattin Kaynak. "Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkelerinin Bilgi Ekonomisi Girdi ve Çıktı Değişkenleri Arasındaki Kanonik İlişkinin Araştırılması." *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 10.2, 2007, s.420.

19 Faruk Kocacık. "Bilgi Toplumu ve Türkiye." *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 27.1, 2003, s.5.

20 Burcu Kılınç Savrul, Cüneyt Kılıç. "Küreselleşme Sürecinde Bilişim Sektörünün Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkeleri'nin Ekonomileri Üzerindeki Etkileri." *İktisat Fakültesi Mecmuası* 61.2, 2011, 258.

21 Mehmet Ali Kelleci. *Bilgi Ekonomisi, İşgücü Piyasasının Temel Aktörleri ve Eşitsizlik: Eğilimler, Roller, Fırsatlar ve Riskler*, Devlet Planlama Teşkilatı, 2003. s.33.

22 İlhan Tekeli. *Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011, İstanbul, ISBN: 9787-975-333-267-5. s. 55.

Tekeli (2011), kenti "tarımsal olmayan üretim yapılan ve tüm üretimin denetlendiği, dağıtımının koordine edildiği, belirli teknolojinin beraberinde getirdiği, büyüklük, yoğunluk, heterojenlik ve bütünleşme düzeylerine varmış yerleşme türü" olarak tanımlamaktadır.[23]

Keleş (1996)'in Kentleşme Politikası adlı eserinde ekonomik kıstaslara dayanılarak kent, mal ve hizmetlerin, üretim, dağıtım ve tüketimi sürecinde toplumun sürekli olarak değişen gereksinimlerini karşılamak için ortaya çıkan bir ekonomik mekanizma olarak tanımlanmıştır. Keleş (1996)'e göre, bir yerleşmede yaşayan nüfusun büyük çoğunluğu tarım dışı faaliyet gösteriyorsa, bu yerleşme kent olarak kabul edilebilir.[24]

Kent, çevresine bakarak bir merkez oluşturan, toplama ve dağıtma özelliği olan, tarım dışı sanayi ve hizmet faaliyetlerinin yoğunlaştığı, tarımsal ve tarım dışı faaliyetlerin kontrol yeri ve bu bağlamda örgütlenme ve uzmanlaşma ile beliren özgün bir kentsel yaşama sahip olan yerleşim yeri olarak da tanımlanabilmektedir. Günümüzde, dünya üzerindeki insanların önemli bir bölümü yaşamlarını kentlerde sürdürmektedir. Kentler, nüfusu belli bir büyüklüğü ve yoğunluğu aşan, ekonomisi daha çok tarım dışı etkinliklerde yoğunlaşan ve kendi nüfusunun dışında etki alanı içinde yaşayanlara da hizmet sağlayan yerleşme birimleridir.[25]

Kentleşme hareketleri, ekonomik, teknolojik, siyasal ve psiko-sosyolojik faktörlerin etkisi altında ortaya çıkar. Bu dört kentleşme faktörünü birbirinden keskin sınırlarla ayırmak mümkün değildir. Çünkü bunların her biri diğerinden etkilenen ve birbirleriyle iç içe geçmiş etmenlerdir.[26] Kentlerde işgücü verimliliği kırsal kesime göre daha fazla artmaktadır. Bunun birinci nedeni 'mekansal ekonomiler' ile ilgilidir. İşçilerin başkalarına yakın mesafelerde bulunmalarının görerek öğrenme ve kendini daha iyi geliştirebilme gibi avantajları vardır. İkinci olarak ise kentlerde 'bilgi dağılımı' daha hızlı ve yoğun olarak gerçekleşmektedir. Aynı piyasada ortaya çıkan yeni bir metot bu mekanda bulunan herkese daha kısa sürede ulaşabilmektedir. Ayrıca kentlerde kırsal kesime göre daha çok 'uzmanlaşma' olmaktadır. Son olarak kentlerde bilgi alışverişi daha yoğundur ve 'yüz yüze ilişkiler' sağlanabilmektedir. Bütün bu nedenler kentsel işgücü piyasasında talep artışını sağlayan etkenlerdir.[27] Bir ülkedeki nüfusun kırsal kesimden kente yönelmesi ve dengenin kent lehine değişmesi olarak ifade edilebilecek kentleşme olgusu gerçekten ekonomik büyümede etkili olan faktörler arasında sayılmaktadır.[28]

23 İlhan Tekeli. *age.* s. 20.

24 Ruşen Keleş. *Kentleşme Politikası*, 3.Baskı, İmge Yayınevi, 1996, Ankara. s.75.

25 Nükhet Günbeyaz; Gamze, Turan. "Samsun İlinde Kentsel Büyüme Deseninin İncelenmesi" *TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası 12. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı, 11-15 Mayıs 2009, Ankara.s.1.*

26 Ruşen Keleş. *age*. s.24.

27 Ali Rıza Özdemir; Hacı Mehmet Taşçı. "Kentleşme ve Kentsel İstihdam, Ekonomik Büyüme İçin Önemli Bir Potansiyel Midir?" *Maliye Dergisi,* Temmuz-Aralık, 2000, Sayı 155, s.61.

28 Ali Rıza Özdemir; Hacı Mehmet Taşçı. age.s.59.

3.2.Bilgi Ekonomisi ve Kent

Günümüz dünya ekonomisi bilgi ekonomisine dayalı, bilgi teknolojilerini yoğun olarak kullanan bir ekonomiye dönüşmüştür. Bu dönüşüm ülkelerin sosyal ve ekonomik olarak kalkınmalarını dolayısıyla kentlerin de gelişmesini sağlamaktadır.

Küreselleşmeyle beraber teknolojik ve ekonomik gelişmelerin de etkisiyle kent mekanını oluşturan fiziksel çevrenin önemi gitgide azalmaya başlarken kentsel mekanın sosyal karakterinin önemi artmaya başlamıştır. Özellikle iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte yaşanan hızlı değişim, çok farklı kültürel yapıları yok etmekte ve tek bir kültürel yapıya dönüşmeye yol açmaktadır.[29]

Son yıllarda küreselleşme sürecinin sonucu olarak ekonomi, teknoloji ve iletişim alanında ortaya çıkan köklü değişimler mal, hizmet ve sermaye akımına yönelik ulusal denetimlerin zayıflamasına yol açmıştır. Bu durumda kentlerin yeniden ele alınması zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Bir anlamda, ulus devletlerin ekonomi ve yönetimdeki ağırlığın bir bölümünü yerel, bölgesel ve uluslararası mekanizmalarla sermaye güçlerine bırakması, kentleri ekonomik yarışmanın önemli aktörleri haline getirmiştir.[30]

Günümüz dünyasına yani 21. yüzyıla göz attığımızda artık küreselleşmiş bir dünyayla karşı karşıya bulunmaktayız. Uluslararası ticaretin hacmi, miktarı ve gelişim hızı daha önce hiç olmadığı kadar yüksek boyutlara ulaşmış durumdadır. Artık karşımıza küresel şehirler dediğimiz, işlevleri ve özellikleriyle ulusal sınırları aşan, finansal merkezler ve ticaret merkezleri olan kentler çıkmaktadır.

Küresel ekonomide üretim ve mekânın şekillenmesini incelerken özellikle büyük kentleri ele almak gerekmektedir. Çünkü küresel yeni dünya düzeninde yer edinmiş büyük kentler küresel bilgi ekonomisinin içinde yer alan ekonomilerin çeşitliliği ve çalışma kültürlerinin toplu bir özetini (tıpkı ampirik çalışmalarda ana kütlenin tümünün analize dahil edilemediği durumlarda ana kütleyi temsil eden örneklemlerin kullanılması gibi) bizlere sunabilecektir. Ayrıca kentlere odaklanmak, küresel ölçekteki stratejik yerlerde birbirine bağlı dinamikler tarafından şekillenen bir coğrafyanın meydana geldiğinin ispatını yapmayı kolaylaştıracaktır.

Bilgi teknolojilerinin giderek daha da önem kazanması sayesinde ekonomik faaliyetler gitgide küresel bir yapıya bürünmektedir. Bilgi ekonomilerine dayalı yeni dünya düzeninde küresel süreçlerin somutlaştırdığı ve hayata bağlandığı stratejik yerlere dayanarak yapılacak çıkarımlar sayesinde küreselleşmenin yapısal çözümünü yapmak mümkün olabilir. Bilgi ekonomisine dayalı olarak şekillenmeye devam eden bu stratejik yerler arasında ihracat işleme bölgeleri, off-shore bankacılık merkezleri ve daha karmaşık düzeyde stratejik önem taşıyan "küresel kentler" olarak adlandırılan kentler bulunmaktadır.

29 Ali Ulu; İlknur Karakoç. "Kentsel Değişimin Kent Kimliğine Etkisi." *Planlama Dergisi, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını* 29.3, 2004, s.62.

30 Bülent Duru. "AB Kentsel Politikası ve Türkiye Kentleri Üzerine." *Mülkiye Dergisi* 29.246, 2005, s.74.

Gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki teknoloji, maliyet, verimlilik ve rekabet gücü farklılığının temelinde; teknolojik gelişme hızındaki ve inovasyona yönelik faaliyetlerdeki yetersizlik, beşeri sermaye ve altyapı eksiklikleri, finansman sorunları, kurumsal ve yapısal sorunlar ile makroekonomik istikrarsızlıklar olduğu belirtilmektedir (Kılıç vd. 2011).[31] Bilgi ve iletişim teknolojilerinde ortaya çıkan gelişmelerin, ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınmaları üzerindeki pozitif etkisi, bilgi ekonomisi kavramını bir gelişmişlik ölçütü durumuna getirmiştir. Buna göre, ülkeler bilgi ekonomisi konumuna gelerek, gelişmişlik seviyelerini yükseltme amacına ulaşabilmeyi hedeflemektedirler. Bilgi ekonomisinin ekonomik gelişmenin başlıca göstergelerinden biri haline gelmesi ile ekonomik yapıda başlayan dönüşüm, hem politika yapıcıları yeni arayışlara yöneltmekte hem de ekonomik aktörleri bu doğrultuda bir değişime doğru itmektedir.[32] Günümüz dünyasına baktığımızda neredeyse her alanda bilgi ekonomisi tarafından oluşturulan yöntem, teknoloji ve davranışların yaygınlaştığı görülmektedir. Ülkeler tüm sektörlerin, süreçlerin ve aktörlerin elektronik ortama aktarılmasını sağlama için önemli çabalar harcamaktadır. E-devlet, e-belediye, e-seçim, e-yurttaş, e-iş, e-ticaret, e-ofis, e-eğitim, e-yönetişim gibi birçok bilgi temelli uygulama ortaya çıkmaktadır. Bu yeni uygulamalar siyasetin, ekonominin, yönetimin ve kültürün temel belirleyicileri haline gelmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin sunduğu olanaklar sayesinde, küçük yerleşim yerlerinde üretilen değerler küresel kentlere kolaylıkla aktarılmakta, her anlamda büyük bir küresel etkileşim yaşanmaktadır. [33]

Hall (1966 ve 1984) eserlerinde küresel kentleri pek çok açıdan tanımlamıştır.[34] Hall (1966 ve 1984)'a göre onlar ulusal ve uluslar arası alanda siyasi güç merkezleridir; bulundukları ülkelerde ve aynı zamanda komşu ülkelerde ulusal ve uluslar arası ticaret merkezleridir. Bankacılık, sigortacılık ve benzeri mali hizmetlerin; tıp, hukuk, yüksek öğrenim ve teknolojiye dayalı bilimsel uygulamalar gibi her türlü gelişmiş profesyonel aktivitenin merkezidir. Bilginin toplandığı ve dağıtıldığı, kitle iletişim merkezleridir. Azınlık için üretilen lüks mallar ile çoğunluk için üretilen kitlesel üretim mallarının bir arada görülebileceği, göze çarpan tüketim merkezleridir. Ayrıca sanatın, kültürün ve eğlencenin de merkezidir. Bu tür faaliyetlerin tümü büyüme eğilimini destekleyecek niteliktedir.

21. yüzyılda dünya kentleri gittikçe güçlenmiştir ve var olan işlevlerinin üstüne yeni işlevler yüklenmişlerdir. Ayrıca kentlerin değişen rolleri ve üstlendikleri yeni işlevler ile birlikte aralarındaki rekabet de gitgide artmıştır. Kentlerin rekabet gücünü artırmak için bilgi yoğun toplumsal sistemler geliştirilmeye çalışılmaktadır.

31 Çüneyt Kılıç, Burcu Kılınç-Savrul, Murat Ustaoğlu. "Teknoloji ve İnovasyonun Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye İçin Bazı Çıkarımlar." Girişimcilik İnovasyon & Ekonomik Kalkınma, 3. Uluslararası İstanbul İktisatçılar Zirvesi, İstanbul, 10-12 Ekim, *Proceeding Book*, 2011, 178.

32 Oytun Meçik. "Türkiye İçin 2010-2012 Dönemi Karşılaştırmalı Bilgi Ekonomisi Analizi." *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 8.2, 2013, s.116.

33 M. Akif Çukurçayir; Esra Çelebi. "Bilgi Toplumu ve e-Devletleşme Sürecinde Türkiye." *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi* 5.9, 2012, s.77.

34 Ayrıca ayrıntılı bilgi için bknz. Peter Hall. (1966) The World Cities. London: Weidenfeld and Nicolson. French, German, Italian, Spanish, and Swedish translations published simultaneously ve Peter Hall. (1984) The World Cities. 3rd edition. New York: St. Martin's Press.

Örneğin bilgi ve iletişim teknolojilerini kamu hizmetlerini sunmada daha etkin kullanarak, bireylerin bilgiye ulaşmaları ve kolaylaştırılmakta ve bugüne dek görülmemiş düzeyde fazla bilgiye ulaşmaları sağlanmaktadır.

Günümüz dünya ekonomisinde firmalar arası işlemlerin mekansal maliyetleri bazen çok yüksek (örneğin, yüz yüze bilgi alışverişinin birçok biçimi), bazen de beklenmedik şekilde düşük olabilmektedir (örneğin, uluslar arası para akışları). Ayrıca farklı ekonomik birimler arasındaki organizasyona ilişkin bağlar, çok yönlü sinerjiler ve artan-gelir etkisiyle güçlendirilmektedir. Scott, bu durumun kentsel üst düzey kümelenmelerin ve daha özgün şekliyle küresel kent-bölgelerin ortaya çıkmasında başlatıcı etki yaptığını savunmaktadır.[35] Teknolojide meydana gelen gelişmeler ve değişmeler kentleşmenin hızlanmasında rol oynamaktadır. İletişim ve bilgi kaynaklarının çokluğu işletmeleri kentlerde yoğunlaşmaya sevk etmektedir.

İletişim-ulaşım ağlarının kesişme noktalarındaki yerler uluslararası metropollere dönüşmektedir. Ekonomik ve siyasi merkez haline gelen kentler; hükümetin, finansmanın, ticaretin, medyanın, ulaştırmanın ve bilginin ulusal ve uluslararası merkezi olarak ulus devletini aşar hale gelmiş, "dünya kenti" unvanını kazanmışlardır.[36]

Douglass(2000), çalışmasında dünya kentlerinin sahip olduğu fonksiyonları şöyle sıralamıştır:[37]

- Finans fonksiyonu (bankacılık, sigortacılık, sermaye, gayrimenkul),
- Uluslararası şirketlere yönetim merkezliği yapma fonksiyonu,
- Küresel hizmetler (eğitim, ileri teknoloji vb.),
- Taşımacılık fonksiyonu (havalimanı, limanlar, hızlı tren),
- Bilgi fonksiyonu (yaratıcılık, yenilik, yayımcılık, film),
- Politik ve ideolojik fonksiyon (devlet, ekonomi ve toplum ilişkileri),
- Kültür fonksiyonu (kültür üretimi ve yayılımı) ve
- Olağanüstü olaylara ev sahipliği yapma fonksiyonu (olimpiyatlar, kongreler, vb.)'dur.

Küreselleşmenin tarihi bugün en yoğun biçimde Londra, Tokyo, New York, Bombay, Buenos Aires, Amsterdam, Singapur, Hong Kong, San Francisco, Şangay, Los Angeles gibi liman kentlerinde izlenebilir. Bu yerleşimler ekonomik ve siyasi gücün, küresel faaliyetler ve kendi eğilimleri tarafından şekillenen önemli nüfus gruplarının yoğunlaştığı merkezlerdir. Dünyanın en muhteşem şehirlerinin birço-

35 Allen Allen Scott."Küreselleşme ve Kent Bölgelerin Yükselişi", *European Planning Studies, Vol.9, No.7, 2001, çeviren: Kübra Cihangir Çamur, Planlama, 2004/3, s.813.*

36 Şafak Kaypak. "Bilgi Toplumu Olma Yolunda Kentsel Değişim ve Bilgi Kentleri." *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi* 6.1, 2011, s.122.

37 Mike Douglass. "Mega-Urban Regions and World City Formation: Globalisation, The Economic Crisis and Urban Policy Issues in Pacific Asia." *Urban Studies.* 37.12, 2000, s.2320.

ğu, göç ve ekonomik değişimin yarattığı tarihi desenden kaynaklanan tüm kültürel ve ekonomik karmaşıklığı ile kıyı yerleşimleridirler.[38]

Tablo 1: *Dünyanın En İşlek 50 Konteyner Limanı Sıralamasına Göre Bazı Limanların İşlem Hacimleri (2014)*

Liman	**Sıralama**	**Hacim (milyon TEU)**
Şanghay	1	35.29
Singapur	2	33.87
Hong Kong	4	22.23
Rotterdam	11	12.30
Hamburg	15	9.73
Antwerp	16	8.98
Los Angeles	19	8.33
New York	26	5.77
Ambarlı (İstanbul)	45	3.38
Salalah	50	3.03

Kaynak: *World Shipping Council, http://www.worldshipping.org/about-the-industry/global-trade/top-50-world-container-ports, Erişim Tarihi: 07.07.2016.*

Tablo 1.'de dünyanın en yüksek konteyner hacmine sahip 50 liman arasında yer alan bazı şehirler gösterilmektedir. Dünyanın en yüksek konteyner hacmine sahip limanı Şanghay limanıdır. Daha önce de değinildiği gibi küresel şehirler pek çok alanda olduğu gibi taşımacılık faaliyetlerinde de ön planda olmaktadır.

Uluslararası finansın ve iş dünyasının merkezi olan kurumlar genellikle büyük kentlerin merkezinde bulunmaktadır. Bu kentler, büyük oranda farklı ülkelerden gelen insanların bir araya geldiği ve çok kültürlülüğün izlerini taşıyan yerlerdir. Bu kentler, dünyadaki sermaye, mal ve bilgi akışına yön vermektedirler. Bu kentlerin uluslar arası yapısı, gelişmiş telekomünikasyon yapılarına sahip olmalarında, bilgi teknolojilerinin buralarda etkin biçimde kullanılmasında buralarda uluslar arası firmaların faaliyet göstermelerinde ve pek çok farklı kültürden gelen işgücünün ekonomik faaliyetlere katılmasında yatmaktadır. Bu yüzden büyük kentler uluslararası finansın olduğu kadar çok kültürlülüğün de küreselleşmenin bir parçası olduğunu somutlaştırmamızda bize yardımcı olmaktadırlar.

38 Carolyn Cartier. "Cosmopolitics and The Maritime World City", *Geographical Review, Vol. 89, No.2, Oceans Connect (Apr., 1999), pp. 278-289 Published by: American Geographical Society Stable URL: http://www.jstor.org/stable/216092 Accessed: 17/02/2010, s.278.*

Tablo 2: *Bazı Uluslararası Borsaların Bulunduğu Kentler*

Borsa	Şehir	Ülke
New York Borsası	New York	ABD
Nasdaq	New York	ABD
Midwest	Şikago	ABD
Pasifik Borsası	San Francisco ve Los Angeles	ABD
Tokyo Borsası	Tokyo	Japonya
Londra Borsası	Londra	İngiltere
Stockholm Borsası	Stockholm	İsveç
Hong Kong	Hong Kong	Çin
Frankfurt Borsası	Frankfurt	Almanya
Kopenhag Borsası	Kopenhag	Danimarka
Helsinki Borsası	Helsinki	Finlandiya
Borsa İstanbul	İstanbul	Türkiye
Oslo Borsası	Oslo	Norveç
Euronext Amsterdam	Amsterdam	Hollanda
Euronext Paris	Paris	Fransa
Euronext Lizbon	Lizbon	Portekiz
Milano Borsası	Milano	İtalya

Kaynak: Borsa İstanbul, http://www.borsaistanbul.com/docs/default-source/genel-kurul-2015/bias-2015-olagan-genel-kurulunda-yapilan-sunum.pdf?sfvrsn=6, Erişim Tarihi: 02.07.2016.

Tablo 2'de dünya ekonomisinde büyük öneme sahip olan finansal işlemlerin yürütüldüğü bazı borsalar gösterilmektedir. Tablodan da görülebileceği gibi uluslararası finansal işlemlerin yürütüldüğü borsalar genellikle küresel kentler olarak adlandırdığımız New York, Tokyo, Londra, Paris, San Francisco, İstanbul gibi kentlerde kurulmuşlardır. Bu borsalardaki işlem hacimleri oldukça yüksektir. New York Borsası ve Nasdaq dünyada en yüksek işlem hacmine sahip hisse senedi piyasalarıdır. Bu iki piyasanın toplam işlem hacmi, dünya piyasalarında oluşan toplam işlem hacminin yarısından fazladır. New York ve Nasqad Borsalarını Londra ve Tokyo Borsaları takip etmektedir.[39]

Günümüzde kentler, bulundukları ülkenin kentlerine ek olarak diğer ülkelerin kentleriyle de daha yakın ilişki kurmaktadır. Kentler arasında diyalog giderek genişlemekte, çeşitlenmekte ve küresel hale gelmektedir. Öncelikle ticari bir ağ ve dış ticaretin de temel kanalı olan yeni bir paylaşım ağı doğmaktadır. Kentler günümüzde küresel ekonominin odak noktaları haline gelmişlerdir ve ekonomileri birbirine bağlamaktadırlar. Bu durum yeni bir kent kültürünün doğuşu anlamını taşımaktadır.[40]

39 Çağrı Hamurcu; Suphi Aslanoğlu. "New York Menkul Kıymetler Borsası (NYSE) İle İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) Arasındaki Etkileşim ve Her İki Borsada İşlem Gören Turkcell Hisse Senetleri Arasındaki İlişki", Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 13, 2013, s33.

40 Özgür Uçkan. "Kent Ekonomisi, Kümelenme Stratejileri ve Kültür Endüstrileri: Politika Gerekleri", *Avrupa ve Türkiye'de Kültür Politikaları 19, 20, 21 Kasım 2009, İstanbul, RH+ artmagazine,* 66, Aralık 2009, 50-51.

Ortaya çıkan bu yeni kent kültürü, kentleri küresel ekonominin itici güçleri durumuna getirmektedir. Kentler, ekonomik faaliyetlerin yoğunlaştığı yerler olmaktadırlar. Ekonomik faaliyetlerin yoğunlaşmasından kaynaklı olarak kentlerde yığılma ekonomilerinin ortaya çıkması beraberinde özellikle bilgi maliyetlerinin minimize olmasını ve üretim maliyetlerinin düşmesini getirecektir. Bu durum üretimin, dolayısıyla da ekonomik büyümenin daha düşük maliyetle ortaya çıkmasını sağlayacaktır.

Tablo 3: *Dünya'da Bölgelere Göre Kentsel Nüfus*

	Kentsel Nüfus (000)		**Kentsel Nüfus (% Toplam nüfus)**	
	1990	**2014**	**1990**	**2014**
Dünya	2,258,356	3,863,696	43	53
Doğu Asya ve Pasifik	605,829	1,248,523	34	56
Avrupa ve Orta Asya	568,564	637,736	68	71
Latin Amerika ve Karayipler	314,221	498,579	70	80
Orta Doğu & Kuzey Afrika	139,648	266,086	55	64
Kuzey Amerika	209,308	288,827	75	81
Güney Asya	283,496	561,154	25	33
Sahra-altı Afrika	137,291	362,791	27	37
Düşük Gelirli	72,656	188,372	23	30
Düşük Orta Gelirli	568,358	1,110,342	30	39
Yüksek Orta Gelirli	858,017	1,589,490	42	63
Yüksek Gelirli	730,856	936,12	74	81

Kaynak: Dünya Bankası, Kentsel Kalkınma İstatistikleri http://wdi.worldbank.org/table/3.12 Erişim Tarihi: 22.09.2016.

Bilgi ekonomisi, kentler arası bilgi akışlarının hızlanması ve yoğunlaşmasını sağlamıştır. Bu durum kentleri birbirine bağlamaktadır. Kentler arasında bilgi ve veri alışverişinden kaynaklanan çeşitli ağ bağlantıları meydana gelmektedir. Birbirleriyle daha sağlam ağ bağlantıları kuran küresel ekonomiye eklemlenmekte, zayıf ağ ilişkilerine sahip şehirler ise küresel ekonomiden dışlanmaktadırlar. Güçlü ağ ilişkileri sergileyip, küresel ekonomiye adapte olan kentler, sundukları pek çok ekonomik, sosyal ve kültürel imkanlar sayesinde nüfus kitlelerini kendilerine çekmekte ve büyümektedirler. Tablo. 3 dünyada bölgelere göre kentsel nüfusun 1990-2014 yılları arasındaki değişimini göstermektedir. Buna göre dünyadaki tüm bölgelerde 1990 ve 2014 yılları arasında hem kentsel nüfus miktarının hem de kentsel nüfusun toplam nüfus içindeki payının arttığı söylenebilir.

Tablo 4: Nüfusu 5 Milyonu Geçen İlk 30 Kent Sıralaması

Kent/Ülke	Sıralama 1990	Nüfus (000) 1990	Sıralama 2014	Nüfus (000) 2014
Tokyo/Japonya	1	32 530	1	37 833
Delhi/Hindistan	12	9 726	2	24 953
Şangay/Çin	20	7 823	3	22 991
Mexico/Meksika	4	15 642	4	20 843
Sao Paulo/Brezilya	5	14 776	5	20 831
Bombay/Hindistan	6	12 436	6	20 741
Osaka/Japonya	2	18 389	7	20 123
Beijing/Çin	23	6 788	8	19 520
New York/ABD	3	16 086	9	18 591
Kahire/Mısır	11	9 892	10	18 419
Dakka/Bangladeş	24	6 621	11	16 982
Karaçi/Pakistan	22	7 147	12	24 838
Buenos Aires/Arjantin	10	10 513	13	15 024
Kalküta/Hindistan	7	10 890	14	14 766
İstanbul/Türkiye	25	6 552	15	13 954
Chongqing/Çin	43	4 011	16	12 916
Rio de Janeiro/Brezilya	13	9 697	17	12 825
Manila/Filipinler	19	7 973	18	12 764
Lagos/Nijerya	33	4 764	19	12 614
Los Angeles/ABD	8	10 883	20	12 308
Moskova/Rusya	15	8 987	21	12 063
Guangzhou/Çin	63	3 072	22	11 843
Kinshasa/Demokratik Kongo	50	11 116	23	19 996
Teincin/Çin	37	4 558	24	10 860
Paris/Fransa	14	9 330	25	10 764
Shenzhen/Çin	308	875	26	10 680
Londra/İngiltere	18	8 054	27	10 189
Jakarta/Endonezya	17	8 175	28	10 176
Seul/Güney Kore	9	10 518	29	9 775
Lima/Peru	28	5 837	30	9 722

Kaynak: United Nations, World Urbanization Prospect: The 2014 Revision. s.26

Tablo. 4 nüfusu 5 milyonu geçen 30 dünya kentini sıralamaları ve nüfus miktarlarıyla göstermektedir. Buna göre 1990 yılında dünyada en yüksek nüfusa sahip şehir Tokyo'dur. 2014 yılına bakıldığında da Tokyo'nun ilk sıradaki yerini koruduğu görülmektedir. Tokyo dışındaki tüm şehirlerin 1990 yılındaki sıralaması ile 2014 yılındaki sıralaması birbirinden farklı olmuştur. Burada tüm şehirlerin yıllar itibariyle artan nüfus kitlelerini kendilerine doğru çektikleri görülmektedir. Kentlerin sundukları imkanlarla büyük nüfus kitlelerini kendilerine çekmeleri ilk aşamada olumlu görünebilir fakat büyük nüfus yoğunluklarının getirdiği pek çok olumsuzluk söz konusudur. Özellikle kentsel sistemlerde oluşan dengesiz nüfus yoğunluğu

dağılımları, nüfus yığılmaları, düzensiz yerleşmeler beraberinde pek çok sorunu doğurmaktadır. Bu sorunlardan bazıları şöyle sıralanabilir:

- Gecekondulaşmanın artması,
- Hava kirliliğinin fazlalaşması,
- Ulaşım yollarının gün geçtikçe yetersiz kalması,
- Altyapının yetersiz kalması,
- Gürültü kirliliği,
- Yeşil alanların azalması ve
- Salgın hastalıkların artmasıdır.

Teknolojik gelişmelerin ve küreselleşmenin sonucu olarak ortaya çıkan küresel kentlerin büyümeleri planlı olarak kontrol edilmezse, birtakım sosyo-ekonomik ve mekansal sorunlara yol açabilmektedirler. Küresel kent olmanın kente yönelik olumsuz etkileri şöyle sıralanabilir:[41]

- Bu kentlerde rekabet açısından ucuz işgücü talep edilmektedir. Ucuz işgücünü karşılamak için kentlere yönelik yoğun iç ve dış göçler yaşanmaktadır.
- Bu kentlerde toplumsal kurumlar güç yitirmektedir.
- Sosyal haklara erişmekte sorunlar ortaya çıkmaktadır.
- Üretimde uzmanlaşmış imalat sektöründen yarı uzmanlaşmış servis hizmeti sektörüne kayma yaşanmaktadır.
- Bu kentlerde yaşama maliyeti (ev kirası, kamu hizmetinden yararlanma vb.) sürekli artmkatadır.
- Sermayenin bu kentlerde yoğunlaşması ve yeniden yapılanması sosyal polarizasyona yol açmaktadır.
- Kayıt dışı ekonomi genişlemektedir.
- Bu kentlerde kamu mekanlarında hızlı bir azalma gözlenmektedir.
- Kentin doğal güzellikleri yok olma sürecine girmektedir.

Günümüz toplumları teknolojik ve ekonomik gelişmelerin getirdiği avantajları elde etmelerinin yanında, modernleşme ve sanayileşmenin yol açtığı dezavantajlarla da karşılaşmaktadırlar. Sanayileşme ve modernleşme sürecinde bireyler, her zaman ihtiyaç duyduğu imkanlara ve hizmetlere sahip olamayabilir. Kentleşme ve göç olgusu özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ciddi sorunlara ve aksaklıklara yol açabilir.[42] Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, zaman içerisinde yaşanan sosyal, ekonomik ve teknolojik dönüşümler kentlerin büyümesine ve alt

41 Muharrem Es. *Kent Üzerine Düşünceler*, Plato Danışmanlık Eğitim A.Ş, 2007, İstanbul. s.40-41.

42 Gökhan Gökulu. "Kent Güvenliği Kentleşme ve Suç İlişkisi." *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 24.1, 2010, s.217.

yapı ihtiyaçlarının artmasına sebep olmaktadır. Ayrıca göçe bağlı nüfusun artması da teknik altyapı ve üst yapı hizmetlerine olan ihtiyacı artırmaktadır. Nüfusun mobilitesi ve artışı bir yandan kentsel altyapının yetersiz kalması gibi sorunları artırırken, diğer yandan temel insani ihtiyaçları da artırıcı bir unsur olacaktır. Bu durumda yerel yönetimlerin ortaya çıkabilecek sosyal sorunlarla baş etme gücüne ve başarısına sahip olabilmek için çeşitli rolleri üstlenmesi, kapasitelerini artırması ve katılım misyonlarını belirlemesi gerekmektedir.[43] Bu rolleri üstlenirken bilgi ve iletişim teknolojilerinin sağladığı avantajlardan faydalanmak yerel yönetimlerin kent ve kentlilerin sorunlarının çözümlenme noktasında daha işlevsel ve efektif uygulamalar yapmalarına imkan sağlayabilir. Örneğin hali hazırda Türkiye'deki e-devlet, e-belediyecilik uygulamaları buna örnek gösterilebilir.

SONUÇ

Toplumların bilgi ekonomisine geçişinin ekonomik büyümeyi hızlandırması, verimliliği artırması, yeni faaliyet ve istihdam alanları oluşturması, eğitim olanaklarını artırması ve yaygınlaştırması, sağlık ve sosyal alanlardaki diğer hizmetlere erişimi kolaylaştırması ve bireylere kültürel imkanlardan daha fazla yararlanma imkanı sunarak toplumsal refahı artırması beklenmektedir. Toplumların bilgi ekonomisine uyum sağlayabilmesi ve dolayısıyla küresel ekonomiye eklemlenebilmesi için bilginin her alanda efektif olarak kullanılmasının sağlanması gerekmektedir. Bunun için bilginin ekonomik, sosyal ve siyasal yaşamın tüm alanlarında kullanılması önemlidir. Politika yapıcılar, toplumun bilgi toplumuna geçişini kolaylaştırmak için gerekli yasal düzenlemeleri gerçekleştirmelidir.

Bilgi ekonomisinin gelişmesiyle beraber özellikle kentlerde yeni istihdam olanakları ortaya çıkmakta ve çalışma biçimleri değişmektedir. Bu yüzden bilgi ekonomisiyle ilgili yasal düzenlemeler yapılırken işçi ve işveren hakları, ücret politikaları, istihdamla ilgili diğer politikalar gözden geçirilerek bu politikaların revizyonu yapılmalıdır. Toplumun bilgi toplumuna dönüşümünü kolaylaştırmak için rekabet gücünün artırılmalısı ve sürdürülebilir hale getirilmesi gerekmektedir. Yapılan yeni yasal düzenlemeler mal ve hizmet üreten sektörlerin hepsini kapsayıcı nitelikte olmalıdır.

Kentlerin bilgi ekonomisindeki yerini sağlamlaştırmak ve küresel ekonomiye eklemlenmelerini kolaylaştırmak için gerekli altyapı ve üst yapı koşullarının tanımlanması ve bu koşulların iyileştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca kentsel bölgelere yapılacak yatırımların sadece bugünün durumu değil, gelecekteki muhtemel durumunun da değerlendirilerek uzun vadeli planlamayla yapılması gerekmektedir. Kentsel bölgelerin her geçen dönem daha fazla sayıda nüfusu kendisine çektiği düşünülürse uzun dönemli nüfus projeksiyonları yapılarak, yatırım planlamalarının yapılması gelecekte karşılaşılabilecek altyapı ve üst yapı sorunlarının en aza indirilmesini kolaylaştıracaktır.

43 Bedrettin Kesgin. "Kentsel Yoksulluğa Yönelik Yerinden ve Yerel Müdahale: Sosyal Belediyecilik", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen -Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26, 2012, s.177.

KAYNAKÇA

Adaçay, Funda Rana (2004). "Enformasyon Emperyalizmi: Bilgi Ekonomisi", *www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_Uye/Adacay Dec07.pdf Erişim Tarihi: 08.12.2015*

Aktan, Coşkun (2004), "Yeni Ekonomi ve Yeni Rekabet", *TİSK Rekabet Dizisi, Yayın No: 253.*

Aktan, Coşkun Can; Mehtap Tunç, "Bilgi Toplumu ve Türkiye", *Yeni Türkiye Dergisi, Ocak-Şubat 1998, s.118- 134.*

Ata, A. Yılmaz. "Yeni Ekonomik Düzenin Kavramsal Çerçevesi ve Ekonomilere Sunduğu Fırsatlar: Adana Ekonomisi Üzerine Bir İnceleme."*Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 18.1 (2009): 27-48.

Berberoğlu, Bahar. "Bilgi Toplumu ve Bilgi Ekonomisi Oluşturma Yolunda Türkiye ve Avrupa birliği." *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 29.2 (2010): 111-131.

Borsa İstanbul, http://www.borsaistanbul.com/docs/default-source/genel-kurul-2015/bias-2015-olagan-genel-kurulunda-yapilan-sunum.pdf?sfvrsn=6, Erişim Tarihi: 02.07.2016.

Cartier, Carolyn (1999) "Cosmopolitics and the Maritime World City" ,*Geographical Review, Vol. 89, No.2, Oceans Connect (Apr., 1999), pp. 278-289 Published by: American Geographical Society Stable URL: http://www.jstor.org/stable/216092 Accessed: 17/02/2010*

Çukurçayır, M. Akif; Esra Çelebi. "Bilgi Toplumu ve e-Devletleşme Sürecinde Türkiye." *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi* 5.9 (2012): 59-82.

Djoen S Tan; Aad A. Uijttenbroek. "Information Infrastructure Management: A New Role for IS Managers." *Information Systems Management,* 14.4 (1997): 33-41

Douglass, Mike. "Mega-Urban Regions and World City Formation: Globalisation, The Economic Crisis and Urban Policy Issues in Pacific Asia." *Urban Studies.* 37.12 (2000): 2315-2335.

Duru, Bülent. "AB Kentsel Politikası ve Türkiye Kentleri Üzerine." *Mülkiye Dergisi* 29.246 (2005): 59-75.

Es, Muharrem. *Kent Üzerine Düşünceler*, Plato Danışmanlık Eğitim A.Ş, 2007, İstanbul.

Gökulu, Gökhan. "Kent Güvenliği Kentleşme ve Suç İlişkisi." *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 24.1 (2010), 209-226.

Günbeyaz,Nükhet; Gamze, Turan. "Samsun İlinde Kentsel Büyüme Deseninin İncelenmesi" *TMMOB Harita Ve Kadastro Mühendisleri Odası 12. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı, 11-15 Mayıs 2009, Ankara.1-6.*

Gürdal, Oya. "Bilgi Ekonomisi ve/veya Yeni Ekonomi'nin Reddettikleri." *Bilgi Dünyası 5.1 (2004): 48-73.*

Hall, P. (1966) The World Cities. London: Weidenfeld and Nicolson. French, German, Italian, Spanish, and Swedish translations published simultaneously.

Hall, P. (1984) The World Cities. 3rd edition. New York: St. Martin's Press.

Hamurcu, Çağrı; Suphi Aslanoğlu. "New York Menkul Kıymetler Borsası (NYSE) İle İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) Arasındaki Etkileşim ve Her İki Borsada İşlem Gören Turkcell Hisse Senetleri Arasındaki İlişki", Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 13, 2013, 27-48.

Kalça, Adem; Yeşim Atasoy. "Ekonomik Büyüme Aracı Olarak Bilgi Yayılımları ve İnovasyon." *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi* 3.2 (2008): 95-110.

Kavak, Çiğdem. (2012), 'Bilgi Ekonomisinde İnovasyon Kavramı ve Temel Göstergeleri', www. ab.org.tr/ab09/kitap/kavak_inovasyon_AB09.pdf, 09.12.2015

Kaypak, Şafak. "Bilgi Toplumu Olma Yolunda Kentsel Değişim ve Bilgi Kentleri." *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi* 6.1 (2011): 117-130.

Keleş, Ruşen. (1996). *Kentleşme Politikası*. 3.Baskı. İmge Yayınevi. Ankara.

Kelleci, Mehmet Ali. *Bilgi Ekonomisi, İşgücü Piyasasının Temel Aktörleri ve Eşitsizlik: Eğilimler, Roller, Fırsatlar ve Riskler*. Devlet Planlama Teşkilatı, 2003.

Kesgin, Bedrettin. "Kentsel Yoksulluğa Yönelik Yerinden ve Yerel Müdahale: Sosyal Belediyecilik", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2012. 26 (2012): 169-180.

Kevük, Süleyman. (2006). "Bilgi Ekonomisi", Journal of Yaşar Universty, 1(4), 319-350.

Kılıç, Cüneyt; Burcu Kılınç Savrul; Murat Ustaoğlu. "Teknoloji ve İnovasyonun Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye İçin Bazı Çıkarımlar." Girişimcilik İnovasyon & Ekonomik Kalkınma, 3. Uluslararası İstanbul İktisatçılar Zirvesi, İstanbul, 10-12 Ekim, *Proceeding Book*, 2011, 177-183.

Kocacık, Faruk. "Bilgi Toplumu ve Türkiye." *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 27.1 (2003): 1-10.

Meçik, Oytun. "Türkiye İçin 2010-2012 Dönemi Karşılaştırmalı Bilgi Ekonomisi Analizi." *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 8.2, 2013,115-139.

Oktay, Erkan; Sebahattin Kaynak. "Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkelerinin Bilgi Ekonomisi Girdi ve Çıktı Değişkenleri Arasındaki Kanonik İlişkinin Araştırılması." *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 10.2 (2007).

Özdemir Ali Rıza; Hacı Mehmet Taşçı "Kentleşme Ve Kentsel İstihdam, Ekonomik Büyüme İçin Önemli Bir Potansiyel Midir?" *Maliye Dergisi Sayı 155. 55-71.Temmuz-Aralık 2008.*

Özsağır Arif, "Bilgi Üretimi ve Bilginin Üretime Dönüştürülmesinde Teknoparkların Önemi" *içinde; 6. Uluslararası Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı, İ.Ü İktisat Fakültesi, İstanbul, Aralık, 2007, ss. 294-305.*

Savrul, Burcu Kılınç; Cüneyt Kılıç. "Eski Ekonomiden Yeni Ekonomiye Yaşanan Yapısal Dönüşümün Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri." *Sosyal Bilimler Dergisi* 2, 2011, 26-38.

Savrul, Burcu Kılınç; Cüneyt Kılıç. "Küreselleşme Sürecinde Bilişim Sektörünün Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkeleri'nin Ekonomileri Üzerindeki Etkileri." *İktisat Fakültesi Mecmuası* 61.2, 2011, 257-289.

Saygılı, Şeref. "Bilgi Ekonomisine Geçiş Sürecinde Türkiye Ekonomisinin Dünyadaki Konumu." *Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Stratejik Araştırmalar Dairesi Başkanlığı, Yayın No. DPT* 2675 (2003).

Scott, Allen J. "Küreselleşme ve Kent Bölgelerin Yükselişi", *European Planning Studies, Vol.9, No.7, 2001, p.813-826, çeviren: Kübra Cihangir Çamur, Planlama, 2004/3.*

Tekeli, İlhan. *Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011, İstanbul, ISBN: 9787-975-333-267-5.

Tofler, Alvin. *Üçüncü Dalga,* (Çeviren: Ali Seden), 3. Baskı, Altın Kitaplar Basımevi, İstanbul, 1996, S. 20- 21.

Uçkan, Özgür. (2009). "Kent Ekonomisi, Kümelenme Stratejileri ve Kültür Endüstrileri: Politika Gerekleri" *Avrupa ve Türkiye'de Kültür Politikaları 19, 20, 21 Kasım 2009. İstanbul.*

Ulu, Ali; İlknur Karakoç. "Kentsel Değişimin Kent Kimliğine Etkisi." *Planlama Dergisi, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını* 29.3 (2004): 59-66.

United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2014). World Urbanization Prospects: The 2014 Revision, Highlights (ST/ESA/SER.A/352).

World Shipping Council, http://www.worldshipping.org/about-the-industry/global-trade/top-50-world-container-ports, Erişim Tarihi: 07.07.2016.

Yamak, Rahmi; Necmettin Alpay Koçak. "Bilgi Teknolojisi Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri: 1993-2005." *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi* 2.1 (2007):333-337.

Yücel, İsmail H. "Türkiye'de Bilim Teknoloji Politikaları ve İktisadi Gelişmenin Yönü", *T.C. Devlet Planlama Teşkilatı, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü*, Yayın no. DPT: 2690, Haziran 2006.

Yönetim Bilimleri Dergisi/Journal of Administrative Sciences
Cilt / Volume: 15, Sayı / N: 29, ss. / pp.: 283-304, 2017

Saint-Malo Sonrası Dönemde Avrupa Birliği'nin Uluslararası Kimliği: Bir Sivil Güçten Daha Fazlası Mı?

Taylan Özgür KAYA*& Aslıgül Sarıkamış KAYA**

Özet
Bu makalenin amacı, askeri kabiliyetlere sahip olmaması sebebiyle sivil bir güç olarak tanımlanan AB'nin 1990'lı yılların sonlarında hayata geçirilen AGSP/OGSP süreci ile askeri bir kapasiteye sahip olmasının Birliğin sivil güç kimliğini sona erdirip erdirmediği sorusuna cevap bulmaktır. Bu soruya cevap ararken makalenin ilk bölümünde, 1940'lı yılların sonlarından başlayarak savunma ve güvenlik boyutunun Avrupa bütünleşme sürecindeki yeri incelenmiştir. İkinci bölümde, askeri kabiliyetlere sahip olmanın AB'nin sivil güç olma kimliğini sona erdirip erdirmediği konusunda literatürdeki temel tartışmalara değinilmiştir. Genel bir değerlendirmenin yapıldığı son bölümde ise, AGSP/OSGP süreci ile 1970'li yılların başında François Duchêne tarafından ortaya konulan temelinde askeri araçlardan arındırılmış olmaya dayanan geleneksel Sivil Güç Avrupa anlayışının yani 'Sivil Güç Avrupa versiyon 1.0'ın, sivil araçlar ile birlikte askeri araçları da etkin bir şekilde kullanabilme kapasitesine sahip olmaya dayanan modern bir Sivil Güç Avrupa anlayışına yani 'Sivil Güç Avrupa versiyon 2.0'a evrildiği sonucuna varılmıştır.
Anahtar Sözcükler: *Avrupa Birliği, Sivil Güç, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası/Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası, Uluslararası Kimlik*

The European Union's International Identity In The Post-Saint-Malo Era: Is It More Than A Civilian Power?

Abstract
This article aims to find out whether EU's acquisition of military capabilities with the introduction of ESDP/CSDP in the late 1990s ends its civilian power identity, which has been characterized by lack of military capabilities. In order to answer this question, first of all, the place of defence and security dimension in the European integration process is analyzed. Secondly, major debates in the literature concerning whether EU's acquisition of military capabilities results in demise of civilian power identity of the EU are examined. As a result of the analysis, it is concluded that with the introduction of the ESDP/CSDP, traditional understanding of Civilian Power Europe which has been characterized by lack of military capabilities as introduced by François Duchêne in the early 1970s, 'Civilian Power Europe version 1.0' has evolved towards a modern understanding of 'Civilian Power Europe' based on possessing the capacity for effective use of military capabilities together with civilian capabilities, 'Civilian Power Europe version 2.0'.
Keywords: *European Union, Civilian Power, European Security and Defence Policy/ Common Security and Defence Policy, International Identity*

* Yrd. Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, *Uluslararası İlişkiler Bölümü*.
** Dr., Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, *Uluslararası İlişkiler Bölümü.*

GİRİŞ

3-4 Aralık 1998'de Saint-Malo'da gerçekleşen İngiltere Başbakanı Tony Blair ile Fransız Cumhurbaşkanı Jacques Chirac'ı buluşturan zirve, Avrupa bütünleşmesi ve Avrupa Birliği'nin (AB) uluslararası kimliği açısından bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Bazı yazarların tanımlaması ile Saint Malo Zirvesi, Avrupa güvenliği ve savunmasının teori ve pratiği açısından devrim niteliğinde bir olaydı.[1] Uzun yıllardır Avrupa bütünleşme sürecinde bir tabu olarak görülen savunma ve güvenlik konuları ve bütünleşmenin askeri boyutu konusunda yaşanan kilitlenme, İngiltere'nin başını çektiği 'Atlantikçi' yaklaşım ile Fransa'nın başını çektiği 'Avrupacı' yaklaşım arasında bu zirvede sağlanan uzlaşı ile son bulmuştur.[2] Bu zirvede iki liderin, Birliğin, uluslararası krizlere müdahale edebilmesine olanak sağlayacak inandırıcı bir askeri güç ile desteklenen, bu gücün kullanımına karar verecek araçlara sahip ve bunu kullanmaya hazır otonom bir harekât kapasitesine sahip olması gerektiği konusunda uzlaşmaya varmaları Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası[3] (AGSP) olarak adlandırılcak bütünleşmenin güvenlik ve savunma boyutunun oluşturulmasının önünü açan en önemli gelişme olmuştur.[4]

Bu makale, AGSP/OGSP'nin kurumsal, kabiliyetler ve operasyonel anlamda gelişiminin AB'nin uluslararası kimliği üzerindeki etkisinin ne olduğu sorusu üzerinde duracaktır. Makalenin esas olarak cevap aradığı soru 1970'li yıllardan bu yana askeri kabiliyetlere sahip olmaması sebebiyle sivil bir güç olarak tanımlanan AB'nin, savunma ve güvenlik boyutunun bütünleşmenin bir parçası olmasıyla sivil güç vasfının anlamını yitirip yitirmediğidir. Bu soruya cevap ararken makalenin ilk bölümünde 1940'lı yılların sonlarından başlayarak savunma ve güvenlik boyutunun Avrupa bütünleşme sürecinin neresinde olduğu sorusuna cevap aranılacaktır. İkinci bölümde, AGSP/OGSP ve bu çerçevede askeri kabiliyetlere sahip olmanın AB'nin uluslararası kimliğini nasıl etkilediği daha doğru ifade etmek gerekirse bu gelişmenin Birliğin sivil güç olma kimliğini sona erdirip erdirmediği konusunda literatürdeki temel tartışmalara değinilecektir. Son bölümde ise AB'nin AGSP/OGSP kapsamında askeri kabiliyetlere sahip olmasının Birliğin uluslararası kimliği üzerindeki etkisi üzerine bir değerlendirme yapılacaktır.

AVRUPA BÜTÜNLEŞME SÜRECİNDE SAVUNMA VE GÜVENLİK BOYUTU

II. Dünya Savaşı sonrası dönemde Avrupa'da bütünleşme sürecinin ekonomik alanda başladığı genel kabul görmüş bir anlayış olsa da Jolyon Howorth'un da doğ-

1 Jolyon Howorth, Security and Defence Policy in the European Union, (New York: Palgrave Macmillan, 2007), s. 33.

2 Fransa'nın başını çektiği 'Avrupacı' yaklaşım, Avrupa'nın kendi güvenliğini sağlamasını ve bu çerçevede ABD ve NATO ile mesafeli ilişkiler yürütmesi gerektiğini savunurken, İngiltere'nin başını çektiği 'Atlantikçi' yaklaşım, Avrupa'nın güvenliğinin sağlanmasında ABD ve NATO'ya merkezi bir önem atfetmektedir. (Sinem Akgül Açıkmeşe; Cihan Dizdaroğlu, 'NATO-AB İlişkilerinde İşbirliği ve Çatışma Dinamikleri', Uluslararası İlişkiler, Cilt: 10, Sayı: 40, 2014, s. 138)

3 Lizbon Antlaşması ile ismi Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası (OGSP) olarak değiştirilmiştir.

4 Stephan Keukeleire, 'European Security and Defence Policy: From Taboo to a Spearhead of EU Foreign Policy?', içinde Federiga Bindi, (der.) The Foreign Policy of the European Union: Assessing Europe's Role in the World, (Washington D.C.: Brookings Institution Press, 2010), s. 55.

ru bir şekilde tespit ettiği üzere Avrupa bütünleşme sürecinin hikayesi esasında savunma ve güvenlik alanındaki bütünleşme çabaları ile başlamıştır.[5] Ancak, savunma ve güvenlik alanındaki bütünleşme çabalarının ekonomik alandaki çabalar kadar başarılı olamaması nedeniyle bütünleşme sürecinin ekonomik boyutu ön plana çıkmıştır. II. Dünya Savaşından hemen sonra 1940'lı yılların ikinci yarısında İngiltere ve Fransa'nın başını çektiği Batı Avrupalı devletlerin en büyük endişesi artan Sovyet yayılmacı tehdidi ve Almanya'nın saldırgan militarist bir devlet olarak tekrar ortaya çıkma ihtimaliydi. Özellikle İngiltere ekonomik bütünleşmeden önce yukarıda bahsedilen çifte tehditle başa çıkabilmek için Batı Avrupalı devletlerin ilk etapta kendi aralarında bir Batı Avrupa savunma grubu oluşturması daha sonrasında da Batı Avrupalı devletlerin ne Sovyet tehdidine karşı koyacak ne de Almanya'yı denetim altında tutacak askeri ve ekonomik kapasiteye sahip olmadığı gerçeğini de gözönüne alarak bu gruba ABD'nin de dahil edilmesi gerektiğine inanıyordu.

Bu yönde ilk adım olarak Fransa ve İngiltere 4 Mart 1947'de Dunkirk Antlaşmasını ya da tam adıyla 'İttifak ve Karşılıklı Yardım Antlaşmasını' imzalamışlardır. Bu antlaşma temelde Almanya'nın tekrar saldırgan bir devlet olarak ortaya çıkması tehdidine karşı yapılmış bir ittifak antlaşması olsa da aynı zamanda Sovyet yayılmacılığına karşı Batı Avrupa'da oluşturulmakta olan kolektif özsavunma ittifakına yönelik atılmış ilk adımdı.

Dunkirk Antlaşmasından bir yıl sonra 17 Mart 1948 tarihinde Fransa ve İngiltere, Benelüks ülkelerini de Batı Avrupa kolektif özsavunma ittifakına dahil ederek Brüksel Antlaşması ya da tam ismiyle 'Ekonomik, Sosyal ve Kültürel İşbirliği ve Kolektif Özsavunma Antlaşmasını' imzalamışlardır. Brüksel Antlaşması'nın 4. maddesi uyarınca imzacı devletler, taraflardan herhangi birinin Avrupa içinde silahlı bir saldırıya hedef olması halinde, Birleşmiş Milletler (BM) Şartının 51. maddesinde belirtildiği üzere BM Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek, saldırıya uğrayan imzacı tarafa ortak meşru savunma hakkı temelinde elindeki bütün askeri ve diğer imkanlarla yardım etme yükümlülüğü altına giriyorlardı.[6]

Brüksel Antlaşması ile kendi aralarında Batı Avrupa savunma grubunu oluşturan Batı Avrupalılar bu özsavunma sistemine 4 Nisan 1949'da Washington D.C.'de imzalanan Kuzey Atlantik Antlaşması ile ABD ve Kanada'yı da dahil ederek Sovyet yayılmacı tehdidine karşı Batı Avrupa'daki kolektif özsavunma ittifakını tamamlamış oldular. Kuzey Atlantik Antlaşmasının 5. maddesi, Brüksel Anlaşmasının 4. maddesi ile aynı hükümleri taşıyordu. Buna göre, antlaşma taraflarından herhangi biri Avrupa ve Kuzey Amerika'da saldırıya uğrarsa bu saldırı bütün taraflara yapılmış sayılacak ve her bir devlet BM Antlaşmasının 51. maddesinde belirtilen bireysel veya kolektif özsavunma hakkını kullanarak Kuzey Atlantik bölgesinde güvenliğin tekrar tesisi ve korunması için saldırı altındaki tarafa bireysel olarak ya da diğer taraflarla birlikte silahlı güç de dahil elindeki bütün araçlarla yardım etme yükümlülüğü altına giriyordu. Başlangıçta kağıt üzerinde bir antlaşma olan Kuzey Atlantik

5 Howorth, a.g.e., s. 34.

6 http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17072.htm. (Erişim tarihi: 23 Kasım 2016).

Antlaşması, Kore Savaşıyla Sovyet destekli komünist yayılmacı tehdidin ete kemiğe bürünmesi ile örgütlenme sürecine dönüşmüş ve 1950'li yılların başında Batı Avrupa ve Kuzey Amerika bölgesinin kolektif özsavunmasını sağlama görevini üstlenen Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'ne (NATO) dönüşmüştür.

Kore Savaşı sadece Kuzey Atlantik Antlaşmasının kurumsallaşmasını tetiklememiş aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin Batı Almanya'ya yönelik olarak benzer bir saldırı girişiminde bulunacağından endişe eden Bonn yönetiminin 1950 Haziranında Batı Almanya'nın silahlandırılması gerektiği fikrini ortaya atması ile Avrupa'da savunma ve güvenlik konularında yeni bir girişimin başlatılmasını tetiklemiştir. Bu dönemde Sovyetler Birliğine karşı yürüttüğü 'Çevreleme Politikasını' Avrupa'ya genişletmek isteyen ABD yönetimi Almanya'nın yeniden silahlandırılması fikrinin en önemli destekçisi olmuştur.[7] Washington yönetimi ayrıca Kore Savaşının kendisi açısında maliyetini göz önüne alarak Batı Avrupalıların kendi savunmalarında daha fazla sorumluluk alması gerektiğine yani ABD'nin yükünü paylaşmaları gerektiğine inanmaktaydı.[8] Washington yönetimi Batı Avrupa'ya yönelik olası bir Sovyet saldırısını caydırmak için NATO'nun komutası altında Almanya'nın da katkıda bulunacağı güçlü bir yerel Batı Avrupa savunma gücü oluşturulmasını istemekteydi.[9]

Almanya'nın yeniden silahlanma talebi, Charles De Gaulle liderliğindeki Fransa yönetimini o dönemin ikiz tehditlerinin, Sovyet yayılmacılığı ve Almanya'nın yeniden saldırgan militarist bir devlet olarak yükselişi, birinden kaçarken diğerine tutulma riskiyle karşı karşıya getirmiştir. Batı Almanya'nın yeniden saldırgan militarist bir devlet olarak ortaya çıkacağından ve bunun o dönemde hazırlık aşamasında olan Avrupa bütünleşme sürecine zarar vereceğinden endişe eden Paris yönetimi Batı Almanya'nın yeniden silahlandırılmasının NATO çerçevesinde değil Avrupa çerçevesinde gerçekleşmesi gerektiğini savunmaktaydı. Bunun da o dönemde kuruluş çalışmaları devam eden Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğuna (AKÇT) benzer bir şekilde uluslarüstü bir yapıya sahip bir Avrupa Savunma Topluluğu çerçevesinde kurulacak Avrupa Ordusu temelinde gerçekleştirilmesini savunmaktaydı. Dönemin Fransa başbakanı Réne Pleven'in adıyla anılan plana göre kurulacak olan Avrupa Savunma Topluluğu uluslar üstü bir yapıda olacak ve bütün askeri ve insani unsurlar tek bir siyasi ve askeri otoritenin kontrolü altında olacaktı. Bu plan ayrıca Batı Alman birliklerinin de dâhil olacağı ortak bir komuta altında olacak bir Avrupa ordusu kurulmasını öngörüyordu. Bu ordunun komuta kademesinin Fransız komutanlardan oluşması böylece Batı Alman birliklerinin Fransız komutanların kontrolü altında tutulması öngörülmekteydi. Almanların askeri anlamda kontrolünü sıkılaştırmak amacıyla plan diğer üyelerden farklı olarak Batı Almanya'nın silahlı güçleri üzerindeki ulusal kontrolünü de kısıtlamaktaydı. Kurulacak bir Avrupa ordusu ile

7 Martin J. Dedman, The Origins and Development of the European Union 1945-2008: A History of European Integration (2. Baskı), (New York: Routledge, 2010), s. 63.

8 Charlotte Bretherton ve John Vogler, The European Union as a Global Actor, (Oxon: Routledge, 2006), s. 192.

9 Dedman, a.g.e., ss. 63-64.

Fransa, hem Alman militarizminin tekrar canlanmasını hem de ABD'nin Avrupa meselelerine aşırı müdahalesini önlemeyi amaçlamaktaydı.[10]

Başlangıçta, egemenliği üzerindeki kısıtlamalardan rahatsızlık duyan Batı Almanya ve Batı Almanya'nın yeniden silahlandırılmasının NATO çerçevesinde gerçekleşmesi gerektiğini savunan ABD bu plana karşı çıkmışlardır. Daha sonrasında planın mimarı Jean Monnet'in ABD'ye yönelik ikna çabaları sonucu planda ABD'nin istekleri doğrultusunda Batı Almanya'ya Avrupa Ordusunda eşit bir statü sağlayacak olan bir takım değişiklikler yapılmış ve bu sayede ABD'nin desteği kazanılmıştır.[11] Sonuçta, AST'yi kuran Paris Anlaşması Fransa, Belçika, İtalya, Batı Almanya, Lüksemburg ve Hollanda tarafından 27 Mayıs 1952 tarihinde imzalanmıştır. Ancak anlaşmanın onay aşamasında AST'nin nihai halinden memnun olmayan Fransa'da ulusalcı kanadı temsil eden Gaullcülerin karşı çıkması sonucu anlaşma Fransa Meclisi tarafından 30 Ağustos 1954 tarihinde 309'a karşı 250 oy ile reddedilmiştir. Buradaki temel neden Pleven Planında yapılan değişiklikle Fransa'nın kurulacak Avrupa ordusu üzerindeki mutlak kontrolünü Almanya'ya kaptırma endişesiydi. İlk plana göre ordunun komutası Fransız bir generalin elinde olacakken yeni plana göre komuta Batı Almanya da dâhil bütün ülke temsilcilerinin yer alacağı ve oyların ağırlıklarının ülkelerin orduya yaptıkları ulusal katkılara göre belirleneceği bir konseye verilmekteydi. O dönemde Hindi-Çin'deki sömürge savaşıyla meşgul olan Fransa'nın orduya göndereceği birlik miktarında ciddi bir kısıtlamaya gitme zorunluluğu, orduya Fransa'dan daha çok birlik gönderecek olan Almanya'nın komuta düzeyinde daha fazla söz sahibi olmasına ve AST'yi domine etmesine olanak sağlayacaktı.[12] Bu endişe yanında Fransız ordusunu önemli bir ulusal sembol olarak gören Gaullcüler, ordunun kontrolünün ulusal liderlikten uluslar üstü bir yapıya devrine karşı çıkmaktaydılar.[13]

Bu planın başarısızlığından sonra Batı Almanya'nın yeniden silahlandırılması sorunu 1948 tarihli Brüksel Antlaşmasında yapılan değişiklik ile çözülmüştür. 23 Ekim 1954 tarihinde Değiştirilmiş Brüksel Antlaşması, 1948 tarihli antlaşmaya taraf olan Fransa, İngiltere ve Benelüks ülkelerine Batı Almanya ve İtalya'nın da katılmasıyla Paris'te imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Batı Avrupa Birliği (BAB) kurulmuş ve Batı Almanya'nın yeniden silahlandırılmasının BAB çerçevesinde gerçekleşmesi kararlaştırılmıştır. Daha sonrasında askeri konularda NATO ile oluşabilecek duplikasyonu önlemek amacıyla BAB'ın askeri konular ve antlaşmanın 5. maddesinde belirtilen bir silahlı saldırı sonrasında uygulamaya konacak olan kolektif öz savunma konusundaki sorumlulukları fiili olarak NATO'ya devredilmiş ve bu sayede Batı Almanya BAB'ın açtığı arka kapı sayesinde NATO ile askeri olarak bütünleşmiştir.[14] Böylece NATO, dönemin çifte tehditlerine yönelik "çifte çevreleme" (dual contain-

10 Dedman, a.g.e., s. 65.

11 Dedman, a.g.e., s. 67.

12 Dedman, a.g.e., ss. 71-72.

13 Nathan Leites ve Christian De La Maléne, 'Paris from EDC to WEU', World Politics, Cilt: 9, Sayı: 2, 1957, s. 197.

14 Stephan Keukeleire ve Jennifer MacNaughtan, The Foreign Policy of the European Union, (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2008), s. 42.

ment) sorumluluğunu üslenmiş[15] ve uzun yıllar boyunca Batı Avrupa'nın güvenlik ve savunması konusundaki başlıca örgüt olmaya devam etmiştir. Bu da Avrupa bütünleşme sürecinin güvenlik ve savunma konularını dışarıda bırakacak şekilde ilerlemesine olanak sağlamamıştır.

1960'lı yılların başında Fransa'nın girişimi ile Avrupa Topluluğu üyesi devletler arasında Topluluğun kurumsal yapısının dışında üye devletler arasında siyasi ve dış politika konularında işbirliğini kurumsallaştıracak bir siyasi birlik kurulması girişimi olan Fouchet Planı, Belçika ve Hollanda'nın, İngiltere'nin müzakerelere katılması ve NATO ile olan ittifak bağlarının korunacağına dair bir ibarenin kurucu anlaşmanın giriş kısmına konulması konusundaki ısrarlarına Fransa'nın karşı çıkması nedeniyle sonuçsuz kalmıştır. Daha sonrasında 1970'li yılların başında AT üyesi devletler, dışişleri ile ilgili konularda fikir alış verişinde bulunmalarına, önemli uluslararası meseleler konusunda karşılıklı anlayış geliştirmelerine, farklı görüşler arasında bir uyum sağlayarak aralarındaki dayanışmayı güçlendirmelerine, pozisyonları arasında eşgüdüm sağlanmasına ve mümkün olursa ortak bir tutum ve hareket geliştirilmesine olanak sağlamak amacıyla bir işbirliği, eşgüdüm ve karşılıklı danışma mekanizması olan Avrupa Siyasi İşbirliğini (ASİ) hayata geçirmişlerdir. Ancak ASİ de 1987 yılında yürürlüğe giren Avrupa Tek Senedine kadar AT'nin kurucu anlaşmalarının ve dolayısıyla Avrupa bütünleşeme sürecinin dışında tutulmuştur. Ayrıca, askeri güvenlik ve savunma konuları da ASİ'nin kapsamı dışında tutulmuştur. Gerek Fouchet Planı gerekse ASİ, Soğuk Savaş boyunca devam eden güvenlik ve savunma konularını bütünleşme sürecinin dışında tutma geleneğinde bir istisna teşkil etmemişlerdir.

1980'li yılların sonu ve 1990'lı yılların başında Avrupa'da yaşanan bir takım değişiklikler Birliğin dış, güvenlik ve savunma politikası konusunda yeni bir yapılanmaya gitmesini gerekli kılmıştır. Özellikle, Orta ve Doğu Avrupa'da 1988-1991 yılları arasında yaşanan devrimler sonucu komünist rejimlerin yıkılması, 1990 yılında iki Almanya'nın yeniden birleşmeleri ve 1991 yılında başlayan Yugoslavya krizi Avrupa'nın siyasi ve stratejik yapısında dramatik bir değişime neden olmuştur. Bilhassa Almanya'nın yeniden birleşerek gücünü artırması sonrasında Almanya'nın Avrupa bütünleşme sürecine daha güçlü bağlarla bağlanmasını sağlamak amacıyla ekonomik birliğin yanında siyasi birliğin ve onun önemli bir ayağı olarak ortak bir dış ve güvenlik politikasının hayata geçirilmesi AB üyesi ülkelerin gündemlerini meşgul eden en önemli konulardan biri olmuştur.

1990'lı yılların başında ekonomik bütünleşmenin nihai aşaması olan ekonomik ve parasal birliğin tamamlanması için gerekli kurumsal altyapıyı oluşturacak yeni bir anlaşma için hükümetler arası müzakereler devam ederken Yugoslavya'da yaşanan iç savaşta AB üyesi ülkelerin birlikte hareket etme ve tek sesle konuşma konusundaki başarısızlıkları ASİ'nin ülkeler arasında dış politika konularında işbirliği ve eşgüdümü sağlama konusundaki yeterliliğinin sorgulanmasına neden olmuş ve dış ve güvenlik politikası için daha güçlü bir yapı kurulması gerekliliği doğmuştur.

15 Roy H. Ginsberg, Demystifying the European Union: The Enduring Logic of Regional Integration, (Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2007), s. 41.

Yugoslavya'nın dağılma sürecinde Almanya'nın diğer üye ülkelerden bağımsız olarak hareket ederek Slovenya ve Hırvatistan'ı tanıması iç savaşın şiddetlenmesine neden olurken; çatışmaların durdurulması amacıyla askeri müdahalede bulunulması konusunda İngiltere'nin müdahalenin maliyetini göz önüne alarak isteksiz davranması müdahalenin zamanında yapılmasını engellemiş ve savaşın uzamasına ve can kaybının artmasına neden olmuştur. AB üyesi ülkelerin, arka bahçeleri olarak gördükleri Balkanlar'da yaşanan bir krizde ortak bir duruş ve hareket benimseme konusunda başarısızlıkları krize etkili ve hızlı bir şekilde müdahale etmelerini engellemiştir. Bu gelişme, AB ülkelerinin ileride yaşanacak olası krizlere bir arada, hızlı ve etkili müdahale etmelerini sağlayacak yeni bir ortak dış politika geliştirmeleri konusunda katalizör olmuştur. Özellikle Almanya'dan kaynaklanan tanıma krizi, üye devletler arasında oluşturulacak bir ortak dış ve güvenlik politikası sayesinde gerçekleştirilecek daha yakın ve bağlayıcı işbirliği ile herhangi bir üye devletin tek taraflı ve istenmeyen dış politika faaliyetlerine yönelmesinin önlenmesi fikrinin yerleşmesine neden olmuştur.[16]

7 Şubat 1992 tarihinde imzalanıp 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe giren Maastricht Anlaşması ile Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP), o dönem için AB'nin üzerine oturtulduğu üç ana sütundan ikincisi olarak kurulmuştur. Böylece, ASİ kapsamında oluşturulan dış politika konularındaki işbirliği mekanizmasının yerini ODGP almıştır. Maastricht Anlaşması ile Birliğin güvenliği ile ilgili olan bütün konular ODGP kapsamına alınırken ileride ortak savunmaya dönüşebilecek ortak bir savunma politikasının oluşturulması nihai bir hedef olarak belirlenmiştir. Ayrıca 1948 yılında kurulan ancak Soğuk Savaş boyunca Avrupa'nın savunması konusunda NATO'nun gölgesinde kalarak atıl durumda kalan BAB'ın, Birliğin ayrılmaz bir parçası ve savunma kolu olduğu kabul edilerek örgüte savunma ile ilgili meselelerde Birliğin aldığı kararları uygulama görevi verilmiştir.

2 Ekim 1997 tarihinde imzalanıp 1 Mayıs 1999 tarihinde yürürlüğe giren Amsterdam Anlaşması ile AB ile ODGP'nin savunma kolu olarak kabul edilen BAB arasındaki kurumsal ilişkiler daha da güçlendirilirken BAB ile AB'nin bütünleşmesine yönelik karar devlet ve hükümet başkanlarından oluşan Avrupa Konseyinin kararına bırakılmıştır. Savunma konusuyla ilgili olarak 19 Haziran 1992'de BAB Dışişleri ve Savunma Bakanlarının Bonn yakınlarındaki Petersberg Otelinde gerçekleştirdikleri toplantıda benimsedikleri ve Soğuk Savaş sonrası dönemde BAB'ın yerine getirmesi gereken görevler olarak tanımlanan Petersberg görevleri[17], AB-BAB bütünleşme sürecinin bir parçası olarak kurucu anlaşmalara dahil edilmiştir. Maastricht Anlaşmasında ortak savunmaya dönüşebilecek ortak bir savunma politikasının oluşturulması nihai bir hedef olarak belirlenmişken Amsterdam Anlaşması ile yapılan değişiklikle 'nihai' sözcüğü yerine 'tedrici' sözcüğü getirilerek bu konudaki kararlılık ortaya konmuştur.

16 Dieter Mahncke, 'The Need for a Common Foreign Policy', içinde Dieter Mahncke, Alicia Ambos ve Christopher Reynolds, (der.) European Foreign Policy: From Rhetoric to Reality?, (Brussels: P.I.E. Peter Lang, 2004), s. 39.

17 Bu görevler, insani görevler ve kurtarma görevlerini, barışı koruma görevleri, barış inşası da dâhil muharip güçleri içeren kriz yönetimi görevlerini içermektedir.

Amsterdam Anlaşması ile tedrici olarak oluşturulması bir hedef olarak belirlenen ortak savunma politikası 1990'lı yılların sonlarında ortaya çıkan iki önemli gelişmenin sonucunda AB içindeki iki önemli askeri güç olan İngiltere ve Fransa'nın öncülüğünde hayata geçirilmiştir. Bu gelişmelerden ilki 1990'lı yıllarda Avrupa için en ciddi istikrarsızlık kaynağı olan Yugoslavya'nın dağılma süreci ile ilgili bir kriz olan Kosova Kriziydi. Yugoslavya'dan ayrılmak isteyen Kosova'ya karşı Yugoslav ordusunun saldırılarını ve Kosovalı Müslümanlara yönelik etnik temizliği sona erdirmek amacıyla ABD öncülüğünde NATO'nun yürüttüğü hava operasyonları sırasında askeri kabiliyetler bakımından NATO'nun Avrupalı müttefikleri ve ABD arasındaki uçurumun gözler önüne serilmesi AB liderlerinde rahatsızlık ve hayal kırıklığı yaratmıştır. Kendi arka bahçeleri olarak gördükleri bir bölgedeki güvenlik tehdidiyle başa çıkma konusunda ABD'ye bağımlı oldukları gerçeği ile yüz yüze kalan Avrupalı devlet adamları gerekli savunma kabiliyetlerine sahip sadece Avrupalılara ait bir savunma politikası geliştirilmesi fikrini ciddi anlamda tartışmaya başlamışlardır. Buna bağlı olarak Bosna ve Kosova Krizleri, Avrupalılara, ekonomik yardım gibi araçlarla desteklenen iyi niyetli diplomatik çabaların savaşların ve insanlığa yönelik suçların önlenmesi veya durdurulmasında yetersiz kaldığı gerçeğini göstermiştir.[18] Bu iki kriz Avrupalı devletlere bu tip amaçlar için Birliğin sivil diplomasisini destekleyecek sivil personel ve askeri güç konuşlandırma kabiliyetine sahip olması gerektiğini göstermiştir.[19]

İkinci gelişme ise İngiltere'de 1997 Mayısında gerçekleşen iktidar değişikliğidir. Daha önceki dönemlerde Birlik çerçevesinde bir savunma politikası oluşturulması fikrine karşı olan Muhafazakar Partinin, iktidarı Tony Blair liderliğindeki İşçi Partisine devretmesi İngiltere'nin bu konudaki tutumunda değişikliğe neden olmuştur. Muhafazakar Partiden farklı olarak AB bütünleşme sürecine olumlu bakan Tony Blair Atlantik İttifakına zarar vermeyecek hatta İttifak içinde Avrupalı devletlerin daha fazla sorumluluk almalarını ve ABD'nin askeri yükünü paylaşmalarını sağlayacak tarzda bir Avrupa savunma politikası ve bunu destekleyecek bir savunma gücü oluşturulması sürecinde liderlik rolü oynamak isteğindeydi. Blair, İngiltere'nin ekonomik bütünleşmenin önemli bir ayağı olan Ekonomik ve Parasal Birliğin dışında kalışını savunma ve güvenlik politikası oluşturulma sürecine önderlik ederek telafi etmeyi amaçlamaktaydı.[20] Blair, ayrıca otonom bir askeri harekât kabiliyetine sahip Avrupa'nın Atlantik İttifakı içinde daha eşit bir ortak haline geleceğine inanmaktaydı. Bu bağlamda Blair oluşturulacak bu yapının NATO'ya bir alternatif olmasından çok onu tamamlaması gerektiğine inanmaktaydı.

Bu iki gelişmenin ışığında geleneksel olarak Avrupa'nın kendine ait bir savunma politikası ve savunma kabiliyetlerine sahip olması gerektiğini savunan Fransa'nın Cumhurbaşkanı Jacques Chirac ve İngiliz Başbakanı Tony Blair 3-4 Aralık 1998'de Saint Malo'da yapılan zirvede bir araya gelerek Avrupalı bir savunma politikasının

18 Roy H. Ginsberg ve Susan E Penksa, The European Union in Global Security: The Politics of Impact, (Basingstoke: Palgrave MacMillan, 2012), s. 18.

19 A.e., s. 19.

20 Stanley Sloan, NATO, the European Union and the Atlantic Community, The Transatlantic Bargain Reconsidered, (Lanham: Rowman&Littlefield Publishers, 2003), s. 171.

oluşturulması konusunu görüşmüşlerdir. Zirve sonrası açıklanan bildiride iki lider Birliğin, uluslararası krizlere müdahale edebilmesine olanak sağlayacak inandırıcı bir askeri güç ile desteklenen, bu gücün kullanımına karar verecek araçlara sahip ve bunu kullanmaya hazır otonom bir harekât kapasitesine sahip olması gerektiği konusunda uzlaşmaya vardıklarını ilan etmişlerdir. Giriş bölümünde belirtildiği gibi 1990'lı yılların sonuna kadar savunma boyutunun ODGP'nin bir parçası olmasının önündeki en önemli engellerden biri olan savunma ve güvenlik konularında İngiltere'nin başını çektiği 'Atlantikçi' yaklaşım ve Fransa'nın başını çektiği 'Avrupacı' yaklaşım arasında sağlanan uzlaşma AGSP/OGSP'nin oluşturulmasının önünü açan en önemli gelişme olmuştur.[21] Bu uzlaşıya göre oluşturulacak politika hem Avrupacı ülkelerin taleplerini karşılar şekilde ABD'den bağımsız otonom bir şekilde hareket etme kabiliyetine sahip olacak hem de NATO'ya rakip olmayacaktı.[22]

Bu zirveden 6 ay sonra 3-4 Haziran 1999'da Köln'de yapılan AB Zirvesinde üye ülke liderleri Saint Malo'daki metin üzerinde uzlaşmışlar ve böylece ODGP'nin savunma boyutu olarak AGSP/OGSP'nin oluşturulmasına karar vermişlerdir. Zirvenin sonuç bildirisine eklenen bir bildirge ile Birliğin uluslararası alandaki rolünü tam anlamıyla yerine getirebilmesi için üye devletlerin, Birliğe ortak Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası kapsamındaki sorumluluklarını yerine getirebilmesi için gerekli araçları ve kabiliyetleri sunacakları konusundaki kararlılıkları ortaya konmuştur. Ayrıca bildirgede Saint Malo'ya benzer şekilde Birliğin, uluslararası krizlere müdahale edebilmesine olanak sağlayacak inandırıcı bir askeri güç ile desteklenen, bu gücün kullanımına karar verecek araçlara sahip ve bunu kullanmaya hazır otonom harekat kapasitesine sahip olması gerektiği vurgulandıktan sonra bunun NATO tarafından yürütülen faaliyetlere halel getirmeyeceği vurgusu eklenmiştir. Buradaki NATO vurgusunun, gerek ABD'nin gerekse Birlik içindeki Atlantikçi ülkelerin AGSP/OGSP'nin Atlantik ötesi ittifak ilişkilerine zarar vereceği konusundaki endişelerini gidermek için eklendiğini görmekteyiz. Köln Zirvesinde Petersberg görevleri AGSP/OGSP kapsamında yerine getirilmesi gereken görevler olarak tanımlanırken BAB'ın AB ile tam anlamıyla bütünleşmesi ve BAB'ın bağımsız bir kurum olarak varlığının 2000 yılının ikinci yarısında sona erdirilmesi üzerinde anlaşmaya varılmıştır.

10-11 Aralık 1999 tarihlerinde Helsinki'de yapılan zirvede Petersberg kapsamındaki görevleri yerine getirirken Birliğin ihtiyaç duyduğu güç yapısı Acil Müdahale Gücü için Temel Hedef başlığı altında belirlenmiştir. Buna göre gönüllü olarak işbirliği içinde olacak üye devletler, 2003 yılı sonuna kadar Petersberg görevlerinin tamamını yerine getirebilecek kabiliyette olan 60 gün içinde konuşlandırılabilecek ve en az bir yıl boyunca görev yapabilecek kolordu düzeyinde yani 50.000-60.000 kişiden oluşacak bir operasyonel güç oluşturacaklardı. Helsinki Zirvesinde atılan diğer önemli bir adım da Petersberg kapsamındaki operasyonlar yürütülürken ihtiyaç duyulan siyasi rehberlik ve stratejik yönlendirmeyi sağlayacak siyasi ve askeri kurumların oluşturulmasıdır. Bu kurumlardan ilki üye ülkelerin askeri ve siyasi

21 Keukeleire, a.g.m., s. 55.

22 Ginsberg ve Penksa, a.g.e., s. 21.

uzmanlarından oluşan ve görevi AGSP/OGSP'nin denetlenmesi ve yönetimi olan daimi bir Siyasi ve Güvenlik Komitesidir. İkinci kurum üye ülkelerin askeri temsilcilerinden oluşan ve görevi askeri konularda Siyasi ve Güvenlik Komitesine danışmanlık yapmak olan Askeri Komitedir. Üçüncüsü ise AGSP/OGSP kapsamında yürütülecek operasyonların yürütülmesi ve denetlenmesinden sorumlu olan Askeri Personeldir.

Helsinki Zirvesinde belirlenen hedefler doğrultusunda ihtiyaç duyulan askeri kabiliyetlerin belirlenmesi amacıyla 20-21 Kasım 2000 tarihinde toplanan AB Kabiliyet Taahhüt Konferansında Helsinki Güç Kataloğu oluşturulmuştur. Buna göre Avrupa Acil Müdahale Gücü için 100000 asker, 400 savaş uçağı ve 100 savaş gemisinden oluşan bir güce ihtiyaç duyulduğu vurgulanmıştır.[23]

2004 yılına gelindiğinde, 2003 yılında AB liderleri tarafından üzerinde uzlaşılan Avrupa Güvenlik Stratejisinde belirlenen hedefler ve yürütülmekte olan kriz yönetimi operasyonlarından edinilen dersler ışığında temel hedeflerde bir güncelleme ihtiyacı doğmuştur. Bu amaçla 17-18 Haziran 2004'te Brüksel'de yapılan zirvede üye devletler Temel Hedef 2010 üzerinde anlaşmışlardır. Temel Hedef 2010, 1500 kişiden oluşan iyi şekilde eğitilmiş Petersberg görevlerinin tamamını yürütebilecek kabiliyette 15 gün gibi kısa bir süre içinde konuşlandırılabilecek ve en az 30 gün görevini (rotasyonla 120 güne kadar uzatılabilecek) sürdürebilecek 'Muharebe Grupları'nın kurulmasını öngörüyordu. Bu Muharip Grupların uzak ve aşırı derecede zorlu ve düşmanca bölgelerde de görev yapabilecek esnekliğe sahip olması hedeflenmiştir. Ayrıca, bu Muharip Grupların çok uluslu bir yapıda olması ve katkıda bulunmak isteyen üye veya üye olmayan ulusların katkıları ile oluşturulması hedeflenmiştir. Muharip Grupların esas olarak acil müdahale gücü olarak görev yapması ve çatışma bölgesini kendisinden sonra bölgeye konuşlandırılacak olan geleneksel barışı koruma güçleri için hazırlaması amaçlanmıştır. 22 Kasım 2004 tarihinde Brüksel'de toplanan Askeri Kabiliyetler Taahhüt Konferansında üye devletler 13 Muharip Grubunun oluşturulması ve ilk Muharip Grupların 2007 yılında tam olarak operasyonel olması üzerinde anlaşmışlardır. Belirlenen hedef doğrultusunda 2007 yılında ilk Muharip Gruplar operasyonel olsa da bugüne kadar henüz hiçbir operasyonda kullanılmamışlardır. Bunun arkasındaki temel neden ise üye devletlerin Muharip Grupların kullanımı konusunda siyasi uzlaşıya varamamalarıdır. Özellikle mevcut finansman yapısının AGSP/OGSP kapsamındaki askeri operasyonların insani ve mali yükünün daha aktif olan üye devletlerin üzerine yıkılmasına neden olması, bu yüksek maliyeti üslenmek istemeyen bu tip devletlerin AGSP/OGSP kapsamındaki bir askeri operasyonda Muharip Grupların kullanılmasına onay vermemelerine neden olmaktadır. Bu da Muharip Grupların kullanılabilmesi için oybirliğinin gerektiği bir ortamda bu grupların kullanılmasına olanak vermemiştir.[24]

AGSP/OGSP'nin askeri boyutunda atılan bu adımlara paralel olarak sivil boyutunda da önemli adımlar atılmıştır. İlk olarak 19-20 Haziran 2000 tarihlerinde Santa

23 Sten Rynning, 'Why Not NATO? Military Planning in the European Union', The Journal of Strategic Studies, Cilt: 26, Sayı: 1, 2003, s. 56; Sloan, a.g.e., s. 176.

24 Ginsberg ve Penksa, a.g.e., ss. 85-86.

Maria da Feira'da yapılan zirvede kriz yönetiminin sivil boyutu için öncelik alanları belirlenmiş ve sivil polis kabiliyetleri için Helsinki'dekine benzer hedefler belirlenmiştir. Kriz yönetiminin sivil boyutu için belirlenen öncelik alanları polis, hukukun üstünlüğünün güçlendirilmesi, sivil yönetimin güçlendirilmesi ve sivil koruma olarak belirlenmiştir. Sivil polis kabiliyetleri için belirlenen hedef gönüllü olarak işbirliği içinde olacak üye devletlerin, 2003 yılı sonuna kadar uluslararası misyonlar için çatışmaların önlenmesi ve kriz yönetimi operasyonlarını yürütebilecek 5000 polis memurundan oluşan bir güç oluşturulmasını kapsıyordu. Üye devletler gerektiğinde 30 gün içinde konuşlandırılabilecek 1000 kişiden oluşacak bir polis gücünü hazır tutacaklardı. Daha sonrasında 16 Mayıs 2002 tarihinde sivil kriz yönetimi operasyonlarının diğer bir boyutu olan hukukun üstünlüğü operasyonları için ihtiyaç duyulan personel konusunda üye ülkelerin katkılarını belirlemek amacıyla üye ülke temsilcileri Brüksel'de bir araya gelmişlerdir. Hukukun Üstünlüğü Taahhüt Konferansı adı verilen bu toplantıda üye devletler gönüllü bir temelde 2003 yılı sonuna kadar 300 adli ve cezaevi uzmanı görevlendirmeyi taahhüt etmişlerdir.

2004 Aralığında üye devletler Sivil kriz yönetimi operasyonları için de Temel Hedef 2008 belgesini benimsemişlerdir. Bu belgede AGSP/OGSP'nin sivil boyutundaki amaç ve görevleri ve bu amaçları gerçekleştirmek için AB üyesi ülkelerin neler yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Belgeye göre AB, Santa Maria da Feira zirvesinde belirlenen görevlere ek olarak güvenlik sektörü reformu, gözlem misyonları, AB özel temsilcilerinin desteklenmesi, silahsızlanma, demobilizasyon ve tekrar bütünleştirme gibi görevleri de yerine getirmeliydi. Belgede akut krizlere acil müdahalenin en etkili cevap şekli olduğu belirtildikten sonra herhangi bir kriz durumunda 5 gün içinde müdahale kararının alınması ve sivil görevlilerin kararın alınmasından sonra geçecek 30 gün içinde kriz bölgesinde konuşlandırılması gerektiği de vurgulanmıştır. Bu amaçları yerine getirebilmek için de üye devletlerin düzenli olarak taahhüt edilen kabiliyetleri ve elde kullanıma hazır bulunan kaynakları gözden geçirmeleri gerektiği vurgulanmıştır. 2007 yılına gelindiğinde 2008 Temel Hedefleri ve o güne kadar ki kriz yönetimi operasyonlarında edinilen tecrübeler ışığında Temel Hedef 2010 belgesi hazırlanmıştır. Buna göre AB'nin kriz yönetimi operasyonlarını etkin bir şekilde yerine getirebilmesini sağlamak için 2010 yılına kadar AB'nin sivil kabiliyetlerinin niteliğinin yükseltilmesi, kullanılabilirliklerinin güçlendirmesi, sivil misyonların planlama ve yürütülmesi için araçlar geliştirilmesi ve sivil ve askeri kriz yönetimi kabiliyetleri ve Topluluk sütununa dahil kabiliyetler arasında bir sinerji oluşturacak şekilde bütünlük sağlanması gerektiği vurgulanmıştır. Ağustos 2007'de sivil misyonların planlaması ve yürütülmesinden sorumlu olacak bir yapı olarak Sivil Planlama ve Yürütme Kabiliyeti oluşturulmuştur.

13 Aralık 2007 tarihinde imzalanan ve 1 Aralık 2009 tarihinde yürürlüğe giren Lizbon Anlaşması ile güvenlik ve savunma konusunda önemli yenilikler getirilmiştir. İlk olarak değişen güvenlik ortamına uyum sağlamak amacıyla AB'nin güvenlik ve savunma politikası kapsamında yerine getirmesi gereken görevler olan Petersberg görevleri yeniden tanımlanmıştır. Buna göre Petersberg görevleri, Birliğin sivil ve askeri araçları kullanabileceği, barışı koruma ve çatışma sonrası istikrar dâhil, ortak silahsızlanma operasyonlarını, insani görevleri ve kurtarma görevlerini, askeri

danışma ve destek görevlerini, çatışmayı önleme ve barışı koruma görevlerini, kriz yönetiminde muharip güç görevlerini içerecek şekilde yeniden tanımlanmıştır.

Lizbon Anlaşması ile Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası ibaresi Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası (OGSP) olarak değiştirilmiştir. Anlaşmada OGSP'nin ortak bir savunma politikası oluşturulmasını kapsadığı vurgulanmış ve bu politikanın ortak bir savunmaya dönüştürülmesi AB Konseyi yani üye ülke liderlerinin oybirliği ile alacakları karara bırakılmıştır. Bu kapsamda her ne kadar tam anlamıyla bir ortak savunmadan çok bir karşılıklı yardımı ifade etse de bir üye devletin kendi sınırlarında silahlı saldırıya uğraması durumunda diğer üye devletlerin BM Şartının 51. maddesi uyarınca kendi imkânları dâhilinde ellerindeki tüm araçları kullanarak yardımcı olma yükümlülüğü getirilmiştir. Ancak burada bazı üye devletlerin AB kapsamında NATO tarzı bir ortak savunma mekanizması oluşturulmasına karşı olmaları ve Atlantikçi olan devletlerin böyle bir mekanizmanın Atlantik İttifakına halel getireceği inancı bu mekanizmanın bir ortak savunmadan çok bir dayanışma mekanizması olmasını sağlamıştır. Karşı çıkan devletlerin isteği ile bu mekanizmayı düzenleyen anlaşma maddesine bu alandaki taahhütler ve işbirliği, üyesi olan devletlerin ortak savunma kurumu ve uygulama forumu olan NATO altındaki taahhütleri ile tutarlıdır ibaresi eklenmiştir. Bu noktada her ne kadar ortak bir savunma mekanizmasının oluşturulması bir hedef olarak belirlense de özellikle böyle bir mekanizmanın oluşmasına karşı çıkan devletler göz önüne alındığında oybirliğinin arandığı bir ortamda oluşturulan karşılıklı yardım mekanizmasının mevcut dinamikler açısından bakıldığında bu konudaki en ileri nokta olduğunu söyleyebiliriz.

Lizbon Anlaşması ile getirilen diğer önemli bir yenilik ise güçlendirilmiş işbirliğinin güvenlik ve savunma alanına da genişletilmesidir. Daimi Yapısal İşbirliği mekanizması ile en çok çaba gerektiren görevler söz konusu olduğunda askeri olanakları daha yüksek kriterlere sahip olan ve diğer üyelere göre daha fazla bağlayıcı taahhütlerde bulunan üye devletlerin Birlik çerçevesi içinde kalıcı bir yapısal işbirliği oluşturabileceği vurgulanmıştır. Bu hüküm, AB içinde gelişmiş askeri kabiliyetlere sahip devletlerin istedikleri takdirde bir araya gelerek Birlik yapısı içinde güvenlik ve savunma konularında daha derin bir işbirliğine gidebilmelerinin yolunu açmıştır.

AGSP/OGSP'nin kurumsal ve kabiliyetler açısından gelişimine paralel olarak 2003 yılında AGSP/OGSP operasyonel hale getirilmiş ve ilk askeri kriz yönetimi operasyonu olan Concordia Operasyonu başlatılmıştır. 2003 sonrası dönemde AGSP/OGSP kapsamındaki operasyonların sayısı ve çeşidi hızla artmış ve AB dünyanın değişik bölgelerinde gerek askeri gerekse sivil kriz yönetimi görevleri yürütmüştür. Geçen 14 yılda AB, Balkanlar, Orta Doğu, Afrika, Güney Doğu Asya ve Kafkaslar gibi dünyanın önemli istikrarsızlık üreten bölgelerinde 35 operasyon yürütmüştür. Bu operasyonlardan 17s'i halen devam ederken 18'i tamamlanmıştır. Bu operasyonlar askeri operasyonlar, polis misyonları, sınır kontrol misyonları, hukukun üstünlüğü misyonları, gözlem misyonları, güvenlik sektörü reformu misyonları, ateşkes/gözlem misyonları, insani destek misyonları, güvenlik güçlerine yönelik eğitim misyonları ve deniz operasyonları gibi geniş bir yelpazede sivil ve askeri nitelikli operasyonları içermektedir. Bu 14 senelik süre içinde Avrupa bütünleşme sürecinde

uzun süre bir tabu olarak görülen savunma boyutu AB dış politikasının mızrak başlarından biri haline gelmiştir.[25]

AGSP/OGSP: SİVİL GÜÇ AVRUPA'NIN SONU MU?

Savunma ve askeri güvenlik konularının 1990'lı yıllara kadar Avrupa bütünleşme sürecinin dışında tutulması ve AT'nin bu süre boyunca herhangi bir askeri kapasiteye sahip olmaması Topluluğun bir sivil güç olarak tanımlanmasına neden olmuştur. AT'yi, ilk kez 1970'li yılların başında o dönem Londra merkezli düşünce kuruluşu Stratejik Çalışmalar Uluslararası Enstitüsü direktörlüğünü yürüten François Duchêne bir sivil güç olarak tanımlamıştır. Duchêne, II. Dünya Savaşı sonrasında hayata geçirdiği bütünleşme sürecinin (Batı) Avrupa'yı, savaş ve dolaylı şiddetin yirminci yüzyılın medeni siyasetine dönüştüğü kendi ifadesiyle 'Eski Dünyanın' ilk önemli merkezi haline getirebileceğini vurgulamıştır. Yani, Duchêne Batı Avrupa'nın dünya'daki ilk sivil güç merkezi olabileceğini iddia etmiştir.[26] Duchêne, 1970'li yılların başında Avrupa'da ortaya çıkan nükleer ve süper güç kilitlenmesinin saf askeri gücün önemini azalttığını ve bunun da sivil etki ve eylem için daha fazla faaliyet alanı bırakacağını ileri sürmüştür.[27] Sivil etki araçlarından en önemlisinin ekonomik güç olduğunu ileri sürdükten sonra Batı Avrupa'nın dünyadaki dört ekonomik merkezden biri olarak bu uygun ortamda sivil bir güç uygulayarak uluslararası bir etki kurabilme şansına sahip olabileceğini ileri sürmüştür.[28] Duchêne, AT'nin ekonomik anlamda güçlü ancak askeri anlamda nispeten zayıf sivil ülkeler grubu olarak temel çıkarının mümkün olduğu kadar gerek kendi üyesi olan devletler arasında gerekse kendi sınırları dışındaki devletler arasındaki ilişkilerin medeni bir şekilde yürütülmesini sağlamak olması gerektiğini vurgulamıştır.[29] Bunun da geçmişte dış olmaktan çok iç meselelerle yakından bağlantılı olarak kabul edilen uluslararası sorunlara ortak sorumluluk hissi ve sözleşme siyaseti yapısı getirilerek sağlanabileceğini ileri sürmüştür.[30] Duchêne'e göre AT elindeki bu fırsatı, ancak sivil araç ve amaçlar ve eşitlik, adalet ve hoşgörü gibi sosyal değerlerle ifade olunan yerleşik kolektif hareket anlayışına dayanan iç karakteristiğine bağlı kalırsa değerlendirebilecektir. Duchêne, sivil bir güç olarak AT'nin sivil ve demokratik standartların uluslararası alanda yayılımı için çaba göstermesi gerektiğini aksi takdirde kendisinden daha güçlü ve bütünleşik güçler tarafından yönetilen güç siyasetinin kurbanı olabileceğini vurgulamıştır.[31] Yani, Duchêne'e göre, AT, ya kendi bünyesinde geliştirdiği Robert Kagan'ın[32]

25 Keukeleire, a.g.m., s. 55.

26 François Duchêne, 'Europe's Role in World Peace', içinde Richard Mayne, (der.) Europe Tomorrow: Sixteen Europeans Look Ahead, (Londra: Fontana/Collins, 1972), s. 43.

27 François Duchéne, 'The European Community and the Uncertainties of Independence', içinde Max Hohnstamm ve Wolfgang Hager, (der.) A Nation Writ Large? Foreign Policy Problems Before the European Community, (Londra: Macmillan Press, 1973), s. 19.

28 A.e.

29 A.e., ss. 19-20.

30 A.e., s. 20.

31 A.e., ss. 20-21.

32 Robert Kagan, Of Paradise and Power: America and Europe in the New World Order, (New York: Alfred A. Knopf, 2003).

benzetmesi ile Kantçı ebedi barış dünyası veya tarih-sonrasına ait barış ve nispi refah cennetini sınırlarının ötesine yayacaktır ya da askeri güç ve güç siyasetinin vahşi kanunlarının geçer akçe olduğu Hobbesyan anarşik dünyanın kurbanı olacaktır.

Duchêne'nin 1972 ve 1973 tarihli makalelerinde ortaya koyduğu Sivil Güç Avrupa kavramı Richard Whitman'ın da ortaya koyduğu gibi Avrupa'nın gelecekte ne yapması gerektiğini anlatan bir fütüroloji demesinden öteye geçmiyordu.[33] Jan Orbie de benzer bir şekilde bu çalışmaların AT'nin dünyadaki olası rolü hakkında kısa ve betimleyici bir çalışma olduğunu ve Sivil Güç Avrupa kavramını detaylı ve kapsamlı bir şemaya oturtmadığını ileri sürmüştür.[34] Gerçekten de Duchêne, Sivil Güç Avrupa'ya, ekonomik anlamda güçlü ancak askeri anlamda nispeten zayıf olma ve devletler arasındaki ilişkilerin medeni bir şekilde yürütülmesini sağlamak için sivil ve demokratik standartların uluslararası alanda yayılımını amaçlama gibi iki muğlak özellik dışında sistematik bir tanımlama getirmemiş ve kavramı muğlak bırakmıştır. Ancak bu iki özellik sivil güç üzerine yapılan tartışmalarda ve özellikle AB'nin AGSP/OGSP sonrası dönemde hala sivil bir güç olup olmadığı tartışmalarında temel bir referans noktası olmuştur.

Saint Malo zirvesi sonrasında AGSP/OGSP süreci ile AB'nin askeri bir kapasiteye sahip olma olasılığının belirmesi ile Birliğin sivil güç olma özelliğini devam ettirip ettiremeyeceği veya bunun Birliğin çıkarlarına uygun olup olmadığı konusunda ciddi bir tartışma başlamıştır. Bu konuda, AGSP/OGSP ile askeri bir kapasiteye sahip olmasının AB'nin sivil bir güç olma vasfını sona erdireceğini ileri süren Karen Smith sivil güç olarak tanımlanabilmek için amaçlar kadar araçların da önemli olduğunu vurgulamıştır. Smith, ideal tipte bir sivil gücün temel özelliklerini, diğer aktörleri veya uluslararası olayları etkilemek için ikna yönteminin kullanılması, ikna için sivil araçlara başvurulması, sivil amaçların takip edilmesi ve dış politika yapım sürecinin demokratik kontrol ve kamu denetimine tabi olması olarak tanımlamıştır.[35] Bunlardan herhangi birinin eksikliğinin o aktörün sivil güç olma vasfını yitirmesine neden olacağını iddia etmiştir. Smith, AGSP/OGSP ile sınırlı da olsa askeri bir kapasiteye sahip olmasının her ne kadar sivil amaçlar peşinde koşsa ve baskın bir şekilde sivil araçlar kullansa da AB'nin sivil güç olma vasfını sona erdirdiğini ileri sürmüştür. Bu noktada Smith az bir miktar askeri güce sahip olmanın Birliğin sivil güç olma vasfına halel getirmeyeceğini iddia edenlere karşı ne kadarlık bir askeri gücün sivil güç olma vasfını sona erdirmeyeceği, bunun ölçütünün ne olduğu sorusunu sormuştur.[36] Smith, az da olsa askeri kapasiteye sahip bir AB'nin ideal tipte saf bir sivil güç olamayacağını, AB'nin spektrumun iki ucunda yer alan iki ideal güç tipinin, saf sivil güç ve saf askeri güç, arasında bir yerde konumlandığını vurgulamıştır.[37]

33 Richard Whitman, 'Road Map for a Route March?: (De-)civilianizing through the EU's Security Strategy', European Foreign Affairs Review, Cilt: 11, Sayı: 1, 2006, s. 3.

34 Jan Orbie, 'Civilian Power Europe: Review of the Original and Current Debates', Cooperation and Conflict: Journal of the Nordic International Studies Association, Cilt: 41, Sayı: 1, 2006, s. 123.

35 Karen E. Smith, 'Beyond the Civilian Power EU Debate', Politique Européenne, Sayı: 17, 2005/3, s. 69.

36 A.e., s. 73.

37 A.e., s. 81.

Karen Smith'e benzer bir şekilde Adrian Treacher, AB'nin AGSP/OGSP ile askeri bir kapasiteye sahip olmasının, Birliği karşı konulamaz bir şekilde sivil bir güçten askeri bir aktöre dönüştüreceğini ileri sürmüştür.[38] Treacher ile Smith'in temel ayrıldıkları nokta Treacher'ın bu süreci bir zorunluluk olarak görürken Smith'in bu süreci gereksiz ve zararlı bir süreç olarak görmesidir. Treacher'a göre Soğuk Savaş sonrası değişen ortamda özellikle Birliğin eski Yugoslavya'nın dağılma sürecini yönetme konusundaki yetersizlikleri, Birliği zorunlu olarak askeri bir kapasite geliştirerek bir askeri aktöre dönüşmek zorunda bırakmıştır.[39] Treacher'a göre Bosna ve Kosova krizlerinde Birliğin diplomatik girişimlerini inandırıcı bir askeri kapasite ile destekleyememesi ve askeri anlamda ABD'ye olan bağımlılık üye devletleri bir askeri kapasite geliştirme zorunda bırakmıştır.[40] Smith ise Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan Rusya, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ve Akdeniz'in güneyindeki istikrarsızlık, kitle imha silahlarının yayılımı, uluslararası terörizm ve yasadışı göç gibi tehditlerle başa çıkabilmek için askeri bir kapasiteye ihtiyaç olmadığını Birliğin elindeki sivil araçlarla bu tehditlerin ortaya çıkmadan önlenmesini sağlayacak kriz önleme kapasitesini geliştirmesi gerektiğini ileri sürmüştür.[41] Bu nedenle Smith askeri bir kapasite geliştirmeye çaba göstermenin enerji, zaman ve para israfı olduğunu ileri sürmüştür. Bunun yanında, Smith askeri kapasiteye sahip olan bir AB'nin kendini bir güvenlik ikileminin içine sokacağını ileri sürmüştür. Buna göre, askeri kabiliyetlere sahip ve Doğu Avrupa'ya doğru genişleme hedefinde olan bir AB, Rusya açısından bir tehdit olarak algılanabilir, bu da Birlik ile Rusya arasındaki ilişkilerin bozulmasına ve Birlik üzerindeki Rus tehdidinin artmasına neden olabilecektir.[42]

Treacher ve Smith'in aksine askeri bir kapasiteye sahip olmanın Birliğin sivil güç olma vasfını sona erdirmeyeceği hatta bazı yazarlara göre daha da pekiştireceğini iddia eden bir grup görüş bulunmaktadır. Bu görüşü savunanlar, Smith'in bütüncül yaklaşımının aksine esas olanın kullanılan araçlar değil takip edilen amaçlar olduğu ve Birlik, sivil olarak tanımlanan amaçları takip ettiği sürece askeri kapasiteye sahip olmasının Birliğin sivil güç karakterine bir halel getirmeyeceğini ileri sürmektedirler. Bu görüşü savunanlar argümanlarını, temelde Almanya ve Japonya'nın II. Dünya Savaşı sonrasında yaşadıkları dönüşümle nasıl birer sivil güç haline geldiklerini incelediği makalesinde Hanns Maull'un ortaya koyduğu sivil güçlere ait üç özelliğe dayandırmaktadılar. Bu özellikler: uluslararası amaçları takip ederken diğer aktörler ile işbirliği yapma zorunluluğunu kabul etme; ulusal amaçları korurken askeri olmayan, temelde ekonomik araçlara yoğunlaşma, askeri gücü ise diğer uluslararası etkileşim araçlarını güvence altına almak için arka planda ya da yedekte tutma; uluslararası önemli meselelerin idaresinde uluslarüstü yapılar geliştirme yönünde istekli olunmasıdır.[43] Bu üç özellikten ikincisi olan uluslararası amaçlar takip edilirken ön-

38 Adrian Treacher, 'From Civilian Power to Military Actor: The EU's Resistable Transformation', European Foreign Affairs Review, Cilt: 9, Sayı: 1, 2004.

39 A.e.

40 A.e.

41 Karen E. Smith, 'The End of Civilian Power EU: A Welcome Demise or Cause for Concern?', The International Spectator, Cilt: 35, Sayı: 2, 2000, s. 23.

42 A.e., s. 24.

43 Hanns W. Maull, 'Germany and Japan: The New Civilian Powers', Foreign Affairs, Cilt: 69, Sayı:

celikle askeri olmayan yani sivil araçların kullanılması ancak askeri gücün de sivil araçları tamamlayıcı bir unsur olarak yedekte bulundurulabilmesi AB'nin AGSP/OGSP ile bir askeri kapasiteye sahip olmasının sivil güç olma vasfına bir halel getirmeyeceği iddiasında olanların temel referans noktası olmuştur. AB'nin Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan yeni küresel düzendeki rolünü tartıştığı makalesinde, Maull, sivil güç rolünün, askeri güç kullanma konusunda bir isteksizlik ya da acizliği ifade etmeyeceğini, aksine sivil güçlerin askeri gücü sadece uluslararası ilişkilerin medeni bir şekilde yürütülmesini sağlamak için bireysel değil kolektif bir şekilde ve uluslararası meşruiyet temelinde kullanabileceklerini ifade etmiştir.[44] Bu açılardan bakıldığında Maull, sınırlı askeri güç kullanabilme kapasitesine sahip bir AB'nin sivil güç olma vasfını yitirmeyeceğini ileri sürmüştür.[45]

Hazel Smith de bu noktada Maull ile benzer bir argümanı savunmakta ve AB'nin istisnai bir şekilde ve iyi tanımlanmış ve sınırlı askeri güç kullanımının Birliğin sivil güç karakterine zarar vermeyeceğini iddia etmektedir. Hazel Smith'e göre, Birlik askeri gücünü, insani yardım sevkiyatını desteklemek, barışı koruma ve çatışma sonrası istikrar ve yeniden yapılanma görevlerini yürütmek amacıyla sınırlı ve iyi tanımlanmış amaçlar çerçevesinde kullanırsa bu durum sivil güç olma vasfını sona erdirmeyecektir.[46]

Stelios Stavridis, Maull ve Hazel Smith'in argümanlarını bir adım daha öteye taşıyarak AB'nin askeri bir kapasiteye sahip olmasının Birliğin sivil güç vasfını zayıflatmayacağını aksine güçlendireceğini hatta Birliği gerçek bir sivil güce dönüştüreceğini ileri sürmüştür.[47] Stavridis'e göre Duchêne'nin Sivil Güç Avrupa tanımının iki ana öğesi vardır, bunlardan ilki Avrupa'nın ekonomik anlamda güçlü ancak askeri anlamda nispeten zayıf olması yani Birliğin kullanabileceği araçlarla ilgili olan öğe; diğeri ise amaçlarla ilgili olan öğe yani Birliğin devletler arasındaki ilişkilerin medeni bir şekilde yürütülmesini sağlamak için sivil ve demokratik standartların uluslararası alanda yayılımını amaçlamasıdır.[48] Stavridis, askeri araçlara sahip olmanın Birliğin sivil güç vasfına halel getireceği argümanını ileri sürenlerin araçlarla ilgili olan ilk öğeyi çok ön plana çıkardıklarını ancak ikinci ana öğe olan sivil ve demokratik standartları yayma amacını göz ardı ettiklerini ileri sürmüştür.[49] Stavridis'e göre tanımın sadece bir kısmının kullanılması yeterli değildir. Stavridis, Birliğin dünyada insan hakları ve diğer demokratik ilkeleri yaymak için askeri araçlara ihtiyaç duydu-

5, 1990, ss. 92-93.

44 Hanns W. Maull, 'Europe and the New Balance of Global Order', International Affairs, Cilt: 81, Sayı: 4, 2005, s. 781.

45 A.e., s. 782.

46 Hazel Smith, 'Consolidating EU Foreign Policy: the 'Civilising Mission' and the Development of Military Security as a Geo-issue Area', (Tebliğ, CIDEL Workshop on 'From Civilian to Military Power: the European Union at a Crossroads?', Oslo, Norveç, 22-23 Ekim 2004), s. 9. http://www.sv.uio.no/arena/english/research/projects/cidel/old/WorkshopOsloSecurity/HazelSmith.pdf. (Erişim Tarihi: 15 Ekim 2016).

47 Stelios Stavridis, '"Militarising" the EU: the Concept of Civilian Power Europe Revisited', The International Spectator, Cilt: 36, Sayı: 4, 2001.

48 A.e.

49 A.e., s. 46.

ğunu vurgulamıştır.[50] Sivil güç olmanın pasifizm anlamına gelmediğini Birliğin insan hakları ve demokratik ilkeleri yaymak gibi sivil amaçlarını takip ederken kullandığı sivil araçları destekleyecek ve Birliğin uluslararası bir aktör olarak güvenilirlik ve itibarını artıracak bir askeri kapasiteye ihtiyaç duyduğunu vurgulamıştır.[51] Stavridis, Birliğin askeri bir kapasite geliştirerek zorunluluktan ya da yoksunluktan bir sivil güç olmaktan (civilian power by default) tercihen bir sivil güç olmaya (civilian power by design or conviction) geçmesi gerektiğini vurgulamıştır.[52] Stavridis, Birliğin gerçek bir sivil güç olabilmesi için askeri bir kapasite geliştirerek uluslararası sistemde sadece sivil bir varlığı ifade eden 'çıplak kral' Sivil Güç Avrupa anlayışının ötesine geçmesi gerektiğini vurgulamıştır.[53] Stavridis'in bu tanımlamasından yola çıkarak Sven Biscop ve Rik Coolsaet, 'sivil süpergüç' kavramının ön plana çıktığını vurgulamışlardır.[54]

Charlotte Bretherton ve John Vogler de Stavridis'e benzer şekilde AGSP/OGSP'nin Birliğin sahip olduğu çok boyutlu uluslararası sivil kimliğinde köklü bir değişikliğe neden olmayacağını çünkü AGSP/OGSP'nin bu kimliği destekleyici bir unsur olarak geliştirildiğini ileri sürmüştür.[55] Buna göre, AB alternatif bir kimliğe sahiptir ve sınırlı bir askeri kapasiteye sahip olması Birliğin askerileşmesi anlamına gelmediği gibi Amerikan güvenlik anlayışına benzeyen bir güvenlik yaklaşımı benimseme girişimi de değildir.[56] Bretherton ve Vogler'e göre AGSP/OGSP, NATO gibi Avrupa topraklarının savunulması için kurulmuş bir kolektif savunma örgütü olmadığı gibi muharebe ve küresel güç projeksiyonu da AGSP/OGSP'nin tanımlanmış işlevlerinden değildir. AGSP/OGSP çerçevesinde geliştirilen askeri kapasite temelde Avrupa sınırlarının ötesinde istikrarı sağlama ve barışı uygulama görevlerini yerine getirebilmeyi amaçlamaktadır.[57] Bu açıdan, AGSP/OGSP, Birliğin sahip olduğu daha geniş bir yelpazeyi kapsayan güvenlik rollerinin sadece bir boyutunu oluşturmaktadır; Birliğin sahip olduğu askeri araçlar, kalkınma yardımı, iyi yönetişimin yaygınlaştırılması ve insan haklarının korunması gibi ODGP kapsamındaki diğer faaliyetleri tamamlayıcı bir işleve sahiptir.[58]

Richard Whitman da AGSP/OGSP'nin Sivil Güç Avrupa'nın sonu olup olmadığını sorguladığı makalesinde, AGSP/OGSP'nin gelişim tarzı gözönüne alındığında Birliğin sivil güç olmaktan uzaklaşmadığı sonucuna varmıştır. Whitman'a göre,

50 Stelios Stavridis, 'Why the 'Militarising' of the European Union is Strengthening the Concept of a Civilian Power Europe', European University Institute Working Paper, 2001, s. 17. http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/1726/01_17.pdf?sequence=1&isAllowed=y. (Erişim Tarihi: 17 Ekim 2016)

51 A.e., s. 18.

52 A.e., s. 20.

53 A.e., s. 20.

54 Sven Biscop ve Rik Coolsaet, The World is the Stage – A global Security Strategy for the European Union, Groupement D'études et de Recherches Notre Europe Policy Paper No. 8, Aralık 2003, s. 31. http://www.egmontinstitute.be/wp-content/uploads/2014/01/notre-eur.Policypaper8.pdf. (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2016).

55 Bretherton ve Vogler, a.g.e., s. 214.

56 Bretherton ve Vogler, a.g.e., s. 213.

57 Bretherton ve Vogler, a.g.e., s. 209.

58 Bretherton ve Vogler, a.g.e., ss. 208, 210.

Petersberg görevleri Sivil Güç Avrupa normlarıyla tam bir uyum içindedir. Birlik, Soğuk Savaşın sona ermesi ve Yugoslavya Krizi neticesinde Avrupa'da değişen uluslararası ilişkiler ortamına rağmen sivil güç olma karakterini korumuş hatta güçlendirmiş ve uluslararası kimliğinin alamet-i farikası olarak muhafaza etmiştir.[59] Whitman, Birliğin askeri gücünü de Maull'un sivil güç tanımlamasına uygun bir şekilde diğer uluslararası etkileşim araçlarını güvence altına almak için arka planda ya da yedekte tutulan bir araç olarak nitelemiştir.[60] Maull'un sivil güç tanımını benimseyerek de Birliğin AGSP/OGSP sonrasında askeri bir kapasiteye sahip olmasının sivil güç karakterini sona erdirmeyeceğini savunmuştur.

Henrik Larsen, AB'nin Saint Malo ile başlayan AGSP/OGSP süreci ile askeri bir kapasiteye sahip olmasının, o zamana kadar Birliğin uluslararası rolünü tanımlama konusundaki hakim söylem olan sivil güç söyleminde bir değişikliğe neden olup olmadığını incelediği çalışmasında bu gelişmenin hakim söylem olan 'Sivil Güç Avrupa'da radikal bir değişikliğe neden olmadığı sonucuna varmıştır.[61] Saint Malo sonrası hakim söylem, askeri araçları, Birliğin uluslararası sorunların çözümü için ihtiyaç duyduğunda başvurabileceği geniş bir yelpazede yer alan ve sivil araçların merkezi bir yere sahip olduğu pratik araçlarından biri olarak tanımlamıştır.[62] Bu söylemde, askeri araçlar sivil araçları tamamlayıcı bir unsur olarak tanımlanmış ve Birliğin askeri araçları sivil araçlarla birlikte kullanabilme kapasitesine sahip olması da Birliği normal büyük güçlerden farklı kendine has bir aktör durumuna getirmiştir.[63] Larsen'a göre bu söylemde askeri araçlar sivil güce eklemlendiği için Birliğin askeri bir kapasiteye sahip olması Sivil Güç Avrupa söyleminden bir kopuşu ifade etmemektedir.[64]

AB'nin, askeri bir kapasiteye sahip olmasının sivil güç karakterini sona erdirip erdirmeyeceği tartışmalarındaki iki farklı argümanı destekleyen grup arasındaki ayrım temelde Gunnar Sjöstedt'in[65] sivil güç ve askeri güç arasındaki ilişkileri tanımlarken yapmış olduğu sınıflandırmadaki farklı yaklaşımlar esas alınarak açıklanabilir. Buna göre, Duchêne tarafından ilk kez ortaya konan daha sonra da Karen Smith tarafından da benimsenen sivil güç olmanın esasının sivil araçlar açısından güçlü ancak askeri araçlardan arındırılmış olma kıstası Sjöstedt'in tanımlamasıyla sivil gücün tek alternatif olduğu 'Mutlak Sivil Güç (unconditional civil power)' anlayışını yansıtmaktadır. Bu yaklaşıma göre, sınırlı miktarda da olsa askeri güce sahip olmak Birliğin sivil güç karakterini sona erdirecektir. Diğer taraftan her ne

59 Richard Whitman, 'Muscles from Brussels: The Demise of Civilian Power Europe?', içinde Ole Elgström ve Michael Smith, (der.) The European Union's Roles in International Politics: Concepts and Analysis, (Oxon: Routledge, 2006), s. 114.

60 A.e., s. 114.

61 Henrik Larsen, 'The EU: A Global Military Actor?', Cooperation and Conflict: Journal of Nordic International Studies Association, Cilt: 37, Sayı: 3, 2002.

62 A.e., ss. 290-291.

63 A.e., s. 292.

64 A.e., s. 292.

65 Gunnar Sjöstedt, 'The Exercise of International Civil Power: A Framework for Analysis', içinde Wyn Rees ve Michael Smith, (der.) International Relations of the European Union Cilt I, (Londra: Sage, 2008), ss. 108-109.

kadar çalışmasında, Sjöstedt tarafından aktörlerin, sivil veya askeri ayrımı yapmadan elindeki bütün araçları kullanması olarak tanımlanan 'askeri gücü tamamlayan sivil güç' yaklaşımı, AB özellinde askeri kapasiteye sahip olmanın Birliğin sivil güç karakterine halel getirmeyeceğini iddia eden görüşe göre 'hakim sivil gücü tamamlayan askeri güç' olarak tanımlanmıştır. Bu yaklaşıma göre de askeri kapasite Birliğin sivil amaçlarını gerçekleştirmek amacıyla ve ancak sivil araçlarla birlikte onları tamamlayıcı ve destekleyici tarzda kullanılırlarsa Birliğin sivil güç karakterinden bir kopuşu ifade etmeyecektir.

SONUÇ

AGSP/OGSP'nin amaçları, bu amaçları gerçekleştirmek için geliştirilen kabiliyetler ve operasyonel gelişimi açısından bakıldığında Birliğin artık Duchêne'nin tanımladığı gibi sivil araçlar açısından güçlü ancak askeri araçlardan arındırılmış bir mutlak sivil güç ya da AB Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini'nin[66] belirttiği gibi 'yalnızca (exclusively) bir sivil güç' değildir. Gerek 2003 tarihli 'Avrupa Güvenlik Stratejisi' gerekse 2016 tarihli 'AB Dış ve Güvenlik Politikası için Küresel Strateji' belgelerinde belirtildiği gibi Birlik, yeni güvenlik tehditlerinin çok boyutlu doğasını gözönüne alarak bu tehditlerle başa çıkabilmek için askeri ve sivil araçların ya da sert ve yumuşak güç unsurlarının uygun karışımından oluşan bir yaklaşımı benimsemiştir. Birliğin, güvenlik ve savunma politikası kapsamında yerine getirmesi gereken görevler olan Petersberg görevleri incelendiğinde ise bu görevlerin de askeri ve sivil güç unsurlarının bir arada kullanılmasını gerektiren görevler olduğunu görmekteyiz. Ayrıca, Lizbon Antlaşmasının 42. maddesinde de AGSP/OGSP'nin, Birliğe sivil ve askeri araçlara dayanan operasyonel bir kapasite sunduğu vurgulanmıştır. AGSP/OGSP kapsamında yürütülen sivil ve askeri operasyonlar, Makedonya, Bosna Hersek, Kongo ve Libya örneklerinde görüldüğü gibi birbirlerini tamamlar şekilde ya aynı anda ya da birbirlerini takip eder şekilde yürütülmüştür. Ayrıca, daha önceki bölümlerde de ayrıntılı bir şekilde ele alındığı gibi AGSP/OGSP'nin kurumsal ve kabiliyetler açısından 2000'li yıllarda gelişimine bakıldığında da askeri ve sivil unsurların eş zamanlı ve koordineli bir şekilde yürütüldüğünü görmekteyiz. Bu açılardan bakıldığında, Birliğin Duchêne'nin tanımından çok Maull'un ortaya koyduğu sivil güç tanımına daha yakın bir aktör durumuna geldiği tespitinde bulunabiliriz. Gerek 'Avrupa Güvenlik Stratejisi' gerekse 'AB Küresel Stratejisi' belgelerinde ortaya konduğu gibi Birliğin uluslararası amaçlarını takip ederken kendisi ile benzer amaçları taşıyan ortak olarak tanımladığı aktörlerle kurulacak olan çok taraflı işbirliğine yaptığı vurgu, Maull'un sivil güç tanımının ilk öğesi olan uluslararası amaçları takip ederken diğer aktörler ile işbirliği yapma zorunluluğunu kabul etme kıstasına uygun bir davranışı ifade etmektedir. Aynı şekilde Maull'un ikinci kıstası olan ulusal amaçları korurken askeri olmayan, temelde ekonomik araçlara yoğunlaşma, askeri gücü ise diğer uluslararası etkileşim araçlarını güvence altı-

66 Paylaşılan Vizyon, Ortak Eylem: Daha Güçlü Bir Avrupa, Avrupa Birliği Dış ve Güvenlik Politikası için Küresel Strateji', Haziran 2016, s. 4. https://eeas.europa.eu/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf. (Erişim Tarihi: 03 Ağustos 2016).

na almak için arka planda ya da yedekte tutma, AGSP/OGSP'nin amaçları, kabiliyetleri ve operasyonel gelişimi ile uyum göstermektedir. Son olarak, Birliğin, BM'nin merkezinde olduğu çok taraflılığı temel ilke edinen hukuka dayalı küresel düzene atfettiği önem, Maull'un üçüncü kıstası olan uluslararası önemli meselelerin idaresinde uluslarüstü yapılar geliştirme yönünde istekli olunması ile uyum gösteren bir anlayışı ifade etmektedir. Sonuç olarak, AB, AGSP/OGSP süreci ile 1970'li yıllarda Duchêne tarafından ortaya konulan temelinde askeri araçlardan arındırılmış olmaya dayanan geleneksel sivil güç anlayışından yani sivil güç versiyon 1.0'dan sivil araçlar ile birlikte askeri araçları da etkin bir şekilde kullanabilme kapasitesine sahip modern bir sivil güç anlayışına yani sivil güç versiyon 2.0'a evrilmiştir.

KAYNAKÇA

Akgül Açıkmeşe, Sinem; Dizdaroğlu, Cihan. 'NATO-AB İlişkilerinde İşbirliği ve Çatışma Dinamikleri', Uluslararası İlişkiler, Cilt: 10, Sayı: 40, 2014, ss. 131-163.

Biscop, Sven; Coolsaet, Rik. The World is the Stage – A Global Security Strategy for the European Union, Groupement D'études et de Recherches Notre Europe Policy Paper No. 8, Aralık 2003. http://www.egmontinstitute.be/wp-content/uploads/2014/01/notre-eur.Policypaper8.pdf. (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2016).

Bretherton Charlotte; Vogler, John. The European Union as a Global Actor, (Oxon: Routledge, 2006).

Dedman, Martin J.. The Origins and Development of the European Union 1945-2008: A History of European Integration (2. Baskı), (New York: Routledge, 2010).

Duchêne, François. 'Europe's Role in World Peace', içinde Richard Mayne, (der.) Europe Tomorrow: Sixteen Europeans Look Ahead, (Londra: Fontana/Collins, 1972), ss. 32-47.

Duchéne, François. 'The European Community and the Uncertainties of Independence', içinde Max Hohnstamm ve Wolfgang Hager, (der.) A Nation Writ Large? Foreign Policy Problems Before the European Community, (Londra: Macmillan Press, 1973), ss. 1-21.

Ginsberg Roy H.; Penksa Susan E.. The European Union in Global Security: The Politics of Impact, (Basingstoke: Palgrave MacMillan, 2012).

Ginsberg, Roy H.. Demystifying the European Union: The Enduring Logic of Regional Integration, (Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2007).

Howorth, Jolyon. Security and Defence Policy in the European Union, (New York: Palgrave Macmillan, 2007).

Kagan, Robert. Of Paradise and Power: America and Europe in the New World Order, (New York: Alfred A. Knopf, 2003).

Keukeleire, Stephan. 'European Security and Defence Policy: From Taboo to a Spearhead of EU Foreign Policy?', içinde Federiga Bindi, (der.) The Foreign Policy of the European Union: Assessing Europe's Role in the World, (Washington D.C.: Brookings Institution Press, 2010), ss. 51-72.

Keukeleire, Stephan; MacNaughtan, Jennifer. The Foreign Policy of the European Union, (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2008).

Larsen, Henrik. 'The EU: A Global Military Actor?', Cooperation and Conflict: Journal of Nordic International Studies Association, Cilt: 37, Sayı: 3, 2002, ss. 283-302.

Leites, Nathan; De La Maléne, Christian. 'Paris from EDC to WEU', World Politics, Cilt: 9, Sayı: 2, 1957, ss. 193-219.

Mahncke, Dieter. 'The Need for a Common Foreign Policy', içinde Dieter Mahncke, Alicia Ambos ve Christopher Reynolds, (der.) European Foreign Policy: From Rhetoric to Reality?, (Brussels: P.I.E. Peter Lang, 2004), ss. 27-42.

Maull, Hanns W.. 'Europe and the New Balance of Global Order', International Affairs, Cilt: 81, Sayı: 4, 2005, ss. 775-799.

Maull, Hanns W.. 'Germany and Japan: The New Civilian Powers', Foreign Affairs, Cilt: 69, Sayı: 5, 1990, ss. 91-106.

Orbie, Jan. 'Civilian Power Europe: Review of the Original and Current Debates', Cooperation and Conflict: Journal of the Nordic International Studies Association, Cilt: 41, Sayı: 1, 2006, ss. 123-128.

'Paylaşılan Vizyon, Ortak Eylem: Daha Güçlü Bir Avrupa, Avrupa Birliği Dış ve Güvenlik Politikası için Küresel Strateji', Haziran 2016. https://eeas.europa.eu/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf. (Erişim Tarihi: 03 Ağustos 2016).

Rynning, Sten. 'Why Not NATO? Military Planning in the European Union', The Journal of Strategic Studies, Cilt: 26, Sayı: 1, 2003, ss. 53-72.
Sjöstedt, Gunnar. 'The Exercise of International Civil Power: A Framework for Analysis', içinde Wyn Rees ve Michael Smith, (der.) International Relations of the European Union Cilt I, (Londra: Sage, 2008), ss. 106-128.
Sloan, Stanley. NATO, the European Union and the Atlantic Community, The Transatlantic Bargain Reconsidered, (Lanham: Rowman&Littlefield Publishers, 2003).
Smith, Hazel. 'Consolidating EU Foreign Policy: the 'Civilising Mission' and the Development of Military Security as a Geo-issue Area', (Tebliğ, CIDEL Workshop on 'From Civilian to Military Power: the European Union at a Crossroads?', Oslo, Norveç, 22-23 Ekim 2004). http://www.sv.uio.no/arena/english/research/projects/cidel/old/WorkshopOsloSecurity/HazelSmith.pdf. (Erişim Tarihi: 15 Ekim 2016).
Smith, Karen E.. 'The End of Civilian Power EU: A Welcome Demise or Cause for Concern?', The International Spectator, Cilt: 35, Sayı: 2, 2000, ss. 11-28.
Smith, Karen E.. 'Beyond the Civilian Power EU Debate', Politique Européenne, Sayı: 17, 2005/3, ss. 63-82.
Stavridis, Stelios. '"Militarising" the EU: the Concept of Civilian Power Europe Revisited', The International Spectator, Cilt: 36, Sayı: 4, 2001, ss. 43-50.
Stavridis, Stelios. 'Why the 'Militarising' of the European Union is Strengthening the Concept of a Civilian Power Europe', European University Institute Working Paper, 2001. http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/1726/01_17.pdf?sequence=1&isAllowed=y. (Erişim Tarihi: 17 Ekim 2016).
Treacher, Adrian. 'From Civilian Power to Military Actor: The EU's Resistable Transformation', European Foreign Affairs Review, Cilt: 9, Sayı: 1, 2004, ss. 49-66.
Whitman, Richard. 'Muscles from Brussels: The Demise of Civilian Power Europe?', içinde Ole Elgström ve Michael Smith, (der.) The European Union's Roles in International Politics: Concepts and Analysis, (Oxon: Routledge, 2006), ss. 101-117.
Whitman, Richard. 'Road Map for a Route March?: (De-)civilianizing through the EU's Security Strategy', European Foreign Affairs Review, Cilt: 11, Sayı: 1, 2006, ss. 1-15. http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17072.htm. (Erişim tarihi: 23 Kasım 2016).

Yönetim Bilimleri Dergisi/Journal of Administrative Sciences
Cilt / Volume: 15, Sayı / N: 29, ss. / pp.: 305-317, 2017

"Reverse Mentoring" Designs of Banking Sector in Turkey

Nurgül KELEŞ TAYŞİR* & Beliz ÜLGEN**

Abstract
Reverse mentoring has some significant impact on building relationship between generations. This study represents one of the first attempts in Turkey to examine this instrument's application process in real life. The purpose of this study is to gather information and describe the implementation of banking sector's reverse mentoring process in Turkey. Multiple case study method was used in this study in order to gather further information about the reverse mentoring process. Data were collected through semi-structured interviews with three banks'; Akbank, Garanti Bank, and Denizbank; training and human resources supervisors who took an active role in reverse mentoring process. The findings of this study help us to present current information about the reverse mentoring designs of companies and highlight the importance of reverse mentoring as a valuable instrument for managing generational diversity.
Keywords: *Reverse mentoring, Mentoring, Generations, Banking sector, Mentor, mentee.*

Türkiye Bankacılık Sektöründe "Tersine Mentorluk" Uygulamaları

Özet
Tersine mentorluk, kuşaklar arası ilişkilerin düzenlenmesi açısından büyük önemi olan bir uygulamadır. Bu çalışma, Türkiye'de tersine mentorluk uygulamasının nasıl hayata nasıl geçirildiğini ortaya koymayı hedefleyen ilk çalışmalar arasında yer almaktadır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye bankacılık sektöründe "tersine mentorluk" uygulamasının tanımlanması, uygulamanın aşamaları ve detayları hakkında bilgi sunmaktır. "Tersine mentorluk" uygulaması ile ilgili derinlemesine bilgi sunabilmek ve analiz yapabilmek amacıyla çoklu örnek olay yöntemine başvurulmuştur. **Çalışmamızda üç** *bankanın; Akbank, Garanti Bankası ve Denizbank, insan kaynakları ve eğitim departmanlarında görev alan ve "tersine mentorluk" uygulamasının hayata geçirilmesinde aktif görev alan uzmanlarla yarı yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirilmiştir.* **Çalışmanın** *sonuçları ile yeni bir uygulama olan "tersine mentorluk" kavramı hakkında bilgi sunmak ve kavramın farklı kuşakların yönetimi konusundaki* **önemini** *vurgulamak amaçlanmaktadır.*
Anahtar Kelimeler : *tersine mentorluk, mentorluk, kuşaklar, bankacılık sektörü, mentor, mentee.*

* Asst.Prof.Dr., Department of Business Administration, Istanbul Commerce University, nktaysir@ticaret.edu.tr
** Assoc.Prof.Dr., Department of Business Administration, Istanbul Commerce University, bulgen@ticaret.edu.tr

1. INTRODUCTION

In today's challenging business life, managing multi generational workforce poses new challenges for the organizations. Increased generational diversity in organizational environment has given rise to the new forms of mentoring programs. Additionally, today's fast paced world has created a twist to traditional mentoring concept. As a result, organizations develop new and innovative methods of training employees. One method, called reverse mentoring, has gained popularity in recent years. Reverse mentoring defined as an "arrangement in which younger workers serve as mentors to senior employees to teach new skills in technology and other areas"[1]. Numerous companies are using this new arrangement in their organizations. Companies such as General Electric, Best Buy, 3M, Siemens, Procter&Gamble, Philip Morris, have established and implemented reverse mentoring programs. In Turkey there are also very well known companies such as; Akbank, Garanti, Denizbank, Yıldız Holding, Danone Turkey, Total Oil Turkey, Bosch, Unilever[2] TEB which declared they have used reverse mentoring programs in their companies. Despite its popularity in business life, less attention has been paid in the academic environment.

2. LITERATURE REVIEW

The concept of mentoring has a long history, in contrast with traditional mentoring, reverse mentoring is an innovative and alternative form of mentoring in which younger/junior employees as mentor share their knowledge and ability about the new trends, concepts, approaches and technological developments with older/senior employees as mentee[3]. Murphy (2012) states that "reverse mentoring turns traditional mentoring formula on its head"[4]. Reverse mentoring can be defined as a professional development[5] and social exchange tool which includes knowledge and experience sharing based on the different needs, value systems, and work demands of both junior and senior employees[6]. According to Coles and Gardner (2001), ''whether organized on a formal or casual basis, reverse mentoring can offer businesses an opportunity to improve internal communications processes"[7].

In 1999 Jack Welch, former CEO of General Electric introduced this new mentoring style to increase Internet expertise among his 500 top managers[8]. In progress of

1 Judith L. Biss, and Debbie D. DuFrene, An Examination of Reverse Mentoring in the Workplace, Business Education Digest, p.30.

2 http://www.ekonomist.com.tr/yonetim-kariyer/artik-gencler-ceolara-mentorluk-yapiyor.html

3 J. C., Meister, and K. Willyerd, Mentoring Millennials. *Harvard Business Review*, *88* (5), 2010, 67–72.

4 W.M. Murphy, Reverse Mentoring at Work: Fostering Crossgenerational Learning and Developing Millennial Leaders. *Human Resource Management*, *51* (4), 2012, 549–574.

5 Murphy, 549–574.

6 S. Chaudhuri, and R. Ghosh, Reverse Mentoring: A Social Exchange Tool for Keeping the Boomers Engaged and Millennials Committed. Human Resource Development Review, *11*(1), 2012, 55–76.

7 Coles, M., Gardner, D. (2001). Young Apprentices Prove That They Are The New-age Masters. *Sunday Herald, Business*, 24; Carol Baily, "Reverse intergenerational learning: a missed opportunity?", *AI & Society* , *23* (1), 2009, p.112.

8 S. Greengard, S. Moving Forward With Reverse Mentoring. *Workforce*, *81* (30), 2002, 15.

time, the application of reverse mentoring has gained widespread popularity in some other organizations such as General Motors, Unilever, Deloitte & Touche, The Wharton School of Business at University of Pennsylvania[9], IBM and Burson-Marsteller[10], Dell[11] and Time Warner[12]. Procter and Gamble is one of the companies which has successfully applied reverse mentoring in their organizations in diverse ways. For instance, staff scientist who has a Ph.D. in toxicology provided a reverse mentoring support to Chief Information Officer in the area of biotechnology to increase his awareness and knowledge of the relationships between business and science[13]. The other one was "Mentoring Up" program in which upper level male managers were mentored by middle level female manager in order to improve cross-gender communication[14].

Applying reverse mentoring program creates diverse benefits from an individual and organizational point of views. Harvey, McIntyre, Heames, and Moeller (2009) define reverse mentoring as a valuable instrument for senior employees to learn new technical knowledge, understand new trends and approaches, to realize the generational differences and to reduce their assumptions and negative stereotypes about younger generations[15]. In return, junior employees acquire or gain knowledge about some organizational issues, job responsibilities, their own career plan or some adaptation clues to organizational culture[16] and they also learn intraorganizational communication styles and protocol behaviors in formal relations from senior employees[17]. From the organizational point of view, reverse mentoring is a cost-effective method for talent management, personnel selection and retention, diversity management, driving innovation and reducing gaps and prejudices between generations especially by highlighting similarities[18].

Despite all positive contributions of this new mentoring method, it has some barriers related with both senior employees/mentee and junior employees/mentor. In general from senior employees perspective, it's not so admissible to learn something from juniors whose age are much the same with senior employees' own child. In their opinion knowledge and wisdom closely related with maturity and amount of

9 Chadhuri, p.55.

10 Y.C. Chen, Effect of Reverse Mentoring on Traditional Mentoring Functions. *Leadership and Management in Engineering*. *13* (3), 2013, 199-208.

11 M., Harvey, and Buckley, M. R. Assessing the "Conventional Wisdoms" of Management for the 21st Century Organization. *Organizational Dynamics*, *30*, 2002, 368–378.

12 S. A., Hewlett, L. Sherbin, and K. Sumberg, Let Gen Y Teach You Tech. Retrieved from http://blogs.harvardbusiness.org/hbr/hewlett/2009/06/let_gen_y_teach_you_tech.html, 2009.

13 M. Solomon, Coaching the Boss. *Computerworld, 35* (5), 2001, p:42; A. S.C. Leh, Learned From Service Learning and Reverse Mentoring in Faculty Development: A Case Study in Technology Training. *Journal of Technology and Teacher Education*, *13* (1), 2005, p. 29.

14 Leh, p.29.; D. Zielinski, Mentoring up. *Training, 37* (10), 2000, pp.136-140.

15 M., Harvey, N. McIntyre, Heames, J. T., and M. Moeller, Mentoring Global Female Managers in the Global Marketplace: Traditional, Reverse, and Reciprocal Mentoring. *International Journal of Human Resource Management*, *20*, 2009, 1344–1361.

16 Murphy, p. 549–574.

17 Lankau, M., and Scandura, T. An Investigation of Personal Learning in Mentoring Relationships: Content, Antecedents, and Consequences. *Academy of Management Journal*, *45*, 2002, 779–790.

18 Murphy, p. 549–574.

experiences. On the other hand they may consider the lack of knowledge as a threat for their status in the organization[19] and they may fear to lose their jobs. Applying a comprehensive training program about reverse mentoring and making some rearrangements or changes in top level management approach and organizational culture may prevent these barriers[20]. There are also some other barriers come from junior employees side. They may have knowledge on some specific issues but they may not transfer this knowledge to others effectively because of their insufficient teaching skills or lack of self-confidence. Besides junior employees' soft skills such as listening, communicating may be weak due to characteristics of their generation, and they might not easily build a strong communication with senior employees[21]. Some of these barriers can be solved by recruiting correct candidates whose abilities and characteristics are appropriate for reverse mentoring process. Also some training programs organized by organizations may be helpful to develop junior employees' soft skills that influence their success in reverse mentoring.

3. METHODOLOGY

In this study multiple case analysis was preferred due to the need of gathering in-depth data about the reverse mentoring. First secondary data was analyzed in order to understand which companies have been using this instrument in Turkey. It has been realized that majority of the companies are in banking sector; Akbank, Garanti Bank, TEB, Denizbank. The data used in this study was gathered by primary data collection method through semi-structured interviews with three banks' training and human resource supervisors who took an active role in reverse mentoring process. Semi-structured interview has chosen because "it consists of several key questions that help to define the areas explored, but also allows the interviewer or interviewee to diverge in order to pursue an idea or response in more detail" [22]. Fifteen main questions were posed and according to the answers related questions asked in order to get further information. Interviews lasted an hour and all of them were tape recorded and transcribed to paper.

3.1. Case 1: Akbank

Akbank is one of the largest banks in Turkey which offers a wide range of retail, commercial, corporate, private banking and international trade services. The company

19 M., Coles, Listen to the voice of youth. Reverse mentoring is a new business concept whereby young recruits advise their elders and betters with a youthful take on the world. *Evening Standard*, General, 2001, p. 7.

20 Baily, p.112.

21 S.P., Eisner, Managing Generation Y. *SAM Advanced Management Journal*, *70* (4), 2005, 4-15; N. Pekala, Conquering the Generational Divide. *Journal of Property Management*, *66* (6), 2001, 30–38; Baily, p:112.

22 P., Gill, Stewart K., Treasure E., Chadwick B. Methods of Data Collection in Qualitative Research: Interviews and Focus Groups. *British Dental Journal*. 204, 2008, 291-295.

started reverse mentoring called "Switch" as a pilot program in 2014. The number of mentors-mentees per year is shown in Table 1.

Table 1: *Akbank's Mentor-Mentee Numbers Per Year*

	Mentor	**Mentee**
2014	5 Management Trainees	5 Executive Vice Presidents
2015	15 Management Trainees	3 Executive Vice Presidents 11 Vice Presidents 1 Region Manager
2016	13 Management Trainees	1 Executive Vice Presidents 11 Vice Presidents 1 Region Manager

The Process of Applying Reverse Mentoring Program in Akbank

Akbank's reverse mentoring program is called "Switch" and it was built upon a previous successful practice called "HR Young Executive Board". "HR Young Executive Board" is composed of 12 volunteer young professionals outside the company. Since the end of 2011, Akbank's Executive Vice President in charge of Human Resources and Strategy has been having regular meeting with this board in order to incorporate younger generation's point of view in revising HR systems and processes, and designing Y generation friendly HR practices. As a matter of fact, Akbank was applying a very similar program with reverse mentoring and the company's academic consultant recommended them to apply reverse mentoring program as an alternative to traditional mentoring.

Phase 1: Planning Reverse Mentoring Topics

The company has selected 6 reverse mentoring topics such as *digitalizing, new age banking, Y generation leadership, Y generations expectations and, open agend*a which mentor and mentee decided on a topic.

Phase 2: Mentor-Mentee Selection

First of all Akbank has selection criteria for mentors and mentees. The main criteria for mentee selection is their managerial status in organizational structure but reverse mentoring program is for the employee who is willing to participate to the program. Akbank's Executive Vice President in charge of Human Resources and Strategy send e-mail to the potential mentees and ask them whether if they are interested in participating to the program. In the pilot program Executive Vice Presidents have cho-

sen as a mentee, and in the following years Vice President and Region Managers get involved.

The HR department has met potential mentors one on one and give further information about the "Switch" program and try to understand whether if the candidate is willing to participate to the program. In this one on one meetings HR department also determine if a candidate is a good fit. Mentors have been selected according to their age and length of time spent in the organization. Management trainees who have been in the organization less than 3 years have chosen, in 2014 mentors that have chosen were born later 1985, in 2015 mentors that have chosen were born later 1985, in 2016 mentors that have chosen were born later 1988.

> *"Until this year, we were making the selection, actually we were asking the candidates whether they would wish to be considered for this program… but this year we gathered requests… "*

Akbank's reverse mentoring program is for the mentors-mentees who work in Istanbul, but it is mentioned that they are planning to cover other cities in the near future.

Phase 3: Mentor-Mentee Pairing Process

In this process the human resources and training supervisors generate the pairs of mentors-mentees. Pairing process between mentors and mentees are organized depending on different educational background, experience, and department.

> *"First we interview with the mentor candidates in order to understand their strengths, in which area they want to improve themselves… then we decide together with our advisor which pair will get best results… we are matching people who have least common, we are not pairing people who have similar background, school and the most important thing is we are not matching people from the same department"*

Phase 4:Preparation

Paired mentors and mentees attend an orientation session before beginning of the program. This session prepares them for their respective roles in the mentoring relationship.

> *"…we have an orientation session to mentors and mentees. In this session we give general information about the content of the reverse mentoring program and also there is a training session which covers the basic concepts of generation theories."*

Phase 5: Mentoring Sessions

After the orientation session, mentors and mentees meet one hour per month over a period of six months in any place outside of the work environment.

"We recommend them not to do it in the workplace, because office reminds hierarchy... especially not mentee's office…we recommend to do it anywhere outside of the office such as a coffee shop…"

Phase 6: Assessment and Evaluation

At the final part, the HR department is conducting a survey in order to understand the generational perception.

"In the very beginning we are asking our mentees 'When you hear the Y generation which three words come to your mind?'… and we ask the same question at the end of the program and try to understand the change of their perception… we are also doing the same for our mentors, we are asking our mentors' opinions about the older generations"

In addition to the generational perception test, both mentors and mentees provide evaluative feedback of the reverse mentoring program to human resource department.

3.2. Case 2: Garanti Bank

Garanti Bank is Turkey's second largest private bank which established in 1946. Garanti is an integrated financial services group operating in corporate, commercial, SME, payment and investment banking together with its subsidiaries in pension and life insurance, leasing, factoring, brokerage, and asset management. In 2014 Garanti has developed a reverse mentoring program, in the same year 38 mentees (Executive Vice President, Senior Vice President, Regional Managers, Loan Region Manager), 17 mentors have attended the program. In 2015, 57 reverse mentoring sessions and in total 107 reverse mentoring sessions have completed. The number of mentors-mentees is shown in Table 2.

Table 2: *Garanti Bank's Mentor-Mentee Numbers*

Mentor	Mentee
17 Mentors from talent pool	2 Executive Vice Presidents 12 Senior Vice Presidents 11 Regional Managers 14 Loan Region Managers

The Process of Applying Reverse Mentoring Program in Garanti Bank

Garanti Bank implements various learning activities according to needs of the company's digitalization strategy. Digital summits, digital training programs both in class and online (webinars, e-learnings, videos) has realized. Reverse mentoring

program is one of these learning activities. Garanti Bank's EVP who is responsible for Digital Banking is the sponsor of reverse mentoring program.

Phase 1: Planning Reverse Mentoring Topics

In this phase the company has made a benchmark with national and international companies about the practices of reverse mentoring program. Depending on the benchmarking results, the company designed the program with an academic consultant. The company has selected 4 reverse mentoring topics such as *effective usage of social media*, *mobile applications*, *digital intelligence* and *digital expression*.

Phase 2: Mentor-Mentee Selection

Garanti Bank's reverse mentoring program has not got any geographical limitation. Technological tools like telepresence and videoconferencing have been used for sessions. The company has built a mentor list from talent pool. Before mentoring sessions Garanti Bank has offered supporting programs to all mentors in order to improve their mentoring skills and technical knowledge in digital area.

> *"We preferred to select our mentors from our talent pool…first we gathered requests from both participants then we interviewed with the potential mentor candidates with our academic consultant to evaluate their skills and knowledge level. Afterwards 17 mentors were selected for this program"*

Phase 3: Mentor-Mentee Pairing Process

Mentors and mentees choose each other in a self-pairing process. Learning and Development Department shared the list of mentees with mentors. Mentors who are expert in the same topic come together and agree on which mentee they are going to pair with. The mentors select their mentee according to their own expertise and the needs of mentees in four main topics mentioned in Phase 1. In pairing process, one mentor can choose more than one mentee. After self-pairing process, mentors inform Learning and Development Department which is responsible for execution, evaluation and efficiency of the process.

Phase 4: Preparation

Orientation session was organized by Learning and Development Department for both mentors and mentees to share the goals and expectations of the program. Before the first session, mentors and mentees came together in order to talk about detailed need analysis, prepare the reverse mentoring agenda and decide on the number of reverse mentoring sessions.

Phase 5: Mentoring Sessions

Each session takes approximately one hour. There is not any specific time period to finalize the program but Learning and Development Department recommends the minimum number of sessions to mentors and mentees. The time and the number of sessions can be varied according to fulfilling of mentees' needs.

> *"We recommend them to have minimum three sessions… there were some cases that exceeded this number, for instance we had cases which had six sessions... actually we consider reverse mentoring program as an ongoing learning platform, the relationship between mentors and mentees are continuing after the sessions finished. Mentees can continue to ask some questions with telephone, mail or face to face."*

Generally, the face to face sessions take place in mentee's office in Garanti Bank. Since Garanti Bank's reverse mentoring program covers all geographical areas some of the sessions have realized via telepresence and videoconferencing. Within the scope of 'digital literacy' mentors have also designed videos related with reverse mentoring topics and all Garanti Bank employees could reach these videos.

Phase 6: Assessment and Evaluation

In Phase 6, Garanti Bank conducts a survey to mentors and mentees in order to understand the success, strengths and weaknesses of the program. In the survey they are asking mentors and mentees opinion about the program. Garanti Bank uses survey results to improve their reverse mentoring program.

3.3. Case 3: Denizbank

Denizbank was founded as state-owned bank in 1938 in order to provide funding for Turkish maritime sector. In 2012 Sberbank, a leading Russian bank, acquired Denizbank. Denizbank focuses on "retail customers, small and medium size enterprises, exporters, public and project finance and commercial and corporate clients. Denizbank also operates in markets such as agriculture, energy, tourism, education, healthcare services, infrastructure and maritime"[23]. In 2016 Denizbank has developed a reverse mentoring program called 'Bilakis" which means reverse in Turkish, 13 mentees who are members of Executive Committee, and 39 mentors have attended the program.

The Process of Applying Reverse Mentoring Program in Denizbank

In order to strength their employer brand Denizbank has some projects such as "Open Seas, Open Minds" which support the "ideas have no titles" motto. Reverse

23 www.denizbank.com/en/about-us

mentoring program is one of these human resources projects. In the first step, Denizbank analyzed national and international companies' reverse mentoring programs.

Phase 1: Planning Reverse Mentoring Topics

The company has selected 6 reverse mentoring topics such as *leadership to new generation: leadership preferences of generation Y, being a personal brand in social media, Keep-Improve-Drop-Add tool, corporate social responsibility, new generation banking: Y generation's expectations from a bank and, open agend*a which mentor and mentee decided on a topic.

Phase 2: Mentor-Mentee Selection

Denizbank has selection criteria for mentors and mentees. The main criteria for mentee selection is their managerial status in organizational structure. Executive board members have chosen as mentees. Mentors have selected according to their age, mentors that have chosen were born later 1990.

> *"we started to receive application last year (January 2016). First we have mailed the potential mentors who born later than 1990... assistants, management trainees and interns (pearls of Denizbank)... over 100 mentor candidates applied for the program, they send one minute videos to us through whatsapp. After receiving videos we have selected 39 mentors for the program... this year executive board members are the mentees but we are planning to expand the program to region managers in following years."*

Phase 3: Mentor-Mentee Pairing Process

Thirteen mentors and thirty-nine mentors have attended the reverse mentoring program. Three mentors were assigned for one mentee. Mentors were attributed to mentees randomly.

> *"mentees' names have written to papers and mentors have drawn random names, three mentors who have drawn the same name became a mentor team… we think that is "*

Phase 4: Preparation

Before beginning the program mentors and mentees had an orientation session separately. Orientation session for mentors had an aim to prepare mentors for their roles in the mentoring relationship and help them for some critical issues such as "how to book a meeting with mentee", and "how to express a different opinion" etc.

Phase 5: Mentoring Sessions

Each mentoring sessions take approximately one hour per month over a period of six months. There is not any rule where the sessions take place, mentors and mentees decide the session place together.

> *"generally they are doing the sessions outside… we haven't interfere with their decision, they have done the first sessions in the office but then they decide on doing it outside of the office. One day I saw one of out mentee and mentors in the restaurant, they were doing the session, I guess outside is more friendly, they are eating something and also discussing the topics… generally sessions take approximately one hour but for some topics it might take longer 1,5 hours".*

Phase 6: Assessment and Evaluation

In Phase 6, Denizbank is planning to conduct a survey to mentors and mentees in order to understand the success, strengths and weaknesses of the program and build the following reverse mentoring program according to the feedbacks.

> *"the program has finished approximately 2 months ago, we are going to get feedbacks from mentors and mentees this week."*

4. CONCLUSION

Reverse mentoring gained popularity in recent years as a management instrument. As the younger generation join the workforce it is important for organizations to effectively manage this generational diversity. Reverse mentoring has some significant impact on building relationship between generations. This study represents one of the first attempts in Turkey to examine this instrument's application process in real life. Multiple case methodology was conducted to explore and describe the implementation process of reverse mentoring. First, secondary data was analyzed in order to understand which companies have been using this instrument in Turkey. It has been realized that majority of the companies are in banking sector. The three cases; Akbank, Garanti Bank, Denizbank, presented in this study highlight the need for systematized reverse mentoring program and essential phases for creating a reverse mentoring program. There are some differences and similarities between three cases.

First of all, the three banks' topics are almost similar, Akbank's topics are *digitalizing, new age banking, Y generation leadership, Y generations expectations and, open agend*a, Garanti Bank's topics are *effective usage of social media*, *mobile applications*, *digital intelligence* and *digital expression, Denizbank's topics are leadership to new generation: leadership preferences of generation Y, being a personal brand in social media, Keep-Improve-Drop-Add tool, corporate social responsibility, new generation banking: Y generation's expectations from a bank and, open agend*a.

Secondly, when mentor-mentee selection has been analyzed, in Akbank managerial status is the main criteria for mentee but only the employee who is willing to participate to the program is selected as a mentee. Executive Vice Presidents, Vice President and Region Managers have participated to the reverse mentoring programs as mentees and mentors have been selected according to their age and length of time spent in the organization. Akbank's reverse mentoring program is for the mentors-

mentees who work in Istanbul. Garanti Bank has been using technological tools like telepresence and videoconferencing because program has not got any geographical limitation. The company has selecting mentors from their talent pool and Executive Vice Presidents, Senior Vice Presidents, Regional Managers and Loan Region Managers have participated to the program as mentees. In Denizbank Executive board members have chosen as mentees and mentors have selected according to their age, people who were born later 1990 have chosen as mentors and their status in the organization as follows; assistants, management trainees and interns. In the third phase, mentor-mentee pairing process is one of the critical points of reverse mentoring programs. Each bank has their own preferences, Akbank is pairing mentors and mentees from different educational background, experience, and department. In Garanti Bank, mentors and mentees choose each other in a self-pairing process and in Denizbank, mentors were attributed to mentees randomly. In the fourth phase, all of the banks in this study have been organizing orientation programs before the first session. In the fifth phase, the three banks' mentoring sessions have similar characteristics, in general sessions are approximately one hour, mentor and mentee meet one hour per month for each topic. Finally, all of the banks in this study have been conducting a survey after the sessions in order to understand the feedbacks of mentors and mentees. This study has some limitations since only three cases were presented in the banking sector. Further research is needed in different companies and sectors in order to get in depth information about the reverse mentoring processes and designs.

REFERENCES

Baily, Carol (2009), "Reverse intergenerational learning: a missed opportunity?", *AI & Society* , *23* (1), 111-115.

Biss, J.L. and DuFrene, D. (2006), An Examination of Reverse Mentoring in the Workplace, Business Education Digest, 15, 30-41.

Chaudhuri, S.and Ghosh, R. (2012). Reverse Mentoring: A Social Exchange Tool for Keeping the Boomers Engaged and Millennials Committed. Human Resource Development Review, *11*(1), 55–76.

Chen, Y.C.(2013).Effect of Reverse Mentoring on Traditional Mentoring Functions. *Leadership and Management in Engineering*. *13* (3), 199-208.

Coles, M., Gardner, D. (2001). Young apprentices prove that they are the new-age masters. *Sunday Herald, Business*, 24.

Coles, M., (2001). Listen to the voice of youth. Reverse mentoring is a new business concept whereby young recruits advise their elders and betters with a youthful take on the world. *Evening Standard*, General, p. 7.

Eisner, S.P. (2005). Managing generation Y. *SAM Advanced Management Journal*, *70* (4), 4-15.

Gill P., Stewart K., Treasure E., Chadwick B. (2008). Methods of Data Collection in Qualitative Research: Interviews and Focus Groups. *British Dental Journal*. 204, 291-295.

Greengard, S. (2002). Moving forward with reverse mentoring. *Workforce*, *81* (30), 15.

Harvey, M., and Buckley, M. R. (2002). Assessing the "conventional wisdoms" of management for the 21st century organization. *Organizational Dynamics*, *30*, 368–378.

Harvey, M., McIntyre, N., Heames, J. T., and Moeller, M. (2009). Mentoring global female managers in the global marketplace: traditional, reverse, and reciprocal mentoring. *International Journal of Human Resource Management*, *20*, 1344–1361.

Hewlett, S. A., Sherbin, L., & Sumberg, K. (2009). Let Gen Y teach you tech. Retrieved from http://blogs.harvardbusiness.org/hbr/hewlett/2009/06/let_gen_y_teach_you_tech.html

Leh, A. S.C. (2005). Learned from service learning and reverse mentoring in faculty development: A case study in technology training. *Journal of Technology and Teacher Education*, *13* (1), 25-41.

Lankau, M., and Scandura, T. (2002). An Investigation of Personal Learning in Mentoring Relationships: Content, Antecedents, and Consequences. *Academy of Management Journal*, *45*, 779–790.

Meister, J. C., and Willyerd, K. (2010). Mentoring Millennials. *Harvard Business Review*, *88* (5), 67–72.

Murphy, W.M. (2012). Reverse mentoring at work: Fostering Crossgenerational Learning and developing millennial Leaders. *Human Resource Management*, , *51* (4), 549–574.

Pekala, N. (2001). Conquering the generational divide. *Journal of Property Management*, *66* (6), 30–38.

Solomon, M. (2001). Coaching the boss. *Computerworld, 35* (5), 42.

Zielinski, D. (2000). Mentoring up. *Training, 37* (10), 136-140.

www.denizbank.com/en/about-us (Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2016)

http://www.ekonomist.com.tr/yonetim-kariyer/artik-gencler-ceolara-mentorluk-yapiyor.html (Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2016)

Yönetim Bilimleri Dergisi/Journal of Administrative Sciences
Cilt / Volume: 15, Sayı / N: 29, ss. / pp.: 319-337, 2017

Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması Çerçevesinde Nükleer Teknolojinin "İki Yüzlü" Yapısı

Çiğdem PEKAR*

Özet
Nükleer teknolojinin "iki yüzlü" doğası gereği, barışçıl nükleer enerji programları çerçevesinde nükleer enerji üretme amacından sapan ülkelerin nükleer silaha sahip olabilecekleri de bilinmektedir. Bu bağlamda, devletlerin nükleer teknolojinin kontrol edilmesi amacıyla uluslararası alanda bir düzenleme arayışlarının en somut meyvesi olarak karşımıza 1970 yılında yürürlüğe giren Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması (The Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons- NPT) çıkmaktadır. Taraf devletleri "nükleer silah sahibi devletler" (nuclear weapons states) ve "nükleer silah sahibi olmayan devletler" (non-nuclear weapon states) olarak kategorize eden NPT, nükleer silahsızlanma amacının yanı sıra, nükleer teknolojinin bahsi geçen çift kullanımlı yapısını kontrol etme amacı taşıyan maddeler de içermektedir.
Bu çalışma, nükleer teknolojinin barışçıl amaçlar dışında kullanımını önleme ve bu teknolojinin barışçıl amaçlarla kullanımı sağlama çabalarını NPT müzakereleri ve üç sütunlu yapısı kapsamında değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada öncelikle nükleer teknolojinin çift kullanımlı yapısı hakkında teknik bilgi verilerek, NPT'nin yürürlüğe girdiği tarihe kadar geçen süreç içerisinde bu teknolojinin kontrolüne yönelik çabalar özetlenecektir. Daha sonra, NPT'nin üç sütunlu yapısı açıklanarak, Anlaşma müzakerelerinde barışçıl kullanım konusunun ne şekilde yer aldığı değerlendirilecektir. Son olarak, bu konunun İran ile Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi üyesi beş devlet ve Almanya (P5+1) arasında sonuçlandırılan Kapsamalı Ortak Eylem Planı (KOEP) çerçevesinde değerlendirmesi yapılacaktır.
Anahtar Kelimeler: *Nükleer teknolojinin barışçıl kullanımı, Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması (NPT), Kapsamalı Ortak Eylem Planı (KOEP)*

The "Janus-Faced" Structure Of Nuclear Technology In The Framework Of The Treaty On The Non-Proliferation Of Nuclear Weapons

Abstract
It is known that, due to the "dual use" nature of nuclear technology countries can divert their nuclear energy programs from peaceful uses to nuclear weapons programs. In this regard, with the aim of controlling nuclear technology we

* Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

see the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT) as the most substantial fruit on the international level. NPT which categorizes its parties as the nuclear weapon states (NWS) and non-nuclear weapon states (NNWS) includes wide range of articles from achieving nuclear disarmament to controlling dual use structure of nuclear technology.
This study aims to assess the efforts to prevent non-peaceful use of nuclear technology as well as the efforts to enable it peaceful use in the framework of NPT negotiations and three-pillar structure. Firstly, it provides a technical background regarding the dual use structure of nuclear technology and summarizes the attempts to control it during the period until the Treaty came into force. Departing from this point, it evaluates the status of peaceful use issue in the Treaty negotiations and in the three-pillar structure of the NPT. Finally, it assesses this issue in the light of Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA) which was concluded between permanent members of the United Nations Security Council and Germany (P5+1 countries) and Iran.
Keywords: *Peaceful use of nuclear technology, Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT), Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA)*

GİRİŞ

UAEA verilerine göre 2016 Haziran ayı itibariyle dünyada toplam 448 nükleer reaktör operasyonel haldedir. Sayı olarak en fazla nükleer güç reaktörüne ABD (100) sahipken, onu Fransa (58), Japonya (43), Rusya (36) ve Çin (35) izlemektedir. Dünyada nükleer reaktöre sahip ülke sayısı ise 30'dur.[1] Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü (*Stockholm International Peace Research Institute-SIPRI*) tarafından 2016 yılında yayınlanan rapora göre, Ocak 2016 tarihi itibari ile dünyada toplam 9 devlet yaklaşık 15.395 adet operasyonel nükleer silaha sahiptir.[2] Bu devletler ABD (~7000), Rusya(~7290), Birleşik Krallık (~215), Fransa (~300), Çin (~260), Hindistan (~100-120), Pakistan (~110-130), İsrail (~80) ve K. Kore (~10)'dir.[3]

Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı Dwight D. Eisenhower'ın 1950 yılında yaptığı "Barış için Atom" konuşmasından ilham alan fizikçi Marvin Miller, "barış için atom" ile "savaş için atomun" siyam ikizleri olduğunu belirtmiş ve nükleer teknoloji sıklıkla "iki yüzlü" (Janus-faced) ya da "çift kullanımlı" (dual use) bir teknoloji olarak betimlenmiştir.

Nükleer teknolojinin "iki yüzlü" doğası gereği barışçıl nükleer enerji programları çerçevesinde nükleer enerji üretme amacından sapan ülkelerin nükleer silaha sahip olabilecekleri de bilinmektedir. Örneğin Hindistan 1974 yılında gerçekleştirdiği ve "Gülümseyen Buda" adını verdiği nükleer testini, Kanada tarafından kendisine sağla-

1 International Atomic Energy Agency, Power Reactor Information System (PRIS), Operational Reactors, https://www.iaea.org/PRIS/WorldStatistics/OperationalReactorsByCountry.aspx (15.06.2016) Dünya çapında 61 reaktör ise yapım aşamasındadır. Ibid.

2 Shannon N. Kile, Hans M. Kristensen, "Trends In World Nuclear Forces, 2016", SIPRI Fact Sheet, June 2016, https://www.sipri.org/sites/default/files/FS%201606%20WNF_Embargo_Final%20A.pdf (15.06.2016)

3 Ibid.

nan plütonyum üretiminde kullanılan bir reaktör ve ABD tarafından barışçıl amaçlarla kullanılmak üzere kendisine tedarik edilen nükleer madde sayesinde gerçekleştirmiştir.[4] Sivil alanda sağlanan bu desteğin, 1990'lı yıllarda Hindistan'ın kendi nükleer silah programını geliştirmesinde oldukça etkin bir rol oynadığı söylenebilir. Benzer bir şekilde, 1960'lı yıllarda ABD tarafından İran'a sağlanan nükleer araştırma reaktörü ve İranlı bilim adamlarına nükleer alanda verilen eğitimin 2000'li yıllarda ortaya çıkan İran'ın nükleer programına katkı sağladığı konusunda tartışmalar mevcuttur.[5]

İki yıl arayla nükleer testlerini başarıyla gerçekleştiren ABD ve Sovyetler Birliği'ni, İngiltere, Fransa ve Çin izlemiştir. 1960'lı yıllarda ortaya çıkan Bağlantısız Devletler Hareketi'nin de nükleer teknolojinin paylaşılması konusundaki talepleri, Doğu-Batı arasındaki politik gerilime, Kuzey- Güney ilişkilerindeki gerilimin de eklenmesine neden olmuştur.[6] Batı Almanya'nın nükleer çalışmalar yürüttüğüne ilişkin ortaya çıkan raporları takip eden dönemde iki süper güç nükleer silahların daha fazla yayılmasını önlemek ve bu teknolojinin sadece barışçıl/sivil amaçlarla kullanımın sağlamak üzere uluslararası bir düzenleme oluşturma çabasına girmişlerdir. Nükleer silahların yayılmasının önlenmesine yönelik çabalar meyvesini 1970 yılında vermiş ve Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması (*The Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons- NPT*) yürürlüğe girmiştir. NPT özetle 1967 yılından önce nükleer test gerçekleştirmiş devletleri Nükleer Silah Sahibi Devletler (*nuclear weapon states-NWS*) olarak tanımlarken, anlaşmaya taraf diğer devletleri Nükleer Silaha Sahip Olmayan Devletler (*non-nuclear weapon states-NNWS*) olarak tanımlamaktadır. Aralarında ayrıma gidilen iki devlet grubunun karşılıklı olarak verdikleri taahhütler ve altına girdikleri yükümlülüklerden ilişkin hükümler içeren NPT, üç sütunlu bir yapı üzerine oturmaktadır: i) nükleer silahların yayılmasının önlenmesi (*nuclear non-proliferation*), ii) nükleer enerjinin barışçıl kullanımı (*peaceful use of nuclear energy*), iii) nükleer silahsızlanma (*nuclear disarmament*).

Bu çalışma,nükleer teknolojinin barışçıl amaçlar dışında kullanımını önleme ve bu teknolojinin barışçıl amaçlarla kullanımı sağlama çabalarını NPT müzakereleri ve üç sütunlu yapısı kapsamında değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada öncelikle nükleer teknolojinin çift kullanımlı yapısı hakkında teknik bilgi verilerek, tarihi süreç içerisinde bu teknolojinin kontrolüne yönelik çabalar özetlenecektir. Bu bölümde özellikle, NPT'ye taraf devletlere sağlanan ve "vazgeçilmez hak" ola-

4 Adam N. Stulberg, Matthew Fuhrmann (eds.), *The Nuclear Renaissance and International Security,* Stanford University Press, 2013, s.2.

5 Matthew Fuhrmann, "Spreading Temptation: Proliferation and Peaceful Nuclear Cooperation Agreements." *International Security*, Vol.34, No. 1, 2009, 7-41. Ayrıca bkz. Matthew Fuhrmann, *Atomic Assistance: How "Atoms for Peace" Programs Cause Nuclear Insecurity*, Cornell University Press. 2012.

6 Bugün 120 tam üye ve 17 gözlemci üyesi ile BM toplam üye sayısının 2/3'üne sahip olan dünyanın en geniş politik gruplaşması olan Bağlantısız Devletler Hareketi (*Non-Aligned Movement-NAM*) resmi olarak 1961 yılında Belgrad'da yapılan konferans ile kurulmuştur. Gelişmekte olan 25 devlet ve hükümet başkanının katılımıyla Yugoslavya'da toplanan bu konferans, özellikle II. Dünya Savaşı sonrası Soğuk Savaş yıllarının iki kutuplu yapısına kendini angaje etmek istemeyen gelişmekte olan devletler tarafından ortaya konulan bir girişimdi. Bu devletlerin çoğu II. Dünya Savaşı sonrası bağımsızlıklarını kazanmış devletler idi. Bağlantısız Devletler Hareketi'nin nükleer politikaları ile ilgili detaylı bilgi için bkz. William C Potter, Gaukhar Mukhatzhanova. *Nuclear Politics and the Non-Aligned Movement: Principles vs Pragmatism*. Routledge, International Institute for Strategic Studies, Adelphi Series, 2012.

rak adlandırılan nükleer teknolojinin barışçıl kullanımı hakkının Anlaşma metnine hangi koşullarda dahil olduğu değerlendirilecektir. Son bölümde, bu konu İran ile Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi üyesi beş devlet ve Almanya (P5+1 devletleri) arasında yürütülen nükleer müzakereler ve üzerinde anlaşmaya varılan Kapsamlı Ortak Eylem Planı(KOEP) çerçevesinde ele alınacaktır.

Çalışmada NPT'ye ilişkin resmi belgeler incelenmiş, Birleşmiş Milletler (BM) ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (UAEA) dökümanlarından ve NPT'ye taraf devletlerin açıklamalarından faydalanılmıştır. Tabiatıyla konuyla ilgili kitap, makale ve düşünce kuruluşlarının değerlendirmelerine de yer verilmiştir.

NÜKLEER TEKNOLOJİNİN İKİ YÜZLÜ YAPISI: ENERJİ VE SİLAH

Nükleer teknolojinin "iki yüzlü" yapısı nükleer yakıt döngüsünde açıkça ortaya çıkmaktadır. "Nükleer yakıt döngüsü" doğada bulunan uranyum madeninin elde edilmesi ile başlayan ve çevrim sonunda ortaya çıkan kullanılmış yakıt ya da atıkların nihai olarak depolanması ile birlikte sona eren bir döngü olarak adlandırılabilir. Bu döngü Türkiye Atom Enerjisi Kurumu (*TAEK*) tarafından "uranyum aramalarından, kullanılmış yakıtın depolanması, atık olarak işlem görmesi veya kullanılmış yakıtın yeniden işlenerek tekrar yakıt olarak kullanılması ve yeniden işlenmesi sonucu ortaya çıkan atıkların işleme tabi tutularak gömülmesine kadar olan adımlar" olarak tanımlanmaktadır.[7] Nükleer yakıt döngüsünün silah üretimine olanak veren hassas teknolojiler olan zenginleştirme (*enrichment*) ve yeniden işleme (*reprocessing*) teknolojilerini içermesi nedeniyle, bu döngü literatürde genellikle nükleer silah yapımı için gizli bir kapasite yeterliliği (*latent capability*) olarak adlandırılmaktadır.

Hassas Nükleer Teknolojiler:Zenginleştirme ve Yeniden işleme

Doğada bulunan ağır bir metal olan doğal uranyum elementi, %0.7 oranında fisil U-235 izotopu içerirken, geri kalanı U-238 izotopundan oluşmaktadır. Sivil amaçlarla kullanılan tesislerde enerji üretmek için gerekli zenginleştirme oranı %3 - %4 arasında değişmektedir. UAEA'ya göre %20 oranının üzerinde zenginleştirilmiş uranyum silah yapımında kullanılabilmektedir. Bu nedenle, bu oran ve üzerinde zenginleştirilme oranına sahip uranyum "yüksek oranda zenginleştirilmiş uranyum" (*high enriched uranium-HEU*) olarak adlandırılmaktadır. Bu sınırın altında kalan zenginleştirme düzeyi ise "düşük oranda zenginleştirilmiş uranyum" (*low enriched uranium-LEU*) olarak anılmaktadır. Kullanılan uranyumun kütlesini azaltmak ve oluşacak nükleer patlama ile ortaya çıkan enerjiyi artırabilmek için nükleer bomba yapımında +%90 oranında zenginleştirilmiş uranyum tercih edilmektedir. Bu nedenle, genelde +%90 oranında zenginleştirilmiş uranyum "silah düzeyinde" (*weapon grade*) uranyum olarak nitelendirilmektedir. Bu oranın kullanılması nükleer bomba üretmek için şart değildir. Fakat düşük zenginleştirme düzeyine paralel

7 TAEK, http://www.taek.gov.tr/nukleer-guvenlik/nukleer-enerji-ve-reaktorler/166-gunumuzde-nukleer-enerji-rapor/437-bolum-03-nukleer-yakit-cevrimi.html (15.02.2015)

olarak bombanın tahrip gücü azalmaktadır. UAEA tarafından 20 kg yüksek oranda zenginleştirilmiş uranyum nükleer silah üretimi için "önemli miktar" (*significant quantity*) olarak adlandırılmaktadır.

Uranyumun sahip olduğu U-235 ve U-238 elementleri kimyasal olarak aynıdır ve bu iki elementi birbirinden ayrıştırmak için kimyasal yöntemler kullanılamaz. Bu nedenle, iki elementin izotoplarının ayrıştırılması ve bu sayede U-235 oranının zenginleştirilmesi işlemi, karmaşık ve zor bir işlem olarak kabul edilmektedir. Günümüzde bu amaçla en sık kullanılan yöntem, santrifüj teknolojisidir. Sivil amaçlarla düşük düzeyde zenginleştirilmiş uranyum üretmek amacıyla kurulan tesisler, HEU üretme kapasitesine sahiptirler. Bu tesislerin nükleer silahların yayılmasında risk unsuru olmasının sebebi sahip oldukları bu kapasitedir. Zenginleştirme oranları arasındaki bu fark, sivil ve askeri amaçlar için kullanılan uranyum arasındaki en önemli farktır.

Nükleer bomba yapımında kullanılabilen bir diğer element plütonyumdur. Plütonyum doğada doğal olarak bulunmamakta ve Uranyum 238 elementinin nötron emmesi ile ortaya çıkmaktadır. Yakıt olarak uranyum kullanan her nükleer reaktörün plütonyum ürettiğini söylemek mümkündür. Zira %100 oranında zenginleştirilmediği sürece (ki sivil amaçlarla kullanılan uranyum sadece %3-4 oranında zenginleştirilmektedir), reaktörlerde kullanılan her uranyum yakıtı U-238 ihtiva etmektedir. Kullanılmış yakıttan, uranyum ve plütonyumun kimyasal bir süreç ile ayrıştırtılmasına "yeniden işleme" (*reprocessing*) adı verilmektedir. Sivil nükleer programlar çerçevesinde yeniden işleme süreci kullanılmış yakıt içerisinde bulunan uranyumun tekrar yakıt olarak kullanılması açısından önem arz etmektedir. Aynı zamanda "hızlı üretken reaktörler" (*fast breeder reactors*) adı verilen yeni bir teknolojiye sahip reaktörler, yakıt olarak plütonyum kullanabilmektedirler.Bu durumda, yeni yakıta ihtiyaç duymadan plütonyum kullanarak enerji reaktörünü sürekli bir enerji kaynağı haline getirmek mümkündür. Fakat henüz bu tip reaktörler ticari hale getirilmemişlerdir. Bu nedenle, ticari amaçlarla plütonyuma olan talep sınırlıdır.[8] Hindistan 1974 yılında gerçekleştirdiği ve "barışçıl" bir nükleer patlama olduğunu iddia ettiği testini, bu tip reaktörlerde kullanılmak üzere plütonyumu yeniden işlemesi gerektiğini öne sürerek savunmuştur.

Yeniden işleme uranyum zenginleştirmeye nazaran daha basit bir işlem olarak nitelenmektedir. Zira gerekli teknoloji daha basittir. Yeniden işleme işleminden sonra elde edilen Pu-239 ise Plütonyum bombası yapımında kullanılabilir. Nagasaki'de kullanılan bomba bir plütonyum bombası olup 6 kg plütonyum içermektedir. UAEA'ya göre bu tür bomba üretimi için "önemli miktar" (*significant quantity*) 8 kg'dır. Fakat plütonyum bombasının dizaynının uranyum bombasına göre daha karmaşık (sofistike) olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenle, uranyum bombası test edilmeye ihtiyaç duymaz iken, plütonyum bombası teste ihtiyaç duymaktadır.[9]

8 Tatsujiro Suzuki, "Nuclear Power and Proliferation", Joseph Pilat, Nathan E. Busch (eds.), *Routledge Handbook of Nuclear Proliferation and Policy* (içinde), Abingdon: Routledge, 2015, s. 376-377.

9 Ibid. s, 376.

Görüldüğü gibi nükleer enerji üretme amacı ile nükleer yakıt döngüsü yeterliliklerine sahip olduğunu iddia eden bir devletin, bahsi geçen hassas nükleer teknolojiler sayesinde barışçıl amaçlar dışına çıkarak askeri amaçlar için faaliyet göstermesi mümkündür. Çalışmanın bir sonraki bölümünde bu durumu önleme amacıyla yürütülen NPT müzakere sürecinden kısaca bahsedilerek, bu Anlaşma ile kurulan üç sütunlu yapı özetlenecektir. Bu bölümde ayrıca NPT'nin yayılmanın önlenmesi sütunu ile kaçınılmaz bir ilişki içerisinde bulunan nükleer enerjinin barışçıl kullanımı hakkı sütunu, NPT müzakere süreci kapsamında incelenecektir.

NPT MÜZAKERELERİ VE NPT'NİN ÜÇ SÜTUNLU YAPISI

Nükleer teknolojinin çift kullanımlı yapısı (enerji üretimi/silah üretimi), devletleri bu teknolojinin askeri amaçlarla kullanımının engellenebilmesi fakat aynı zamanda barışçıl amaçlarla kullanılabilmesinin mümkün kılınabilmesi amacıyla uluslararası düzeyde işbirliği arayışına itmiştir. Bu arayışta, tarihsel süreç içerisinde atılan en somut adım olarak 1970 yılında yürürlüğe giren "Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması" (NPT) karşımıza çıkmaktadır.[10]Bu Anlaşma üç ana sütun üzerine oturmaktadır: i) nükleer silahların yayılmasının önlenmesi, ii) nükleer enerjinin barışçıl kullanımı, iii) nükleer silahsızlanma.

NPT ile daha sonraki yıllarda vücut bulacak olan "nükleer yayılmanın önlenmesi" kavramı İrlanda tarafından BM Genel Kuruluna sunulan önerileri ile 1958-1961 yılları arasında şekillenmiştir.NPT müzakerelerinde ülkesini temsil etmiş Mısırlı diplomat Mohamed Shaker'a göre bu kavram iki temel ilkeye dayanmaktadır. İlk olarak, nükleer silahların yayılması sorunu uluslararası bir anlaşma ile çözülmelidir. İkinci olarak ise, bu anlaşma hem NWS hem NNWS'lere yükümlülükler getirmelidir.[11]

1958 yılında BM Genel Kurulunun XIII. oturumunda İrlanda tarafından sunulan öneriler ilk meyvelerini üç yıl sonra vermiş ve BM Genel Kurulu 4 Aralık 1961 tarihinde oy birliği ile "Nükleer Silahların Daha Geniş Yayılmasının Önlenmesi" ya da İrlanda'nın bu süreçteki ısrarlı çabalarına atıf yapan ve literatürde "İrlanda Kararı" olarak adlandırılan 1665 sayılı kararı almıştır.[12] Bu karar özetle, tüm devletleri

10 NPT müzakerelerinden önceki dönemde uluslararası alanda aynı amaçla atılan birçok adım bulunmaktadır. Bu adımların başında nükleer silahların ilk kez 1945 yılında ABD tarafından kullanılmasının ardından 24 Ocak 1946 tarihinde BM'nin ilk Genel Kurul toplantısında, aldığı ilk kararda "atom enerjisinin keşfedilmesinin ortaya çıkardığı sorunlarla ilgilenecek" bir Birleşmiş Milletler Atom Enerjisi Komisyonu'nun, BM çatısı altında kurulması için devletlere çağrıda bulunması gelmektedir.ABD Başkanı Eisenhower'ın 1953 yılında yaptığı "Barış İçin Atom" konuşması ve bu konuşmada yer alan öneriler çerçevesinde 1957 yılında oluşturulan Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı da bu çerçevede değerlendirilebilir. Bu süreçle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Joseph F. Pilat (ed.), Atoms for Peace:A Future after FiftyYears? Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press/Woodrow Wilson Center Press, 2007; George, Bunn. "The Nuclear Nonproliferation Treaty: History and Current Problems." *Arms Control Today*, December, 2003. https://www.armscontrol.org/act/2003_12/Bunn(14.02.2014)

11 Mohamed I. Shaker, "The Non Proliferation Treaty Regime: A Rereading Before 1995" (içinde), Joseph F. Pilat, Robert E. Pendley (eds.), *Beyond 1995: The Future of the NPT Regime*, Plenum Press, New York, 1990, s.7.

12 United Nations General Assembly, Resolution 1665 (XVI), "Prevention Of The Wider Dissemination Of Nuclear Weapons", 4 December 1961. https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/167/18/IMG/NR016718.pdf?OpenElement (15.02.2014)

(özellikle hali hazırda nükleer silaha sahip devletleri), nükleer silahların üretilmesine ilişkin gerekli bilgileri bu silahlara sahip olmayan devletlere transfer etmeme ve nükleer silaha sahip olmayan devletlerin bu silahları üretmeme ya da sahip olmama yükümlülüğü altına girdiği uluslararası bir anlaşmanın sonuçlandırılması için çaba göstermeye davet etmekte ve tüm devletleri bu amaç için işbirliği yapmaya çağırmaktadır. İrlanda Kararını önemini Mohamed Shaker şu şekilde ifade etmektedir;

> *"İrlanda kararı nükleer silahların yayılmasının düzenleyecek bir Anlaşma'nın temel prensiplerini ortaya sermesi açısından oldukça önemlidir. Bu prensipler NPT'nin I. ve II. maddelerinin temelini oluşturmaktadır. Bu karar ayrıca nükleer silah sahibi devletleri böylesi bir anlaşma müzakerelerine yönlendirmesi açısından çok mühimdir."* [13]

NPT'ye giden süreçte devletler arasındaki müzakerelerin yürütüldüğü en önemli forum onsekiz devletten oluşması nedeniyle adı Onsekiz Uluslu Silahsızlanma Komitesi (*Eighteen Nation Disarmamnet Committee-ENDC*) olan, ABD ve Sovyetler Birliği tarafından kurulan ve eş başkanlığı yürütülen komite olmuştur. Bu komite beş NATO ülkesine ek olarak (Kanada, Fransa, İtalya, Birleşik Krallık ve ABD), beş Varşova Paktı ülkesi (Bulgaristan, Çekoslovakya, Polonya, Romanya ve Sovyetler Birliği) ve sekiz bağlantısız devletten (Brezilya, Burma, Etiyopya, Hindistan, Meksika, Nijerya, İsveç ve Birleşik Arap Cumhuriyeti) oluşmaktaydı.[14] 16 Ekim 1964 tarihinde Çin'in gerçekleştirdiği nükleer test, nükleer silahların yayılmasının önlenmesine dair anlaşma müzakerelerinin başlatılmasının önemini bir kez daha vurgulamıştır. İki süper güç arasındaki anlaşmazlıklara rağmen 1965 yılında NPT görüşmeleri başlamıştır.[15] Süper güçler İrlanda kararında dile getirilen prensiplere olan desteklerini belirtmişlerdir. ABD aynı yıl içerisinde BM Genel Kurulunda nükleer silahların daha fazla yayılmasının önlenmesi amacıyla "Silahsızlanma Bildirisi: Barışçıl Bir Dünyada Genel ve Tam Silahsızlanma için Birleşik Devletler Programı" (*Declaration on Disarmament: The United States Programme for General and Complete Disarmament in a Peaceful World*) başlıklı bir öneri sunarken, Sovyetler Birliği "Uluslararası Gerilimleri Azaltmak, Devletlerarasında Güveni Artırmak ve Genel ve Tam Silahsızlanmaya Katkı Sağlamak için Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Hükümeti Memorandumu" (*Memorandum of the Government of the Union of Soviet Socialist Republics on Measures to Ease International Tension, Strengthen Confidence among States and Contribute to General and Complete Disarmament)* başlıklı bir öneri sunmuştur.[16]

İki süper gücün taslak planlarının ilgi çekici ortak özelliği, ikisinin de Barış için Atom Planı'nın bir parçası olan ve NPT'de yer alan nükleer enerjinin barışçıl kullanım hakkı ve nükleer silahsızlanma sütunlarından bahsetmemeleridir. Uluslararası nükleer hukuk uzmanı ABD'li akademisyen Daniel Joyner bu durumu Onsekiz Uluslu

13 Mohamed I. Shaker, *The Nuclear Non-Proliferation Treaty: Origin and Implementation, 1959-1979.* 3 vols. London: Oceana Publications, 1980, s.25.

14 Bağlantısız devletler Eylül 1961 yılında 25 devlet başkanının katılımı ile Belgrad'da bir araya gelmiş ve ilerideki yıllarda sürdürülecek silahsızlanma konferanslarında/toplantılarında aktif rol alma kararlarını açıklamışlardır. ENDC'nin kurulması ile birlikte bu platformdaki yerlerini almışlardır.

15 Mohamed Shaker, *The Nuclear Non-proliferation…*, s.91.

16 Daniel Joyner, *Interpreting the Nuclear Nonproliferation Treaty*, Oxford University Press, 2011, s.15.

Silahsızlanma Komitesi üye devletlerinin-özellikle iki süper gücün, nükleer silahların yayılmasının önlenmesi ile daha çok ilgilenmelerine bağlamaktadır.[17] Yayılmanın önlenmesine bu denli odaklanılması, sonraki dönemlerde nükleer silah sahibi olan ve olmayan devletlerarasında gerçekleşecek müzakereler sonucunda NPT'nin konusu ve amaçları içerisinde yer alacak barışçıl kullanım ve silahsızlanmaya ilişkin sütunlara rağmen, NPT'nin başlığının neden değişmediğinin ve "Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması" olarak kaldığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Bir sonraki adım olarak Komite üyesi sekiz bağlantısız devlet, anlaşma müzakerelerine yol gösterebilmesi amacıyla 2028 nolu kararı BM Genel Kuruluna sunmuşlardır.[18]BM Genel Kurulu 19 Kasım 1965 tarihinde toplanan 20. Genel toplantısında, BM Şartının 11(1) maddesi kapsamında kendisine yüklenen sorumluluk ile nükleer silahların yayılmasının önlenmesi anlaşmasının sahip olması gereken özellikleri ve içeriğini betimleyen 2028 sayılı kararı 93 kabul 0 ret oyu ile kabul etmiştir.[19] Kararın girişinde nükleer silahların yayılmasının önlenmesinin tüm devletlerin güvenliğinin sağlanabilmesi için önemli bir gerek olduğuna vurgu yapılmaktadır.

Bu karar beş prensipten oluşmaktadır ve ilerde imzalanacak NPT anlaşmasının temellerini oluşturmaktadır. NPT müzakere tarihi üzerine kapsamlı bir çalışma da yapmış Mısırlı tecrübeli diplomat Mohamed Shaker'a göre, Onsekiz Uluslu Silahsızlanma Komitesi NPT müzakerelerinde "merkezi" bir rol oynamıştır. NPT tarihine ilişkin kapsamlı çalışmasında Shaker, Kurul'un BM tarafından 1965 yılında kabul edilen 2028 (XX) nolu karar ile ortaya konulan ve NPT anlaşmasının temelini oluşturacak olan beş prensipin ortaya çıkmasında üstlendiği önemli role de dikkat çekmektedir.[20] Bahsedilen beş prensip şu şekildedir:

- Anlaşma nükleer ve nükleer olmayan güçlerin dolaylı ve dolaysız olarak silahlanmasına yol açabilecek açık kapıları önlemeli.

- Anlaşma nükleer silaha sahip olan ve olmayan devletler arasında karşılıklı sorumluluk ve yükümlülük dengesi oluşturmalı.

- Anlaşma genel ve tam nükleer silahsızlanmaya yönelik bir adım olmalı.

- Anlaşma'nın etkili bir şekilde uygulanabilmesi için kabul edilebilir kurallar içermeli,

- Anlaşma devletlerin kendi bölgelerinde silahsızlanmayı amaçlayan bölgesel anlaşmalar yapma hakkını olumsuz yönde etkilememeli.[21]

17 Daniel Joyner, *Interpreting…, s.*17.

18 United Nations General Assembly Resolution 2028 (XX), "Non-Proliferation of Nuclear Weapons.", 19 November, 1965. https://documentsddsny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/217/91/IMG/NR021791.pdf?OpenElement (15.02.2014)

19 Ibid.

20 Mohamed I. Shaker, *The Nuclear Non-Proliferation…,* s.37.

21 United Nations General Assembly Resolution 2028 (XX), "Non-Proliferation of Nuclear Weapons.", 19 November, 1965. https://documentsddsny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/217/91/IMG/NR021791.pdf?OpenElement (15.02.2014)

Bu prensipler sadece Bağlantısız devletlerin görüşlerini yansıtmamakta aynı zamanda uzun zamandır yürütülen müzakerelerin bir özetini yansıtmaktadırlar. Sonraki yıllar, iki süper gücün karşılıklı müzakerelerine ve Onsekiz Uluslu Silahsızlanma Komitesi toplantılarına sahne olacaktır. 1966 yılında taslak önerisini yenileyen ABD, Ağustos ayında bu öneriyi BM Genel Kurulu'na sunmuştur. Uzun ve zorlu geçen müzakereler neticesinde ABD ve Sovyetler eş taslaklar üzerinde anlaşmaya varmışlar ve 24 Ağustos 1967 tarihinde ilk eş taslaklarını sunmuşlardır. ABD ve Sovyetler Birliği 11 Mart 1968 tarihinde uzun müzakereler sonucunda ortak anlaşma taslağını (*joint draft treaty*) Komite'ye sunmuşlardır. 1968 tarihinde toplanan BM Genel Kurulu'nun 2373 sayılı kararı ile taslak kabul edilmiş ve 1 Temmuz 1968'de Washington, Londra ve Moskova'da imzaya açılan anlaşma 5 Mart 1970 tarihinde yürürlüğe girmiştir.[22]Anlaşma'nın içerdiği hükümlerin uygulanışı taraf devletlerce NPT gözden geçirme döngüsü çerçevesinde izlenmektedir. NPT gözden geçirme döngüsünün asıl işlevi Anlaşma'nın VIII(3). maddesinde, "önsözdeki amaçların ve Anlaşma hükümlerinin uygulama durumunu saptamak amacıyla Anlaşmanın işleyişini gözden geçirmek" olarak belirtilmektedir. Her beş yılda bir toplanması öngörülen bu konferanslarda taraflar ayrıca Anlaşma'nın eksikliklerini tartışabilmektedirler. Konferansların ilki 1975 yılında gerçekleştirilmiştir.

NPT'nin Üç Sütunlu Yapısı

NPT anlaşması on bir maddeden oluşmaktadır. Bu anlaşma ile vücut bulan ve bahsedilen iki devletler grubu arasındaki karşılıklı yükümlülükler içeren kurallar bütünü literatürde sıklıkla "büyük NPT pazarlığı/uzlaşısı" (*grand bargain*) olarak adlandırılmaktadır. Büyük pazarlığın kurallarını belirleyen unsur ise anlaşma metninde yer alan ve doğaları gereği birbirleri ile bağlantılı olan üç sütunlu (ayaklı) yapıdır: i) nükleer silahların yayılmasının önlenmesi, ii) nükleer enerjinin barışçıl kullanımı ve iii) nükleer silahsızlanma. NPT metnine genel olarak bakıldığında I., II. ve III. maddelerin nükleer silahların yayılmasının önlenmesi ayağını, IV. maddenin nükleer enerjinin barışçıl kullanımı ayağını ve VI. maddenin nükleer silahsızlanma ayağını oluşturduğunu söylemek mümkündür. Diğer maddeler ise prosedürel konular ile ilgilidir.

(a) The treaty should be void of any loopholes which might permit nuclear or nonnuclear Powers to proliferate, directly or indirectly, nuclear weapons in any form;
(b) The treaty should embody an acceptable balance of mutual responsibilities and obligations of the nuclear and non-nuclear Powers;
(c) The treaty should be a step towards the achievement of general and complete disarmament and, more particularly, nuclear disarmament;
(d) There should be acceptable and workable provisions to ensure the effectiveness of the treaty; and
(e) Nothing in the treaty should adversely affect the right of any group of States to conclude regional treaties in order to ensure the total absence of nuclear weapons in their respective territories.

22 Treaty on theNon-Proliferation of NuclearWeapons. http://www.un.org/en/conf/npt/2005/npttreaty.html

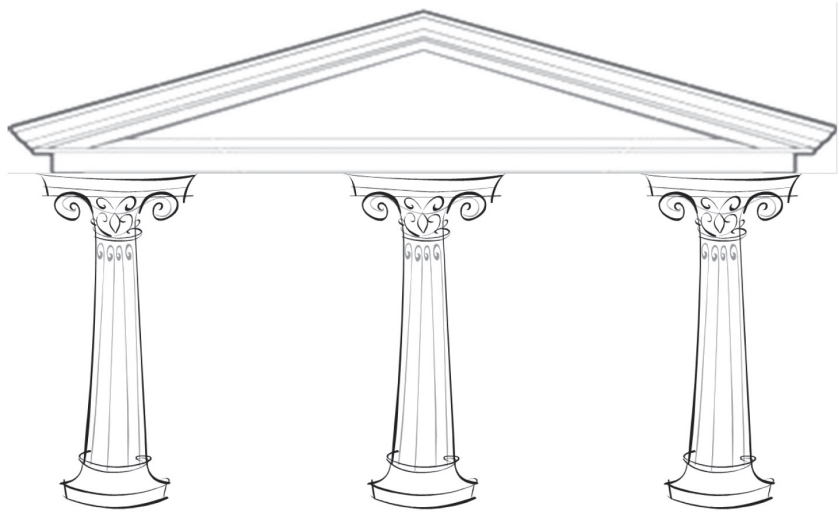

I., II., III. maddeler *IV. madde* *VI. madde*

i) Yayılmanın Önlenmesi Sütunu

Anlaşma'nın ilk iki maddesi incelendiğinde açıkça görüldüğü gibi, I. ve II. madde taraf NWS'lere ve NNWS'lere belirtilen yükümlülükleri getirerek, nükleer silahların yayılmasının önlenmesini amaçlamaktadır. I. madde:

> *"Anlaşmaya taraf nükleer silah sahibi her Devlet, nükleer silahları veya diğer patlayıcı nükleer araçları ya da bu gibi silahların veya patlayıcı araçların kontrolünü, doğrudan doğruya veya dolaylı olarak, kime olursa olsun, devretmemeyi, ve nükleer silah sahibi olmayan herhangi bir Devlete, nükleer silahları veya diğer nükleer patlayıcı araçları yapması veya başka şekilde elde etmesi yahut bu tür silahların veya patlayıcı araçların kontrolünü elde etmesi için herhangi bir şekilde yardım, özendirme veya isteklendirmede bulunmamayı üstlenir."*[23]

Benzer şekilde anlaşmanın II. maddesi şu şekildedir:

> *"Anlaşmaya Taraf nükleer silaha sahip olmayan her Devlet, nükleer silahları veya diğer nükleer patlayıcı araçları yahut bu silahların veya patlayıcı araçların kontrolünü, kimden olursa olsun, doğrudan doğruya veya dolaylı şekilde devralmamayı; nükleer silahları veya diğer patlayıcı nükleer araçlan yapmamayı veya başka şekilde elde etmemeyi*

23 Resmi Gazete, Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesine İlişkin Antlaşma (NPT), 28 Kasım 1979, Sayı: 16823. http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/16823.pdf (12.05.2015)

ve bu silahların veya patlayıcı araçların yapımı için herhangi bir yardım aramamayı veya almamayı üstlenir"[24]

Anlaşma'nın III. maddesinin 1. paragrafı ise taraf NNWS'lere, UAEA güvenlik denetimi sistemi altına girme yükümlülüğü getirmektedir:

"Anlaşmaya Taraf nükleer silaha sahip olmayan Devlet, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın Statüsüne ve Ajans'ın güvenlik denetimi dizgesine uygun olarak, nükleer enerjinin barışçıl amaçla kullanılmasının, nükleer silahlara veya diğer patlayıcı nükleer araçlara saptırılmasını önlemek amacıyla, sadece bu Anlaşma ile üzerine aldığı yükümlülükleri uygulayıp uygulamadığının kanıtlanması amacıyla, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı ile görüşmeler yoluyla akdedilecek bir anlaşmada belirtilecek güvenlik denetimini kabul etmeyi üstlenir…"[25]

Anlaşma'nın III. maddesinin 2. Paragrafı uyarınca taraf tüm devletler, belirtilen özelliklere sahip nükleer madde, materyal ve teknolojilerin UAEA güvenlik denetimi altında olmayı sürdürdüğü sürece taraf NNWS'lere tedarik etme yükümlülüğü altına girmektedirler:

"Anlaşmaya Taraf her Devlet (a) kaynak veya fizyona uğrayabilen özel madde veya (b) fizyona uğrayabilen özel maddenin işlenmesi, kullanılması veya üretmi için özel olarak tasarlanmış veya hazırlanmış cihaz, veya maddeyi, kaynak veya fizyona uğrayabilen özel madde, işbu maddenin gerektirdiği güvenlik denetimine bağlı kılınmadıkça, nükleer silaha sahip olmayan herhangi bir Devlete, kullanma amacı barışçıl da olsa, sağlamamayı üstlenir."[26]

Anlaşma'nın III. maddesinin 3. Paragrafı, Anlaşma'nın III. maddesi tarafından NNWS'lere getirilen Ajans güvenlik denetimi sistemi altına girme yükümlülüğünün, devletlerin IV. madde kapsamında barışçıl amaçlarla nükleer enerji faaliyetleri yürütmelerini sekteye uğratmadan uygulanacağına ilişkindir:

"İşbu maddenin gerektirdiği güvenlik denetimi, Anlaşmanın IV. maddesine uygun biçimde ve işbu madde hükümleri ve önsözde belirtilen güvenlik denetimi ilkesi uyarınca, nükleer maddenin barışçıl amaçlarla işlenmesi, kullanılması veya üretimine ait nükleer madde ve cihazın uluslararası alışverişi dahil, Taraflarınıktisadi ve teknolojik gelişmesini veya barışçıl nükleer çalışmalar alanında uluslararası işbirliğini engellemeyecekşekilde uygulanacaktır.[27]*"*

24 Ibid.

25 Ibid. Ajans statüsünün III. maddesi Ajans'ın işlevlerini belirlemektedir. Buna göre Ajans'ın temel görevi bir yandan nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla kullanılmasını arttırmaya yönelik çalışmalar yapmak iken, diğer yandan bunun nükleer silahların yayılmasına katkıda bulunmamasını sağlamaktır. Ajans nükleer teknolojinin barışçıl amaçlar dışında kullanılıp kullanılmadığını denetleyebilmek için ise güvenlik denetimi sistemi (*safeguards system*) geliştirmiştir. Bu çerçevede Ajans tesis ve ekipmanların dizaynını inceleyebilecek, ilgili devlet ile görüştükten sonra nükleer tesislerin sadece barışçıl amaçlarla kullanıldığından emin olmak için tesisleri denetleyebilecektir. International Atomic Energy Agency, *The Statute of the IAEA* (as amended up to 23 February 1989), https://www.iaea.org/sites/default/files/statute.pdf (15.05.2015)

26 Resmi Gazete, Nükleer…

27 Ibid.

ii) Nükleer Enerjinin Barışçıl Kullanımı Sütunu

Anlaşma'nın IV. maddesinin 1. Paragrafı, III. maddenin ilk iki paragrafına atıfta bulunmakta ve "vazgeçilmez hak" olarak tanımladığı nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla araştırılması, üretilmesi ve kullanılması haklarını bu maddelere uygun olarak kullanılabileceğini ifade etmektedir. Ayrıca Anlaşma'nın hiçbir hükmünün bu hakları olumsuz etkileyecek bir şekilde yorumlanmayacağını garanti altına almaktadır. Fakat hüküm, bu hakların neler olduğu ve hangi faaliyetleri içerdiği konusunda açıklık getirmemektedir. Bu durum taraf devletlerce bu maddenin farklı yorumlanmasına yol açmıştır. Madde şu şekildedir:

> *"Bu Anlaşmanın hiçbir hükmü, ayrıcalık gözetmeksizin ve I ve II nci maddelere uygun olarak, Anlaşmaya Taraf olan bütün Devletlerin, nükleer enerinin barışçıl amaçlarla araştırılmasının, üretiminin ve kullanılmasının geliştirilmesi ile ilgili vazgeçilmez haklarını olumsuz biçimde etkiler şekilde yorumlanmayacaktır."*[28]

Anlaşma'nın IV. maddesinin 2. Paragrafı tüm taraf devletleri, anlaşmaya taraf diğer tüm devletler ile, bir önceki maddede belirtilen "vazgeçilmez hak"ların kullanımını sağlamak üzere, nükleer ticareti "mümkün olan en geniş ölçüde kolaylaştırma" yükümlülüğü altına sokmaktadır. Paragrafta ayrıca tüm taraf devletlerin nükleer ticarete dahil olma hakları vurgulanmaktadır. Paragrafın ikinci bölümü, özellikle gelişmekte olan devletlerin barışçıl amaçlarla yürüttükleri/yürütecekleri nükleer faaliyetlere "bunu gerçekleştirebilecek devletlerin" katkıda bulunacaklarını belirtmektedir. Açıkça görüldüğü gibi,Anlaşma'nın IV. maddesi kapsamında oluşturulan ve açıklanan nükleer enerjinin barışçıl kullanımı sütunu, yorumlamaya açık ifadeler içermektedir. Madde şu şekildedir:

> *"Bu Anlaşmaya Taraf bütün Devletler, nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla kullanılmasının, sağlayacak cihaz, madde, bilimsel ve teknolojik bilgilerin mümkün olan en geniş ölçüde alışverişini kolaylaştırmayı üstlenirler ve bu alışverişe katılma hakkına sahiptirler. Bunu gerçekleştirebilecek Anlaşmaya Taraf Devletler, dünyanın kalkınmakta olan bölgelerinin ihtiyaçlarını gereğince gözönünde tutarak, özellikle işbu Anlaşmaya Taraf nükleer silahlara sahip olmayan Devletlerin topraklarında, nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla uygulanmasının daha da geliştirilmesine, tek başlarına veya diğer Devletlerle veya uluslararası örgütlerle birlikte, katkıda bulunmak üzere işbirliği de yapacaklardır."*[29]

Nükleer teknolojinin çift kullanımlı yapısının açık bir şekilde ortaya çıktığı "yayılmanın önlenmesi" ve "nükleer enerjinin barışçıl kullanımı" sütunları arasındaki

28 Ibid. Anlaşma'nın İngilizce metninde IV. maddenin 1. Paragrafı şu şekildedir: "Nothing in this Treaty shall be interpreted as affecting the inalienable right of all the Parties to the Treaty to develop research, production and use of nuclear energy for peaceful purposes without discrimination and in conformity with Articles I and II of this Treaty."

29 Ibid. Anlaşma'nın İngilizce metninde IV. maddenin 2. Paragrafı şu şekildedir: "All the Parties to the Treaty undertake to facilitate, and have the right to participate in, the fullest possible exchange of equipment, materials and scientific and technological information for the peaceful uses of nuclear energy. Parties to the Treaty in a position to do so shall also co-operate in contributing alone or together with other States or international organizations to the further development of the applications of nuclear energy for peaceful purposes, especially in the territories of non-nuclear-weapon States Party to the Treaty, with due consideration for the needs of the developing areas of the world."

ilişki bağlamında değerlendirildiğinde, zenginleştirme ve yeniden işleme teknolojilerinin yayılmasının Anlaşma açısından da önem arzettiği görülmektedir. Anlaşma'nın hükümlerine uygun olarak nükleer materyallere sahip bir devletin, nükleer silah üretimi konusunda gerekli bilgi düzeyine sahip olduktan sonra, yayılmanın önlenmesi yükümlülüklerini feshetmesi ve kısa bir sure içerisinde nükleer silaha sahip olması mümkündür. Bu devletler, NPT taraf olmaları sayesinde zenginleştirme ve yeniden işleme tesislerine yasal olarak sahip olabilir, nükleer yakıt döngüsü faaliyetleri yürütebilir ve (gizli bir biçimde) nükleer silah üretme kapasitesine ulaştıktan sonra ise-üç ay evvelden beyan ederek-NPT anlaşmasından çekilerek kendi nükleer silahını üretebilirler.[30]İlk nükleer testinden kısa bir süre önce Anlaşma'dan çekilen Kuzey Kore (K. Kore) bu şekilde hareket etmiştir. K. Kore Anlaşma'dan çekilme bağlamında ilk ve tek örnektir.

iii) Silahsızlanma Sütunu

NPT'nin en kısa maddelerinden biri olan ve İngilizce orijinalinde 48 kelimeden oluşan VI. maddenin, NPT müzakere tarihi incelendiğinde karşılıklı yoğun görüşmeler yoluyla zaman içerisinde Anlaşma metnine eklemlendiği görülmektedir. NPT'nin VI. maddesi şu şekildedir:

> *"Anlaşmaya Taraf Devletlerin her biri, nükleer silah yarışının yakın bir tarihte durdurulması ve nükleer silahsızlanmaya ilişkin etkili önlemler ile sıkı ve etkili bir uluslararası denetim altında genel ve tam silahsızlanmaya ilişkin bir anlaşma akdi için görüşmeleri iyi niyetle yürütmeyi üstlenir.*[31]

Nükleer silahsızlanmaya ilişkin olarak net ifadelere sahip olmayan bu kısa madde, ilerleyen yıllarda NPT gözden geçirme konferanslarında en fazla tartışılan maddelerden biri haline gelecektir. Başta ABD olmak üzere nükleer silah sahibi birçok devlet Anlaşma'nın sadece "iyi niyetle müzakere etme" yükümlülüğü getirdiğini iddia etmiştir.[32] Bu konuda Uluslararası Adalet Divanı'na iletilen hukuki bir soruya ilişkin olarak Divan'ın verdiği cevap bu tartışmaları alevlendirmiştir.1994 yılında BM Genel Kurulu tarafından bağlayıcı olmayan "danışma görüşü" sağlaması talebi ile Uluslararası Adalet Divanı'na iletilen "herhangi bir koşulda nükleer silah kullanma ya da kullanma tehditine uluslararası hukukta izin verilmiş midir?" *("Is the threat or use of nuclear weapons in any circumstance permitted under international law?")* sorusuna, 1996 yılında verdiği cevapta Divan, bu soruya ilişkin kesin bir görüş bildirmemiştir. Fakat Divan NPT'nin VI. Maddesine vurgu yaparak, nükleer silahsızlanma hedefine ulaş-

30 NPT'nin X. maddesi şu hükmü içermektedir: "Taraflardan herbiri, ulusal egemenliğini uygula arak, Andlaşmanın konusuna giren olağanüstü olayların ülkesinin yüksek çıkarlarını tehlikeye düşürdüğüne karar verirse, Andlaşmadan çekilme hakkına sahip olacaktır." Ibid.

31 Anlaşma'nın İngilizce metninde VI. madde şu şekildedir: "Each of the Parties to the Treaty undertakes to pursue negotiations in good faith on effective measures relating to cessation of the nuclear arms race at an early date and to nuclear disarmament, and on a treaty on general and complete disarmament under strict and effective international control."

32 Christopher A. Ford, "Debating Disarmament: Interpreting Article VI of the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons." *The Nonproliferation Review* 14, no. 3, 2007, s. 401-428.

mak için devletlerin sadece iyi niyetle müzakereler sürdürme yükümlülüğünün ötesinde, bu hedefe ulaşma yükümlülüğü altında olduklarını belirtmiştir. [33]

1994 yılında kaleme aldıkları "Nükleer Yayılmanın Önlenmesi ve Küresel Düzen" (*Nuclear Non-Proliferation and Global Order)* başlıklı kitaplarında Harald Müller, David Fischer ve Wolfgang Kötter, NPT'nin uzun müzakereler sonucu sonuçlandırılabilmesinin ardında yatan nedenin, ABD'nin güçlü ittifaklar içerisinde yer alan bazı müttefiklerinin nükleer seçeneğini bir kenara bırakmakta ve bir anlaşma sonuçlandırmakta gösterdiği isteksiz olduğunu belirtmektedirler.[34] Anlaşma müzakerelerinin ana konusunun nükleer silahların yayılmasının önlenmesine ilişkin olduğu açıktır. Bu konu hem anlaşmaya adını vermekte hem de Anlaşma'nın ilk sütununu oluşturmaktadır. Fakat Anlaşma'nın diğer iki sütunundan birini oluşturan "nükleer enerjinin barışçıl kullanımı"na ilişkin olarak müzakerelerde öne çıkan konuların değerlendirilmesi de Anlaşma ile oluşturulan uzlaşının daha iyi bir şekilde anlaşılabilmesi için gereklidir.

NPT Müzakerelerinde Nükleer Enerjinin Barışçıl Kullanımı Konusu

Müzakerelerde nükleer enerjinin barışçıl kullanımı konusu anlaşma müzakerelerinin son dönemlerinde tartışılmaya başlanmıştır. Bazı devletlerin bilgi ve madde paylaşımına ilişkin özel olarak anlaşma metnine hüküm sokma çabaları ABD ve Sovyetler birliğinin itirazlarıyla karşılaşmış ve başarısızlıkla sonuçlanmıştır.[35]Benzer ifadeler NNWS'lerin talebi ile 1966 yılının sonuna doğru Anlaşma'nın taslak metnine girmiştir.[36] Atomun iyi niyetli kullanımı ise özdeş anlaşma taslağında ilk kez 1967 yılında yer almıştır.[37]

Metin NNWS'lerin sivil nükleer faaliyetleri ile ilgili bilgi alışverişinden mümkün olan en fazla ölçüde yararlanma hakkından bahsetmektedir. Gelişmekte olan devletlerin ihtiyaçlarına yapılan vurgu ise 1968 yılında Genel Kurul toplantısında Şili tarafından ilk kez dile getirilmiştir.[38]11 Mart 1968 tarihli taslakta ve Anlaşma'nın nihai metninde bu talepler yer almış ve NNWS'lerin barışçıl nükleer enerji kullanımı hakkı ve bölünebilir maddeye erişim hakkı belirtilmiştir.

Müzakerelerde, nükleer silah sahibi olmayan devletler, nükleer silahlanmanın yayılmasının önlenmesi amacıyla NPT aracılığı ile barışçıl nükleer aktivitelerinin

33 Bkz. International Court of Justice, Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion of 8 July 1996. http://www.icj-cij.org/docket/files/95/7497.pdf (20.11.2015)

34 Harald Müller, David Fischer, Wolfgang Kötter, *Nuclear Non-Proliferation…*, s. 19.

35 Christopher A. Ford, "Nuclear Technology Rights and Wrongs: The NPT, Article IV, and Nonproliferation", (içinde) Henry Sokolski (ed.), *Reviewing the Nuclear NonproliferationTreaty*, Carlisle, PA: Strategic Studies Institute, 2010, s.237.

36 Mohamed I. Shaker, *The Nuclear Non-Proliferation…, s.* 276. Shaker'a göre IV maddenin formülasyonu Meksika, Nijerya ve Italya'nın sunduğu önerilerin bir karışımı olduğunu söylemek mümkündür.

37 Andrew Grotto, "Why Do States That Oppose Nuclear Proliferation Resist New Nonproliferation Obligations?: Three Logics Of Nonproliferation Decisionmaking", *Cardozo Journal of International & Comparative Law*, Vol. 18, No.1, 2010, Dipnot 96, s.30.

38 Mohamed I. Shaker, *The Nuclear Non-Proliferation…*, s.276-277.

kontrol altına alınmasının ileride nükleer teknolojiye ve bilgiye erişimlerine engel olacağı kaygısını yaşamakta idiler. Aynı zamanda bu Anlaşma'nın nükleer silah sahibi devletleri nükleer malzeme ve yakıt tedarikçisi konumuna yükseltmesinden ve bu durumun kendilerini bu devletlerin insafına bırakmasından korkuyorlardı. Shaker'a göre barışçıl amaçlarla atomu kullanma özgürlüğü bu devletlerin nükleer silaha sahip olmama taahhüdü altına girmelerinin asıl nedeni idi. ABD ve Sovyetler Birliği tarafından sunulan ortak anlaşma metni taslağında yer alan yayılmanın önlenmesi ile ilgili ilk üç madde metninde değişiklik görülmezken, nükleer silah sahibi olmayan devletlerin baskısı ile Sovyetler Birliği tarafından sunulan barışçıl amaçlarla nükleer enerjinin kullanımını düzenleyen dördüncü madde bu devletlerin istekleri tam olarak karşılana dek defalarca değişikliğe uğramıştır.[39]

NPT Müzakereleri ve Kapsamlı Ortak Eylem Planı Çerçevesinde Değerlendirme

NPT diplomatik tarihinde nükleer teknolojinin barışçıl kullanımı konusunda NNWS'ler tarafından iki süper güç üzerinde oluşturulan baskının önemli sebebinin yayılmanın önlenmesi ve barışçıl kullanım prensipleri arasında denge gözetilmesi talebi olduğunu söylemek mümkündür. Bu devletler IV. madde ile hem bu haklarının tanınmasını istemişler hem de barışçıl nükleer enerji faaliyetlerinin gelişiminde NWS'lerin kendilerine yardımda bulunma yükümlüğü altına sokmak istemişlerdir.[40] IV. maddenin oluşturulması ile ilgili NPT müzakerelerinde asıl tetikleyici faktörün nükleer silah sahibi olmayan devletlerin nükleer silahların yayılmasının önlenmesine yönelik kısıtlayıcı koşulların kendi barışçıl nükleer faaliyetlerini sekteye uğratması, engellemesi korkusu yattığını söylemek mümkündür. Birçok nükleer silah sahibi olmayan devlet, bu nedenle Anlaşma'nın son taslağında yayılmanın önlenmesi ve barışçıl nükleer enerji kullanım hakkı arasında adilane bir öncelik dengesinin kurulmasını istemiş ve bunda da başarılı olmuşlardır. Onlara barışçıl nükleer enerji geliştirmelerinde yardımda bulunmakla yükümlü olanlar ise nükleer silah sahibi devletlerdir.

Müzakereler esnasında devletler, NPT'nin görünüşte barışçıl nükleer faaliyetleri yasaklamasının, uranyum zenginleştirme ve plütonyumu yeniden işleme gibi diğer barışçıl nükleer faaliyet görünümlü aktiviteleri de yasaklayıp yasaklamayacağı konusunda tartışmışlardır. Birçok NNWS NPT'nin yayılmanın önlenmesi konusunda getireceği kuralların, nükleer yakıt üretimi gibi diğer hassas nükleer faaliyetleri yasaklamaması konusunda garanti talep etmişlerdir. Shaker'a göre NNWS'lerin kaygısı uluslararası kontrolün NWS'leri nükleer yakıt ve ekipman sağlayan konumunda oldukları için avantajlı bir hale getirmesidir.[41]Sonuç olarak, 1967 yılında ABD ve Sovyetler tarafından Komite'ye sunulan taslakta NNWS'lerin barışçıl nükleer uygulamalarına izin veren (diğer maddelerde belirtilen şartlar altında) IV. maddesi orta-

39 Mohamed I. Shaker, *The Nuclear Non-Proliferation…, s.*274–275.

40 Daniel Joyner, *Interpreting the Nuclear…,* s.18.

41 Mohamed I. Shaker, "The Non Proliferation Treaty Regime:…", s.11.

ya çıkmıştır. Bu madde NNWS'lerin barışçıl nükleer kapasite geliştirmelerine ilişkin vazgeçilemez hakları için verdikleri mücadelenin somut kazanımıdır.

NPT müzakerelerinde NNWS tarafından öne çıkartılan bu kaygının NPT gözden geçirme konferanslarında giderek artan bir endişeyle dillendirilmeye devam edildiğini söylemek mümkündür. Irak'ın gizli bir şekilde yürüttüğü nükleer programının I. Körfez Savaşı sonrasında açığa çıkması, bu gelişmeleri takiben NPT'ye taraf olmayan Hindistan ve Pakistan'ın 1990'lı yılların sonunda nükleer testler gerçekleştirmeleri ve 2000'li yılların başında Anlaşma'ya taraf K. Kore ve İran'ın yürüttükleri gizli nükleer faaliyetlerin ortaya çıkması nükleer teknolojinin çift kullanımlı yapısına bir kez daha dikkatleri çekmiştir. Özellikle ABD Başkanı George W. Bush döneminde, NPT'nin yayılmanın önlenmesi sütununun güçlendirilmesi amacıyla ABD tarafından izlenen politika, zenginleştirme ve yeniden işleme faaliyetlerinin kısıtlanması (hatta hali hazırda bu teknolojilere sahip olmayan devletlere bu hassas teknolojilerin sağlanmaması önerilerini içeren) girişimleri ile vücut bulmuştur. ABD bu dönemde NPT'nin IV. maddesi kapsamında yürütülmek istenen sivil nükleer faaliyetlerin, Anlaşma'nın yayılmanın önlenmesi hükümlerine "sıkı bir şekilde" riayete bağlı olduğunu ve ihlalde bulunan devletlerin cezalandırılması gerektiğini belirtmiştir. Hatta ABD'li diplomatlar zaman zaman "NPT'nin üstün amacının yayılmanın önlenmesi olduğunu" dile getirmişlerdir.[42] Bu durum ise Anlaşma'ya taraf birçok nükleer silah sahibi olmayan devletin tepkisi ile karşılaşmıştır. Çoğunluğunu Bağlantısız Devletler'in oluşturduğu bu devletler, NPT uzlaşısında yer alan ve vazgeçilmez bir hak olan nükleer enerjinin barışçıl kullanım haklarının koşullara bağlanamayacağını iddia etmişlerdir. Bu iddialara sahip devletlerin başında 2000'li yıllardan itibaren nükleer programı hakkında soru işaretleri bulunan İran gelmektedir. İranlı temsilcilerAnlaşma'nın sütunları arasındaki dengenin korunmasının Anlaşma'nın güvenilirliği açısından hayati önem taşıdığını sıklıkla dile getirmişlerdir.[43]

İran ile P5+1 devletleri arasında uzun yıllar süren ve 15 Temmuz 2015 tarihinde Kapsamlı Ortak Eylem Planı (*Joint Comprehensive Plan of Action-JCPOA)* ile sonuçlanan nükleer müzakeler esnasında da İran ısrarla NPT ile kendisine tanınmış "vazgeçilmez bir hak olan" uranyum zenginleştirme hakkının, P5+1 devletleri tarafından tanınmasını talep etmiştir. DöneminABD Dışişleri Bakanı John Kerry ise İran'ın zenginleştirme hakkını tanımadıklarını ifade etmiştir.[44]

Üzerinde anlaşmaya varılan Plan'da ise İran'ın 15 yıllık bir sure için elinde en fazla %3.67 oranında zenginleştirilmiş 300 kg LEU uranyum bulundurulabileceği belirtilmekte iken, İran'ın bu oranın altında LEU üretimi yapmasına imkan tanınmak-

42 'The 2010 NPT Review Cycle So Far: A view from the United States of America", Dr. Christopher A. Ford, United States Special Representative for Nuclear Nonproliferation, 20 December 2007, https://2001-2009.state.gov/t/isn/rls/rm/98382.htm(12.10.2014)

43 "Working paper submitted by the Islamic Republic of Iran on Nuclear Disarmament", NPT/CONF.2010/WP.49.

44 Aaron Blake, "Kerry on Iran: 'We do not recognize a right to enrich'", Washington Post, November 24, 2013. https://www.washingtonpost.com/news/post-politics/wp/2013/11/24/kerry-on-iran-we-do-not-recognize-a-right-to-enrich/ (07.06.2016)

tadır.[45] Bu durum iki tarafın da tam olarak isteklerini Plan'a yansıtamadığı olarak değerlendirilebilir. Planda İran'ın zenginleştirme hakkı tanınırken, belli bir süre için sınır getirilmiştir. Bu noktada vurgulanması gereken nokta, Plan'da taraflar arasında kabul edilen planın içerdiği tüm hükümlerin ve tedbirlerin sadece taraflar arasında uygulanma amacı taşıdığı, bunların başka bir devlet için emsal oluşturmayacağının belirtilmiş olmasıdır. Ayrıca İran'ın NPT çatısı altındaki ilgili maddeler uyarınca barışçıl amaçlarla nükleer enerji kullanma hakkını kullanmasına imkan vereceği belirtilmektedir. Böylece Plan hükümlerinin, uzun yıllardır taraf devletler arasında tartışmalara konu olan vazgeçilmez hak kavramının içeriği (zenginleştirme yeniden işleme faaliyetlerini kapsayıp kapsamadığı) konusunda tüm NPT taraf devletlerini bağlayıcı hükümler olmadığının altı çizilmiştir.

SONUÇ

NPT müzakerelerinde iki süper gücün temel amacının nükleer silah sahibi olmayan devletlerin bu silahları edinmesinin engellenmesi olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenle ortaya çıkan nihai anlaşma metninin ABD ve Sovyetler Birliği'nin ortak çıkarlarını yansıttığı açıktır. Anlaşma'nın başlığı da bu görüşü desteklemektedir.

Nükleer teknolojinin çift kullanımlı yapısı, çalışmada incelenen NPT müzakerelerinde ve temel uzlaşısında açıkça ortaya çıkmaktadır. Nükleer yakıt döngüsünün sahip olduğu gizli kapasite nedeniyle barışçıl amaçlarla nükleer enerji kullanımı, Anlaşma'nın yayılmanın önlenmesi yükümlülüklerini içeren I. ve II. maddesine riayet etme şartına bağlanmıştır. Ayrıca Anlaşma'nın III. maddesi ile devletlerin UAEA güvenlik denetimi sistemi çatısı altında bu faaliyetleri yürütmeleri amaçlanmıştır. NPT'nin IV. maddesi ile ilgili müzakerelerde nükleer silah sahibi olmayan devletler, anlaşma ile getirilmesi amaçlanan nükleer silahların yayılmasının önlenmesine yönelik kısıtlayıcı koşulların/kuralların kendi barışçıl nükleer faaliyetlerini sekteye uğratması ve engellemesi konusunda endişeler yaşamışlar. Bu devletler özellikle NPT gözden geçirme konferansları esnasında bu endişe ve şikayetlerini sıklıkla dile getirmektedirler.

Bu devletlerin başında gelen İran ile P5+1 devletleri arasında 2015 yılının Temmuz ayında sonuçlandırılan KOEP'nın bu bağlamda NPT metninde açıklığa kavuşturulmamış olan "vazgeçilmez hak" kavramının hangi faaliyetleri içerdiği konusundaki tartışmalara da bir nebze açıklık getirdiği söylenebilir. Fakat Plan hükümlerinin ve tedbirlerinin sadece taraflar arasında uygulanma amacı taşıdığı, diğer devletlerin yürüttükleri/yürütecekleri barışçıl nükleer faaliyetleri için emsal oluşturmadıkları göz önünde tutulmalıdır.

45 Ayrıca İran'ın zenginleştirme faaliyetlerini sürdüreceği santrifüjlerin sayısının sınırlandırılmaktadır. Kapsamlı Ortak Eylem Planının metni için bkz. United Nations General Assembly Resolution 2231, 20 July 2015http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2231(2015)(15.05.2016)
Planın İngilizce dilindeki başlığı "Joint Comprehensive Plan of Action" olarak kullanılmakta ve bu dildeki çalışmalarda "JCPOA" olarak kısaltılmaktadır. BMGK tarafından alınan karar iki ek belgeyi içermektedir. Bu ekler, KOEP nın metni ve P5+1 devletleri ve İran'ın ortak açıklamasıdır.

KAYNAKÇA

"Working paper submitted by the Islamic Republic of Iran on Nuclear Disarmament", NPT/CONF.2010/WP.49.

"The 2010 NPT Review Cycle So Far: A view from the United States of America", Dr. Christopher A. Ford, United States Special Representative for Nuclear Nonproliferation, 20 December 2007. https://2001-2009.state.gov/t/isn/rls/rm/98382.htm(12.10.2014)

Blake, Aaron. "Kerry on Iran: 'We do not recognize a right to enrich"', Washington Post, November 24, 2013. https://www.washingtonpost.com/news/post-politics/wp/2013/11/24/kerry-on-iran-we-do-not-recognize-a-right-to-enrich/(07.06.2016)

Bunn, George. "The Nuclear Nonproliferation Treaty: History and Current Problems." *Arms Control Today*, December, 2003. https://www.armscontrol.org/act/2003_12/Bunn(14.02.2014)

Grotto,Andrew. "Why Do States That Oppose Nuclear Proliferation Resist New Nonproliferation Obligations?: Three Logics Of Nonproliferation Decisionmaking", *Cardozo Journal of International & Comparative Law*, Vol. 18, No.1, 2010.

Ford, Christopher A. "Debating Disarmament: Interpreting Article VI of the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons." *The Nonproliferation Review* 14, no. 3, 2007, s. 401-428.

Ford, Christopher A. "Nuclear Technology Rights and Wrongs: The NPT, Article IV, and Nonproliferation", (içinde) Henry Sokolski (ed.), *Reviewing the Nuclear Nonproliferation-Treaty*, Carlisle, PA: Strategic Studies Institute, 2010.

Fuhrmann, Matthew. "Spreading Temptation: Proliferation and Peaceful Nuclear Cooperation Agreements." *International Security*, Vol.34, No. 1, 2009, s. 7-41.

Fuhrmann, Matthew. *Atomic Assistance: How "Atoms for Peace" Programs Cause Nuclear Insecurity*, Cornell University Press. 2012.

International Atomic Energy Agency, Power Reactor Information System (PRIS), Operational Reactors, https://www.iaea.org/PRIS/WorldStatistics/OperationalReactorsByCountry.aspx (15.06.2016)

International Court of Justice, Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion of 8 July 1996. http://www.icj-cij.org/docket/files/95/7497.pdf (20.11.2015)

Kile, Shannon N.; Kristensen, Hans M. "Trends In World Nuclear Forces, 2016", SIPRI Fact Sheet June 2016, https://www.sipri.org/sites/default/files/FS%201606%20WNF_Embargo_Final%20A.pdf (15.06.2016)

International Atomic Energy Agency, *The Statute of the IAEA* (as amended up to 23 February 1989), https://www.iaea.org/sites/default/files/statute.pdf (15.05.2015)

Joyner, Daniel. *Interpreting the Nuclear Nonproliferation Treaty*, Oxford University Press, 2011.

Miller, Marvin. "The Nuclear Dilemma: Power Proliferation and Development," *Technology Review* (May 1979), pp.18-20.

Müller, Harald; Fischer, David; Kötter Wolfgang. *Nuclear Non-Proliferation and Global Order*, Oxford University Press, 1994.

Pilat, Joseph F. (ed.), Atoms for Peace:A Future after FiftyYears? Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press/Woodrow Wilson Center Press, 2007

Potter, William C.; Mukhatzhanova Gaukhar. *Nuclear Politics and the Non-Aligned Movement: Principles vs Pragmatism*. Routledge, International Institute for Strategic Studies, Adelphi Series, 2012.

Resmi Gazete, Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesine İlişkin Antlaşma (NPT), 28 Kasım 1979, Sayı: 16823. http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/16823.pdf (12.05.2015)

Shaker, Mohamed I. "The Non Proliferation Treaty Regime: A Rereading Before 1995" (içinde), Pilat, Joseph F.; Pendley Robert E. (eds.), *Beyond 1995: The Future of the NPT Regime*, Plenum Press, New York, 1990, 7-15.

Shaker, Mohamed I. *The Nuclear Non-Proliferation Treaty: Origin and Implementation, 1959-1979*. 3 vols. London: Oceana Publications, 1980.

Stulberg, Adam N.; Fuhrmann, Matthew. *The Nuclear Renaissance and International Security, Stanford University Press*, 2013.

Suzuki, Tatsujiro. "Nuclear Power and Proliferation", Joseph Pilat; Nathan E. Busch (ed.), *Routledge Handbook of Nuclear Proliferation and Policy* (içinde), Abingdon: Routledge, 2015.

TAEK, http://www.taek.gov.tr/nukleer-guvenlik/nukleer-enerji-ve-reaktorler/166-gunumuzde-nukleer-enerji-rapor/437-bolum-03-nukleer-yakit-cevrimi.html (15.02.2015)

Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons. http://www.un.org/en/conf/npt/2005/npttreaty.html

United Nations General Assembly Resolution 2028 (XX), "Non-Proliferation of Nuclear Weapons.", 19 November, 1965. https://documentsddsny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/217/91/IMG/NR021791.pdf?OpenElement (15.02.2014)

United Nations General Assembly, Resolution 1665 (XVI), "Prevention Of The Wider Dissemination Of Nuclear Weapons", 4 December 1961. https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/167/18/IMG/NR016718.pdf?OpenElement (15.02.2014)

United Nations General Assembly Resolution 2231, 20 July 2015http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2231(2015)(15.05.2016)

YAZARLAR HAKKINDA

İlk İsme Göre Alfabetik Sırayla

Adnan ÇELİK (Prof.Dr)

1964 Türkoğlu doğumlu Adnan ÇELİK, 1981 İstanbul Maliye Okulu mezunudur. 1981-1988 arası Maliye Teşkilatında görev yapmıştır. 1988'de Çukurova Ünv. İİBF. İşletme Bölümünden mezun olmuştur. 1990'da Selçuk Ün. İşletme Bölümüne asistan girmiştir. 1993'de Yüksek Lisansını bitirmiştir. 1994'de bir yıl süreyle Ankara Ün. Siyasal Bilgiler Fakültesi İngilizce hazırlık programında görevlendirilmiştir. 1995'de İşletme Doktoru olmuştur. 1996'da Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İİBF. İşletme Bölümüne Yardımcı Doçent atanmıştır. Burada; 3'er yıl aralıklarla Dekan Yardımcılığı, Kamu Yönetimi ve İşletme Bölüm Başkanlıkları yapmıştır. 2001'de "Yönetim ve Organizasyon Doçenti" olmuştur. Askerlik hizmetini Ankara KHO Sistem Yönetimi Bölümünde öğretim üyesi olarak tamamlamıştır. 2004'de New York - SUNY üniversitesine görevlendirilmiştir. 2005 ve 2006 yıllarında Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Projesine, "Dünya Bankası Üçüncü Taraf Gözlemcisi" atanmıştır. 2007'de Yönetim ve Organizasyon Profesörü olmuştur. 2005-2008 yılları arasında TÜBİTAK Danışmanlığı, KOSGEB Danışmanlığı, Sürekli Eğitim Merkezi Müdürlüğü görevlerinde bulunmuştur. 2009'da Selçuk Üniversitesi İşletme Bölümüne atanmış ve Yönetim ve Organizasyon ABD. Başkanı seçilmiştir. 2010 yılında Selçuk Üniversitesi Etik Kurul Raportörlüğüne atanmıştır. 2012 ve 2015 yılları arasında Beyşehir Ali Akkanat İşletme Fakültesinde Dekanlık yapmıştır. 2015 Güz döneminde Londra Brunel Üniversitesi İşletme Bölümüne misafir Profesör olarak görevlendirilmiştir. Ankara YMM Odasına kayıtlı "Yeminli Mali Müşavir" ve Kamu Gözetimi Kuruluna kayıtlı "Bağımsız Denetçi"dir. 38 adet Lisansüstü tez yöneticiliği; 41 adet yurt dışı yayın, 40 yurt içi bildiri ve 37 adet dergi makalesi vardır. Çoğu ekip ürünü 18 kitap yazarlığı mevcuttur.

Aslıgül Sarıkamış Kaya (Dr.)

2002 yılında ODTÜ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümünden lisans, 2004 yılında ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalından yüksek lisans ve 2014 yılında ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalından doktora derecesini almıştır. Halen Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde görev yapmaktadır.

Atınç Olcay (Doç. Dr.)

Yazar lisans derecesini Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesinde, yüksek lisans derecesini Gazi Üniversitesi Turizm İşletmeciliği Eğitimi ve doktora derecesini Fırat Üniversitesi Eğitim Programları ve Öğretim Ana Bilim Dalında tamamlamıştır. Yazar

turizm işletmeciliği, turizm eğitimi, etik ve ahlak konularına ilgi duymakta ve bu konular üzerine çalışmaları bulunmaktadır.

Beliz ÜLGEN (Doç. Dr.)

İstanbul Üniversitesi İngilizce İşletme Bölümünden mezun olduktan sonra, aynı üniversitenin Yönetim Organizasyon Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimini ve İnsan Kaynakları Anabilim Dalı'nda ise, doktora eğitimini tamamladı. Farklı sektörlerde faaliyet gösteren ulusal ve uluslararası firmalarda İnsan Kaynakları Yönetimi Uzmanı ve Yönetici Seçme Danışmanı olarak görev aldı. 2003-2010 yılları arasında İstanbul Ticaret Üniversitesi'nde öğretim üyeliğinin yanı sıra, Kariyer Planlama Merkezi Koordinatörlüğü görevini sürdürdü. Halen aynı Üniversite bünyesinde İngilizce İşletme Bölümü öğretim üyesi ve bölüm başkanı olan Doç. Dr. Beliz Ülgen'in ilgi alanları arasında, Örgütsel Davranış ve İnsan Kaynakları Yönetimi konuları yer almaktadır.

Bilal Çankır (Yrd. Doç. Dr.)

Yazar, Yüksek Lisans öğrenimini Marmara Üniversitesi ve Doktora öğrenimini İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalında tamamlamıştır. 2010-2017 yılları arasında Kırklareli Üniversitesi, İşletme Bölümünde araştırma görevlisi olarak çalışmıştır. Bilal Çankır, 2017 yılından beri İstanbul Medeniyet Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İşletme Bölümünde Yrd. Doç. Dr. olarak görevini sürdürmektedir. Çankır'ın akademik ilgi alanları örgütsel davranış, stratejik yönetim ve pozitif örgütsel davranış olup ilgili alanlarda ulusal ve uluslararası yayınları bulunmaktadır.

Cahit Şanver (Yrd. Doç. Dr.)

Yazar lisansını İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Bölümünde, yüksek lisans ve doktorasını aynı üniversite Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye alanında tamamlamıştır. 1994 yılından beri Sakarya Üniversitesi İİBF Maliye bölümünde, 2015 yılından beri de yine aynı üniversite SBF Maliye Bölümünde görev yapmaktadır. Yazarın vergi hukuku, vergi güvenliği, bütçe, maliye politikası üzerine çalışmaları bulunmaktadır.

Çiğdem Pekar (Dr.)

Çiğdem Pekar Ege Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde lisans, İngiltere'de bulunan Exeter Üniversitesi'nde 'Avrupa Çalışmaları' alanında yüksek lisans ve Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası İlişkiler anabilim dalında doktora çalışmalarını tamamlamıştır. Dr. Pekar bir akademik yıl boyunca ABD'nin Monterey kentinde bulunan Center for Non-Proliferation Studies'te Fulbright bursiyeri olarak doktora araştırmalarını sürdürmüştür. Dr. Pekar'ın çalışma alanları arasında nükleer silahların yayılmasının önlenmesi rejimi, Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması (NPT), Türkiye'nin nükleer politikası ve nükleer tarih bulunmaktadır.

Elmas Bulut

Yazar lisans derecesini Gaziantep Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nde ve yüksek lisans derecesini Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Turizm İşletmeciliği üzerine yapmıştır. Yazar Kültür Turizmi, Sürdürülebilirlik, Müzeler ve Hizmet Kalitesi konularına ilgi duymakta ve bu konular üzerine yayınları bulunmaktadır. Elmas BULUT Gaziantep Üniversitesi'nde Gaziantep Kültür Tarihi Müzesi'nde de personel olarak çalışmaktadır.

Esra Çıkmaz (Dr.)

Yazar lisans derecesini İnönü Üniversitesi İşletme bölümünde ve yüksek lisans ve doktora derecesini Hasan Kalyoncu Üniversitesi Ekonomi-İşletme ABD. 'da yapmıştır. Yazar kadın girişimcilik, örgütsel iklim, insan kaynakları yönetimi, halkla ilişkiler, turizm işletmeciliği konularına ilgi duymakta ve bu konular üzerine makaleleri bulunmaktadır..

Ferhan Demirkoparan (Arş. Gör.)

Cumhuriyet Üniversitesi Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümünde araştırma görevlisi olarak görev yapmaktadır. Erciyes Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Bilgisayar Mühendisliği Bölümünden mezun olmuştur. Yüksek Lisansını Cumhuriyet Üniversitesi Sayısal Yöntemler Anabilim Dalında tamamlamıştır. Halen Erciyes Üniversitesi Bilgisayar Mühendisliği Bölümünde doktora öğrenimine devam etmektedir.

Hale Akbulut (Ar.Gör.Dr.)

Hale Akbulut Hacettepe Üniversitesi Maliye Bölümü'nde doktora sonrası araştırma görevlisidir. Lisans derecesini, Hacettepe Üniversitesi İngilizce İktisat Bölümü'nden (2006) almıştır. Yüksek lisans derecesini Hacettepe Üniversitesi İktisat Bölümü'nden (2009) almıştır. Doktora derecesini ise Hacettepe Üniversitesi Maliye Bölümü'nden (2013) almıştır. Viyana Üniversitesi İşletme, İktisat ve İstatistik Fakültesi İktisat Bölümü'nde TÜBİTAK burslusu olarak araştırma yapmıştır. Araştırma alanları; kamu ekonomisi, kamu maliyesi, mali politikalar, kalkınma ve iktisadi büyümedir. Ulusal ve uluslararası dergilerde yayınları mevcuttur.

Hakan Samur (Doç. Dr.)

Hakan Samur lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümünde tamamladıktan sonra, aynı üniversitede Avrupa Birliği programında yüksek lisansına devam etmiştir. İngiltere'de Manchester Üniversitesi'nde yine Avrupa Birliği üzerine yaptığı çalışmayla doktora derecesini alan Samur, halen Mardin Artuklu Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümünde çalışmaktadır. Akademik çalışmaları AB'de ortak kimlik meselesi, Polonya-AB ilişkileri, Türkiye-AB ilişkileri ve Türkiye'de Avrupalılaşma süreçleri üzerine yoğunlaşmıştır.

Halil Özekicioğlu (Doç. Dr.)

Ekonomi alanında doktora derecesini İstanbul Üniversitesi'nden aldı. Araştırma alanları makroekonomi, uluslararası ekonomi, ekonometri ve tahmin yöntemleridir. Halen Cumhuriyet Üniversitesinde lisans ve lisansüstü düzeylerinde ders vermektedir.

İlknur ÇEVİK TEKİN (Öğr. Gör.)

Yazar Selçuk Üniversitesi İşletme Yönetimi alanında öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır. Lisans eğitimini Selçuk Üniversitesi İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi alanında, yüksek lisans eğitimini Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı'nda tamamlamıştır. Doktora eğitimine ise Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı'nda devam etmektedir. Yönetim ve organizasyon, örgütsel davranış, insan kaynakları yönetimi alanlarına ilgi duymakta ve o alanlarda çalışmalarını sürdürmektedir.

İlknur Maya (Doç. Dr.)

İlknur Maya 1996 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliğinden mezun oldu. Dokuz Eylül Üniversitesi'nin Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde Eğitim Yönetimi ve Denetimi Anabilim Dalı'nda 1999 yılında lisansüstü eğitimini tamamladı. 2008 yılında Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Yönetimi, Teftişi, Planlaması ve Ekonomisi Anabilim Dalından mezun olarak "Dr." unvanını aldı. Yazar, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümünde Doç. Dr. olarak görev yapmaktadır. Yazarın, "eğitim kurumlarında risk yönetimi" adlı ulusal bir kitabı ve uluslararası olarak ise yayınlanmış dört farklı kitapta bölüm yazarlıkları vardır. Yazarın, "risk yönetimi", "kriz yönetimi", "kaos ve karmaşıklık yönetimi", "değişim yönetimi", "stres yönetimi", "cinsiyet eşitsizlikleri", "sosyal adalet", "kadın liderliği", "değerler", "okul dışında kalan çocuklar", "uluslararası sınavlar ve eğitsel göstergeler" ve "karşılaştırmalı eğitim" konularında bilimsel çalışmaları bulunmaktadır.

Lutfiye Özdemir (Prof. Dr.)

Yazar lisans ve yüksek lisans derecesini Atatürk Üniversitesi İşletme Bölümü'nde, doktora derecesini ise Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde İşletme üzerine tamamlamıştır. Yazar girişimcilik, bilişim teknolojisi ve örgütsel davranış konularına ilgi duymakta ve bu konular üzerine birçok makalesi ve yazısı bulunmaktadır. Lutfiye Özdemir şuan İnönü Üniversitesi'nde lisans ve lisansüstü düzeyinde birçok derse girmektedir.

Metin Sürme

Yazar lisans derecesini Mersin Üniversitesi Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulunda, yüksek lisans derecesini Gaziantep Üniversitesi Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalında tamamlamıştır. Yazar Gaziantep Üniversitesi İşletme Ana Bilim Dalında Doktora eğitimine devam etmektedir. Yazar turizm işletmeciliği, turizm eğitimi, turizm pazarlaması, etik ve ahlak konularına ilgi duymakta ve bu konular üzerine çalışmaları bulunmaktadır.

Nilgün Serim (Prof. Dr.)

Yazar lisans derecesini İstanbul Üniversitesi Maliye Bölümü'nde tamamlamıştır. Yüksek lisans ve doktora derecesini İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Maliye üzerine yapmıştır. Türk vergi hukuku özellikle kamu alacaklarının takip ve tahsili çalışma alanlarıdır. Diğer ilgi alanları mükellef hakları, vergi psikolojisi, çevre ekonomisi ve çevre psikolojisi, savunma, sağlık ve eğitim harcamaları ve ekonomik büyümedir. Çalışma ve ilgi alanlarıyla ilgili yayınları vardır. Halen, Profesör Serim Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nde çalışmakta, lisans ve lisansüstü düzeylerinde çeşitli dersler vermektedir.

Nurgül Keleş Tayşir (Yrd.Doç.Dr.)

Lisans eğitimini Anadolu Üniversitesi'nde, yüksek lisans ve doktora eğitimlerini ise Marmara Üniversitesi'nde Yönetim Organizasyon Anabilim dalında tamamladı. 2011-2012 yılları arasında Boston/ABD'de bilimsel araştırmalar yürüttü. 2013-2014 yılları arasında Özyeğin Üniversitesi'nde Örgütsel Davranış dersleri verdi. 2015 yılında İstanbul Ticaret Üniversitesi İşletme Bölümü'nde Yardımcı Doçent olarak görev yapmaya başladı. Halen İstanbul Ticaret Üniversitesi bünyesinde Örgütsel Davranış ve Yönetim-Organizasyon dersleri vermektedir.

Oğuz Kaynar (Doç. Dr.)

Yıldız Teknik Üniversitesi Elektronik ve Haberleşme Mühendisliği Bölümünden 1991 yılında mezun oldu. Erciyes Üniversitesi elektronik mühendisliği bölümünde yüksek lisans ve 2004 yılında da sayısal yöntemler alanında doktora derecesini cumhuriyet üniversitesinden aldı. Halen Cumhuriyet Üniversitesi Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümünde doçent olarak görev yapmaktadır. Araştırmaları genel olarak veri madenciliği, büyük veri analizi, metin madenciliği, esnek hesaplama teknikleri(genetik algoritma, yapay sinir ağları ve bulanık mantık) üzerinde yoğunlaşmıştır.

Rüya Ataklı Yavuz (Dr.)

Rüya ATAKLI YAVUZ, lisans eğitimini 2008 yılında Balıkesir Üniversitesi Bandırma iktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü'nde tamamlamıştır. Yüksek lisans eğitimini 2011 yılında, doktora eğitimini de 2016 yılında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalında tamamlamıştır.

Serdar Kurt (Doç. Dr.)

Yazar lisans derecesini Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Ekonometri bölümünden almıştır. Yüksek lisans ve doktora derecesini Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat alanında tamamlamıştır. Çalışma alanları makroiktisat, ekonomik büyüme ve kalkınma, politik iktisat, panel veri ve zaman serisi ekonometrisidir. Yazar hala Onsekiz Mart Üniversitesi Ekonometri Bölümü'nde Doçent Doktor olarak çalışmakta ve lisans ve lisansüstü düzeyde çeşitli dersler vermektedir.

Tayfun Yıldız (Yrd. Doç. Dr.)

Yazar lisans derecesini Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde, yüksek lisans derecesini Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme bölümünde ve doktora derecesini ise Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde İşletme üzerine yapmıştır. Yazar kümelenme, yenilik, liderlik, girişimcilik ve sosyal ağ analizi konularına ilgi duymakta ve bu konular üzerine birçok makale ve yazısı bulunmaktadır. Tayfun YILDIZ halen Ardahan Üniversitesi'nde lisans ve lisansüstü düzeyinde birçok derse girmektedir.

Taylan Özgür Kaya (Yrd. Doç. Dr.)

2001 yılında Marmara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümünden lisans, 2004 yılında ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalından yüksek lisans ve 2010 yılında ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalından doktora derecesini almıştır. Halen Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde Yardımcı Doçent olarak görev yapmaktadır.

Tülay Turgut (Doç. Dr.)

Yazar lisans derecesini ODTÜ Psikoloji bölümünden, yüksek lisans ve doktora derecelerini ise Marmara Üniversitesi Örgütsel Davranış bilim dalından almıştır. Yazar şu anda Marmara Üniversitesi Örgütsel Davranış bilim dalında öğretim üyesi olarak çalışmalarını devam ettirmektedir. İlgilendiği araştırma konuları arasında çalışma değerleri, çalışmaya tutkunluk, işe yabancılaşma, başarı hedef yönelimleri, güçlendirme, liderlik ve örgütlerde benzerlikler/farklılıklar yer almaktadır.

Yaprak Kalafatoğlu (Arş. Grv.)

Yazar lisans ve yüksek lisans derecelerini ODTÜ Psikoloji bölümünden almıştır. Şu anda Marmara Üniversitesi Örgütsel Davranış bilim dalında araştırma görevlisi ve doktora öğrencisidir. İlgilendiği araştırma konuları arasında pozitif psikoloji, etik davranış ve kültürel yönelimler yer almaktadır.

Zafer Aykanat (Yrd.Doç. Dr.)

Yazar lisans ve yüksek lisans derecesini Selçuk Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü'nde ve doktora derecesini Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde İşletme üzerine yapmıştır. Yazar psikolojik sözleşme, örgütsel adalet, liderlik, girişimcilik ve sosyal ağ analizi konularına ilgi duymakta ve bu konular üzerine birçok makale ve yazısı bulunmaktadır. Zafer AYKANAT halen Ardahan Üniversitesi'nde lisans ve lisansüstü düzeyinde birçok derse girmektedir.

YAZARLAR İÇİN BİLGİ NOTU

Yönetim Bilimleri Dergisi (YBD) Yönetim Bilimleri Dergisi (YBD) hakemli ve bağımsız bir dergidir. Yayın politikası ve bilimsel kriterler bağımsız editörler ve Yazı Kurulu'nca tespit edilmektedir. YBD, yılda iki kez alanında Türkçe ve İngilizce makaleleri yayınlar. YBD temelde ekonomi, işletme, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, çalışma ekonomisi, maliye ve benzeri alanlara odaklanmıştır. YBD'ye gönderilen yazıların orijinal, iddialı ve mevcut literatüre katkıda bulunucu olması beklenir. Dergiye gönderilen yazıların teslim anında hiçbir dergide yayınlanmamış olması ve/veya hiçbir yayın organı tarafından basılmak üzere inceleme altında olmaması gerekir. Bu konudaki tüm sorumluluk yazara aittir ve yazarlar çalışmalarını gönderdikleri andan itibaren eserleri ile ilgili tüm yayın haklarını YBD'ye devretmiş, YBD'nin kurallarını kabul etmiş sayılırlar. Buna rağmen YBD, daha önce başka bir dilde yayınlanmış yazıları Türkçe'de ve İngilizce'de ilk kez olmak üzere yayınlayabilir. Böyle bir durum var ise yazarın teslim anında Editörleri yazılı olarak bilgilendirmesi gerekir. Aynı zamanda gerekli tüm yasal izinlerin de yazar tarafından yazılı olarak alınmış olması gerekir. YBD aynı zamanda kitap yorum ve eleştirilerini de yayınlamaktadır. Fakat derginin tüm bölümleri hakemlidir ve ön inceleme gerektirir.

Teslim Süreci ve Şekli

YBD olarak yazıların elektronik posta (e-mail) yoluyla ybd@comu.edu.tr adresine Microsoft Word dosyası olarak gönderilmesini ve yazışmaların da bu yolla gerçekleştirilmesini tercih ediyoruz. E-mail veya posta ile göndermelerde Editörler Ofisi'nden mutlaka teyit aldığınıza emin olunuz. Makaleniz ile birlikte 150 kelimeyi aşmayan özetini ve yazarlar hakkında 5-6 satırlık bilgi notunu (Türkçe ve İngilizce olarak) da dergiye gönderiniz. Bu notta bitirdiğiniz okullar, şu an çalıştığınız kurum, unvanlarınız ve yayınlarınız yer alabilir. YBD uluslararası bilimsel ve bağımsız indeks ve abstract kuruluşlarınca da taranmaktadır. Bu nedenle gönderdiğiniz özetleriniz çok önemlidir. Ayrıca en fazla 10 tane olmak üzere 'anahtar kelimeleri' (keywords) de yazınıza ekleyiniz.

Uzunluk

Makaleler kural olarak 8000 kelimeden fazla, 4.000 kelimeden az olmamalıdır (Kaynakça ve dipnotlar hariç). Kitap tahlilleri 2.500 kelimeyi geçmemeli, birden fazla kitap tahlilinde veya tahlil denemesinde 3.500 kelime sınırı aşılmamalıdır.

Stil ve Düzeltmeler

Yazarlar çalışmalarının YBD kurallarına uymasını temin etmek zorundadırlar. Editörler ya da hakemlerden gerekli düzeltmeleri yapmalarını beklemeyiniz. Gerekli düzeltmeler belirlendikten sonra yazarların en geç iki hafta içinde makalelerin düzeltilmiş halini Editörlere ulaştırmaları beklenir.

Başlıklar ve Alt-Başlıklar

Makaledeki ana başlıklar 12 punto, koyu (bold) ve tüm harfler büyük olacak şekilde olmalıdır. Takip eden alt başlıklar 12 punto, koyu, ancak bu kez sadece ilk harfleri büyük olacak şekilde olmalıdır. Üçüncü bir alt başlık halinde ise 12 punto, italik, normal (koyu değil) sadece ilk harfi büyük olmalıdır. Mümkün olduğunca az başlık kullanılmalı ve karışık numaralandırmalardan kaçınılmalıdır. Yazınızın başlık standardına uygun olması yayın sürecini hızlandıracaktır. Bu nedenle yazınızı göndermeden YBD kurallarına uygun hale getiriniz.

Dipnot: YBD Oxford dipnot sistemini benimsemiştir. Bu nedenle kaynaklamayı yazı içinde parantezler ile yapmayınız.

Dipnotta gösterilen kaynaklar makalenin sonunda kaynakçada açıkça yazılmalıdır.

Kitap: * Kitaplarda şu sıralama izlenmelidir: yazar(lar), başlık, (basım yeri: yayıncı, yıl).

Tek yazarlı kitap

Fernand Braudel, A History of Civilizations, (Londra: Penguin Books, 1993), s. 287.

İki Yazarlı Kitap

Yücel Acer ve İbrahim Kaya, Uluslararası Hukuk, Temel Ders Kitabı, (Ankara: USAK Publications, 2009), s. 10.

Üç Yazarlı Kitap

Yücel Acer, İbrahim Kaya ve Mahir Gümüş, Küresel ve Bölgesel Perspektiften Türkiye'nin İltica Stratejisi, (Ankara: USAK Publications, 2009), s. 11.

Üçten Fazla Yazarlı Kitap

Jaroslav Pelikan et al., Religion and the University, (Toronto: University of Toronto press, 1964), s. 109.

Derleme Kitaplar

H.H. Rowley, (der.), The Old Testament and Modern Society, (Oxford: Clarendon Press, 1951), s. 50. Urban T. Holmes ve Kenneth R. Scholberg, (der.), French and Provincial Lexicography, (Columbus: Ohio State University Press, 1960), s. 223-37.

Kitapta Bölüm

Dorothy Van Ghent, 'The Dickens World,' içinde George H. Ford ve Lauriat Lane, (der.) The Dickens Critics, (Ithaca: Cornell University Press, 1961), s. 213-32.

Makale *

Makalelerde şu sıralama izlenmelidir: yazar(lar), 'makale adı', dergi adı, Cilt:, Sayı:, Yıl, sayfa

Örneğin: Brian M. Pollins and Kevin P. Murrin, 'Where Hobbes Meets Hobson: Core Conflict and Capitalism', International Studies Quarterly, Vol. 43, No. 4, Eylül 1999, s. 427-45

Başka Kaynaktan Alınan Makale veya Kitap Bölümü

John Roberts, 'Pipeline Politics', içinde Shirin Akiner (der.), The Caspian: Politics, Energy and Security, (Londra: Routledge Curzon, 2004), alıntı İhsan Bal ve Süleyman Özeren, Dünyadan Örneklerle Terörle Mücadele, (Ankara: USAK Yayınları, 2010), s. 9.

Gazete * gazetelerde şu sıralama izlenmelidir: yazar(lar), 'yazının adı', gezete adı, Tarih

Deborah Sontag, 'The Erdoğan Experiment', The New York Times, 11 Mayıs 2003. Blaine Harden, 'North Korea Fires Sixth Missile in a Week', The Washington Post, 30 May 2009, http://www.washingtonpost.com/wpdyn/content/article/2009/05/29/AR2009052900235.html (Erişim Tarihi: 8 Haziran 2009)

Basılmamış Tez

Hasan Selim Özertem, 'Russia's Soft Power in the Post-Soviet Space', (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2009), s. 9.

Resmi Belge ve Raporlar

Brussels European Council, Presidency Conclusions, 4-5 Kasım 2005-14292/1/04 REV 2 International Atomic Energy Association, 'Implementation of the NPT Safeguards Agreement in the Islamic Republic of Iran', Report by Director General, GOV/2006/53, 31 Ağustos 2006

Konferans Tebliğleri

Mehmet Yegin , "A New Schematic Model to Understand Formation of Public Opposition on Foreign Policy Issues", (Tebliğ, the Midwest Political Science Association 67th Annual National Conference, Chicago, ABD, Mayıs 2009), s. 9.

İnternet Kaynakları

İhsan Bal, 'Can Assad's Regime Get Off the Hook Again?', Journal of TurkishWeekly, 17 Mayıs 2011,, (Erişim Tarihi: 4 Haziran 2011). Ross Anderson, Economic and Security Resource Page, http:/www.cl.cam.ac.uk/=rja4/econsec.html, (Erişim Tarihi: 12 Mayıs 2009) Erişim tarihi mutlaka belirtilmelidir.

Kitap Tahlilleri Kitap tahlilleri tüm yayın bilgilerini ve ISBN numarasını içermeli, biliniyorsa kitabın fiyatı da belirtilmelidir:

Alan Cassels, Ideology & International Relations in the Modern World, (Londra: Routledge, 1996). 302 sayfa. Kaynakça, dizin. $14.99. ISBN.

Kaynakça

Çalışma hazırlanırken kullanılan kaynaklar dipnotlardan ayrı olarak makalenin sonuna da kaynakça bölümü olarak eklenmelidir. Kaynakçada eserler, yazar soyadına göre alfabetik olarak sıralanır ve ayrıca numaralandırılmaz.

Tek yazarlı kitaplar için Kuran, Selami. Uluslararası Deniz Hukuku, Arıkan Kitabevi, İstanbul 2006.

Birden çok yazarlı kitaplar için Bulutoğlu, Kenan; Erciş Kurtuluş. Bütçe ve Kamu Harcamaları, Filiz Kitabevi, İstanbul 1988.

Yazışma Adresi: Yönetim Bilimleri Dergisi (YBD), Çanakkale Onsekiz Mart Universitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Prof. Dr. Ramazan Aydın Yerleşkesi, Ağaköy, Biga, Çanakkale Tel: 0286- 3358738

Değerlendirme Süreci

Yayınlanmak üzere gönderilen tüm çalışmalar ön incelemeye tabiidir ve yayıncı kuruluşlar da dâhil olmak üzere, hiçbir kurum ve kişiye bağlı olmaksızın inceleme bağımsız hakemler ve Editörler tarafından gerçekleştirilir. Gönderilen çalışmalar ilk olarak Editörler ve Editörler Kurulu'nun incelemesinden geçer. Bu safhada ilk olarak çalışmanın dergi kurallarına uygunluğu incelenir. Ardından makale alanında uzmanlığı ile tanınan üç ayrı hakeme gönderilir. Makalenin yayınlanabilmesi için en az iki hakemden 'yayınlanabilir' raporu alması gerekmektedir. Editörler ve hakemler incelemelerinde temelde şu üç kriterden hareket ederler: 1) Anlatım Kalitesi: Yazım stili, anlatımda akışkanlık, dilin doğru kullanımı, yazının planlaması ve yapısı vd. 2) Kaynakların Doğru Kullanımı: Dipnotlar ile yazı arasındaki uyum, dipnotlardaki bilgilerin eksiksiz ve doğru olması, dipnotların yeterliliği, yazı ile ilgili yeterli kaynağın kullanılıp kullanılmadığı vd. 3) Bilimsel Kalite: Çalışmanın bilim dünyasına katkısı, orijinalliği, yazarın iddialarını savunmadaki yeterliliği, yazının derinliği ve kalitesi. Hakemlerin raporları doğrultusunda gönderilen makale yayınlanır, düzeltilmek ve daha sonra yayınlanmak üzere yazara geri gönderilir veya yayınlanmaz. Her durumda yazar durumdan bilgilendirilir ve değerlendirme süreci 6 ayı aşamaz. Gönderilen yazıların durumu Editörlerden öğrenilebilir. Hakem raporları gizlidir ve dergi arşivlerinde 5 yıl süre ile saklanır. Yayınlanması için düzeltilmesine karar verilen yazıların, yazarları tarafından en geç (posta süresi dâhil) 30 gün içerisinde teslim edilmesi gereklidir. Düzeltilmiş metin, gerekli görüldüğü durumlarda, değişiklikleri isteyen hakemlerce tekrar incelenebilir. Hakemlerden 'yayınlanabilir' onayı alınmasına karşın YBD editörleri yazarlardan bazı teknik düzeltmeler talep edebilirler. YBD'de yayınlanmak üzere gönderilen yazıların yazarları kendilerine telif ödenmeyeceğini baştan kabul ederler. Hakem süreci olumlu tamamlanan makalenin yazar(lar)ı (16,2cm*22,9cm) C5 ebatlarındaki bir kağıt ölçeğine tüm kenarlardan 2cm içeride olacak şekilde Normal stilde ve Times New Roman karakterinde 10 punto büyüklüğünde düzenledikleri makalelerini e-posta ile (ybd@comu.edu.tr) dergi editörlüğüne göndermelidir. Çok büyük tablo ve şekiller 6 puntoya kadar küçültülerek bir sayfaya sığdırılacak şekilde hazırlanmalıdır. Editörlerden ya da hakemlerden bu tür düzeltmeler beklenmemelidir.

ABOUT THE AUTHORS

Alphabetical Order by First Name

Ademola Oluborode Jegede (Dr.)

Ademola Jegede completed his bachelor, andmasterdegrees in Law in Nigeriauniversities-before he receivedanothermaster in Law at theUniversity of Pretoria, South Africa. Then he got his PhD in LawfromtheCentre of Human Rights, University of Pretoria, South Africa He is interested in fields of climatechange, indigenouspeoplesandknowledge, international-lawandAfricanpolitics. He is currentlywiththe School of Law, University of Venda, South Africa.

Adnan ÇELİK (Prof. Dr.)

Adnan ÇELİK ,born in 1964 in Turkoglu, graduated from Istanbul Finance School in 1981. He worked in the Finance Department between 1981-1988. He graduated from the Department of Business Administration at ÇukurovaÜniversity Faculty of Economics and Administrative Sciences in 1988. He became an assistant in the Business Administration Department at Selcuk University in 1990. He completed his master's degree in 1993. In 1994, he was assigned to the English Preparatory Program in the Faculty of Political Sciences at Ankara University. In 1995, he became a Doctor of Business Administration. In 1996, he was assigned as an Assistant Professor to the Department of Business Administration, Faculty of Economics and Administrative Sciences at KahramanmaraşSütçü İmam University. Here, he worked as Vice-Dean and the Head of public management and business administration departments at three year intervals. In 2001, he became an "associate professor of Management and Organization". He completed his military service as a faculty member at the Ankara KHO System Administration Department. He was appointed to New York - SUNY University in 2004. He was appointed to the Baku-Tbilisi-Ceyhan (BTC) Project as "World Bank Third Party Observer" in 2005 and 2006. He became a Professor of Management and Organization in 2007. Between 2005-2008, he worked as TUBITAK Consultant, KOSGEB Consultant, and the head of Continuing Education Center. In 2009, he was appointed to the Selçuk University Department of Business Administration and was elected as the Head of the Department of Management and Organization. In 2010, he was appointed as the Rapporteur of Selcuk University Ethics Committee. Between 2012 and 2015, he worked as the dean of Beyşehir AliAkkanat Faculty of Business Administration. In the fall of 2015, he was appointed as the guest professor at the Business Administration Department of Brunel University, London. He is a "Certified Public Accountant" registered in the Ankara Chamber of certified public accountants and an "Independent Auditor" registered in the Public Oversight Authority. He has 38 postgraduate thesis management; 41 foreign publications, 40 domestic papers and 37 journal articles. He has 18 book authourship most of which are team products.

Aslıgül Sarıkamış Kaya (PhD.)

She received her B.Sc. degree from the Middle East Technical University, Department of Political Science and Public Administration in 2002, her M.Sc. degree from the Middle East Technical University, Department of International Relations in 2004 and her PhD. degree from the Middle East Technical University, Department of International Relations in 2014. She is currently working at Selçuk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of International Relations.

Atınç Olcay (Assoc. Prof.)

The author completed his master's degree in Gazi University Faculty of Commerce and Tourism Education and his master degree in Gazi University Tourism Management Education and PhD.degree in Fırat University's Education Programs and Teaching Department. The author is interested in tourism management, tourism education, ethics and moral and there are studies on these issues.

Beliz ÜLGEN (Assoc.Prof.)

She graduated from Istanbul University Business Administration (English Language). After her undergraduate education, she completed master programme in Management and Organization Department, then she received doctorate degree from Human Resource Management Department in Istanbul University. She worked as Human Resource Specialist and Senior Consultant in some national and international companies which operate in different sectors.Between 2003-2010, she worked as Career Planning Center Coordinatorbesides her academicianposition in Istanbul Commerce University. She is alreadyworking in the same University as an academicianandhead of Business Administration Department. Organizational Behavior and Human Resource Management disciplines are in her field of interest.

Bilal Çankır (Asst. Prof.)

The author completed his MBA degree at Marmara University and Ph.D. degree at Istanbul University, Institute of Social Sciences, and Department of Business Administration. Between 2010-2017 he worked as a Research Assistant, Ph.D. at Kirklareli University, Department of Business Administration. Bilal Çankır has been working since 2017 as an Assistant Professor, at Istanbul Medeniyet University, Faculty of Political Science, and Department of Business Administration. Çankır's research interests include organizational behavior, strategic management and positive organizational behavior. He has national and international studies on the related fields.

Cahit Şanver (Asst. Prof.)

The author completed his bachelor in Public Finance at Istanbul University Faculty of Economics and master degrees and PhD degrees in Public Finance at Istanbul University Institute of Social Sciences. Since 1994, he worked at Sakarya University Faculty of Economics and Administrative Sciences Department of Public Finance, he has been working

since 2015 at the same university Faculty of Political Sciences in Department of Public Finance. He is interested in the fields of tax law, tax security, budget and fiscal policy.

Çiğdem Pekar (PhD)

ÇiğdemPekar has a BA degree from the Department of International Relations at Ege University, Turkey, an MA degree on 'European Studies' from the University of Exeter, UK and her PhD degree in International Relations from ÇanakkaleOnsekiz Mart University. She has spent one academic year at the Center for Non-Proliferation Studies, Monterey, US as a Fulbright researcher. Dr. Pekar's research areas include nuclear non-proliferation regime, The Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT), Turkey's nuclear policy and nuclear history.

Elmas Bulut

The author completed her bachelor in Department of Archaeology at Gaziantep University and master degree in Department of Tourism Business at Gaziantep University of Institute Social Sciences. She is interested in the fields of Cultural Tourism, Sustaniable, Museum and Quality of Service who worked this fields. ElmasBulut works as a staff in Gaziantep History of Cultural Museum at Gaziantep University.

Esra Çıkmaz (PhD.)

The author completed his bachelor and master degrees in Business Administration at İnönü University, PhD degrees in economy- business administration at Hasan Kalyoncu University in master science. The author is interested in entrepreneurship, organizational climate, human resources management, public relations, tourism management issues, and there are some articles on these issues.

Ferhan Demirkoparan (Res. Asst.)

She is research assisstant of Department of Management Information Systems at Cumhuriyet University. She graduated from Computer Engineering Faculty of Engineering at Erciyes University. She completed her master degree on numerical methods at Cumhuriyet University. She is still continuing in studying her doctorate degree in Erciyes University Computer Engineering Programme.

Hale Akbulut (Res.Asst. Dr.,)

Hale Akbulut is the post doctoral research assistant in the Department of Public Finance at Hacettepe University, Turkey. She received her B.S. degree (2006) in Economics (English) from Hacettepe University. And, she received her M.S. degree (2009) in Economics from Hacettepe University. She received her Ph.D. degree (2013) in Public Finance from Hacettepe University. She has been the TUBITAK (The Scientific and Technological Research Council of Turkey) scholar in the Department of Economics, Faculty of Business, Economics and Statistics at the University of Vienna, Austria. Her research inter-

est include public economics, public finance, fiscal policies, development and economic growth. She has published in national and international journals.

Hakan Samur (Assoc. Prof.)

The author works in the Department of Political Science and International Relations at MardinArtuklu University. He got his MA degree in the area of European studies from Istanbul University. He completed his PhD at the University of Manchester again in the field of European studies. His research interests lie in the areas of common identity issue in the EU, Europeanisation processes in Poland and Turkey, and EU-Turkey relations.

Halil Özekicioğlu (Assoc. Prof.)

He received his PhD in economics from Istanbul University. His research interest includes macroeconomics, international economics, econometrics and forecast methods. He is still working at Cumhuriyet University and lecturing various courses at undergraduate and graduate levels.

lknur ÇEVİK TEKİN (Lecturer)

The writer works at Selcuk University as an instructor in the field of Business Management. She completed her bachelor's degree at Selcuk University, department of public administration in Faculty of Economic and Administrative Sciences and her master's degree at the same university department of Business Administration in the Institute of Social Sciences. She continues her doctoral degree in the Institute of Social Sciences department of Business Administration. She is interested in management and organization, organizational behaviour, management of human resources and maintains her studies accordingly.

İlknur Maya (Assoc. Prof.)

Ilknur Maya graduated from the Elementary School Teaching Department of DokuzEylul University in 1996. The researcher completed the post-graduate education in the Educational Management and Supervision Department of the Institute of Educational Sciences of the same University in 1999. In 2008, she graduated from the Educational Management, Supervision, Planning and Economy Department of the Institute of Educational Sciences of Hacettepe University, and was granted the title of Doctor. Ilknur Maya, is currently an Associate Professor in the Department of Educational Sciences at Canakkale-Onsekiz Mart University. The author has a national book, entitled "Risk Management in Educational Institutions" and she is the author of chapters in international four different books. She has scientific studies about "risk management", "crisis management", "chaos and complexity management", "change management", "stress management", "gender inequalities", "social justice", "women leadership", "values", "out of school children", international assessment and educational indicators" and "comparative education".

Lere Amusan (Prof.)

The author is a professor and Head, Department of Politics and International Relations, North West University, South Africa. His areas of focus are political economy, foreign policy analysis and development questions in the developing areas.E-mail: Lere.amusan@nwu.ac.za

Luqman Saka (Dr.)

Luqman Saka completed his bachelor, andmasterdegrees in political science department at University of Ibadan, Nigeria. Then he got his PhD in international relationsfromUniversiti Utara Malaysia (Northern University of Malaysia). He is interested in fieldsconflicts, peace and development studies. He is presently a post-doctoralfellow at thedepartment of politicsandinternationalrelations, North West University, South Africa.

Lutfiye Özdemir (Prof. Dr.)

The author completed his bachelor, and master degrees in business departmant at Ataturk University. Then she got her Phd degree in business at Cumhuriyet University Institute of Social Sciences. She is interested in the fields of entrepreneurship, Information Technology, and organizational behavior and has published numerous papers and articles on the mentioned fields. Currently, LutfiyeOzdemir has worked in Inonu University and lectured various courses at bachelor and graduate levels.

Metin Sürme

The author completed his undergraduate degree in the School of Tourism Management and Hotel Management of Mersin University, master degree in Gaziantep University Department of Tourism Management. He is continuing his PhD in Gaziantep University Business Administration. The author is interested in tourism management, tourism education, tourism marketing, ethics and moral, and and there are studies on these issues.

Nilgün Serim (Prof. Dr.)

The author completed her undergraduate in Public Finance at Istanbul University, She completed master degrees and PhD degrees in Public Finance at Istanbul University Institute of Social Sciences. Her research areas are Turkish tax law especially the collectıon of publıc receivables. Her other interested in the fields taxpayer rights, tax psychology, environmental economics and environmental psychology, defence, health and education spendings and economic growth. She is the author of the publications on her areas of research and interest. Currently, Professor Serim is working at ÇanakkaleOnsekiz Mart University and lecturing various courses at undergraduate and graduate levels.

Nurgül KeleşTayşir (Asst.Prof.)

The author completed her bachelor degree in Business Administration at Anadolu University, and master and PhD degrees in Management and Organization at Marmara Univer-

sity. Between 2011-2012 she had conducted research on NGOs at Boston/USA. She gave "Organizations" courses at Ozyegin University between 2013-2014. She has been working as an Asst.Prof. at Istanbul Commerce University since 2015, and giving lectures in the fields of Organizational Behaviour and Management-Organization.

Oğuz Kaynar (Assoc. Prof.)

He graduated from the Electronics and Communication Engineering Department, Yildiz Technical University, Istanbul, Turkey, in 1991. He received the B.S. degree in electronics engineering from Erciyes University and the Ph.D. degree in numerical methods from CumhuriyetUniversity, Turkey, 2004, respectively. He is an Asssociate Professor in the Department of Management Information Systems, Cumhuriyet University. His research focuses on data mining, big data analysis, text mining and soft computing techniques such as genetic algorithm, neural network and fuzzy logic.

Rüya Ataklı Yavuz (PhD.)

Rüya ATAKLI YAVUZ completed her undergraduate education in Balıkesir University, Bandırma Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics in 2008. She completed her master's degree in 2011 and her doctorate in 2016 at ÇanakkaleOnsekiz Mart University, Institute of Social Sciences, Department of Economics.

Serdar Kurt (Assoc. Prof. Dr.)

The author received his BA degree from Karadeniz Technical University - Faculty of Economics and Administrative Sciences - Departments of Econometrics. He completed MA degree and PhD degree in field of Economics at Karadeniz Technical University - Institute of Social Sciences. His research areas are macroeconomics, economic growth and development, political economy, panel data and time series econometrics. He studies in the academic fields such as defense, health and education expenditures and economic growth. The author is still working in ÇanakkaleOnsekiz Mart University – Department of Econometrics as an Associate Professor and lecturing various courses at undergraduate and graduate levels.

Tayfun Yıldız(Asst. Prof. Dr.)

The author completed his bachelor degree in International Relations and master degree in Business at CanakkaleOnsekiz Mart University Institute of Social Sciences and PhD degrees in Business at Ataturk University Institute of Social Sciences. He is interested in the fields of clustering, innovation, leadership, entrepreneurship and social network analyzing and has published numerous papers and articles on the mentioned fields. Currently, Tayfun YILDIZ is working in Ardahan University and lecturing various courses at bachelor and graduate levels.

Taylan Özgür Kaya (Asst. Prof. Dr.)

He received his B.A. degree from Marmara University, Department of Political Science and International Relations in 2001, his M.Sc. degree from the Middle East Technical University, Department of International Relations in 2004 and his PhD. degree from the Middle East Technical University, Department of International Relations in 2010. He is currently holding an Assistant Professor position at Necmettin Erbakan University, Faculty of Social Sciences and Humanities, Department of International Relations.

TülayTurgut (Assoc. Prof. Dr.)

The author completed her bachelor degree from the department of Psychology at Middle East Technical University. She gained her master and Ph.D. degrees from the department of Organizational Behavior at Marmara University, where she is currently an associate professor.Her areas of research interest include work values, work engagement, alienation, achievement goal orientations, empowerment, leadership, and similarity/diversity in organizations

Yaprak Kalafatoğlu (Research Assistant)

The author completed her bachelor and master degrees from the department of Psychology at Middle East Technical University. Currently, she is the research assistant and Ph.D. candidate of the department of Organizational Behavior at Marmara University. Her research interests consist of positive psychology, cultural orientations and ethical behavior.

ZaferAykanat (Asst. Prof. Dr.)

The author completed his bachelor and master degrees in Public Administration at Selcuk University Institute of Social Sciences and PhD degrees in Business at Ataturk University Institute of Social Sciences. He is interested in the fields of psychological contract, organizational justice, leadership, entrepreneurship and social network analyzing and has published numerous papers and articles on the mentioned fields. Currently, Zafer AYKANAT is working in Ardahan University and lecturing various courses at bachelor and graduate levels.

NOTES FOR THE CONTRIBUTORS

Journal of Administrative Sciences Journal of Administrative Sciences (JAS)

Yönetim Bilimleri Dergisi (YBD) is a refereed journal and published twice a year. JAS publishes scholarly articles in English and Turkish languages. The journal is an independent publication in terms of scientific research and the editors decide its publication policy.

***

JAS focuses on scholarly articles on economics, politics, history, international relations, business, accounting and public administration in general from all over the world. The journal encourages interdisciplinary studies. Manuscripts submitted to JAS should be original and challenging, and should not be under consideration by another publication at the time of submission.

Previously published articles in other languages may be considered by the journal for the first publication English (Turkish) translation. In that case the author should so state at the time of submission, provide relevant written copyright approval by the publication to the JAS. We also welcome book reviews on recent relevant publications.

Articles submitted for consideration of publication are subject to peer review. The editorial board and editors takes consideration whether submitted manuscript follows the rules of scientific writing. The appropriate articles are then sent to three international referees known for their academic reputation in their respective areas. For the articles to be published, at least two 'accepted' reports from the referees are required.

The Editors and referees use three-step guidelines in assessing submissions: i) Literary quality: Writing style, usage of the language, organisation (paragraphing, syntax, flow etc.) ii) Use of references. Referencing, sources, relationships of the footnotes to the text. iii) Scholarship quality: Depth of research, quality; contribution, originality of the contribution (new and creative thought) and plausibility of the author's argument. Upon the referees' decision, the articles will be published in the journal, or rejected for publication. The review process lasts from five to 15 weeks. Questions regarding the status of submissions should be directed to the co-editors by e-mail at ybd@comu.edu.tr. The referee reports are kept confidential and stored in the archives for five years. The author could be asked for technical corrections by editors after the final draft of the article. The corrections shoul be made in 30 days by the author.

All manuscripts and editorial correspondence and inquiries should be addressed to the JAS Editorial Office.

Submission

We prefer electronic submission to ybd@comu.edu.tr as a Microsoft word attachment file. Please be sure that you received a confirmation from the Office. Manuscripts should be one-and-half spaced throughout (including all quotations and footnotes) on single sides of A4 paper. Generous margins on both sides of the page should be allowed. Pages should be numbered consecutively. The author should retain a copy, as submitted manuscripts cannot be returned. Full names of the author(s) should be given, an address for correspondence, and where possible a contact telephone number, fax number and e-mail address. Authors should pay particular attention to the accuracy and correct presentation of references.

JAS uses Oxford Referencing System which consists of the following elements: i) Citations in the body of the paper, using a superscript (raised) number, generally at the end of a sentence. ii) A list of footnotes at the bottom (foot) of each page, for all citations on that page. These are known as endnotes if they appear at the end of a chapter, section or other division (for longer texts, for multi-author texts and for texts intended to be read as separate parts) iii) The bibliography should be provided at the end of the paper giving the details of each source referred to and possibly other materials consulted in preparing the paper.

Length

Articles as a rule should not exceed 8.000 words and should not be less than 4.000 words, not including footnotes and references. Book reviews should be about 2.500 word-lengths. Maximum 3.500 words for book reviews of two or more books.

Style and Proofs

Authors are responsible for ensuring that their manuscripts conform to the JAS style. Editors will not undertake retyping of manuscripts before publication. Please note that authors are expected to correct and return proofs of accepted articles within two weeks of receipt. Titles and Sub-Titles Titles in the article should be 12 punt, bold and in uppercase form. The sub-titles should be 12 punt and in the title case form.

Footnotes

Books

One author

Fernand Braudel, A History of Civilizations, (London: Penguin Books, 1993), p. 287.

Two authors

Yücel Acer ve İbrahim Kaya, Uluslararası Hukuk, Temel Ders Kitabı, (Ankara: USAK Publications, 2009), s. 10.

Three authors

Yücel Acer, İbrahim Kaya ve Mahir Gümüş, Küresel ve Bölgesel Perspektiften Türkiye'nin İltica Stratejisi, (Ankara: USAK Publications, 2009), s. 11.

More than three authors

Jaroslav Pelikan et al., Religion and the University, (Toronto: University of Toronto Press, 1964), p. 109. Editor(s) H.H. Rowley, (ed.), The Old Testament and Modern Society, (Oxford: Clarendon Press, 1951), p. 50. Urban T. Holmes and Kenneth R. Scholberg, (eds.), French and Provincial Lexicography, (Columbus: Ohio State University Press, 1960), p. 223-37.

Part of a Book

Dorothy Van Ghent, 'The Dickens World,' in George H. Ford and Lauriat Lane (ed.), The Dickens Critics, (Ithaca: Cornell University Press, 1961), p. 213-32.

Book Chapter or Article Cited From Another Source

John Roberts, 'Pipeline Politics', in Shirin Akiner (ed.), The Caspian: Politics, Energy and Security, (London: Routledge Curzon, 2004), cited in İhsan Bal and Süleyman Özeren, Dünyadan Örneklerle Terörle Mücadele, (Ankara: USAK Yayınları, 2010), p. 9.

Articles

Brian M. Pollins and Kevin P. Murrin, 'Where Hobbes Meets Hobson: Core Conflict and Capitalism', International Studies Quarterly, Vol. 43, No. 4, September 1999, p. 427-45

Newspaper

Deborah Sontag, 'The Erdoğan Experiment', The New York Times, 11 May 2003.

Official Documents and Reports

Brussels European Council, Presidency Conclusions, 4-5 November 2005-14292/1/04 REV 2 International Atomic Energy Association, 'Implementation of the NPT Safeguards Agreement in the Islamic Republic of Iran', Report by Director General, GOV/2006/53, 31 August 2006

Unpublished Thesis

Hasan Selim Özertem, 'Russia's Soft Power in the Post-Soviet Space', (Unpublished M.A. Thesis, Middle East Technical University, 2009), p. 9.

Paper Presented at a Conference or Meeting:

Mehmet Yegin, 'A New Schematic Model to Understand Formation of Public Opposition on Foreign Policy Issues', (paper presented at the annual meeting of the Midwest Political Science Association 67th Annual National Conference, Chicago, USA, May 2009), p. 9.

Web Sources

Ross Anderson, Economic and Security Resource Page, http:/www.cl.cam.ac.uk/=rja4/econsec.html, (accessed: May 12, 2009) Blaine Harden, 'North Korea Fires Sixth Missile in a Week', The Washington Post, 30 May 2009, http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/05/29/AR 2009052900235.html (accessed: June 9, 2009)

Important Note: Please do not use Op.cit, Supra note or similar referencing style. If you want to mention the same source for second of more times: If you use a footnote and want to use it immediately after please use ''Ibid'' (italic) If you use a footnote and want to use it in other pages please use this style: • For first use: Fernand Braudel, A History of Civilizations, (London: Penguin Books, 1993), p. 287. • For second use: Braudel, A History of…, p.35

Book Reviews

Book reviews should be preceded by full publication details including price and ISBN number: Alan Cassels, Ideology & International Relations in the Modern World, (London: Routledge, 1996). 302 pages. Biblio., index. $14.99. ISBN.

Biography

Current and recent academic and professional affiliations and recent major publications for the Notes on Contributors should be supplied with the articles. It should not exceed 100-word.

Abstract

The authors should send a 150-word abstract of the manuscripts.

Contact Information

For more information about the journal feel free to contact with the editors. JAS / YBD, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Prof. Dr. Ramazan Aydın Yerleşkesi, Ağaköy, Biga, Çanakkale, Turkey

Phone: +90 (286) 335 8738 Fax: +90(286) 3358736

Web: http://ybd.comu.edu.tr / E-mail: ybd@comu.edu.tr

DİZİN / *INDEX*

A

Africa 43, 44, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 130, 143, 161, 172, 351, 355
Akademik Stres 193
Avrupa 13, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 268, 270, 276, 277, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 303, 340, 341
Avrupa Birliği 13, 148, 164, 173, 270, 282, 283, 284, 287, 301, 303, 341
Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası 283, 284, 291, 294

B

Banking sector 305
Bibliyometrik analiz 243, 250
Bilgi ekonomisi 265, 267, 268, 277
Bilimsel haritalama analizi 249, 250
Bilişim teknolojisi 25, 27, 30

C

Chaotic particle swarm optimization 211, 214, 220, 223

Ç

Çalışanlar 71, 77, 78, 87, 194, 246, 248, 258, 259

D

Decision making 54, 63, 175, 176, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 187, 188, 189, 190, 191
Democracy 43, 44, 45, 46, 48, 50, 52, 53, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 66, 67, 68, 69
Democratisation iii, 43, 45, 46, 48, 52, 58, 59, 60, 62, 65, 67, 68, 69
Dışsal odaklanma 39

E

Electricity consumption 211, 212, 215, 222, 223
Ethnicity 43, 55, 58, 67, 69
Etik iklim 72, 74, 87

F

Federalism 11, 22, 43, 49, 58, 66, 69

G

Generations 305
Government Debt 127, 130, 135, 144
Government Education Expenditure 127
Government Health Expenditure 127
Government Subsidies 127

H

Hata düzeltme modeli 21

İ

İçerik analizi 231
İçsel bütünleşme 25
İlkokul öğretmenleri 107

İslamofobi 147, 148, 151, 153, 155, 156, 157, 158, 160, 161, 162, 166, 169

K

Kapsamlı Ortak Eylem Planı 322, 333, 334
Kent 270, 271, 272, 274, 276, 278, 279, 281, 282
KOBİ v, 29, 41, 71, 73, 78, 79, 86, 89
Kültürel liderlik 113
Küreselleşme 156, 160, 165, 171, 172, 173, 270, 274, 282

M

Mentor 305, 309, 310, 311, 312, 314
Mentoring 305, 306, 307, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 317
Military expenditure 130, 131
Misyon bildirgeleri 225
Müslüman 147, 148, 149, 150, 152, 153, 154, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 170, 171, 172, 173

N

Nigeria 43, 44, 45, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 355
Nükleer teknolojinin barışçıl kullanımı 319

O

Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası 283, 284, 294
Overconfidence 175, 176, 177, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 188, 190
Overestimation 181, 185, 186
Overplacement 181, 185, 186, 187

Ö

Önyargı 147
Örgütsel bağlılık 76, 81, 84, 87
Örgütsel performans 28, 37, 39
Örgütsel vatandaşlık davranışı 193, 194, 198, 199, 201, 203, 259

P

Prediction 138, 211, 213, 215, 223, 224
Psikolojik sözleşme 243, 245, 246, 248, 251, 256

R

Reverse Mentoring 305, 306, 307, 309, 311, 312, 313, 314, 317

S

Sınır testi 21
Sivil güç 299
Support vector regression 216

T

Terör 147, 159, 167
Turizm eğitimi 228
Tükenmişlik 75, 90, 193, 194, 195, 196, 197, 200, 201, 202, 204, 205, 207, 209

U

Uluslararası Kimlik 283

V

Vergi cezaları 91, 105
Vergi kabahati 91, 94

W

Wagner hipotezi 9, 10

Y

Yaptırım 91, 94

Z